

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EDWARD J. ERICKSON
BÜYÜK HEZİMET

BALKAN HARPLERİNDE OSMANLI ORDUSU

Çeviren: Gül Çağalı Güven

TÜRKİYE \$ BANKASI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Edward J. Erickson

Büyük Hezimet

*balkan harpleri'nde
osmanlı ordusu*

Çeviren: Gül Çağalı Güven

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

TARİH

EDWARD J. ERICKSON
BÜYÜK HEZİMET
BALKAN HARPLERİNDE OSMANLI ORDUSU

ÖZGÜN ADI
DEFEAT IN DETAIL
THE OTTOMAN ARMY IN THE BALKANS, 1912-1913

COPYRIGHT © 2003, PRAEGER PUBLISHING

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
GÜL ÇAĞALI GÜVEN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2013
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
EMİR YENER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: KASIM 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-984-1

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

İÇİNDEKİLER

Briton C. Busch'un Önsözü.....	XV
İlk Söz.....	XIX
Teşekkür.....	XXV
Editör'ün Önsözü.....	XXVII
I	
Yenilgi ve Askerî Islahat, 1877-1910.....	1
II	
Devrim ve Şark Meselesi, 1877-1912.....	47
III	
Felâketler Silsilesi, 1911-1912.....	67
IV	
Trakya Harekâtı, 1912.....	99
V	
Makedonya Harekâtı, 1912.....	207
VI	
Yunan ve Karadağ Harekâtı, 1912.....	267
VII	
Ateşkes ve Askerî Siyaset.....	307
VIII	
Trakya Harekâtı, 1913.....	317
IX	
Batı Cephesi: Yunanistan ve Arnavutluk, 1913.....	369

X

Son Harekât.....	399
------------------	-----

XI

Büyük Hezimet: Sonuç.....	417
Ekler.....	437
Ek A: Osmanlı Havacılığı, Tayyarenin Askeriyede Kullanılmaya Başlaması.....	439
Ek B: Osmanlı Nizamiye Ordusu Muharebe Nizamı, 1911.....	463
Ek C: İsim Yerleri Listesi.....	477
Notlar.....	479
Seçilmiş Kaynakça.....	501
Dizin.....	509

GÖRSEL MALZEMELER**RESİMLER**

Berlin Kongresi, 1878.....	14
Colmar von der Goltz.....	17
Osmanlı Topçuları, 1890 Civarı.....	20
Harbiye Mektebi, 1890-1900 Arası.....	29
Ahmet İzzet Paşa.....	33
Makedonya'daki Bulgar Komitacıları.....	56
1908 Temmuz Devrimi'ni Kutlayan Bir Rum Kartpostalı.....	60
Nizamiye Askerleri.....	70
Averof Zırhlısı.....	92
Türk Subayları ve Sünusi Trablusgarp Direnişçileri.....	96
Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa.....	105
Trakya'da Bir Osmanlı Ordugâhı, 1912.....	111
III. Kolordu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa.....	115
İlerleyen Bir Bulgar Süvari Kıtası.....	117
Bulgar Süngü Hücumu.....	123
Perişan Haldeki Türk Askerleri.....	133
Osmanlı Süvari Komutanı Salih Paşa.....	139

Kaçmaya Çalışan Osmanlı Topçuları.....	148
Mağlup Osmanlı Askerleri.....	157
Siper Kazan Osmanlı Askerleri.....	163
Balkan Harbi'nde Gönüllü Askerler, 1912.....	178
Nazım Paşa.....	202
Silahbaşı Etmiş Redifler, 1912.....	214
Vardar Ordusu Komutanı Zeki Paşa.....	219
Sırpların Eline Geçen Osmanlı Toplari.....	230
Üsküp'te Esir Edilen Osmanlı Zabitleri.....	236
Bir Osmanlı Topu, Manastır 1912.....	249
Yanya Müdafii Esat (Bülkat) Paşa.....	272
Mezalimden Kaçan Balkan Müslümanları.....	279
Yunan Ordusunun Selanik'e Girişi, 1912.....	287
Mehmed Vehip (Kaçı) Bey.....	301
Esat Toptani Paşa.....	302
Karadağ Ordusu İpek'e Giriyor, 1912.....	305
Londra Konferansı'na Giden Osmanlı Heyeti.....	311
Enver, Cemal ve Talat Beyler.....	314
Şarköy Çıkarmasında Osmanlı Donanmasının Bombardımanı.....	336
Edirne'yi Çembere Alan Bulgar Askerleri.....	348
Edirne Müdafii Şükrü Paşa'nın Teslim Oluşu, 1913.....	355
1913 Başında Çatalca Siperleri.....	365
Yunan Ordusu Yanya'ya Giriyor.....	384
Hasan Rıza Bey.....	387
Mahmud Şevket Paşa.....	440
Bir Osmanlı Bleriot Tayyaresi Uçuşta.....	457

ŞEMALAR

Şema 1.1 Osmanlı Ordu Teşkilatı, 1908 ve 1911.....	40
Şema 4.1 Osmanlı Komuta Yapısı, 29 Ekim-2 Kasım 1912.....	145

HARİTALAR

Harita 1.1 Osmanlı Ordu Müfettişlikleri, 1908.....	26
Harita 1.2 Osmanlı Ordu Müfettişlikleri, 1911.....	43

Harita 2.1 Harekât Alanı, 1912	52
Harita 3.1 Osmanlı Stratejik Ağırlık Merkezleri, 1912	86
Harita 4.1 21 Ekim 1912, Saat 16:00'da Çıkarılan Emirlerle Binaen Şark Ordusu Harekât Planı	113
Harita 4.2 Harekât Durumu, 23 Ekim 1912	125
Harita 4.3 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Planlanan Harekât, 29 Ekim 1912	137
Harita 4.4 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Harekât Durumu, 29 Ekim 1912	141
Harita 4.5 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Planlanan Harekât, 30 Ekim 1912	146
Harita 4.6 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Harekât Durumu, 31 Ekim 1912	154
Harita 4.7 Çatalca Hattı, 1912	160
Harita 4.8 Çatalca Hattı, 10 Kasım 1912	164
Harita 4.9 Birinci Çatalca Muharebesi, 17 Kasım 1912	174
Harita 4.10 Edirne İstihkâmları, 1912	182
Harita 4.11 Kırcaali Müfrezesi – Harekât Mevkii, 21 Ekim 1912	191
Harita 4.12 Kırcaali Müfrezesi – Taktik Durum, 16 Kasım 1912	196
Harita 4.13 Kırcaali Müfrezesi, Taktik Durum, 28 Kasım 1912	198
Harita 4.14 Çanakkale Müstahkem Mevkii, Gelibolu, Aralık 1912	203
Harita 5.1 Garp Ordusu Teksif Merkezleri, 19 Ekim 1912	210
Harita 5.2 24 Ekim 1912'de Çıkarılan Emirlerle Binaen Vardar Ordusu Harekât Planı	227
Harita 5.3 Kumanova Muharebesi, 24 Ekim 1912	229
Harita 5.4 15-16 Kasım 1912'de Çıkarılan Emirlerle Binaen Vardar Ordusu Harekât Planı	246
Harita 5.5 Garp Ordusu'nun Durumu, 28 Kasım 1912	264
Harita 6.1 Epir ve Karadağ Cepheleri	270
Harita 6.2 Yenice Muharebesi, 2 Kasım 1912	282
Harita 8.1 Şarköy Harekât Planı, 8 Şubat 1913	323

Harita 8.2 Şarköy Çıkarması, 8 Şubat 1913	338
Harita 8.3 Şarköy Çıkarması, 10 Şubat 1913	341
Harita 9.1 Yanya Kalesi, Aralık 1912	372
Harita 9.2 Üçüncü Yanya Muharebesi, 5-6 Mart 1913	382
Harita 10.1 Edirne'ye İlerleyiş, 12-22 Temmuz 1913	412

TABLolar

Tablo 1.1 Osmanlı Kuvvetlerinin Yayılımı, 1877	10
Tablo 1.2 Gayri Faal Görevler, Osmanlı Ordusu, 1908	24
Tablo 1.3 Osmanlı Kuvvetlerinin Dağılımı, 1908	25
Tablo 1.4 Osmanlı Redif Piyade Tümenlerinin Teşkilatı, 1908	27
Tablo 1.5 Osmanlı Harbiye Nazırları, 1908-1914	32
Tablo 1.6 Ekim 1910 Tatbikatına Katılan Osmanlı Kuvvetleri	42
Tablo 2.1 Osmanlı Balkan Vilayetlerinde Nüfus, 1908	53
Tablo 3.1 Osmanlı Ordusunun Mevcudu, 1912	71
Tablo 3.2 Osmanlı Kuvvetlerinin Tertibi, 1912	71
Tablo 3.3 Osmanlı Erkân-ı Harbiye İşlevleri, 1911	74
Tablo 3.4 Osmanlı Makineli Tüfek Bölüklerinin Dağılımı, 1912	80
Tablo 3.5 Osmanlı Sefer Planları, 1912	82
Tablo 3.6 Tahmini Balkan İttifakı Güçleri, Sefer Planı 5	84
Tablo 4.1 Harekât Planları, 1912 – Trakya İçin Hedeflenen Osmanlı Muharebe Nizamı	103
Tablo 4.2 Trakya İçin Fiilî Osmanlı Muharebe Nizamı, 17 Ekim 1912	109
Tablo 4.3 Şark Ordusu Harekâtı (Özet), 21 Ekim 1912	114
Tablo 4.4 Edirne Kalesi Harekât Emri (Özet), 22 Ekim 1912	122
Tablo 4.5 Osmanlı Muharebe Nizamı, Birinci ve İkinci Şark Orduları, 29 Ekim 1912	136
Tablo 4.6 Osmanlı Muharebe Nizamı, Çatalca Ordusu, 17 Kasım 1912	168
Tablo 4.7 Çatalca'daki Kuvvetlerin Karşılaştırması, 17 Kasım 1912	171

Tablo 4.8 Çatalca Ordusu Topçu Mevzii Kumandası, 17 Kasım 1912	173
Tablo 4.9 Topçu Mevcudu, Edirne Müstahkem Mevkii, 1 Ekim 1912	184
Tablo 4.10 Edirne Ateşkesi Şartları, 5 Aralık 1912	190
Tablo 5.1 Harekât Planları, 1912 – Balkanlar İçin Öngörülen Osmanlı Muharebe Nizamı	213
Tablo 5.2 V. Kolordu Mevcudu, 9 Ekim 1912	215
Tablo 5.3 Garp Ordusu Muharebe Nizamı, 19 Ekim 1912	218
Tablo 5.4 Vardar Ordusu Harekât Emri No. 9 (Özet), 23 Ekim 1912	223
Tablo 5.5 Vardar Ordusu Harekât Emri No. 10 (Özet), 24 Ekim 1912	226
Tablo 5.6 Vardar Ordusu Muharebe Nizamı, 12 Kasım 1912	242
Tablo 5.7 Vardar Ordusu Stratejik Tertibi, 16 Kasım 1912	245
Tablo 5.8 Vardar Ordusu Nizamî Kuvveti, 19 Kasım 1912	250
Tablo 6.1 Kuvvet Mukayesesi, Yunan Cephesi, 19 Ekim 1912	275
Tablo 6.2 Selanik ve Havalisindeki Osmanlı Kuvvetlerinin Teslim Protokolü, 8 Kasım 1912 Saat 20:00 (Özet)	286
Tablo 8.1 Çatalca Ordusu'nun Mevcudu, 1 Şubat 1913	320
Tablo 8.2 Özel Harekât Emri, Mürettep Kuvvet Komutanı, 7 Şubat 1913 (Özet)	326
Tablo 8.3 Yükleme Talimatı, X. Mürettep Kolordu, 7 Ocak 1913	330
Tablo 8.4 X. Mürettep Kolordu, Sevk Edilen Kuvvet	334
Tablo 8.5 Gelibolu Genel Kuvvetler Komutanlığı, 20 Şubat 1913	360
Tablo 8.6 Osmanlı Muharebe Nizamı, Çatalca Ordusu, 25 Mart 1913	364
Tablo 9.1 Müstakil Yanya Kolordusu Harekât Emri No. 18 (Özet), 20 Aralık 1912	375
Tablo 9.2 Müstakil Yanya Kolordusu Mevcudu, 23 Aralık 1912	377
Tablo 9.3 Vardar Ordusu Mevcudu, 23 Mart 1913	397

Tablo 10.1 Balkanlar'dan Tahliye Edilen Vardar Ordusu Birlikleri, 4-13 Haziran 1913.....	403
Tablo 10.2 Balkanlar'dan Tahliye Edilen İşkodra Kolordusu Birlikleri, 7-13 Haziran 1913.....	405
Tablo 10.3 Vardar Ordusu Mevcudu, Haziran 1913.....	405
Tablo 10.4 Osmanlı Muharebe Nizamı, 12 Temmuz 1913.....	409
Tablo 10.5 Balkan Harpleri Zayıatı, 1912-1913.....	415
Tablo 10.6 Birinci Balkan Harbi'nde İmha Edilen, Esir Düşen veya Lağvedilen Osmanlı Kolordu ve Tümenleri.....	416
Tablo 11.1 Osmanlı Kuvvetlerinin Tertibi, Temmuz 1913.....	429
Tablo 11.2 Osmanlı Kuvvetlerinin Tertibi, 3 Ağustos 1914.....	434

Briton C. Busch'un Önsözü

“Avrupa’nın Hasta Adamı”: 19. yüzyılda yaşamış olup, güncel gelişmelerden haberdar bulunmak iddiasındaki herkes, bu deyimın Osmanlı İmparatorluğu’nu imlediğini bilirdi. İmparatorluktan koparak bağımsız devlet kurma niyetindeki memnuniyetsiz ekalliyetlerin içeriden saldırısı, ihtiraslı emperyalist devletlerin ise dışarıdan kuşatması altındaki Osmanlılar, iş kendilerine gelince sınırları dâhilindeki zayıflara zorbalık eden bir kurbandan pek az farklı gözüküyorlardı. Ekseriyetle diplomatik ilişkilerden kaynaklanan bu imge, tüm sıradan gözlemcilerin köhnemiş ve yozlaşmış olarak değerlendirdiği Osmanlı askerî çabalarına dair tasvirin de içine ister istemez sızıyordu. Türkler, misal Kırım Savaşı’nda olduğu gibi, herhangi bir askerî başarı kazandıkları zaman (o da şayet kazanırlarsa), bu ya Avrupalı müttefiklerine (tabii eğer var ise) veya Osman Paşa’nın 1870’lerin Rus-Türk Savaşı’ndaki Plevne savunmasında olduğu gibi, düşmanlarının aptallığına hamlediliyordu.

Türk askerî tarihine 20. yüzyıl başındaki rengini benzer bir yorum veriyordu. Eğer Osmanlı kuvvetleri İngilizleri Gelibolu Yarımadası’ndan püskürtmeyi başarırsa nedeni İngiliz generallerinin beceriksiz kumandası; Irak’taki Kutü’l-Amâre’de bütün bir İngiliz

seferi kuvvetini ele geçirdiklerinde ise sebebi kendisini bir çıkmaza sokmayı beceren General Townshend'in ihmali oluyordu. Türkleri Filistin'den Şam'a püskürtmek General Allenby'nin şaşırtıcı ölçüde uzun zamanını –aslına bakılırsa, I. Dünya Savaşı'nın son iki yılının tamamını– aldığı zaman da bu iş Türklerin Almanlardan tavsiye alması ve İngilizlerin akıl almaz lojistik güçlüklerle yüz yüze olmalarından kaynaklanmıştı. Türkler Büyük Harp'i müteakip, Yunanları İzmir'de denize dökerek biraz askerî saygı kazandıkları zaman ise açıklama, yabancı bir istilâcıya karşı ulusal bir tepkinin Mustafa Kemal'in (Atatürk) ilham verici liderliğiyle birleşmesiydi. Bunlar yeterince gerçek etmenlerdi ama belki bundan biraz daha fazlası da vardı.

Böylesi bir nakarat dahi tek başına bir durup düşünmeyi ve hatta hantal idarî ve iktisadî yapıların mekanizmalarıyla imparatorluğu bir arada tutmanın tüm sorunlarına rağmen, askerî açıdan Türklerin aslında pek o kadar da kötü olmadığı sonucuna ulaşmayı gerektirirdi. Tarihçilerin yanında öğrenciler de hatırlamalıdır ki Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda Gelibolu, Filistin/Suriye, Irak ve Kafkasya'da çarpıştığı gibi Habsburg ve Hohenzollern imparatorlukları kadar uzun yaşadı; Romanoflar'dan ise hatırı sayılacak kadar daha uzun bir süre ayakta kaldı.

Ancak son yıllardadır ki, tarihçiler Osmanlıların sicilini düzeltmeye koyuldular ve Ed Erickson da bu eğilimin ön safında yer alıyor. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusuyla ilgili kitabı *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War* (çev. M. Tanju Akad, *Size Ölmeyi Emrediyorum: 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003) tıpkı Balkan Harpleri üzerine bu yeni çalışması gibi, bu bakımdan önemi su götürmez bir katkıdır. Kendisi Türkçe bildiği için, Türk ordusunun 19. ve 20. yüzyıl seferlerine dair günümüzdeki araştırmaları başta gelmek üzere, Türkçe belgelere erişebilmektedir. Böylece, Türklerin kendi askerî vaziyetlerine nasıl tepki gösterdikleri ve her münhasır anda silah ve taktik sahasında dönemin en önemli askerî yeniliklerini özümsemek için nasıl gayretle çabaladıklarını anlamaya daha yeni başlamamızı sağlayan bir pencere açmıştır. Yarbay

Erickson (ABD ordusu, emekli), kendi geniş deneyiminden hangi askerî mekanizmaların işlediğini biliyor; bölgedeki hizmetlerinden mütevellit Türk ve Balkan topraklarına aşinalığı da araştırmasının değerine kuşku götürmez katkılar yapıyor.

Ed Erickson'la çok uzun yıllar önce, Colgate Üniversitesi'ne lisans öğrencisi olarak geldiğinde tanıştım. Burada o, ben ve bir avuç diğer öğrenci, çağlar boyu askerî tarihî çalışırken hep günümüz akıntılarının tersine kulaç attık. Bu, Ed'in kariyeri boyunca sürdürdüğü bir arayış, hatta amatör bir meşgaleydi. Eski bir öğrencisiyle iftihar eden her hoca gibi, onun profesyonel tarihçi sıfatıyla müteakip meslek hayatına dair tüm övgü üzerinde hak iddia etmekten mutluluk duyardım gerçi; ama bu hiç adil olmaz. Ne de olsa Ed zaten kendini adanmış bir –sözcüğün gerçek anlamıyla– “amatör” olarak Colgate'e gelmişti; yani askerî tarihi sadece konuya duyduğu sevgiden ötürü araştırıyor.

Yarbay Erickson'ın bir bütün olarak çalışmaları ve gayet tabii okur kitlesi önemli bir noktayı kanıtlıyor. Son yirmi-otuz yılda, tarihçilik mesleği toplumsal cinsiyet, etnik kimlik ve işçi sınıfı araştırmalarında devrimci gelişmeler yaşadı. Bütün bunların bilim dalına katkısı oldu; ama ne yazık ki askerî tarih bu süreç içinde, köhnemiş ve gelenekle eli kolu bağlanmış halde, siyasi ve diplomatik araştırmalarla aynı gruba tıkıldı. Fakat askerî alanda da benzer bir devrimin ufukta olduğunu anlamak için, *International History Review* veya *Journal of Military History*'nin sayfalarını okumak veya Askerî Tarih Derneği'nin yıllık toplantılarındaki bazı oturumlarda mevcut heyecanı hissetmek bile yeterli oluyor. Bu bakımdan en dikkat çekici gelişme, Batılı olmayan askerî tarihi, salt dışarıdan bakan Batılı gözlemcilerin Allah kelâmı gibi kuşaktan kuşağa aktarılmış izlenimleri ile değil, ama mahallî toplumların da bakış açısından ele alan araştırmaların artan sayısı. Bu anlamda, konularını “içeriden” ele alan Ed ve diğer askerî tarihçiler, en az diğer daha gözle görünür bilim dallarında çalışanlar kadar, devrimci bir gözden geçirme yapmaktadırlar. Hiç unutulmaması gereken husus, sınıf, cinsiyet veya etnik kimlik fark etmeksizin o milletlere mensup tüm fertlerin hayatında, tarihlerinde yaşadıkları o korkunç

savaşların muazzam öneme sahip olduklarıdır. Askerî yaşam hiçbir zaman sivil yaşamdan koparılamaz: Ne de olsa, Türkler askerî yöntemlerinin çağdaşlaşmasında önemli adımlar atıyor idiyse, bu çoğu zaman tasvir edildiği üzere miskin, çürüyen bir “Hasta Adam”ı değil de belki modern çağa geçiş halindeki bir toplumu yansıtıyordu. Osmanlı İmparatorluğu’na dair bu vaziyetin I. Dünya Savaşı dönemine ait kanıtları gittikçe güçleniyorlar. Yarbay Erickson da bu kitabında önemli ön gelişmelerin muazzam fakat pek az bilinen 1912-1913 Balkan Harpleri’nde araştırılması gerektiğini gösteriyor.

Briton C. Busch
William R. Kenan Jr. Kürsüsü Tarih Profesörü
Colgate Üniversitesi

İlk Söz

“Hezimete uğratmak” (*defeat in detail*) tam kuvvetle çarpışmaya girmek yerine düşman ordularını küçük lokmalar halinde imha ederek yenmek anlamına gelen bir askerî kuram terimidir. Pratik açıdan bu vaziyet, bir ordunun olanca ağırlık ve gücünü düşman ordusunun küçük kısımlarına karşı bir araya getirerek *nihai üstünlüğü ele geçirmesi halinde meydana gelir*. Böyle bir hal, bir ordu kolayca dağılıp tecrit halinde yenilgiye uğratılabileceği daha küçük gruplara bölündüğü zaman en sık görülür. Hezimet bazen zaman içinde aşamalar halinde gerçekleşir. Bu surette yenilen ordular hedefe yoğunlaşma şeklindeki savaş ilkesini neredeyse daima ihlâl etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu 1912-1913 Balkan Harpleri’nde Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan’dan oluşan Balkan İttifakı ile çarpıştı ve hezimete uğradı. Kısaca özetlersek, Osmanlı İmparatorluğu sahadaki ordularını kümelere ayırdı ve böylelikle düşmanlarının muharebe meydanında sayısal üstünlük kurabileceği koşulları yarattı. Bu vaziyet, ilk muharebelerde Türklerin taarruz harekâtına bağlı kalarak kendilerini doğal savunma avantajlarından yoksun bırakmalarıyla iyice vahim bir hale büründü. O zaman, Osmanlı orduları birbiri ardına yenildiler. O muharebelerin üzerinden geçen seksen sekiz yılda, Osmanlı yenilgisinin özgün

nedenlerini inceleyen hiçbir eleştirel analiz yapılmadı. Elinizdeki kitap, Ekim 1912'den Temmuz 1913'e değin Osmanlı ordusunun harekâtını inceleyerek bu boşluğu doldurmayı amaçlıyor.

Balkan Harpleri hakkındaki tarih yazımı, birbirlerinden yarım yüzyılla ayrılmış iki katman halinde kendini gösterir. Batı Avrupa dillerinde yazılmış ilk katman, temelde Batılı gözlemcilerin savaşların hemen ardından yayımlanmış hatıratlarından oluşur. Birçoğu askerî gözlemci veya muharip ordulara eşlik eden tıbbî personel tahtındaki bu yazarların Osmanlı Türkçesi yahut Balkan dillerinden herhangi birini konuşma ihtimalleri yok gibidir. Bu nedenle, çarpışmalar sırasında olan bitenlere dair ikinci el bilgiden oluşma eğilimindeki bu eserler özellikle güvenilir de sayılmazlar. Bunların yanı sıra, üst düzey Osmanlı generallerinin yazdığı, çok yararlı fakat kendilerinin doğrudan girdiği muharebelerle sınırlı birçok hatırat da vardır. Osmanlı ordusunun Balkan Harpleri'ndeki performansına ilişkin günümüzdeki izlenimlerin birçoğu, I. Dünya Savaşı'ndan önce yayımlanan bu erken dönem eserlerinden gelir. Bu izlenim genel olarak Osmanlı ordusunu kötü yönetilen, maneviyat çöküntüsüne meyilli ve kifayetsiz surette tasvir eder.

Bu savaşların tarih yazımının ikinci katmanıysa, son yirmi yılda yazılan eserlerden oluşur. Bu külliyat, esasen savaşlara katılan Hristiyan ülkelerin resmî tarihlerine ve arşivlerine dayanır. Balkan İttifakı üyelerinin tarihleri Bulgarca, Yunanca ve Sırpça-Hırvatça yazılıyor. Bu tarihlere erişmek de tercüme edilmeleri de güç. Kendine has bir problem de bu tarihlerden bazılarında kullanılan Gregoryen takviminin olayların doğrudan karşılaştırmasını daha da çetrefil hale getirmesi. Mevzubahis kaynakları kullanan yazarlar bunları kitaplar veya monografilerden ziyade derlemeler ve dergi makalelerinde kullanma eğilimi gösteriyorlar. Bu kaynakları kullanan eserlerden en iyisi Richard C. Hall'un *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (2000) (çev. M. Tanju Akad, *Balkan Savaşları, 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası*, İstanbul: 2003) adlı kitabıdır.

En tepede Balkan Harpleri'ndeki seferleri ve muharebeleri irtibatlandıran, analiz eden ve birleştiren bir eser külliyatı, yani diler-

seniz üçüncü bir tarih yazımı katmanı ise düpedüz namevcut. Bu vaziyet kısmen, gerek elli yıllık araştırma eksikliği ve gerek bilimcilerin gerek ise amatörlerin bu savaşları incelemekten kaçınmasından ileri gelir. Ne yazık ki problemi daha da ağırlaştıran ayrıntı, bu savaşın kolay ve anlamlı bir açıklamaya teşne olmayışı. Olaylar dizisi tecrit edilmiş ve düzensiz olmasının yanı sıra, anlaşılmasını bi-zatihi kendi içinde son derece çetin hale getiren bir çerçeve oluşturuyor. Bununla birlikte, temelde Düvel-i Muazzama'nın işin içinde olması ve olaylara dair diplomasinin I. Dünya Savaşı'nın kökenleriyle ilişkili bulunması sebebiyle, Balkan Harpleri'nin diplomatik tarihinin oldukça iyi araştırıldığına da değinmek gerekiyor.

Elinizdeki kitap başat araştırma gereci olarak Türk Genelkurmay Başkanlığı resmî tarihlerini kullanmak suretiyle, Osmanlı ordusunun bakış açısından yazıldı. Mükemmeliyetçiler böyle bir araştırmanın tümüyle ikincil kaynaklara dayandığını söyleyecektir. Bu, ihmalden kaynaklanmayan, tersine, özellikle tercih edilen bir yaklaşım. Türkçe tarihlerde, bu kitaptaki konu başlıklarını mevcut ayrıntı ve incelikteki halleriyle adamakıllı ele almayı sağlayan yeterince malzeme mevcut.

Genelkurmay Başkanlığı'nın resmî sefer tarihleri günümüz Türkçesiyle yazılmıştır. Doğrudan doğruya Türk Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'ndaki (ATASE) zengin arşiv kayıtlarına ve tümüyle belgelere dayanan bu eserler, mükemmel haritalar, en önemli harekât emirlerinin nüshaları ve tüm önemli antlaşma veya kararların tam metinlerini içeriyorlar. Sefer tarihlerinin çoğu 1993'te güncellenmiş ve Türkiye'de satışa sunulmuş durumda. Kronoloji ve içerik açısından, savaşların bilinen olaylarıyla yakından örtüşüyorlar. Genelkurmay Başkanlığı sefer tarihleri, erişilebilir tüm kaynak malzemeleri içinde, bu sefer ve muharebelerin en kapsamlı ve ayrıntılı incelemesini teşkil ediyorlar.

Bugün tüm resmî tarihlerle ilgili başlıca sorun, bunların özgün belgelerle ilişkisidir. Türk ordusunun resmî tarihleri açısından, özgün belgeleri keşfetmek ve doğrulamak bu işe niyet eden bir tarihçi için arşivlere eşsiz ve bütüncül bir erişim ve aralıksız bir çaba an-

lamına gelirdi. Bu yakın gelecekte olacak gibi görünmüyor. Bununla birlikte, Türk resmî tarihlerinin metin malzemeleri, Yunan ordusu resmî tarihi, Bela K. Király ve Dimitrije Djordjevic'in ortak derlemesi *East Central European Society and the Balkan Wars*'da (1987) yer alan Balkan Harbi makaleleri ve Hall'un yakın tarihli eseriyle son derece uyumlu. Bu kaynaklar arasındaki temel farklar, muharebelerde çarpışan asker sayısı ile uğranan zayıtta kendini gösteriyor. Bazı örneklerde, her iki taraf da hasım güçlere ve düşmana verdirdiği zayıta dair mübalağaya kaçıyor. Buna mukabil, bazı örneklerde de, muhariplerin bizzat bildirdiği zayıt biraz azaltılmış gibi görünüyor. Her şey göz önüne alındığında, ben Türk ordusu resmî tarihlerinin güvenilir olduğuna ve Osmanlı kuvvetlerinin Balkan Harpleri esnasındaki harekât ve faaliyetlerinin doğru bir betimlemesini sunduğuna inanıyorum.

Alıntılanan tarihsel eserlerin dışında, muharip ülkelerin kendi arşivleri de bulunuyor. Sırp ve Türk arşivlerinin, araştırma izni alınması belki de en güç kurumlar olması sebebiyle, bu malzemelere ulaşmak son derece zor. Bugün bile, Balkan Harpleri'ne girmiş tüm ülkeler, resmî bilgilerin kamuya açılmasını sıkı biçimde denetliyor. Kaldı ki, akıl almaz çokluktaki dil problemi, tek kişinin altından kalkabileceği bir araştırmayı neredeyse olanaksız kılıyor.

Geçenlerde bana sordular, “İnsan neden kaybeden bir ordu hakkında yazmak ister ki?” diye. Ben de bu soruyu, tarihteki en ilginç ve etkili ordulardan bazılarının yenildikleri, ama gene de sonu gelmez bir tartışma kaynağı oluşturdukları şeklinde yanıtladım: Napolyon'un *Grande Armée*'si ile Amerikan İç Savaşı'nda Konfederasyoncuların Kuzey Virginia Ordusu ve iki dünya savaşındaki Alman ordusu bunlara örnek verilebilir. Düpedüz söylemem gerekirse, Türkler ve orduları beni büyülüyor. Böylesine önemli bir savaşta neden bu kadar korkunç bir yenilgiye uğradıklarını anlamak istiyorum. Bu kitapta, aşağıdaki hedeflere ulaşmaya çalıştım:

1. Osmanlı ordusunun zorunlu askerliğe ve teşkilatlı ihtiyat sistemine dayanan bir Kıta Avrupası ordu sistemine geçişini açıklamak.

2. Osmanlı ordusunun 1877'den 1912'ye kadarki hazırlık durumunu belirlemek.
3. General Colmar von der Goltz'un faaliyetlerine özel bir dikkat vererek Alman tavsiye ve yardımının etkisini incelemek.
4. Osmanlı ordusunun 1908 ile 1911 arasındaki yeniden teşkil faaliyetinin ne derecede gerçekleştiğini, üçgen piyade tümenin doğuşuna özel bir vurgu da yaparak belirlemek.
5. Osmanlı ordusunun seferberlik ve harp planlarını incelemek ve açıklamak.
6. Osmanlı ordusunun seferberlik ve muharebe planlarındaki değişimlerin kifayetini incelemek ve değerlendirmek.
7. Muharebeleri ve seferleri harekât seviyesinde incelemek.
8. Osmanlı ordusunun topyekûn kifayetini emir ve komuta yeterliliği açısından değerlendirmek.
9. Performansının olumlu ve olumsuz yönlerini ele alacak şekilde Osmanlı askerî kifayetinin doğru bir özetini yapmak.
10. Balkan Harpleri'nin Osmanlı ordusundaki artçı etkilerini ve bunlardan alınan dersleri incelemek.
11. 1877'den 3 Ağustos 1914'e değin Osmanlı ordusu harp nizamının doğru bir tablosunu oluşturmak.

Evvelce I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu üzerine hatırı sayılır araştırma yapmış olmama ve Balkan Harpleri tarihine kısmen aşına bulunmama karşın, bu dönemde Osmanlı ordu teşkilatının bu kadar ileri olduğu fikrine hazırlıksızdım. Dahası, Osmanlı ordusunun bu süreçte hatalarından ders alarak kendini düzeltme kifayeti gösteren, öğrenen bir teşkilat olduğunu nasıl fark edemediğime şaşarken buldum kendimi. Bu projeden, bu dönemdeki Osmanlı ordusu tarihinin, sözcüğün gerçek anlamıyla Türkiye dışında bilinmediği hissiyle çıktım. Oysa bu ordunun I. Dünya Savaşı'ndaki kifayetinin 1908 ile 1914 arası dönemden kaynaklandığı (en azından benim için) çok açık.

Osmanlı ordusunu hayata döndürüp kimliğinin doğru bir hikâyesini anlatmaya çalıştım. Osmanlı ordusu sık sık, Avrupalı olmaksızın çok Asyalı, modern savaşı yapmaktan aciz, kılıksız, suratsız

Türk güruhları olarak betimlenmiştir. Gerçek ise bu karikatürden ancak bu kadar uzak olabilirdi. Osmanlı ordusu 1912 itibariyle pek çok yönden bazı Avrupa ordularından çok daha ileriydi; bütün hedefleri ve amaçlarıyla, Alman modelinde yapılandırılmış bir orduydı. “Alman harp yöntemlerine” aşına okuyucular, emir-komuta, kadro, harekât ve taktik usulleriyle olan birçok bağlantıyı görecektir. Tek tek kumandanların harekât hedefi ve kavramının orduya nasıl iletildiğine dair bir kavrayışı okura vermesi için, Osmanlı harekât emirlerinin epeyce bir örneğini ekliyorum. Ordunun muharebeyi nasıl yürüttüğüne dair anlayışımıza önemli katkıda bulunan bir dizi teşkilat şeması ve muharebe emirleri de dâhil edildi. Bunlardan başka, Türklerin muharebeleri gözlerinde nasıl canlandırdıklarını ve ardından nasıl fiiliyata geçirdiklerini görsel olarak ortaya koymaya yetecek sayıda (toplam otuz iki) haritaya yer verdim. Kitabımın genel düzenlenişinde, açıklaması son derece çetin bir askerî durumun ilk sunuşu olarak gördüğüm Hall’un *Balkan Savaşları, 1912-1913*’teki formatını kabaca takip ettim.

Balkan Harpleri hava harekâtının muhteşem bir anlatısını yazmış olan, Ankara’dan iyi dostum Bülent Yılmaz’ın kaleminden, havacılık üzerine bir eki (Ek A) dâhil etmekten gurur duyuyorum. Bülent’in eki, hava gücünün evrimine ilişkin kavrayışımıza önemli bilgiler katıyor ve inancıma göre, önümüzdeki uzun bir dönem boyunca bu konuda İngilizce yapılmış en mükemmel anlatı olarak sivrilecek. Balkan Harpleri’nin deniz harekâtına ilişkin daha çok bilgi almak isteyen okuyucularımızın, Bernd Langensiepen ile Ahmet Güler’ün harikulade eseri *The Ottoman Steam Navy, 1828-1923*’teki (1995) “Balkan Savaşları, 1912-1913” başlıklı bölüme bakmaları hararetle tavsiye edilir.

Umuyorum ki, sizler de bu kitabı okurken benim araştırma ve yazma aşamalarımda aldığım zevki alırsınız. Aynı zamanda, tıpkı daha önceki çalışmam gibi, bu kitabımın da 20. yüzyılda Osmanlı ve Türk orduları tarihine ilgi doğuracak bir platform olmasını da umuyorum.

Teşekkür

*Balkan Hezimet*i, önceki çalışmama (*Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*) nazaran, araştırması ve düzenlemesi çok daha zor bir kitap oldu. Balkan Harpleri'ni araştırırken karşılaştığım güçlük, muharebelerin olaylarını çerçeveleyeceğim daha geniş bir tarihyazımının bulunmayışıydı. I. Dünya Savaşı'na kıyasla, Balkan Harpleri'ne dair anlamlı bilgi ve zıtlıkları çıkarabileceğim yayımlanmış eserler listesi pek kısıtlıydı. Bu sebeple çok daha zahmetli geçen bu projede, dostlarım ve meslektaşlarımın yüreklendirmeleri önemli bir esin ve güç kaynağı oluşturdu.

İlkin, karım Melanie'nin hiç eksilmeyen desteği olmaksızın bu kitabı tamamlayamazdım. İkincisi, Greenwood Publishing Group'daki editörüm Dr. Heather Rulan Staines'in yanında, Publishing Synthesis, Ltd'deki kopya editörüm Nicole Balanat'a eserimin gün ışığına çıkmasındaki güven ve destekleri için müteşekkirim. Üçüncüsü, aralıksız bir moral kaynağı olan ve kitabımın ilk taslağı üzerinde başından sonuna dek büyük bir cömertlikle çalışan dostum ve meslekdaşım Dan Callahan'a özel teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Dördüncüsü, Dr. Briton C. Busch ve Dr. Richard C. Hall, kitabın taslağını okuyarak sayısız ince hususu açıklığa kavuşturmamı sağlayan irfanlarından beni faydalandırdılar.

Ayrıca Norwich Lisesi'nde öğrenci değişim programının Fransız öğrencisi Arraslı Benoit de Calan'a, Mahmud Muhtar Paşa'nın hatıratının önemli parçalarının çevirisi için teşekkür etmek istiyorum. Birçok ince husus ve ayrıntıyı araştırmamda yardım eden birçok başka dostlarım var. Ankara'daki iyi dostum, hazırladığı mükemmel makale bu kitabın Ek A'sı olarak yer alan Bülent Yılmaz, karmaşık sorulara hızlı yanıtlar bulmamda çok etkili oldu. I. Dünya Savaşı Zinciri'nin birçok üyesi bana yardımcı oldu ve benimle bilgilerini paylaştı. Aralarında Francesco Davini, Koert Debyser, Martin Kaser, Eberhardt Kettlitz, Geoffrey Miller, Richard Smith, Dr. Yigal Sheffy ve Mike Yared var. Ayrıca kütüphanecim Ruth Mason'a, kütüphaneler arası ödünç alma sistemi aracılığıyla, karanlıkta kalmış birçok kitabı bulmamda gösterdiği olağanüstü çabaları nedeniyle özel olarak teşekkür ediyorum. Sayısız tartışmalı hususu aydınlatmama yardımcı olan Balkan Harpleri araştırmacısı meslektaşım Feroze Yasamee'ye de teşekkür etmek istiyorum. Bu konudaki kitabının çıkmasını iple çekiyorum. Son olarak kitabımın Türkçe baskısını olağanüstü bir sabır ve çabayla hazırlayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na teşekkürü borç biliyorum.

Türkçe ve Almanca eserlerden yapılan alıntılardaki her türlü çeviri hatası bana aittir.

Editör'ün Önsözü

1912-1913 Balkan Harpleri, modern Türkiye'nin oluşumunda belki I. Dünya Savaşı'ndan bile önemli ve belirleyici bir evreyi oluşturur. Balkan Harpleri'nin diplomatik yönü ile sosyal ve siyasi etkileri ülkemizde hatırı sayılır bir literatüre konu olmuş ise de, adı üzerinde bir savaş halindeki en önemli öğeyi, yani silahlı kuvvetleri özne olarak inceleyen; Osmanlı ordusunun tüm dünyayı şaşırtan hezimetini mercek altına alan hemen hiçbir çalışma bulunmuyordu. 20. yüzyıl Osmanlı askerî tarihi hakkındaki çok sayıda kitabın yazarı, Amerikalı tarihçi emekli Yarbay Edward J. Erickson'ın elinizde tuttuğunuz bu eseri, dünya literatüründeki söz konusu bu boşluğu gerçek anlamda dolduran ilk çalışmadır. Yarbay Erickson'ın konu hakkındaki mevcut yabancı literatür ile T.C. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yazılmış ve sıradan okuyucu için hem erişimi hem de anlaması hayli güç olan Balkan Harpleri resmî tarihini karşılaştırarak ortaya çıkardığı *Büyük Hezimet*, şimdiden bir ana kaynak haline dönüşmüştür; bu özelliğini de uzun yıllar sürdüreceği gibi gözükmektedir.

Belirtildiği gibi her kesimden okuyucuya hitap eden hüviyetine rağmen, eninde sonunda bir askerî tarih kitabı olan ve bundan dolayı son derece çetrefilli bir jargon ile terminolojiye

sahip bulunan *Büyük Hezimet*'i Türkçeye kazandırmak, hem çeviri hem de yayına hazırlık açısından çok emek gerektiren uzun bir süreç sonunda mümkün oldu. Yayına hazırlık esnasında en önemli ilkelerden biri, çeviri dilini Balkan Harpleri döneminde kullanılan Türkçeyele olabildiğince uyumlu hale getirmektir. Bu konudaki muhtemelen en can alıcı husus ise, askeri rütbeleri 20. yüzyıl başındaki şekilleriyle kullanmaktır. Bilgilendirme zarureti dolayısıyla, günümüzdeki eşdeğerlerini gösteren bir rütbelere cetvelini burada veriyoruz:

Mülazım-ı Sani = Teğmen

Mülazım-ı Evvel = Üsteğmen

Yüzbaşı = Yüzbaşı

Kolağası = 1826-1910 yıllarında kullanılmış bu rütbe, Yüzbaşı ile Binbaşı arasında bir yerdedir. Bir tür önyüzbaşı olarak da algılamak mümkündür. 1910 ordu ıslahatlarında lağvedilmiştir.

Binbaşı = Binbaşı

Kaymakam = Yarbay

Miralay = Albay

Mirliva = Tuğgeneral

İkinci Ferik (Ferik-i Sani) = Tümgeneral

Birinci Ferik (Ferik-i Evvel) = Korgeneral

Müşir (Mareşal) = Orgeneral

Dönemin usulüne göre, mülazımlara “Efendi,” yüzbaşidan miralaya kadar rütbedeki zabıtlere “Bey,” mirliva ve üzerine ise “Paşa” diye hitap edilirdi. Çeviride biz de bu kurala uygun davrandık.

Akıl karıştırıcı olabilecek bir diğere ifade, silsile içinde birlik ismi zikredilirken kullanılan kesme işaretli kısaltmalardır. Örneğin “12/3. Piyade Taburu” gibi. Bu tarz kısaltmalarda kesme işaretinin solundaki sayı, sağdaki sayı ile numaralandırılmış birliğin bir üst çatı teşkilatını belirtir. Yani yukarıda verilen örnek, bu kural uyarınca “12. Piyade Alayı’nın 3. Taburu” anlamına gelmektedir.

Yayına hazırlıkta, terminoloji çevirisinde sadeleştirme adına verilen tek taviz “fırka” yerine “tümen” sözcüğünün kullanılması olmuştur; bunun sebebi de tümen teriminin daha o dönemde yayılmaya başlamış olmasıdır. Sadece Ek B’yi teşkil eden Osmanlı muharebe nizamı cetvelinde fırka sözcüğü kullanılmıştır.

YENİLGİ VE ASKERÎ ISLAHAT, 1877-1910

Öndeyiş

Balkan Yarımadası, Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun dâhilî ve haricî pek çok sorununun odak noktası haline geldi. Yarımadayı 14. ve 15. yüzyıllarda fetheden Osmanlı hanedanı yönetimindeki Türkler, oradaki topraklarını 16. yüzyıla dek genişletmeyi sürdürmüşlerdi. Bölge, birçoğu Osmanlı hâkimiyetine husumet besleyen etnik ve dinî azınlıklardan müteşekkil bir dokumaya benziyordu. Bu sorunların üzerine bir de Düvel-i Muazzama'nın, tam olarak söylersek, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İngiltere'nin bölgedeki rakip ihtirasları biniyordu. Bütün bu iç ve dış tehditlerin baskısından gayrı, "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak adlandırılan Osmanlı İmparatorluğu 20. yüzyıla doğru sarsakça ilerleyen çürümüş ve kifayetsiz bir bürokrasiydi. Avrupalılar imparatorluk ahalisini (içinde yaşayan pek çok başka halk olmasına karşın) sadece Türk diye adlandırıyorlardı.

1855'ten 1912'ye kadar, imparatorluğa musallat olan ve ekseriyetle Osmanlı toprağı ile tebaasının kaybıyla sonuçlanan bir sürü bunalım baş gösterdi. Osmanlılar, imparatorluğun çeperindeki Tunus, Trablusgarp, Mısır, Girit, Kıbrıs ve Kafkasya'nın bazı kesimlerinin hâkimiyetini yitirdiler. Bu bölgeler imparatorluğun

ayakta kalması için hayatî önemde olmadığından hiçbiri uğruna ciddî biçimde mücadele etmediler. Gelgelelim, bazı kısımlarında Türk hâkimiyetinin beş asrı devirdiği Balkanlar'da, Osmanlılar iktidar kaybına karşı ve bölgenin hâkimiyeti için büyük bir mücadele verdiler. 1830'a gelindiğinde, Yunanistan bağımsızlık kazanmış ve Sırbistan özerklik elde etmiş, Romanya ise 1878'de Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmuştu. Sonunda Türklerin Balkan mülklerinden kovulmasıyla sonuçlanacak bir dizi olay için sahne artık hazırды.

1875 baharında, Bosna-Hersek ve Yeni Pazar Sancağı'nda büyük bir krizi ateşleyen bir ayaklanma çıktı. 1874'te kötü bir hasat yaşanmış ve istisnâ denecek kadar kötü bir zamanlama örneğiyle, vergiler o yıl yükseltilmişti. Ayaklanma, Sırbistan ve Rusya'nın kışkırtıp yüreklendirdiği yeni bir milliyetçilik anlayışıyla teşvik edildi. Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında diplomatik notalar alınıp verilirken, etkilenen bölgelerde Hristiyanlar Müslümanları, Müslümanlar da Hristiyanları katletti. Düvel-i Muazzama diplomasisi Aralık 1875'te tansiyonu biraz düşürdü. Mayıs 1876'ya gelindiğinde, Üç İmparatorlar Birliği (Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'dan oluşan *Dreikaiserbund*) Berlin'de toplanarak, Hristiyan azınlığın haklarını korumak ve ıslahat yapmazlarsa Türkleri itaate zorlamak üzere güç kullanabileceği hususunda şartlar üzerinde uzlaştılar.

Derhal denebilecek kısa süre içinde, Mayıs 1876 ortasında, Bulgaristan'da ayaklanmalar başladı. Uzak ve yoksul Bosna-Hersek'e göre İstanbul'a çok daha yakın olan Bulgaristan müreffeh olduğu gibi, hatırı sayılır bir Müslüman nüfus da barındırıyordu. Elde tutulması, imparatorluğun ayakta kalması için olduğu kadar, geri kalan Osmanlı Balkan vilayetlerinin alıkonulması açısından da hayatî önemdeydi. Ayaklanmalar yayıldıkça, yüzlerce Müslüman katledildi ve Osmanlılar kuzey sınır geçitlerindeki birçok köyle birkaç kalenin denetimini kaybettiler. Osmanlı tepkisi âni ve kesindi: Bulgaristan'da mevcut tüm askerler olay yerlerine sevk edildiler. Bosna krizinin yinelenmesinden ve Düvel-i Muazzama'nın olaylara müdahalesinden kaçınmaya kararlı olan Osmanlılar, âsileri acımasızca ezerek Bulgar isyanına şiddetli tepki gösterdiler. Olay-

ları Bulgar “dehşetleri” ve “katliamları” diye adlandıran dünya basını, Batı kamuoyunu alevlendirdi.¹ Dönemin Bulgar iddialarına göre bölgede 100.000 kişi ölmüştü. Avrupa basını, ölenlerin çoğunun kadınlar ve çocuklar dâhil savunmasız Hristiyan köylüler olduğunu yazdı. Amerikalı misyonerler, ölen Hristiyanların sayısını 15.000 olarak verdiler. Günümüz tahminleri ölen Hristiyanlar için yaklaşık 4.000 sayısını, ölen Müslümanlar için ise bundan yabana atılmayacak kadar daha yüksek bir sayıyı verir.² Nedeni veya suçlusu bir yana, vahşetler her iki taraf eliyle de işlenmişti.

Eyleme geçilmesi için Avrupa’da muazzam bir yaygara koparıldı. Bulgarlara yardım ve Pan-Slavizmi desteklemeye yönelik kamuoyu baskısı Rusya’da özellikle şiddetliydi. Bundan başka, İngiltere’de de kamuoyu tepkisi büyüktü. 1876’da, bugün “medya bombardımanı” olarak adlandırılabilen bir hareketle, William Gladstone “Bulgar Dehşetleri” hakkında bir broşür bile yayımladı. İstanbul’daki Müslüman kamuoyu da alevlenmişti ve gerek Bulgaristan’da eylem gerek içeride ıslahat isteyen talebe gösterileri patlak verdi. Gittikçe tırmanan sorunlarla baş edemeyen Sultan Abdülaziz hal’ edildi ve V. Murad 30 Mayıs 1876’da tahta çıktı. Ne yazık ki, depresyon ve sinir hastası Murad, imparatorluğu yönetecek ehliyetinde değildi. Bir Viyanalı hekimin muayenesinin ardından, Heyet-i Vükelâ Murad’ı tahttan indirdi.³ 31 Ağustos’ta, muhafazakâr fakat ıslahat yanlısı bir şehzade olan II. Abdülhamid yeni hükümdar oldu.

Sırbistan Birinci Balkan Krizi diye adlandırılacak olan bunalımı 1876 yaz ayları boyu kışkırttıkça, Balkanlar’da yeni sorunlar maaşalanmaya devam etti. Karadağlılarla ittifak yapan Sırp prensi Milan, 30 Mayıs’ta Osmanlı İmparatorluğu’na savaş ilân etti. Milan, Bosna-Hersek’teki Osmanlı baskısının Sırp ticarî çıkarlarına ve milli gururuna zarar verdiğini iddia ediyordu; ama Sırpların, Osmanlı ıslahatının vilayetlerdeki iktidar dengesini kendileri aleyhine değiştirmesi olasılığından rahatsız olmaları daha yüksek bir ihtimal gibi görünüyor. Rusya ve Romanya’nın desteklediği Milan, 2 Temmuz 1876’da Osmanlılara açıkça savaş ilân etti. Ancak, aralarında artık Sırp ordusuna başkomutan yapılmış Rus generali Çernayef’in de

bulunduğu binlerce Rus gönüllüsünün akınına rağmen savaş Sırp- lar açısından kötü gitti. Rus coşkusu ve yardımı yeterli gelmemiş; komşu Hristiyan devlet Romanya da tam destek vermemişti. İlk Sırp yenilgileri, St. Petersburg'u bir hal çaresi aramaya zorlarken, çar ve danışmanları ne yapmaları gerektiği üzerinde kafa yormaya başladılar. Müdahale ciddî biçimde düşünüldü; ne ki, Ruslar bir Avusturya tepkisi kışkırtmaktan çekindiler. Bunun yerine Rusya Avusturya-Macaristan'la diplomatik temasa geçti ve her iki devletin temsilcileri 8 Temmuz'da Reichstadt'da gizli bir toplantıda bir araya gelerek ortak bir tepki gerektirebilecek iki muhtemel durum üzerinde anlaşmaya vardılar. İlkin, bir Sırp ve Karadağ yenilgisi halinde, Sırp ve Karadağ devletlerinin (ayrıca Bosna-Hersek'teki âsî- lerin) ayakta kalmasını garanti edeceklerdi. İkinci durumda, yani Türklerin yenilgisi halinde, Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının yeniden paylaşımı hakkında antlaşmalar yaptılar. Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'in büyük bölümüyle, Dalmaçya kıyısındaki bazı toprakları alırken, Rusya (1856'da yitirdiği) Besarabya'yı geri alacaktı. Bölgede, Sırbistan Yeni Pazar Sancağı'nı, Karadağ Bosna'nın bir parçasını alacak; Bulgaristan, Rumeli ve Arnavutluk'ta özerk devletler kurulacaktı. İstanbul da kurtarılacak bir şehir olarak görülüyordu. Bu antlaşmanın ardında hiçbir bağlayıcı güç olmamasına karşın, Osmanlı karşıtı uzun vadeli ve geniş çaplı hedeflerin bir ifadesi olarak son derece önemliydi.

İyi teçhizatlı Osmanlı ordusu, 19-24 Ağustos 1876'da, bir hafta süren Aleksinatz Muharebesi'yle Sırp- ları yendi.⁴ Eylül'de başka Osmanlı mevzilerine taarruz eden talihsiz Sırp- ların başına daha gelecek felâketler de vardı⁵ ve özellikle zabı- tandan olmak üzere ağır zayıyla bozguna uğratıldılar. Sonunda, harp maliyetlerinden sıkıntıya düşmekte olan Osmanlılar, Kasım'da Sırbistan'dan çekildiler ve savaş böylece durdu. Rus müdahalesine neden olabilecek yeni bir Osmanlı taarruzu ihtimali, Alman şansölyesi ve hariciye nazırı Otto von Bismarck'ı, krize çözüm bulmak için uluslararası bir konferans yapılması şeklindeki İngiliz teklifini desteklemeye mecbur etti. 4 Kasım 1876'da İstanbul'da toplanan Düvel-i Muazzama temsilcileri, kendi millî gündemlerini gerçekleştirmek için

hararetle işe koyuldular. Rus sefiri Kont Nikolay İgnatiyef, “Büyük Bulgaristan” fikrini özellikle öne sürdü. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Hristiyan uyrukların azınlık haklarını sağlamakla alakalı ve neredeyse tümü telâfisiz Osmanlı toprak kayıpları getiren çeşitli antlaşmalar denendi ve vazgeçildi.

Mithat Paşa önderliğindeki reformcu Osmanlı kabinesi, uluslararası konferansla eşzamanlı olarak, Aralık 1876’da, yeni bir Osmanlı anayasasını zorla çıkarttı. Yeni anayasa, kâğıt üzerinde azınlıkları yasamaya sokan ve onlara bireysel haklar sağlayan bir parlamento öngörüyordu. Dahası ve uluslararası konferansın düzenleyicileri açısından özellikle esef verici olarak, yeni anayasa imparatorluğun bölünmez bir bütün olduğunu ilân ediyordu.⁶ Yeni anayasanın konferansı gerektirmiş kaygıların çoğuna son vereceği ortaya çıktığından, Osmanlı murahhasları Düvel-i Muazzama’nın taleplerine gitgide karşı çıkar olmuşlardı. Son teklif, Bulgaristan’ın Hristiyan nezaretindeki iki vilayete bölünmesi, bir Belçika jandarması yerleştirilmesi ve İslam topraklarının bölüşülmesini içeriyordu. Teklifin osmanlı kabinesi tarafından reddi üzerine, 20 Ocak 1877’de konferans dağıldı.

Bu arada Rusya, diplomatik bir mesaj ve güç gösterisi olarak, Aralık 1876’da Romanya sınırına asker yığdı. Oluşturmayı daha yeni başardığı güç dengesinin altüst olma olasılığı ve uluslararası konferansın ağır ilerleyişi karşısında anlaşılır surette sinirlenen Bismarck, Rusları ve Avusturyalıları müzakereleri yeniden başlatmak için teşvik etti. Rusya ve Avusturya-Macaristan 15 Ocak 1877’de Budapeşte Antlaşması’nı imzaladılar. Bu antlaşma, Ruslar ile Osmanlılar arasında diplomatik bir kopma halinde Avusturya’nın tarafsız kalmayı taahhüt etmesi nedeniyle, Osmanlı içişlerine müdahale hususunda Rusya’ya az çok yeşil ışık yakmıştı. Başka maddeler de vardı: Avusturya-Macaristan kendi seçtiği bir anda Bosna-Hersek’i ilhak etmekte serbest kalmıştı ve Ruslar da Besarabya’yı ele geçirmekte özgür idiler. Ayrıca, Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında bir tarafsız bölge belirlenmişti. Bu antlaşmanın önemli bir ek konvansiyonunda, iki ülke de tarafsız bir Bulgaristan, Arnavutluk ve Rumeli’yi ilke olarak desteklemeye,

fakat Sırbistan'ın genişlemesini desteklememeye karar vermişlerdi. Aynı zamanda Epir ve Girit'deki Yunan hak iddialarını ilke olarak desteklemekte anlaştılar. Reichstadt'da tezgâhlanan büyük tasarılar nihayet meyvesini vermişti.

Osmanlı İmparatorluğu, Sırbistan'la geç kalmış resmî bir barış antlaşmasını 28 Şubat 1877'de imzaladı. Savaş öncesi sınırlara geri dönülürken; Sırlar terörizme destek vermemek ve Müslüman azınlığın haklarını korumak üzere söz verdiler. Karadağ benzer bir antlaşma imzalamayı reddetti. Sırbistan ve Karadağ'a karşı savaş tümüyle sona ermesine karşın, Kasım 1876'da seferberliğe girişmiş Rusların Romanya üzerinden bir güney taarruzu için asker yığıldıkları gittikçe açıklık kazanıyordu. Durumu yatıştırmak umuduyla Mart ayında Londra Protokolü'nü çıkaran İngilizler, Türklerden reformları yürürlüğe koymalarını ve seferberlik durumunu kaldırmalarını istediler.⁷ Türkler bunu reddedince, Ruslar heybetli ordularının Romanya topraklarından geçiş iznini 16 Nisan 1877'de elde ettiler. Rumenler, Yunanlar, Sırlar ve Karadağlıların açık destek tekliflerini reddeden Rusya, 24 Nisan'da Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti.

1877 Rus-Türk Savaşı

1877 Rus-Türk Savaşı birbirinden çok ayrı iki cephede yapıldı: Avrupa'da Bulgaristan ve Asya'da Kafkasya. Ne yazık ki, bu savaş hakkında yakın tarihte yapılmış eksiksiz bir İngilizce araştırma yoktur ve birbirinden kopuk sefer anlatıları Plevne, Şıpka Geçidi, Kars ve Erzurum'daki büyük kuşatma muharebelerine odaklanma eğilimi göstermektedir.⁸ Türkler ise bu savaşın tarihini yeniden incelemeye ancak yakın geçmişte girişmişlerdir. Muharebeler 1877 Nisan sonundan 31 Ocak 1878 ateşkesine kadar sürdü ve hepsi de Osmanlı İmparatorluğu açısından felâketle sonuçlandı. Temmuz 1878'e gelindiğinde, Türkler Balkanlar'da Bulgaristan'ı, Kafkasya'da ise Kars ve Ardahan'ı kaybetmiş; Rus orduları İstanbul kapılarına dayanmıştı. Bundan başka, savaşın büyük kuşatma muharebelerinde çok büyük asker ve silah kaybına uğramışlardı.

Kırım Savaşı'ndan sonra, 1869'dan itibaren, Türkler bir dizi askerî reforma girişmişlerdi. Bu reformlar Avrupaî tarzda teşkil edilmiş muvazzaf ve ihtiyat kuvvetlerini; modern silahların, özellikle piyadeler için kuyruktan doldurulan tüfeklerin satın alınmasını ve bir dizi Avrupa ülkesinden danışman ve talimci getirtilmesini kapsıyordu. Gerek Avusturya-Prusya Savaşı gerek ise Fransız-Prusya Savaşı'nda geçerliliği kanıtlanmış zorunlu askerlik sistemi Osmanlı İmparatorluğu'na 1874'te girdi. Yirmi yaşında mahallî surette askere alınan erkekler muvazzaf ordunun (Nizamiye) piyade veya topçu birliklerinde dört yıl hizmet ediyor ve ardından, iki yıllarını birinci sınıf ihtiyat birliklerinde geçiriyorlardı. Yirmi altı yaşında ise, yaş hadleri art arda artan dört sınıfta teşkil edilmiş ikinci ihtiyata (Redif) kaydırılıyorlardı. Süvariler fazladan bir yıl muvazzaf kaldıktan sonra, birinci ihtiyatta sadece bir yıl geçiriyorlardı. Toplam askerî hizmet süresi yirmi yıldır.⁹ Siyasî kaygılar sebebiyle sadece Müslüman erkekler askere alınıyordu; muaf tutulan Hristiyanların ise bunun yerine bir vergi ödemeleri gerekiyordu.

Ordu-yı Hümayûn 1877 itibariyle, her biri değişik sayıda piyade tümenleri ile süvari, topçu ve istihkâm kıtalarından müteşekkil yedi ordu halinde teşkilatlanmıştı. Bunların her biri barış döneminde kendi bölgesinde ordu müfettişliği olarak iş görürken, savaş döneminde seferber olarak ordu karargâhlarına dönüşüyorlardı. İkinci Ordu ilk olarak Tuna boylarında çarpışırken, Dördüncü Ordu ise Kafkasya'da Rusların önünü kesti. Üçüncü Ordu Sırplarla Makedonya'da karşılaştı; Birinci Ordu ise payitaht İstanbul'da konuşlanmıştı. İhtiyat ve birinci Redif evvelce Hersek'teki âsilerle savaşmak üzere daha 1875'te seferber edilmiş, ikinci Redif 1876'da Sırbistan ve Karadağ'la savaş için çağrılmıştı; üçüncü Redif ise, Rus seferberlik ve yığınaklarının ardından, Kasım 1876'da silah altına alındı. Tüm ordu müfettişliklerini kapsayan genel seferberlik Ocak'ta yürürlüğe girdi ve 1877 baharına gelindiğinde, Ordu-yı Hümayûn'un silah altındaki 276.000 erat ile zabitanından 186.000'i Balkanlar'da 90.000'i ise Kafkasya'da konuşlanmıştı.¹⁰ Tablo 1.1 Osmanlı ordusunun 1877'deki harp nizamını gösteriyor:

TABLO 1.1 Osmanlı Kuvvetlerinin Yayılımı, 1877

<i>Makedonya</i>	<i>Bulgaristan</i>	<i>İstanbul</i>	<i>Kafkasya</i>
Üçüncü Ordu	İkinci Ordu	Birinci Ordu (Hassa Ordusu)	Dördüncü Ordu
		1. Piyade Tümeni	1. Nizamiye Piyade Tümeni
		2. Piyade Tümeni	2. Nizamiye Piyade Tümeni
		Süvari Tümeni	Süvari Tümeni
		Sahra Topçu Alayı	Topçu Tümeni
		Kale Topçu Alayı	İstihkâm Alayları (iki)
<i>Suriye</i>		<i>Arabistan-Yemen</i>	<i>Mezopotamya</i>
Beşinci Ordu		Yedinci Ordu	Altıncı ordu

İki livadan (tugay) müteşekkil Osmanlı piyade tümenleri, bağlı oldukları ordu içinde art arda numaralandırılmışlardı.¹¹ İhtiyat ve Redifler kuvvetleri şişirdikçe bazı piyade tümenleri dört livaya kadar büyüdüğü gibi, fazladan geçici piyade tümenleri de kuruldu. Bu kuvvete kumanda etmek için, %90'ı piyade alaylarına tayin olunmuş 20.000 zabıt bulunuyordu. En üst düzeylerde, Osmanlı ordusu Erkân-ı Harbiyesi'nden eğitimli 132 zabitini yedi orduya tayin etmişti. Bu Erkân-ı Harp zabıtları emir yazmak, standart taktik protokoller ve harita kullanmak için eğitilmişlerdi. Piyade askerleri nispeten iyi talimli ve metin idiler ama nişancılıkları noksandı. Osmanlı sahra topçu birlikleri, topçuluk mektebinin mükemmelliği sayesinde en iyi talimli muharip sınıfıydı. Lojistik cihetten Türkler modern silahlarla oldukça iyi teçhiz olmuşlardı ve müstahkem kentlerinde depolanmış yeterli cephaneye ve yiyeceğe sahiptilerdi.

Osmanlı seferberlik planı daha 1869'da hazırlanmış yeni bir tasarıydı. Harekât bölgelerindeki takviyeli seyyar ordular, seferber edildiklerinde büyütülerek boyut ve kuvvet bileşimi cihetinden

ordu-düzeyi teşkilatlara dönüştürüldüler. Eski İkinci Ordu bölgesinde, Bulgaristan'daki Tuna cephesinde, yeniden düzenlenmiş Osmanlı kuvveti, Ahmed Eyüp Paşa kumandasındaki Şarkî Tuna Ordusu ile Osman Nuri Paşa kumandasındaki Garbî Tuna Ordusu arasında taksim olundu. Yığınak planı icabı, Rusların geçişlerini durduracak seyyar kuvvetler ekseriyetle Tuna Irmağı boyunca, “Dörtgen” diye bilinen bir kaleler kuşağında (Varna, Silistre, Rusçuk ve Vidin) konuşlandırıldı. Diğer kuvvetler güneyde, Sofya ve Şıpka Geçidi’nde mevzilendirildi. Bu yerleşme Osmanlı ordusunu Tuna boyunca ince bir hatta indirgerken savunma için mevcut stratejik araziye en kusursuz şekilde kullanmaya olanak verdi. 1855’te tahrip olan ve henüz yeniden inşa edilmeyen Rus donanmasının yokluğu da Osmanlı donanmasının Karadeniz’de hâkimiyet kurmasını sağladı.

Bulgaristan’a ilki denizden, ikincisi Şıpka Geçidi’nden ve üçüncüsü de batıdan, Sofya civarındaki dağ sırasından olmak üzere üç intikal yolu vardı. Osmanlı deniz üstünlüğü, kıyı şeridini Ruslar nazarında tutulamaz hale getirmişti; bu yüzden Tuna’yı zorlayarak, hem Şıpka Geçidi’ne taarruz etmeyi hem de dağların etrafından dolaşarak Sofya’ya ilerlemeyi planlıyorlardı. Ruslar 22 Haziran 1877’de, birbirinden çok uzak aralıklarla ayrılan noktalarda Tuna’yı geçmeye başladılar ve güney yakada çarçabuk köprübaşları oluşturdular. Bu mevzilerinde güçlerini teksif eden Ruslar, Türkleri nehirden püskürtmeye başladılar. Bazı Osmanlı müfreze-leri Ruslar tarafından çevrildi ve sırtları Tuna’ya dayanmış halde imha edildiler. Türklerin ilk yenilgilerinden en kötüsü Niğbolu’da geldi: 113 top ve yaklaşık 7.000 asker 16 Temmuz 1877’de Tuna boyundaki bir cepte teslim olmak zorunda kaldı. Bu erken Rus başarıları ekseriyetle, hem Osmanlı tedarik ve sevkıyatını önleyerek hem de Müslüman köylüleri katlederek kendilerine yardım eden Bulgarlara hamledildi.¹² Türkler geri çekilmeye ve kuvvetlerini yeniden toplamaya başladılar. Osman Paşa kumandasındaki en büyük grup, Plevne şehri civarında toplandı ve toprak tabyalarla burayı tahkim etti. Kent, Sofya’ya giden dağların çevresin-

deki batı girişini tıkadı ve Osman Paşa, bu kentin tutulmasının Ruslar için yenilgi anlamına geleceğini anladı.

19 Temmuz 1877'de yapılan Birinci Plevne Muharebesi'nde Türkler muzaffer oldular. Osman Paşa mevcut bütün birliklerini toplayarak gayet iyi siperlere yerleştirmişti. Ağır bir Rus piyade taarruzu mağlup oldu ve zayıat 3.000 olarak saptandı. Başka Rus hücumlarını bekleyen Osmanlı askerleri tabyaları güçlendirmeye başladılar. Ruslar, Osman Paşa'nın 22.000 askerine karşılık 35.000 askerle tesis ettikleri sıklete binaen, 30 Temmuz'da ikinci kez hücum ettiler. Gelgelelim, Rus hücumu hem kötü eşgüdümlüydü hem de kötü sevk ediliyordu. Bu teşebbüs Türk topraklarının ateşi altında Rus askerlerinin biçilmesiyle sona erdi ve belki de 7.000 Rus o gün telef oldu.

Güneyde, ani bir Rus hücumu hayatî önemdeki Şıpka Geçidi'ni ele geçirdi ancak Osmanlılar burayı geri almakta kararlıydı. Yedi piyade livasından müteşekkil başka bir Osmanlı ordusu oluşturulmuş ve deniz yoluyla harekât bölgesine sevk edilmişti. Balkan Ordusu olarak adlandırılan bu kuvvete Süleyman Paşa kumanda ediyordu. Süleyman Paşa'nın 21 Ağustos'ta başlayan hücumları pek bir sonuç alamadan ve yaklaşık 10.000 zayıat ile 25 Ağustos'ta sona erdi. Şıpka Geçidi Rusların elinde kaldı.

Plevne'de direnme emri alan Osman Paşa kent civarını biraz daha tahkim ettirdi. Ruslar, Eylül başındaki Üçüncü Plevne Muharebesi'nde yine Osmanlı hatlarını yarma girişiminde bulundular. Yaklaşık 32.000 askerden oluşan bir Rumen ordusu da Rusları takviye ediyordu. 118.000'den fazla piyadeden müteşekkil müşterek Rus-Rumen ordusunda neredeyse beş yüz top vardı. 9 Eylül'deki fasılasız ve ağır bir topçu bombardımanı ile taarruz başladı. 11 Eylül'de yapılan esas Rus piyade hücumları yine kötü eşgüdümlüydüler ve ağır zayıatla püskürtüldüler. Güzün yaklaşması ve Osman Paşa ordusunun görünüşte zapt edilemez bir mevki tutmasıyla, Ruslar Plevne'yi kuşatıp beklemeye karar verdiler.

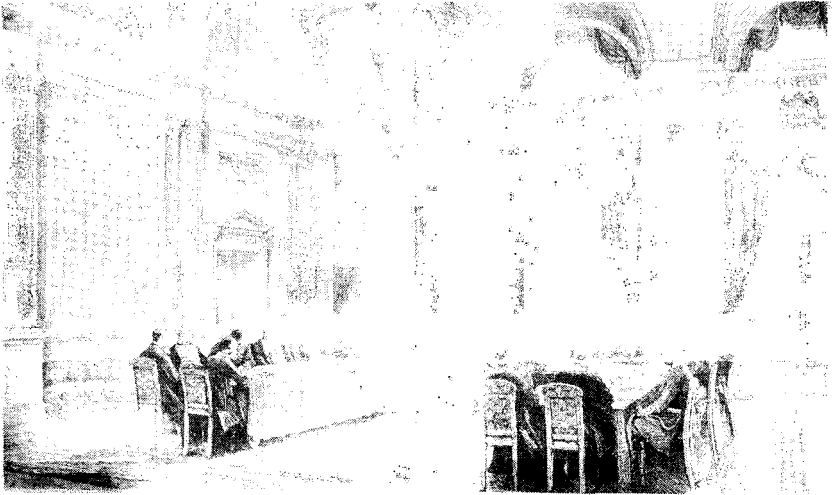
Süleyman Paşa güneyde, Şıpka Geçidi'nde, zayıatlı hücumlarını sürdürdü, ama başarılı olamadı. Bu kritik mevki için yapılan ça-

tışma, 1877 Eylül ve Ekim'i boyunca bütün şiddetiyle devam etti, ama Ruslar nihaî hâkimiyeti ellerinde tutmayı başardılar. Ekim geldiğinde Plevne neredeyse tümüyle kuşatılmış ve Osmanlı birlikleri Kasım itibariyle açlık çekmeye başlamıştı. Türk kuvvetleri için ölüm çanlarını çalan başarısız bir huruç girişimi ardından, 10 Aralık 1877'de Osman Paşa teslim oldu. Plevne düştüğü zaman yaklaşık 50.000 asker, Osmanlı ordu mevcudundan silindi. Özellikle İngiliz basını, bu müdafaayı orantısız cesamette bir rakibe karşı kahramanca bir mücadele olarak yazdı. Acımasız kış şartları Balkanlar'ı kasıp kavurur ve muzaffer Ruslar Sofya'ya girer iken savaş devam ediyordu. Ruslar batıdan ilerlerken, 33.000 Osmanlı askeri 1878 Ocak başında Şıpka Geçidi'nde kuşatıldı. Durdurulamaz Slav ittifakı, Ocak ortasında, Osmanlı payitahtına yürüyüşe geçti. Edirne büyük bir hızla doğuya, Trakya'ya ilerleyen Ruslara çok geçmeden teslim oldu. Sonunda, Osmanlı direnişi Çatalca'daki son savunma mevziinde sertleşti. Batı Tuna Ordusu ile Balkan Ordusu dağıldı ve belki 100.000 Osmanlı askeri Ruslara esir düştü. İstanbul ile Makedonya, Güney Yunanistan ve Yeni Pazar'daki Osmanlı toprakları arasında şimdi bir düşman ordusunun bulunması stratejik düzeyde işleri daha da kötüleştiriyordu.

İmparatorluğun ta öteki ucundaki Kafkasya'da da benzer bir hikâye vuku buluyordu. 1876 güzünde, Dördüncü Ordu bölgesindeki Osmanlı birlikleri ekseriyetle seferber edilmiş ve Ahmed Muhtar Paşa'nın kumandasına verilmişti. Osmanlı müdafaası, stratejik Erzurum kentine müteveccih güzergâhları tutan Kars ve Ardahan kalelerine dayanıyordu. Ardahan'ın erken bir Rus taarruzuyla 17 Mayıs 1877'de düşmesi, Haziran'da Eleşkirt Vadisi'nde yeni Rus harekâtına yol açtı. Ruslar aynı zamanda kıyıyı da zorladılar ve Batum'u kuşattılar. Ardından Kars'ı kuşattılar ve etrafından dolaştılar. Erzurum'a doğru ilerleyen Ruslar, 8 Kasım'da müstahkem kente çok şiddetli bir hücum yapmayı denediler ama başarısız oldular. O zaman muhasaraya alınan Erzurum Ocak 1878'e kadar abluka altında kaldı. Ruslar seferin en önemli muharebesini, ay ışığı altında yaptıkları bir taarruzla 17 Kasım

1877’de kazanarak Kars’ı ele geçirdiler. Türk zayıfatı şehit ve esirlerle beraber 24.000’i geçiyordu.

Düvel-i Muazzama’nın arabuluculuğuyla yapılan bir ateşkes savaşı 31 Ocak 1878’de kesintiye uğrattı. Rus zaferleri ve Rus ordusunun Boğazlar’ın eşğine gelmesi İngilizleri; Sırların ve Yunanların yakın gelecekte savaşa girecek olması da Avusturyalıları telaşlandırmıştı. Öyle görünüyordu ki, bir barış antlaşması yapılmaz ve diğer Avrupa devletleri tarafından durdurulmazlarsa, Slavlar Osmanlı İmparatorluğu’nu tam anlamıyla paramparça edecekti. Hakikatte ise, Ruslar çok bitap düşmüşlerdi ve Slav milletleri arasındaki kavgalar büyüyordu. 3 Mart 1878’de, Ruslar Osmanlı hükûmetini küçük düşürücü Ayastefanos Antlaşması’nı imzalamaya zorladı. Bu antlaşma, Karadeniz’den Ege Denizi’ne, Edirne’den Makedonya’ya dek uzanan bir Büyük Bulgaristan oluşturarak Panslavizm idealini kayırıyordu. Dahası, Romanya’nın bağımsızlığı teyit ediliyor ve Türkler ellerinde kalan Yunan illerinde ıslahat uygulamaya zorlanıyorlardı. Rus ordusunun antlaşmaya göre iki yıl boyunca Bulgaristan’da kalacak olması, Düvel-i Muazzama’yı özellikle tedirgin etmişti. Ruslar ayrıca Kars

Berlin Kongresi, 1878 (The Graphic)

ve Ardahan'ın fethini resmîleştiriyorlardı. Antlaşma Osmanlılar için tam bir diplomatik felâket idi ama bunu kolay kolay reddedemezlerdi.

Rus zaferi Avusturyalıları o denli öfkelenirdi ki, savaş çok yakın görünmeye başladı. Büyük bir özenle kurduğu güç dengesindeki bozulmaları onarmaya her zaman hazır olan Bismarck araya girdi ve Berlin'de bir Düvel-i Muazzama konferansı düzenledi. Her şey göz önüne alındığında Bismarck, Türklerin daha lehinde bir sonuç getirmek yoluyla genel bir Avrupa savaşını önleme şeklindeki genel amacına Berlin Kongresi ile ulaştı. Özetle, Büyük Bulgaristan fikri rafa kaldırıldı ve Kuzey Bulgaristan'da küçük bir bağımsız devlet kuruldu. Doğu Rumeli ve Ege kıyısı Osmanlı hâkimiyeti altında kaldı. Sırbistan ve Karadağ küçük kazançlar elde etti, fakat her ikisi de peşinde koştuğu ulusal Slav birliğini gerçekleştirmeyi başaramadı. Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i, İngiltere ise Kıbrıs'ı aldı. Romanya bağımsız oldu ama bu da Besarabya velayetini Rusya'ya kaptırmak pahasına gerçekleşti. Bunlardan başka, Rusya da Kars ve Ardahan'ı alıkoyduğu gibi, Karadeniz'deki Batum limanını ilhak etti. Bismarck hem bunalımı çözmüş hem de Avrupa'daki güç dengesini korumuştur ve bunu yapmakla Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki varlığını sürdürmesini de sağlamış oluyordu.

Hakikatte, katılımcılar (elbette Osmanlılar dışında) ekseriyetle konferansta bir şeyler kazanmış gibi görünmekle birlikte, gene de hınçları dinmemişti. Bismarck'ın "Üç İmparatorlar Birliği" ölmüş ve yeniden yapılanan Balkanlar milliyetçiliğinin barut fıçısına dönüşmüştü. Rusya savaşı kazanmıştı kazanmasına ama barış masasında tam bir diplomatik yenilgiye uğramıştı. Çarın esas savaş amacının sadece Panславizmi kurtarmak olmasının pek az önemi vardı çünkü Rus zaferleri ansızın saldırgan bir dış politikaya dönüşmüştü. Osmanlı İmparatorluğu kısmen parçalanmıştı ancak, esasen dağılması halinde ortaya çıkacak kuvvet boşluğunun jeostatejik sonuçlarından çekinildiği için, ayakta kaldı. Son tahlilde, Berlin Kongresi ve dolayısıyla 1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Napolyon'un düşüşünden beri Avrupa'da mevcut hassas diplomatik iliş-

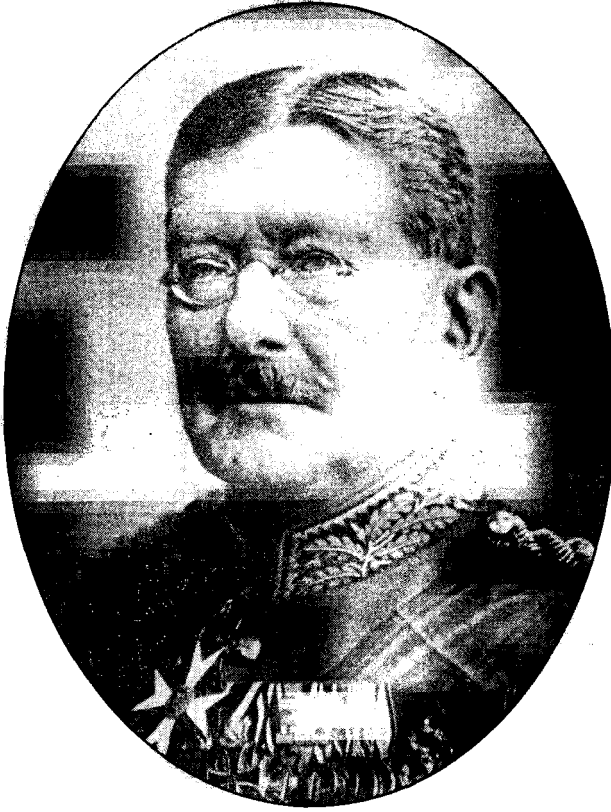
ki ağlarını yok etti. Birinci Dünya Savaşı'na giden uzun heyelan başlamıştı.

Askerî cihetten savaşın Osmanlı ordusu için sonucu neydi? İlk, büyük çaplı (ordu-düzeyi) birliklerin harekâtındaki ciddî kumanda ve eşgüdüm zaafı amansızca ortaya serilmişti. Osmanlı orduları düşmana karşı yalıtılmış ve desteksiz harekât yürütmüştü. İkincisi, zabitlerin taktik kıfayeti Avrupa standartlarının altında olarak değerlendiriliyordu. Osmanlı ordusunun ekseriyetle sayı ve silah zafiyeti içinde bulunmasının pek önemi yoktu zira genel performansı zayıftı. Bununla beraber, taktik cihetten, Osmanlı ordusu sipere girdiğinde kaya gibi sağlam olduğunu ve Rus piyade taarruzlarını durdurmaktaki başarısını kanıtlamıştı. Aslında, Kars taarruzu hariç tutulursa, Osmanlı zayıfatı ekserî açlıktan ölme noktasına gelmek yüzünden teslim olan kuşatılmış kuvvetlerden kaynaklanmıştı. Son olarak, Osmanlılar Karadeniz'deki Rus ilerleyişini durdurmak ve Balkan Ordusu'nu Dedeağaç'a (günümüz Yunanistan'ındaki Alexandroupolis) sevk etmek için deniz hâkimiyetinden yararlanmayı bilmişlerdi.

Askerî Islahat, 1878-1900

Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, çok çarpıcı bir askerî ıslahatın sırada olduğu apaçık belliydi. Bu işle özel olarak ilgilenen II. Abdülhamid, müteakip otuz sene boyunca birçok askerî ıslahattan bizzat sorumlu idi. Padişah, askerî kuvvetlerin zaafılarını araştırması ve yenileşme için gereken yasama önlemlerini tavsiye etmesi için Teftiş-i Umum-ı Askerî Komisyon-ı Âli'yi oluşturdu.¹³ Komisyon üyeleri, büyük ölçüde, hükümdara sadık ve tecrübeli bir zabitler topluluğundan oluşuyordu. Padişah ayrıca kara ve deniz gücünü geliştirmek için Avrupa'ya dönerek, danışman ve talimci olarak hizmet etmeleri için Alman subaylarını davet etti.

1882'den itibaren, General von Kaehler kumandasında bir Alman askerî heyetinin Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulmasıyla, büyük değişimler gerçekleştirildi.¹⁴ Yarbay Wilhelm Leopold Colmar Freiherr (Baron) von der Goltz'un Alman askerî heyetine

Colmar von der Goltz (Şehbal Dergisi)

atanması özellikle önemliydi. Goltz, çok iyi eğitilmiş bir Prusyalı kurmay subaydı ve daha o zamandan, Prusya ordusunda olduğu kadar Osmanlı ordusunda da yankılar yapmış bulunan *Das Volk in Waffen* [Millet-i Müselleha/Silahlanmış Ulus] kitabının yazarı sıfatıyla tanınmış bir isimdi. Geniş kapsamlı bir zorunlu askerlik sistemi ve modernleşme yanlısıydı. Bundan başka, taktik kuramla ilgili güçlü inançlar geliştirmişti. Fransız-Prusya Savaşı ve daha yakın geçmişteki Rus-Türk Savaşı üzerine araştırmalarına dayanan Goltz, siper almış piyadeye karşı modern taarruz harekâtının artık sadece dikkatle eşgüdümlenen topçu destek ateşiyle mümkün olduğuna inanıyordu. Goltz İstanbul'a gelir gelmez Osmanlı ordusu

Genel Müfettişliği'ne atandı, ama General von Kaehler'in ölümü üzerine, 1883'te Alman Askerî Islah Heyeti'nin başına geçti. Mir-livalık verilen ve 1896'ya kadar Osmanlı ordusunda hizmet eden Goltz'un, padişahın askerî kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesi ve modernleştirilmesine muazzam bir etkisi oldu. Yetmişlerindeki Goltz 1914'te, muvazzaf göreve çağrıldı ve feldmareşal rütbesiyle döndüğü İstanbul'da, yine danışman olarak hizmet etti. En nihayet Mezopotamya bölgesindeki Osmanlı kuvvetlerine komuta eder-ken, 1916'da Bağdad'ta tifüsten öldü.

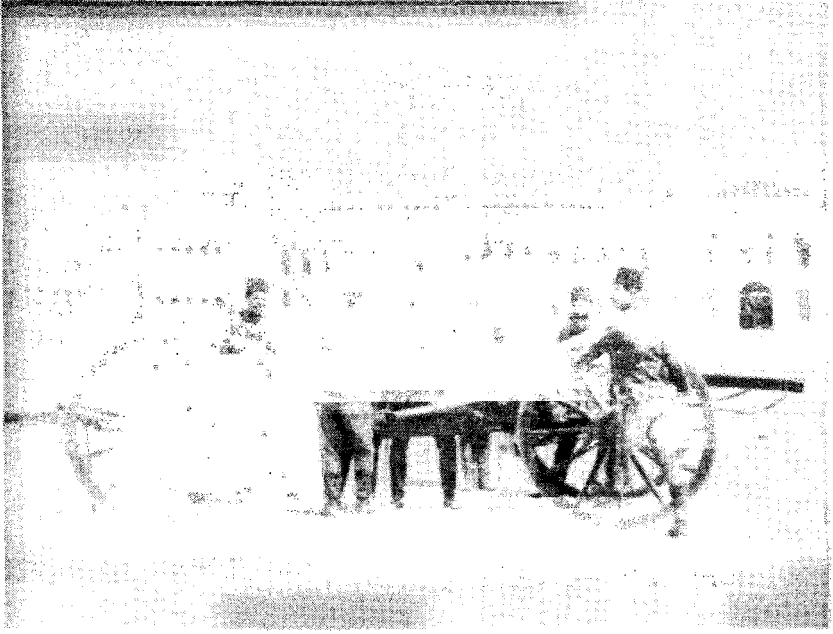
Goltz'un tavsiyesiyle, Osmanlılar ordularında önemli ıslahat yaptılar. Bu bâbta, Kıta Avrupası tipi bir bölgesel celp sistemi 25 Kasım 1886'da kuruldu ve imparatorluk, her biri numaralandırılmış yedi ordu komutanlığına ayrıldı. Erkekler için vatan hizmeti yükümlülüğünün fazladan iki yıl daha uzatılmasıyla, seferber edilmiş insan gücünün bir başka kategorisi daha oluşturuldu. Müstahfız adı verilen ve ordu komutanlıklarına bağlı bir milis teşkilatı halinde örgütlenen bu adamlar, Osmanlı ordusunun toplam mevcudunu hatırı sayılır ölçüde artırdılar. Zorunlu askerlik de yeniden düzenlendi ve daha kapsamlı hale getirildi. Asker celbi vazifesi ordu komutanlıklarına verildi ve işlem ile zamanlaması standartlaştırıldı. Piyade tümenlerinin teşkilat şemaları ile personel mevcudu Alman modeli temelinde oluşturuldu ve uygulandı. Her birinde iki liva, her livada da iki alay bulunan iki adet piyade tümeninden müteşekkil muvazzaf Osmanlı seyyar ordularının temel teşkilatı ise değişmedi.

Redifler (birinci ihtiyat) tabur, alay, liva ve tümenler halinde resmen teşkilatlanmalarını müteakip, savaş zamanı muvazzaf kuvvetlerle bir araya gelecekleri görevlere atandılar. Yeni kurulan Müstahfızlara milis görevi verilmesiyle, Redif birliklerinin çoğu yeni seferberlik planına dâhil edilmeye elverişli hale geldi. Her bir Redif alayının silah, üniforma ve diğer levazımının depolandığı merkezî bir deposu mevcuttu. Buralarda ayrıca, redifler celp edildiği vakit kullanılmak üzere, yiyecek ve yem stokları bulunuyordu. Redif cephane ve yük arabalarını çekmekte kullanılan halka ait

hayvanlar aynı zamanda muvazzaf hizmet için de belirlenip ayrılıyordu. Muvazzaf Nizamiye bölükleri yurtlarındaki garnizonlara atanıyor böylece yeni celpler diğer mahallî askerlerle beraber görev alıyorlardı. Bu bölükler aynı zamanda seferberlik esnasında ihtiyat kuvvetlerinin silahbaşı etmesine de yardımcı oluyordu. Redif birliklerinin teftişiyle görevlendirilmiş ihtiyat karargâhları, ayrıca Rumeli ve Anadolu'daki daimî askerî karargâhlarda da vardı. Alman yöntemlerine ve standartlarına göre talim planları oluşturuldu, fakat mühimmat ve para sıkıntısı, talimi ve talim ile kazanılan askerî becerilerin devamını sınırlıyordu.

Goltz bunlardan başka, Osmanlı subay ve astsubayları için eğitim kurumlarını da Alman çizgisinde genişletti. Osmanlı Harbiye'sine Alman hocalar atandı, ayrıca Osmanlı zabitleri Berlin'deki Harp Akademisi'ne gönderildi. Mekteb-i Harbiye'nin kapasitesi yılda yüz zabıt mezun edecek şekilde genişletildi¹⁵ ve artmaya devam etti. 1873'ten 1897'ye kadar, toplam 3.918 zabıt Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu.¹⁶

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî kuvvetlerinin kumandası Bâb-ı Seraskerî'nin elindeydi. 1880'lere gelindiğinde, köhneden Bâb-ı Seraskerî'nin askerî istihkâm ve nakliye birimleri vardı, ama Avrupa standartlarına uygun modern genelkurmay işlevlerini yerine getiremiyordu. Prusya modelinde modern bir genelkurmay oluşturmaya çalışan çoğu Avrupa ülkeleriyle paralel bir Osmanlı Erkân-ı Harbiye'si (Genelkurmay) de kuruldu kurulmasına; ama hantal, birbirinden ayrı olmakla beraber örtüşen işlevleri haiz iki farklı kısım halinde teşkil edildi. Erkân-ı Harbiye yönetim, kurmay yetiştirme, savaş ve seferberlik planlamaları ve levazım gibi geleneksel genelkurmay işlevlerini ifa ediyor; ikinci kısım olarak kurulan Maiyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye (Saray Genelkurmayı) ise padişahın kendi isteklerini askerî yapıya ifade etmesini sağlayan bir mekanizma olarak iş görüyordu.¹⁷ Padişah Osmanlı askerî yapısının itibarî reisi olarak kalmakla birlikte, kuvvetlerin fiilî denetimi artık Erkân-ı Harbiye reisinin (genelkurmay başkanı) eline geçmişti. Bu düzenleme, Os-

Osmanlı Topçuları Yeni Krupp Topuyla Talim Ediyor, 1890 civarı (Yıldız Albümü)

manlı Harbiye Nezareti'nin kurulduğu 1900 yılına kadar devam etti. Bâb-ı Seraskerî ise 1908'e kadar varlığını korudu ve o tarihten itibaren işlevi başkomutanlık makamına indirgendi.

Birbirine paralel Erkân-ı Harp kollarının aşikâr dezavantajları vardı ve bu teşkilat pek çok karışıklık ve kaygılara neden oldu. Bu iki kısım arasında eşgüdüm bulunmadığı gibi kurmaylar askerî yapının denetimi için rekabet ettiğinden, silah tedariki ve asker konuşlandırılması gibi temel konular üzerinde mutabakat oluşturulması çok zor oluyordu.¹⁸ Von der Goltz'un düşünce tarzında yetişmiş yeni mezun birçok kurmay subay, Alman islah heyetiyle yakın ilişkileri olan Erkân-ı Harbiye'ye meylediyorlardı. Bunun neticesi iki ayrı kurmay grubunun subayları arasında doktriner düşüncede çok büyük uçurumlar doğdu. Islahat programıyla bizzat ilgilenen padişahı bu çabaya doğrudan katılmaya teşvik etmesi ise bu düzenlemenin olumlu yönüydü. Abdülhamid'in şahsî ilgisi

ve dikkati neticesi, ordu imparatorluğun yıllık bütçesinden büyük bir pay alıyordu.

Padişah, modern silahlar alımıyla orduyu yenileştirmeye yönelik kararlı bir çaba içine girdi. 1885 ve 1888'de Almanya'daki Krupp fabrikalarından ağır toplar satın alındı. Bu topların çoğu, Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki sahil tahkimatına yerleştirildi, ama bazıları da Çatalca'daki yeni istihkâmlara gitti. Alman topçuluk uzmanları, Osmanlı erat ile zabitanına kullanmayı öğretmek için bu toplara eşlik ediyordu. Osmanlı ordusu, kısmen von der Goltz'un taarruz harekâtında sahra topçuluğunun rolüne verdiği önem nedeniyle, 7,5 ve 8,7 cm'lik modern sahra toplarıyla da donatılmaya başladı.¹⁹ Osmanlı-Rus Savaşı'ndan arta kalan yaşanmış envanterin yerini almak üzere, yüz binlerce modern mavzer (Mauser) tüfeği sipariş edildi.

1891'de, Doğu Anadolu'daki Kürt ve Türkmen aşiret gönüllülerinden Hamidiye Aşiret Hafif Süvarisi oluşturuldu.²⁰ Türk-Rus hudut bölgelerinde kurulan Hamidiye Süvarisi'nin amacı, Şark vilayetlerinin kırsalında düzeni korumaktı. Alaylar halinde teşkilâtlanmasına rağmen, (kasıtlı olarak Rus Kazak alayları örnek alındığından) başıbozuk (gayrinizamî) bir birlikti²¹ ve disiplinsiz olduğu gibi, büyük ölçüde talimsiz idi. Alay ve bölük komutanları genellikle aşiret reisleriydi, ama görevlerini ifa eden kıtalara kimi zaman Nizamiye zabitlerinin eşlik ettiği de oluyordu. Çok geçmeden, Dördüncü Ordu bölgesindeki Arap aşiretlerinden de benzer başıbozuk süvari kıtaları kuruldu; ama bunlar Osmanlı harp teşkilatında fazla kalıcı olmadılar. Her birine 1.200 asker tahsis edilen Hamidiye alaylarına bir miralay, dört kolağası ve sekiz mülazımın kumanda etmesi kararlaştırıldı. Fiilî mevcut alaydan alaya çok değişiyordu ve hizmette gönüllülük esas olduğundan, mevcut asker sayısı alayın mahallî popülerliğine göre dalgalanma gösterebiliyordu.²² Hamidiye alaylarına atanan aşiret zabitleri için İstanbul'da bir Hamidiye Aşiret Mektebi kuruldu, ama bunlardan pek azı gerçekten eğitim gördü. Hamidiye Süvarisi 1892'de 40 alaydan oluşuyordu, ama yaklaşık 50.000 askerden oluştuğu 1899'da alay sayısı 63'e çıkacaktı.²³

Aslı aranacak olursa, Hamidiye Süvarisi 19. yüzyılın son on yılında, yani neredeyse kurulur kurulmaz, Doğu Anadolu'daki Ermeni ayaklanmalarının ezilmesi harekâtında kullanıldı. Aşiret zabıtlarının kumandasındaki Hamidiye Süvarisi bu göreve hiç uygun değildi ve neticede bu başıbozuk kıtalar katliam, cinayet ve tecavüz dâhil pek çok taşkınlık yaptılar. Birçok süvarinin komşularına karşı şahsî veya aşiret husumeti olması sorunu daha da büyütürken mezalimin patlak vermesine katkıda bulundu. Hamidiye Süvarisi'nin performansı, yetersiz talim ile amatörlüğün hissî tarafı pek kuvvetli bir vazifeyle çakışmasından mütevellit neticeydi.

Osmanlı İmparatorluğu 17 Nisan 1897'de Yunanistan'a savaş ilân etti ve yeniden düzenlenmiş Osmanlı ordusu ilk defa ateşle imtihan edildi. Yunan teröristler ve başıbozuk savaşçılar Epir'deki hoşnutsuz azınlık nüfusu kıskırtmak için 19. yüzyılın son on yılında sürekli sınırı geçip durmuştu. Ne ki, savaşın en baş nedeni, Osmanlı hâkimiyetindeki Girit'te süren bir Rum ayaklanmasıydı. Ocak sonunda, anakaradan gelme gönüllülerle sayıları artan Giritli âsiler adanın Yunanistan'a ilthakını ilân ettiler. Yunanistan Prensi Yorgo, adayı işgal etmek üzere 10.000 Yunan askerinden oluşan bir birliğe kumanda ediyordu. Rumların adada "Müslümanları kılıçtan geçirerek büyük bir katliam yapmaları"²⁴ üzerine Osmanlı askerleri aynen karşılık verdi. Veliht Prens Konstantin, kuzey sınırındaki Yanya'ya müteveccih başka bir Yunan kuvvetine 10 Nisan'da kumanda etti, fakat daha büyük ve daha iyi teçhizatlı Osmanlı ordusu tarafından püskürtüldü. Ardından, Müşir İbrahim Edhem Paşa komutasındaki 58.000 mevcutlu Osmanlı ordusu, Yunanistan'a girdi. Türkler 44.000 mevcutlu Yunan ordusunu Dömeke Muharebesi'nde mağlup ettikten sonra (Düvel-i Muazzama'yı son derece rahatsız etmek üzere) Atina'ya ilerleyerek, Termopil bölgesine ulaştılar. Kral I. Yorgo'un ricası üzerine, Rus Çarı bir ateşkes yapılması için müdahale etti ve çarpışmalar 19-20 Mayıs 1897'de sona erdi. Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında nihaî bir barış antlaşması 4 Aralık 1897'de İstanbul'da imzalandı.

Savaş, Girit'in kaybı dışında neticesiz kaldı, ama askerî gözlemciler, düşük rütbeli Osmanlı zabitlerinin von der Goltz'un islahatı sayesinde hatırı sayılır gelişme gösterdiğini fark ettiler. Bundan başka, iyi at noksanlığından mütevellit düşük taktik manevra kifayetine rağmen sahra topçusu iyi kullanılmış ve yönetilmişti.²⁵ İbrahim Edhem Paşa'nın ordusu, büyük ihtimalle hızla Atina'ya kadar ilerleyebilirdi; gelgelelim, Osmanlı hükûmeti, Yunanistan'ın denetimini yeniden ele geçirerek zaten yeterince ağır olan muhalif azınlık sorunlarını daha da derinleştirmek istememişti.²⁶

Yeni Yüzyıl, 1900-1908

Osmanlı ordusu, Yunanistan harekâtından ve ordunun artan kifayetinden doğmuş başarıdan kaynaklanan bir iyimserlik duygusuyla 20. yüzyıla girdi.²⁷ 1908'e gelindiğinde, Nizamiye (muvazzaf) ordusunun harekât birimlerine tayin olunmuş 13.880 zabıt ile 273.997 neferi vardı. Bu mevcuttan, 1.342 zabıt ve 35.196 nefer âsilere, eşkıyalara ve devrimcilere karşı harekâta fiilen katılıyorlardı.²⁸ Bundan başka, gayrimuharip destek ve talim işlerine tayin olunmuş yabana atılmayacak sayıda (Tablo 1.2'de gösterilen) personel mevcuttu. Bu askerler de hesaba katıldığında, 1908'de Osmanlı ordusunda muvazzaf 26.611 zabıt, 286.112 nefer, 1.041 idari memur ve 6.239 yarsubay (askerî öğrenci) bulunuyordu.

Hatırı sayılır ölçüde büyümüş olan ordu 21 piyade tümeni, 6 süvari tümeni, 5 topçu tümeni, bir müstakil süvari livası, bir müstakil süvari alayı, bir müstakil topçu livası, iki müstakil topçu alayı, 11 kale topçu alayı ve bir sürü daha küçük, muhtelif muharip ve gayrimuharip kıtaların yer aldığı (Tablo 1.3 1908'de Osmanlı ordusunun dağılımını gösteriyor) yedi ordudan oluşuyordu. Osmanlı ordusu, büyük bir devlet için alışılmadık şekilde, 1908'de kolordu karargâhlarını haiz bulunmuyordu. Piyade ve topçu tümenleri seyyar orduların seferi komutasına doğrudan bağlıydı. Önceki yüzyıldan yadigâr bu teşkilat, muhtemelen, eğitimli orta rütbe Erkân-ı Harp zabiti noksanlığını gösteriyordu.²⁹

TABLO 1.2 Gayri Faal Görevler, Osmanlı Ordusu, 1908

Görev	Zabit	Nefer	Sivil Memur	Öğrenci
Redif kıta görevi	6.884	1.653		
İhtiyat depoları			4.552	
Seraskeri kadrosu	558	116	948	
Diğer kadrolar	247	115		
Tören kıtaları	301	336		
Özel komisyonlar	25			
Yabancı okullar	43			
Hastaneler				
İstanbul	235	1.254		
Vilayet merkezleri	785	3.960		
Askeri mektepler				
İstanbul	889			4.482
Vilayet merkezleri	412			1.757
Ordu kadroları	878	226	93	
Hamidiye Süvarisi	678	173		
Toplam	12.731	12.115	1.041	6.239

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 87.

Osmanlı ordusu, her biri bir harekât bölgesini denetleyen ve bunun yanı sıra, barış döneminde teftiş görevleri ifa eden yedi ordu halinde teşkil olmuştu. Osmanlı ordusunun 19. yüzyıl başındaki teşkilî konuşlanması, ordu karargâhlarını imparatorluğun büyük kentlerine yerleştirme fikrine dayanıyordu. En büyük kentler olan İstanbul, Edirne ve Selanik sınırları dâhilinde ordu karargâhları mevcuttu. Ne yazık ki, coğrafya bu kentleri yakın mesafelere yerleştirmişti ve 1908'e gelindiğinde, Osmanlı ordu konuşlanması hem dengesiz hem de stratejik olarak hatalıydı. Payitaht ile İstanbul Boğazı'na gözkulak olan Birinci Ordu'nun Rumeli ve Anadolu yakasında kıtaları bulunuyordu. Harekât alanı Edirne, Trakya ve Çanakkale Boğazı'nı kapsayan İkinci

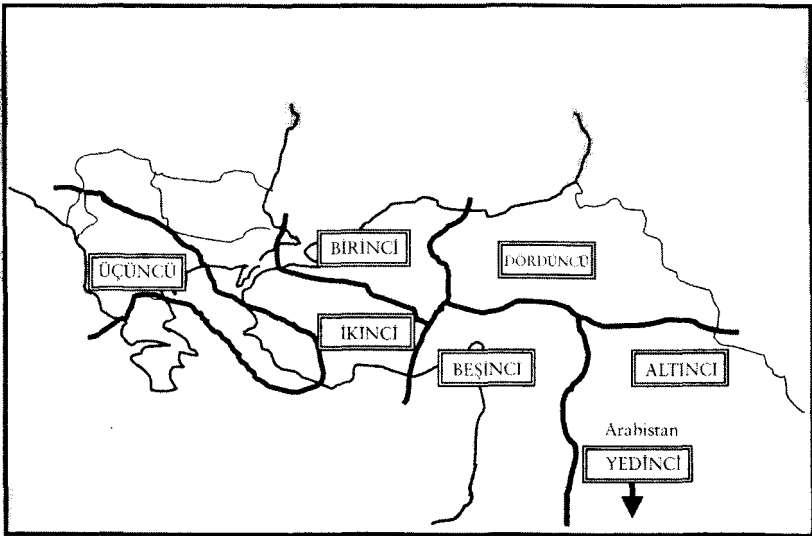
Ordu'nun da Rumeli ile Anadolu yakalarında kıtaları mevcuttu. Üçüncü Ordu'nun harekât bölgesinde Selanik, Makedonya, Epir, Arnavutluk ve İzmir bulunuyordu. Harita 1.1, Birinci, İkinci ve Üçüncü ordu bölgeleri içerisinde eşgüdümlü harekâtı bekleyen temel jeo-stratejik problemi açıkça gösterir.

TABLO 1.3 Osmanlı Kuvvetlerinin Dağılımı, 1908

BALKANLAR-MAKEDONYA		AVRUPA-TRAKYA	KAFKASYA
Üçüncü Ordu		Birinci Ordu	Dördüncü Ordu
5., 6., 17., 18. Piyade Tümenleri		1., 2. Piyade Tümenleri	7., 8., 19. Piyade Tümenleri
3. Süvari Tümeni		1. Süvari Tümeni	4. Topçu Tümeni
dört Kale Topçu Taburu		1. Topçu Tümeni	Erzurum Kalesi Topçu
		Çatalca Müstahkem	Alayı
		Mevkii Kumandanlığı	
BALKANLAR, TRAKYA VE İZMİR		SURİYE	MEZOPOTAMYA
İkinci Ordu		Beşinci Ordu	Altıncı Ordu
3., 4., 20., 21. Piyade Tümenleri		9., 10. Piyade Tümenleri	11., 12. Piyade Tümenleri
2. Süvari Tümeni		5. Süvari Tümeni	6. Süvari Tümeni
Edirne Kale Topçu Alayı		5. Topçu Tümeni	
		bir Kale Topçu Alayı	15. Topçu Livası
TOPÇU KUMANDANLIĞI	TRABLUSGARP	ARABİSTAN	YEMEN
İstanbul Boğazı:	15. Piyade Tümeni	Yedinci Ordu	16. Piyade Tümeni
1. Sahil Topçu Alayı	bir Süvari Livası	13., 14. Piyade Tümenleri	
Çanakkale Boğazı:	bir Topçu Alayı	bir Süvari Alayı	
dört Sahil Topçu Alayı	bir Kale Topçu Alayı	bir Topçu Alayı	

Her bir ordu aynı zamanda kendi denetim bölgesi içerisindeki Redif tümenleri için teftiş işlevleri yerine getiriyordu. Goltz'un

Kıta Avrupası ihtiyat sistemini başarıyla uyarlaması neticesi, Redif sistemi, seferber edilen Osmanlı seyyar ordusunun üçte ikisini sağlayacak noktaya kadar gelişti.³⁰ Redif tümenleri muvazzaf Nizamîye kıtalarıyla aynı tarzda teşkilatlanıyor ve aynı destek kuvvetleri karışımını içeriyordu. Bununla birlikte, ekseriyetle Redif tümenlerinin piyade kıtaları muavin topçu, süvari, istihkâm ve ulaştırma kıtalarına yakın mesafede konumlandırılmıyordu. Muvazzaf kıtalarda üç yıl geçiren askerler, ardından İhtiyat olarak üç yıl daha geçirdikten sonra, sekiz yıl Redif kalıyorlar ve altı yıl Müstahfızlığı müteakip nihayet vatani hizmetlerini tamamlamış oluyorlardı. Bu yüzden, Redif piyade tümenleri yeni usullerle talim edilmemiş orta yaşlı adamlarla doluyordu. Erkân-ı Harbiye Seferberlik Dairesi her Redif tümenine, depolarını sınırlı bir hazırlık durumunda tutmak için tam gün çalışan bir fırka (tümen) kumandanı ile tam gün çalışan liva kumandanları tayin ediyordu. 1908’de, 33 Redif piyade tümenine teşmil edilmiş yekun 544.000 asker vardı (Tablo 1.4 her bir ordudaki Redif tümenlerinin tertibini gösteriyor). Her biri ar-

Harita 1.1 Osmanlı Ordu Müfettişlikleri, 1908

dışık numaralandırılan Redif tümenleri, aynı zamanda isimlerinin başında ana karargâh kentinin ismini kullanıyorlardı. Ancak, Mu-vazzaf Nizamiye yapısının tersine, Redif tümenleri ülke çapında ardışık olarak değil, daha ziyade bağlı oldukları tümen ve livaya göre numaralandırılıyordu.³¹

TABLO 1.4 Osmanlı Redif Piyade Tümenlerinin Teşkilatı, 1908

<i>Birinci Ordu</i>	<i>İkinci Ordu</i>	<i>Üçüncü Ordu</i>	<i>Dördüncü Ordu</i>
1. Bursa Tümeni	35. Çanakkale Tümeni	9. Manastır Tümeni	13. Erzurum Tümeni
2. Kastamonu Tümeni	6. Bandırma Tümeni	10. Köprülü Tümeni	14. Trabzon Tümeni
3. Ankara Tümeni	7. Afyonkarahisar T.	11. Selanik Tümeni	15. Diyarbakır Tümeni
4. Kayseri Tümeni	8. Konya Tümeni	12. Aydın Tümeni	16. Sivas Tümeni
	25. Edirne Tümeni	28. Üsküp Tümeni	
	26. Kırcaali Tümeni	29. Priştine Tümeni	
	53. Kırklareli Tümeni	30. Prizren Tümeni	
<i>Beşinci Ordu</i>		31. Serez Tümeni	<i>Altıncı Ordu</i>
17. Şam Tümeni		32. Berat Tümeni	21. Bağdad Tümeni
18. Akka Tümeni		33. Görice Tümeni	22. Basra Tümeni
19. Halep Tümeni		34. Debreyi Bala Tümeni	23. Kelkit Tümeni
20. Adana Tümeni		54. Gevgilli Tümeni	24. Musul Tümeni

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Giriş*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 87-90.

Kıtaların müfrez (ana teşkilatlarından ayrı) kullanımı muvaz-zaf kuvvetlerin mevcudunu kurutuyordu. Birinci Ordu'nun üç piyade ve dört topçu taburu Medine'de görevlendirilmişti. İkinci Ordu'nun iki piyade taburu, Midilli Adası'nda görevlendirilmişti. Üçüncü Ordu'nun piyade taburları, iç güvenlik görevleriyle, ha-rekât sahasının dört bir yanına dağılmış durumdaydı. Dördüncü Ordu'nun birçok bölüğü Ruslara karşı Kafkas hududu boyunca dağılmıştı. Nispeten en kötü durumda bulunan Suriye'deki Beşinci

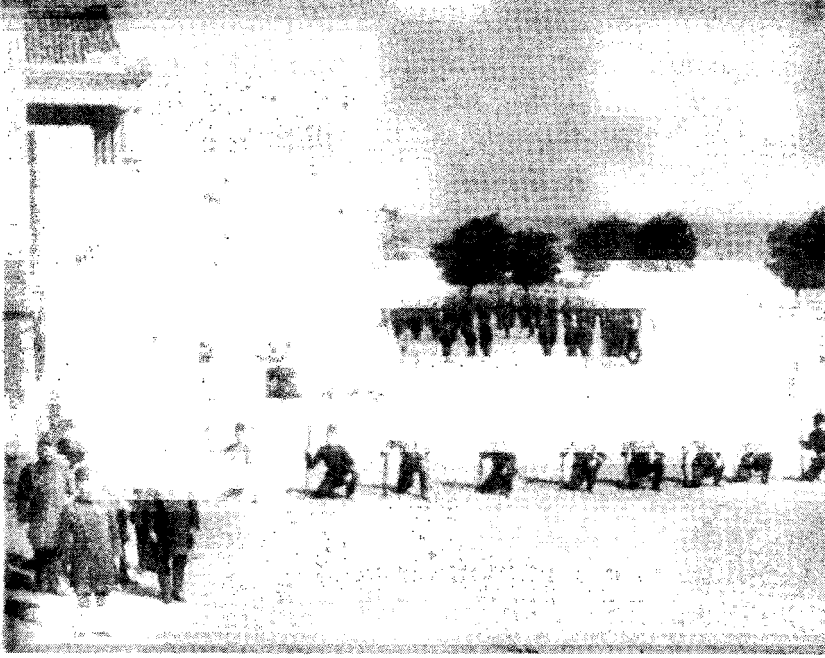
Ordu 9. Piyade Tümeni'nin üçte ikisini, 5. Süvari Tümeni'nin yarısını ve 5. Topçu Tümeni'nin tamamını Makedonya'daki Üçüncü Ordu'ya takviye olarak sevk etmişti. Mezopotamya'daki Altıncı Ordu istikrarlıydı ama levazımı yetersiz ve zayıftı. Yedinci Ordu Yemen'de âsi aşiretlerle savaşırken, aynı anda Güney Arabistan'da asayiş korumaya çalışıyordu.

1908'de, imparatorluk içinde başka askerî güç kaynakları da vardı. 61 alaylık Hamidiye Süvarisi, 7 süvari livası ve 3 süvari alayı halinde düzenlenmişti. Ne ki, bu kuvvetin çeşitli kıtalarında mevcut disiplinsizlik ile kifayetsizlik hoşnutsuzluk yarattığından on iki tane Hamidiye alayı 6 Aralık 1908'de resmen lağvedildi. Ayrıca imparatorluk içinde dâhilî güvenlik ve paramiliter işlevleri yürüten büyük ve iyi teçhizatlı bir Jandarma kuvveti de vardı. 1908'de, otuz Jandarma alayı ve beş müstakil Jandarma taburu bulunuyordu. Yekûn, 2.373 zabıt ve 39.268 nefer seyyar Jandarma kıtalarında görevliydi. Son olarak, Osmanlı donanmasında da 5.351 zabıt, 7.418 nefer ve 1.060 yarsubay kayıtlıydı.³²

1908'e gelindiğinde, Osmanlı ordu teşkilatının gözden tam geçmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmıştı. Birinci, İkinci ve Üçüncü orduların, nüfusu fazla büyük kentlere dayalı ve Batı Anadolu ile Rumeli vilayetlerinin stratejik bütünlüğünü ihlâl eden tutarsız mevzilenişi askerî bir felâkete giden yoldu. Dahası, ordu karargâhları savaş döneminde 16 gibi çok yüksek bir sayıdaki muvazaf ve redif piyade tümeni üzerinde denetim sağlamak durumunda kalınca, kolordu-seviyesi karargâhların namevcut oluşu önemli emir-komuta sorunları yaratacaktı. Bu sorunları daha da ağırlaştırmak üzere, ordu müfettişliklerine bağlı ihtiyat piyadelerinin oranı İkinci Ordu'daki on iki Redif tümeninden Birinci, Dördüncü, Beşinci ve Altıncı ordulardaki dört Redif tümenine doğru çok büyük ölçüde değişiklik gösteriyordu. Temmuz 1908'de ilân edilen İkinci Meşruiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nu modernleştirmeye kararlı kişileri nihayet iktidara getirirken değişim ihtiyacı hissedilen ilk devlet kurumlarından biri de orduydı. Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi'nin çağdaş Avrupa modellerini inceleyip uyguladığı Os-

manlı ordusunun yeniden düzenlenme planlamaları 1909 yılının tamamını aldı.

Padişah orduyla şahsen ilgilenmesine rağmen, modernleşmenin önünde birçok engel vardı. Toplar ile cephane ve yük arabalarının birçoğu ıskartaya çıkmıştı. Hafif ve ağır piyade silahı miktarı ekseriyetle yetersiz, depolardaki malzeme stokları ise hem az hem de eşitsiz dağılmış durumdaydı. Mevcut silahların kullanımına dair talim de yetersizdi. Kaldı ki, donanma daha da berbat bir durumdaydı. Ordu, mevcudunu muhafaza etmek hususunda insan unsuru cihetinden ciddî zorluklar içindeydi. Genel zorunlu askerlik iki kuşaktır yürürlükte bulunuyordu ama pek çok Arnavut ve Arap Osmanlı ordusunda hizmet etmeyi reddediyordu. Komşularına karşı askerlik yapmakta gönülsüz mahallî askerlerin elde tutulması bu bölgelerde süregiden isyanlar neticesi daha da güçleştiğinden,

Harbiye Mektebi, 1890-1900 arası (Yıldız Albümü)

vaziyet iyice vehamet kesbediyordu. Sonuçta, terör, eşkıyalık ve isyana karşı yürütülen tedip ve tenkil harekâtını genellikle omuzlamak zorunda kalan daha güvenilir Anadolu Türkleri (özellikle de nüfusu daha eğitimli ve kozmopolit karakterdeki payitaht bölgesi) üzerine adaletsiz bir yük binmişti.³³

Ordunun genel kifayeti yüksek sayılmazdı. Yaygın yetersiz beslenmeden dolayı ortalama askerin genel sağlık durumu iyi değildi. Birçok asker ile hayvan sık sık hasta ve hastanelik oluyordu. Tayınlardan dengesiz olup Osmanlı mutfağının olmazsa olmazı ekmek bile kimi zaman bulunamıyordu. Bu sorunlar talim yürüyüşlerini fiziki açıdan güçleştirdiğinden pek çok alayın talimi yetersizdi. Talim planları alt rütbelerde özellikle zayıftı ve alay subayları emir hazırlama hususunda yeteneksizlik gösteriyorlardı. Pratik alıştırmalar ve faydalı sahra talim deneyimleri neredeyse hiç yoktu. Orta rütbeli subayların on ilâ on beş yıllık hizmete baliğ terfileri dondurulmuş olduğundan ümera (yüzbaşı, kolağası ve binbaşı) kadroları şişmişti. Yüksek rütbeli zabitan ile erat arasındaki ilişkiler zayıf olup çeşitli seviyedeki ordu teşkilatları arasında topyekûn bir eşgüdüm zafiyeti mevcuttu.

Ordu gitgide artan eşkıyalık ve önemsiz isyanlarla uğraşmak zorunda kaldıkça, müfrez hizmet alışıldığı üzere başa bela olmaya devam etti. Özellikle Beşinci Ordu bu sebeple tamamen bitap düşmüştü.³⁴ 9. Piyade Tümeni, 34. ve 35. alaylarını Balkanlar'daki Serez'e, müstakil avcı taburunu ise Medine'ye göndermişti. 10. Piyade Tümeni de, 36. Alay'ı Balkanlar'daki Piriştine ve Usturma'ya göndermişti. Bu siyasayla bağlantılı sorunlar vardı. Örneğin, Beşinci Ordu kıtalarında Avrupa'da bir görevi pek anlamlı bulmayan çok sayıda Arap bulunuyordu.

Osmanlı ordusunun karşı karşıya olduğu özgün bir sorun topçuluğundaki yetersizlikti. Barış dönemlerinde, müstakil topçu tümenleri alay askerlerinden sadece muvazzaf kıtaları (Nizamiye) denetliyorlardı. Savaş dönemi harekâtı için gereken gücün çok altında asker bulunan bu alayların taburlarını gereken mevcutlarına ulaştırabilmek, birinci ihtiyatın katılmasına bağlıydı. Ne yazık ki

sürekli ve rutin talim yapmayan ihtiyat askerleri bir topu etkili biçimde kullanmak için gereken teknik beceri düzeyini çarçabuk yitiriyorlardı. 1897'deki küçük çaplı Osmanlı-Yunan Savaşı'nda bu önemsiz bir sorun olmuştu, ama daha geniş çaplı bir çatışma durumunda ciddi bir eksiklik olacağı öngörülmüştü.³⁵

Osmanlı Ordusunun Siyaseti

Osmanlı ordusu İlk günlerinden beri siyasal bir varlıktı ve Osmanlı siyasi kültürünün tam merkezine oturmuştu. Bunu 1908 ile günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 arasında meydana gelen olaylardan daha iyi gösterecek hiçbir şey bulunmaz. Ne ki, bizzat silahlı kuvvetlerin içinde, Osmanlı zabitanının artmakta bulunan profesyonelliği cihetinden önemli neticeler doğuracak askeri siyasalar sürekli işbaşındaydı.

Sadrazam Said Paşa, Heyet-i Vükelâ'yı Osmanlı emir-komuta sisteminin yenilenmesi gerektiğine 1908 baharında ikna etti. Kâğıt üzerinde bir Harbiye Nezareti ve bir de Erkân-ı Harbiye bulunmasına karşın, ikisi de görevlerini Avrupa tarzında yürütebilecek yetkiye sahip değildi. Kaldı ki, Harbiye Mektebi'ni bitirmemiş yaşlı alay zabitleri köhnemiş Bâb-ı Seraskerî'de mevki peşindeydiler. Seksen iki yıldır süren bu sistem, hükûmet nazarında çağdaşlaşmayı baltalayıcı görülüyordu. Bu yüzden kabine, silahlı kuvvetlerin teşkilat, planlama, satın alma ve lojistik işlevlerinin yerine getirilmesinde Harbiye Nezareti'ni tam yetkilendirmeye karar verirken, Bâb-ı Seraskerî'yi de kaldırdı. 22 Temmuz 1908'de yürürlüğe konan bu kararlar harbiye nazırının üzerine düşen görevin çok arttığı anlamına gelmekteydi. Dahası, kara ve deniz kuvvetleri siyasasını belirlemek üzere kurulmuş yeni bir danışma kurulu olan Yüksek Askerî Şura'ya da harbiye nazırı başkanlık ediyordu. Yüksek Askerî Şura harbiye nazırı, Erkân-ı Harbiye reisi ve yedi ordu kumandanından oluşuyordu. 1908-1914 yılları arasındaki harbiye nazırları Tablo 1.5'te sıralanıyor.

TABLO 1.5 Osmanlı Harbiye Nazırları, 1908-1914

<i>Harbiye Nazırı</i>	<i>Tayin</i>	<i>Azil</i>	<i>Notlar</i>
Rüştü Paşa	22 Temmuz 1908	7 Ağustos 1908	
Recep Paşa	7 Ağustos 1908	9 Ağustos 1908	
Ali Rıza Paşa	27 Ağustos 1908	10 Şubat 1909	
Nazım Paşa	10 Şubat 1909	12 Şubat 1909	
Ali Rıza Paşa	13 Şubat 1909	14 Nisan 1909	ikinci atama
İbrahim Edhem Paşa	14 Nisan 1909	28 Nisan 1909	
Salih Hulusi Paşa	28 Nisan 1909	12 Ocak 1910	
Mahmud Şevket Paşa	12 Ocak 1910	9 Temmuz 1912	
Hurşit Paşa	9 Temmuz 1912	29 Temmuz 1912	harbiye nazır vekili
Nazım Paşa	29 Temmuz 1912	23 Ocak 1913	ikinci atama, suikast sonucu öldü
Mahmud Şevket Paşa	23 Ocak 1913	11 Haziran 1913	ikinci atama, suikast sonucu öldü
Ahmet İzzet Paşa	18 Haziran 1913	5 Kasım 1913	
Çürüksulu Mahmut Paşa	5 Kasım 1913	3 Ocak 1914	harbiye nazır vekili
Enver Paşa	3 Ocak 1914	4 Kasım 1918	

Kaynak: Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kıt (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 242-243.

Sekiz yıl gibi kısa bir dönemde neden on bir farklı ismin harbiye nazırı yapıldığı merak uyandıracak bir sorudur. Bunun kısa yanıtı siyasettir. Harbiye Nezareti siyasî bir atama idi ve esen siyaset rüzgârlarına göre sorumluluğu azalıp artıyordu. Sonraki bölümlerde de görüleceği üzere, Osmanlı siyaseti devletin denetimi uğrunda sonu gelmez bir mücadeleyleydi. Bu yüzden, Harbiye Nezareti bu dönemde yükselen ve düşen hükûmetlerin sayısını yansıtıyordu. Askeriyenin tam da imparatorluğun istikrarı ile modernleşmesini temsil ettiği ve desteklediği düşünülürse, bu makam çok önemliydi.

Art arda nazır değişiminin Osmanlı silahlı kuvvetleri üzerinde bir etkisi olmaması düşünülemez; ne ki, bu husus yeni Türk tarih araştırmalarında çok iyi incelenmemiş durumdadır. Açıktır ki, süreklilik olmaması tüm teşkilatları olumludan ziyade olumsuz

Ahmet İzzet Paşa (Harp Mecmuası)

etkilemişti. Bizzat nazırların geçmişi çok büyük farklar gösteriyordu. Örneğin, Fransızca konuşan Nazım Paşa, St Cyr’de eğitim görmüştü. Akıcı Almanca konuşan Ahmet İzzet Paşa, bir Prusya ordu karargâhında değişim subayı sıfatıyla Almanya’da hizmet etmişti. Süreklilik eksikliği, en çok da silah tedarikinde kendini göstermişe benzer. Söz gelimi, Frankofil Nazım Paşa, o dönemde birçok gözlemcinin dünyadakilerin en iyisi (ve dolayısıyla, Osmanlı ordusunun ithal ettiği Alman Krupp toplarından üstün) olduğunu düşündüğü Fransız Schneider sahra toplarından kısa bir süre boyunca sınırlı sayıda ithal etmişti. Bununla birlikte, Harbiye Nezareti’nin Osmanlı ordusu üzerindeki en önemli etkisi, ordunun Erkân-ı Harbiye reisi atamasıydı.

Harbiye Nazırı Recep Paşa 15 Ağustos 1908'de Ahmet İzzet Paşa'yı Erkân-ı Harbiye-i Umumi (Osmanlı Genelkurmayı; bundan böyle EHU kısaltmasıyla yazılacaktır) reisliğine atadı ver her halef harbiye nazırı da onu EHU reisi olarak tuttu. Ahmet İzzet Paşa 1 Ocak 1914'e kadar bu görevde kaldıktan sonra, Enver Paşa tarafından azledildi. Bu mevki, Osmanlı ordusu içindeki gerçek iktidar mahalliydi. 1908'den 1913'e değin yapılan muazzam teşkilî değişiklikler dosdoğru Ahmet İzzet Paşa'nın çalışmalarının neticesi idiler. Avrupa geleneğine uygun etkili bir ordu yaratmaya dair vizyonu ve demir gibi kararlılığı, Osmanlı ordusunu geri döndürülemez şekilde değiştirdi. Ahmet İzzet Paşa, Alman askerî heyetinin etkisi altındaki subaylardan biri olduğundan, Erkân-ı Harbiye'deki görev dönemi, Alman düşünce tarzını yansıtmaya eğilimindeydi. Bu özellikle genelkurmay kavramının önceliğine ve eğitilmiş kurmay subayların kilit rolüne ilişkin görüşleri açısından geçerliydi.

Ahmet İzzet Paşa'nın EHU reisi atanması ve kalıcılığı, Osmanlı ordusundaki modern askerî eğitim yanlılarının zaferi anlamına geliyordu. Osmanlı ordusu, askerî okul öğrencilerini tam eğitilmiş kurmay subaylara dönüştüren çok katmanlı bir askerî mektepler sistemi geliştirdikçe birçok alaylı subay geri kaldı. Bu durum, 1889'dan önce orduya giren ve sürekli büyüyen askerî okul sisteminden yararlanmayanlar açısından özellikle doğrudu. Kariyerlerine er olarak başlayan ve kendi alaylarında terfi ederek zabıt olan kimselerdi bu kişiler, mesleklerinde bölük seviyesi komutanlar olarak kalma eğilimindeydiler. Birçoğu okuma yazma bilmiyordu ve hiçbir düzenli askerî eğitim almamışlardı. 1908'e gelindiğinde, bunların git-tikçe artan bir bölümü hem epeyce yaşlı hem de modernleşme ile değişime karşıydı. Yalpazenin diğer ucundaysa, çeşitli askerî okullardan mezun mektepli subaylar bulunuyordu. Hızlı terfi fırsatları sunan okul sistemi, gelecek vaat eden gençleri yükselttiğinden, mektepli subaylar, daha genç ve değişim yanlıydı (örneğin, bütün İttihatçılar mektepli idi).

Alaylı, ordudaki düşünüş ve eylem tarzını değiştirmenin önünde bir engeli temsil ediyordu. Ahmet İzzet Paşa'nın kafasında muazzam ölçekte teşkilî değişimler yapmak bulunduğundan, alaylıla-

rın etkisini ve sayısını azaltmaya çalışması beklenen bir şeydi. Bazı alaylılar daha 1908'de Mahmud Muhtar Paşa tarafından emekli edilmişti ve 1909'a gelindiğinde, geri kalanlardan birçoğu neredeyse isyan noktasındaydı. Payitahttaki hoşnutsuz askerler tarafından 13 Nisan 1909'da yapılan isyan gibi bir protesto gösterisini muvazzaf yahut emekli alaylı zabıtların birçoğu destekledi. Bu ayaklanma, (eski takvime göre) "31 Mart Vak'ası" olarak adlandırıldı. Âsiler sürmekte olan modernleşme çabasının, özellikle de mektepli zabıtların tensikatinin (sözcüğün gerçek anlamıyla) yok edilmesini istiyorlardı. Kısa süre kargaşa hüküm sürdü; sadrazam istifa etti; kabine dağıldı ve mektepli subaylar sokaklarda kovalanıp öldürüldü. Nihayet, (mektepli subayların emrindeki) Hareket Ordusu payitahta yetişti ve 24 Nisan 1909'da düzeni yeniden sağladı.

Bu, alaylı zabıtların tensikatinı tamamlamak için Yüksek Askerî Şura'nın ihtiyaç duyduğu gerekçe oldu. Ahmet İzzet Paşa baş eylem ve değişim taraftarıydı. Müteakip alaylı karşıtı kanun hükümlerinin çıkartılmasını onun sağlamış olması muhtemeldir. Yüksek Askerî Şura, alaylı zabıtları hedef alan iki kanun kaleme alarak bunların meclisten geçirilmesini sağladı. 26 Haziran 1909'da çıkarılan ilki, yaş haddi kanunuydu ve Osınanlı zabıtları için azami yaş sınırını belirliyordu. Söz gelimi, orduda hizmet eden altmış yaşında alaylı mülazımlar vardı. Mektepli muadilinden daha yaşlı olduğu halde makamını ısrarla koruyarak genç ve daha yetenekli zabıtların önünü tıkayan birçok alaylı bu kanunla çarçabuk emekli edildi. Kısa süre sonra, 7 Ağustos 1909'da çıkan Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu ise ikinci düzenleme idi. Rütbe yapısını değiştiren bu yasa, zabıtlar için eğitim ve süre gibi şartlar belirliyor; böylece orduya zararı dokunan yetersiz alaylıların terfiine cevaz veren hi-maye sistemine son vermek amaçlanıyordu. Müteakip birkaç tane daha kanun ise düzenli izin imkânı, düzenli bir maaş ve emeklilik sistemi getiriyordu. Bu değişimler profesyonel bir Osmanlı zabitanı yaratılmasına dair ilk ciddî adımlardı.

Tüm bu olayların Osmanlı ordusu üzerinde âni ve muazzam bir etkisi oldu. Ahmet İzzet Paşa'nın mekteplilerle bir olması, Osmanlı

ordusunun 1910-1911'de yeniden teşkilatlanması için sahneyi hazırladı. Alaylılar ordudaki varlıklarını sürdürmelerine rağmen ya kenara itildiler ya da önemsiz görevlere verildiler. Mektepli profesyonel zabıtlar 1910'dan sonra ordu içerisindeki önemli mevkiilere hâkim olmuşlardı. Bu, Osmanlı ordusunun muharebe kifayeti üzerinde uzun vadede olumlu bir etki yaratacak olan, özellikle önemli bir gelişmeydi.

Ordunun 1910'da Yeniden Teşkili

Bütün teşkilat planlaması 1910 sonu itibariyle tamamlandı ve Osmanlı ordusu emir-komuta yapısında çağdaşlaşma hedefli büyük bir yeniden teşkilin eşiğine geldi. Bu ıslahat esas itibariyle, yeni bir kolordu karargâhları basamağı ihdas etmek suretiyle ordunun kumanda yapısını değiştiriyordu. Osmanlı piyade tümeninin, Colmar Freiherr von der Goltz'un taktik fikirlerine dayanan atılımcı bir yeniden teşkili en az bu kadar önemli başka bir yenilikti. Yeni teşkilat, harekât seviyesinde savaşa dair kuramsal yaklaşımda çağdaş Osmanlı ordusunu Kıta Avrupası ordularıyla aynı çizgiye taşıdığı gibi taktik seviye savaşta Avrupalıların önüne geçirdi. Ordunun fikriyatındaki önemli değişiklikleri yansıtan bu değişimler Eylül 1910'da (yıllık güz tatbikatlarının hemen ardından) yürürlüğe konular.

Osmanlı ordu yapısının yeniden teşkilindeki en heyecan verici gelişme, tümen seviyesinde geldi. Bu fikrin doğuşu, taktik seviyede topçu destekli taarruz fikrinin savunucusu olarak tanınan von der Goltz'un kafasında gerçekleşmiş gibi görünüyor. Kendisi 1896'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasını müteakip Alman ordusunda son derece önemli görevlerle kariyerine devam etmişti. Türkler arasında müthiş bir şöhrete sahip bulunan Goltz, talim programları ve manevralarının mükemmelliğiyle tanınıyordu. 1900 sonunda tümgeneral rütbesine terfi etmiş ve Ocak 1902'de, Doğu Prusya'nın Königsberg kentindeki I. Alman Kolordusu'na kumandan olmuştu. Bu makamda iken sayısız tatbikatlara katılan Goltz, taktik kurama dair fikriyatını daha da geliştirdi. 1904-1905

Rus-Japon Savaşı'nın evrelerini büyük bir merakla takip ettiğine dair önemli kanıtlar da vardır. Osmanlı askerî gözlemcisi Miralay Pertev (Demirhan) Bey ile (sonra Pertev Paşa) savaş boyunca sürekli yazışmayı sürdürdü.³⁶ Japon General Nogi'nin Üçüncü Ordusu'na Port Arthur kuşatmasında eşlik eden Pertev Bey, Japon usulü piyade hücumlarına tanık oldu. Goltz'un hem eski bir yaveri hem de mahmisi olan Pertev Bey, Japonların Port Arthur harekâtına dair taktik araştırmasını hamisine sundu.

Yeniden teşkilatlanmanın kökenine dair başka bir görüş, ordunun kolordular halinde yeniden yapılandırılmasının ve piyade tümenlerinin yeniden biçimlendirilmesinin sorumlusu olduğunu söyleyen Ahmet İzzet Paşa'nın 1927 tarihli hatıratında yer alır.³⁷ Ahmet İzzet Paşa, temel yeniden örgütlenme şemasını 1908 kışında geliştirdiğini ve fikirlerini sınamasına Harbiye Nezareti'nin Ağustos 1909'da izin verdiğini ileri sürüyordu. Ne ki, anlatısı ile ekser yorumları, kolordu düzenlemeleri ve nihaî kolordu mevcutlarıyla ilgilidir.³⁸ Üç alaylı tümen teşkilatı uygulamasına dair kitabında pek az tartışma yer alması, Ahmet İzzet Paşa'nın özellikle bu meseleye ya hiç karışmadığı veya ilgi duymadığı sonucuna varmamıza yol açar. Her halükârda, Ferik Ahmet İzzet Paşa, Osmanlı Erkân-ı Harp Reisi sıfatıyla, tüm teşkilat meselelerinin planlanıp uygulanmasından sorumluydu.

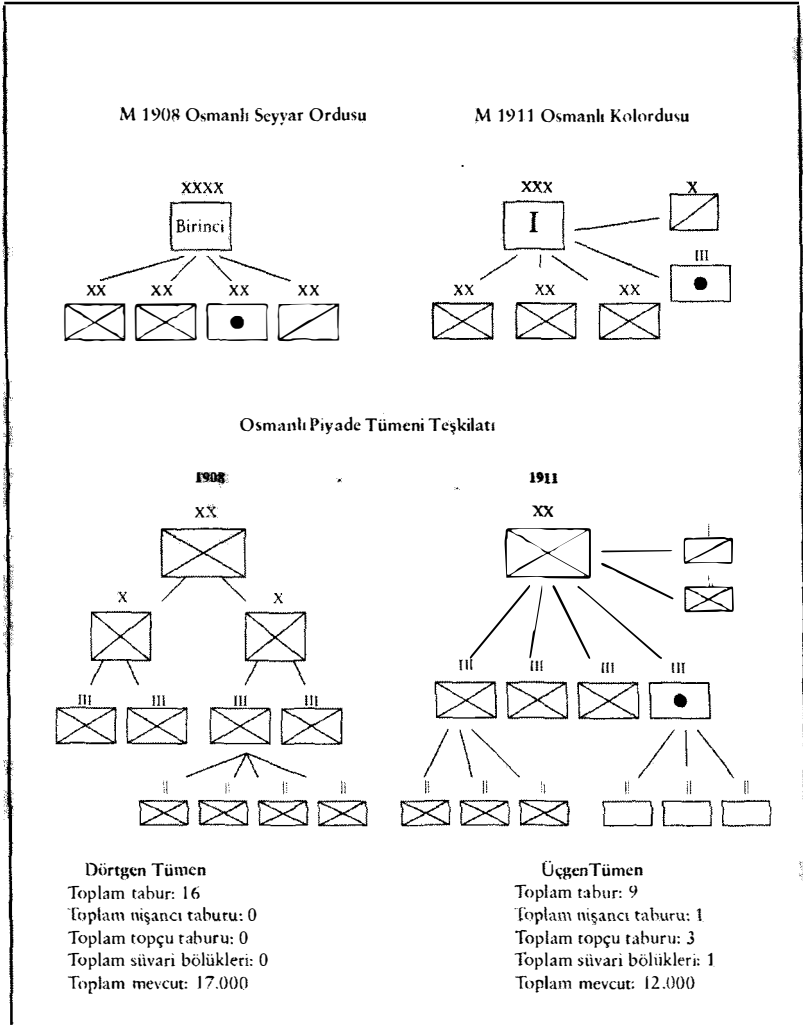
Goltz'un Osmanlı İmparatorluğu ile Osmanlı ordusuna ilgisi devam etti. Bir teftiş gezisi için 12 Temmuz 1909'da İstanbul'a döndüğünde VI. Alman Kolordusu kurmaylarından Binbaşı von Berge-Herrnsdorff kendisine eşlik ediyordu. Bu gezi esnasında EHU'nun sürmekte olan yeniden teşkil planlarıyla çok ilgili görünen Goltz, Rus-Japon Savaşı hakkındaki araştırmalarına dayanarak geliştirmiş olduğu bazı fikirler ileri sürdü. Bunların arasında, tümen seviyesi taktik harekât ile tümen teşkilatına dair düşünceler bulunuyordu. 1909 Ağustos başında, zabitleriyle konuşmak için sayısız fırsatları oldu. Görünen o ki fikirleri verimli toprağa düşmüştü. 1909 Ekim sonuna gelindiğinde, Türkler ordu teşkilatını sınamayı amaçlayan tam ölçekli tümen düzeyi tatbikatlarla uğraşıyorlardı. Goltz, ilk deney tatbikatları grubunun [*Manöverleiter*]

başına getirildi ve “Şark”a (Türkler) karşı “Garp”ın (Bulgarlar) gücünü sınavan bir taktik senaryo geliştirdi. İstanbul’dan gelen askerî ataşelerin yoğun bir ilgiyle gözlemlediği ilk üç günlük sına- ma tatbikatı 31 Ekim 1909’da başladı. İşin en can alıcı bölümü, Goltz’un mürettep tümen adını verdiği, bir piyade livası, bir süva- ri livası ve bir topçu alayından müteşekkil deneysel bir teşkilattı. Goltz, tatbikattan sonra ordunun performansını eleştirecek ve de- ney sonuçlarını araştırarak subaylardan bir çalışma heyeti topladı.³⁹ Daha sonra, Kasım ayında, Makedonya’daki ordu seviyesi tatbikatları gözlemlemeye devam etti ve Aralık ayına gelindiğin- de İstanbul’a geri döndü. Soğuk ve dona karşın, kendi mürettep tümenlerinden ikisini kullanarak iki karşıt güç olarak belirlediği kuvvetleri İstanbul’un kuzeyindeki araziye Ocak 1910’da çıkardı. Goltz 1910 baharında Almanya’ya geri dönse de, Osmanlı tatbi- katı bütün bahar ve yaz boyunca Balkanlar ve Trakya’da olduğu gibi, yeni, tümen-düzeyi teşkilatın sınıandığı Kafkasya’da da de- vam etti. Daha önce hiç yapılmamış deney tatbikatının dikkatli bir analizini müteakip (ve muhtemelen Goltz’un eğilimlerini iz- leyerek), EHU ordunun yeniden teşkilatlanmasına dair kararını verdi.

Ordu, yeni teşkilata dair talimatlarını 10 Temmuz 1910’da neş- retti⁴⁰ (Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusu’nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi). Bu yayına göre, Türkler Avrupaî kolordu teşkilatı- nı önemli ve geniş kapsamlı değişiklikler getirerek benimsiyorlardı. EHU, iki piyade tümeninden müteşekkil standart Avrupa kolor- dusu yerine, üç piyade tümeninden oluşan gözden geçirilmiş bir kolordu modelini seçti. Üç piyade tümeninden oluşan tam mevcut- lu Nizamiye kolordusunda 41.000 asker ile 6.700 hayvan bulu- nacaktı. Bu değişimin tarihi olarak 8 Ocak 1911 günü belirlendi. Yürürlüğe girmedeki bu gecikmenin nedeni, Türklerin ellerinde böyle yeni karargâhlar kurmak için yeterli subay, asker, hayvan ve teçhizat bulunmamasıydı. Bu varlıkları, özellikle de Erkân-ı Harp kadrolarını doldurmak için gereken eğitilmiş kurmay subay sayısı- nı bulmak için, EHU ordunun yapısında başka yapısal değişimleri gözden geçirmek zorunda kaldı.

En köklü Osmanlı teşkilat reformu, tümen düzeyinde gerçekleşti. EHU, Goltz'un öncülük ettiği taktik fikirlerden ötürü, piyade tümenlerinden her iki piyade liva karargâhını da kaldırmaya karar verdi. Türkler, her biri iki piyade alayından müteşekkil iki livadan kurulu standart "dörtgen" piyade tümenini azaltmaya, üç piyade alayından müteşekkil üçgen bir tümene indirmeye karar verdiler. Bundan başka, her piyade tümenine üç taburlu bir topçu alayı verildi. Yeni kolordu yapısını yansıtan bu üçgen teşkilat, taktik düzende çarpıcı bir atılımdı (Şema 1.1 farklı düzenleri gösteriyor). Bu düzenlemeyle, bir piyade tümenindeki piyade taburlarının sayısı on altıdan dokuza indirildi. Bundan başka, (Alman ordusunun *Jäger* taburları gibi hafif piyadeden oluşan) bir nişancı taburuyla, bir de bando takımı tahsis edildi. Bu, kayda değer ölçüde öngörülü bir karardı. Büyük, dört alaylı piyade tümeninin aşırı derecede hantal ve taktik ihtiyaçlara uygunsuz olduğu daha sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın durağan siper savaşı ortamında görülecekti. Daha büyük tümen teşkilatı, mevcudun bir bölümünü (siperlerde) düşmanla sürekli temasta tutmak için özellikle uygunsuz iken, bir kısım askeri ihtiyatta tutmayı da güçleştiriyordu. Türk modeli piyade tümeni ise, siper savaşının taktik ihtiyaçlarına teşkili çözümün önemli bir parçası olduğu kanıtlanacak münavebe sistemini kurmak suretiyle ön saflardaki alayları takviye edebiliyordu. Alman ordusu, dört alaylı tümenlerini Türk modeline çeviren (1915) ilk Avrupa ordusu oldu. Muharip Avrupa ordularının hepsi, 1918'e kadar teşkilatlarını bu modele çevirdiler ki Türklerin öncülüğünü yaptığı temel "üçgen" tümen teşkilatı bugün bile dünya ordularında varlığını sürdürüyor.

Redif piyade tümenleri ise, gerek benzersiz mahallî niteliklerini, gerek ise kendilerini teşkil eden alayların tutarsız mevcut miktarını korumuşlardı. Ayrıca, bazı Redif kıtaları muharebe mevcutlarını artırmak üzere *Müstahfız* müfrezeleriyle büyütüldüler. Redif piyade tümenleri ayrıca, Nizamiye ordusundaki değişiklikleri yansıtmak üzere, her biri ayrı numaralanmış Redif kolordularında teşkilatlandılar. Ayrıca, savaş döneminde genişletip muharebe mevcutlarını artırmak için, ihtiyat kolordularına muvazzaf süvari, topçu ve diğer destek kıtaları tahsis edildi.

Şema 1.1 Osmanlı Ordu Teşkilatı, 1908 ve 1911

Diğer teşkilî değişimler hızla, Eylül 1910'da geldi. Bu önemli değişiklikler, ordunun daha sonraki yeniden teşkilatlanma talimatlarında toparlandı (*Teşkilat-ı Cedidenin Vech-i Tatbikini Mübeyyin Talimattır*) ve aşağıdaki gibi neşredildi:⁴¹

1. Lağvedilen Birinci ve İkinci Redif'in askerleri sadece Redif olarak anılan tek bir ihtiyat unsurunda birleştirildi.
2. Birinci Ordu fazladan on bir piyade tümeni teşkil etti.
3. 4. Piyade Tümeni Dedeğaç'a, 8. Piyade Tümeni Van'a ve 19. Piyade Tümeni Erzincan'a kaydırıldı.
4. İkinci Ordu'ya altı adet seri ateşli top bataryası (üç adet 10,5 cm'lik ve üç adet 15 cm'lik batarya) verildi.
5. Topçu tümenleri lağvedilerek taburları yeniden taksim edildi.
6. Yeniden teşkil edilen Hamidiye Aşiret Hafif Süvarisi, nizâmî Nizamiye süvarisiyle birleştirildi.
7. İkinci ve Üçüncü orduların Rumeli'ndeki harekât sahalarında mevcut destek birimlerinin sayısı artırıldı.
8. Her piyade alayına (coğrafi mevkie bağlı olarak) üç veya dört adet makineli tüfek müfrezesi verildi.

EHU, Ekim 1910'da yapılan yıllık güz tatbikatını evvelce, Mayıs ayında planlamıştı.⁴² Pertev Bey'in tasviri gösteriyor ki, EHU bu tatbikatları yeni teşkil edilen piyade tümenlerini son defa sınamak için gerçekleştirmişti. Zeki Paşa kumandasındaki "Şark Ordusu"nun, Abdullah Paşa kumandasındaki "Garp Ordusu" ile karşı karşıya geldiği tatbikat Trakya'da, Lüleburgaz yakınlarında yapıldı. Şark Ordusu kurmaylarını Birinci Ordu, Garp Ordusu kurmaylarını ise İkinci Ordu sağlamıştı. Bu tatbikatlarda hiç kolordu karargâhı yoktu, sadece yeni tip tümenler kullanıldı. Türkler kolordu karargâhlarını da sınamak istiyorlardı, ama Yemen'de süren harekât zorunlulukları Birinci ve İkinci orduların nitelikli kurmay subaylarını çekip almıştı.⁴³ Karşılaşan kuvvetlere dair Pertev Bey'in yaptığı liste, Türklerin tatbikata sürdüğü ve çeşitlilik gösteren tümen teşkilatları karışımını gösterir (bkz. Tablo 1.6).

60.000 askerin katıldığı ve 12 gün süren tatbikatın dört gün ve gecesi, (7-11 Ekim 1910) temsili muharebeyle geçti. Tatbikatta, yeni tip piyade tümeni kullanan Şark Ordusu Edirne civarında savunmadayken, eski tip tümen kullanan Garp Ordusu sınırı ge-

çip çatışmaları başlatarak temsili taarruz harekâtı yürüttü. Talime gerçekçilik katmak için piyade, süvari ve topçulara manevra cephanesi çıkarılmıştı. Ergene Irmağı, Şark Ordusu'nun ana savunma hattını oluşturuyordu. Aynı zamanda, Redif piyade tümenleri muvazzaf Nizamiye piyade tümenlerine iştirilmişti. Üçüncü ve Dördüncü ordulardan Osmanlı zabitleri ile sayısız ataşe ve yabancı subay tatbikatı dikkatle izlediler. Osmanlı ordusunun Birinci Balkan Harbi patlamadan önce yürüttüğü bu son büyük tatbikat başarılı bulunmuştu.

TABLO 1.6 Ekim 1910 Tatbikatına Katılan Osmanlı Kuvvetleri

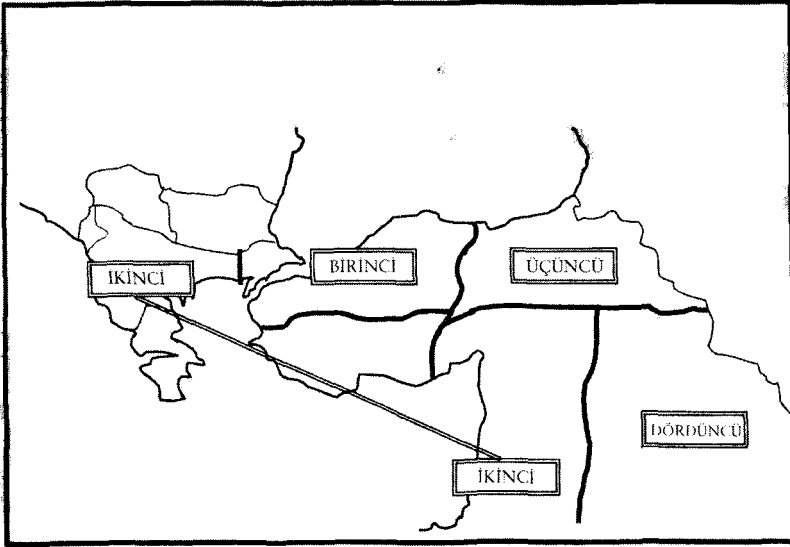
<i>Düzen</i>	<i>Piyade Taburları</i>	<i>Süvari Bölükleri</i>	<i>Topçu Bataryaları</i>	<i>Notlar</i>
<i>Şark Ordusu</i>				
1. Piyade Tümeni	10	1	8	Yeni Usul
2. Piyade Tümeni	9	1	6	Yeni Usul
Samsun Redif Tümeni	8	1	3	İhtiyat
Müstakil Süvari Livası		9	2	
<i>Garb Ordusu</i>				
3. Piyade Tümeni	13	1	6	Eski Usul
20. Piyade Tümeni	13	1	6	Eski Usul
Karahisar Redif Tümeni	9	1	3	İhtiyat
Müstakil Süvari Livası		12	2	

Kaynak: Pertev Demirhan, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz, Das Lebensbild eines grossen Soldaten* (Göttingen: Göttinger Verlagsanstalt, 1960), s. 148-49.

8 Ocak 1911'de yapılan en önemli harekât seviyesi değişim ordu teşkilatına kolordu karargâhlarını soktu.⁴⁴ Bir asırdır bütün Kıta Avrupası'nda kullanılan kolordular birkaç piyade tümenini (Avrupa standardı ikiye) bir korgeneral kumandasında bir araya getiriyordu. Kolordular, teoride, bir ordu mevcudundaki büyük

unsurların operasyonel savaş olarak bilinen olguya uygun hareket ettirilebilmesini sağlıyorlardı. Pratikte ise, ordu karargâhı ile çok sayıdaki piyade tümenleri arasına birkaç kolordu karargâhının yerleştirmesi, ordu kumandanının denetim menzilini kısaltıyordu. 1911'e gelindiğinde hatırı sayılır bir boyuta büyümüş Osmanlı ordusu için bu değişimin zamanı gelip de geçmişti. Bu teşkilat Avrupa askerî camiasında yeni bir gelişme olmadığından, Osmanlı kurmaylarının yeni kolordu karargâhları için örnek alabilecekleri zengin bir Avrupa deneyimi mevcuttu.

Daha üst düzeylerde, EHU numaralandırılmış seyyar orduları sağlam stratejik ilkeler doğrultusunda yeniden teşkil etmeye niyet karar verdi. Eski yedi ordu, dört seyyar ordu şeklinde yeniden teşkilatlandı: İstanbul merkezli Birinci Ordu Boğazlar ve Edirne'nin, Selanik merkezli İkinci Ordu Balkanlar'ın, Erzurum merkezli Üçüncü Ordu Kafkasya'nın ve Bağdat merkezli Dördüncü Ordu da Mezopotamya'nın savunmasından sorumluydu. İkinci Ordu aynı zamanda Suriye ve Filistin'de de harekât yetkisine

Harita 1.2 Osmanlı Ordu Müfettişlikleri, 1911

sahipti. Bu gözden geçirilmiş savunma teşkilatı, Hristiyan Balkan devletleri ve Rusya'nın stratejik tehdit, o dönemde Mısır'ı elinde tutan İngiltere'nin ise dost görüldüğü ve tehdit beklenmediğini gösteriyordu. Harita 1.2, yeni ordu müfettişliklerini gösteriyor. Bundan başka, Yemen'de bir müstakil kolordu ile Arabistan ve Trablusgarp'ta müstakil piyade tümenleri vardı. Seyyar ordular, kendi harekât bölgelerindeki Nizamiye kıtalarının talimi ile Redif kıtalarının seferberliğinden sorumlu barış dönemi müfettişlik hizmetlerini sürdürüyordu.

Bu değişimlerin “çok geniş kapsamlı” olduğunu söylemek, Osmanlı askeriyesinde 1910 ve 1911'de olan biteni hafifsemek olur. Orduyu derinlemesine etkileyen ıslahatın on yılda tamamlanacağı tahmin ediliyordu.⁴⁵ Kapsamlı, çok basamaklı niteliklerinin bazı ayrıntılarıyla analiz edilmesi gerekiyor.

İlkin, stratejik düzeyde, seyyar orduların toplam yükü, tüm seferberlik, yığınak ve harekât sefer planlarının baştan sona yeniden yazılmasını gerektiriyordu. Bu özellikle, eski Üçüncü Ordu'nun Makedonya, Arnavutluk ve Epir'deki sorumluluk sahasını devralan yeni İkinci Ordu için geçerliydi. İkinci Ordu, Doğu Anadolu'yu sorumluluk sahasına alırken, Suriye ve Filistin'in planlama sorumluluğunu da kabul etti. Yeni Birinci Ordu bölgesi, stratejik açıdan kritik müstahkem Edirne kentinin ve hayatî Çanakkale Boğazı savunmalarının denetimini içermesi hariç pek değişmemişti. Dördüncü Ordu ise sadece adını Üçüncü Ordu olarak değiştirdi ve Hamidiye Aşiret Hafif Süvarisi'nin yeniden yapılandırılması dışında yeni sorumluluk almadı (bkz. bu teşkilatın 1911'deki tam bir listesi için Ek B). Aynı şekilde, adını Dördüncü Ordu olarak değiştiren Altıncı Ordu da yeni sorumluluk üstlenmedi. Stratejik açıdan kritik Rumeli'deki Osmanlı orduları en köklü teşkilî değişimlere uğramışlardı.

İkincisi, kolordu karargâhları kuran Osmanlı ordusu daha önce hiç denemediği bir teşkilatı benimsiyordu. Elde hiçbir eğitimli kolordu kumandanı veya kolordu kurmayı bulunmadığı gibi, bu unsurları oluşturacak somut varlıklar da mevcut değildi. Ordu karargâhlarının sayısını azaltıp piyade tümenlerinin içindeki liva karar-

gâhlarını kaldıran EHU, yeni kolordu karargâhları kadrosu için gereken insan ve teçhizat kaynaklarından bir kısmını yaratmıştı. Gelgelelim, zabitan, erat, hayvanat ve teçhizatı tutarlı ve verimli kadrolar içinde meczetmek üzere bir araya getirme tecrübesi, en iyi koşullar altında bile, yıllar alacak bir süreçti.

Üçüncüsü, tümenlerdeki liva karargâhlarının kaldırılması, yeni bir taktik teşkilatlanma dinamiği yarattı. Genelde Ferik rütbesindeki tümen kumandanları, eskiden miralayların komuta ettiği müntesip alaylarının harekâtını planlayıp yürüten iki livayla ilgileniyordu. Yeni teşkilata göre ise, tümen komutanı artık her biri bir piyade alayına kumanda eden üç miralaya emir vermek zorundaydı. 1910'daki Osmanlı askerî doktrini, dönemin Alman doktrinine dayanıyordu; ama yeni bir teşkilata geçen Türkler, haritası çıkarılmamış denizlere yelken açmış oldular. Her plan, her yürüyüş cetveli, her lojistik planlama matrisi, her taktik şablon, artık kullanım dışı kalmış bir Alman teşkilat modeline dayanıyordu. Bu yüzden, yeni teori, planlama ve deneyimlerle doldurulması gereken devasa bir doktrin boşluğu söz konusuydu.

Piyade tümenlerini yeniden teşkilatlandırma neticesi, EHU'nun elinde, piyade alay ve tümenleriyle ilişkisiz fazladan piyade taburları kalmıştı. EHU, bu ilişkisiz taburlardan yeni piyade tümenleri kurarak sorunu çözdü. Böylelikle, Osmanlı ordusundaki piyade tümenlerinin toplam sayısı 1908 ile 1911 arasında 21'den 42'ye yükseldi.

Bu teşkili değişimler, Osmanlı zabitleri üzerinde muhakkak şahsi ve entelektüel sonuçlar yaratmıştır. Acilen on dört yeni kolordu kumandanı yani korgeneral lazımdı ki bu rütbe o zamana kadar Osmanlı ordusunda bulunmuyordu. Mevcut kıdemli ve eğitilmiş Erkân-ı Harp subayları havuzu Harbiye Mektebi'nde kolordu-düzeyi harekâtı öğrenmiş olmasına karşın, bu adamların hiçbir kolordu kurmay heyeti veya kolordu kumandasında doğrudan deneyim kazanmamıştı (gerçi en iyi Erkân-ı Harp subaylarından birkaçı yurtdışında, Almanya ve Fransa'da kolordu kurmayı olarak hizmet etmişti). Dahası, miralaylıktan mirlivalığa terfi fırsatı 1910'da livanın lağvedilmesiyle önemli bir değişime uğradı. Küçük

bir kısım mirliya, yeni kurulmuş piyade tümenlerinin (isimden ikinci ferik tarafından işgal edilen bir mevki) kumandasına getirildi. Dahası, piyade ve topçu alaylarına kumanda eden miralaylar artık doğrudan doğruya tümen kumandanlarına bağlandıklarından, daha yüksek bir taktik seviyede düşünüp hareket etmekle mükelleflerdi. Hepsi bir arada ele alındığında, bu değişimler, son iki kuşaktır gayet istikrarlı kalmış subaylar topluluğu üzerinde derin bir meslekî etkide bulunmuş olmalıydı.

Son olarak, Osmanlı ordusunun bu derece kapsamlı yeniden teşkilatlanmasının, askerî verim ve kıfayet adına yapıldığını belirtmek gerekiyor. Görüldüğü kadarıyla, sadrazam veya kabine tarafından, yeniden teşkilatlanma sürecini etkileyecek hiçbir siyasal denetim veya gündem getirilmemişti. Aslına bakılırsa, Türklerin parmak ısırtan çabukluktaki ordu teşkilatı reformları, gerek Ahmet İzzet Paşa'nın gerek EHU'nun yüksek hareket özgürlüğüne işaret etmektedir.

II

DEVİRİM VE ŞARK MESELESİ, 1877-1912

Şark Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu, milliyetçi azınlık hareketlerinin yol açtığı sorunlarla kuşatılmış halde 20. yüzyıla girdi. Balkanlar'da Makedonya ve Epir'deki Sırp, Rum ve Bulgar Hristiyanlar, dur durak bilmeden, isyana varacak bir terör harekâtı yürütüyorlardı. Hoşnutsuz Ermeni ve Rum azınlıklar, Anadolu'nun doğu vilayetlerinde Osmanlı hâkimiyetiyle benzer bir mücadele içindeydiler. Uzaklardaki Yemen'de, Müslüman aşiretler Osmanlı İmparatorluğu'na karşı açık bir gerilla savaşı veriyorlardı. Arabistan, Sina ve Akabe, başka huzursuz aşiretlerin alanlarıydı. Bütün bu dönem boyunca, gerek Balkanlar'da gerek imparatorluğun merkezinde, Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı işlerine burnunu sokmaya devam etmesi bu iç sorunları daha da ağırlaştırıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan vilayetlerinin denetimini kaybetmesi halinde meydana gelecek iktidar boşluğunun muhtemel sonuçlarını tanımlayan pek gözde "Şark Meselesi" terimi, William Gladstone'un 1876'da "Bulgar Dehşetleri ve Şark Meselesi" başlıklı broşüründe kullanıldığı zaman ün kazanıp 19. yüzyılın son yirmi-otuz yılında dillere pelesenk oldu. İngiltere, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da çok uzun bir geçmişe dayanan çıkarları ve Şark Meselesi'nin olumsuz sonuçlanması ha-

linde kazanacak yahut kaybedecek pek çok şeyleri vardı. Avrupa Ahengi'nin yok olmaya yüz tuttuğu günlerde kıtanın görünüşteki dinginliğine karşın, Düvel-i Muazzama arasında büyük gerilimler mevcuttu. Küresel jeopolitik iklimi etkileyen bu gerilimler, emperyalizmin baskılarıyla birleşerek, Düvel-i Muazzama'yı Afrika, Asya ve Ortadoğu'da dolaysız çatışmaya sokuyordu. Bu çatışmaların çoğunda, iki taraflı (iki büyük devlet arasında) ve çıkar alanlarıyla sınırlı anlaşmazlıklar o dönemde mevcut ittifak sistemlerinden kaynaklı genel bir Avrupa savaşını tetikleyecek niteliğe nadiren bürünüyorlardı. Fakat Şark Meselesi, bu rekabetleri bizzat Düvel-i Muazzama arasındaki bir savaşa götürecek tehlikeli koşulları yaratır şekilde, Balkanlar'da çok katmanlı bir çarpışma rotasına sürüklendi.

Osmanlıların 1683'teki başarısız İkinci Viyana Kuşatması, Avrupa'daki Osmanlı dalgasının en yüksek noktasını işaretledi. 1699'da (Karlofça Antlaşması uyarınca), Balkanlar'da başlıca nüfuz rakibine dönüşen Habsburg imparatoruna Macaristan'ı kaptıran imparatorluk, fiilî gerilemesine başladı. Osmanlıları 1774'te mağlup edip Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda bırakan Ruslar da Balkanlar'da yeni bir çıkar alanı kazandılar. Bu antlaşmaya göre, Karadeniz'de liman ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret imtiyazı kazanan Ruslar, her şeyden de önemlisi, Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki Ortodoks Hristiyanların hamisi oldular. Daha sonraları, Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıl boyu geriledikçe, gerek Rusya gerekse Avusturya-Macaristan kısa vadede Balkanlar'daki istikrarı, uzun vadede ise Avrupa barışını yıkacak siyasaları defaatle izlediler.

Avrupa'nın daimî "Hasta Adam"ı Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda endişe verici bir hızla dağılıyor gibi görünüyordu. Yönetici sınıf etkili bir idareyi sürdürecektir veya Avrupalıların 1750'den sonra girdiği modernleşme ile sanayileşmeyi yürütecek yeterliliği gösteremiyordu. Çoğu zaman ayaklanma halindeki milyonlarca azınlık tebaaya karşı Osmanlı tepkisi, şiddetle baskılayıcı askerî önlemler uygulamaktan ibaretti. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya 19. yüzyılın ilk yarısında bağımsızlık veya bir çeşit

özerklik kazanırken, Ruslar Osmanlı Kafkasya'sında büyük araziler ele geçirdiler. Ruslara karşı İngiliz-Fransız koalisyonuna katılan Osmanlılar, Kırım Savaşı sırasında, kısa bir dönem boyunca, Düvel-i Muazzama arasına tekrar girer gibi göründü, ama çözülme fazla süre geçmeden geri başladı. Eski müttefiklerden Fransa, 1881'de Tunus üzerinde bir himaye yönetimi kurarken İngiltere, 1878'de Kıbrıs'ın 1882'de ise Mısır'ın denetimini ele geçirdi. 1878'de Romanya'dan Besarabya'yı alan kadim düşman Rusya, aynı anda bağımsız bir Bulgaristan kurdu. Bizzat Bulgaristan, Osmanlı Doğu Rumeli vilayetini 1886'da ilhak etti. Karadağ ve Sırbistan da biraz genişlerken Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i nüfuz alanına dâhil etti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi içinde, değişimin tahammül edilmez bir yavaşlıkta işleyişi ve azınlık halklara siyasî eşitlik verilmeyişi, imparatorluğun dört bir köşesinde milliyetçi duyguları alevlendirdi. Doğu Anadolu ve Kafkasya'daki Hristiyan Ermeniler açıkça siyasî özerklik arayışına girdiler. Yemen'deki hoşnutsuz Müslüman aşiretler Türk hâkimiyetinden çıkmayı düşünüyor ve milliyetçilik heyecanı Arapları da sarmaya başlıyordu. Girit ile Epir'deki Ortodoks Rumlar bağımsızlık ve Yunan devletiyle birlik peşindeydiler. Sırlar Yeni Pazâr ve Makedonya'daki Slav unsurlar arasında fesat çıkarmaya çalışıyorlardı. Müslüman Arnavutlar özerklik niyetiyle ulusal komitalar kurmaya koyulmuşlardı. Gelgelelim, 1878'den sonra azınlık hoşnutsuzluğu ve isyan için en faal mahal, topluca Makedonya diye adlandırılan Osmanlı vilayetleriydi.

Tarihî Makedonya II. Filip ve Büyük İskender'in yurdu olması-na karşın, bağımsız bir Makedonya devleti nadiren var olmuştur. Skopje (Üsküp) kenti ve Vardar Vadisi çevresindeki bir eski-Yugoslavya ülkesi sıfatıyla, 2000 yılında, günümüzün Makedonya Cumhuriyeti oluşturuldu. Bu devletin nüfusunun üçte ikisini, ayrı bir dil konuşan Ortodoks Hristiyan Slavlar oluşturuyor ve Yunanistan ile Bulgaristan'da da hatırı sayılır bir modern Makedon azınlık bulunuyor. 1870'lerdeki *Makedonya* sözcüğü ise, Selanik ve Manastır'dan müteşekkil iki Osmanlı vilayeti anlamına geliyor-

du (Harita 2.1). Edirne ve İşkodra vilayetlerinin bazı kesimleri de bazen Makedonya tanımına dâhil ediliyordu. Osmanlı Makedonyası nüfusunu başlıca Ortodoks ve Müslüman Bulgarlar oluştuyordu, ama bunlar etnik ve dinî bakımdan büyük ölçüde karışmış durumdaydı. Tablo 2.1, 1908’de altı Osmanlı Balkan vilayetinin nüfusunu gösteriyor.

Harita 2.1 Harekât Alanı, 1912

“Makedonya Meselesi”

Modern Türk tarihleri, sonunda Balkan Harpleri’ne yol açan hassas sorunlar karışımındaki en temel parçanın Makedonya Meselesi olduğunu ileri sürerler.¹ Ekseriyetle Bulgar olan Makedonya nüfusu, 1878 olaylarından çok ağır biçimde etkilendi. Ayastefanos Antlaşması’nın öngördüğü üzere Makedonya’nın büyük bölümünü yutacak bir Büyük Bulgaristan’ın kurulması, Bulgar Makedon nüfusun hatırı sayılır kesiminde iştahları kabartmış gibiydi. Bununla birlikte, Rusya’yla güçlü bağları olan bir Büyük Bulgaristan fikrine karşı çıkan Düvel-i Muazzama 1878 Berlin Kongresi’nde bu devleti dağıttı. Makedonya bağımsızlığı kavramı da kongrede ele alınmış, fakat keza o da bir yana bırakılmıştı. Bunun yerine, 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi uyarınca, Makedonya’ya özel bir tür özerk statü verildi. Bu maddeye göre, Osmanlı hükûmeti Balkan vilayetlerinin idaresi için ayrı mevzuat yapıp yürürlüğe sokmakla yükümlendirildi. Ne ki, antlaşma böyle bir rejimin uygulanmasına nezaret edecek hiçbir uluslararası grup veya heyet belirlemediğinden, bu Osmanlı vilayetlerinde savaş sonrası hiçbir önemli iç değişim kendini göstermedi.

TABLO 2.1 Osmanlı Balkan Vilayetlerinde Nüfus, 1908

<i>Vilayet</i>	<i>Nüfus</i>
Edirne	250.000 Müslüman Türk; 3.000 Ortodoks Türk; 370.000 Ortodoks Bulgar; 115.000 Müslüman Bulgar; 3.500 Ortodoks Arnavut; 220.000 Ortodoks Rum; 30.000 Ermeni; 15.000 Müslüman Çingene
Selanik	333.440 Müslüman Türk; 444.050 Ortodoks Bulgar; 98.590 Müslüman Bulgar; 168.500 Ortodoks Rum; 55.320 Yahudi; 24.970 Ortodoks Ulah; 22.200 Müslüman Çingene; 16.320 karışık nesepli
Manastır	11.550 Müslüman Türk; 330.800 Ortodoks Bulgar; 23.900 Müslüman Bulgar; 61.930 Ortodoks Rum; 64.950 Ortodoks Ulah; 218.650 Müslüman Arnavut; 34.700 karışık nesepli

Kosova	89.350 Müslüman Türk; 251.000 Ortodoks Bulgar; 13.680 Müslüman Bulgar; 112.870 Ortodoks Sırp; 150 Ortodoks Rum; 910 Ortodoks Ulah; 418.250 Müslüman Arnavut; 21.905 karışık nesepi
İşkodra	12.000 Müslüman Türk; 80.000 Müslüman Arnavut; 30.000 Ortodoks Sırp; 140.000 Katolik Arnavut; 10.000 Ulah; 40.000 Müslüman Sırp; 5.000 Yahudi; 5.000 Çingene
Yanya	10.000 Müslüman Türk; 180.000 Müslüman Arnavut; 25.000 Katolik Arnavut; 110.000 Ortodoks Arnavut; 20.000 Ortodoks Bulgar; 110.000 Ortodoks Rum; 180.000 Ulah; 6.000 Yahudi; 7.000 Çingene

Kaynak: Aram Andonyan ve Zavren Biberyan, *Balkan Harbi Tarihi* (İstanbul: Sander Yayınları, 1975), s. 85-87.

1878’de özerk bir Bulgar ulus-devletinin kurulması, Osmanlı İmparatorluğu’nun orası burası kırpılmış Balkan mülklerinde meskûn azınlık grupları için muazzam bir ilham kaynağı oldu. 1878’de ve 1879’da Makedonya’da patlak veren halk ayaklanmaları bastırıldı. “Birlik” adlı gizli bir milliyetçi örgüt, kendisine “Geçici Hükûmet” adını veren muvakkat bir kuruluş sıfatıyla 1880’de oluşturuldu. Bu örgütler, bölgeyi Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya arasındaki diplomatik ilişkilerde özel bir ilgi alanı haline getirip bağımsız bir Makedonya kurulması için müdahale ettirmek amacıyla Düvel-i Muazzama’ya yanaştılar.

Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya, *Dreikaiserbund*’la diplomatik olarak bağlanmışlardı; ama Berlin Kongresi bir güvensizlik atmosferi yaratarak ortaklar arasındaki işbirliğine son verdi. Özenle hazırladığı ittifak sisteminin dağılan parçalarını yeniden yerine oturtmak için yılmadan çalışmaya koyulan Bismarck, sonunda 1879’da gizli Avusturya-Alman ittifakını gerçekleştirmeyi başardı. Bu, Rusya’nın Almanya veya Avusturya-Macaristan’a saldırması halinde karşılıklı askerî yardım taahhüt eden kapsamı sınırlı bir antlaşmaydı. Beyan edilen amaç, Rusya’ya karşı hazırlanmaktan ziyade Rusya’yı Alman yardımına muhtaç etmektir. Bu bakımdan antlaşma çok başarılı oldu; zira 1881’e gelindiğinde,

Rusya bir kez daha Almanlar ve Avusturyalılarla diplomatik müzakerelere girmişti bile.

18 Haziran 1881’de, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya temsilcileri, “Üç İmparatorlar Birliği” başlıklı bir ahitname imzaladı. Ahitname, *Dreikaiserbund*’un bir yenilenmesi olmadığı gibi, askerî bir ittifak da değildi; Berlin Kongresi’nden kaynaklanan Balkan sorunlarının önceden eşgüdümlü bir çözümüydü. İlk madde, imzacı devletlerin başka bir Avrupa devletiyle savaş halinde tarafsızlık gözetmesi şartını koyuyor ve Osmanlı İmparatorluğu’yla herhangi bir savaş durumunda, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir sonucu daha baştan belirlemek üzere birbirlerine danışmakla yükümlü tutuyordu. İkinci maddede, Rusya Bosna-Hersek ve Yeni Pazar Sancağı üzerinde her türlü hak iddiasından vazgeçmeye söz veriyor ve dahası, tüm taraflar Balkanlar’daki her türlü yeni toprak değişikliğine birlikte karar vermeyi taahhüt ediyordu. Üçüncü madde, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının savaş dönemlerinde tüm donanmalara kapanacağını teyit ediyordu. Dördüncü ilâ yedinci maddeler, geçerlilik süresi ve onaylanma şartlarını ele alıyordu. Antlaşmanın Balkanlar’a dair siyasaları dile getiren gizli bir eki, çok önemli bir Mahfuz Protokol vardı. Bu ekte, Avusturya-Macaristan kendi seçtiği bir zamanda Bosna-Hersek’i ilhak etme hakkını saklı tutuyordu ama Yeni Pazar Sancağı’nda statüko sürdürülecekti. Osmanlılar, Doğu Rumeli’yi yeniden işgal etmekten caydırılacak ve üç devlet, vilayetin Bulgaristan tarafından nihaî işgaline karşı çıkmayacaklardı. Son olarak, her üç devlet, Bulgarları komşu Osmanlı vilayetlerine, özellikle de Makedonya’ya saldırımdan alıkoymaya çalışacaklardı.

Geri kalan Balkan vilayetlerinin Osmanlı yönetimi altında kalması ilkesini Üç İmparatorlar Birliği yeniden teyit etti. Diplomatik olayların bu gidişi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki veya dışındaki Sırp, Bulgar veya Rum/Yunan milliyetçilerini hoşnut etmemişti. Bağımsızlık kazanmaya çalışan milliyetçi komitaların mantar gibi çoğalması çok sürmedi. Bulgarlar, Edirne Bölgesi-Makedonya Komitası’nı 1890’da Sofya’da kurarken İç Makedonya Devrimci Komitası ve Örgütü (*Vnatreşna Makedoniya Revoluçyonariya Orga-*

nizaçıya – VMRO) 1893'te Selanik'te oluşturuldu. Bulgar grubu, faaliyetlerini bir dış propaganda kampanyasıyla birlikte Trakya ve Makedonya'ya odaklarken, yerli Makedonlar bir iç terör dalgası başlattılar. Ekseriyetle Bulgarların kalkıştığı bir başkaldırı 1895'te patlak verdi ama Türkler bunu çabucak bastırdılar. Makedonya'da önemli azınlık nüfuslarına sahip Sırbistan, Karadağ ve özellikle Yunanistan gibi daha küçük Hristiyan Balkan devletlerinin faaliyetleri de muhalifleri yüreklendiriyordu. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çıkması, âsilerin faaliyetlerini kısa süreliğine alevlendirdi, ama Osmanlıların Yunanistan'ı tamamen fethetmeye muktedir olduğu anlaşıldığı anda, terörün temposu yavaşladı.

Makedonya'daki milliyetçi duygu, yeni yüzyılın şafağında dirilmeye başladı. Bununla birlikte Bulgar komitaları, siyasi temsilin Bulgar hâkimiyeti altında Osmanlı döneminden bile kötü olabileceğini hisseden Sırp ve Rumları endişelendiriyordu. Bunun neticesi, bazı Makedon Hristiyanlarının Müslümanlardan çok

Makedonya'daki Bulgar Komitacıları (Bibliothèque Nationale)

Hristiyanlara yönelttiği eşkıyalık ve terör yaygınlaştı. Padişahın 1902'de önerdiği değişiklikler çok az ve çok geç idi. Selanik komitesi, kentteki Osmanlı Bankası şubesini 1903'te bombalayarak pek çok can kaybına yol açtı. Makedonya Slavları ile Arnavutlar da ayaklanmada Bulgarlara katılınca, uzun zamandır beklenen isyan ansızın ve son sürat patlak verdi. Yaz boyu üç aydan fazla süren isyana, Türk hesabına göre, toplam 26.000 âsi katıldı.² Osmanlı ordusu ayaklanmayı hızla ve amansızca bastırdığında, yaklaşık 5.300 Türk ve 6.000 Makedon ölmüştü. Komşu Bulgaristan'a 30.000 Makedon iltica ederken bir 70.000'i de tahribat yüzünden evsiz kaldı.³ 1.500 esir âsi Osmanlı hapishanelerine atıldı. Bu geniş çaplı katliam Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın dikkatini derhal çekti.

Rusya ve Avusturya-Macaristan nadir bir işbirliği gösterisiyle, Makedonya vilayetlerindeki Osmanlı Jandarması ile mülki idaresini köklü biçimde yeniden yapılandırmayı amaçlayan Mürtsteg Programı ismindeki bir reform teklifini Temmuz 1903'te getirdiler. Bu programa göre, Jandarma'nın kumandasına bir Avrupalı general ile yabancı subaylar tayin edilecekti. Bundan başka, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın nezaretiyle, Hristiyan nüfusu nisbî surette temsil edecek idarî ve kazaî personel hükûmet yapısına girecekti. Osmanlıları Mürtsteg Programı'na uymaya zorlayan bu iki devlet, 1905'e gelindiğinde istediklerini almışlardı. Ne ki, Berlin Kongresi uyarınca bölgede çıkar alanı yaratmış diğer Avrupa devletleri de katılmak için ellerinde bir tutam tuzla koşuşunca, nihaî programa çokuluslu bir boyut eklendi. Rusya ve Avusturya-Macaristan yeniden yapılanmış Jandarma teşkilatının genel sorumluluğunu ellerinde tuttular, ama kumandan sıfatıyla Makedonya'ya gelirken farklı milliyetlerden yirmi iki yabancı subayı beraberinde getiren General de Giorgis İtalyandı. Bunun ardından Düvel-i Muazzama geri kalan vilayetleri de kendi nezaretleri altındaki Jandarmaların sorumluluk alanına dâhil etmeye koyuldu. Avusturya-Macaristan Üsküp'ü, İtalya Manastır'ı, Rusya Selanik'i ve Fransa ile İngiltere de, sırasıyla Serez ve Drama şehirlerini idare ediyordu. Bir bölge almayan Almanlar, Jandarma subayları ve devlet memurları için

Şelanik'te bir okul kurdular.⁴ Makedonya'daki değişken durum yeni rejim ile bir ölçüde rahatladı; fakat eşkıyalık ve terörizm, özellikle hudut bölgelerinde devam etti.

Ayrıca Arnavutluk'ta da (Osmanlı İşkodra vilayeti) yükselen milliyetçilik dalgasından kaynaklanan önemli sorunlar vardı. Ekseriyetle Müslüman Arnavutlar, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamaktan 1800'lerin sonlarına değin hoşnuttular. Aslında bu vilayet, tarih boyu imparatorluğa pek çok asker ve komutan kazandırmıştı. Gelgelelim, Berlin Kongresi neticesi, bir kısım Arnavut hudut toprağı Sırbistan ve Karadağ'a verilmişti. Kaldı ki, birçok Arnavut dilleri ve kültürlerinin Türk hâkimiyetinde baskılanmasından da mutsuzdu. İmparatorluk 1880'de Karadağ'a daha fazla Arnavut toprağı terk etti. Arnavut milliyetçiliğini ateşleyen bu olayı müteakip; kültürel ve siyasî özerklik amaçlayan âsi çeteler dağlarda oluştu. Bulgaristan ve Yunanistan'dan önemli dış destek sağlayan Makedonyalıların tersine, Arnavut ayaklanmacılar büyük ölçüde kendi başlarındaydılar. Neticede, vilayet çapında kitlesel bir isyan için gereken para, silah ve teşkilattan 1910'a değin yoksun kaldılar. Yine de, üçra köylere, mahallî memurlara ve demiryolu sistemine saldıran âsiler, gerçek bir askerî tehdit olmaktan ziyade kamu huzurunu bozan bir baş belası olarak tanımlanabilirlerdi. Ne ki, bu saldırılar 19. yüzyılın son bölümü boyunca, gitgide büyüüp şiddetlendi.

Düvel-i Muazzama Müdahalesi

Rusya ile Avusturya-Macaristan arasındaki Balkan işbirliği siyaseti, bu iki devletin bölgeyi istikrarlı hale getirme girişimleriyle, Mürtsteg Programı'ndan sonra da devam etti. Ne ki, Port Arthur ve hinterlandını Japonların ele geçirdiğı 1904-1905 Rus-Japon Savaşı, Ruslara hem karada hem denizde feci bir askerî yenilgi getirdi. Donanmasının neredeyse tümüyle imha edildiğı ve ordusunun amansız bir bozguna uğratıldığı bu savaşta, Rusya yüz binlerce askerini ölü yahut esir verdi. Rus-Japon Savaşı'nın bir önemli neticesi ise, Rus dış politikasının yeniden Avrupa ve Balkan-

lar'a odaklanmasıydı. 1906'ya gelindiğinde, Rus Hariciye Nazırı İsvolski, Balkanlar ile Türk Boğazları'nı hedefleyen saldırgan ve cüretkâr bir siyaset izlemek istiyordu. Aynı sırada Avusturya-Macaristan'da, hariciye nazırı Baron Aerenthal Sırbistan'ı boğazlamayı amaçlayan benzer bir saldırgan dış ve askerî politikayı yeni genelkurmay başkanı General Franz Conrad von Hötzendorff ile beraber geliştirmişti. Böylelikle, 1908'e gelindiğinde Rusya ve Avusturya-Macaristan'da, Balkanlar'daki zıt gündemleri gerçekleştirmek için beraber çalışmaya hevesli hariciye nazırları ile komutanlar vardı. Ekim 1908'de, Bohemya'daki Buchlau'da yapılan gizli bir toplantıda Aerenthal ve İsvolski, Boğazlar Rejimi'ne yapılacak bazı müstakbel değişiklikleri Avusturya-Macaristan'ın desteklemesine karşılık Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakına Rusya'nın karşı çıkmaması hususunda anlaştılar. İsvolski, Fransız müttefikleriyle yeni müzakereler yapmak için Paris'e gitti. Rus nazırı Paris'teyken, Avusturyalıların Bosna-Hersek'i ilhak ettiklerini 6 Ekim 1908'de açıklamaları Rusya'da büyük şaşkınlık yarattı.

Bu eylemin niyet edilmemiş pek çok sonuçları oldu. Avusturyalılar tek taraflı ilhak kararını verirken Ruslara danışmaya zahmet etmemişlerdi. Çar ve Rus halkına göre Avusturyalıların eylemi, Bosna-Hersek'teki Slav soylu Sırp nüfusa ihanet anlamına geliyordu. Neticede, Rusya'da büyük bir halk protestosu ile Pan-Slavist şahlanış kendini gösterdi. Tazminat talep eden Ruslar durumun düzeltilmesi için harekete geçince, diğer Düvel-i Muazzama da çok geçmeden işin içine girdiler. Bulgaristan, nihaî bağımsızlığını ilân etmek için bu belirsizlikten yararlanırken, Girit yine ayaklandı. Gittikçe büyüyen kriz sonunda, 21 Mart 1909'da, askerî açıdan hazırlıksız Rusları savaş ile küçük düşme arasında seçim yapmaya zorlayan bir Alman diplomatik girişimiyle çözülebildi. Krizin etkisi, kendini küçük düşmüş bulan Rusların Balkanlar'daki bir sonraki Avusturya hamlesine karşı hazırlıklı bulunmaya yönelik kararlılığında kendini gösterdi. Münzsteg uyumu, tıpkı Balkan Yarımadası'nda uzun vadeli istikrar sağlamak için gereken Düvel-i Muazzama diplomatik işbirliği gibi, sona ermişti.

İttihatçılar

Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihatçıların iktidara geldiği 1908 yılında çağdaş Türk askerî tarihi de başlar. Kadim Osmanlı İmparatorluğu 20. yüzyıla girerken, çoğu eğitilmiş Türk, imparatorluğun siyasi bir varlık olarak ayakta kalabilmesi için köklü siyasî ve iktisadî ıslahat gerektiğinin bilincindeydi. Siyasî gruplar kuran bu yenileşme yanlıları, “Jön Türkler” isminde bir hareket yarattılar. Jön Türk hareketi aydınlar ve özgürlük yanlılarının yanı sıra, sayısız eğitilmiş subayı da içeren çok güçlü bir karma grubu kendine çekti. Bu gruplardan en önde geleni, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) idi. Bu hareket tabiatıyla II. Abdülhamid'in hükümranlığına bir tehdit olarak görüldüğünden, padişah imparatorluğun içinde ve dışında İTC'yi ezmeye çalıştı. Gizlice bu gruplara katılan zabıtlar Şam ve Selanik'teki hücrelerde çalışmaya devam ettiler.

1908 Temmuz Devrimi'ni Kutlayan Bir Rum Kartpostalı (İş Bankası)

İkinci Jön Türk Kongresi 1907 sonunda Paris'te toplandı. Katılanlar arasında İTC üyeleri, Selanik Grubu ve Ermeni Daşnaklar bulunuyordu. Delegeler, istibdat rejiminin gerekirse şiddet yoluyla devrilmesi gerektiğini ilân ederek kongreyi kapattılar. Abdülhamid'in halk üzerindeki pençesi 1908 baharı boyu gevşedikçe Osmanlı İmparatorluğu'nda koşullar daha da kötüleşti ve küçük ayaklanmalar çıktı. Selanik'in devrim yatağı olduğu anlaşılınca ayaklanmaları bastırmak üzere oraya Nizamiye birlikleri gönderildi. Çok geçmeden Balkanlar'da başkaldırıları başladı ve nihayet padişah, İttihatçı önerilerini kabul edip modernleşmek için çalışmaya 23 Temmuz 1908'de razı oldu. Devrim neredeyse kansasız gerçekleşti.

Padişahın böylesine hızlı bir dönüş yapmasını beklemeyen İTC derhal İstanbul'a geçti. Yedi kişilik bir komiteden üç kişi: Binbaşısı Cemal, Talat Bey ve Cavid Bey, hükûmete nüfuz etmek üzere payitahta gönderildi. İmparatorluğu çağdaştırmayı amaçlayan kapsamlı programlar gibi İttihatçı etkisi de derhal kendini gösterdi. Parlamentoyu yeniden açmak için hazırlıklar yapılıyor, imparatorluk azınlıkları için tam yurttaşlık hak ve özgürlükleri verilecek gibi görünüyordu. Ufukta adeta demokrasi gözüküyordu. Ne yazık ki, İttihatçılar hem azınlıklarla hem de Batılılaşma ve yenileşmeyi yavaşlatmaya çalışan mürtecilerle ters düştükçe, bu planların ekseriyetle geleceği olmayan hayallerden ibaret bulundukları ortaya çıktı.

Nisan 1909'da, ordunun bazı unsurlarının padişahı destekleyerek İttihatçıları sürüp attığı bir karşıdevrim meydana geldi. Bunun üzerine, ordudaki İttihatçılar birleşerek düzeni sağlamak üzere İstanbul'a yürüdüler. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kumandan, Mustafa Kemal'in kurmay başkanı olduğu, alelacele teşkil edilmiş Hareket Ordusu 24 Nisan'da payitahtı geri alıp meşrutiyeti yeniden kurdu. Üçüncü Ordu kumandanı Mahmud Şevket Paşa o noktada dizginleri ele aldı ve sıkıyönetim ilân etti. Yeniden toplanan meclis 27 Nisan 1909'da Abdülhamid'i hal' etti. Bundan kısa süre sonra, imparatorluk kısa bir anayasal demokrasi dönemine girdi.

Osmanlı İmparatorluğu müteakip iki yıl boyu, ordu desteğindeki bir demokratik hükûmetle işledi. Vergi toplamak gibi gün-

lük sivil yönetim işlerine istikrar kazandıracak şekilde nüfuz eden Mahmud Şevket Paşa, askeriye üzerindeki sivil denetimini kasıtlı olarak kaldırdığı gibi, askerî İTC üyelerini seçilmiş hükûmetin işine karışmaktan alıkoymuştu. 1909 olaylarının rüzgârıyla dağılan İTC, iktidar boşluğuna son verip ülkeyi modernleştirmekte kararlı yasal bir sivil siyasî parti sıfatıyla payitahta döndü. Çok geçmeden başka siyasî partiler ortaya çıktı ve kısa bir dönem boyu Osmanlı parlamentosunda, ekseriyetle 1876 Kanun-ı Esasî'sinde gerekli değişiklikleri yaparak parlamentonun üstünlüğünü kurmaya yönelmiş, sağlıklı bir demokratik yasama faaliyeti yürütüldü. Bu yasama faaliyetlerinden özellikle önemli olanlar, genişletilen azınlık haklarıydı. Daha sonraları, imparatorluğun birliğine tehditkâr siyasi derneklerin kurulmasını men eden, anayasaya karşı gazetelerin basılmasını yasaklayan ve genel toplantıları sınırlayan kısıtlayıcı yasalar geçirilecekti. Hükûmetin ayaklanmaları bastırma kifayetini artırmayı amaçlayan, terör zanlılarının yurttaşlık haklarını askıya alan yeni terörle mücadele yasaları da geçirildi.⁵ Azınlıklara karşı hoşgörüyü dayalı liberal Osmanlı geleneğiyle çelişen bu yeni yasalar, yeni yönetime karşı azınlık hoşnutsuzluğunu tutuşturdular.

Yeni hükûmet, ordu ile donanmanın modernleşmesini silah ve savaş gemileri satın alarak destekledi. İstanbul'un mahallî kent altyapısında, gelişme görüntüsü veren iyileştirmeler yapıldı. Gelgelelim, kapitülasyonlarla eli kolu bağlı hükûmet, modernleşmeyi geciktiren iktisadî sorunlarla etkili şekilde baş etmeyi başaramıyordu. Bir bütün olarak ele alındığında, büyük bir ilerleme görüntüsü vardı, ama ordu ve donanma dışındaki değişimler zahiriden ziyade harici nitelikteydi. Silah tedariki bile, kötü talimli bir askerî aygıtla fizikî kudret görünüşü verecek top ve savaş gemileri gibi büyük teçhizat kalemlerine odaklanıyordu.

Azınlık haklarındaki yeni kısıtlamalar, Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık muhalefetini ivmelendirdi. Hristiyan Ermeni nüfus, bir özerk Ermenistan kurmak için komitalar kurmaya başladı. Ermeni Taşnak Komitesi, Doğu Anadolu vilayetlerinde bir terör dalgası başlattı. Osmanlı iktidarının merkez üssüne daha yakın

Makedonya'da Bulgar ve Rum terörizmi körüklenirken, Arnavutlar da yine isyana kalkıştılar. En nüfuzlu İTC üyelerinden bazıları Arnavut asıllı olduğu için, azınlık reformlarının başarısızlığı Arnavutları özellikle hüsrana uğratmıştı. Arnavut mebuslar, yeni parlamentonun ilk günlerinde İstanbul'a, Osmanlı devletinin siyasî bağlamı içerisinde Arnavut dili ve kültürünü meşrulaştırma beklentisiyle gelmişlerdi. Çoğunlukla gerilla çetelerinden oluşan önceki isyanın tersine bu sefer, eskiden barış yanlısı binlerce tebaanın katıldığı ulusal bir ayaklanma oldu. Hem Müslüman hem Hristiyan Arnavutların katıldığı bu ayaklanmanın bastırılmasında Osmanlı ordusu güçlük çekti. Hükûmet, isyana son verme umuduyla, 1911 yazında ekser baskıcı önlemleri gevşetmişti. Türkler açısından esef verici şekilde, Arnavutlar İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerini birleştiren ve kendi parlamentosu tarafından yönetilen bir Arnavut devletinin kurulmasını talep ettiler. Müzakereler kısa sürede iflas etti ve Haziran 1912'ye gelindiğinde, bütün Arnavutluk yine isyana başlamıştı.

Balkan İttifakı

Sırbistan'daki bir saray darbesiyle 1903'te, iktidara gelen Başbakan Nikola Paşiç (1926'ya kadar görevde kaldı), coşkulu bir milliyetçi, tüm güney Slavlarını birleştirecek bir Büyük Sırbistan fikrinin taraftarı ve çok şiddetli bir Avusturya karşıtıydı. Sırbistan ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler tedricen kötüleşti. Paşiç, iki devlet arasındaki iktisadî meseleler yüzünden çıkan ünlü "Domuz Savaşı"nın da sorumlusuydu. Avusturya'nın 1908'de Bosna-Hersek'i doğruca ilhak etmesi, Paşiç'in körüklediği milliyetçilik ateşini harladı. Bosna-Hersek'te, Avusturyalıların derhal zorbalıkla muamele etmeye koyulduğu büyük bir Sırp azınlık yaşıyordu. Adı günümüzde iyi bilinen milliyetçi Kara El cemiyeti, Bosna'daki bu hoşnutsuz Sırp azınlığı desteklemek için Belgrad'da kuruldu. Sırp hükûmetinin kıdemli üyelerinin bu örgütü destekleyip beslediğine hiç kuşku yoktur. Artık Avusturyalılardan diplomatik olarak kopmuş bulunan Rusya da,

Avusturya-Macaristan'a karşı saldırgan bir tavır almaları için Sırp-ları yüreklendiriyordu.

Böylelikle, Balkan Yarımadası'nda temayüz eden iki küçük ama güçlü mahallî devlet irredantizm, yani kendi soylarından azınlıkların meskûn olduğu komşu toprakları yutmak üzere ulusal genişleme peşindeydi. Ne yazık ki, vaktiyle bu devletlerin ihtiraslarını denetim altında tutan Düvel-i Muazzama, artık kendi içlerindeki çekişmeler yüzünden olayların dışına itilmiş durumdaydı. Sırp-lar ve Bulgarlar, kendi milletlerinden azınlıkların üzerlerine yüklediği mahallî meselelerin çözümü amaçlı görüşmeleri 1909'da başlattılar.

1911'e gelindiğinde, Ayastefanos Antlaşması'yla kurulan Büyük Bulgaristan'ın iadesinden Bulgarlar artık açıkça bahsediyorlardı. Sırbistan ve Bulgaristan 1911 güzünde bir ittifak için öneriler sundular. Aylar süren müzakerelerden sonra, iki devlet 7 Mart 1912'de dostluk ve barış amaçlı bir ön antlaşma imzaladı. Bu antlaşma Trakya ile Güney Makedonya'daki Bulgar çıkarlarının yanı sıra, Kosova ve Arnavutluk'taki Sırp çıkarlarını da tanıyordu. Makedonya'nın paylaşımı konusunda bir antlaşmaya varılamaması ise karışık bir duruma yol açtı. Makedonya'nın özerk olmaması ve Sırp-lar ile Bulgarların "çekişmeli bölge"nin düzenlemesi meselesinde hemfikir olmamaları halinde, Rus Çarı hakemlik edecekti. Sorun böylece fiilen erteledi. Bu kritik meseleden 1912 baharında kaçınılması, ertesi yıl meşum sonuçlar getirecek ve İkinci Balkan Harbi'ne yol açacaktı. Bulgarlardan destek görmesine karşın, çok fazla taviz verildiğini düşünen birçok Sırp bu antlaşmayı beğenmemişti.⁶

İki devlet, 12 Mayıs 1912'de temel bir askerî antlaşmaya imza attı. On dört paragraflık bu antlaşma, iki tarafın birbirine askerî yardım taahhüdünde bulunduğu çok özgül koşullar içeriyordu. Genel olarak, her bir devlet bir dizi farklı duruma tepki olarak savaş alanına en az 200.000 asker sevk etmeye söz veriyordu. Bulgarlar Avusturya'ya karşı Sırp-lara, Sırp-lar da Rumenlere karşı Bulgarlara yardım taahhüt ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı strateji ile harekâtı eşgüdümle yürütmeyi her iki taraf da taahhüt ediyordu. Son olarak, antlaşmanın on üçüncü maddesi, Sırp ve Bulgar genel-kurmay başkanlıkları arasında doğrudan görüşmeye matuftu.

O ay daha sonra imzalanan Genelkurmaylar Konvansiyonu,⁷ Bulgaristan ve Sırbistan'ın Türklere karşı kullanacağı temel ortak stratejinin ana hatlarını belirledi. Buna göre, Sırplar iki piyade tümeninden müteşekkil sağ kanadı Karadağ üzerinden Üsküp'e yürütecekti. Beş Sırp piyade tümeni ve bir Sırp süvari tümeni, Osmanlı Vardar Ordusu'nu yok etmek için merkezden Kumanova'ya saldıracaktı. Üç Bulgar piyade tümeninden oluşan sol kanat Üsküp'e saldırıp kenti ele geçirecekti. Bulgar ordusunun bakiyesi, Meriç Nehri boyunca Türklere saldıracaktı. Kurmaylar istihbarat alışverişi yapıp Osmanlı mevzilerine ilişkin gizli haritalarını da paylaştılar. Nihayet, güze kadar harekâta hazırlanmak üzere mutabık kalındı. Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki bu gizli antlaşmalar ile konvansiyonlar, Balkan Paktı veya Balkan Birliği olarak tanınan ittifakın temelini oluşturmaya başlamıştı.

Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki ilişkiler de 1911'de gittikçe kuvvetlenmeye başladı ve o yılın ilerleyen aylarında müzakereler gittikçe hararetlendi. Yunanistan ve Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu ile bir savaş halinde karşılıklı yardım taahhüdü hariç pek bir şey içermeyen bir antlaşmayı 29 Mayıs 1912'de imzaladılar. Bu belgede Osmanlı toprağının bölünme ihtimalinden hiç söz edilmemesi manidardı. Bulgar ve Yunan genelkurmayları, 29 Mayıs antlaşmasına zeyl bir askerî konvansiyonu⁸ savaşın arifesi olan 5 Ekim 1912'de imzaladılar. Bu konvansiyonda, Bulgaristan Türklere karşı en az 300.000, Yunanistan ise en az 120.000 askerlik bir ordu çıkarmayı taahhüt ediyordu. Her iki ordu da, seferberliğin yirminci gününden geç olmayacak şekilde, Türk hudutlarına tarassut orduları yerleştirip taarruz harekâtına girişecekti. En önemlisi, Yunanlar Avrupa ve Asya arasındaki Osmanlı iletişimini kesmek için deniz güçlerini kullanma sözü verdiler. Bulgarlar ayrıca, Makedonya'ya da asker yönlendirmeye söz verdi; ama Sırpların 120.000'i aşkın asker hazırlaması halinde, Trakya'daki ordularının çoğunu kullanmakta özgür kalacaklardı. Sonunda, karşılıklı olarak kabul edilebilir barış şartları elde etmek konusunda sözleştiler. Artık Yunanistan da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayağa kalkmıştı.

Gerek Sırp lar gerekse Bulgarlar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı benzer diplomatik ve askerî antlaşmalar imzalamak amacıyla 1911'de Karadağlılarla temas kurmuşlardı. Ağustos 1912'de Karadağ'la ilk anlaşan Bulgaristan oldu. Sırbistan da 27 Eylül 1912'de bir askerî ittifak imzalayarak çabucak onu izledi. Karadağ'ın Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ile birlik oluşturmasıyla, Makedonya vilayeti çevresindeki Hristiyan devletler halkası tamamlanmış oldu. Balkan İttifakı, eşzamanlı ve iyi düşünülmüş bir bağlaşma değildi. Aslına bakılırsa, sadece Hristiyan devletleri kadim düşmanlarına, yani Türklere karşı birleştiren iki taraflı bir antlaşmalar ağından ibaretti. Antlaşmalar bir savaş üretmeye yeterli olmakla birlikte, bu savaşı zafer kazananlar açısından karşılıklı olarak tatminkâr şartlarla bitirmekte yetersiz kaldı. Savaş gitmenin başlıca nedeni, Türkleri Makedonya'dan kovarak Osmanlı Balkan vilayetlerini ilhak etmekte. Balkan sorunuyla ilişkili çağdaş terimleri kullanmak gerekirse, bu antlaşmaların hiçbiri nihâî durumu kapsamıyordu. Balkan İttifakı'nın dört katılımcısı da Makedonya'nın önemli bölgelerinde birbiriyle çakışan hak iddialarında bulunduklarından bu son derece tedirgin edici bir durumdu. Zaten 1913'teki İkinci Balkan Harbi, bu zıt iddialar yüzünden patlak verecekti.

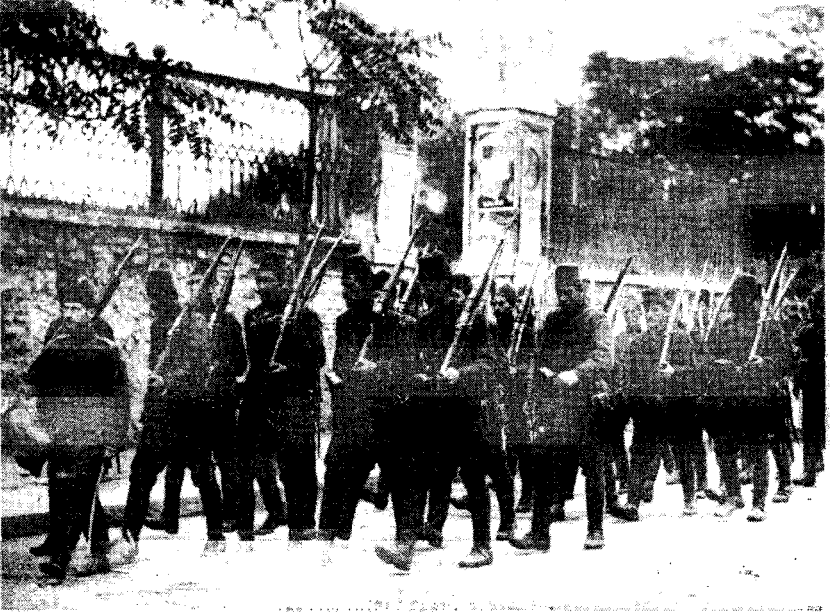

FELÂKETLER SİLSİLESİ, 1911-1912

1911-1912'de Osmanlı Ordusu

1911 yılı Osmanlı ordusu, 1910'da yürürlüğe giren yeni ordu, kolordu ve tümen yapısı neticesi, muazzam bir yeniden teşkilatlanma çabasının ortasındaydı. EHU'nun, piyade ve topçu alaylarına personel tahsisi düzeylerini değiştirmeye karar vermesi, birinci bölümde tasvir edilen bu teşkilat değişimlerini daha da zorlaştırmıştı. 1911 öncesi Osmanlı piyade tümenleri her alayda dört taburdan teşkil edilirdi; ama 1911'den itibaren, üç taburdan bir alay sistemine geçildi. Bu süreç Balkan Harbi arifesinde henüz tamamlanmamıştı. Aynı zamanda, yine 1912'ye kadar tamamlanamayacak olan makineli tüfek müfrezeleri kurmak görevi de piyade alaylarına verilmişti. Öte yandan, Osmanlı topçu alaylarının mevcudu da alay başına tabur sayısı ikiden üçe çıkarılarak artırılmıştı. Böylece, yeni üçgen tümen teşkilatındaki topçu alayı her piyade alayına bir taburla doğrudan destek verebiliyordu. Neticede, piyade alaylarının mevcudu (makineli tüfek gücü eklenmiş olmakla birlikte) %25 azalırken, topçu alaylarının mevcudu %33 artmış oldu.

Savaş halinde ihtiyat askeriyle büyütülmek üzere azaltılmış mevcuda dayalı bir kadro statüsünün korunması sayesinde, barış döneminde çok sayıda tümen bulundurulabiliyordu. 1911 model (M1911) Nizamiye piyade taburuna savaş döneminde 23 zabıt,

Nizamiye Askerleri (Bibliothèque Nationale)

1.048 nefer ve 63 diğer sınıf asker tahsis edilmişti; bununla beraber, en düzenli Osmanlı piyade taburlarının barış dönemi mevcudu yaklaşık 350 talimli askerden müteşekkildi (gerçi 273 asker gibi düşük mevcutlara da rastlandığı oluyordu). Çoğu taburda fazladan 150 tane talimsiz acemi de bulunması, taburun toplam mevcudunu (savaş için gerekli sayının yarısı kadar olan) 450'ye kadar çıkarıyordu. Redif piyade taburları 29 zabıt, 800 nefer ve 63 diğer sınıf asker olmak üzere toplam 892 mevcutluydu. Ayrıca bir de müfrez görevdeki erat ile zabitan sorunu vardı. Tablo 3.1 bu sorunu ortaya koyuyor.

1912'ye gelindiğinde, ordunun başlıca kıtaları yeniden teşkil edilerek atandıkları karargâh mevkilerine yerleşmiş durumdaydılar. Tablo 3.2 Osmanlı ordusunun 1912'deki tertibini gösteriyor (Ek B, 1911'deki tam Osmanlı muharebe nizamı ile bütün önemli birimlerin mevkiini listeler). Barış döneminde, seyyar ordu karargâhları, seferberlikle beraber savaş dönemi işlevine geçiş yapacak

müfettişlikler teşkil ediyorlardı. Her bir Nizamiye müfettişliğine, ordunun harekât dairesinde mevcut Redif kıtalarının bakım ve taliminden sorumlu bir ihtiyat müfettişliği (Redif Müfettişliği) iliş-tirilmişti. Birinci Redif Müfettişliği, Birinci Ordu Müfettişliği'ne; Üçüncü Redif Müfettişliği, Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne; Dördün-cü Redif Müfettişliği de Dördüncü Ordu Müfettişliği'ne bağlıydı. Filistin ve Suriye'yle ilişkili İkinci Ordu'nun farklı bir durumu var-dı: Hem Balkanlar'daki İkinci Redif Müfettişliği hem de Şam'daki Beşinci Redif Müfettişliği bu karargâha bağlıydı. Bir de Batı Ana-dolu'daki ihtiyat kıtalarının denetimi için İzmir'de konuşlanmış ayrı, müstakil bir Altıncı Redif Müfettişliği bulunuyordu.

TABLO 3.1 Osmanlı Ordusunun Mevcudu, 1912

	<i>Zabit</i>	<i>Asker</i>	<i>Toplam</i>	<i>Hayvan</i>	<i>Top</i>	<i>Makineli Tüfek</i>
Mevcut	11.095	282.211	293.206			
Müfrez görevde	920	42.211	43.536			
Toplam atanmış	12.024	324.718	336.742	47.960	2.318	388

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 100.

TABLO 3.2 Osmanlı Kuvvetlerinin Tertibi, 1912

<i>BALKANLAR</i>	<i>TRAKYA</i>	<i>KAFKASYA</i>
<i>İkinci Ordu</i>	<i>Birinci Ordu Müfettişliği</i>	<i>Üçüncü Ordu Müfettişliği</i>
V. Kolordu: 13., 14., 15. Piy. Tüm., Süv. Liv.	I. Kolordu: 1., 2., 3. Piy. Tüm., 1., 2. Süv. Liv.	IX. Kolordu: 28., 29. Piy. Tüm., X. Kolordu: 30., 31., 32. Piy. Tüm.
VI. Kolordu: 16., 17., 18. Piy. Tüm., 7. Süv. Liv.	II. Kolordu: 4., 5., 6. Piy. Tüm. III. Kolordu: 7., 8., 9. Piy. Tüm.	XI. Kolordu: 33., 34. Piy. Tüm.
VII. Kolordu: 10., 20., 21. Piy. Tüm., 8. Süv. Liv.	3. Süv. Liv. IV. Kolordu: 10., 11., 12. Piy.	<i>Üçüncü Redif Müfettişliği</i>
Bağımsız: 22., 23., 24. Piy. Tüm.	4. Süv. Liv.	Erzurum, Trabzon, Samsun,
<i>İkinci Redif Müfettişliği</i>	<i>Birinci Redif Müfettişliği</i>	Amasya, Sivas, Elazığ, Van,

Drama, Serez, Selanik, İstip,	Fatih, Selimiye, İzmit, Bursa,	Diyarbakir Redif Tümeni
Manastır, Üsküp, Piriştine,	Ereğli, Kastamonu, Ankara,	
Mitroviçe, Prizen, Yanya,	Yozgat, Babaeski, Edirne,	
Elbasan, Nastic, İşkodra	Gümülcine, Kırcaali, Edremit,	
Redif Tümenleri	Çanakkale Redif Tümenleri	

ANADOLU	ŞURİYE	MEZOPOTAMYA
<i>Altıncı Redif Müfettişliği</i>	<i>İkinci Ordu Müfettişliği</i>	<i>Dördüncü Ordu Müfettişliği</i>
Afyonkarahisar, Konya,	VII. Kolordu: 25., 26., 27.,	XII. Kolordu: 35., 36. Piy. Tüm.
Kayseri, İzmir, Aydın,	9. Süv. Liv.	13. Süv. Liv.
Uşak, Denizli, Antalya	<i>Beşinci Redif Müfettişliği</i>	<i>Dördüncü Redif Müfettişliği</i>
Redif Tümenleri	Adana, Antep, Halep, Şam,	Bağdad, Hile, Kerkük, Musul
	Kudüs, Akka, Trablusgarp	Redif Tümenleri
	Redif Tümenleri	
ARABİSTAN-YEMEN		
XIV. Kolordu: 39., 40. Piy. Tüm.		
Müstakil: 41., 43. Piy. Tüm.		

Topçu kolu yeniden teşkilatlanırken muhtemelen daha fazla güçlük çekiyordu. 1910 öncesinde, seyyar sahra topçu on iki taburdan müteşekkil devasa topçu tümenlerinde teksif edilmişti. Bu topçu tümenlerini bizzat denetimi altında tutan ordu kumandanı, taktik duruma bağlı olarak ister toplu halde isterse de emrindeki tümenlere taksim ederek kullanabiliyordu. Bu yapı, piyadeye yakın topçu desteğini savunan Goltz'un taktik düşüncelerine uymuyordu. Savaş hakkında yeni bir düşünüş tarzı geliştirmek ve buna uygun taktik öğretileri benimsemek anlamına gelen 1910 teşkilatlanması, sahra topçu birlikleri yapısının alelade bir gözden geçirilişinden öte bir anlam taşıyordu. Ne yazık ki, ordunun büyük bölümünde topçu alaylarının 1910 öncesi mevcutlarını muhafaza etmeleri, birçok piyade tümeninde üç piyade alayına muavin iki topçu taburu gibi asimetrik bir oran yarattı.¹ Batarya seviyesi taktik kifayet görece sabit kalırken, köklü değişimler daha üst seviye

(tabur ve alay) teşkilattaki taktik kıfayete (en azından I., II. ve IV. kolordularda) olumsuz etki yaratmış olmalıdır. Topçu envanteri hatırı sayılır düzeydeydi; gelgelelim, sabit istihkâmlara tahsis edilmiş birçok silahın seyyar ordulara pek az faydası dokunuyordu.² 892 adi seyyar, 42 hafif koşulu, 95 havan ve 174 cebel ile cebel havanı cinsinden, toplam 1.203 adet seyyar top mevcuttu. Geri kalan 1.115 silah, imparatorluğun müstahkem bölgelerinde kalıcı surette mevzilendirilmiş bulunuyordu. Müstahkem mevkiller İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası kıstağı (Bolayır) idi. Buna ek olarak, Edirne, Erzurum, İşkodra, Yanya, Selanik, Karaburun ve İzmir de sabit topçu mevzileriyle tahkim edilmişti.

1910-1912 arasında süvari kuvvetlerinde de önemli değişiklikler oldu. Tıpkı topçu gibi, süvari de o zamana kadar sahra ordusu denetimindeki bir tümende toplanmıştı. Ne ki, süvari tümenleri 1910'dan sonra, yeni kolordulara tahsis edilen müstakil livalara taksim olundular. Bundan başka, her yeni piyade tümenine bölük boyutunda bir süvari müfrezesi verildi. Yeni teşkili düşünceler, özellikle Hamidiye Aşiret Süvarisi'ni etkiledi. EHU'nun profesyonel kurmay subayları, Hamidiye Aşiret Süvari alaylarındaki askerî disiplin noksanlığından uzun zamandır hoşnutsuz oldukları gibi, çeşitli Ermeni isyanları sırasında bunların gösterdikleri zayıf performanstan da utanç duyuyorlardı. 64 alaydan mürekkep Hamidiye Aşiret Süvarisi, 17 Ağustos 1910'da lağvedildi.³ Onların yerine kurulan 29 adet yeni Aşiret Hafif Süvari Alayı doğrudan doğruya düzenli orduya bağladı. Bu alaylar daha sonra, her birinde bir Nizamiye süvari alayı da bulunan dört adet Aşiret Hafif Süvari Tümeni halinde teksif edildiler. Bir Müstakil Aşiret Hafif Süvari Livası da kuruldu. Bu süvari tümenlerinin barış döneminde Kafkasya hudutlarında kol gezmeleri veya Doğu Anadolu vilayetlerinde asayiş sağlamları; savaş dönemlerinde ise Redif Süvari Kolordusu sıfatıyla Üçüncü Ordu kumandasında yeniden gruplandırılmaları planlanmıştı.

Söz edilmesi gereken bir diğer kara kuvveti kaynağı da Jandarma idi. Bu iç ve hudut güvenlik kuvveti, 93 Harbi döneminde Fransız danışmanların nezaretinde kurulmuş ve 1903 Jandarma

Teşkilat Nizamnamesi ile nizami bir paramiliter teşkilata dönüştürülmüştü. Dahası, kurulan bir ihtiyat sistemi de nizami Jandarma'ya bağlandı. Jandarma barış döneminde Dâhiliye Nezareti'ne bağlı kalacak fakat savaş döneminde Harbiye Nezareti komutayı devralacaktı. Erat ile zabitanın talimi ve disiplini askerî modelde düzenlenerek ordu standartlarına çekildi. Her vilayette, kâğıt üzerinde, seyyar bir Jandarma alayı bulunuyor; müstakil Jandarma taburları da özel görevler için bu kuvvete ekleniyordu. 1910'a gelindiğinde, 30 Jandarma alayı ve 5 müstakil Jandarma taburu bulunuyordu. Toplam muvazzaf Jandarma mevcudu 2.367 zabıt, 39.268 er ve erbaş ile 15.395 hayvanattan müteşekkildi.⁴

Osmanlı Kurmayları

EHU Reisi Ferik Ahmet İzzet Paşa kumandasındaki yeni bir EHU Dairesi modern, işlevsel çizgiler doğrultusunda 1909'dan itibaren yeniden teşkilatlandırılmıştı. EHU reisi, idarede kendisine yardım edecek bir vekil görevlendirdi. Tablo 3.3'te gösterildiği gibi, dört ana Erkân-ı Harp şubesi vardı.

TABLO 3.3 Osmanlı Erkân-ı Harbiye İşlevleri, 1911

Kurmay Şubesi	İşlevleri
Birinci Şube	talim, tatbikatlar, askerî tarih
İkinci Şube	yabancı orduların teşkilatı, istihbarat, askerî ataşe sistemi
Üçüncü Şube	ordu teşkilatı, nizamnameler, seferberlik, harekât, kaleler, kuvvet taksimi
	güvenlik, jandarma eşgüdümü
Dördüncü Şube	topografya ve haritacılık

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 254-55.

EHU ile ordunun süregiden yeniden teşkilatlanması açısından kadroların yetersiz ve uygunsuz olduğu derhal ortaya çıktı. Birin-

ci Balkan Harbi dönemine gelindiğinde, EHU önemli bir yeniden teşkilatlanmayla genişlemeden geçmişti. İlk üç şube yeni sistemde değişmeden kaldı. Gelgelelim, Dördüncü Şube barış dönemi (1910'un süregiden ve bitmemiş değişimlerinin) teşkilat ve yeniden düzenlenmesini yönetmek üzere farklı bir şekilde tertip edildi. Yaşlı zabitlerin ayıklanması, özlük hakları meseleleri ve bütçe sorunlarının çözülmesi için yeni, beşinci bir şube kuruldu. Kurmay subayların terfii ve görevlerine tayinleri için altıncı, topografya ve haritalandırma işlevlerini üstlenecek son bir de yedinci şube kuruldu.

1911'in yeni ordu-düzeyi kadrolarına yapılan son derece kısıtlı atamalar, eğitimli yüksek rütbeli Erkân-ı Harp zabitleri kıtlığını yansıtıyordu.⁵ Bir ordu müfettişliğinde on üç yüksek ve sekiz alt rütbeli subay görevlendirilirken, hiç nefer ataması yapılmıyordu. Ordu kadrosuna eğitimli bir Erkân-ı Harp zabiti heyet başkanı olarak görevlendiriliyor ve dört ana daire, Harekât (Birinci Bölüm), İstihbarat (İkinci Bölüm), Levazım (Üçüncü Bölüm) ile Personel ve İdare (Dördüncü Bölüm) veriliyordu: Bundan başka, iâşe, telgraf-telefon ve veteriner kurmay bölümleri vardı. Karargâh genellikle bir piyade ve bir süvari bölüğü, bazen de Jandarmalar ile müdafaa ediliyordu. Ordu kumandanlıkları, ordunun rutin, gündelik idaresinden değil, harekât planlama işlevlerinden sorumluydular. Bunu tersine, yeni kolordu karargâhlarının şişkin kadrosu idare, harekât ve lojistikteki kilit rollerini yansıtıyordu. Kolordu kumandanlıklarında, ordu kumandanlıklarıyla paralel teşkil edilerek bir kurmay başkanının nezaretine verilen 92 üst ve 359 alt rütbeli subay ile 6 nefer görevlendirildi. Osmanlı kolordu karargâhları ordunun harekâtını gündelik sevk ve idare ederek, tayın, tıbbî malzeme, cephane, nakliye, mutemet ve muhabere desteğini sağlamanın yanı sıra, harekât planları ile emirlerini de hazırlıyordu. Piyade tümen karargâhlarında 22 üst ve 3 alt rütbeli subay ile 3 nefer görevliydi. Muharebelerin planlama ve yürütülmesiyle ilgili taktik bir kumandanlık olan piyade tümen karargâhlarının destek işlevleri idaresiyle pek ilgisi yoktu. Birinci Balkan Harbi dönemine gelindiğinde, ordu seviyesi kadroların esef verecek kadar yetersiz

olduğu ortaya çıkmıştı. Buna tepki olarak, tıbbîye, askerî başsavcılık ve belge-haritalama bölümleri eklenerek Birinci ve İkinci Orduların mevcut kadroları önemli ölçüde genişletildi.

Kolordu düzeyi ve daha üstündeki temel kurmay subaylar, Harbiye Mektebi mezunlarıydı.⁶ 1849'dan beri hizmet veren Erkân-ı Harbiye Mektebi, Alman modelinde biçimlendirilmişti. Öğrenciler bir seçme sınavını kazanmış, otuz beş yaşın altında, gelecek vaat eden genç yüzbaşılar ile mülazımlar arasından dikkatle seçiliyorlardı. Balkan Harpleri dönemine gelindiğinde, son derece özenli nitelikteki Harbiye Mektebi eğitimi (dokuz ilâ on aylık bir akademik yıl temelinde) üç tam yıl sürüyordu. Öğretim, Alman Harp Akademisi'nin üç yıllık ders programından neredeyse birebir kopya edilmişti.⁷ Talebeler ilk yıl taktik, ordu tarihi, sahra ve kale istihkâm-ları, askerî hukuk, diploması tarihi, Fransızca, Rusça ve Almanca dersleri alıyorlardı. İkinci yıl, taktik, Osmanlı askerî tarihi, eğitim ve tatbikatlar, topografya ve haritalandırma, teşkilat ve seferler, topçu taktikleri, diploması tarihi, Fransızca, Rusça ve Almanca görüyorlardı. Son (üçüncü) yılda ise, taktik, askerî tarih, kuşatma savaşı, Erkân-ı Harbiye mevzuatı, donanma harekâtı, uluslararası hukuk, araziye yayılma, Fransızca, Rusça ve Almanca dersleri alıyorlardı. Öğrencileri genel olarak en çok sıkıntıya sokan, ağırlıklı yabancı dil zorunluluğuydu. Tüm doktrin kavram, ilke ve taktik yöntemleri Almanca kılavuzlardan öğretiliyordu. Öğrenciler üçüncü yılın ağustos ayında (tıpkı Alman muadilleri gibi) karargâh gezilerine çıkıyorlardı; bu, askerî becerilere pratik bir yaklaşım geliştirmek için gereken zahmetli ve uygulamalı bir saha alıştırmasıydı. Sınıf Eylül sonunda mezun oluyordu. Liyakate göre rütbe alan her bir mezuna, sınıfındaki yerine göre (en yüksekten en düşüğe doğru) şahsî bir numara veriliyor ve ilk on içindekilerin siciline özel bir not düşülüyordu. Bu numaralar daha sonra terfi öncelik ve tarihini belirliyordu. *Erkân-ı Harp Zabitanı* diye adlandırılan mezunlar, akranlarının derecesinden üç yıl ileriye geçiyorlardı. Almanlar gibi, onlar da ceket klapasına kırmızı yaka işaretleri, pantolon paçalarına ise kırmızı şerit takıyorlardı. Çoğu, kolağası (kıdemli yüzbaşı) veya kurmay binbaşı sıfatıyla mezun oluyordu. Sayıları azdı, ama

Osmanlı Erkân-ı Harp zabitleri çağdaş Alman doktrin ilkelerini yüksek standartla ve uygulamalı kavrayacak şekilde yetiştiriliyorlardı.

Osmanlı Yüksek Kumandası

Yemen’de sürüp giden isyan iyice vahimleşince, oradaki muharebelere bizzat kumanda etmesi istenen EHU reisi Ahmet İzzet Paşa, Yemen Kuvva-yı Umumiye Kumandanlığı’nı yürütmek üzere 1911 Ocak sonunda *Hamidiye* kruvazörüyle payitahttan ayrıldı ve 13 Mart 1911’de görev yerine vardı. İkinci Ordu kumandanı Ferik Hadi Paşa EHU reis vekilliğine atandı.⁸ Ahmet İzzet Paşa 1913 Ocak sonuna değin Yemen’de kalacaktı.

Kısa süre evvel yeniden teşkilatlanan EHU, Balkan Harpleri ari-fesinde yedi bölümden oluşuyordu. Birinci Şube’nin başındaki Miralay Pertev Bey (sonraları Korgeneral Pertev Demirhan) harekât reisi, İkinci Şube’nin başındaki Miralay Ali Rıza Bey istihbarat reisi, Üçüncü Şube’nin başındaki Miralay Ziya Bey yeniden teşkilatlanma ve ikmal reisi, Beşinci Şube’nin başındaki Kaymakam Fevzi ise idare reisi olarak görev yapıyordu. Altıncı Şube’yi yöneten Mirliya İsmail Kâmil Paşa Erkân-ı Harp subaylarının terfi ve tayininden sorumluydu. Aynı zamanda değişim subayları ile ataşeleri de tayin eden bu şube, İkinci Şube ile çok yakın bir eşgüdüm kurarak istihbarat topluyordu. Mirliya Mehmet Zeki Paşa, harita ve topografya sorumluluğunu taşıyan Yedinci Şube’nin başındaydı.⁹

Almanlarda olduğu gibi, bizzat kurmay subay olan bütün EHU yöneticileri Erkân-ı Harbiye Mektebi mezunuydu. Harekât daire başkanı, Alman Genelkurmay sistemine göre, eşitler arasında birinci geliyordu. Ne ki, Miralay Pertev, Osmanlı sisteminde bu tür bir saygınlık veya güçten yararlanmışa benzemiyor. Bundan başka, EHU reis vekili Hadi Paşa, güçlü ve mütehakkim harbiye nazırlarına direnemeyecek kadar zayıf kişilikliydi. Harbiye Nezareti seviyesinde daha yüksek bir kurmay bulunmadığından, Balkan Harpleri’nde Osmanlı yüksek kumandası denebilecek oluşumu EHU temsil ediyordu.

Osmanlı Harekât İlkeleri ve Doktrini

Osmanlı ordusu, çağdaş Alman harekât ve taktik doktrin yayınlarının en önemlilerini Alman askerî heyetinden edindi. Osmanlı Erkân-ı Harp zabitlerinin kelime kelime Türkçeye çevirdiği bu kitaplar, Erkân-ı Harbiye Mektebi ile orduya dağıtıldılar.¹⁰ Balkan Harpleri dönemine gelindiğinde, şu Alman ordu kılavuzları ile talim kitapları kullanılıyordu: *Exerzier-Reglement für die Infanterie* (1906 baskısı, Türkçesi: *Piyade Talimnamesi*); *Exerzier-Reglement für die Artillerie* (Türkçesi: *Sahra Topçu Talimnamesi*); *Felddienst Ordnung* (1908 baskısı, Türkçesi: *Hidemat-ı Seferiye Nizamnamesi*). Türkler aynı zamanda *Menzil Hidematı Talimnamesi*'ni de kullanıyorlardı.¹¹ Osmanlı ordusunda barış dönemi talimi ile doktrin planlama şablon ve tabloları (örneğin yürüyüş cetveli, taarruz ve müdafaa cepheleri, kıtalar, savunma kuşağı düzenleri ve seferberlik zaman çizelgeleri) bu talimnamelere dayanıyordu.

Kılavuzlar ile talim kitaplarının çevirileri kısmen, kıta hizmetindeki Erkân-ı Harp zabitlerince de yapıldı. Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk), Karl Litzmann'ın *Takımın Muharebe Talimi*'ni 1908'de Selanik'te çevirip dağıttı.¹² 1909'da ise askerî törenler üzerine bir başka kitabı ve 1911'de seferî kuvvet talimi hakkında bir diğer eseri çevirdi. Daha sonra, 1912'de İstanbul'da miralay iken, Litzmann'ın *Bölüğün Muharebe Talimi* adlı kitabını tercüme etti. Bütün bu kitaplar talim için ordu birimlerine dağıtıldı.

Bu yayınlar orduyu taktik açıdan taarruza yöneltiyordu (gerçi savunma harekâtı da kapsama dâhil edilmişti). Ateş üstünlüğü kazanmak ve hücum vurgulanıyor; düşmanı imha etmek için en iyi yöntem olarak çembere alma ve kuşatma harekâtı (*Kesselschlacht*) tavsiye ediliyordu. Alman neşriyatının, adem-i merkezîyetçi kumanda ile emir yokluğunda inisiyatif alma kavramını iyice teşvik etmesi manidardı. Dahası, bu elkitapları taktik esnekliğin altını çiziyordu.¹³

Erkân-ı Harbiye Mektebi talebeleri, stratejik harekâta dair Carl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine*'si ile diğer kitaplarını, Kont Alfred von Schlieffen'in Cannae çembere alma muharebesi hakkındaki ri-

salesini ve Colmar von der Goltz'un genel seferberlik hakkındaki kitabı *Millet-i Müselleha*'yı okuyorlardı. Böylelikle, Osmanlı ordusunun müstakbel kumandanları ile Erkân-ı Harp subayları modern Alman askerî düşüncesinin en üst düzeylerini de adamakıllı öğreniyorlardı. Daha alt düzey ilkelere de yansıyan bu felsefe, ordu ve kolordu seviyesi çembere almalarla gerçekleştirilen imha muharebelerini vurguluyordu. Uygulamalı odağıyla, Osmanlı Erkân-ı Harbiye Mektebi, Alman modeli gibi, harekât planlama sanatının altını çiziyordu. Balkan Harpleri'ndeki Osmanlı harekâtı, Alman harbiyesinin entelektüel etkisini zaman zaman yansıtacaktı.

Personel, Lojistik ve Silahlar

1912'de yaklaşık 24 milyon civarında bulunan Osmanlı nüfusunun 1.08 milyonu 20-25 yaş arası adamlardan, 4 milyonu ise 26-40 yaş arası adamlardan müteşekkildi. Ne ki, EHU'ya göre, savaş döneminde güvenilir varlık sıfatıyla ancak 15 milyon Müslüman tebaa mevcuttu. Bu küçülmüş rakam, Hristiyan Balkan devletlerine karşı bir savaşı destekleyecek gibi görünmeyen büyük Bulgar, Rum, Sırp, Arnavut, Ermeni ve diğer azınlıklardan kaynaklanıyordu. EHU, barış döneminde %1,8'i (280.000 kişi) kulanılan mevcut Müslüman asker gücünü, savaş döneminde seferber edilecek bir 450.000 askerle daha takviye etmeyi planlıyordu. İmparatorluğun başlangıçtaki askerî insan gücü potansiyeli herkes dâhil 730.000 olarak hesaplanıyordu.¹⁴

Osmanlı ordusunun elinde 1912'de sadece 713.404 tüfek bulunduğundan, piyade kuvvetleri eksik teçhizatlıydı.¹⁵ Seferber edilen 43 adet Nizamiye ve 54 adet Redif piyade tümeni ile süvari livalarını ve Aşiret Hafif Süvari tümenlerini tümüyle teçhiz etmek için, 1.092.448 tüfeğe ihtiyaç vardı. Bütün Nizamiye ve Redif kuvvetleri ile potansiyel savaş bölgesine dağıtılan tüfeklerin 321.176'sı Birinci Ordu, 235.244'i de İkinci Ordu müfettişliğindeydi. Tam seferberlikle, Birinci ve İkinci ordulara toplam 706.966 asker (Nizamiye, İhtiyat ve Redif dâhil) celp edilince, hayatî stratejik öneme sahip iki Osmanlı ordusunun yaklaşık %20 mevcudu silahsız kal-

di. EHU harekâtta tüfek başına 1.000 fişek gerektiğini hesaplamış iken, mevcut durumda tüfek başına yaklaşık 600 fişek düşüyordu. Aynı şekilde karabina noksanlığı çekildiğinden (toplam 15.879 karabina vardı), hayatî önemdeki Birinci ve İkinci ordularda mevcut süvari alaylarının yaklaşık ancak yarısı karabinayla teçhiz edilebilmiş, diğer birçok süvariye ise piyade tüfeği verilmişti.

Osmanlı ordusunda, doksan yedi bölüğe teşmil edilmiş toplam 388 makineli tüfek vardı (Tablo 3.4'te gösterildiği gibi). Bölük başına dört silah düşüyordu.

Sahra topçu gücünü önceden ele almıştık. Sahra topları ordunun tamamına dağıtıldı, ama sadece I., II. ve IV. kolordular tam top istihkaklarını almışlardı. Bundan başka, 36 adet Fransız Schneider topu da 1913'te teslim edilmek üzere sipariş edilmişti. Kısıtlı sayıdaki havan topları Birinci ve İkinci ordularda yoğunlaşmıştı (1912'de, Üçüncü Ordu ile VII. Kolordu'da hiç havan topu yoktu). Hartuç (sevk barutu kesesi) stokları düşüktü, sahra topu başına 620, cebel topu başına ise 650 mermi düşüyordu.¹⁶

TABLO 3.4 Osmanlı Makineli Tüfek Bölüklerinin Dağılımı, 1912

BARİŞ DÖNEMİ		SAVAŞ DÖNEMİ-PLANLANAN	
Ordu Bölgesi	Bölük Sayısı	Sefer Planı No. 5	Bölük Sayısı
Birinci Ordu	31	Şark Ordusu	30
İkinci Ordu	34	İhtiyat Ordusu	2
Üçüncü Ordu	17	Garp Ordusu	25
Dördüncü Ordu	3		
XIV. Kolordu	3	SAVAŞ DÖNEMİ-FİİLİ	
41. Piyade Tümeni	2	22 Ekim 1912	Bölük sayısı
42. Piyade Tümeni	3	Edirne Kalesi	6
43. Piyade Tümeni	4	Şark Ordusu	23
		Garp Ordusu	19

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 138-39.

Her çeşit lojistik yokluk orduyu zor durumda bırakıyordu. Özellikle, topçu koşum hayvanatı (tek bir sahra topçu alayının top ve toparlaklarını çekmek için 400 hayvan gerekiyordu) pek mahduttu. Ancak kısmen istihdam edilebilmiş sıhhiye bölüklerine lüzumlu tıbbî malzeme de yetersizdi. Arabası az ulaştırma birlikleri, savaş dönemi gerekliliklerini karşılayabilmek için 47.834 ihtiyat hayvanatına ihtiyaç duyuyorlardı. İstihkâm, tombaz köprü, telgraf, telsiz ve balon bölükleri aynı şekilde teçhizat, talimli efrat ve hayvanat sıkıntısı içindeydi. Günlük tayınlar son derece kısıtlı (tipik bir köylünün aldığı kaloringin belki ancak %80'i kadar) olmasına karşın, yiyecek stokları da genellikle yetersizdi.

Önemli miktarda Nizamiye askeri, tıpkı 1880'lerde olduğu gibi, 1911 ve 1912'de de isyan bastırmakla uğraşan Osmanlı kuvvetlerini takviye etmek üzere kendi karargâhlarından uzaklara gönderilmişti. I. Kolordu'ya mensup 1. ve 2. piyade tümenleri, birer alay piyadeyi İşkodra'ya sevk etmişlerdi. II. Kolordu'ya mensup 4. Piyade Tümeni'nin iki piyade taburu (biri İşkodra diğer Şam olmak üzere) müfrez göreve gönderilmiş; 6. Piyade Tümeni'nin bir alayı Yemen'de (bir taburu hariç) bir diğeri (bir taburu hariç) ise Ege Adaları'nda görevlendirilmişti. II. Kolordu'nun Nişancı Alayı Yemen'de, havan topu taburu ise Şam'daydı. III. Kolordu'ya mensup 7. Piyade Tümeni'nin bir piyade alayı (bir taburu hariç) ve bir nişancı taburu da Yemen'deydi. 8. ve 9. piyade tümenlerinden birer alay Yemen'deydi. İkinci Ordu'nun bir nişancı alayı bile Yemen'deydi. Üçüncü Ordu da bir piyade alayı ile üç nişancı taburunu Yemen'e göndermişti. Toplandığı vakit, sırf Birinci Ordu (yakında Bulgaristan'da çatışmaya girecek olmasına karşın) 28 piyade veya nişancı taburuyla birlikte bir havan topu taburunu kendi harekât alanı dışına göndermiş durumdaydı. Talihli İkinci Ordu, İşkodra'ya sevk edilmiş sekiz piyade ve nişancı taburunu kazanmıştı. Görünüşte önemsiz olmakla birlikte, süregiden isyanlar Nizamiye kıtalarının gücünü barış döneminde sürekli emerek Osmanlı ordusu için kanayan bir yara haline gelmişlerdi.

Seferberlik ve Sefer Planlaması

EHU, 1910 ordu yeniden örgütlenmesinin gerektirdiği önemli teşkili değişimleri karşılayacak sefer planlarını Goltz Paşa'nın tavsiyesi üzerine 1909'da¹⁷ yeniden yazmaya koyuldu. Türk planları, Alman tarzında seferber olup savaş dönemi sefer planlarını desteklemek üzere teksif bölgelerine sevk edilen Nizamiye ve Redif kıtalarını birleştiriyordu. Sefer planından farklı olan seferberlik planları, birliklere savaş bildirimini müteakip asker, hayvan ve teçhizat seferberliğini içeriyordu. Seferberlik planları, celp zamanı olan bahar ve güz mevsimlerinde, yani yılda iki kez güncelleniyordu.¹⁸ Redif piyade taburlarının 5-6 günde askerlerini seferber edip 10-15 günde savaşa hazır olacakları hesaplanıyordu.¹⁹ 1912'ye gelindiğinde, EHU savaş için toplam on iki sefer planı hazırlamıştı. Bunlar muhtemel düşmanlar ile düşman ittifakların imparatorluğa yöneltebilecekleri bir dizi muhtemel tehdide dayanıyordu. Tablo 3.5 bu planları gösteriyor.

TABLO 3.5 Osmanlı Sefer Planları, 1912

<i>Plan Numarası</i>	<i>Potansiyel Düşman</i>
1	Bulgaristan
2	Bulgaristan ve Yunanistan
3	Yunanistan
4	Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ
5	Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ
6	Sırbistan ve Karadağ
7	Karadağ
8	İtalya veya bir devlet-i muazzama
9	Avusturya-Macaristan
10	Rusya
11	Rusya ve Bulgaristan
12	Rusya ve bir Balkan koalisyonu (Bulgaristan hariç)

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 185.

Seferberlik planları öncelik derecesine göre numaralandırılmamıştı; ama ilk beş plan diğerlerinden daha gelişmiş ve ayrıntılıydı.²⁰ Muhtemel bir Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağ ittifakına karşı hazırlanan Plan No. 5, üzerindeki çalışma iyice ilerledikten sonra, daha alt seviye kurmay planlamaları için ordulara aktarılmıştı. Bundan başka, EHU iki harekât alanına yüksek öncelik veriyordu: Doğu Rumeli (Edirne civarı bölge) ile Makedonya ve Güney Arnavutluk (Yanya civarı).²¹ Bu doğrultuda, her bir ordu kendi alanlarıyla örtüşecek şekilde, Birinci Ordu Erkân-ı Harp heyeti Plan No. 1, İkinci Ordu kurmay heyeti de Plan No. 4 üzerinde ayrıntılı çalışmışlardı. Bu planlar (1, 4 ve 5) operasyonel olarak örtüşme eğilimindeydiler. Gerek muvazzaf gerek ihtiyat kolordular ile piyade tümenleri seferberlik sırasında bu bölgelere sevk edilmek üzere listelendiler. Ordu ve kolordu kurmay başkanları bu birliklere gizli teksif alanları tahsis ettiler. Ayrıca, hudut birliklerinin hem Nizamiye hem de Redif kıtalarıyla takviyesi için hazırlıklar yapıldı. Ön mevkiiler gibi harekât alanlarının tanımlanması için gizli keşfe girişildi. Kurmaylar bu bilgileri intikal cetvellerine daha sonra eklediler. Ardından, tüm bu veriler birleştirilerek, planlama amacıyla kapsamlı zaman cetvelleri geliştirmekte kullanıldılar. İnce ayrıntıları kararlaştırıp bağdaştırmak üzere kolordular, müfettişlikler, levazım bölümü ve EHU arasında ayrıntılı eşgüdüm tartışmaları yapıldı.²²

Plan No. 1'de,²³ beş muvazzaf ve iki ihtiyat kolordunun doğuya (Trakya), üç muvazzaf ve dört ihtiyat kolordunun ise batıya (Makedonya) sevkî düşünülmüştü. Barış dönemindeki Birinci ve İkinci ordular, takviye edilmelerini müteakip, sırasıyla Şark ve Garp orduları adını alacaklardı. Plana göre doğuya 215 batıya ise 239 tabur düşüyordu. Mevcudun dörtte biri ilâ üçte biri kadarı hudut boyunda Bulgarları gözleyerek, intikal eden birliklerin teksifine nezaret edecekti. Süvari tümenleri ise hududu fiilen koruyacaklardı. Trakya'yı birincil stratejik bölge olarak mimleyen plan, Bulgarların İstanbul'a hücum edeceklerini varsayıyordu. Makedonya'daki güçlü Türk varlığı Bulgar taarruzunu zayıflatacak ve hatta belki de Bulgar artçıları üzerine bir Türk karşı taarruzunu mümkün kıla-

çaktı. Plan No. 1, Türk demiryolu sisteminin zafiyetini kabul ediyor, fakat deniz sevkiyatıyla bu zaafı gidermeyi planlıyordu.

Plan No. 4, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'dan müteşekkil olup toplamda yaklaşık 488 piyade taburu seferber edebilecek bir "Küçük Balkan İttifakı" öngörüyordu.²⁴ Coğrafya, aynı Plan No. 1'deki gibi, Türk kuvvetlerinin Garp ve Şark ordularına taksimini zorunlu kılıyordu. Trakya'ya 308, Makedonya'ya ise 301 adet piyade taburu yerleştirilmesi planlandı. Türkler küçük bir sayı üstünlüğe sahip gibiydiler, ama coğrafya yüzünden her düşmana karşı, ayrı bir küçük kuvvet oluşturmak zorunda kalıyorlardı. Dahası, Türkler Yunan hududu ve Balkan demiryolu sistemi boyunca da büyük kuvvetler bırakmak zorunda kaldılar. Yunanistan sınırını müdafaa işi otuz, demiryolu güvenliği ise bir on sekiz piyade taburu daha emmişti. EHU tarafından kuvvet oranlarına dâhil bile edilemeyen fazladan altmış tabur sadece kaynaklarda koca bir delik anlamına geliyordu. Kuvvetlerin bu plana göre yerleşimi ve teksifi de Plan No. 1 ile benzerdi.

Plan No. 5, potansiyel düşman çarpışma düzenine bir de Yunan piyade taburlarını ekliyordu. Tablo 3.6, bu plana göre varsayılan tahminî düşman ittifakını gösteriyor.

TABLO 3.6 Tahmini Balkan İttifakı Güçleri, Sefer Planı 5

Ülke	Piyade Taburları	Topçu Bataryaları
Bulgaristan	288	153
Sırbistan	140	124
Karadağ	56	19
Yunanistan	72	51
Toplam	556	357

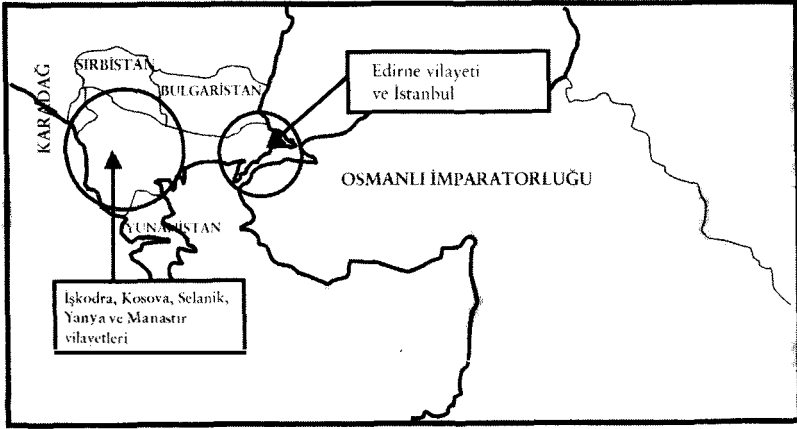
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 215.

Plan No. 5, Balkan devletlerinin toprak ele geçirmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na taarruz edeceğini öngörüyordu. Türk-

ler, payitaht İstanbul'a yönelecek büyük Bulgar taarruzu için Bulgar ordusunun büyük bölümünün kullanılacağını düşünüyorlardı.²⁵ Muhtemel Bulgar hedeflerinden birinci ve ikincisinin, Tunca Irmağı civarındaki bölgeyle Edirne ve Kırklareli olacağı hesaplanmıştı. Güney Makedonya'daki Osmanlı vilayetlerinin üçüncü muhtemel Bulgar hedefi olacağı sanılıyordu. En tehlikeli hasım gibi görülen Bulgar ordusunun hızlı seferberlik ve teksife muktedir olduğu varsayılmıştı. Daha küçük üç Balkan ortağının ise, muhtemel hedefler Üsküp ve Manastır olmak üzere, saldırılarını Makedonya'ya yöneltecekleri hesaplanıyordu. Bu varsayımlara dayanan Plan No. 5, 385 taburu Trakya'ya 273 taburu ise Makedonya'ya yerleştiriyordu.

Temelde savunma nitelikli bütün planlar, gerginliklerin artmasının bir savaş haline yol açacağını kabul ediyordu. Hiç taarruzî savaş planı hazırlamayan EHU, her durumda stratejik savunmada kalmak niyetindeydi.²⁶ Plan No. 1, 4 ve 5, imparatorluğun toprak bütünlüğünün bekası için muhakkak yenilgiye uğratılması gereken büyük bir Bulgar stratejik hücumu öngörüyordu. Türk planlamacılar ve kurmay subaylar, Bulgarların önce doğuya mı, yoksa batıya mı gideceklerinden emin olamadıkları için tehdit altındaki her iki alanı korumak zorunda kalmışlardı. Diğer Balkan orduları hakkında ise daha az kaygılıydılar. Bu zihniyeti benimsemekle düşmanlarına stratejik inisiyatifini teslim eden Türkler, hasımlarının zafer iradelerini kıracak güçlü savunma orduları ile kale sistemlerine bel bağladılar. Bununla beraber, Alman akıl hocalarının ıstıyaklı çömezi olan Türkler harekât (ordu ve kolordu) seviyesinde taarruz fikrine bağlıydılar. Geniş serbestî verilen Şark ve Garp orduları kumandanlarından, koşullar elverdiğinde bu seferî ve taktik inisiyatifini kullanmaları bekleniyordu. Özetle, Türkler genel strateji itibarıyla müdafî, ancak operasyonel bakımdan taarruzî çarpışmayı tasarlıyorlardı.

Geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeybatı kesiminde, özleri itibarıyla coğrafi nitelikte iki stratejik ağırlık merkezi vardı. İlk ve en önemli stratejik ağırlık merkezi, Doğu Trakya yarımadasındaki İstanbul ile bitişiğindeki Edirne'ydi. Karadeniz Boğazı üzerinde konumlanmış; entelektüel, kültürel, ticarî ve idarî merkez İstanbul

Harita 3.1 Osmanlı Stratejik Ağırılık Merkezleri, 1912

ile hinterlandı, imparatorluğun ekonomik açıdan en üretken alanlarıydı. İkinci ve bir o kadar önemli diğer stratejik ağırlık merkezi ise, Yanya, Manastır, Kosova, Selanik ve Işkodra'dan müteşekkil diğer Balkan vilayetlerinden oluşuyordu. İmparatorluk için yalnız önemli bir demografik ve ekonomik kaynak olmakla kalmayan bu vilayetler, aynı zamanda itibarî ve diplomatik nedenlerle de çok önemliydiler. Bu nedenle, başlıca sefer planları Harita 3.1'de gösterilen bu stratejik alanların elde tutulmasına adanmıştı.

Ne yazık ki, birbirinden çok uzak iki ayrı stratejik ağırlık merkezi, EHU'yu zor bir duruma sokuyordu. Tek bir düşmana karşı, stratejik sorun çözülebilir nitelikteydi, ama stratejik ağırlık merkezlerine eşzamanlı saldıran bir düşmanlar ittifakı karşısında stratejik sorunun idaresi çok müşküldü. Aynı iki cepheli stratejik sorunla yüz yüze kalan Almanya, en güçlü hasmı çabucak saf dışı edip zayıf olana çullanmak şeklindeki ünlü Schlieffen Planı ile bu açmazı çözmeyi seçmişti. Devasa, askeriyeğe uygun planlanmış, sübvansedeilmiş ve planı destekleyecek kadar mükemmel Alman demiryolu sistemi, ülkeyi bir uçtan diğerine kat edecek şekilde inşa edilmişti. Gelgelelim, Osmanlı İmparatorluğu böyle bir stratejik irtibat ağına sahip değildi. Kaldı ki, Türklerin mevzi avantajını

tersyüz ederek stratejik dezavantaja çeviren Balkan coğrafyası sebebiyle, Plan No. 1, 4 ve 5'teki sefer stratejileri, iki güçlü fakat ayrı ve birbirini desteklemeyen ordu konuşlandırmaya dayandırıldı. Belirtilen müdafaa vazifesiyle bir dizi sabit kaleye iliştirilen bu ordular, her ne pahasına olursa olsun, kilit araziler ile önemli kentleri savunmakla görevlendirdiler. Ama ironiktir ki, Alman harekât doktrinleri, harekât inisiyatifini ele geçirip mümkün olduğu anda taarruzlara yönelmek gibi zımnî bir görevi de bu kuvvetlere yüklüyordu. Türklerin böyle bir savunma-saldırı stratejisini kullanmakla umabilecekleri en iyi sonuç, hasım orduları dağıtmak suretiyle düşman ittifakı maneviyatını çökerterek yıkmak olabilirdi.

Trablusgarp uğruna İtalya ile sürdürülen sınırlı savaş, seferberlik ve sefer planlamasını daha da güçleştiriyordu. Bu durum, Plan No. 8 için planlanmış bir olasılık olmakla birlikte, Trablusgarp'a İtalyan saldırısı Türkleri imparatorluğun yüreğinden bu denli uzak bir bölgede sınırlı bir savaş yürütmek için hazırlıksız yakalamıştı. Genel seferberliğin doğuracağı iktisadi verim kaybına uğramak istemeyen EHU, İtalya'yla savaş gerçekleşmesine rağmen Plan No. 8'i ilân etmeye yanaşmadı. Yine de, Nizamiye birliklerinin İtalyan tehdidine karşı müfrez göreve sevk edilmeleri gerekti.²⁷ 2., 8. ve 9. piyade tümenleri İzmir, Çanakkale Boğazı ve Yemen'e piyade taburları gönderdiler. Balkanlar'da, özellikle Arnavutluk'ta gittikçe artan gerilimler de, diğer yer değiştirmeleri gerektirmişti. Birinci ve İkinci ordulara mensup piyade tümenlerinden beş ilâ yedi adet piyade tümeni münavebeli olarak bölgeye gönderilmeye başlandı.²⁸ En iyi birliklerden 1. Piyade Tümeni'nin büyük kısmı, küçük gruplara taksim edilerek İstanbul'dan Teselya'ya gönderildi. Bu öngörülmemiş sevkıyat, taburları gönderen kolordular açısından sorunlar yarattı, zira giden birimlerin erat, teçhizat ve hayvanatla takviyesi de gerekiyordu. Araba ve toplara lüzumlu koşum hayvanatı kıtlığı, özellikle Anadolu'da, şiddetle hissedilen bir sorundu. Kendi karargâhlarında kalan birliklerde de noksanlık yaratıp hazırlık tertibatı zedeleyen bu durum, Birinci Balkan Harbi patlayana dek devam edecek ve özellikle Trakya'daki Birinci Ordu'nun teksifinde olumsuz etkisi görülecek bir sorundu.

1912 Eylül itibariyle hazır edilen 1912-1913 seferberlik planı, yılda iki kez yapılan yeni celplerin belirsiz sayısını güncellemek üzere ilk ve sonbaharda iki kez düzeltilmişti. İhtiyat birliklerinin seferberlik istasyonlarına beş-altı gün içinde gelebileceğini düşünen EHU, zaman çerçevesini de buna göre hazırladı. Nizamiye tümen ve alaylarının mevcutlarını artıracak ihtiyat askerlerinin de benzer bir süre içinde teslim olmaları bekleniyordu. Yeni birliklerin oluşturulup teçhiz edilmesini müteakip 10-15 gün içinde Redif kıtalarının da savaşa hazır hale getirilmesi planlıyordu. Kavramsal düzeyde, bir haftadan az süre içinde seferi kuvvete erişmeleri planlanan Nizamiye kolordu ve tümenlerine, ikinci haftanın sonuna gelindiğinde, Redif kolordu ve tümenlerinin de eklenmesi bekleniyordu. Bu duruma gelindiğinde, seferber edilen kıtalar bir harekât sahasına sevk edilmeye hazır hale geleceklerdi. EHU bu işi başarmak için, mevcut on iki sefer planına iliştirilmiş çeşitli harp vazifelerine orduyu sürececek ayrı bir teksif planı hazırlamıştı. Bu plan, seferberlik istasyonlarından harekât sahalarına gönderilmeden önce kıtaları toplanma bölgelerine sevk edecek bir demiryolu ve deniz sevkıyatı bileşimini düzenleyecekti. Birlikler toplanma bölgelerinden taktik mevzilere yayan gideceklerdi. Bütün bu sürecin 25 gün alması bekleniyordu.

Celbin zamanlaması ve buna dair planlama parametreleri, 25 Haziran 1912 tarihli bir Yüksek Askerî Şura toplantısında ele alındı.²⁹ 25 günlük planlama penceresini tartışan şura, bunu gerçekçilikten uzak ve aşırı derecede iyimser buldu. Planlar gözden geçirilince, teksifin tamamlanması için 45-50 güne ihtiyaç olduğu hesaplandı ve bu tahmin Harbiye Nezareti'ne resmî bir mektupla bildirildi. Aslına bakılırsa, şuradan çıkan tahminin ölümcül derecede doğru olduğu görülecekti.

Bulgar Ordusu

En büyük Hıristiyan Balkan kuvveti olan Bulgar ordusu, Rus ordusuyla güçlü bağlara sahip, zorlu ve iyi talimli bir kuvvetti.³⁰ 4.300.000 nüfusuyla, Türklerin karşısına dikilen en kalabalık Hı-

ristiyan Balkan devleti sıfatındaki Bulgaristan, 1912'ye gelindiğinde, muvazzaf ordunun ihtiyatlarla beslendiği gelişkin bir Kıta Avrupası askerî sistemine sahipti. Bulgar Genelkurmayı ile yüksek komutası, olayların da teyit ettiği gibi, son derece etkili ve saldırgandı. Modern savaş tecrübesi edinememiş olan Bulgar ordusunun ekseriyetle köylülerden müteşekkil eratı, görüldüğü kadarıyla Türklerle dövüşmeye istekliydi.

Piyadede iki yıl, diğer sınıflarda ise üç yıllık bir dönem için askere alınan adamlardan müteşekkil Bulgar ordusunun toplam barış mevcudu, 1912 itibarıyla 61.967 askerdı. Bunlardan 2.891'i subay, 4,204'ü astsubay ve 54.872'si erdi. Bu toplamdan 46.445 kişinin talimli asker olduğu kabul ediliyordu.³¹ Ne ki, ordunun kalbi, 22-40 yaş arası adamları ihtiva eden, toplam 343.343 kişilik devasa bir talimli ihtiyat havuzunda atıyordu. Muavin Müstahfız sıfatıyla yaş temelli teşkil edilmiş, *Ban* denilen iki başka grup daha vardı. Birinci Ban, 41-46 yaş arası, İkinci Ban ise 44-46 yaş arası adamlardan oluşuyordu. Birinci Ban'da 53.752, İkinci Ban'da ise 17.270 adam vardı. Bulgarlar cepheye toplam 459.810 asker sürebiliyorlardı.

Osmanlı hasmına benzer çizgide teşkilatlanmış barış dönemi Bulgar ordusu, üç müfettişliğe bölünüyordu. Bu müfettişlikler, ilki Sofya, ikincisi Filibe ve üçüncüsü Rusçuk olmak üzere kalabalık nüfuslu kentlerde toplanmıştı. Savaş döneminde seferber edilen ordunun komutasını üstlenmek üzere seyyar ordu karargâhlarına dönüşen müfettişlikler ihtiyatları tertip ediyor, askerî depoların bakımını yürütüyor ve talime nezaret ediyorlardı. Her bir müfettişlik üç piyade tümeni ile muhtelif destek taburlarını denetliyordu. Üç süvari tugayı ile bir hassa süvari tugayını denetleyen ayrı bir süvari müfettişliği de vardı. İstihkâm ve muhabere taburları doğrudan genelkurmaya bağlıydılar. Dokuz adet barış dönemi tümenine iki tane daha ekleyen genel seferberlik ile Bulgar piyade tümeni sayısı savaş döneminde 11'e yükseliyordu. Birinci Balkan Harbi sırasında askerlik çağındaki nüfusun %79,5'ini seferber eden Bulgaristan, Hristiyan müttefikleri arasındaki en yüksek orana ulaşmıştı.³²

Bulgar ordusu 1905'e değin Rus yöntemlerini taklit eğilimindeydi, ancak Rusların Uzakdoğu'da Japonya'nın elinde büyük bir hezimete uğradıkları o yıldan sonra, Bulgar piyade ve süvari doktrini Fransız ordusunu izledi. Ne ki, Bulgar tümenleri Avrupa orduları arasında benzersizdi. Türkler 1910'da piyade tümenlerini küçültürken, büyük piyade tümeni fikrini sıkıca koruyan Bulgarlar, on altı taburlu standart Avrupa "dörtgen" teşkilatının bile çok ötesine gitmişlerdi. Benzersiz Bulgar piyade tümeni teşkilatına göre, her tümende üç tugay, her tugayda iki alay ve her alayda dört tabur mevcuttu. Böylelikle, tam güçteki bir Bulgar piyade tümeninde toplam 24 tabur vardı. Bundan başka, her tümen iki topçu alayı, bir süvari alayı ve bir istihkâm taburu da içeriyordu. Neredeyse 33.000 askere sahip tam mevcutlu bir Bulgar piyade tümeni, adeta yeni M1910 Türk kolordusuna denk idi.

Çeşitli Avrupa markalarından silah temin eden Bulgar ordusunda, piyadelere Mannlicher tüfekleri, topçulara Schneider topları, makineli tüfek müfrezelerine ise Maxim silahları verilmişti. Özellikle önemli bir diğer husus, modern istihkâmlara karşı kullanılmak üzere toparlanmış seksen tane 12 cm ve 15 cm havan topu da içeren Bulgar kuşatma katariydi.

Sırp ve Karadağ Orduları

Bulgaristan'dan sonra en büyük ve güçlü Balkan İttifakı ordusu Sırlara aitti. Sırlar da Bulgarlar gibi çetin ve mütehammil olarak Avrupa'da nam salmışlardı.³³ Toplam asker mevcudu için Kıta Avrupası seferberlik sistemi kullanan Sırp ordusu, üç milyonluk Sırbistan nüfusu sayesinde muvazzaf kuvvet mevcudunu nispeten yüksek bir düzeyde tutabiliyordu. Barış dönemi kuvvetlerinde 3.700 subay ile 165.000 er bulunuyordu. Muvazzaflar ile birinci ihtiyat kuvvetini teşkil eden I Ban'da 20-31 yaş arası, toplam 1.950 subay ve 86.000 er ihtiva eden II Ban'da 30-38 yaş arası. 1.480 subay ile 46.000 erden müteşekkil III Ban'da ise 39-45 yaş arası adamlar kullanılıyordu. Bundan başka, 17-20 yaş arasındaki delikanlılar ile 46-50 yaş arası (dönemin ömür algısına göre) ihtiyarlardan müteşekkil bir de milis grubu vardı.

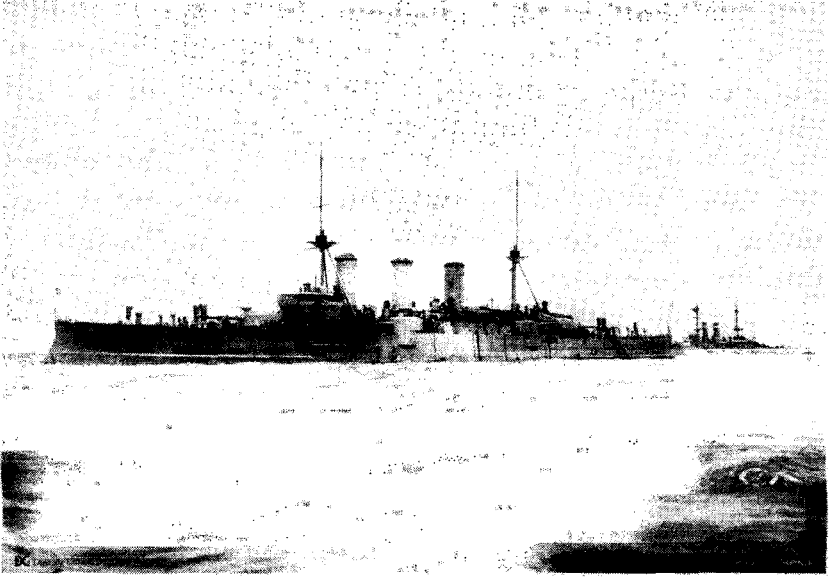
“Dörtgen” teşkilatlı 5 piyade tümeninden (her biri iki alaylı iki tugay) oluşan Sırp ordusunun karargâhları Niş, Valyevo, Belgrad, Kraguyevça ve Zayçar idi. Seferberlikle birlikte 15 piyade tümenine genişleyen Sırp ordusu, her biri 5 tümen daha getiren II ve III Ban ile daha da büyüyecekti. Bulgarlar gibi, Sırlar da yirmi dört adet 15 cm havan topunu da içeren karma bir silah yelpazesine sahipti. Ayrıca, tek bir süvari tümeninde toplanmış küçük bir süvari kuvveti de vardı.

Karadağ ordusu bağımsızdı, ama neredeyse Sırp ordusunun bir kolu gibi hareket etti. Karadağlıların dört piyade tümeninden oluşan (toplam Karadağ nüfusu sadece 250.000 idi) küçük, fakat yaman bir ordusu vardı. 1912’de Karadağ ordusunun toplam gücü, 36.000 tüfek, 44 makineli tüfek ve 118 parça topla birlikte 44.500 askerden oluşuyordu. Piyade tümenleri kâğıt üzerinde, her biri dört piyade taburuna sahip üç tugaydan teşkil ediliyor; her bir tümende yaklaşık 14.000 asker bulunuyordu. Maddi zaafılarını kısmen telâfi eden coşkusu ile yüksek morale karşın, 1912’deki dört Hristiyan Balkan ordusu içinde en ilkel kuvvet Karadağ ordusuydu.³⁴

Yunan Ordu ve Donanması

Kuvvetlerini bir Kıta Avrupası tarzı zorunlu askerlik sisteminin sağladığı Yunan ordusu, barış döneminde dört piyade tümeni tertip ediyordu (Yunan erkekler iki yıl muvazzaf, on yıl birinci ihtiyat, dokuz yıl ikinci ihtiyat, yedi yıl Milli Müstahfız ve en nihayet yedi yıl da Milli Müstahfız ihtiyatı hizmeti görüyorlardı).³⁵ Yaklaşık 2.666.000 nüfuslu Yunanistan savaşa 125.000 asker sürebilirken, 80.000 adam Milli Müstahfız ve bir 60.000 kişi de Milli Müstahfız ihtiyatında kalıyordu. Bir Fransız askerî heyetinin nezareti altında, 1912’de üçgen piyade tümeni teşkilatına geçen Yunanlar, kuvvetlerini Osmanlı ordusu çizgisinde tertip ettiler. Yunan Genelkurmayı, fazladan alaylardan yeni tümenler oluşturarak, seferberlikte yedi piyade tümeni daha çıkardı.

Balkan devletleri arasında, Osmanlı donanması karşısına dikilebilecek önemli bir denizcilik ve donanma yeteneğine sahip tek güç Yunanistan idi (gerçi Rumen ve Bulgarların da küçük çaplı

Averof Zırhlısı (Yunan Donanması)

donanmaları bulunuyordu). 1910'da İtalya'da inşa edilmiş, süratli *Georgios Averof* zırhlı kruvazörünün çekirdek teşkil ettiği Yunan donanması küçük, fakat çok modern idi. 10.118 tonluk, dört adet 23,4 cm ve sekiz adet 19 cm topla silahlı *Averof*'un Osmanlı donanmasıyla deniz muharebelerinde baskın çıkmasını sağlayan özelliği, görece yüksek süratiydi. Yunan donanması ayrıca, sekiz tanesi 1906'da diğer sekizi ise 1910'da inşa edilmiş on altı muhribe de sahipti. Bir dizi eskice gemi de mevcuttu, ancak Ege'de Yunan deniz üstünlüğü kurulmasını sağlayan, iyi talimli mürettebata sahip bu yeni gemilerdi.

Balkan İttifakı'nın Savaş Planları

Balkan İttifakı genelkurmayları, uzun yıllardır Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekât planları yapmaktaydılar.³⁶ Bunlardan bugün muhtemelen en iyi bilinenleri sıfatındaki Bulgar planları çok gelişkindi. Belki de uzunca bir süredir Avusturya-Macaris-

tan'ı öncelikli tehdit gördüklerinden, Sırların planları o kadar gelişkin değildi. En az gelişkin haldeki Yunan ve Karadağ savaş planları, bu ordulardaki modernleşme ve eğitilmiş kadro eksikliği ni yansıtıyorlardı.

Bulgaristan Genelkurmay Harekât Dairesi'nden kurmay Yüzbaşı İvan Fiçef (1912'de Bulgar Genelkurmayı'nda tümgeneral rütbesiyle hizmet etti) Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekât için sefer planını 1903'te yazdı. Bulgaristan'ın müttefiksiz olacağı varsayımıyla Türk-Yunan Savaşı'nı müteakip yazılan Fiçef planı, Makedonya'ya karşı iki, Osmanlı Trakyası'na karşı ise üç kolorduyla, Bulgaristan'ı stratejik savunma konumunda ele alır. Gelgelelim Fiçef, iç irtibat hatları avantajına sahip Bulgaristan'ın operasyonel olarak taarruzî davranabileceğini hissediyordu. Meriç Irmağı boyunca, Edirne'den başlayacak büyük bir Osmanlı hücumunu öngörüyor, hatta Karadeniz'de Osmanlı çıkartmaları olasılığını bile gözden geçiriyordu. Güney hududunu koruyacak Rodop Müfrezesi'nin kurulmasıyla plan 1904'te elden geçirildi. Gelgelelim Bulgarlar, geçmiş 1885'e kadar uzanan stratejik savunmaya dayalı planlarını, hız ve inisiyatif dayalı stratejik taarruz olarak 1908'e değiştirdiler. Yeni 1908 A Planı, Tunca Irmağı'ndan Türk Trakyası'na yeni İkinci ve Üçüncü orduların girmesini öngörüyordu. Dahası, yeni oluşturulmuş bir müfreze güneye, Ege Denizi'ne doğru hücumla geçecekti. Bulgar Batı Ordusu, Makedonya'daki Osmanlı kuvvetlerini harekât alanına sıkıştıracaktı.

1911'de, artık bir general olan Fiçef, üç Bulgar seyyar ordusunu da Trakya'ya yığarak savaş planlarını değiştirdi. Türklere karşı nihaî bir üstünlük elde etmeyi umarak İstanbul ile Rodosto'yu (Tekirdağ) hedef belirlemiş, harekâtı kontrol altında tutmak için safhalara ayırarak Edirne'yi etrafından dolaşıp tecrit etmeyi planlamıştı. Ancak, 1912 askerî konvansiyonu ile Sırbistan'a verilen sözü tutmak üzere bu düşüncüyü biraz değiştirmesi gereken Fiçef, fazladan bir piyade tümeni tahsis ederek ağırlığı Rodop Müfrezesi'ne kaydırmak zorunda kaldı. Fiçef, tebdil-i kıyafet Bulgar kurmay subaylarını güzergâh ile araziye keşfetmek, harita çizmek ve düşman hakkında istihbarat toplamak üzere Osmanlı toprak-

larına göndermekle tanınıyordu. Osmanlı Balkan vilayetlerinin en iyi haritalarının Bulgarca olması, Balkanlar'da alay konusu haline gelmişti.

Sırp planları, General Fiçef'in Sırlara verdiği istihbarat temelinde, Ağustos 1912'de yeniden yapıldı. Başlangıçta Fiçef, üç tümenlik bir kolordu ile Edirne kuşatmasında Bulgarlara yardım için Sırp Genelkurmay Başkanı General Putnik'i razı etmeye çalıştı. Sırp ordusunun kalan kısmı, askerî konvansiyonda önceden kararlaştırılan harekâtı icra edecekti. Fiçef ayrıca, kolordu boyutundaki Bulgar Rodop Müfrezesi'nin Sırp sol kanadı gibi hareket etmesini de önerdi; ama bu düşünceden hiç hoşlanmayan Sırp Genelkurmayı kendi planını geliştirdi. Sırp genelkurmay subayları kendi planlarını 14 Eylül 1912'de Sofya'da açıkladılar. Beş piyade tümeninden oluşan Sırp Birinci Ordusu ile üç piyade tümeninden oluşan Sırp Üçüncü Ordusu, Piriştine ve Kumanova'ya ilerleyip Makedonya'yı ikiye bölecekti. Bir Sırp ve bir Bulgar piyade tümeninden ibaret ortak Mürettep Ordu, Bulgar Rodop Müfrezesi'nin sağ cenahından ilerleyecekti. Osmanlıların Makedonya'da nihai hezimete uğratılmasını müteakip Sırpların Edirne kuşatması için asker takviyesi yapacakları sözü üzerine Fiçef bu plana razı oldu.

Son derece dolambaşsız Karadağ sefer planı, İşkodra Kalesi'ne cepheden bir hücum ve Kuzey Arnavutluk'un ele geçirilmesinden oluşuyordu. Bütün Karadağ ordusu bu girişime yönlendirilecekti.

En hazırlıksız haldeki Yunanların açıkça belirlenmiş hiçbir savaş veya sefer planları yoktu. Yunan Genelkurmayı, Bulgarlarla yapılan antlaşmanın yükümlülükleri uyarınca, sadece Tesalya'ya 100.000 asker yığmayı ve ardından Selanik'e saldırıyı planladı. Bir 20.000 asker de Epir'de toplanıp Yanya'ya yürüyecekti. 1912'de Yunan ordusunda sürmekte olan teşkilî değişimler düşünüldüğünde, zaten belki beklenebilecek en iyi sonuç buydu.

Bu Hıristiyan devletler içinde seferberlik yöntemlerini en iyi ter-tiplemiş olan Bulgarlar, iç irtibat hatlarının çok gelişkin olması gibi bir avantaja da sahiptiler ve ihtiyatlarını celp edip ordularını on gün içinde seferber edeceklerinden emin bulunuyorlardı. Sırp I ve II Ban'ı on bir gün içinde seferber etmeyi planlıyorlardı, ama

en iyi piyade alayları ile süvariler yaklaşık beş günde çarpışmaya hazır olabileceklerdi. Minik Karadağ sekiz gün içinde seferi kuvvet olmayı planlıyor; Yunanlar ise ilk dört piyade tümenini altı gün, geri kalan üçünü ise sekiz gün içinde seferber edebileceklerini düşünüyorlardı.

Trablusgarp Savaşı

19. yüzyıl sonunda bir Avrupa gücü sıfatıyla temayüz eden İtalya, çabucak sömürge avına katıldı. 1896'da Habeşistan'a karşı feci bir hezimete uğrayan İtalyanlar, Osmanlılar aleyhine Akdeniz kıyı şeridinde toprak edinmek için aranmaya koyuldular. Ayrıca, Düvel-i Muazzama'nın bir üyesi gibi muamele de görmek isteyen İtalya; Fransız karşıtı Avusturya-Alman blokuna 28 Haziran 1902'de katılarak Üçlü İttifak'ın ortaya çıkmasını sağladı. Ne ki, İtalyanların Fransızlardan ziyade Avusturyalılarla (Güney Tirol, Venedik ve Fiume konusunda) derdi vardı. 1908 Bosna krizi, çok saldırgan bir ortak olduklarını açığa vuran Avusturyalılara karşı İtalyanların duyduğu güveni yok etti. İşin dışındaki Ruslar, Üçlü İttifak'taki bu çatlamayı fırsat bilerek Ekim 1909'da İtalyanlarla ikili Racconigi Antlaşması'nı müzakere ettiler. Bu antlaşma, Rus savaş gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçişi ile İtalyanların Trablusgarp'taki hak iddialarını içeriyordu. 1911'e gelindiğinde, Fransa Fas'taki hak iddiasını sağlamlaştırmak, İtalyan hükûmeti Trablusgarp'ı istilâ ederek harekete geçmeye karar verdi. Gerek İtalya'yı kaybetmek istemeyen Üçlü İttifak gerek ise İtalya'yı Avusturya-Alman ortaklarından uzaklaştırmak isteyen İtilâf Devletleri, bu istilâyı önlemeye hazır değildi. Trablusgarp'taki İtalyan tüccarları ile vatandaşlarına yapıldığı iddia edilen kötü muamele; 1911 Trablusgarp Savaşı'nın *casus belli*'si (savaş nedeni) oldu. 29 Eylül 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân eden İtalyanlar, Trablusgarp'ı ertesi gün deniz ablukası altına aldılar. İngilizlerin Mısır'ı işgal ettiği 1880'lerden beri Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalanından tecrit edilmiş haldeki Trablusgarp, imparatorlukla bağlantısını deniz üzerinden sürdürmeye başlamıştı. 1911'deki Osmanlı Trablusgarp karargâ-

hı, dört piyade alaylı (124., 125., 126. ve 127. alaylar) eski tarz teşkilata sahip Müstakil 42. Piyade Tümeni'nden ibaretti. 42. Nişancı Taburu, 38. Süvari Alayı ve bir topçu taburu da 42. Tümen'e bağlıydı. Bundan başka, limanları korumak için bazı sabit sahil müdafa topları ile bazı müstakil istihkâm ve muhabere kıtaları bulunuyordu. Hepsi birlikte, Osmanlı ordusunun Trablusgarp'ta yaklaşık 15.000 askeri mevcuttu. Bir İtalyan keşif kuvveti 4 Ekim 1911'de Tobruk'ta karaya çıktı ve İtalya Trablusgarp'ı resmen ilhak ettiğini 4 Kasım'da açıkladı.

İtalyan ablukası her türlü geçişi engelleyecek kadar sıkı olmadı.ğından, Osmanlılar bazı vapurlarla az miktarda takviye ulaştırmayı başardılar. Ancak en mühimi, bazı enerjik, genç ve siyaseten muteber subayların savunmayı güçlendirmek için gönderme kararıydı. Hepsi de kurmay olan Enver, Mustafa Kemal ve Fethi beyler sırasıyla Bingazi, Trablusgarp ve Derne'deki kuvvetlere kumanda edeceklerdi. Gelgelelim, İtalyanlar onların varmasından evvel sahil şehirlerini istilâ etmişlerdi. Türk subaylar karaya ayak basmalarını müteakip çarpışmaya devam etmek üzere adamlarını iç kesimlere naklettiler. Şerif Bey adında bir aşiret reisiyle bağlantı kuran Mustafa Kemal, 9 Ocak 1912'de Tobruk'ta İtalyanlarla çar-

Türk Subayları ve Sinusi Trablusgarp Direnişçileri (Atlas Tarih)

pıştı. Limanlarda tekrar hâkimiyet kurmayı başaramayan Türkler, iç kesimlere çekilerek İtalyanlara karşı Sünusilerle birlikte gerilla savaşına giriştiler. Aylarca ayak sürüyen savaş sonucu, İtalyanlar daracak bir kıyı şeridinin denetimiyle yetinmek zorunda kaldılar.

İtalya'nın Arnavutluk âsilerini silahlandırıp kıskırtmaya başlaması üzerine savaş daha da genişledi. İtalyanlar bu arada, Anadolu anakarasına çok yakın Oniki Adalar'ı (Rodos, Kos, Leros ve diğer Ege Adaları) ele geçirme fırsatını da kaçırmamışlardı. İtalyanlar coğrafi savaşı kazanmış gibiydiler; gelgelelim, Türklerle Sünusilerin yılmadan sürdürdüğü ciddi gerilla muharebesi, İtalya'ya gitgide pahalıya patlıyor ve utanç kaynağı olmaya başlıyordu. 1912 ortasına gelindiğinde, hem İtalya hem de Osmanlı İmparatorluğu bir barış antlaşması imzalamak için can atar olmuşlardı. Nihayet, 15 Ekim 1912'de, İsviçre'deki Lozan (Lausanne) şehrinin Uşi (Ouchy) banliyösünde antlaşma imza edildi. Osmanlılar Trablusgarp'tan, İtalyanlar da Oniki Adalar'dan çekilmeyi kabul etti. Osmanlı halife-sultanının Müslüman uyrukları üzerindeki dinî hâkimiyetini ele alan başka maddeler de vardı. Balkan Harbi'ni bahane ederek sözlerinden dönen ve Oniki Adalar'ı yeniden işgal eden İtalyanların cezası, sonraki otuz yıl boyunca âsi Sünusilerle uğraşmak oldu. Savaş, neredeyse hiç mesabesinde bir vilayet ve saygınlık kaybından başka bir şeye mal olmadı; gelgelelim, Osmanlı hükûmetine 1912'de çok lüzumlu bulunan diplomatik ve askerî dikkati vahim surette dağıtmıştı.

Felâketler Silsilesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine yığılarak istikrarını bozan bir dizi etken, 1912'de bir felâketler silsilesi oluşturacak şekilde üst üste birikti. Osmanlı hükûmeti, modernleşme ile Türk millî karakterli bir devletin yaratılmasına kendini adanmış yeni bir hizbin elindeydi. Osmanlı ordusu, benzeri görülmemiş fizikî, fikrî ve teşkilî bir yeniden tertiplenmenin sancıları içindeydi. İmparatorluğun ücra köşelerinde, kaynakları tüketip askerleri kendi karargâhlarından uzaklara sürükleyen müzmin ayaklanmalar vardı. Kendi

derdine dalmış Düvel-i Muazzama'nın Balkan sorunlarından uzak durması, bölgede istikrarsızlığı daha da ağırlaştırıyordu. Harlı bir meşale gibi Balkanlar'daki hoşnutsuz azınlıkları tutuşturan saldırgan milliyetçilik, küçük Balkan devletlerinin savaş planlarını coşturuyordu. Osmanlılara savaş açıp Arnavutları da isyana teşvik eden İtalya, zaten belirsiz diplomatik duruma yeni bir gerginlik boyutu eklemişti. Hiç de şaşırtıcı olmayacak şekilde, Ekim 1912'de Balkan İttifakı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında patlayan genel savaş, Balkanlar'ı tutuşturdu.

IV

TRAKYA HAREKÂTI, 1912

Stratejik Planlama

1, 2, 4 ve 5 numaralı sefer planlarına göre, EHU Trakya'da Şark Ordusu kurmayı planlıyordu. Ordu kadrosunun çekirdeğini sağlayan Birinci Ordu Müfettişliği, tüm Nizamiye kıtalarını yeni orduya sevk etti. Bundan başka, Birinci ve Altıncı Redif Müfettişliği kıtaları da yeni orduya tahsis edildiler. Son olarak, Üçüncü Ordu'dan bazı Nizamiye ve Redif piyade tümenleri de Şark Ordusu hizmetine ayrıldı. Şark Ordusu toplam dört Nizamiye kolordusu (I., II., III. ve IV. kolordular), üç mürettep (geçici) kolordu (XV., XVI. ve XVII. kolordular), bir mürettep müstakil süvari tümeni ve bir müstakil süvari livasından oluşuyordu.¹ Muharebe için görev teşkilatının alınmasından sonra, Trakya'daki Osmanlı kuvvetleri, Şark Ordusu, Edirne Müstahkem Mevkii ve Kırcaali Müfrezesi şeklinde üç ayrı komutanlığa ayrıldı. Şark Ordusu'nun gerisinde İstanbul'da, üç diğer mürettep kolordudan (XVIII., XXIII. ve XXIV. kolordular) müteşekkil bir de İhtiyat Ordusu oluşturulacaktı.

Tüm planlar, Bulgarların stratejik inisiyatifi olarak Edirne, Çatalca, İstanbul ve Ege Denizi'ndeki Dedeoğlu'nu ele geçirmeyi amaçlayan ikili taarruzlar başlatacağını varsayıyordu. Türkler, seferberlik ilânından otuz gün sonra Bulgarların taarruz başlatacağını

düşünüyordu. Bu durum Türkleri stratejik savunmaya zorlasa da, ordu ve kolordu seviyesi taarruz başlatmalarına olanak verecek koşulları yaratmayı planlıyorlardı. Trakya savunmasına dair Osmanlı sefer planının görev teşkilatlanmasını yansıtan üç alt plan vardı: Şark Ordusu Harekât Planı, Edirne Müstahkem Mevkii Harekât Planı ve Kırcaali Müfrezesi Harekât Planı.

İlk defa 1910'da, Ferik Ahmet İzzet Paşa kumandasında yapılan Şark Ordusu Planı,² biri Meriç Nehri'nden aşağıya Dime-toka'ya diğeri ise doğuda Tunca Nehri boyundan Kırkkilise'ye (Kırklareli) doğru iki ana Bulgar hücumu olacağını varsayıyordu. Daha küçük bir kuvvet de bu iki nehrin arasından saldıracaktı. Bulgarlar muhtemelen sayıca daha güçlü olacaktı, ama Türkler de iç iletişim hatları avantajına sahipti. 1912'de güncellenen plan-da, Türkler IV. Kolordu ile Müstahkem Mevkii kıtalarını tasar-ruflu kuvvet düzeninde kullanarak Bulgarları Edirne'nin doğu ve batı yanlarındaki ceplere saptırmayı denediler. Böylelikle, Edirne ilerleyen Bulgar ordusunun çağlayanını ikiye bölen bir kaya gibi olacaktı. Türkler en belirleyici anda, doğudaki Vize veya batıdaki Dimetoka civarında toplanmış beş kolorduyu Bulgar kuvvetlerini çevirip yok etmekte kullanarak bir taarruz başlatmayı planlıyor-lardı. İki kolordunun düşmanı ceplerde sabitleyip geri çekilmeleri önlemek üzere tamamlayıcı hücumlar yapmasını öngören bu plan, imhaya yönelik çevirme muharebeleri hakkındaki çağdaş Alman strateji ve harekât düşüncesini yansıtıyordu. Edirne Kalesi ve Kır-caali Müfrezesi'nin mümkün mertebe destek hücumları yapmaları bekleniyordu. EHU'nun teksif planından beklenen, Şark Ordusu tamamlayıcı kıtalarının Pınarhisar ve Lüleburgaz arasında bir top-lanma alanı yaratmasıydı.

Kırcaali Müfrezesi; Kırcaali Redif Piyade Tümeni ile Kırcaali Müstahfız Piyade Tümeni'nden oluşan kolordu boyutunda bir kuvvetti. 12. Piyade Tümeni'nden bir Nizamiye alayı (36. Alay) da müfrezeye tahsis edilmişti. İstanbul-Selanik demiryolunu savuna-rak Makedonya ile Trakya arasındaki irtibatın kopmamasını sağ-lamakla vazifeli müfreze; güneye Ege Denizi'ne doğru bir taarruz başlatması beklenen Bulgarları karşılamak üzere, Arda Nehri'nin

kuzeyindeki savunma mevkilerine yerleşti. Harekât planı,³ müfrezeyi Bulgar hududundan güney istikametinde uzanan hatları savunacak iki ana gruba bölmüştü.

Edirne Müstahkem Mevkii, barış döneminde bir kale olarak tutuluyor, ama görece az asker bulunduruluyordu. Savaş döneminde ise, IV. Kolordu'dan 10. Piyade Tümeni, 4. Nişancı Alayı ve 12. Süvari Alayı'nın yanı sıra üç Redif piyade tümeni (Babaeski, Edirne ve Gümölcine) burada konuşlanıyordu. Bölgeyi çeyrek çemberlere bölen kale harekât planı,⁴ batı, kuzey ve doğu kuşaklarının savunmasına üç Redif piyade tümeni veriyordu. Güney kuşak başlangıçta kale bölüklerince tutuluyordu. Hududu gözetleyen muvazzaflar, düşman kale menziline girdiği zaman bir karşı taarruz imkânı da sağlıyorlardı.

Bu üç planın, 10. Piyade Tümeni, 4. Nişancı Alayı ve 12. Süvari Alayı'nı kaleye, 36. Piyade Alayı'nı da Kırcaali Müfrezesi'ne bırakmak zorunda kalan IV. Kolordu üzerindeki etkisi olumsuzdu. Dahası, IV. Kolordu kadrolarının çoğu, müstahkem mevkii kadro çekirdeğini oluşturmak üzere Edirne'ye gönderilmişti. Bu nedenle, hazırlanan harekât planları doğrultusunda mürettep sıfatıyla teşkil edilen IV. Kolordu sınırlı bir muharebe kapasitesiyle hareket edebilmiştir. Tablo 4.1, bu harekât planlarına göre Trakya'nın savunmasında görevlendirilecek kuvvetleri gösteriyor (karşılaştırmak için, bkz. Ek B ve Tablo 3.2).

TABLO 4.1 Harekât Planları, 1912 – Trakya İçin Hedeflenen Osmanlı Muharebe Nizamı

ŞARK ORDUSU				
I. Kolordu	II. Kolordu	III. Kolordu	IV. Mürettep Kolordu	XV. Mürettep Kolordu
1., 2., 3. Piyade Tümenleri	4., 5., 6. Piyade Tümenleri	7., 8. (-), 9. Piyade Tümenleri	11. (-), 12. (-) Piyade Tümenleri	Çanakkale, Edremit Redif Tümenleri
			İzmit, Bursa Redif Tüm.	32. Piyade Alayı

<i>XVI. Mürettep Kolordu</i>	<i>XVII. Mürettep Kolordu</i>	<i>Süvari</i>
Konya, Karahisar, Ankara Redif Tümenleri 24. Piyade Alayı	Samsun, Ereğli, Kastamonu Redif Tümenleri	Müstakil Süvari Tümeni Müstakil Hafif Süvari Lıvası
<i>EDİRNE MÜSTAHKEM MEVKİİ</i>	<i>KIRCAALI MÜFREZESİ</i>	
Kale Tümeni ve Kale Topçusu 10. Piyade Tümeni Edirne, Babaeski, Gümülcine Redif Tümenleri 4. Nişancı Alayı 12. Süvari Alayı	Kırcaali Redif Tümeni Kırcaali Müstahfız Tümeni (mürettep) 36. Piyade Alayı	

Not: (-) işareti eksik mevcutlu bir kıtayı gösterir.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Kurulu (Harita) 4, 5, 11.

Bu kıtalardan birçoğu zaten mahallî olarak Trakya'da bulunmalarına rağmen, Şark Ordusu'na verilen Redif piyade tümenlerinin çoğu Batı Anadolu'da konuşlanmıştı. Seferberlik ve teksif için gereken zamanı hesaplayan EHU, bu kuvvetlerin bir ay içinde yerlerine sevkini ve savaşa hazır edilmesini planladı. Kalelerden, özellikle Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki ağır topçu alaylarından, dört ilâ beş günlük bir süre içinde savaşa hazır seferî kuvvet düzeyine gelmeleri bekleniyordu. Bulgaristan ve Sırbistan'ın hızlı seferberlik yeteneğine sahip oldukları umumca kabul edildiğinden, bu zaman çizelgeleri seferberlik kararını çok önemli hale getiriyordu.

İmparatorluğa karşı oluşum halindeki ittifakın (antlaşma şartları gizliliği öngörmesine rağmen) gayet farkında bulunan EHU, sınırlı seferberliği başlattı.⁵ EHU 23 Eylül 1912'de Edirne Kalesi kumandanına seferberlik emri verdi ve İkinci Ordu bölgesindeki Elbasan Redif Tümeni de seferberlik emri aldı. İki gün sonra, İkinci Ordu Redif tümenlerinden ikisine daha seferberlik emri ve-

*Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa
(Bibliothèque Nationale)*

rildi. Balkan İttifakı üyelerinin 30 Eylül 1912'deki genel seferberlik ilânına karşılık, ertesi gün EHU da genel seferberlik ilân etti. 2 Ekim'de mukavemet noktalarına asker yerleştirildiğini ve kuvvetlerinin savaşa hazır olduklarını bildiren Edirne Kale kumandanı Mirliya İsmail Paşa, ertesi gün, kentin sivil nüfusunu doğudaki İstanbul'a göndermeye başladı. Yine 2 Ekim'de, Şark Ordusu ve Garp Ordusu karargâhları harekete geçirildi.

Redif piyade tümenleri derhal toplanma bölgelerine sevk hazır olduklarını bildirdiler. Yozgat Redif Tümeni, Trakya'daki Vize'ye doğru 5 Ekim'de yola koyuldu. EHU, seferberlik emri alan ihtiyat ve gönüllü kıtalarının teksif alanlarına hareket etmeye başlamalarını 6 Ekim 1912'de, emretti. Redif tümenlerinin gelişini bekleyen EHU, Redif Ordusu'nu 7 Ekim'de harekete geçirdi. Hurşit Paşa'nın

kumandasındaki Redif Ordusu XVIII., XXIII. ve XXIV. Mürettep kolordulardan oluşuyordu. Garp Ordusu bölgesindeki VIII. Mürettep Kolordu ile Yanya Mürettep Kolordusu'nun sefer oldukları 8 Ekim'de bildirildi. Şark Ordusu'ndaki II. Kolordu da seferber olduğunu bildirdi. Ertesi gün, yeni kurulan Edirne Müstahkem Mevkii kumandanlığına Mehmet Şükrü Paşa getirildi.

Yine 8 Ekim 1912'de, özel bir askerî heyet savaş planlarını tartışmak üzere toplandı.⁶ Toplantıya katılanlar arasında Mahmud Şevket Paşa, Hadi Paşa, Hurşit Paşa ve Pertev Paşa'nın yanı sıra, Birinci Ordu kumandanı Abdullah Paşa ile kurmay başkanı Cevat Bey bulunuyordu. Geniş sevkıyat ve ordunun durumu hakkında bir rapor sunan EHU reis vekili Hadi Paşa, Osmanlı ordusunun hücum edemeyeceğini ve etkili bir savunmanın bile çok zor olduğunu ifade ederek sözüne son verdi. 25 Haziran'lı (45-50 günlük) planlama penceresinin değerlendirilmesi mevzusu gündeme geldiğinde heyet bu tahmini yeniden teyit etti. Eğer 25 günlük planlama penceresi dâhilinde savaş patlarsa, ordunun ancak 400.000 askeri harp mevkilerinde olacaktı. Toplantı, ordunun 750.000 askerlik tam savaş dönemi mevcudu mevki alana dek savaş durumunun ertelenmesi gerektiği sonucuna varılarak kapandı. Bundan kısa süre sonra, Nazım Paşa Hariciye Nezareti'nden savaşın başlamasını geciktirmek için elinden gelen her şeyi yapmasını istedi. Ne yazık ki, olaylar artık çok hızlı ilerliyordu ve imparatorluk savaşla sonuçlanacak bir ihtilafın ortasında kalmıştı.

İlk Hudut Harekâtı

Savaşın başlangıcını doğru tahmin eden EHU, 29 Eylül 1912'de seferber edilen Müstakil Süvari Tümeni'ne yedi süvari alayı tahsis etti. 1., 2., 4. ve 7. süvari alaylarından 1. Liva; 8., 9. ve 10. süvari alaylarından 2. Liva olmak üzere iki liva halinde teşkil edilen bu kuvvet, 3 Ekim 1912 akşamı sınırı perdelemeye başlamıştı. Bazı muhafız süvari müfrezeleri ile 3. ve 6. süvari alaylarından teşkil edilen Müstakil 5. Süvari Tümeni de harekete geçirildi.

30 Eylül 1912'de hudut boyunca konuşlanan ordunun sınır müfrezeleri, 3. ve 8. piyade tümenlerinden müfrezelerle takviye

edildi. Bu ince perde, Bulgar süvarileri ile devriyelerinin hududa sızmasını engellemeye yetiyordu. Saflarını ihtiyatlarla doldurmakta bulunan 10. Piyade Tümeni, Şark Ordusu'nun ardında teksif olabileceği gerçek bir örtü kuvveti oluşturmak üzere hududa ilerlemek için hazırlıklarını yaptı. Savaş yetkisini 17 Ekim 1912'de alan 10. Piyade Tümeni mevcuduna toplam 240 zabıt, 12.337 nefer ve 1.565 hayvan tahsis edilmişti. O akşam, Türk-Bulgar hududunun 100 kilometresi boyunca öncü konumuna doğru harekete geçen tümen, Arda, Meriç ve Tunca ırmaklarının intikal güzergâhları boyunca bir müstahkem tabur noktaları sistemi kurdu. Tümen karargâhı ile tümen topçu alayı, (Edirne'nin yaklaşık 12 kilometre kuzeydoğusundaki) Saray Akpınar'a seyyar karargâhlarını kurdular. Sınırın kendisi hudut müfrezelerinin gözetimi altında kaldı. 10. Piyade Tümeni'ni öne ilerletmek, süvari tümenine kuzeydoğuya ilerleyip Kırklareli'nin güneyindeki hududu örtme imkânı verdi. Bunun gerçekleştirilmesiyle birlikte, 3. ve 8. piyade tümenlerinin geçici hudut görevlerine gönderilmiş müfrezeleri de ana birliklerine döndüler.

Harekât Planlaması

Şark Ordusu Vize'nin kuzeybatısındaki teksif alanına yavaş yavaş ilerlemeye başladı, fakat 1912 Ekim ortasına gelindiğinde, Osmanlı ordusunun şekillenmesi için gereken 30 günden daha önce Bulgarların istilâya girişeceği anlaşılmıştı. Aşırı çalışan lokomotif filoları gittikçe daha fazla bozulmaya başladıkça baş gösteren demiryolu sorunları Osmanlı teksifini tehlikeye sokuyordu. Lokomotif ve vagonların düzenli bakım ve onarımı ekseriyetle, savaş bulutları toplandıkça muharebe alanlarını terk eden yabancı işçiler tarafından yapılıyordu. Ordu bu kaybı, filoyu çalışır tutmak için yeterli deneyimi olmayan subayları tahsis ederek kapatmaya çalışıyordu. Seferberliğin yirminci gününe gelindiğinde, 247 tren dolusu asker alacağı varsayılan⁷ Şark Ordusu'na fiilen sadece 132 tren sevk edilebilmiş; bunlardan 87'si bölgeye sevk edilen yeni askerleri, 45'i ise ikmal personelinin taşıdığı. Özellikle, Orta Anadolu'daki karargâh merkezlerinden gelen XVI. Mü-

rettep Kolordu'ya bağlı Redif tümenlerinin başlangıç muharebeleri için harekât alanına asla zamanında ulaşamayacakları açıkça anlaşılmıştı. Bu yüzden, her tümen ete kemiğe bürünmeden evvel EHU yeni kolorduları lağvetti. Yoldaki tümenler ulaştıkça, duruma göre diğer kolordulara tahsis edileceklerdi. Bunun yanı sıra, dikkatle hazırlanan 5 No.lu Sefer Planı'nın Ege'deki deniz gücünde değişen dengeyi hesaba katmamış olduğu da anlaşılmıştı. Gelibolu Yarımadası'nın bir Yunan çıkartmasına karşı zayıf kalmasından çok kaygılanan EHU, 15 Ekim 1912'de, XV. Kolordu'ya böylesi bir saldırıya karşı Gelibolu Yarımadası'nı savunmak gibi yeni bir görev verdi. Bu gözden geçirme, iki mürettep kolorduyu Şark Ordusu muharebe nizamından çıkarmış oluyordu. Ordu kurmayları harekât planını kurtarmak için mücadele ettikçe ciddi sorunlar baş gösteriyordu.⁸ XV. Kolordu'nun kaybıyla Edirne ve Dimetoka arasında oluşan âni boşluğu doldurmak için, Şark Ordusu kurmayı IV. Kolordu'nun 11. Piyade Tümeni'ne çatı birliğinden ayrılıp Edirne Kale kumandanının emrine girmesini bildirdi. Tümen 15 Ekim'de, civardaki savunma mevzilerine yerleşmek üzere Ergene Irmağı'nın karşı kıyısına ve Dimetoka'nın kuzeyine gitti.

Teksif planında ise, başta Şark Ordusu'na ayrılmış kıtalarda olmak üzere, baş gösteren başka acil sorunlar söz konusuydu. İzmir'e ve Batı Anadolu kıyısına yönelik İtalyan deniz tehdidi yüzünden, 6. Piyade Tümeni'ne buradaki ada ve anakara karargâhlarında kalmaları emredildi. 1. Piyade Tümeni'nin çoğu, tıpkı 2. Piyade Tümeni'nin bir kısmı gibi, âsileri yakalamak üzere Makedonya'ya sevk edilmişti. Aslına bakılırsa, 4., 7., 8., 9. ve 12. piyade tümenlerinin hepsi en azından bir tam alaylarını Yemen veya Arnavutluk'taki müfrez görevlere göndermişlerdi. Bunun anlamı, Şark Ordusu'nun varsayılan piyade mevcudunun yaklaşık ancak yarısıyla savaşa girecek olmasıydı.

Bununla birlikte, büyük bir çevirme muharebesi için kurmay planlaması devam etti. Kolordularının muharebe gücündeki muazzam yoklukları telâfi etmek için, Şark Ordusu I., II. ve III. kolorduların saflarına ya bir Redif piyade tümeni veya bir mürettep

piyade tümenini yeniden tahsis etti. Nizamiye ve Redif piyade tümenlerinin bu şekilde bir araya getirilmeleri, Trakya'daki Ekim 1910 manevraları sırasında denenmişti. Bu eklemelerle birlikte kolordular, (hiç değilse) kâğıt üzerinde savaş döneminde bulundurmaları gereken piyade mevcutlarına erişmişlerdi. Bu durum, üç kolordunun muharebe yeteneklerinde asimetrik bir değişikliğe yol açsa da, Osmanlı kurmaylarının 1912 Ekim sonunda derhal ulaşabilecekleri muhtemelen her bakımdan en iyi çözümdü. Şark Ordusu'nun bu gözden geçirilmiş savaş düzeni Tablo 4.2'de görülüyor.

TABLO 4.2 Trakya İçin Fiilî Osmanlı Muharebe Nizamı, 17 Ekim 1912

ŞARK ORDUSU			
<i>I. Kolordu</i>	<i>II. Kolordu</i>	<i>III. Kolordu</i>	<i>IV. Mürettep Kolordu</i>
2. (-), 3. Piyade Tümenleri	4. (-), 5. Piyade Tümenleri	7. (-), 8. (-), 9. (-) Piyade Tümenleri	12 (-) Piyade Tümeni
I. Mürettep Kolordu	Uşak Redif Tümeni	Afyonkarahisar Redif Tümeni	İzmit, Bursa Redif Tümenleri
<i>XVII. Mürettep Kolordu</i>		<i>Süvari</i>	
Samsun, Ereğli, İzmir Redif Tümenleri		Müstakil Süvari Tümeni	
		5. Hafif Süvari Livası	
<i>EDİRNE MÜSTAHEKEM MEVKİİ</i>		<i>KIRCAALI MÜFREZESİ</i>	
10. Piyade Tümeni		Kırcaali Redif Tümeni	
11. Piyade Tümeni		Kırcaali Müstahfız Tümeni (geçici)	
Edirne, Babaeski, Gümülcine Redif Tümenleri		36. Piyade Alayı	
4. Nişancı Alayı			
12. Süvari Alayı			
Kale Tümeni ve Kale Topçusu			

Not: (-), tam mevcudundan eksik bir kıtayı gösterir.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 67-70.

Trakya savunması için hazırlanan fiilî Osmanlı sefer planı, Balkan Harpleri tarihinin yazımında çok yanlış anlaşılmıştır. Bu, 1912 Ekim sonunda Kırkkilise'ye yapılan Osmanlı hücumlarını, taarruza dayalı bir stratejik planın kanıtı olarak yorumlayan Avrupalı gözlemcilerin erken anlatılarıyla başlayan bir yanlış anlamadır. Günümüz tarihçileri, Türklerin ilerleyen Bulgar ordularına aptalca hücumlar yapmak üzere savunma hatlarını terk ettiklerini ileri sürerek, bu fikri savunmaya devam ediyorlar.⁹ Gerçekte ise, EHU önceden düşünülmüş daha geniş stratejik savunma çerçevesi içinde harekât inisiyatifini ele geçirme şeklindeki stratejik kavramını izliyordu. Alman Genelkurmayı'ndan subayların hocalığında kırk yıllık Erkân-ı Harbiye Mektebi deneyimlerini yansıtan yok edici çembere alma muharebesi fikri, Osmanlı harekât planlamasında hayata geçirilmişti.

Osmanlı kurmay tahminleri ve savaş oyunları deneyimi, Bulgarların hızla ilerleyeceğine, fakat muhtemelen Edirne Kalesi'nin etrafından dolaşacaklarına işaret etmişti. Karadeniz kıyı boyundaki bozuk arazi, Bulgarların ilerleyiş cephesini daha da daraltıyor ve sonuç olarak onları kale ile Kırkkilise müstahkem kasabası arasına sıkıştırıyordu. EHU, sayıca üstün Bulgarları Lüleburgaz ve Çorlu istikametinde güneydoğuya uzanan çıkıntılı bir açıda sıkıştırmayı öngörüyordu. Osmanlılar en doğru anda, Edirne Kalesi'nden ve Kırkkilise'nin kuzeyindeki alandan güçlü eşmerkezli kanat taarruzları başlatacaklardı. Bulgar gerisinde birleşecek bu güçlü hücumlar, düşmanın kaçamayacağı bir cep yaratacaktı.¹⁰ Harp meydanını da fiziken bu plana uygun hale getirmek isteyen Türkler, İskenderköy'den Kırkkilise'ye uzanan doğu-batı yolu boyunca güçlü, daimî sahra istihkâmları inşa etmeye koyuldular. Sağ kanadın dayanak noktası olan Kırkkilise kasabası, bir mini kaleye dönüştürüldü. Batılı gözlemciler ve turist kıyafetinde dolaşan Bulgar subaylara, bugün ana direniş hattı olarak adlandırılacak bir şey olarak görünen bu savunma hattı aslında, Bulgar ordusunun karşısında cidden savunmasız duruma düşebileceği bir dikenli tel çitiydi.

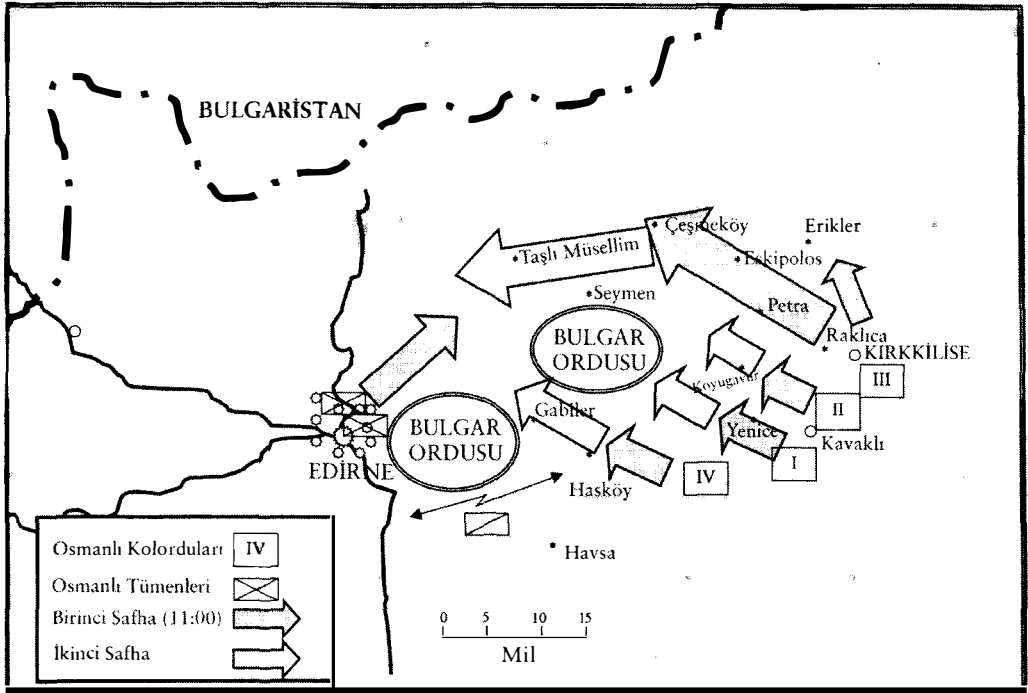
Tarihçiler, EHU reisi Nazım Paşa'nın, Şark Ordusu komutanı Ferik Abdullah Paşa'yı ilerleyen Bulgarlara fazla erken bir hücumda bulunmaya zorladığını ileri sürmüşlerdir.¹¹ Aslına bakılırsa, Nazım Paşa'nın tek yaptığı, Harekât Dairesi başkanı Pertev Paşa tarafından 16 Ekim'de yazılmış ve Hıristiyan orduların teksifini önlemek üzere gerek Şark gerek ise Garp ordularının hücumu geçmelerini tavsiye eden bir belgeye onay imzası atmaktı.¹² Edirne Kalesi, 10. Piyade Tümeni ile Gümülcine ve Edirne Redif tümenlerinin mevzi alarak harekâta hazır olduklarını 17 Ekim'de EHU'ya bildirdi. Ertesi gün, Ferik Abdullah Paşa da kendi ordusunun aynı şekilde taarruza hazır bulunduğu ve tüm birimlerin 20 Ekim akşamı itibariyle mevzilerinde olacağına dair EHU'yu haberdar etti. Ne var ki, 11. Piyade Tümeni'nin beklenmedik kaybıyla bozulmuş olan IV. Kolordu'nun üç tümenini tamamen bir araya getirip seferber hale koymak için on gün gerektiğini bildirmedi.¹³

Trakya'da Bir Osmanlı Ordugâhı, 1912 (Bibliothèque Nationale)

Orduyu felce uğratan talimli Nizamiye neferi kıtlığı bir yana, Şark Ordusu'nun başka eksiklikleri de vardı. Ordu ve kolordu kurmaylarında zarurî ihtiyaçları karşılayabilecek yeterli sayıda eğitilmiş kurmay subay yoktu. Sıhhiye, veterinerlik ve sahra hastane birimleri noksandı. Ordu seviyesi topçu alaylarında 600 koşum hayvanı eksikti. Tümen seviyesinde, hayvan kıtlığı seyyar cankurtaranların çoğunu hareketsiz kılmıştı. Süvari alaylarında eksik 300 at yerine askeriye'nin el koyduğu 250 çiftlik hayvanı bulunuyordu. Son ve en önemlisi, Şark Ordusu'nun dört Nizamiye kolordusu da piyadelerinin yaklaşık %60'ının eksik talimli olduğunu ve tüfeklerini iyi tanımadığını bildirmişti. Bu yetersizliklere karşın, ordu Bostanlı, Yenice ve Kırkkilise arasındaki savunma hattını işgal ve tahkim planlamasıyla kıtalarını ilerletmeyi sürdürdü. Şark Ordusu süvari tümeni ile IV., I., II. ve III. kolorduları doğudan batıya sevk etti. Muharebe gücü açısından bu, Şark Ordusu'nun en güçlü kolordularını sağ kanada konuşlandırması anlamına geliyordu. 21 Ekim 1912'de Kırkkilise'nin hemen güneyindeki Kavaklı'da konuşlanan Şark Ordusu karargâhı, önerilen ilerleme ekseninde toplandı. Şark Ordusu kurmaylarının sefer planına Kavaklı'da son şeklini vermesiyle, Abdullah Paşa o gün saat 16:00'da ordusuna harekât emrini verdi (Tablo 4.3).

Abdullah Paşa'nın harekât emri, Alman ordusunun öncülük ettiği ve günümüzde ekser dünya ordularında yaygın kullanılan beş paragraflık formattaydı. Özetle, Paşa düşmanın durumunu, kendi niyetini, harekât konseptini, taarruzu kontrol edecek eşgüdüm önlemleriyle iletişim ve işaret kumandasını bildiriyordu. Bu, çok ihtiraslı, iki evreli bir plandı (Şark Ordusu Planı'nın grafikleri için bkz. Harita 4.1). Saat 11:00'a kadar gerçekleştirilecek birinci evrede, I., II. ve IV. kolordular Bulgarları bir hücumla oldukları yere mihlayacaklardı. III. Kolordu eşzamanlı olarak sağ kanattan hızla kuzeybatıdaki Çeşmeköy'e ilerlerken, bir diğer kolordu seviyesi taarruz da Edirne Kalesi'nden kuzeydoğuya ilerleyecek ve her iki harekât da sabah 11:00'a kadar tamamlanacaktı. İkinci evrede, III. Kolordu eksenini etrafında dönecek ve Edirne'den gelen birliklerle bağlantı kurup düşmanın etrafındaki çemberi kapatmak üzere ba-

Harita 4.1 21 Ekim 1912, Saat 16:00'da Çıkarılan Emirlere Binaen Şark Ordusu Harekât Planı

tiya hücum edecekti. Bu en önemli görev, yani III. Kolordu'nun sağ kanat kuşatma harekâtı, 48 kilometreyi aşkın bir yürüyüş gerektiriyordu.

Türklerin karşılarındaki düşman gücüne dair tahminleri, Şark Ordusu harekât planının en önemli yönlerinden biriydi. Abdullah Paşa, Edirne'nin doğusunda süvari eşliğindeki üç Bulgar piyade tümeniyle karşılaşmayı bekliyordu. Bulgar gücüne dair bu hayli eksik değerlendirme, gözden geçirilmiş Türk istihbaratından ileri gelmişti. Almanya sefiri Baron Hans von Wagenheim, Bulgar ordusunun büyük bölümünün Sırplarla birlikte Makedonya'ya sevk edileceğine dair Türklerin tahminde bulunduğunu 21 Ekim'de Berlin'e, bildirmişti.¹⁴ Bu, Bulgar niyetleri hakkında Osmanlı düşüncesindeki önemli bir değişimdi. Mevcut Türk belgelerinde ne yazık

ki açıklanmayan bu husus, herhalde, Makedonya'da gözü olan Balkan İttifakı'nın hedeflerine dair analizlerden kaynaklanmıştı. Her durumda, bu yanlış güç değerlendirmesi Osmanlı Birinci Ordusu için ölümcül sonuçlar doğurdu.

TABLO 4.3 Şark Ordusu Harekâtı (Özet), 21 Ekim 1912

1. Süvari eşliğinde üç düşman tümeni Süloğlu Çiftliği-Kayapa'ya ilerlemiştir. Devletli-İlağaç yakınında düşman piyadesi gözlenmiştir. Ayrıca, Tunca Irmağı'nın doğu ve batı yakalarında da düşman kuvvetleri gözlenmiştir.
2. Allah'ın izniyle ordu yarın (22 Ekim 1912) saldırıya geçecektir.
3. Ordunun sağ kanadı olan III. Kolordu, düşman sol kanadını kuşatma harekâtıyla çevirecektir.
4. I. Kolordu düşmanı yerine sabitlemek için hücumla geçecektir.
5. II. Kolordu düşmanı yerine sabitlemek için hücumla geçecektir.
6. IV. Kolordu düşmanı yerine sabitlemek için hücumla geçecektir.
7. Süvari tümeni IV. Kolordu'nun sağ kanadını perdeleyecektir.
8. Şükrü Paşa ve Edirne Kalesi, 11. Piyade Tümeni dâhil eldeki tüm Nizamiye ve Redif kollarını kullanarak şiddetli bir cenah taarruzuna kalkacak ve Tunca Irmağı'nın kuzeyinde sağ kanatla birleşecektir.
9. Eşgüdüm önlemleri: III. Kolordu, I. Kolordu, II. Kolordu ve IV. Kolordu, sabah saat 11:00'dan önce, hücumu düzenlemek (eşgüdümlemek) için Çeşmeköy'ün batısından Demirhanlı'ya doğru ilerleyen bir hat (modern doktrin terminolojisinde: Safha Hattı) üzerinde bulunmalıdır.
10. Ordu karargâhı yarın saat 09:00'a kadar Kavaklı'da kalacak, fakat daha sonra Yenice'ye ve oradan da Gerdelli'ye hareket edecektir.

Not: Paragraf 3-7 belirlenmiş bir ilerleme ekseni boyunca ele geçirilecek özgül coğrafi hedefleri içeriyordu (Harita 4.1 bu ilerleme eksenlerini gösteriyor).

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 121.

Kırkkilise Muharebesi

Bulgar ve Osmanlı ordularının 1912 Ekim sonunda (günümüzde Türkçe Kırklareli, Bulgarca ise Lozengrad olarak adlandırılan)

III. Kolordu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa (Şebbal Dergisi)

Kırkkilise’de giriştikleri genel bir muharebede Osmanlı ordusunun tam bir bozguna uğraması, bütün dünyada büyük bir şaşkınlık yarattı. ABD ordusundan Binbaşı Clyde Sinclair, Alman binbaşı G. von Hochwächter, Fransız kurmay binbaşı Alain de Penenrun ve İngiliz yarbay Reginald Rankin’in de aralarında bulunduğu çeşitli gözlemciler, tıpkı önemli Osmanlı kumandanlarından Mir-liva Mahmud Muhtar Paşa gibi, bu harekâtın değerlendirmelerini 1913’te yazdılar. Batılı gözlemciler genel anlamda daha iyi bir moral ve talime sahip sağlam Bulgar ordusunun, kötü talimli ve moralsiz Osmanlıları adamakıllı ezdiğini düşünüyorlardı. Taktik düzeyde bir haklılık payına sahip bu yorum, stratejik ve seferî seviyedeki daha büyük gerçeği perdeliyordu.

Osmanlı planının en hayati unsuru, III. Kolordu’nun birinci safhada Çeşmeköy’e ve ardından ikinci safhada Taşlı Müsellim’e ha-

reketiydi. Bu hedeflere ulaşacak hücumun temposunu sürdürmekte başarısızlık, sayıca zayıf Şark Ordusu'nun savunma avantajını yitireceği açık arazide Bulgarlarla meydan muharebesine tutuşup kalmasıyla sonuçlanacaktı. Bu yüzden, III. Kolordu'nun çevirme harekâtındaki herhangi bir aksama, Osmanlı planını ölümcül şekilde işe yaramaz hale getirecekti.

III. Kolordu, tamamı Nizamiye tümenlerinden teşkil edilmiş tek Şark Ordusu kolordusuydu (bkz. Tablo 4.2) ve dahası, kendi harekât bölgesinde (barış dönemi ana karargâh mevkileri Kırk-kilise, Lüleburgaz ve Çorlu) bulunuyordu. Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa genç, saldırgan ve Osmanlı ordusunda çok itibar gören bir askerdı. Çevirme harekâtı kifayeti açısından, mevcut dört kolordu arasında tartışma götürmez şekilde en iyi tercih III. Kolordu idi. İlk emirlerini 21 Ekim 1912 akşamı saat 19:00'da çıkaran¹⁵ Mahmud Muhtar Paşa, astlarına olabildiğince çok planlama zamanı kazandırabilmek için, ilkin sadece asgarî temel bilgileri sözlü emirle ilettili. Aradan geçen sürede (saat 20:00 ilâ gece yarısı), III. Kolordu kumandanı ile kurmayları, tümenler için ayrıntılı yazılmış harekât emirleri kaleme aldılar.¹⁶ Şark Ordusu'na verilen coğrafi hedefleri (Raklıca, Petra, Eskipolos, Çeşmeköy, Taşlı Müsellim) tanımlayan kolordu emri, 40 kilometreden fazla yol alınması gerektiğini belirtiyordu. Bu yüzden, 9. Piyade Tümeni ve *Afyon-Karahisar Redif Tümeni*'ne (bundan sonra, *Afyon Redif Tümeni*) o gece (22 Ekim) saat 01:30'da harekete geçme emri verildi. 9. Piyade Tümeni'ne Raklıca üzerinden yürüyüşe geçip Petra'yı aldıktan sonra kuzeydoğuya, 8. Piyade Tümeni'nin cenahına hareket etmesi emredildi. III. Kolordu kumandasına 20 Ekim'de giren yeni kurulmuş *Afyon Redif Tümeni*'ne de kolordunun sol kanadı ve ayrıca 02:00'a kadar Raklıca'ya gitme görevi verildi. Tümenlere, piyadeleriyle birlikte kollarının başında sahra topçuları ile birleşmeleri ve aynı zamanda kolordu karargâhıyla irtibat kalmaları söylendi. Ayrıca topçu ihtiyat mühimmatı katarlarını da ileri götürmeleri emredildi. Kolordunun sağ kanadındaki 7. Piyade Tümeni'ne saat 09:30'a kadar Erikler'i alıp ardından Devletliğağaç'a hareket etmesi emredildi. Üç havan topu bataryası da

*Kırkkilise Muharebesi'nde İlerleyen Bir Bulgar Süvari Kıtası
(Bibliothèque Nationale)*

7. Piyade Tümeni'ni takviye ediyordu. 8. Piyade Tümeni'ne Rak-
lıca'nın kuzeyine ilerleyerek Eskipolos'u ele geçirme emri verildi.
Ayrıca telgraf müfrezesine saat 08:00'a kadar harekete geçmesini
bildiren Mahmud Muhtar Paşa, kendi karargâhını saat 8:30'a ka-
dar Petra'ya, saat 10:30 olduğunda da Eskipolos'a hareket ettir-
meyi planlıyordu. Bulgarlardan güçlü karşılık olmaması halinde,
bu plan yürüyebilirdi.

Karanlık ve sabahın erken saatlerindeki sis birliklerin teksifinde
güçlük yaratınca, 22 Ekim saat 6 ilâ 7'ye kadar çoğu kıtanın ile-
ri hareketini gecikti.¹⁷ Şafak sökene kadar bazı kıtalara emir bile
ulaşmadığını Mahmud Muhtar Paşa hatıratında belirtir. Dahası,
piyade taburları destek topçularından uzağa savrulmuştu. Sonuç
olarak, Afyon Redif Tümeni'nin bazı kısımları, topçuları olmadığı
halde saat 02:30'da, 7. Piyade Tümeni'nin bazı kısımları da hemen
hemen aynı saatte harekete geçmeyi başardı. Kolordunun kalan

kısmı ise 22 Ekim 1912 saat 06:00 ilâ 07:00'a kadar hareketine başlayamadı. Son olarak, yağışlı havanın yarattığı yoğun çamur da o uğursuz salı sabahı yol dışı hareketi güçleştirmekteydi.

Gelgelelim, Türklerin karşı karşıya kaldığı sorunlar bunlarla da bitmiyordu. Yetersiz istihbarat, III. Kolordu'nun karşısındaki kuvveti doğru değerlendirememesine yol açmıştı. Bulgar ordusunun çok zayıf sol-kanat birimleri yerine, tam güçlü ve savaşa hazır Bulgar 4. "Breslav" Piyade Tümeni Petra-Eskipolos-Çeşmeköy yolunun iki yanına yayılmıştı. Bulgar Üçüncü Ordusu'na bağlı 4. Piyade Tümeni, her biri iki alaylı üç tugaydan oluşuyordu ve sol kanadı Petra'nın hemen batısına konuşlanmıştı. Kaldı ki, 4. Tümen ile aynı hizadaki 5. "Tuna" Piyade Tümeni (aynı şekilde üç tugaylı bir piyade tümeniydi) de Erikler ile Kadıköy arasında yarı yolda bulunuyordu. Osmanlı III. Kolordusu tam bir arı kovanına çomak sokmak üzereydi.

Miralay Şükrü Bey kumandasındaki Afyon Redif Tümeni, saat 11:30 civarında Bulgarlarla temasa geçen ilk Osmanlı kıtası oldu.¹⁸ Petra civarındaki arazi, yaklaşık 50-100 metre yükseklikte küçük tepelerle engebeli ve dere vadileriyle bölünmüştü. Bitişik 9. Piyade Tümeni Eskipolos civarında düşman varlığı bildirmesine karşın, Miralay Şükrü Bey intikal yürüyüşünü sürdürdü. Yolda, Petra'nın birkaç kilometre batısında, ağır tüfek ve top ateşi altında kalmaya başlayan Afyon Redif Tümeni, konumunu yürüyüş kolundan cephe hattına dönüştürdü.

Mirliva Hasan İzzet Paşa kumandasındaki 9. Piyade Tümeni de ileri yürüyüşünde Petra'yı geçti ve saat 11:30 civarında Eskipolos yolunda Bulgarlarla karşılaştı. Bu çarpışmaların raporları saat 12:30'da kolordu karargâhına ulaştı.¹⁹ III. Kolordu kumandanı, saat 13:30'da Şark Ordusu'na gönderdiği raporda, 7. Piyade Tümeni'nin on iki Bulgar taburuyla sıcak temas kurduğunu bildirdi. Mahmud Muhtar Paşa, Petra ve Eskipolos arasında bütün şiddetiyle süren muharebeyi gözlemlemek üzere saat 14:00'da ileri hareket etti. Düşman mevzilerine karşı birkaç başarısız cephe hücumuna girişen Türkler, Bulgar topçu ateşiyle ağır şekilde dövülmüşler ve kayıpları tırmanmaya başlamıştı.

III. Kolordu'nun sağ kanadında, saat 02:30'da harekete geçen Miralay Mustafa Hilmi Bey kumandasındaki 7. Piyade Tümeni, saat 8:00'da, taarruz çıkış hattını aşmış ve batıdaki Erikler'e doğru yürüyüşe geçmişti. Miralay Fuat Ziya Bey kumandasındaki 8. Piyade Tümeni de yaklaşık aynı saatte ayrıldı. Genel olarak Kırk-kilise-Erikler yolu üzerinde kuzeybatıya ilerliyor ve komşusu 7. ve 9. piyade tümenleriyle teması sürdürmeye çalışıyordu. Bu tümenler saat 12:00 civarında Erikler'in yaklaşık 4 kilometre batısında düşmanla temas kurdular. Bulgar top ateşi yine özellikle ağır ve etkili oldu. 7. Piyade Tümeni, Bulgarların hafifçe geri çekilmesiyle geçici bir başarı kazandı; ne var ki, birkaç Türk hücumundan sonra, ikinci ortaları itibarıyla ileri hareket batağa saplanmıştı. Böylelikle, III. Kolordu'nun Çeşmeköy'ü artık arkada bırakmış olması gerektiği saatte, Petra, Eskipolos ve Erikler'de ağır bir çarpışmaya girildi. Mahmud Muhtar Paşa, toplam 48 taburdan müteşekkil iki devasa Bulgar piyade tümeninin üzerine 23 piyade taburlu küçültülmüş III. Kolordu ile yürüyüp saldırıya geçti. Dahası, III. Kolordu'nun tamamı harekâta yer aldığından, muharebenin seyrini değiştirebilecek belli başlı bir ihtiyat kuvveti kalmamıştı. Üzerine hücumla kalktığı düşman kuvvetinin boyutundan tam emin olamadan Şark Ordusu kâragâhına harekât raporları gönderen Mahmud Muhtar Paşa, ayrıca, kendine bağlı komutanlardan durum raporları istedi.

Eskipolos'taki muharebe meydanına vardığı anda geri çekilmekte olan Afyon Redif Tümeni askerleriyle karşılaşan Mahmud Muhtar Paşa, düzensiz ricatı durdurup geçici bir savunma hattı kurdurmayı başardı. Ne ki, yaklaşmakta olan düşman kuvvetlerinin ayrıntılı bir gözleminden sonra, tümene geri çekilmeye devam etmesini emretti.²⁰ Bu arada bütün mevcuduyla yetişen 9. Piyade Tümeni, Osmanlı savunmasını tahkim etti. Bulgarlar, keskin nişancıları Türkleri tacize devam etmesine karşın, hücumla kalkışmadılar. Mahmud Muhtar Paşa, askerlerini bizzat canlandırmaya çalışmaktan kolordusuna kumanda etmeye bile vakit bulamıyordu. III. Kolordu kumandanı, bir başka Osmanlı taarruz harekâtının imkânsız olduğunu akşamüzeri yaklaşırken

açıkça anladı. Mahmud Muhtar Paşa kendisine bağlı kumandanları savunma düzenine aldı; ama düşmanla temasa geçmek için, keşif unsurlarına olabildiğince ileri gitmelerini de emretti. Ayrıca, 9. Piyade Tümeni'nin bir alayı ve Petra yakınındaki topçulardan gecikmeli de olsa bir ihtiyat kolordusu kurdu. Karanlık basarken, III. Kolordu'nun 23 piyade tümeninden yedisi ve 13 topçu bataryasından yine yedi tanesi, Bulgarlarla temas halindeydi; geri kalanlar ise ihtiyattaydı. 7. Piyade Tümeni, o akşam ilerleyen saatte, önünde 16 tane düşman taburu belirlediğini rapor etti. Dolayısıyla, muharebenin ilk gününün sonuna gelindiğinde, Şark Ordusu'nun sağ kanadı için büyük bir önem taşıyan çevirme harekâtı, çok daha üstün ve saldırgan bir düşman kuvvetiyle karşılaşarak hedefin otuz kilometre gerisinde kalınmasıyla birlikte çamura gömülmüştü.

Batıda, Abdullah Paşa'nın muadil sol kanat çevirme teşebbüsü de tamamen durmuştu. Bu faaliyet, Edirne Müstahkem Mevkii'nden (bundan böyle Edirne Kalesi) huruç eden Ferik Mehmet Şükrü Paşa kumandasındaki Edirne Mürettep Kolordusu'ndan (evvelce kale emrine verilmiş Nizamiye piyade tümenlerinin fazlalarından 17 Ekim'de kurulmuş) müteşekkildi. Kalenin esas dört savunma kuşağı, Babaeski Redif Tümeni Şark Bölgesi'nde, Gümölcine Redif Tümeni Cenup (güney) Bölgesi'nde ve Edirne Redif Tümeni Garp Bölgesi'nde olacak şekilde, üç savunma kuşağı halinde yeniden düzenlendi. 10. Piyade Tümeni ve 12. Süvari Alayı, Tunca Irmağı methallerini korurken, 4. Nişancı Alayı Şark Bölgesi'nde gerçekleştirecek hücumları perdeliyordu. İlk başta Dimetoka yakınındaki XV. Kolordu'nun yerine geçirilen 11. Piyade Tümeni, kalenin Karaağaç'taki güney çemberi içinde bulunuyordu.

21 Ekim saat 17:00'da kaleye ulaşan Şark Ordusu Taarruz Harekât Emri'nin sekizinci paragrafı, Mehmet Şükrü Paşa'yı son derece hususî taktik rehberlik ve hedeflerle görevlendiriyordu. Bunlara göre, "eldeki bütün" Nizamiye askerleri Bulgarlara karşı şiddetli bir hücumda toplanacaktı. Saat 19:00 olduğunda, kale kurmayları emirlerindeki kıtalara uyarı emirleri göndermeye

başladılar. Mehmet Şükrü Paşa'nın planı, hem Nizamiye piyade tümenlerini hem de yeni oluşturulan 1. Mürettep Tümen'i, ertesi gün kaleden kuzeydoğuya yapılacak saldırıyı omuzlamak üzere bir araya getirmektir.²¹ Kâğıt üzerinde, 4. Nişancı Alayı (Nizamiye) ile Kırklareli ve Dedeağaç Redif piyade alaylarından müteşekkil 1. Mürettep Tümen sağ kol sıfatıyla hücumla geçecek, 32. ve 33. piyade alayları ile Bursa Redif Piyade Alayı'ndan müteşekkil 11. Piyade Tümeni ise orta koldan saldırıyordu. Yeni kurulmuş Edirne Mürettep Kolordusu her üç piyade tümeninin taktik kumandasını elinde bulunduruyordu. Aslına bakılırsa, Mehmet Şükrü Paşa kale dâhilinde mevcut bütün Nizamiye kıtalarını taarruz için bir araya getirmişti.

Kale kurmayları yazılı harekât emirlerini tamamlar tamamlamaz, kıtalar hareket için hazırlıklara koyuldu. Nihayet, 22 Ekim 1912 günü sabaha karşı 02:00'da, kale kumandanı yazılı harekât emrini (Tablo 4.4) astı tümen kumandanlarına bizzat teslim etti.

Bu harekât emrindeki birkaç husus derhal okuyucunun dikkatini çekecektir. İlkin, Türkler Bulgar taarruzunun gücünü son derece yanlış değerlendirmişti. Edirne ile Kırkkilise arasında, son derece güçlü Bulgar piyade tümenlerinden üç değil tam altı tane bulunuyordu. Bundan başka, kuzeybatıdan Edirne'ye doğru hızla yayılan iki Bulgar piyade tümeni daha vardı. Ayrıca, Türkler Tunca Irmağı boyunca çok zayıf bir direniş ummuşlardı. Şark Ordusu'nun hasım Bulgar gücüne dair görüşünde de kendini gösteren bu Osmanlı istihbarat başarısızlığı, sefer planı için ölümcül etki yaptı. Bununla birlikte, Mehmet Şükrü Paşa'nın kurmaylarının sağlam ve incelikli planlaması; lojistik, ateş desteği, muharebe meydanı yönetimi ve emir-komutanın ayrıntılara verdiği dikkat ortaya çıkar. Mehmet Şükrü Paşa ayrıca, kalenin batı tarafında (gerçek hücumun tam cephesi) düşmanın kafasını karıştırıp dikkatini dağıtacak bir harekât yürütmeyi de planlıyordu. Kendi türü için bir emsal teşkil eden Edirne Kalesi Harekât Emri, bütün Osmanlı kurmay subaylarının Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde aldığı Alman usulü eğitimi yansıtır.

TABLO 4.4 Edirne Kalesi Harekât Emri (Özet), 22 Ekim 1912

1. Üç piyade tümeninden müteşekkil düşman kuvveti Kayapa-Seymen-Marabesi-Eskipolos arasında bulunmaktadır.
2. Tunca Irmağı boyundaki Değirmen ve Yeniköy yakınlarında zayıf bir düşman kuvveti bulunmaktadır.
3. Şark Ordusu, Allah'ın izniyle Salı günü hücumla geçecektir. Şark Ordusu'nun taarruzunu Eskipolos-Seymen-Süloğlu-Demirhanlı hattı izleyecektir.
4. Edirne Mürettep Kolordusu, teksif olarak 22 Ekim saat 10:00'da düşmana hücum hazır hale gelecektir. 1. Mürettep Tümen, 212 Rakımlı Tepe'nin güneybatısına üç güzergâhtan toplanacaktır. 11. Piyade Tümeni, Hızırağa'nın üç kilometre güneybatısında, 10. Piyade Tümeni ise Hanlıyenici yolu üzerinden Karaca köyünde toplanacaktır.
5. Tümenler dört günlük tayın ve cephanelerini yanlarında taşıyacaktır.
6. Tümenler tedarikleri ile mühimmat depolarını ileriye taşımaya hazırlanacaktır. Bunun için gerekli emirler 148 Rakımlı Tepe'nin batısında bir noktada verilecektir.
7. Karargâhlar Ayvazbaba Bataryası'nda yer alacaktır. Her tümeden ve 12. Süvari Alayı'ndan bir irtibat subayı emirlerini almak üzere saat 10:00'da oraya gönderilecektir.
8. Seçilmiş kale mühimmat depoları (Arnavutköy ve Küçük Taşocağı) hücum için fazladan top ve piyade mühimmatı sağlamak üzere açılacaktır.
9. Ana hücumla aynı saatte, Maras bölgesindeki birlikler düşmanı şaşırtmak için bir gösteriş taarruzu düzenleyecektir. Bu şaşırtma taarruzunu Gümülcine Redif Tümeni yapacaktır.
10. Destekleyici ilave top ateşleri kale birliklerince sağlanacaktır. Seri ateşli toplardan müteşekkil üç batarya sağ kanadı, Gümülcine Alayı'ndan havan topu bataryası da sol kanadı destekleyecektir.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 122-24.

Kurmay Miralay Hüsamet-tin Bey kumandasındaki 10. Piyade Tümeni, 22 Ekim sabahı saat 08:00'da taktik toplanma alanına düzenli bir şekilde vardı.²² Tümenini iki kola ayıran Hüsamet-tin Bey, birinci hedefi olan Büyük Döllük köyüne doğru derhal harekete geçtiğinde, sol cenahını 12. Süvari Alayı, perdeliyordu. Hüsamet-tin Bey tümeninin ileri unsurları saat 10:00'da köye gir-

diği zaman, köylüler düşman kuvvetlerinin piyade, makineli tüfek ve toplarıyla birlikte Tavşan Korucu köyü civarına konuşlandığı bilgisini verdiler. Durum derhal kolordu karargâhına bildirdiğinde, onlar da destekleyici top atışlarını kalenin 12 cm'lik Taşocağı Bataryası'ndan Tavşan Korucu köyüne yapmaları için lüzumlu eşgüdümü sağladılar. Hüsamettin Bey aynı zamanda askerlerine tarruz düzenine girme emri verdi.

Dinlenme bölgesini saat 06:30'da boşaltan 11. Piyade Tümeni, yarım saat sonra Edirne'ye doğru hareket etti. Mirliva İbrahim Paşa kumandasındaki öncü birlikler, saat 08:00'da taktik toplanma bölgesine ulaştılar. Yürüyüş kolları oluşturan tümen, Küçük Döllük köyüne doğru ilerledi ve saat 11:00'da, Hızırağa köyünün kuzeyinde iken, bir saat içinde düşmanla temas beklmelerine dair kolordu raporlarını aldı. Saat 12:00'da ise, tümenler nihaî hedeflerinin Pravadi (Sinan) köyü olduğunu öğrendiler.

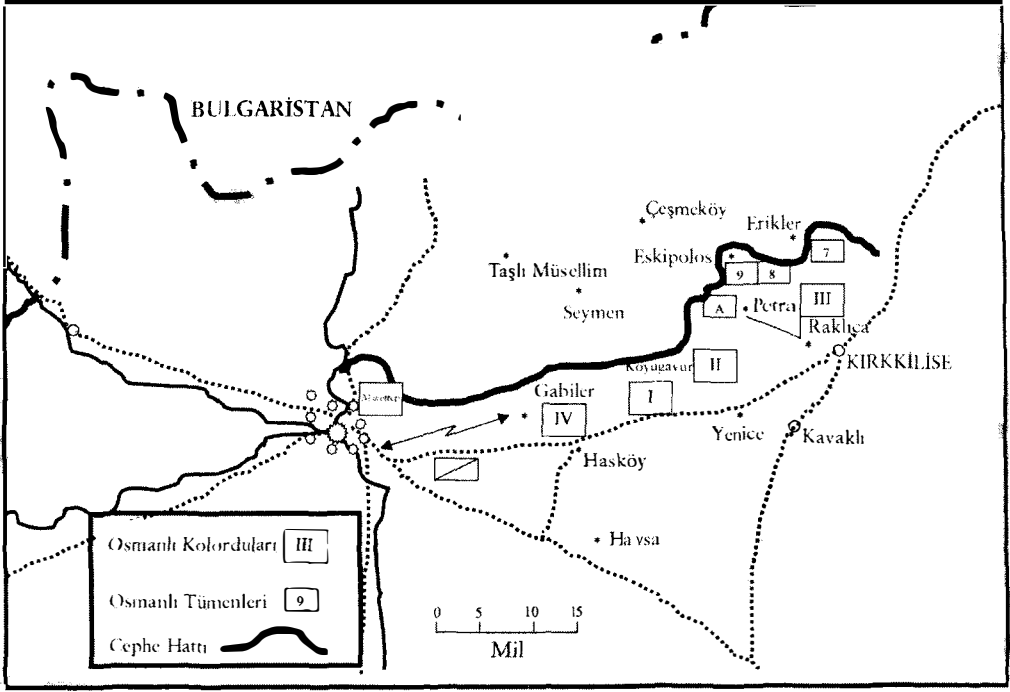
Bulgar Süngü Hücumu
(Yaroslav Veşin'in Tablosu)

Kurmay Kaymakam Celal Bey komutasındaki, yeni oluşturulmuş 1. Mürettep Tümen, yaklaşık saat 08:00'da taktik toplanma bölgesine hareket etti; fakat 09:30'a kadar ileri harekete başlamadı. Çok ağır ilerleyen Mürettep Tümen, çevik Nizamiye tümenlerinin gerisine düşmüştü. Öğle olduğunda, Celal Bey tümeni ancak iki kilometre ilerleyebilmişti.

Temas için harekete geçen 10. ve 11. piyade tümenleri, saat 13:00 civarında Sofular köyündeki düşmanın top ve tüfek ateşi altında kaldı. Saat 14:30 itibarıyla her iki tümen de temas kurmuş ve Bulgar 3. Piyade Tümeni'nin 2. ve 3. tugaylarından bölüklerin inşa ettiği siper hattına ilerlemekteydiler. Sağ taraftaki Türk askerlerinin ilerlerken, "Padişahım Çok Yaşat!" diye haykırdıkları işitilebiliyordu. Saat 16:00'a geldiğinde, her iki tümen de kolumdu kumandanına, Bulgarların tam ricat halinde olduğunu bildirdi. Yarım saat sonra, bazı askerleri yorgun düştüğünden durma noktasına gelmiş 1. Mürettep Piyade Tümeni'ne haber gönderen Mehmet Şükrü Paşa, derhal ilerlenmesini emretti. Ayrıca, Şark Ordusu'na gönderdiği haberde, IV. Kolumdu ve ilişik süvarilerinin 1. Mürettep Tümen'le bağlantı kurmasının iyi olacağını bildirdi.

Türkler ilerlemeye devam etti, fakat saat 17:35 civarında hava kararmaya başladı. Saat yaklaşık 22:30'da 10/29., 10/30., 11/32. ve 11/33. piyade alayları, Bulgarların bir savunma hattı kurdukları Tavşan Korucu köyüne yaklaştılar. 11. Piyade Tümeni, Bulgar hattını yarmak için bir ihtiyat alayı gönderdi. Bulgar ihtiyatları, saat 23:30'da, Türk tümen cephe hattının tam merkezine beklenmedik ve şiddetli bir gece karşı taarruzu yaptılar. Bu taarruz bugün, Türk tümenlerini ayırmaya yönelik kasıtlı bir girişimden çok, Bulgar ihtiyatlarının yerleşiminin bir işlevi gibi görünür. Her ne hal ise, açıkta yakalanan Türkler ağır zayıyat verdiler.

Beklenmedik ve ağır direnişle yüz yüze kalan her iki tümen de geri çekilmeye başladı. Türkler gece boyunca neredeyse iki kilometre geriye düştüler. Her şeye rağmen, Edirne Mürettep Kolumdu yaklaşık sekiz kilometre, yani Pravadi'deki nihai hedefine olan mesafenin üçte ikisini kat etmiş, fakat gece ricatı kolumdu-

Harita 4.2 Harekât Durumu, 23 Ekim 1912

nun toplam ilerleyişini altı kilometreyle sınırlı tutmuştu. 11. Piyade Tümeni'nin 22 Ekim günü muharebe harekâtında uğradığı zayıat, 4 zabıt ve 135 er şehit, 5 zabıt ve 335 er yaralı, 168 kişi de kayıp olmak üzere toplam 647'ye ulaştı. Türk kayıtlarında geçmemekle birlikte, 10. Piyade Tümeni de muhtemelen benzer bir zayıat verdi.

Kalenin batı cenahında, şaşırtma taarruzu saat 12:00'da başladı. Türkler bütün Gümülcine Alayı ile fazladan iki Redif piyade taburu ve 10. (Nizamiye) Nişancı Taburu'nu saldırıda kullandılar. Altı kilometre ilerleyen bu kuvvet, saat 14:15'te Bulgar 8. Piyade Tümeni'ne hücum etti. Bulgar 51. Piyade Alayı'nın saflarını yaran Mithat Paşa Taburu, Bulgar ihtiyatı (52. Piyade Alayı) saat 15:30'da başlayan ve kaybedilen hatlarını geri alan kararlı bir

karşı taarruza kalkana dek, neredeyse iki kilometre ilerledi. Karşı taarruz üzerine Türkler kaleye geri çekildiler. Zayıat hafifti: 2 zabıt ve 12 er şehit olmuş, 80 asker ise yaralanmıştı. Ne var ki, Mithat Paşa taburunun 380 askeri bu şaşırtma savaşında esir düştü.

Şark Ordusu karargâhındaki Ferik Abdullah Paşa, emir-komuta güçlükleriyle karşılaşyordu. En önemli çevirmeleri gerçekleştiren sağ ve sol kanatlarının düşmanla şiddetli temasına dair rahatsız edici raporlar gelmeye devam ediyordu. Gece yarısı, astı kumandanlara I. ve II. kolorduların gidişatıyla ilgili hoşnutsuzluğunu ifade eden emirler gönderen Abdullah Paşa, III. Kolordu'nun ağır çatışmaya girdiğini haber verdikten başka, IV. Kolordu dâhilindeki İzmit Redif Tümeni'ne de düşmanın amansızca saldırdığını belirtti. Edirne'den tamamlayıcı sol kanat taarruzunun kısmî bir başarı elde ettiğini, fakat daha üstün kuvvetlerce geri püskürtüldüğüne de son olarak değindi.²³ O gecenin ilerleyen saatlerinde, I. ve II. kolorduların taarruzlarının da başarısız olduğuna dair başka kötü haberler geldi. Kaldı ki, 2. ve 3. piyade tümenleri, Osmanlı askerlerinin nizam ve maneviyatını bozan Bulgar gece taarruzlarına hedef olmuşlardı. Çok sayıda şehit ve yaralı zabıt bulunması da sorunları ağırlaştırıyordu. Neticede, birkaç seyyar batarya karanlıkta düşmana bırakılarak geri çekildi. Gece yarısı olduğunda, 3. Piyade Tümeni panik halindeydi. Şark Ordusu karargâhından muharebenin gerçek durumunu belirlemek üzere gönderilen irtibat subayları karanlıkta alt karargâhları bulamadılar. Ordusuna neler olduğunu tam olarak belirlemeyi başaramayan Ferik Abdullah Paşa, 23 Ekim sabahı saat 03:00'da emrindeki tüm karargâhlara sözlü olarak bildirilen sınırlı bir geri çekilme emri verdi. Harita 4.2, o sabah şafak sökerken Şark Ordusu'nun dizilimini göstermektedir. Saat 10:00'da neşredilen resmî yazılı emir, aşağıdaki düzenlemelerin yapılmasını emretti: III. Kolordu Kırkkilise civarındaki eski istihkâmlarına çekilecek, I. Kolordu Yenice yakınlarında kalarak burayı savunacak ve cephesini tahkim edecek, II. Kolordu Koza-hızır civarında düşmanla çarpışacak; IV. Kolordu ise ordunun sol cenahını savunup emniyete alacaktı.

Bulgarlar faaliyetlerini gece boyunca da sürdürdüler. 4. “Breslav” Piyade Tümeni, Petra’ya üç alaylık bir taarruz hazırlıyordu. Bulgar 5. ve 6. piyade tümenleri, tıpkı 3. ve 10. tümenler gibi, taarruza hazırlanıyordu. Haddizatında, üç Bulgar seyyar ordusu; Şark Ordusu’nun karşısında bulunan Birinci (1., 3. ve 10. piyade tümenleri ile üç süvari tümeni) ve İkinci (4., 5. ve 6. Piyade tümenleri) ordular ile Edirne Kalesi’ne kuzey ve batı methallerinden hızla yaklaşan Üçüncü Ordu (8. ve 9. piyade tümenleri) şimdi Osmanlı toprağına girmiş durumdaydılar. Meriç Nehri ve Kırkkilise arasındaki harekât bölgesi dâhilinde toplam 168 adet Bulgar piyade taburu bulunuyordu. Bu kuvvete karşı direnmek için, Türklerin çıkardığı 130 adet piyade taburunun 43 tanesi Edirne Kalesi’nde vazifeliydi.²⁴ Dahası, Osmanlı seyyar kuvvetlerinin büyük bölümü siperlerini terk edip açığa çıkmış ve artık Bulgarlar inisiyatifi ele geçirmiş durumdaydı.

Bulgar piyade alayları 23 Ekim 1912 saat 05:30’da, Türklerin gece boyu siper kazdığı Eskipolos’a ilerlemeye başladı. Bulgarlar Afyon Redif Tümeni’ni sabah yaklaşık 07:30’da büyük bir şiddetle vurdular. Osmanlı birliklerini kandırmak için Türkçe konuşan askerleri kullanan Bulgarlar, Türk siperlerinin tam anlamıyla dibine kadar (iki yüz metre) üzerlerine ateş açılmadan sokulmayı başardılar. Türk siperlerinin üzerinde uçan Bulgar tayyaresi kafa karışıklığını daha da artırdı. Ardından, birkaç Bulgar alayı Türklerin üzerine şiddetli bir süngü hücumu başlattı. Hücum karşısında iradesi çarçabuk sarsılan Afyon rediflerinden birkaç tabur paniğe kapıldı. Miralay Şükrü Bey’in karargâhına at sırtında gitmeye çalışan Mahmud Muhtar Paşa, geri çekilen Osmanlı Redif askerleriyle etrafının kuşatıldığını gördü. 19. Piyade Alayı’nın Eskipolos’u ele geçirdiğine dair, saat 07:55’te Bulgar komutanın artçı kuvvetlerine bildirdiği haber²⁵ “Hurra” nidaları arasında karşılandı. Osmanlı III. Kolordusu’nun ileri mevzii düşmeye başladı. Topçu tarafından çok iyi desteklenen ve muhteşem şekilde yürütülen benzer Bulgar süngü hücumlarına uğrayan 7. ve 9. piyade tümenleri de çekilmeye başladılar. Türkler için tek olumlu

gelişme, Bulgarların cephede elde ettikleri bu başarılarından yararlanamamaları oldu.

Kaçışı ancak kılıcının sırtını önüne gelene vurarak durdurmayı başaran Mahmud Muhtar Paşa, savunmaya yeni bir güç vermiş ve Petra köyünün yaklaşık 500 metre kuzeybatısındaki tepelerde yeni bir savunma hattı kurmaya girişmişti.²⁶ Emrindeki tecrübesiz birlikler üzerinde Bulgar topçusunun özellikle ağır bir etkisi olduğunu hatıratında kaydeden paşa, kendi topçusunun büyük ölçüde etkisiz olduğunu da ayrıca belirtmiştir. Keza Mahmud Muhtar Paşa taktik durumu kurtarmak için de şahsen işe karışmak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte, saat 11:00 olduğunda, III. Kolordu görünüşte sağlam bir savunma hattını yeniden oluşturmuş ve topçusunu yeniden faaliyete geçirmişti. Ardından, bir kez daha Türk hattı ağır Bulgar topçu ateşiyle yarıldı. Saat 13:30'da, Afyon Redif Tümeni askerleri arasında bir kez daha panik çıktı ve Mahmud Muhtar Paşa'nın sol cenahı iflas etmeye başladı. Bununla birlikte, 9. Piyade Tümeni mevziine tutunmayı sürdürdü.

Çaresiz durumdan çıkmayı başaramayan ve 9. Piyade Tümeni'nin artık açığa çıkmış cenahı hakkında endişelenen III. Kolordu kumandanı, geri çekilmeye karar verdi. Mahmud Muhtar Paşa, Kırkkilise'ye ricatını ateşten korumak üzere 9. Piyade Tümeni'nden bir artçı muhafız oluşturmasını Hasan İzzet Paşa'ya emretti. Saat 14:00'da geri çekilmeye başlayan III. Kolordu kumandanı, 7. Piyade Tümeni'nin ricatını ateşten koruması için 8. Nişancı Taburu ile bir makineli tüfek bölüğünü Erikler yoluna ayrıca yerleştirdi ve saat 17:30'da Kırkkilise'ye döndü. Bu önemli zafer Bulgarlara yaklaşık 1.000 ölü, yaralı ve kayıp askere mal oldu.

III. Kolordu'nun kuzey yamacındaki Bulgar 5. ve 6. piyade tümenleri de, Erikler'den Raklıca'ya giden yolda sabahın erken saatlerinde saldırılar başlattılar. Petra'da gerçekleştirilenlere benzeyen bu hücumlar, Bulgar topçusu tarafından yine çok iyi destekleniyordu. 7. Osmanlı Piyade Tümeni, buna rağmen, hattını öğleye kadar korumayı başardıysa da; tümen kurmay reisi Hüsrev Bey, Bulgarların top ateşi üstünlüğünü elde ettiğini belirten bir ra-

poru saat 13:00'da göndermek zorunda kaldı. 7. Piyade Tümeni, saat 14:00 itibariyle geri çekilmekteydi. Hezimete uğramış III. Kolordu üzerine akşam çökerken, Kırkkilise savunmalarına yaklaşan Bulgar Üçüncü Ordusu kurmayları, kasabayı üç piyade tümeniyle ele geçirme planları yapmaya koyuldular. Bununla birlikte, Bulgarlar günün harekâtında en az Türkler kadar yıprandıklarından, muharebe meydanına büyük bir sessizlik çökmüştü.

Güneybatıda, Şark Ordusu'nun diğer üç kolordusu da gün boyunca dur durak bilmeyen Bulgar taarruzlarıyla karşı karşıya kalmıştı.²⁷ I. Kolordu bölgesindeki 2. Piyade Tümeni, saat 14:45 civarında ağır bir Bulgar süngü hücumuna uğrarken, ağır tüfek ve top ateşi hem 2. hem 3. piyade tümenlerini günün kalanı boyunca dövdü durdu. IV. Kolordu bölgesindeki İzmit Redif Tümeni ile 12. Piyade Tümeni de yine ağır şekilde bozguna uğradılar. İzmit Tümeni her şeye rağmen saat 16:00'da bir karşı taarruza giriştiyse de, Bulgar 1. "Sofya" Piyade Tümeni'nin 1. Tugay'ı tarafından püskürtüldü. I. Kolordu, Bulgar kollarının baskısına rağmen, gün boyunca önemli hiçbir Bulgar hücumuna uğramadı; ama şiddetli muharebelerin cenahlarını kasıp kavurduğunu işitebiliyordu. Nihayet kolordusunun (Türklerin bilmediği, Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularıyla teması sürdüren) ince bir süvari perdesiyle karşılaştığını gören I. Kolordu kumandanı, 4. ve 5. piyade tümenlerine derhal tam bir karşı taarruz emretti. Topçu takviyeli Türk alay kolları, öğleden sonra ortalarında ilerlemeye başladı ve Türkler iki kilometre ilerleyişle Geredeli köyüne doğru akına kalktılar. I. Kolordu kumandanı, Kiremitli'ye doğru ilerlemeye devam edeceği haberini saat 20:40'ta Şark Ordusu'na gönderdi.

Akşam olurken pes eden 2. Piyade Tümeni, I. Kolordu kesimine doğru çekilmeye başladı ve IV. Kolordu, çok ağır ateş altında olduğunu bildirdi. I. Kolordu başarılı olmuş gibi görünse de, III. Kolordu'nun durumu kritikti (Mahmud Muhtar'ın III. Kolordu'sundaki panik haberi Şark Ordusu kurmay heyetini son derece rahatsız etti). Bir kez daha durum değerlendirmesi yapan Şark Ordusu kumandanı, tam bir ricat harekâtına karar verdi.²⁸

Batıdaki Edirne Mürettep Kolordusu, taarruzunu 23 Ekim 1912 sabahı sürdürmeye niyetliydi; gelgelelim, Şark Ordusu'nun bir önceki günkü başarısızlıkları bu işi su kaldırır hale getirmişti. 11. Piyade Tümeni, Bulgar 3. Piyade Tugayı'na karşı saat 07:30'da altı taburluk bir taarruz başlattıysa da, ağır top ve tüfek ateşi altında başarısız oldu.²⁹ Geri çekilmeye başlayan tümen, saat 09:30 olduğunda, yaklaşık 1500 metre ardındaki Küçük Döllük mevkillerine varmış bulunuyordu. 10. Piyade Tümeni ise alelacele kazılmış siperlerinde tutunuyordu. Bu arada, saat 10:00'da, 1. Mürettep Piyade Tümeni'ne 11. Piyade Tümeni'nin açıktaki cenahına kalkan olması için ilerleme emri verildi. Bulgar 20. Piyade Alayı'nın kanat taarruzunu bozmak için son anda icra edilen bu basiretli hareket neticesi, saat 17:00 olduğunda, 1. Mürettep Tümen, 11. Piyade Tümeni'nin bitişiğindeki mevzileri işgal ediyordu. Karanlık Edirne Mürettep Kolordusu'nun üzerine çökerken, taktik durum sakın görünüyordu. Ne ki, Şark Ordusu'nun eli kulağındaki ricatı neticesi, Mürettep Kolordusu'nun ertesi gün düzenli geri çekilmesine karar verildi.³⁰ Edirne Mürettep Kolordusu'nun tabur ve alayları, 24 Ekim 1912 günü sabah saat 05:00'dan itibaren münavebeli gerilemeyle kalenin güvenli sınırlarına çekilmeye başladılar. 10. Piyade Tümeni 21:10'da, 1. Mürettep Tümen ise hemen sonra saat 21:30'da güvenle kale çemberinin içine girdi. 11. Piyade Tümeni dışarıda kalmıştı; ama Cevizlik Bataryası'nın yakınında, hemen kale çemberi bitişiğindeydi.

Aşırı yayılmış Şark Ordusu için 24 Ekim günü yeni talihsizlikler vaat ediyordu. Petra saat 11:00'da düştü ve III. Kolordu Kırkkilise'yi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Diğer kolordular da yoğun taarruz altındaydılar. XVI. Mürettep Kolordusu'dan altı piyade taburu ile dokuz sahra topçu birliğinin Yenice'ye doğru ilerlemiş olması Türkler açısından tek iyi haberd. Genel bir çekilme harekâtının sürmesi planlanırken, Abdullah Paşa'nın saat 13:39'da yayınladığı harekât emri, ana hatlarıyla genel geri çekilme ve ordunun Pınarhisar-Lüleburgaz-Karaağaç hattında (otuz kilometrenin üzerinde bir ricat) yeniden toplanması fikrini işliyordu.³¹ III. Kolordu Pınarhisar'a, I. Kolordu ise Karaağaç'a gitme; II. Kolordu

Türkbey'e, IV. Kolordu da Lüleburgaz'ın ötesine çekilme emri alırken; süvariye Ergene Irmağı'nın güneyinde sol cenahı perdelemesi bildirildi. Geri çekilmeyi emniyete almak için büyük artçı müfrezeler kurulması tüm kıtalara emredildi. Abdullah Paşa 25 Ekim'de Babaeski'ye, 26 Ekim'de ise Lüleburgaz'a ulaşmayı planlıyordu. Harekât emrinin saat 14:00'da çıkmasından sonra karargâhı derhal Babaeski'ye hareket etti.

Şark Ordusu'na mensup dört kolordunun Bulgarlarla teması hemen kesme teşebbüsü şaşırtıcı ölçüde kolay gerçekleşti. Tüm muzafferiyetine rağmen, iki günlük zorlu savaşın yanı sıra Osmanlı topraklarına girmek üzere yaptığı uzun yürüyüşten bitap düşmüş Bulgar ordusu, Türkleri yerlerine mıhlamaya pek az ilgi gösteriyordu. Tarihçilerin yanı sıra muharıpler de Osmanlı ricatını düzensiz ve disiplinsiz olarak nitelemişlerdir.³² Sırf III. Kolordu, geri çekilirken 55 top ve 2.000'den fazla asker kaybetmişti. I. Kolordu, ağır yaralı 140 askerini Yenice'de bir doktorun gözetiminde bırakıp gitmek zorunda kaldı. Ağırlıklarını, her çeşit cephaneyi, arabalarını ve hatta bir tayyaresini bile terk ederek doğuya çekilen Şark Ordusu, yürümeyi engelleyen çamurlu yollara ve mutat nakliye hayvanatı yetersizliğine rağmen, kuvvetlerinin büyük bölümünü Kırkkilise civarındaki muharebe meydanlarından zarar görmeden çıkarmayı başardı. Neyse ki, Bulgarlar hezimete uğramış Türkleri takip etmedikleri gibi, süvarileriyle taciz de etmediler. Hak edilmiş zaferleriyle yetinen Bulgarlar, ordularını üç gün boyunca dinlendirmeye karar vermişlerdi.

Kırkkilise seferi böylece bitti. Çok ağır bir hezimete uğrayan Türkler, yarımadanın stratejik olarak en uygun savunma pozisyonundan sökülüp atıldılar. Çarpışma, Osmanlı muharip sınıfı için korkunç bir felâket oldu. Osmanlı performansı ve kifayeti hakkında ne söylenebilirdi? İlkın, düşmanı çembere alma amaçlı temel plan daha büyük ve daha dengeli bir Şark Ordusu'na bağılıydı. Hızla seferber olan ve seri hareket eden Bulgarlar, Türkleri harekât bölgesinde yetersiz kuvvetlerle, ancak kısmen seferber olmuş halde yakaladılar. Gelibolu Yarımadası'na da beklenmedik biçimde asker gönderme zarureti, Osmanlı kuvvet yığınağını daha da zorlaştırdı. Kaldı ki, düşmanın belirlenmiş bir coğrafi bölgeye girme

şeklinde başlattığı harekât, EHU'yu henüz hazır olmayan bir planı uygulamaya zorladı.

İkincisi, Türkler istilâcı Bulgar kuvvetlerine dair son derece eksik istihbarata sahiplerdi. Açıkçası, çevirme harekâtını yapacak sağ kanattaki III. Kolordu güzergâhının ortasında tam mevcutlu iki Bulgar ordusu bulunduğu halde, Türkler üç tümenli bir ordunun kuşatma cebinde yakalandığını sanıyorlardı. Sonuç, Türklerin az bir kuvvetle sayıca üstün Bulgarlara saldırmaları oldu. Burada yaşananlar, Birinci Dünya Savaşı'na kehanet edercesine, taarruzcuların tam bir felâketle karşı karşıya kalacaklarını göz önüne seriyordu.

Üçüncüsü, Türkler kritik sağ kanada ağırlık vermeyi başaramadılar. Mevcut dört kolordudan sadece birini kullanarak çevirme harekâtı yapmak, açıklanamayacak bir eylemdi. Şark Ordusu Kurmayının bu göreve kâfi miktarda asker ayırmaması, nihayetinde bütün bu girişimi yenilgiye mahkûm eden korkunç bir hataydı. İki veya üç kolorduyla yapılan bir kuşatma harekâtı başarıya ulaşabilirdi gerçi, ama bu da geri kalan Bulgar kuvvetlerine karşı ancak bir kolordu bırakacağı için büyük bir stratejik risk anlamına gelirdi. Osmanlı seferberliğinin hantallığı tam etkisini burada açıkça gösterir; oysa fazladan iki mürettep kolordu (XIV. ve XVI. kolordular) daha eklense, Şark Ordusu'nun sağ kanada yüklenmesi sağlanabilirdi.

Dördüncüsü, planlama çizelgeleri Osmanlı kolorduları ile tümenlerine yaklaşan muharebeye hazırlanmak için çok az zaman verdi. Sayısız Şark Ordusu kıtası, 22 Ekim sabahının erken saatlerinde harekete geçmeyi başaramadı. Bu bakımdan tek parlak nokta, Edirne Mürettep Kolordusu'nun muhteşem performansydı.

Son olarak, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanması muhtemelen orduların harekât ve taktik yeteneklerine olumsuz bir etkide bulundu. Yeni kolordu karargâhları, tıpkı yeni üçgen piyade tümeni gibi, hiç sınanmamışlardı. Abdullah Paşa'nın 21 Ekim akşamı Şark Ordusu'na verdiği kısa planlama süresi orduların tümenlerle doğrudan iletişim kurduğu 1908 model teşkilat yapısıyla açıklanabilir. Kolordu düzeyinde, Nizamiye ve Redif tümenlerini

bir araya gelmeye zorlamak iyi yürümedi ve asimetrik muharebe dengesizliğine yol açtı.³³ Afyon Redif Tümeni'nin paramparça olması, Eskipolos ve Petra muharebelerindeki kilit noktalarda Mahmud Muhtar Paşa'yı büsbütün felce uğrattı. Türkler iyi eşgüdümlü bir topçu desteğinin noksanlığından tümen ve alay seviyesinde çok zarar gördüler (bu da belki topçu ve piyade tümenlerinin 1911'de meczedilmesinin bir sonucuydu). Tüm düzeylerdeki kumandanlar, yeni teşkilat yapısı ve bunun gerekliliklerine aşına olmaktan uzaktı (bu da, Osmanlı kumandanlarının doğru birliklere doğru görevleri vermekteki sürekli başarısızlığını açıklayabilir). Talim, tam ölçekli tatbikat ve doktrin geliştirmesi için belirli bir hazırlık süresi olsaydı, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanmasının, eski usul Bulgar Ordusu'na üstün geldiği kanıtlanabilirdi. Ne var ki bunun

*Perişan Haldeki Türk Askerleri Çamur İçinde
Geri Çekiliyorlar (Bibliothèque Nationale)*

yerine, tam güçle girilen bir savaşta ancak istikrarsız bir askerî temel ortaya çıkmıştı.

Operasyonel ve taktik seviyedeki muharebe, temelde, cephe taarruzlarıyla inisiyatifi ele geçirmeye çalışan hasımların derme çatma sahra istihkâmları kullandığı bir çarpışmaydı. Gerek mu-zafferler gerek yabancı gözlemciler, iyi topçu desteğindeki kararlı piyade taarruzlarının, 1904 ve 1905'te Mançurya'da olduğu gibi, modern savaş meydanlarında hâlâ günü kurtarabileceğini gördüler. Bulgarlar bu çarpışmadan, başarılı süngü hücumu yürütmedeki taktik yeteneklerine güven tazeleyerek çıktılar.

Ricat ve Yeniden Teşkilatlanma

Lüleburgaz-Pınarhisar mevki, geri çekilen Şark Ordusu'na coğrafî olarak en uygun savunma zeminini sunuyordu. Edirne'den İstanbul'a giden ana karayolu ve demiryolu Lüleburgaz'dan; Kırkkilise'den Vize'ye (ve oradan İstanbul'a) giden yol da Pınarhisar'dan geçiyordu. Lüleburgaz'ın güneyinde Ergene Irmağı, Pınarhisar'ın kuzeyinde ise engebeli bir arazi uzanıyordu. Kifayetini koruyan Edirne Kalesi, Ergene Irmağı'nın güneyine dönük Bulgar kanat taarruzuna karşı bir tehdit oluşturmuyordu.

Dolayısıyla, bizzat arazinin ve çamurlu koşullarda hayatî önem taşıyan yol ağının niteliği, Bulgarları ister istemez Lüleburgaz ile Pınarhisar'a yönlendiriyordu. Kaldı ki, Ergene Irmağı'nın bir kolu (Karaağaç Deresi) kuzeyden Pınarhisar'a doğru akıyor ve doğu yakasındaki yüksek arazi Şark Ordusu'na taktik olarak savunulabilir mevziler sunuyordu. Nihayet ortaya çıkmakta bulunan Redif Ordusu'nun geçici kolordulara muhtaç olması Türkler için neredeyse coğrafya kadar önemli bir meseleydi.

Kana bulanmış fakat boyun eğmemiş Şark Ordusu, sefil ve çamurlu koşullarda ricatına başladı. Türkler açılış muharebesinde kesinlikle mağlup olmuşlardı ve ordu kumandanından en alt rütbedeki askere kadar herkes bunun farkındaydı. Gelgelelim, inisiyatiften vazgeçmeyi reddeden Abdullah Paşa, kurmaylarını yine bir taarruz muharebesi planlamakla görevlendirdi.

Yaveriyle birlikte Çerkesköy'e giden Harbiye Nazırı Nazım Paşa, başkumandanlık karargâhını 25 Ekim'de kurdu.³⁴ 28 Ekim 1912'ye gelindiğinde, Şark Ordusu'nun hezimete uğramış ve intizamı bozulmuş kıtaları kendilerine bir çekidüzen vermeye koyulmuştu. III. Kolordu'yla telgraf irtibatı kuran XVIII. Mürettep Kolordu kurmay başkanı, müşterek harekât için eşgüdüm çalışmalarına başladı. Yine bu tarihte, Abdullah Paşa emrindeki kolordulara, kuvvetlerini iki ayrı seyyar ordu halinde yeniden teşkil etmek niyetinde olduğunu bildiren bir uyarı emri gönderdi. Yakında ulaşacak iki mürettep kolordu, Şark Ordusu saflarını altı kolordu ile süvari kuvvetlerine kadar şişirmişti. Orduyu yeniden yapılandıran fiilî emir 28 Ekim gecesi gönderildi, ama çoğu birim bu emri 29 Ekim 1912'de aldı.³⁵ Abdullah Paşa, I. ve II. kolordular ile IV. Mürettep Kolordu'dan oluşan Birinci Şark Ordusu'nu Ahmed Abuk Paşa (IV. Mürettep Kolordu komutanı) kumandasında kurdu. III. Kolordu ile XVII. ve XVIII. Mürettep kolordulardan da İkinci Şark Ordusu'nu kurarak, Ferik Hamdi Paşa'nın (XVIII. Kolordu komutanı) kumandasına verdi. Süvarilerin komutasını ise bizzat üstlendi.

Abdullah Paşa'nın kuvvetlerinin bu ayırımına uygun şekilde kurmaylarını da yeniden yapılandığı hiçbir kaynakta yer almaz. Ordu kumandanı sıfatıyla yeni sorumluluklar yüklenen Ahmed Abuk Paşa ile Hamdi Paşa'nın kurmay heyetlerinde bir büyüme oldu. Bu durum, Abdullah Paşa'nın kolordu kurmaylarının (IV. ve XVIII. Mürettep kolordular) yalnız kendi harekâtını kontrol etmekle kalmayıp, çoklu kolordular ile ordu-düzeyi harekâtı da eşgüdümlemeye çalışacakları anlamına geliyordu. Ayrıca, I., II. ve III. Nizamiye kolordularının kurmayları gibi savaş öncesi EHU zabitlerinin bu kurmaylar arasında yer almadığı kuvvetle muhtemel görünüyor. Bu yeni kumanda düzenlemesi, harekât planlamasını Abdullah Paşa açısından büyük ölçüde basitleştirmesine karşın, yeni Birinci ve İkinci şark orduları açısından teşkilî bakımdan işlemesi imkânsız bir emir-komuta yarattı. Trakya'daki yeniden teşkilatlanmış Osmanlı seyyar orduları Tablo 4.5'te gösterilmektedir.

Kırkkilise'deki büyük muharebeye iştirak etmemiş olan ve elinde sadece XVIII. Kolordu'nun kurmay heyeti bulunan Hamdi

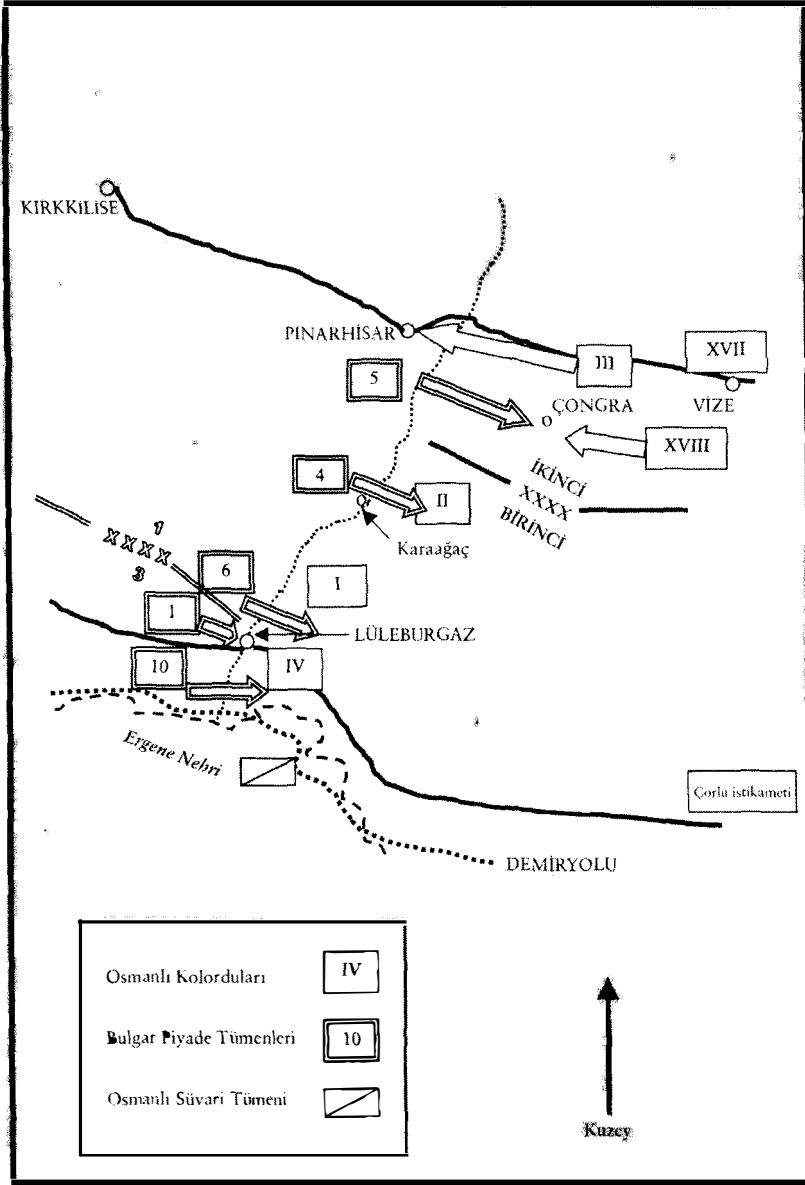
Paşa, bu gözden geçirilmiş kumanda düzenlemeleri sebebiyle çok kaygılandığından, 12 adet piyade taburunun kumandasını Mah-mud Muhtar Paşa'ya tevdi etti. Böylece, taktik sorunlarını büyük ölçüde azaltıp, gerçek anlamda bir ordu kumandanı gibi hareket edebilme olanağına kavuştu. Ahmed Abuk Paşa, IV. Kolordu'nun kumandası yanında Birinci Şark Ordusu'nun kumandasını da aldı. Abdullah Paşa ise, artık Birinci Ordu olarak yeniden adlandırılan eski Şark Ordusu karargâhında kaldı.

TABLO 4.5 Osmanlı Muharebe Nizamı, Birinci ve İkinci Şark Orduları, 29 Ekim 1912

<i>BİRİNCİ ŞARK ORDUSU</i>		
<i>I. Kolordu</i>	<i>II. Kolordu</i>	<i>IV. Mürettep Kolordu</i>
2. (-), 3. Piyade Tümenleri I. Mürettep Tümen Uşak Redif Tümeni	4. (-), 5. Piyade Tümenleri Kastamonu Redif Tümeni	12. (-) Piyade Tümeni İzmit, Çanakkale Redif Tümenleri
<i>Ordu emrinde</i>		
Müstakil Süvari Tümeni		
<i>İKİNCİ ŞARK ORDUSU</i>		
<i>III. Kolordu</i>	<i>XVI. Mürettep Kolordu</i>	<i>XVIII. Mürettep Kolordu</i>
7. (-), 8. (-), 9. (-) Piyade Tümenleri Konya, Amasya Redif Tümenleri	Samsun, Ereğli, Trabzon Redif Tümenleri	Yozgat, Ankara, Aydın Redif Tümenleri
<i>Ordu emrinde</i>		
5. Hafif Süvari Livası		

Not: (-) işareti, birliğin eksik mevcutlu olduğunu gösterir.

Kaynak: Bulgar Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde, Türk-Bulgar Harbi*, III. Cilt: *Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi*, çev. Murat Tunca (İstanbul: Askeri Mat-baa, 1943), s. 127-29.

Harita 4.3 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Planlanan Harekât, 29 Ekim 1912

Lüleburgaz-Pınarhisar

29 Ekim 1912'den 2 Kasım 1912'ye kadar süren, iç içe geçmiş Lüleburgaz ve Pınarhisar muharebeleri, artık Birinci ve İkinci Şark ordularından müteşekkil takviyeli Osmanlı seyyar ordusuna müşterek Birinci ve Üçüncü Bulgar ordularının olanca ağırlıklarıyla yüklenmesiyle devam etti. Muharebenin başlangıcında, Türklerde 126.000 nefer, 96 makineli tüfek ve 342 top vardı. Bundan başka, 3.500 “kılıç” (süvari) da bulunuyordu. Bu muharip kuvvet karşı-sındaki iki Bulgar ordusunda 107.386 nefer, 116 makineli tüfek ve 360 top vardı.³⁶ Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi, hasım kuvvetlerin toplamı bakımından, Fransız-Prusya Savaşı'nın sonundan Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar geçen zaman içinde Avrupa'da yapılmış en büyük çarpışma olarak nitelenebilir.

Bulgar ordularında da bazı yeniden yapılanmalara gidilmişti. Edirne Kalesi'nden yapılabilecek Osmanlı huruç harekâtına karşı Bulgar iletişim hatlarını perdelemek üzere 3. Piyade Tümeni'nin ayrılmasıyla, Bulgar Birinci Ordusu'nda büyük bir daralma yapıldı. Birinci Ordu artık 1. “Sofya” Piyade Tümeni, 10. Mürettep Piyade Tümeni ve 10. Süvari Alayı'ndan kuruluydu. Daha güçlü Üçüncü Ordu, 4. “Breslav” Piyade Tümeni, 5. “Tuna” Piyade Tümeni, 6. “Vidin” Piyade Tümeni, 8. Süvari Alayı ve üç topçu taburundan oluşuyordu. Birinci Ordu'daki piyade tümenlerinin küçültülmüş mevcutlu (normaldeki yirmi dört yerine, sadece on altı taburluk) olması 3. Piyade Tümeni'nin eksikliğini daha da hissettiriyordu. Dolayısıyla kuvvet oranı, Birinci Ordu'nun otuz iki piyade taburuna karşı yetmiş iki taburlu Üçüncü Ordu'nun lehineydi. Büyük bir muharebeyi başarıyla yapan Bulgar kurmay heyetinin bundan sonraki harekâtı planlayıp eşgüdümlemek için birkaç günden yararlanmış olması da önemliydi. Yaklaşan muharebe için Bulgar planı, güçlü Üçüncü Ordu'nun yapacağı bir cephe taarruzunu daha küçük Birinci Ordu'nun çevirme harekâtıyla tamamlamaktı.³⁷ Bulgar süvarisi, teamülün aksine, bir perdeleme veya keşif görevine verilmek yerine piyade tümeninin gerisinde ortaya yerleştirildi.

Bulgar orduları 27 Ekim'de doğuya hareket ettiler. Dağınık Osmanlı direnişine hiç aldırmayan Üçüncü Ordu, saldırgan tabiatlı

kumandanı General Radko Dimitriyef'in baskısıyla gerçekleştirdiği hızlı ilerleyişinde Birinci Ordu'yla arasını açtı. General Vasil Kutinçef kumandasındaki Birinci Ordu, yağış ve çamur yüzünden hatırı sayılır ölçüde gecikmişti. Üçüncü Ordu 29 Ekim 1912'de, küçük Karaağaç köyü yakınında Osmanlı ordusu unsurlarıyla temas sağladı.

Bulgarların muharebe meydanına gelişi, Osmanlı Birinci Ordusu'nu süregiden-emir-komuta değişikliklerinin ve muharip kuvvetlerinde gerçekleştirilmekte bulunan büyük bir düzenlemenin tam ortasında yakaladı. Gelgelelim, Bulgar ilerleyişinin pekâlâ farkında bulunan Abdullah Paşa, önlem olarak alay ileri karakollarını ana mevzilerin batısına yerleştirdi. İlerleyen düşman kuvvetlerine zayıf at verdirip her anlamda kudretlerini tartan bu ileri karakollar daha

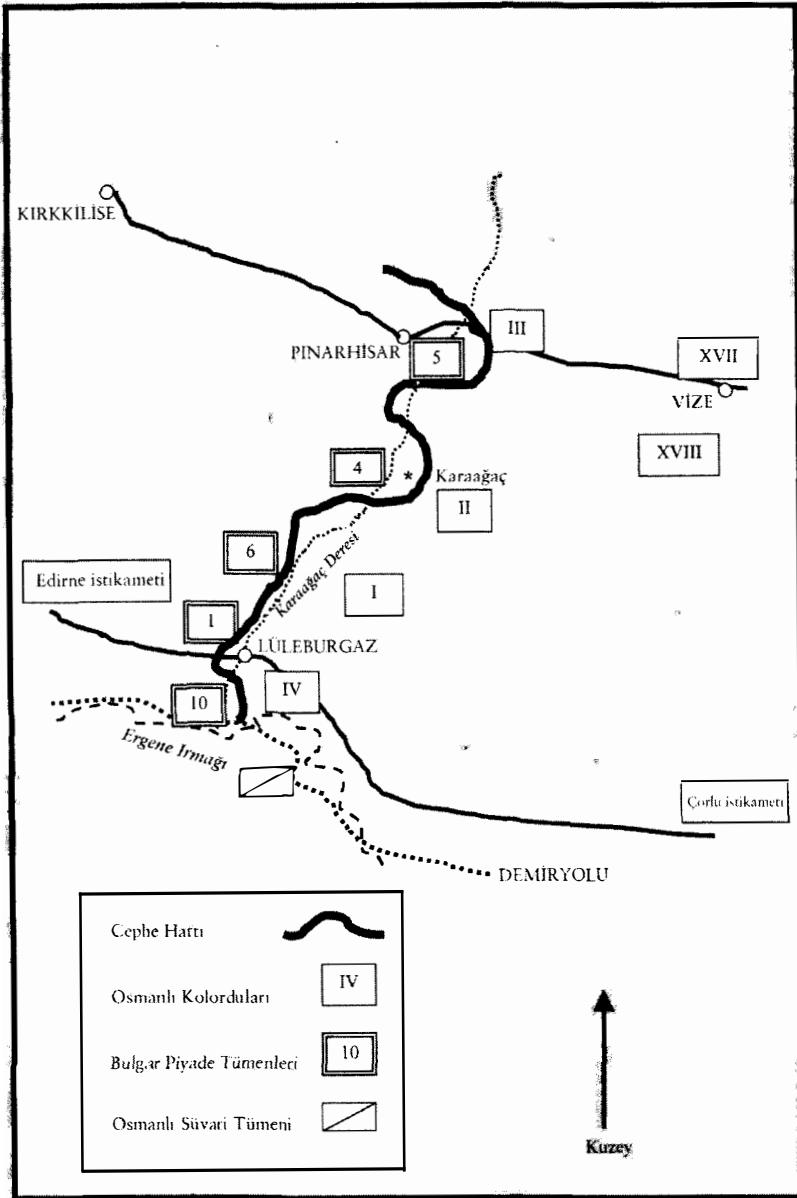

*Osmanlı Süvari Komutanı Salih Paşa Lüleburgaz
Muharebesinde (Bibliothque Nationale)*

sonra Türk ana savunma hatlarının gerisine çekildiler. Karaağaç Deresi'nin hemen doğusundaki alçak tepeler boyunca siper kazan Birinci Şark Ordusu, sol cenahını Ergene Irmağı kıyılarına sıkıca sabitledi. Türk savunma hattı, Karaağaç köyünün birkaç kilometre kuzeyinde, tümenlerin hizalanıp konuşlandırıldığı bir noktada sona eriyordu. Sağ cenah ise öylece havada asılı ve savunmasız şekilde yerleştirilmişti. Kuzeyde, Vize'nin hemen batısında uzanan İkinci Şark Ordusu'nun III. Kolordu'su, Karaağaç Deresi'nin doğu kolunun hemen batısında Pınarhisar-Vize yolunun iki yanındaki yüksek araziye yerleşme emri almıştı. XVI. Kolordu ise iki orduyu ayıran birkaç kilometrelik boşluğu kapatmak üzere Müsinli civarındaki mevzilerinden öne çıkma emri almıştı (Harita 4.3, 29 Ekim 1912 için planlanan harekâtı gösteriyor).

Bulgar 5. Piyade Tümeni, yaklaşık saat 06:30'da, Pınarhisar köyü ve civarına doğru mevzilerinden ileri harekete başladı. Çongra'ya varma emri almış olan 2. Tugay ilerleyişe öncülük ediyordu.³⁸ Hareket halindeki Osmanlı III. Kolordusu'ndan unsurlarla derhal çarpışmaya başlayan 5. Tümen, saat 07:30 olduğunda, ağır tüfek ateşi altında olduğunu rapor etti. Bir saat sonra etkili top ateşiyle yanıt veren Bulgarlar, Türk hattına baskı yapmaya başladılar. Çongra'ya doğru ileri hareketi tehdit eden büyük bir Osmanlı kuvvetinin cenahları boyunca uzandığını açıkça görmüşlerdi. Hücumu kararlı 5. Piyade Tümeni, 1. ve 3. tugaylarının unsurlarını getirdi ve saat 15:00'da, dört alaylı bir Bulgar hücumu, siper kazma fırsatı bulamadan yakalanan III. Kolordu'ya çattı. Bir tesadüf muharebesi başlamıştı. Tezahürat yapan Bulgarlar süngü takarak saldırdılar. Ne ki, sağlam duran Mahmud Muhtar Paşa askerleri güçlü topçu desteği aldılar. Karanlık basarken, Türk karşı taarruzları Bulgarları geriye, başlangıç noktalarına püskürttü. İkinci Şark Ordusu'nun üzerine karanlık çökerken, Hafif Süvari Livası, III. Kolordu'nun cenahını perdelemek için öne çıktı. Mahmud Muhtar Paşa, kendi birliklerinde yaklaşık beş yüz zayıat olduğunu gece saat 23:30'da İkinci Şark Ordusu'na bildirdi.³⁹

Güneyde, Birinci Şark Ordusu kesiminde, aynı şekilde taarruz harekâtına hazırlanan Bulgarların geri kalan tüm dört piyade tü-

Harita 4.4 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Harekât Durumu, 29 Ekim 1912

meni sabah saat 08:30'da ilerlemeye başladı. Merkezde, 4. "Breslav" Piyade Tümeni'nin kumandanı, üç piyade tugayının hepsini kullanarak toplu bir piyade taarruzu planladı. Çok dar bir cepheye dizilen tugaylar, saat 10:30 olduğunda, ilerlemeye başladılar.⁴⁰ Bütün tümen topçularını (dokuz seyyar top ve üç havan bataryası) Karaağaç Deresi'ne hâkim yüksek arazide birbiri ardına kümeleyen Bulgarlar, aynı anda ateşe başladılar. Osmanlı I. Kolordusu'na bağlı 4. ve 5. piyade tümenleri, karşı yakadaki yüksek araziye kazdıkları sığ siperlerinde düşmanı bekliyordu. Bu tümenlerin gerisinde ise, Kastamonu ve Çanakkale Redif tümenleriyle, I. Kolordu'nun 3. Piyade Tümeni ihtiyat sıfatıyla bulunuyordu. Osmanlı topçusu kolordunun önündeki yayılma hattı boyunca, piyadeye doğrudan destek verecek şekilde dağıtılmıştı.

Osmanlı topçu birliklerinin uğradığı zayıat saat 11:30 olduğunda tırmanmaya başladı. Özellikle yük hayvanları ile seyyar toplar ağır ateş altında kalmışlardı. Etkisiz Türk karşı ateşi, Bulgar toplarını durdurmada kifayetsiz kalıyordu. Tam öğle saatinde, muazzam Bulgar piyade taarruzu başladı ve saat 13:30 olduğunda Osmanlı hatlarının her yerinde çarpışmalar yaşanıyordu. Bitişik I. Kolordu'nun endişeli kumandanı, I. Kolordu cephesinin düşmesi halinde kendi cenahını korumak üzere boştaki 3. Piyade Tümeni'ni kuzeydoğuya kaydırды.⁴¹ Çarpışma sığ Türk siperlerini kasıp kavururken Bulgarlar yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirmeye başladılar. Saat 15:00'da Türkler tam ricat halindeydi. Saldırgan topçusunun güçlü desteğindeki Bulgar piyadesi bir defa daha süngü hücumuna kalktı. Osmanlı 4. ve 5. piyade tümenlerinin kılıç artıkları kaçarken, fena halde hırpalanıp sersemlemiş gruplar halindeki birliklerin düzeni bozuldu. Breslav Tümeni'nin hemen ardındaki Bulgar süvari tümeninin Türk hatlarında bir gedik bulma fırsatı beklediğini Türkler bilmiyordu.

Türkler, hızla çözülen I. Kolordu'larının yaklaşık bir kilometre gerisinde, ihtiyatlarını öne sürüyorlardı. Kastamonu ve Çanakkale Redif tümenlerine ilerleyip Türk hatlarını tekrar birleştirme emri verildi. I. Kolordu topçularından elde kalanların desteğindeki bu ihtiyat tümenleri, bayram eder fakat yıpranmış haldeki Bulgarları

durdurmayı başardı. Çarpışmaların yavaşladığı saat 17:00 itibariyle, Bulgarlar Birinci Şark Ordusu'nun cephesinde derinlemesine uzanan muazzam bir gedik açmışlardı. Sağ kalanlara teknil verdimek gibi moral bozucu bir işe girişen çoğu Bulgar alayı, saat 21:30'a kadar ağır zayıat verdiklerini bildirdiler.⁴² Bulgarlar arzuladıkları yarma harekâtını gerçekleştirememişlerdi; ama Osmanlı I. Kolorusu'nu, bir muharip kıta olmaktan çıkacak surette imha etmişlerdi (Harita 4.4, 29 Ekim 1912 akşamı taktik durumu gösteriyor).

Bulgar cephesinin güney kesimindeki Bulgar birlikleri ertesi gün, Lüleburgaz'ı 29 Ekim'de ele geçirme hazırlıkları yaptılar. 6/2. Tugay ile 1/2. Tugay'a, köyün hemen kuzeyindeki Osmanlı hattına hücum; Ergene Irmağı boyunca, Bulgar hattının en sağ cenahındaki Bulgar 10. Mürettep Piyade Tümeni'ne ise (köyün hemen güneyindeki) Lüleburgaz tren istasyonunu ele geçirme görevi verildi. Buradaki birlikler de, kuzeyde olduğu gibi, 29 Ekim sabahı saat 07:30 civarında ilerlemeye başladılar.⁴³ Yan taarruz hedefleri alınır alınmaz, 6/1. Tugay'a Lüleburgaz köyünün ele geçirilmesi görevi verildi. Bulgarların tam karşısında, Osmanlı IV. Kolordusu'nun 12. Piyade Tümeni ile İzmit Redif Tümeni uzanıyordu.

1. ve 6. piyade tümenlerinin müşterek taarruzu tepedeki Türk siperlerine doğru 1,2 kilometre ilerledi. Bulgarlar açısından esef verici şekilde, süngüden ürkmeyen Türkler yerlerinde tutundular. Saat 16:30 olduğunda, Bulgar taarruzu sona ermiş; hırpalanmış alaylar sabahki başlangıç hatlarına geri çekilmeye başlamışlardı. Akşamın ilerleyen saatlerinde, Bulgarlar 6/2. Tugay'ı hattan çekip, bitap düşen 4. Tümeni'nin sağ cenahını desteklemesi için Türkbey köyüne yönelttiler. Güneyde, Bulgar 10. Mürettep Piyade Tümeni'nin birleşik tugayları, tren istasyonunu savunan Türkleri ezip geçerek iki lokomotif ile altmış yük vagonunu ele geçirdiler⁴⁴ ve Osmanlı 12. Piyade Tümeni'nin siperlerine amansızca yüklendiler. Bulgarlar öğle sonrasının ilk saatlerinde Türklere karşı yine ağır topçu desteğindeki müşterek süngü hücumları başlattılar. Bulgar piyade saldırısı burada da kuzeydeki gibi başarısızlığa uğrayarak, birlikleri saat 15:00 itibariyle kördüğüm olmuş bu çarpışma içinde bıraktı. Bulgarlar gece boyunca bu mevzilere tutunacaktı.

Merkezde, 6/1. Bulgar Tugayı öğleden sonra Lüleburgaz'a ilerleyip kasabayı işgal etti. Gelgelelim, Türklerin bir bozucu taarruz planladıklarını Bulgarlar bilmiyorlardı. Bir Türk karşı taarruzu, Lüleburgaz'daki mevzilerini sağlamlaştırmakta bulunan Bulgarları saat 15:00'da vurdu. Hazırlıksız düşmanı önlerine katıp köyden çıkaran Türkler, Bulgarları çıkış hatlarına geri püskürttüler.

Çok zorlu geçen o günkü muharebelerin sonuçları her iki taraf için de pek parlak sayılmazdı. İki adet Nizamiye tümenini yerle bir eden Bulgarlar, Birinci Osmanlı ordusu mevzilerinin merkezindeki bir çıkıntıda sağlamca tutunuyorlardı; ama çevirme taarruzları büyük ölçüde başarısız olmuştu. Türk hatları sağlam kalmış ve Mahmud Muhtar Paşa'nın III. Kolordu kesimindeki Pınarhisar cephesine takviyeler hızla gelmeye başlamıştı. III. Kolordu kumandanı düşmanla temas halinde ve taktik duruma hâkim olduğundan; kâğıt üzerinde Birinci Şark Ordusu kumandanı olan Hamdi Paşa'yı atlayan Nazım Paşa, kendisiyle Mahmud Muhtar Paşa arasında doğrudan muhabereye bel bağlamaya başlamıştı.⁴⁵

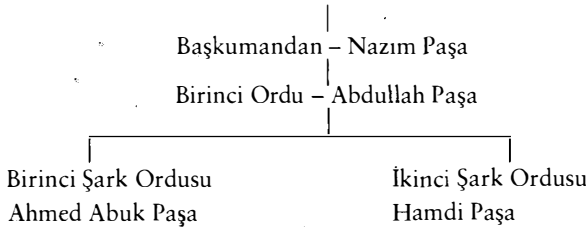
Gözden geçirilmiş Osmanlı seyyar ordu teşkilatının işlevsiz kaldığı çok geçmeden ortaya çıktı.⁴⁶ Bizzat muharebe emirleri çıkarmakla uğraşmaya başlayan Nazım Paşa'nın varlığı Abdullah Paşa'yı öteleyerek harbiye nazırının fiilen Birinci Şark Ordusu kumandanına dönüşmesiyle neticelenmişti. Kifayetsizliğini kanıtlayan İkinci Şark Ordusu kumandanı Hamdi Paşa da yerini enerjik ve ihtiraslı Mahmud Muhtar Paşa'ya kaptırmıştı. Mahmud Muhtar Paşa çok geçmeden bütün İkinci Ordu harekâtının taktik denetimini üstlendi. Şekil 4.1, Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi esnasında resmî olana karşı fiilî Osmanlı kumanda mimarisini gösteriyor.

29-30 Ekim gecesi inisiyatif yeniden ele geçirmeye çalışan Nazım Paşa, sağ kanat kolordularına ertesi sabah bütün güçleriyle taarruz emri verdi. Ayrıca Edirne Kalesi'ne de bir destek hücumu icra etmeleri için haber gönderdi ve İkinci Şark Ordusu'na savunma hatlarındaki gedikleri kapatma görevi verdi. Son olarak, müteakip emirleri almak üzere kurmay subaylarını sabahın ilk ışıklarında Satıköyü'ne göndermeleri gerektiğini emrindeki kumandanlara bildirdi.⁴⁷ Aynı şekilde, gece boyu çalışan Bulgar kumandanı da

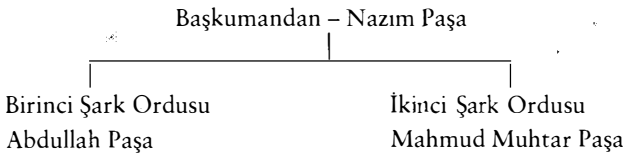
her iki ordusuna taarruza devam emri verdi ve Lüleburgaz'daki aşikâr başarısızlıktan duyduğu kaygıyla, 10. Mürettep Piyade Tümeni ile cenahını perdelemek üzere Süvari Tümeni'nin güneye, Ergene Irmağı'nın karşı yakasına gitmesini emretti.

Abdullah Paşa'nın kurmay heyeti bütün gece çalışarak muharebe emirleri hazırladı ve 2. Piyade Tümeni kumandanı, 30 Ekim sabaha karşı saat 03:00'da, Bulgarların kendi kesimindeki kısmî ricatını tartışmak üzere karargâha geldi. Abdullah Paşa'nın saat 7:30'da verilen⁴⁸ nihaî muharebe emirleri son derece saldırgandı. Düşmanın çekilmenin eşiğinde olduğu ve bir Osmanlı takip harekâtı için koşulların olgunlaştığı inancındaki paşa, Sağ Kanat Grubu'na (III., XVII. ve XVIII. kolordular), düşmanı aman vermeden kovalamak üzere Pınarhisar'a doğru iki yoldan ilerlemesini emretti. Merkezde, Uşak Redif Tümeni ile 4. Piyade Tümeni'ne, Kolibalar ve Osmancık'a doğru taarruz; I., II. ve IV. kolordulara da genel bir ilerleme emri verildi. Sol kanattaki süvari tümeninden ise destekleyici bir nümayiş taarruzu istendi.

KÂĞIT ÜZERİNDEKİ EMİR-KOMUTA

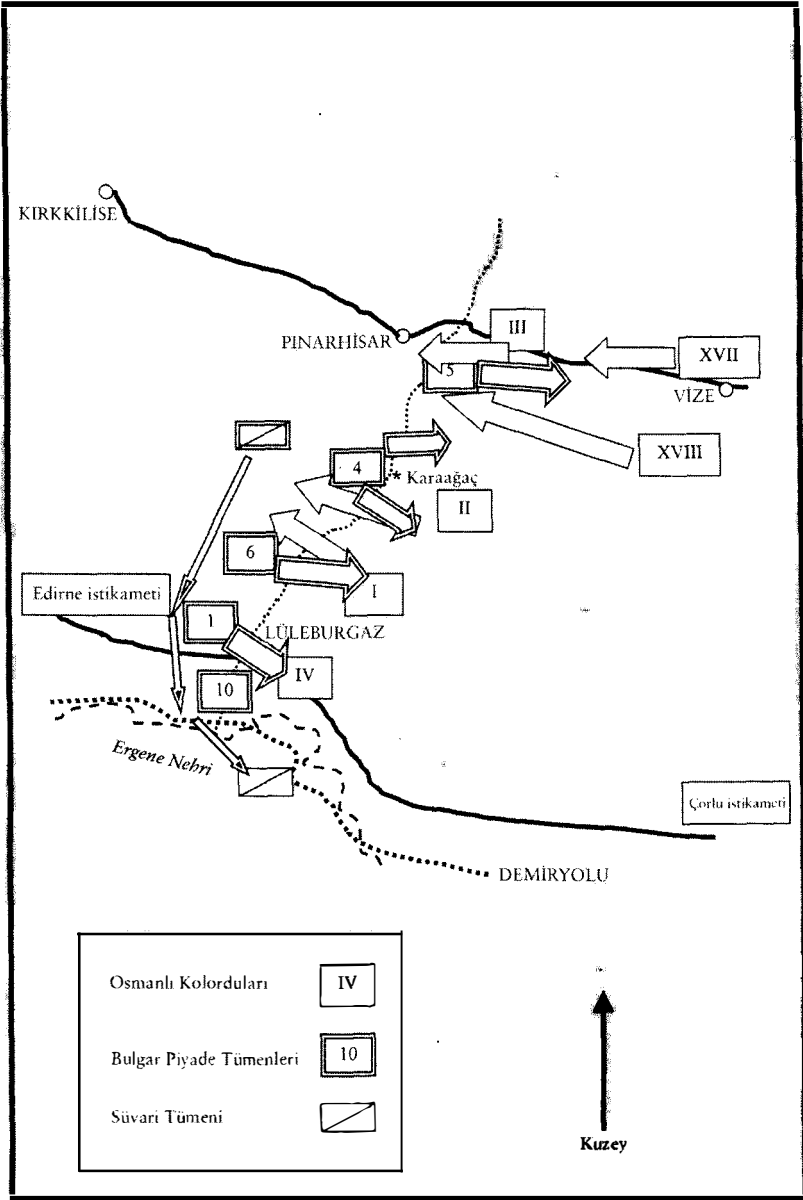

MUHAREBE ESNASINDAKİ FİİLÎ EMİR-KOMUTA

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde, Türk-Bulgar Harbi, III. Cilt, Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi*, çev. Murat Tunca (İstanbul: Askeri Matbaa, 1943).

Şema 4.1 Osmanlı Komuta Yapısı, 29 Ekim-2 Kasım 1912

Harita 4.5 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Planlanan Harekât, 30 Ekim 1912

Karaağaç Deresi'nin karşısındaki Bulgar yüksek kumandası ise raporlar yığınına düzene sokup tutarlı bir muharebe planı hazırlamaya çalışmakla gece boyu meşgul olmuştu. Bulgarlar o günkü muharebede ağır zayıat vermişlerdi ve alınan raporlardan bazılarının hatalı olduğu açıktı.⁴⁹ Kurmaylarına danışan General Dimitriyef, taarruza devam kararı aldı. İkinci Ordu'ya mensup 3. Piyade Tümeni'nden bir tugayın kendisine takviye gönderildiği haberini alması, bu kararı kolaylaştırmıştı. Ayrıca, Edirne istilâsında Bulgar kuvvetlerine katılmak üzere Sırp Timok Piyade Tümeni'nin de yolda olduğu haberi gelmiş ve 9. Bulgar "Plevne" Piyade Tümeni'nin eli Trakya'daki muharebe harekâtı için böylece serbest kalmıştı. Bu gelişmelerden yüreklenen Dimitriyef, Birinci ve Üçüncü orduları yeniden düzenleme planlarına girişti.

Bulgar Birinci ve Üçüncü orduları, 30 Ekim saat 03:50'de General Fiçef'den talimat aldılar.⁵⁰ Üçüncü Ordu Lüleburgaz'ı alacak, Birinci Ordu ise bu harekâtın sol kanadını destekleyecekti. Her iki orduya da ilerleme emri verildi; süvari tümeni ise sağ kanada göz kulak olup perdeleme emri aldı. Gerçi bu düzen, sadece General Dimitriyef ve General Kutinçef'in o gece üzerinde çalıştıkları harekâtı teyit ediyordu. Güneyde, (10. Mürettep Piyade Tümeni desteğindeki) 1. Piyade Tümeni'nin Lüleburgaz'a saldırması planlanmıştı. Merkezdeki 4. ve 6. piyade tümenleri de taarruz edecekti. Kuzeydeki 5. Piyade Tümeni ise III. ve IV. Osmanlı kolorduları arasından yarma harekâtı deneyecekti. Bu plan başarısızlığa yer bırakmıyordu (Harita 4.5, 30 Ekim 1912 günü için planlanan harekâtı gösteriyor).

Bulgar sağ cenahında, şafağa kadar hazır olacak uygulanabilir bir taarruz planı üzerinde çalışan 1. Piyade Tümeni kumandanı, sabah 07:30'da ilerleyip 1. ve 2. tugaylarıyla Lüleburgaz civarında Türklere taarruz etmeyi düşündü. Bunun yanı sıra, 6. ve 10. piyade tümenleriyle her iki cenahtan destekleneceklerini askerlerine bildirdi ve topçularına gerekli emirleri de verdi. Ne var ki, saat 10:15 olduğunda, tümen henüz hareket etmemişti. Bir saat sonra, 1. Tugay'dan karargâha ulaşan raporlar, her iki tugay da yeniden dizilmekte güçlük çektiği için ilerlemeye başlamakta gecikildiğini

*Lüleburgaz Muharebesi'nde Son Sürat Kaçmaya Çalışan
Osmanlı Topçuları (Bibliothèque Nationale)*

ortaya koydu. Taarruz saati 15:00 olarak yeniden belirlendi ve gerekli bilgiler bitişikteki Üçüncü Ordu'ya gönderildi. Bu arada Türkler siperlerini derinleştirmeyi sürdürüyorlardı.⁵¹

Bulgar topçusu sabah boyunca hazırlık ateşi açtı ve saat 10:00 olduğunda, 1. Bulgar Tümeni'nin topçu alayları ile Osmanlı IV. Kolordusu'nun topçu alayları arasında tam güçte bir düello başladı. Yeniden belirlenmiş Bulgar taarruz emirleri saat 13:00'da gözden geçirildi ve Bulgarlar nihayet saat 14:30'da ileri harekete geçtiler. Bu saate gelindiğinde, Türk siperlerinin artık iyice derinleştirildiği görülüyordu. Derhal ağır ve etkili Türk tüfek ve top ateşi altında kalan Bulgar taarruzu ilerlemekte büyük güçlüğü uğradı. Bununla birlikte, 1. Piyade Tümeni saat 15:00 itibariyle birkaç piyade müfrezesini Lüleburgaz'a sokmuştu. IV. Kolordu, tehdit

altındaki kesimde Bulgarlara karşı taarruz yapılması için derhal takviye gönderdi.⁵² Gözü dönmüş Türk karşı taarruzları Bulgarların nefesini tıkadı (resmî Türk tarihi bu eylemi “Lüleburgaz’da 1. Piyade Tümeni’nin ikinci tecziyesi” olarak adlandırır).

Bulgar sağ cenahında, aynı şekilde geç hareket eden 10. Piyade Tümeni de o sabah 09:30’a kadar nihaî taarruz emirlerini bile almamıştı. Osmanlı IV. Kolordusu, Abdullah Paşa’dan takviye istemek için böylece bol bol zaman bulmuştu. Abdullah Paşa derhal I. Kolordu’dan 1. Nişancı Alayı’nı gönderdi. Süvari Tümeni’nden bazı müfrezeler de gönderildi ve bu birliğe ayrıca, sol cenahı perdeleme işini daha sıkı tutma emri verildi. Öğle sonrasının erken saatlerinde, ağır Türk tüfek ateşi karşısındaki Bulgarlar mütereddit bir ilerleme yaptılar. Lüleburgaz tren istasyonunun yakınındaki çarpışma bütün hızıyla sürerken, aralarında zabitlerin de bulunduğu zayıf tırmandı. Bulgarlar Osmanlı siperlerini yarmayı başaramadı ve cephe sabah yayılmalarından itibaren değişmeden kaldı.

Bu arada Bulgar Süvari Tümeni, ordunun sağ cenahına doğru yürüyüşe geçti. Saat 14:30 olduğunda, tümen kumandanı bazı Osmanlı müfrezeleriyle Müsellimköy yakınında çarpıştığını ve geri çekilmekte olduklarını rapor etti. Bulgar süvarisi şimdi Erzene Irmağı’nın güneyinde Osmanlı süvarisiyle çarpışıyordu. Bulgar süvarisi, Lüleburgaz’a yapılan başarısız piyade taarruzlarını müteakip birkaç saat boyunca gözlemledi, fakat araya giren akarsu sebebiyle yoldaşlarına yardım etmeyi başaramadı.

Köyü almaya kararlı Bulgarlar, Lüleburgaz’a topyekûn bir gece taarruzu başlatmaya karar verdiler. Üçüncü Ordu, her iki piyade tümenine saat 16:30’da gerekli emirleri gönderdi. 1. Piyade Tümeni saat 18:00’da, askerlerin ilerlerken attıkları o bildik “Hurra” naralarıyla iki tugaylı bir süngü hücumu başlattı.⁵³ Bulgarlar takviyeli İzmit Redif Tümeni’nin siperlerine daldılar; ama disiplinleri derhal bozulmaya başladı. Paniğe kapılan Bulgar askerlerinin ekseri sel gibi geriye akmaya başlarken diğerleri siperlerde tecrit edilerek öldürüldü. Saat 21:30 olduğunda, 1. Piyade Tümeni tam ricat halindeydi. Bulgar birlikleri arasındaki eşgüdüm eriyip gitti ve 10. Piyade Tümeni, saat 17:30’da yeniden emir almasına karşın,

ilerlemeyi başaramadı. 10/1. Tugay'ın birkaç müfrezesi destek hurucu yapmasına karşın, eşzamanlı iki tümenli taarruz gerçekleştirilemedi. Bunun neticesi, Osmanlı IV. Kolordusu elindeki tüm ihtiyatları, o akşamın ilerleyen saatlerinde Bulgarları Lüleburgaz'dan tümüyle püskürtecek büyük bir karşı taarruza sürmeyi başardı.

Merkezde, Bulgar 6. "Vidin" Piyade Tümeni'nin Türkbey yakınında hücumla geçtiği saat 07:35'te, örtüşen Bulgar ve Osmanlı taarruzları Karaağaç'ta başladı. Saat 08:00 olduğunda, gerek Bulgar gerek Osmanlı topçuları faaliyete geçmiş ve piyadeler ileri çıkmıştı. O gün özellikle etkili olan Türk topçuları, Bulgar topçu bataryalarına ağır mürettebat ve koşum hayvanatı zayılatı verdirdiler.⁵⁴ 6/2. Bulgar Tugayı askerleri, savunmadaki Uşak Redif Tümeni'ne saat 10:00'da çok sert çatarak, Türkleri geri çekilmeye zorladılar. Türkbey'i alan muzaffer Bulgarlar doğuya ilerlemeye devam ettiler; ancak 2. Tugay askerleri, 2. Osmanlı Nizamiye Piyade Tümeni tarafından oldukları yere çivilendiler. Ağır tüfek ve makineli tüfek ateşi şimdi 1. Tugay askerlerini biçiyor, ama Bulgar ilerlemesi dur durak bilmeden sürüyordu. Bitişikteki II. Kolordu'ya ve Birinci Ordu'ya takviye isteyen rapor gönderen Osmanlı I. Kolordusu kumandanı, siperlerinden sökölüp atılmanın eşiginde olduğunu bildirdi.

Alay bandolarının müziğiyle coşan muzaffer Bulgarlar, "Hurra" haykırışları ve süngüleriyle Karaağaç Vadisi'nde adeta kabarık dalgalanıyorlardı.⁵⁵ Türk ihtiyat siperleri çarçabuk alındı ve artık adamakıllı bozguna uğrayan Uşak Redif Tümeni palas pandıras kaçmaya başladı. I. Kolordu'nun sol cenahını Bulgar çevirmesine açan bu yenilgi, Osmanlı mevkiini kritik tehlikeye soktu. Bununla birlikte, o sabaha kadar muzaffer 6. Piyade Tümeni'nin hemen ardında konuşlandırılmış bulunan Bulgar süvarisinin şimdi Ergene Irmağı'nın güneyinde olması Türkler için iyi haberdi.

Osmanlı ve Bulgar taarruzları Karaağaç'ın hemen kuzeyinde, birbirleriyle neredeyse eşzamanlı olarak çarpıştılar. Şafak sökerken, birlikler yeni hücumlara hazırlandığı sırada, her iki tarafın topçu ve piyade ateşleri başladı. Osmanlı I/3. Piyade Tümeni ile Kastamonu Redif Tümeni, bir kilometre mesafedeki Bulgar hatla-

rına doğru saat 06:30'da ilerlemeye başladılar. Osmanlı taarruzu dayanılmaz Bulgar ateşi karşısında bocalayarak sonunda durdu. Türk zayıtı özellikle bölük zabitanı arasında çok ağır olmasına rağmen, hırpalanmış Türkler Bulgarları siperlerinden püskürttüler. Ne yazık ki, bu geçici zaferden yararlanmalarını sağlayacak ihtiyatları kalmamıştı.

O sabah kendi taarruzunu icra etmesi emrini alan Bulgar 4. Piyade Tümeni, şimdi Türkler öncü unsurlarını püskürtürken, planlanmış hücumunu tam bir karşı taarruz şeklinde icra etti. Saat 15:00 olduğunda, iyi yürütülen, tugay çapında bir Bulgar karşı taarruzu Türkleri yeni ele geçirdikleri araziden püskürterek Bulgar hatlarını onarmıştı. Böylelikle, günün (30 Ekim 1912) sonunda, Türkler Karaağaç'ta ikinci yenilgilerine uğradılar.⁵⁶

Son olarak, o sabah kuzeyde, Mahmud Muhtar Paşa'nın III. Kolordu'su ile Bulgar 5. "Tuna" Piyade Tümeni arasında da çarpışmalar gelişmekteydi. Taarruzcu Mahmud Muhtar Paşa, III. Kolordu'nun Nizamiye tümenlerini Pınarhisar-Vize yolu boyunca güneye, Çongra'ya bakan çok dar bir cepheye yığdı. Astlarına saat 02:00'da gönderdiği emirlerde, muharebenin 07:00'da başlamasını beklediğini ve Bulgarları Çongra'nın kuzeyindeki mevzilerinden geri çekilmeye zorlamak niyetinde olduğunu belirtiyordu. Mahmud Muhtar Paşa ayrıca, başarıya ulaşmasına yardımcı olmaları için XVII. ve XVIII. kolordularla da eşgüdüm halindeydi. Neredeyse aynı esnada düşmana hücum planları yapan Bulgar 5. Piyade Tümeni kumandanı da, harekâtını komşu 4. Piyade Tümeni'nin taarruzuyla denk düşürmek için eşgüdüm gayreti içindeydi.

O sabahın erken saatlerinde yine ağır hazırlık topçu ateşleri başladı ve Bulgarlar taarruz için yeniden dizilirken Osmanlı III. Kolorudu'nun saldırısına uğradılar. Mahmud Muhtar Paşa her zamanki gibi muharebenin en şiddetli mevkiindeydi ve saat 09:30 olduğunda, Türkler inisiyatifi ele geçirdiler. Bulgar 5. Piyade Tümeni'nin bazı taburları 500 metreden fazla geri çekilmek zorunda kaldıklarında, kendileri açısından tehlikeli bir taktik durum yarattılar. Bulgar tümen kumandanı bazı alay kumandanlarına geri çekilmelerini emrederken, diğerlerine hücum emri verdi.⁵⁷ Her zamanki gibi,

süngü hücumu kararı almıştı; ama bu girişim şiddetli Türk saldırısına set çekmekte başarısız oldu. O zaman genel bir ricata girişen Bulgarlar, bu harekât sırasında Türk topçusu tarafından çok kötü yıpratıldılar. Muharebe meydanının kuzey ucuna karanlık çökerken; Mahmud Muhtar Paşa, Bulgarları çok zor kazanılmış avantajlı konumlarından püskürtüp Karaağaç Deresi'ne geri sürmüştü.

Günün muharebeleri sırasında, gerek Osmanlı gerek Bulgar ordu karargâhlarına bir sürü karışık rapor akıp durdu. Ekseri alt rütbeli kurmay subaylarca taşınmış bu raporlar karışık ve çelişkili görünüyordu. Öğleden sonraya gelindiğinde, Abdullah Paşa gelişen taktik durumu özellikle tehlikeli olarak değerlendirdi. IV. Kolordu'dan gelen raporlar, Lüleburgaz civarında tırmanmakta olan muharebelere yardımcı olmak için zayıf bir ihtiyat kuvveti göndermesiyle sonuçlanmıştı. Daha sonra, kendisini büyük güçlükler içinde bulan I. Kolordu, Türkbey'deki Bulgar ilerleyişini durduramadığını gördü. Saat 16:00 olduğunda, Abdullah Paşa (Karaağaç'ın kuzeyindeki) I. Kolordu taarruzunun başarısız olduğunun bilincindeydi ve dahası, hem I. hem de II. kolordu kumandanları, taktik durumun son derece tehlikeli olduğunu hissettiklerini belirten raporlar göndermişlerdi.⁵⁸ Bulgar hasımlarının da, 5. Piyade Tümeni'nin bozgunu ve 1. Piyade Tümeni'nin yenilgisini kaydeden benzer raporları vardı. İki taraf da o sırada ayırında değildi, ama Bulgarlar Trakya'daki savaşta ikinci büyük muharebeyi kazanmak üzereydiler.

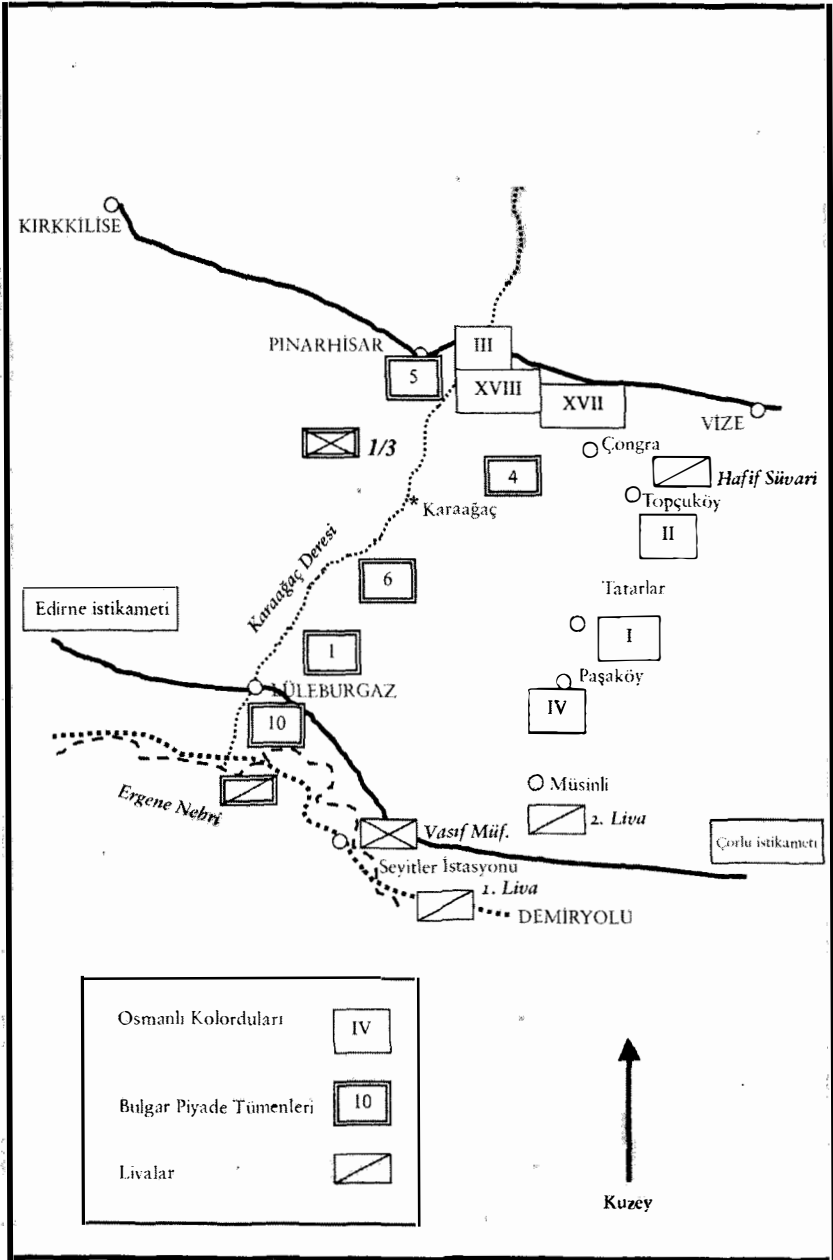
Osmanlı başkumandanı Nazım Paşa, 30 Ekim 1912 gününün başından sonuna dek, Abdullah Paşa'nın Satıköy'deki karargâhına akan kötü haber selini çok yakından izlemişti. IV. Kolordu'nun sol cenahının özellikle tehlikede olmasından kaygılandı ve gelen bütün takviyelerin (Lüleburgaz'ın doğusunda bir sonraki durak olan) Seyitler tren istasyonuna gönderilmesini emretti. Daha önce, Ayvalık Redif Alayı (iki piyade taburu) ve Limni Taburu, sevkıyatı yapan trenlerinden iner inmez orada muharebeye girişmişti. Kendi kurmay heyetinden Kurmay Binbaşı Vasıf Bey'i, Seyitler'deki durumu tam olarak anlaması için istasyona gönderdi. Sevk edilen diğer birkaç piyade taburuyla bir top bataryası da oraya gönderildi. Na-

zım Paşa topçusuyla birlikte (bir tümene denk) toplam dokuz yeni piyade taburunu ordunun sol cenahında savaşmaya göndermek niyetindeydi. Muhtar Paşa sağ cenahı denetimine almış gibi göründüğünden, İkinci Şark Ordusu'ndan çektiği Müstakil Hafif Süvari Livası'nı güneye, Birinci Şark Ordusu'na gönderdi.

Tüm şiddetiyle süren muharebeleri yakındaki bir tepeden gün boyu seyreden Abdullah Paşa, saat 17:30'da karargâhına döndü ve karanlık basarken, Uşak Redif Tümeni'nin çözülmesiyle kötüye giden durumu tartışmak üzere, I. Kolordu kumandanını karargâhına çağırdı. Saat 19:00'da buluşan iki kumandan da, civar köy ve çiftliklerden kadınlar ve çocuklarla beraber kaçan asker sayısı karşısında umutsuzluğa kapılmıştı.⁵⁹ Karargâhını kurduğu küçük bir eve çekilen Abdullah Paşa, top mühimmatı yetersizlikleri ve cephe gerisine nakledilmesi gereken yaralı sayısındaki artışa ilişkin başka raporlar alınca; düşman sağ kanadının kendi sol kanadını çevirmek üzere bulunduğu ve ordusunu kurtarmak için geri çekilmek zorunda olduğuna karar verdi. 31 Ekim 1912 saat 00:40'ta çıkarılan emirlerle, gece boyunca mevzilerini korumaları gerektiği birliklere bildirildi. Üç kolordunun Çorlu'ya doğru düzen içinde aşamalı bir ricat yapacağı, süvari tümeninin de sol kanadı perdelemeye devam edeceği belirtilmişti. Abdullah Paşa kendi karargâhını da o gece Çorlu'ya nakletmeye koyuldu.

Bu arada, Bulgarlar da günün muharebeleriyle ilgili, çoğunlukla moral bozucu raporlar alıyorlardı. Ne var ki, 3. "Balkan" Piyade Tümeni'nin güçlü 1. Tugay'ının takviye olarak hızla yaklaştığı haberiyle neşelendiler. Lüleburgaz'ı almakta sebat eden Bulgarlar, 1. ve 10. piyade tümenlerine bu doğrultuda emirler gönderdiler. 5. Piyade Tümeni'nin ricatından rahatsızlık duyan General Dimitriyef, 3/1. Tugay'ın ertesi sabah saat 10:00'a kadar Kırkkilise'ye ulaşması (ve dolayısıyla savaşın seyrini etkilemesi) beklendiğinden, 5. Tümen'in her ne pahasına olursa olsun mevkiine tutunması emrini verdi. Muharebede psikolojik inisiyatifin Bulgarlara geçmiş olduğu açıkta.

31 Ekim 1912, Birinci Şark Ordusu'nun felâket günü oldu. Şafak söktüğü sırada düzenli ricat hazırlıklarını sürdüren her üç Os-

Harita 4.6 Lüleburgaz'dan Pınarhisar'a, Harekât Durumu, 31 Ekim 1912

manlı kolordusu da mevcut raporlarını göndermişlerdi. Ne yazık ki, Türk geri çekilmesinin zamanlaması, Bulgar taarruzlarının zamanlamasıyla çakıştı. 05:00'da hazırlıklara başlayan Bulgar 6. Piyade Tümeni, 08:30'da hücumla geçti. İleri mevzilerinden çekilme halindeki Türkleri hazırlıksız vuran bu taarruz, Osmanlı I. Kolordusu'nu paramparça etti. Bulgarlar Türklerin peşine düşünce, geri çekilme derhal bozgun kaçışına dönüştü. Bulgarlar o akşam saat 18:15'te Ahmetbey'e ulaşırken, mahvolmuş durumdaki I. Kolordu karanlık bastığı esnada Tatarlar etrafında toplandı. Gündüz çarpışmaları esnasında birkaç alay düpedüz yok olmuştu. Benzer bir tecrübe yaşayan Osmanlı II. Kolordusu da geri çekilirken Bulgar 4. Piyade Tümeni'nin saldırısına yakalandı. Karaağaç'ı kısa süre içinde darmadağın eden tam tekmil bir Bulgar piyade taarruzu, Türkleri Topçuköy'e kadar püskürttü. Hem I. hem de II. Kolordu'nun çekilen alayları, gün boyunca arapsaçı gibi birbirlerine karıştılar.

IV. Kolordu kesiminde, Bulgar 10. Piyade Tümeni sabahın erken saatlerinde Osmanlı 12. Piyade Tümeni kesimine karşı taarruza geçti. Türkler geri çekilebilmek için savaş alanından çıkmaya çalışırken, Bulgar süvari tümeni Lüleburgaz tren istasyonuna giden demiryolu hattını kesmek için kuzeyden saldırdı. Şimdi sol tarafta Bulgar süvarisinin kanat taarruzuyla ve sağ yanındaki I. Kolordu'nun yıkılmasıyla karşı karşıya olan IV. Kolordu kesimindeki direniş gün ortasına doğru çöktü. Saat 17:30 olduğunda, bozguna uğramış IV. Kolordu da muzaffer Bulgarların sıkı takibi altında doğuya doğru kaçmaktaydı. Karanlık basarken, IV. Kolordu Paşaköy civarında toplandı, fakat birlikleri güneydeki Lüleburgaz-Çorlu yoluna kadar dağılmıştı. Güneydeki Seyitler tren istasyonunda bulunan Kurmay Binbaşı Vasıf Bey, oraya gelen çeşitli piyade taburlarının kumandasını alarak kurduğu Binbaşı Vasıf Mürettep Müfrezesi'yle Bulgarlara karşı sıkı bir direnişe geçti.

Dolayısıyla, günün sonuna gelindiğinde, Lüleburgaz ve Erge- ne Irmağı'na tutunmuş güçlü Osmanlı mevziinin güney yarısı bozulmuştu. Hezimete uğrayıp beş kilometre geriye sürülen Birinci Şark Ordusu muharebe yapamaz hale gelmişti. Bununla birlikte, bu felâketin tersine, İkinci Şark Ordusu başarılı bir gün geçirmişti.

Bütün gece boyunca bir taarruz planı üzerinde çalışan enerjik Mahmud Muhtar Paşa ile kurmay heyeti,⁶⁰ gece ilerledikçe, XVII. ve XVIII. kolorduları alıp III. Kolordu'nun sol cenahına konuşlandırdılar. Mahmud Muhtar Paşa İkinci Şark Ordusu'nun neredeyse tüm muharip gücünü, Bulgar 5. Piyade Tümeni'nin tepesine Pınarhisar'da inecek sımsıkı bir yumruk haline getirmişti. Aynı zamanda topçusunu bu taarruzu destekleyecek şekilde toplamış ve Nizamiye tümenlerini birkaç Redif taburuyla takviye etmişti. Bulgarları kesin bir yenilgiye uğratıp Pınarhisar'ı almak niyetindeki Mahmud Muhtar Paşa, taarruzunu 31 Ekim 1912 saat 14:00'da başlatmayı planlıyordu. Gelgelelim, önleyici Bulgar taarruzları onu sabah saatlerinde parça parça hücumlar başlatmaya yöneltti. Gün ortası itibariyle, ordular muharebede sıkışıp kalmışlarsa da, Birinci Ordu'nun feci çekilişine dair raporların İkinci Şark Ordusu karargâhına yavaş yavaş geldiği zamana dek cephe değişmeden kaldı. Bitişik I. Kolordu'nun çöküşü ve doğu yönünde kaçmakta olduğuna dair XVI. Kolordu'dan (sol cenah kıtası) gelen rapor en rahatsız edici olundu. Çok geçmeden daha da meşum raporlar alan Mahmud Muhtar Paşa, Bulgar 4. Piyade Tümeni'nin, Çongra yakınındaki savunmasız cenahına hızla yaklaşmakta olduğu öğrenince taarruz planını derhal iptal ederek, (o sırada güneyden gelmekte olan) Müstakil Hafif Süvari Livası'na Çongra yakınında savunma tertibatı alması emrini verip durumu kurtarmaya girişti. Ayrıca, XVI. Kolordu'ya gerideki eski konumuna dönerek ordu cenahını örtmesini emretti. XVI. Kolordu ileri mevzilerinden çekilirken; Bulgar 5. Piyade Tümeni, komşusu 4. Tümen'in başarısından yüreklenerek, ilerleme fırsatını kullandı ve Çongra'ya doğru ileri atıldı. Alacakaranlıkta, taktik durum istikrara kavuşturulmuş ve hızla ilerleyen 3/1. Bulgar Tugayı muharebe meydanına ulaşmıştı (Harita 4.6, 31 Ekim 1912 akşamı durumunu gösteriyor).

Osmanlı ordu planlamasının o geceki önceliği, Topçuköy-Tatarlar-Paşaköy hattını tutan piyade tümenlerinin kalıntıları arasındaki yanal [*lateral*] muhaberenin onarılmasına verildi.⁶¹ Birinci Şark Ordusu piyade tümenlerinin birçoğunda mevcudun büyük ölçüde azalmış olması özellikle kaygı yaratıyordu. Örneğin, 5. Pi-

*Çorlu Üzerinden Çatalca'ya Doğru Çekilen Mağlup Osmanlı Askerleri
(Bibliothèque Nationale)*

yade Tümeni 2.000 asker ve iki top bataryası, Kastamonu Redif Tümeni ile 3. Piyade Tümeni ise sadece 1.000'er asker ve birer top bataryalarının kaldığını bildirmişlerdi. Birinci Şark Ordusu'nun son derece aşınmış toplam fiilî gücü, 30-35.000 askere kadar düşmüş,⁶² geri kalanların akıbeti ise meçhul kalmıştı. Bundan başka, Osmanlı kurmayları Bulgarların iki Osmanlı seyyar ordusunun arasına girmek üzere bir harekâta girişeceklerini düşünüyorlardı. Ne var ki, Türkler Vize'den Ergene Irmağı'na dek bir cephe hattını koruyabilmek üzere gece boyunca tutarlı emirler çıkarttılar.

Bulgarların üç günlük muharebenin ardından bitap düşüklerini hissetmeleri, Türkler açısından sevindiriciydi. Kazanımlarını sağlamlaştırıp sağ cenahtaki askerlerini dinlendirmeye karar veren General Dimitriyef, 1., 6. ve 10. piyade tümenlerine Türklerin bir önceki gün tutundukları mevzilere yerleşmeleri için emir verdi. Henüz ciddî muharebeye girmemiş haldeki süvari tümeninden, Os-

manlı sol cenahına yarma harekâtı yapması istendi. Cepheye yeni ulaşmış 3/1. Tugay'a ise, Osmanlı orduları arasındaki bağlantıyı kopartacak bir hücumda 4. Piyade Tümeni'ni takviye etmek üzere ilerleme emri verdi ve en nihayet 5. Piyade Tümeni'ni Mahmud Muhtar'ın III. Kolordu'su üzerine tam bir cephe taarruzuyla vazifelendirdi. Aslına bakılırsa, Birinci Şark Ordusu'nun berbat durumdaki kıtalarına hücum yapmayan General Dimitriyef'in planı, Türkleri kesin bir felâketten koruyacaktı.

Birinci Şark Ordusu doğuya doğru ricata devam emirlerini 1 Kasım 1912'de çıkarmaya başladı. Gözüpek Binbaşı Vasıf, topladığı beş Redif piyade taburu, üç başka Redif piyade taburunun kalıntıları ve bir depo taburu ile hattı tutmaya devam ettiğini bildirdi. Kuzeyde işlerin tehlikeli biçimde sarpa sardığını gören EHU reis vekili Hadi Paşa, I. Kolordu'yu, Birinci Şark Ordusu'ndan İkinci Şark Ordusu'na kaydırdı. İkinci Şark Ordusu'nun sol cenahını tutan yenden teşkilatlanmış I. Kolordu şimdi 3. ve 5. piyade tümenleriyle Kastamonu Redif Tümeni'nden oluşuyordu. II. ve IV. kolordular ricata devam etmeye hazırlanmaktaydılar. Yaklaşık gün ortasında, Bulgar 6. Piyade Tümeni'nin sabırsız kumandanı, I. Kolordu'nun terk etmeye başladığı Tatarlar mevziine yürümeye karar verdi. Ahmetbey üzerinden doğuya topçu desteğinde ilerleyen 6/2. Tugay'ın, hâlâ Tatarları tutmakta olan Uşak Redif Tümeni askerleriyle karşı karşıya kalması üzerine Bulgarlar ilerlemeyi durdurup, 6. Piyade Tümeni hatlarının sağ cenahına geri çekildiler.

Kuzeyde, her zamanki gibi saldırgan Mahmud Muhtar Paşa, birleşik III. ve XVI. kolordularla Bulgarlara hücumla hazırlanıyordu; ama saat 09:00'da başlayan topçu hazırlıklarını kısa süre içinde müteakip piyade hücumları, iyi siperlenmiş 5. Piyade Tümeni karşısında başarısızlıkla sonuçlandılar. Bulgarlar, saat 14:00'da 5/3. Tugay ve yeni gelmiş 3/1. Piyade Tugay'ıyla Türk hatlarına karşı taarruz başlattılsa da başarısız oldular. 5. Piyade Tümeni'nin saat 23:30'a değin sürdürdüğü, çok pahalıya mal olan gece hücumları, tümen subaylarının %75'inin zayı olmasıyla sonuçlandı.⁶³ Gelgelelim, 4. Piyade Tümeni'nin birleştirilmiş üç tugayıyla gerçekleştirilen ana Bulgar taarruzu, Çongra'daki II. ve XVIII. ko-

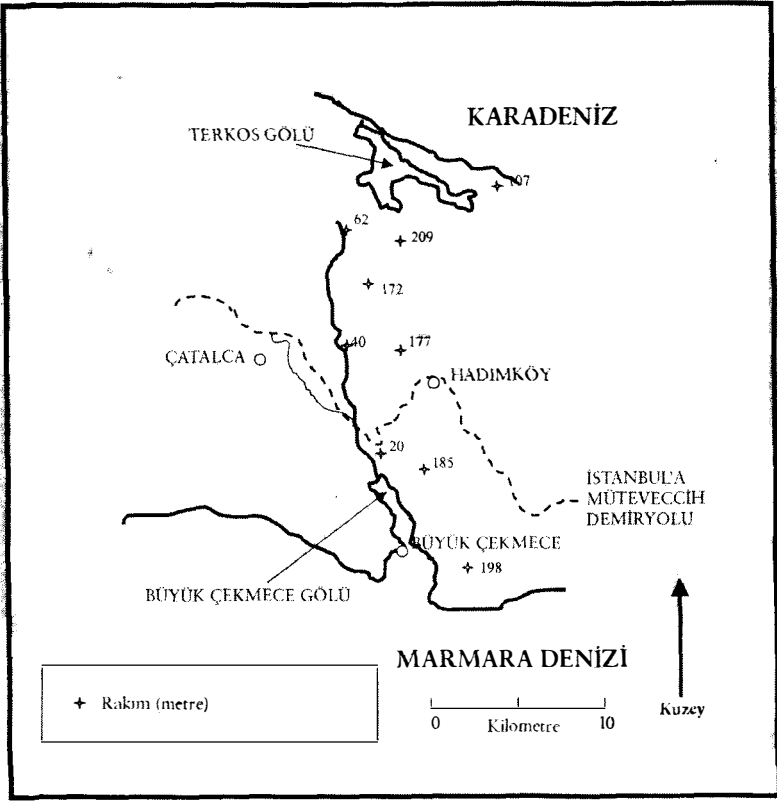
lordu pozisyonlarını hedefliyordu. Taarruz saat 08:30'da başladı, ama Bulgarların birkaç yarma girişimine karşın, Türkler mevzilerinde tutundular. Mahmud Muhtar Paşa saat 16:30'da Samsun Redif Tümeni'yle amansız bir karşı taarruz başlattı ve çarpışmalar karanlık çökene kadar sürdü. Ne ki, saat 17:00'da Türk topçusu cephanesinin neredeyse tamamını tüketmiş durumdaydı.

Nazım Paşa, Mahmud Muhtar Paşa'dan İkinci Şark Ordusu'nun kuzeydeki mevzilerini büyük bir gayretle tutmakta olduğuna dair özgüven dolu bir telgraf aldı. Bu başarıya karşın, başkumandan hezimete uğrayan Birinci Şark Ordusu'nun muharebeyi sürdüreceği hali kalmadığına ve Bulgarlarla temasın kesilmiş olmasından yararlanmak için zamanın çok uygun olduğuna karar verdi. Mahmud Muhtar Paşa taarruza devam etmeyi istese de, Nazım Paşa İkinci Şark Ordusu'na teması keserek, ricata katılmasını emretti.

Ertesi sabah, topçusundan geriye kalanlar tarafından örtülen Mahmud Muhtar Paşa, kuvvetlerini geri çekmeye başladı. Ana unsurların ayrılışını sağlamak üzere artçı müfrezelerin teması kalmasıyla, düzenli ve iyi bir ricat yürütüldü. Kırsal alanı bir çamur bataklığına dönüştüren yağışlı ve sisli gece de Türklere yardım etti. Zorlu yollar boyunca dinlenen Osmanlılara somut şekilde yardımcı olan hava koşulları, hasımlarını durduracak taktik hareketlilikten yoksun Bulgarları da durdurdu. 2 Kasım 1912 günü karanlık çöktüğünde, İkinci Şark Ordusu teması başarıyla kesti ve Vize yolu üzerinden doğuya çekilmeye koyuldu. Türkler muharebeyi kaybetmişti.

Zayıat her iki tarafta da ağırdı. Bulgarlar 2.534'ü ölü olmak üzere 20.162 asker kaybettiler. Kayıpların çoğu Üçüncü Ordu'nun piyade tümenlerindendi. Osmanlı ordusunun kaybettiği yaklaşık 22.000 askerin ekseri, paramparça olan Birinci Şark Ordusu'ndan dı. 2.000 kadar savaş esiri vardı. Ricat esnasında yine top bırakan Türkler, toplam kırk beş parça silah kaybettiler.⁶⁴

Osmanlı felâketinin sayısız nedeni vardı. Bununla birlikte, Abdullâh Paşa'nın "üç kumandan (başkumandan, EHU reisi ve ordu kumandanı) aynı anda üç ayrı yerde, muharebeyi idare etmeye

Harita 4.7 Çatalca Hattı, 1912

çalışıyordu”⁶⁵ şeklindeki sözleri, başarısızlık denkleminde önemli bir etkendi. Osmanlı başkumandanının muharebe meydanındaki varlığı ve süregiden bir seferin tam ortasında, hazırlıksız şekilde, yetersiz kurmaylarla iki seyyar ordu yaratılması, Osmanlı performansını şüphesiz olumsuz etkiledi. Öte yandan, Bulgarlar Birinci ve Üçüncü ordularının harekâtını eşgüdümleyen görüldüğü kadarıyla zahmet çekmemişlerdi.

İki tarafın da özellikle iyi geliştirilmiş muharebe planlarıyla muharebeye başladığı söylenemezdi. Gel gör ki, Bulgarlar taktik inisiyatifi tekrar tekrar ele geçirmeyi becerdiler. Bütün bu çarpış-

malarda daha moralli ve coşkulu olan Bulgar askerinin süngü hücumları da başarılı oldu. Bununla birlikte, Türklerin Bulgarlarla rekabet etmeye yeterli bir muharebe kifayeti ile güçlü komutanlığa sahip oldukları da besbelliydi. Mahmud Muhtar Paşa'nın olağanüstü performansı bu savı teyit edecek niteliktedir. Özellikle, Osmanlı III. Kolordusu'nun harp kabiliyeti muharebenin başından sonuna kadar kusursuzdu. Dahası, kendilerini Nizamiye askeriyle yan yana savaşırken bulan bazı Redifler, muharebe hattında tutunmaya ehil sağlam askerler olduklarını kanıtlamışlardı.

Çatalca'ya Ricat

Türkler artık, en son Şubat 1878'de istilâ edilmiş Çatalca'daki nihaî savunma mevzilerine çekilmeye başlamışlardı. İsmi İstanbul'un yaklaşık kırk kilometre batısındaki küçük bir köyden alan Çatalca mevziinin muazzam doğal gücüne Balkan Harpleri tarihinde doğru dürüst değinen olmamıştır.⁶⁶ Kuzeyde, Terkos Gölü 80 kilometre uzunluğunda bir su engeli oluşturur. Ardından, güneye doğru giderken, merkezi Hadımköy'de bulunan ve İstanbul yolunu yanal olarak doğu-batı şeklinde tıkayan yüksek bir sırt, yarımada'nın askerî açıdan, başat arazisini temsil eder. Büyük ölçüde açık çayırılık araziden (bugün de öyledir) müteşekkil sırt hattı, batı yönünü mükemmel gözetleme olanağı sunar. Terkos Gölü'ne hâkim sırt, deniz seviyesinden 162 metre, Hadımköy'deki sırt hattı ise 180 metre üzerindedir ve Marmara Denizi kıyısındaki Büyük Çekmece sahil kasabasına tepeden baktığı yerde sırt 198 metrelik zirvesine yükselir. Sırtın batı tarafında, neredeyse deniz seviyesinde, (Marmara Denizi'nin bir halici olan) Büyük Çekmece Gölü'ne dökülen Karasu Deresi ve Sazlı Dere akar. Karaya sekiz kilometre kadar sokulan bu doğal göl, kuzeydeki Terkos Gölü gibi, doğal bir su engeli oluşturur. Bu kıyı gölleri sebebiyle, Çatalca mevkiindeki fiilen savunabilir arazi, sadece yirmi beş kilometre enindeki bir cephe teşkil eder. Düşmanın müsterek harekât kifayeti bulunmadığı varsayıldığında, Çatalca mevki Avrupa yakasındaki en güzel savunma mevzilerinden birini oluşturur (bkz. Harita 4.7).

Türklerin 1878 ile 1912 yılları arasında yabana atılmayacak surette güçlendirip tahkim ettikleri bölge artık “Çatalca Hattı” olarak adlandırılıyordu. Türkler, Alman kurmay subayların tavsiyesiyle, Çatalca sırt hattının batı havzasında kuzeyden güneye doğru on tabyalı bir hat oluşturdular. Bunlar, çoğunlukla düşmana doğru bakan beton iksa surlarıydı ve bazılarına kalıcı toprak yerleştirildi. Kasım başında birkaç tabya daha inşa edildi. Üstü kapatılmış zemindeki merkezî cephane depoları ile tabyaları birbirine bağlayan bir yeraltı telefon ve telgraf sistemiyle birlikte sırtlardaki savunma tertibatı tamamlanmıştı. En önemlisi, bu mevki hem demiryolu hem de şoselerle başkente bağlanıyordu. Son olarak, payitahttaki hastanelere, hafif silah ve mühimmat fabrikalarına, limanlara ve lokomotif bakım istasyonlarına yakınlık, Çatalca’daki Osmanlı ordusu açısından muazzam bir lojistik destek kaynağıydı. Çatalca Müstahkem Mevkii’ne bir mirliva komuta ediyordu.

EHU, 1912 Ekim sonunda, hem toprakları hem askerleri ayın başında Edirne’ye gönderilmiş bulunan Çatalca tahkimatının onarılıp savaşa hazır edilmesi talimatını verdi. Trakya’daki felâketle sonuçlanan seferler neticesi, Çatalca mevkii İstanbul’un savunmasında başat bir rol üstlenmişti. Nazım Paşa, mağlup edilmiş Birinci ve İkinci Şark ordularının, tahkimatın güvenliğine doğru ricat etmekte olduklarını 2 Kasım 1912’de Çatalca Müstahkem Mevkii kumandanına bildirdi ve hattın her ne pahasına olursa olsun tutulması gerektiği konusundaki kararlılığını açıkça belirtti. EHU, taarruz harekâtı stratejisinin daha geniş stratejik savunma çerçevesi içinde başarısız olduğunu artık iyice anlamıştı. Garp Ordusu’nun Kumanova’daki mağlubiyeti ve Trakya’daki bozgun, Osmanlı stratejik planlamasının tabutuna çakılan son çiviler oldu. Kaldı ki, etrafı sarılan Edirne kuşatmayla yüz yüze geldiği gibi, hem Epir’deki Yanya hem Arnavutluk’taki İşkodra’nın da tecrit olmak tehlikesi altında bulunduğu düşünülüyordu.⁶⁷ Böylelikle, seferin başlamasından sadece iki hafta sonra, başarısızlığı kabul eden EHU stratejik düşüncesini yenilginin gerçekliğine uyarladı. Nazım Paşa, astlarına bundan sonra gönderdiği mesajlarda, orduların savunmaya geçtiğini ve imparatorluğun Balkan vilayetle-

rindeki ana kent ve kaleleri elde tutmanın başlıca stratejik amaç olduğunu açıkça anlattı.⁶⁸

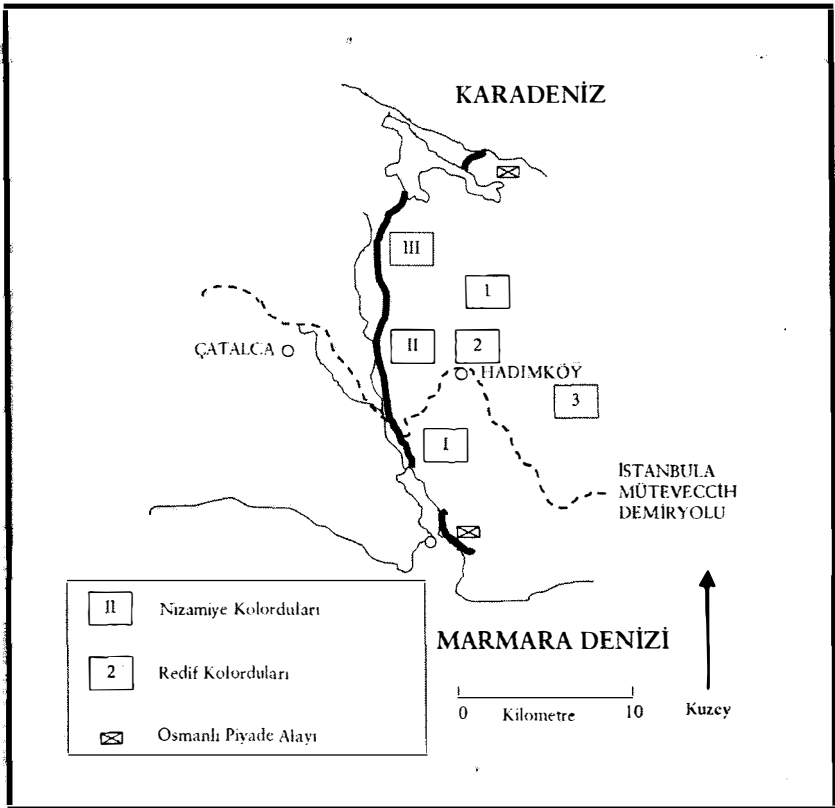
Hezimete uğrayan Osmanlı seyyar orduları, artık Lüleburgaz ve Pınarhisar'dan çekilmek gibi zorlu bir işe başlamışlardı. Neyse ki, Bulgarlar takibe kalkamayacak kadar bitap düştüğünden Türkler kolayca sıyrılıp çıktılar. 6 Kasım 1912'de yeniden başlayan Bulgar ilerleyişi esnasında Bulgar Birinci ve Üçüncü orduları günde on beş kilometre kadar kat etmek suretiyle altı gün boyunca hareketi sürdürdüler. Çorlu 7 Kasım'da düştü, Çerkezköy ertesi gün ele geçirildi ve Marmara sahil kasabası Silivri 11 Kasım'da işgal edildi. Çatalca mevkiine yaklaştıkça, daha ihtiyatlı ilerleyen Bulgarların ordularını Sazlı Dere'nin hemen doğusuna getirmeleri dört tam gün daha aldı. Bulgar süvarisi Marmara Denizi'ne yaslanan dış kanadı perdelemekteydi.

Mahmud Muhtar Paşa, 5 Kasım 1912'de başkumandanın Hadımköy'deki karargâhında yapılacak toplantıya katılma emrini diğer Osmanlı ordu kumandanlarıyla beraber aldı. Yüksek rütbeli Osmanlı kumandanları, müteakip birkaç gün boyunca Çatalca sa-

Çatalca Hattı'nda Siper Kazan Osmanlı Askerleri (Bibliothèque Nationale)

vunması için gözden geçirilmiş bir muharebe nizamı ile sefer planı hazırladılar. Ordunun yeniden yapılandırılması, emirlerde yapılacak ilk iş olarak zikrediliyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, iki ayrı seyyar ordu yaratılmasının sonuçlarından hoşnut olmayan ve şimdi bu yapıyı dağıtmaya karar veren Nazım Paşa, Birinci ve İkinci Şark ordularını dağıtarak yeni Çatalca Ordusu'nu kurma kararını 7 Kasım'da duyurdu.⁶⁹ Bu yapılanma, geri çekilen birlikler Çatalca hatları içinde birleştiği zaman etkili olacaktı. Atılacak ikinci adım, Lüleburgaz'dan sonra çeşitli kolordulara taksim edilen mürettep piyade tümenlerinin kaldırılmasıydı. I., II. ve III. Nizamiye kolordularını ordunun çekirdeği olarak alıkoyan Nazım Paşa, talihsiz

Harita 4.8 Çatalca Hattı, 10 Kasım 1912

IV. Kolordu'nun dağıtılmasına karar verdiği gibi, XVII. ve XVIII. Mürettep kolorduların da lağvını kararlaştırdı. Aşırı ağır muharebe-
beden eriyen dört adet Redif piyade tümeninin (1912 yılı Kasım
ortalarında artık Osmanlı muharebe nizamında yer almayan İzmit,
Kastamonu, Konya ve Uşak tümenleri) de bu dönemde lağvedildi-
ği anlaşıyor. Ayakta kalan birkaç Redif piyade alayı, daha sonra
III. Kolordu'nun nizamî tümenlerine verilecekti. Geriye kalan sü-
vari kuvvetleri de aynı şekilde tek bir Müstakil Süvari Livası'nda
toplandılar. Son olarak, Nazım Paşa yeni Çatalca Ordusu'nun ku-
mandasını bizzat almaya karar verdi.

Nazım Paşa başka bir sorunla daha baş etmek zorundaydı: Ha-
rekât bölgesi yolundaki çok sayıda ihtiyatla ne yapılacaktı? Üç ko-
lordu karargâhının gözden geçirilmiş muharebe nizamıyla ancak
sınırlı sayıda tümenin emir-komutasını sağlayabileceği açıktı. Bu
nedenle, başkumandan bu ihtiyatlara komuta edecek üç geçici ko-
lordu teşkil etmeye karar verdi. Trakya'daki aşağılayıcı bozgunlara
iştirak etmemiş yeni gelen takviyelerden oluşturulan bu üç yeni ko-
lordu, I., II. ve III. Mürettep Redif kolorduları olarak adlandırıldı.
Önemli sayıdaki bu ihtiyatlar arasında, Kafkasya'daki Üçüncü Or-
du'dan 29. ve 30. Nizamiye tümenleri ile İstanbul ve Anadolu'dan
sekiz muhtelif Redif piyade tümeni bulunuyordu. XVI. Mürettep
Kolordu 7 Kasım 1912'de lağvedilirken, yeni I. Mürettep Redif Ko-
lordusu resmen kuruldu. I. ve III. Mürettep Redif kolorduları ise 10
Kasım'da faaliyete geçirildi ve aynı gün, her üç Nizamiye kolordusu
yeniden yapılandırıldı. İki Şark ordusu da ertesi gün lağvedilip yer-
lerini yeni kurulan Çatalca Ordusu'na bıraktılar.⁷⁰

Çatalca Hattı'nın savunması için yeni harekât konsepti son
derece basitti. Sırasıyla III., II. ve I. kolordular kuzeyden güne-
ye savunma hatlarına yerleştirildiler. Onların hemen arkasındaki
Çatalca sırt hattının kapalı mevzilerinde I. ve II. Mürettep Redif
kolorduları, bu kuvvetlerin hemen arkasında ise III. Mürettep Ko-
lordu konuşlandırıldı. İhtiyat kolordularının en önemli görevi, ana
direniş hatlarında meydana gelebilecek her türlü Bulgar yarma te-
şebbüsünü güçlü karşı taarruzlarla durdurup püskürtmek (bkz.
Harita 4.8).

Trakya'daki felâketlerin kısmen etkisiz topçu harekâtından ileri geldiğini fark eden EHU, topçu emir-komuta düzenlemelerini bundan sonraki muharebeler için gözden geçirip pekiştirmeye karar verdi. Seyyar orduların Çatalca Hattı'na çekilmesi sebebiyle artık elde çok miktarda top bulunuyordu. İhtiyat tümen topçuları öne çıkarıldı; İstanbul ve Boğaz istihkâmlarından sökülen toplar cepheye gönderildi ve askerî okulların gösteri topları da Anadolu'dan sevk edildi. Çatalca Müstahkem Mevkii komutanı, bu büyüyen topçu kuvvetinin umum kumandasını aldı. Toplar, taktik icabı, ilk başta her birine üç ilâ yedi batarya düşen topçu gruplarına dağıtıldı, ama bu gruplar daha sonra yirmi bataryaya kadar büyüyecekti. Bu gruplar çatışma halindeki kolordulara doğrudan destek ateşi sağlayan üç topçu harekât komutanlığına verildi. Bu topçu bölge komutanlığı toplam 81 bataryayı idare ediyordu. Osmanlı kurmaylarının toplarını, gecikmeli de olsa, merkezî harekât için bir araya getirmiş olması, muharebe sırasında etkili ateş idaresini büyük ölçüde artıran bir teşkilî düzeltme oldu.⁷¹ Bulgarlar bu yeniliğin ceremesini bundan sonraki muharebelerde ağır çekeceklerdi.

Tüm bu teşkilat değişim faaliyeti çok kısa bir zaman zarfında gerçekleştirildi. 12 Kasım 1912'de, Çatalca Müstahkem Mevkii'nin adı Çatalca Müdafaa Mevzii olarak değiştirildi. Çılgın bir teşkilatlanma ateşine tutulmuş bölge, muazzam miktarlarda top mermisi ve cephaneye nakliyatını, bir nakliye altyapısı oluşturulmasını ve harekât alanında sıhhiye istasyonları, ambulans birimleri ve hastaneler ağı kurulmasını aynı anda götüren devasa bir lojistik faaliyetle çalkalanıyordu. Civar köylerdeki sivillerin de taktik bölgeden tahliye edilmesi gerektiğinde, Türkler (casus ve ajan tehlikesi gerekçesiyle) ilkin Rum ve Bulgarlarla meskûn köyleri tahliye etmeye öncelik verdiler.⁷²

Çatalca Ordusu'nun deniz tarafındaki bölgelerinin iyi kapanmasını sağlamak için ordu faaliyetlerini Osmanlı bahriyesiyle eşgüdümleme maksatlı ayrıntılı görüşmeler donanma kurmaylarıyla yürütüldü. Yunan donanmasının Gelibolu Yarımadası için açık

bir tehlike arz ettiği hususunda donanma kurmay heyetiyle hem-fikir olan EHU'nun, mevzubahis bölgeyi takviye emri verdiği Çanakkale, Trabzon ve Afyon Redif piyade tümenleri, kısa bir süre sonra ana muharebe bölgesinden Gelibolu civarına gönderildi.

Böylelikle, 1912 Kasım ortasına gelindiğinde, İstanbul'u savunan muharip güçlerini çarpıcı surette yeniden yapılandıran Türkler, Bulgarların ordularını getirirken uğradığı iki haftalık gecikmeyi iyi değerlendirmiş oldular. EHU'nun çok güçlü bir hatalardan ders çıkarma melekesi bulunduğu söylenebilir. Seyyar ordularını Avrupa'daki en kusursuz savunma mevzilerinden birine yerleştiren Nazım Paşa, seferber takviyelerin gerektirdiği teşkilî yapıyı oluşturdu ve topçusunu (Birinci Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi'ndeki topçu teksifine kehanet edercesine) tek bir kumandan emrinde topladı. Bununla birlikte, belki de en önemli katkısı, taarruz doktrinini reddederek Trakya'daki Osmanlı seyyar ordusunu operasyonel ve taktik savunmaya çekmek oldu. Bütün bu değişiklikler, Osmanlıların müteakip günlerde zaferi Bulgarların elinden almasını sağlamakta etkili oldu. Yeni Çatalca Ordusu'nun muharebe nizamı Tablo 4.6'da gösteriliyor.

Nazım Paşa, yaklaşan savunma muharebeleri için kendi tecrübeli komutanlarını yanında tuttu. Ferik Ömer Yaver Paşa I. Kolordu'ya, Ferik Hamdi Paşa II. Kolordu'ya, Ferik Mahmud Muhtar Paşa ise III. Kolordu'ya kumanda ediyordu. IV. Kolordu'nun lağvından sonra sonra boşta kalan Ferik Ahmed Abuk Paşa'ya yeni I. Mürettep Redif Kolordusu'nun kumandası verilirken, Mirliva Çürüksulu Mahmut Paşa II. Mürettep Redif; Ferik İzzet Fuat Paşa ise III. Mürettep Redif kolordularının başına getirildiler. Hayatî önemdeki yeni Çatalca Müdafaa Mevkii ve Topçu Komutanlığı, Mirliva Ali Rıza Paşa'nın ehil ellerine bırakıldı. Çatalca ordu karargâhının kendisi içinde, Nazım Paşa kendi elleriyle iki yetkin kıdemli Erkân-ı Harp zabitini kumandan yardımcısı olarak seçti. Ferik Ziya Paşa idari ve lojistik işlerin nezareti için kurmay heyeti birinci başkan vekili; Ferik Pertev Paşa da, harekât ve istihbarat işlerinin nezareti için, kurmay heyeti ikinci başkan vekili yapıldı. Nazım Paşa, önemli kurmay mevkilerine kendi adamlarını seçti-

ğinden, eski Şark Ordusu'nun hiçbir kurmay subayı yeni Çatalca kurmay heyetinde görevlendirilmedi. Değnilmesi gereken önemli bir tayin ise, Harp sırasında Osmanlı birliklerinin kumandasında görevlendirilen bir avuç Alman subaydan biriyle ilgilidir. Osmanlı Harbiye Mektebi muallimlerinden ve Bavyera Genelkurmayı mensubu Miralay Otto von Lossow da göreve getirilmişti.⁷³ Lossow, savaşa bilfiil iştiraki yüreklendirilmemekle birlikte, Şark Ordusu kurmay heyetinde bir görev edinmişti. Lüleburgaz'dan sonra, 1912 Kasım başında, Nazım Paşa Lossow'u "Şimal Kanat Müfrezesi" kumandanlığına atadı.

TABLO 4.6 Osmanlı Muharebe Nizamı, Çatalca Ordusu, 17 Kasım 1912

<i>I. Kolordu</i>	<i>II. Kolordu</i>	<i>III. Kolordu</i>
2., 3. Piyade Tümenleri Cenup Kanat Müfrezesi	4., 5., 12. Piyade Tümenleri 10. Süvari Alayı	7., 8., 9. Piyade Tümenleri Şimal Kanat Müfrezesi
<i>I. Mürettep Redif Kolordusu</i>	<i>II. Mürettep Redif Kolordusu</i>	<i>III. Mürettep Redif Kolordu</i>
29. Piyade Tümeni Ereğli, Kayseri Redif Tümenleri	30. Piyade Tümeni Amasya, Yozgat, Samsun Redif T.	Selimiye, Fatih, Afyon Redif Tümenleri
<i>Çatalca Müdafaa Mevkii ve Topçu Kumandası</i>		
Sol Kanat Topçu Mevzii Kumandanı		
Merkez Topçu Kumandanı		
Sağ Kanat Topçu Mevzii Kumandanı		
Müstakil Süvari Livası		

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 1. Kitap, Birinci Çatalca Muharebesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 17-28.

Çatalca mevziine oldukça uyuşuk tempoyla yaklaşımlarına karşın, Bulgarlar da boş durmamıştı. Edirne kuşatmasından azat edilen çok önemli sayıda takviye artık Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularına ulaşmıştı. Birinci Ordu şimdi (hepsi iki tugaylı) 1., 6.

ve 10. piyade tümenlerini, Süvari Tümeni'ni (üç tugaylı) ve 10. Süvari Alayı'nı içeriyordu. Daha güçlü Üçüncü Ordu ise (üç tugaylı) 3., 4. ve 5. piyade tümenleri ile (iki tugaylı) 9. Piyade Tümeni'ni içeriyordu. Gerek 3. gerek ise 9. Piyade Tümeni, Üçüncü Ordu'ya Lüleburgaz'dan sonra katılmış, taze ve dinlenmiş birliklerdi. At arabaların zayıf yol sistemine bağlı ilerleyişinde orduları öne hareket ettirmek kolay değildi (Osmanlı elindeki Edirne Kalesi, Bulgaristan ile Osmanlı Trakyası'nı bağlayan tek demiryolu önünde engel oluşturunuyordu). Çatalca'daki Bulgarların ikmal istasyonu ile tedarik kaynaklarına yaklaşık 210 kilometre mesafede bulunmaları, orduları için çok çetin koşullar yaratıyordu. Dahası, bir diğer ölümcül düşman olan kolera da Bulgar safları arasında kendini hissettirmeye başlamıştı. Osmanlıların Trakya'dan ricatı sırasında, yorgun birlikler arasında kolera görülmüştü. Tam etkileri henüz hissedilmiyordu, ama kolera nihayetinde Osmanlı mühimmatından daha çok Bulgar askerini öldürecek veya savaşamaz hale getirecekti. Dolayısıyla, Osmanlı kuvvetleri geri çekilerek kendi güç kaynaklarına daha yaklaşıırken, ilerleyen Bulgarlar kendilerininkinden biraz daha uzaklaşıyorlardı.

Ne var ki, ilerleyişi sürdüren Bulgar yüksek kumandanlığı, Çatalca Hattı'na tam güçte bir taarruz için hazırlıklara girişti. Hâsımlarına karşı kazandıkları kolay zaferlerle, yanlış bir üstünlük hissine kapılan Bulgarlar uyuşmuşlardı. Kesin olan husus: Birinci ve Üçüncü ordular ciddî zayiata uğramıştı; gelgelelim, sonuçlar maliyeti haklı çıkarmış görünüyordu. Osmanlı ordusunun Bulgarlarla süngü muharebesine dayanamaması açıkça önemliydi. Dahası, Osmanlı topçusu büyük zaaf göstermiş ve Osmanlı piyadesi, kararlı Bulgar süngü hücumları karşısında çok zarar görmüştü. Daha üstün strateji ve harekât deneyiminin ürünü olmayan, beklenmedik Kırkkilise ve Lüleburgaz zaferleri, daha ziyade, taktik üstünlük ve zayıf Osmanlı stratejisinden neşet etmişlerdi. Bizzat İstanbul'u fethetmenin karşı konulmaz baştan çıkarıcılığı ise herkese nüfuz eden bu üstünlük anlayışını daha da kuvvetlendirdi.

Osmanlıların Sofya'daki Rus sefiri aracılığıyla 12 Kasım 1912'de ateşkes istemesi bütün bu etkenlerle kesişmişti.⁷⁴ “Çatal-

ca Hattı'nın ardında uzanan Osmanlı payitahtının hayaliyle kendinden geçmiş"⁷⁵ Bulgar çarı Ferdinand'ın Yambol'daki Bulgar karargâhına gönderilen ateşkes talebi, iki gün sonra resmen reddedildi. Görüldüğü kadarıyla, 1453'ten beri Konstantinopolis'e hükmedecek ilk Hristiyan hükümdar olma ihtimaliyle heyecana kapılan Çar Ferdinand, Çatalca Hatları'nın kırılması hakkında, Bulgar Genelkurmay Başkanı General İvan Fiçef ve genelkurmay başkan vekili Mihail Savof ile bir toplantı yaptı. Böyle bir taarruzun mümkün olup olmadığını gözden geçiren bu şahsiyetler, Türklerle karşı kolay zaferlerle baştan çıkmış durumdaydılar. Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularının müşterek kumandasını alan General Dimitriyef ile görüş alışverişi yapmak için 15 Kasım'da cepheye gönderilen Savof, çeşitli tartışmalar ve cephe hatlarında yaptığı incelemeleri müteakip çekincelerini bir yana bıraktı ve saldırgan Dimitriyef'in taarruz planını destekledi. 16 Kasım'da Bulgar çarına brifing vermek üzere dönen Savof, hızla taarruz etmelerine imkân verilmesi halinde %85-90 başarı şansı bulunduğuna dair Dimitriyef'in yaptığı tahmini izah etti.⁷⁶ Taarruzu onaylayan çar, Fiçef ve Savof, zafer öngörüsü ile Müslüman İstanbul'un düşeceğine dair kamuoyuna açıklamalar yaptılar. Bu arada, General Dimitriyef Çatalca Hattı'na hücum planlarını tamamladı. Bu körlemesine ve yavan planlar, Birinci ve Üçüncü orduların baskın, manevra veya şaşırtmaya yönelik hiçbir girişim içermeyen, düpedüz basit, birleşik bir cephe taarruzunu içeriyordu. Taktik düşüncesine önemli bir yenilik getiren Dimitriyef, hem Birinci hem de Üçüncü orduların kuvvetlerini iki taktik dizilime bölmelerini emretti. Üçüncü Ordu'ya, 4. ve 5. piyade tümenlerini ihtiyata alıp taze 3. ve 9. piyade tümenleriyle kuzeyden; Birinci Ordu'ya ise, 10. Piyade Tümeni'ni ihtiyatta bırakıp 1. ve 4. piyade tümenleriyle güneyden hücum etmesi bildirildi. Dimitriyef'in, güçlü Süvari Tümeni'ni Birinci Ordu'nun ardında ihtiyat olarak ayrıca bıraktırması; Kırkkilise ve Lüleburgaz'da elindeki her şeyi muharebeye koyan Bulgar taktik düşüncesinde köklü bir kaymaya işaret ediyordu. Bu plan, düşman ordusunun takip ve imhasında ihtiyatların hayatî rol oynadığı dersini tıpkı Osmanlılar gibi Dimitriyef'in de önceki çatışmalardan çı-

kardığını düşündürüyor. Bu nedenle, muharebe için niyet, düşman hatlarının ilk taarruz tarafından yarılıp kırılmasını müteakip ihtiyatları sürerek muazzam bir takip harekâtı olarak özetlenebilir.⁷⁷ Fiilîyatta ise bu plan, Bulgarların başlangıçta mevcut 38 piyade alayından sadece 14 tanesinin taarruz edeceği anlamına geliyordu.

Dimitriyef, Kırkkilise ve Lüleburgaz'da Bulgarlara zafer getiren bu iyi geliştirilmemiş cephe taarruzu stratejisinin Osmanlı kuvvetlerini bir kez daha çökerteceği fikrindeydi. Kısacası, Bulgarlar Osmanlı hattının bir noktasında Türklerin paniğe kapılıp yıkılacağını ve Osmanlı ordusunun topyekûn moralini yitirip geri çekileceğini düşünüyorlardı. Bu, harp ilkelerine değil, geçen iki muharebedeki Osmanlı performansının kusurlu bir değerlendirmesine dayanan bir düşünceydi. Sağlam harekât ilkelerinden çok varsayımlara dayanan General Dimitriyef'in planının yenilgi için hazır bir reçete olduğu, son tahlilde ortaya çıkacaktı. Gelgelelim, Bulgarların sırf moral değil dikkate değer bir sayı üstünlüğüne de sahip bulundukları açıktı. Tablo 4.7 Bulgar asker ve malzeme üstünlüğünün derecesini gösteriyor.

TABLO 4.7 Çatalca'daki Kuvvetlerin Karşılaştırması, 17 Kasım 1912

	<i>Osmanlı Kuvvetleri</i>	<i>Bulgar Kuvvetleri</i>		<i>Toplam</i>
	<i>Çatalca Ordusu</i>	<i>Birinci Ordu</i>	<i>Üçüncü Ordu</i>	
Subay	2.395	1.104	1.921	3.025
Asker	138.176	65.887	107.439	173.326
Hayvan	22.058	20.877	35.533	56.410
Araba	1.335	8.274	11.850	20.124
Tüfek	103.514	44.549	73.543	118.092
Makineli tüfek	62	60	86	146
Top	316	156	306	462
Uçak	5-9			20

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 1. Kitap, Birinci Çatalca Muharebesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 36-37.

Dretnot öncesi dönemden kalma dört iskarta zırhlı; iki modern kruvazör; sekiz muhrip; üç korvet ve on torpidobottan müteşekkil Osmanlı Donanması'nı da bu kuvvetlere eklemek gerekir. İki köhne Alman zırhlısı (*Barbaros Hayreddin* ve *Turgut Reis*) ile İngiliz yapımı *Hamidiye* ve Amerikan yapımı *Mecidiye* kruvazörlerinin çekirdeğini teşkil ettiği Osmanlı Donanması, Trablusgarp Harbi esnasında kısmen seferber edilmiş bulunmakla birlikte, Ekim 1912 itibariyle esef edilecek bir bakımsızlık içindeydi. Özellikle, hiçbir şekilde denize açılmaz vaziyetteki zırhlı gemilerin toplamında önemli eksiklikler vardı. Bununla birlikte, Bahriye kurmayı, atış tatbikatı için denize açılma ve Anadolu'dan Rumeli'ye asker sevkıyatı yapmak üzere filoya emir vermişti. Yunan donanması Ege Denizi'ne hâkim olsa da, bir iç deniz olan Marmara ve Karadeniz'e Osmanlı donanması hükmediyordu. Bu deniz üstünlüğü, Osmanlı donanmasının sahile yanaşıp Çatalca Ordusu'na destek bombardımanları yapmasına fırsat verdi. Dahası, Osmanlı donanması İstanbul'daki 33 adet vapor ve römorkör ile bazı yelkenlilere 16 Ekim 1912'de askerî kullanım için el koydu.⁷⁸ Bu gemilerin, Osmanlı ordusunun Anadolu, Rumeli ve Gelibolu Yarımadası arasındaki nakliye ve sevkıyatında çok önemli bir değer taşıdığı ortaya çıkacaktı. Birinci Çatalca Muharebesi sırasında Osmanlı ordusuna doğrudan donanma desteğinin açık seçik verilmesi, muharebe esnasında Türk askerinin moralini somut biçimde etkilemiş olmalıdır.

Birinci Çatalca Muharebesi

Sahnenin böylece hazır olmasıyla, Birinci Çatalca Muharebesi 17-18 Kasım 1912'de başladı. Bulgar piyadesi, evvelki birkaç gün zarfında Osmanlı hatlarına daha yakın taarruz mevzilerine ilerlemişti. Taktik aldatmacaya yönelik hiçbir girişim yapılmadı; zaten, Çatalca sırt hattındaki Osmanlı top mevzilerinin kusursuz rasat imkânı, böyle bir teşebbüse zaten izin vermezdi. Teyakkuzdaki Türkler, gerek fizikî gerek zihnî olarak önceki muharebelere nazaran çarpışmalara çok daha hazırlıklıydılar. Özellikle, III.

Kolordu birlikleri arasında yorulmak bilmeden dolaşan Mahmud Muhtar Paşa, askerleri yaklaşan muharebeye yüreklendiriyordu. 17 Kasım 1912 sabahı saat 05:00'da 400'den fazla topla (bütün topçu kuvveti) bombardımana başlayan Bulgarlar, kısa süre sonra mahallî tugay kumandası altında taarruza geçtiler. Hava, Bulgar eşgüdümünü zorlaştırıp Osmanlı coğrafî avantajını daha da güçlendirecek şekilde sisli olduğu gibi, 14 adet taarruzcu Bulgar piyade alayına karşı Osmanlıların 15 adet iyi siperlenmiş piyade alayı ile iki adet müstakil piyade taburu çıkarmış bulunması, Türklere küçük bir sayı üstünlüğü de veriyordu.⁷⁹ Ayrıca, Osmanlıların yeni merkezî topçu yapısı teyakkuzda ve ateşe hazırды (bu gruplaşmalar Tablo 4.8'de gösteriliyor).

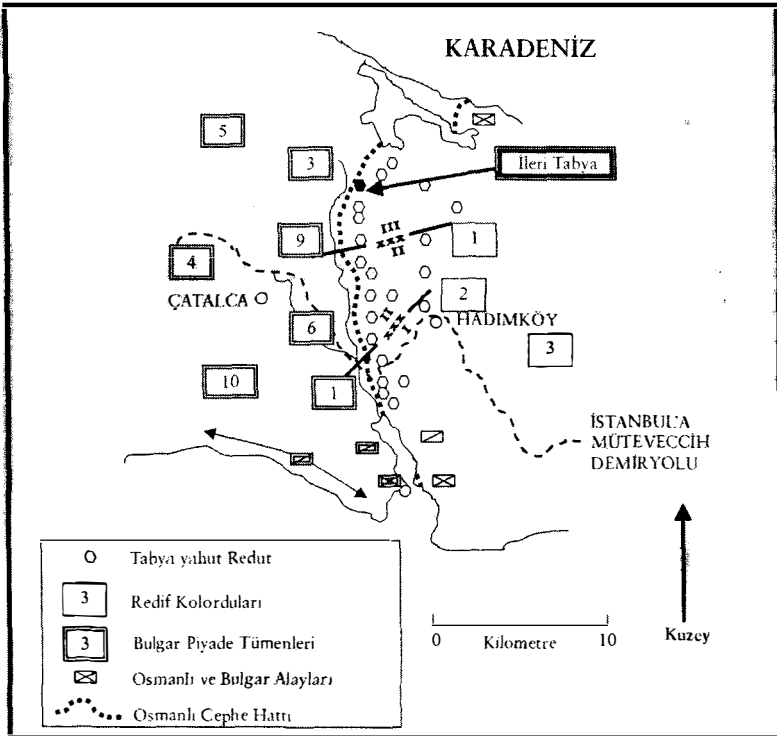
TABLO 4.8 Çatalca Ordusu Topçu Mevzii Kumandası, 17 Kasım 1912

<i>Çatalca Müstahkem Mevzii ve Topçu Kumandası</i>		
<i>Topçu Mevzii Kumandası</i>	<i>Batarya Sayısı</i>	<i>Destekleyici Manevra Birimleri</i>
Sağ-Kanat Topçu Mevzii		
1. Grup	13 batarya	8., 9. Piyade Tümenleri
2. Grup	20 batarya	7. Piyade Tümeni
Merkezî Topçu Mevzii		
1. Grup	17 batarya	4. Piyade Tümeni
2. Grup	12 batarya	5. Piyade Tümeni
Sol-Kanat Topçu Mevzii	19 batarya	1., 2. Piyade Tümenleri ile Cenup Kanat Müfrezesi

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 1. Kitap, Birinci Çatalca Muharebesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Harita 6.

Bulgarlar daha sonra “Sahipsiz Arazi” [cephe hatları arasında kalan arazi şeridi] olarak tanınacak yeri aşmak için mücadele ederken, Türk tüfek ve makineli tüfek ateşi olanca gücüyle derhal başladı. Daha önemlisi, hem taarruzcu piyade hem de bizzat Bulgar topçu bataryalarının üzerine iyi yöneltilen Osmanlı topçu ateşi

yağmaya başladı. Türk toplarının sayısı karşı taraftan az olmasına karşın, merkezileştirilmiş Osmanlı topçu emir-komuta teşkilatı çabucak ateş üstünlüğü kurarak Bulgarların evvel muharebelerdeki avantajlarından birini ortadan kaldırdı (muharebeye dair literatürün büyük bölümü, o zamana değin hâkim Bulgar topçusunun azalmış kıfayetinden söz eder). Tüfek ateşleriyle biçilip şarapnelle dövülen tüm Bulgar taarruzları başarısız olmuş ve taarruzcu alaylar saat 09:00 itibariyle kırıdayamaz hale gelmişlerdi. Osmanlı piyade tümen karargâhına sevindirici raporlar akarken, bir o kadar karamsar raporlar da Bulgar tugay karargâhına ulaşıyordu. Sis dağıldığında, generaller ve kurmay subaylarla tam tekmil Osmanlı komutası Bulgar yenilgisini gözlemlemek üzere sırt hattına akın

Harita 4.9 Birinci Çatalca Muharebesi, 17 Kasım 1912

etti.⁸⁰ Nazım Paşa muharebeyi Büyük Çekmece'ye hâkim Sancaktepe'den seyretmişti. Tek taraflı muharebe, çok az zayıyata uğrayan Türklerin lehine gelişti ve hiçbir yerde Osmanlı hatlarından sızma yapılamadı. Osmanlı Donanması Saat 13:30'da bombardımana katıldı. Kuzeyde, *Turgut Reis* zırhlısı toplarını III. Kolordu'nun yardımına hasrederken; güneyde, *Barbaros* ve *Mesudiye* ile daha küçük beş savaş gemisi I. Kolordu'ya destek bombardımanına koyuldular. Bu bombardımanlar muhtemelen etkili olmadıysa da, donanma ateşinin huşu veren manzarası Türkleri yüreklendirmeye yardım ederken, Bulgarların zafer iradesini de kırdı. Ekser Bulgar piyadesi, saat 17:00 itibarıyla ilk taarruz mevziine geri dönmüştü. Gün, Bulgarların topyekûn başarısızlığıyla sona erdi. 29. Piyade Alayı'nı (3. Piyade Tümeni'ne bağlı) gözü pek bir gece süngü hücumuna kaldıran Bulgarlar, İleri Tabya'yı baskın ile almak suretiyle inisiyatifi ele geçirmeye yönelik son bir çaba gösterdiler. Taarruz, Osmanlı hatlarından yaklaşık 500 metre kadar içeriye sızdı (bkz. Harita 4.9); gelgelelim, Bulgarlar başarılarından yararlanmaya yeltenemeden, 25. ve 26. piyade alaylarına bağlı taburların âni karşı taarruzlarıyla püskürtüldüler ve Osmanlı hatlarının bütünlüğü yeniden sağlandı.

İleri Tabya Muharebesi, Osmanlı zaferine rağmen, Türkler için talihsiz bir sonuç da doğurdu. Cepheden bizzat kumanda etmeye dayalı komutanlık anlayışını yine gösterip taarruza iştirak etmek üzere İleri Tabya'ya giden III. Kolordu kumandanı Mahmud Muhtar Paşa, gece muharebesinde Bulgar ateşiyle ağır yaralandı ve derhal 9. Piyade Tümeni'nin sahra hastanesine kaldırıldı. Bu haberi alan Nazım Paşa, 1. Mürettep Redif Kolordu kumandanı Ahmed Abuk Paşa'ya öne çıkıp III. Kolordu'nun kumandasını almasını emretti. Süratle 9. Tümen sahra hastanesine giden Ahmed Abuk Paşa, yaralı Mahmud Muhtar Paşa'dan durumu ve görevini öğrendi. Türkler (bu badireyi atlatacak olan) Mahmud Muhtar'ın sağlığından o kadar kaygılanmışlardı ki, paşa kısa süre sonra özel bir trenle İstanbul'a nakledildi. Ahmed Abuk Paşa kolordu karar-gâhına ulaştığı esnada, kriz sona ermiş ve kolordu durumu gayet iyi idare eder hale gelmişti.

Günün başarısızlıklarından rahatsızlık duymayan General Dimitriyef, 17 Kasım günü karanlık basmaya başladığında, taarruzun ertesi gün yenilenmesini emretti; ancak izah edilemeyecek bir şekilde, taze ihtiyat alaylarını öne sürmek yerine, yıpranmış taarruzcu alaylarının hücumlarını yinelemelerini istedi. 18 Kasım sabahı, öne sürülen 14 piyade alayı, bu defa ilk günkü kadar süratli değillerdi.

Bulgar 3. Piyade Tümeni alayları, saat 05:00'da sabah sisinde bombardımana başlayan topçularını müteakip, saat 06:00'da hücumla kalktılar. Güneylerindeki muharebe ise, önceki günün yenilgisinin (muhtemelen bölük subayları arasındaki yüksek kayıplardan dolayı) zamanlama ve eşgüdüm üzerindeki etkilerini gösterecek şekilde, saat 07:00'ı epeyce geçinceye kadar başlamadı. Saat 10:00 olduğunda, genel çarpışmalar bütün yarımadaı kasıp kavuruyordu. Sonuçlar önceki günün çarpışmalarıyla aynı oldu: Çabucak ateş üstünlüğü kuran Osmanlılar, Bulgar piyadesini kırıp geçirdiler. General Dimitriyef muharebeyi saat 14:30'da, artık fiilen biteyazmışken, bizzat seyretti ve kısa bir süre sonra, saat 16:00'da, General Fiçef'e başarısız olduğunu bildirdi.⁸¹ Bulgar zayıatı ağırdı: Birinci Ordu'dan 4 subay ve 277 er ölmüş, 52 subay ile 2.691 er yaralanmış, 529 er de kayıplara karışmıştı. Daha çetin çarpışmaya giren Üçüncü Ordu'da zayıat daha da ağırdı. 65 subay ve 1.160 er ölmüş, 93 subay ve 6.291 er yaralanmış, bir subay ve 861 er ise kaybolmuştu.⁸² Bununla birlikte, bu 12.024 zayıatın General Dimitriyef'in iki günlük taarruzda kullandığı on dört adet hücum alayından (kabaca 35.000 asker) verildiğini hatırdı tutmak gerekir. Muharebenin bedeli, bu on dört alayın efradı için feci olmuştu. Bulgar yüksek kumandası, 18 Kasım 1912 gecesinin daha ileri saatlerinde, yeni taarruzlar yapılmasını emretti.

Toplam Osmanlı zayıatı yaklaşık 10.000 erat ile zabitan, yani Bulgarlardan biraz daha düşüktü.⁸³ Bununla birlikte, fiilî Osmanlı zayıatı çok daha düşük gibi görünüyor. 7. Piyade Tümeni 17 Kasım'da, sadece bir zabıt ve 19 nefer şehit, iki zabıt ve 50 nefer yaralı vermişti. Aynı gün 8. Piyade Tümeni'nde bir zabıt ve 68 nefer şehit, iki zabıt ve 82 nefer yaralı; 5. Piyade Tümeni'nde ise 5

nefer şehit, bir zabıt ve 32 nefer ise yaralı vardı. 3. Piyade Tümeni de benzer miktarda zayıat vermişti.⁸⁴ İki günlük muharebe boyunca en şiddetli çarpışmaya giren 9. Piyade Tümeni'nden 20 zabıt ve 317 nefer şehit, 32 zabıt ve 434 nefer yaralı zayıat verilmişti. Muharebenin günümüz Türk resmî tarihinde toplam Osmanlı zayıatı yer almasa da, piyade tümenleri zayıatından birkaç detay, bu havalideki fiilî Osmanlı zayıatının 5.000 erat ile zabıtanın az olduğunu düşündürmektedir.

Birinci Çatalca Muharebesi özellikle ilginç bir çarpışma örneği olmamakla beraber, orduların nasıl uyum sağlayıp öğrendiğini göstermek açısından aydınlatıcıdır. Trakya'daki harbin ilk iki büyük muharebesini kaybeden Osmanlılar, kararlı kurmay çalışmaları ve sağlam planlamanın da yardımıyla, muharebe meydanındaki başarısızlıklarını tersine çevirdiler. Kötü tasarlanmış taarruzlar ve zamansız hücumlardaki fitrî zaafalarını geç de olsa fark ederek savunma stratejisine geçtiler. Dahası, topçu sınıfının kritik zaafını doğru tespit ederek merkezî emir-komuta teşkilatı ve topçu parkı kurmak yoluyla sorunu çözmeyi başardılar. Öte yandan, başarılarından eksik ders çıkartan Bulgarlar, zaferlerini daha iyi talim, maneviyat üstünlüğü ve süngü hücumlarına bağladılar. Başlıca zaafaları, el altında muharebe meydanındaki başarıları takip edebilecek ihtiyat bulunmaması gibi görünüyordu. Bu başarısızlıktan, piyadesinin yarıdan fazlasını ihtiyatta ve iki günlük muharebenin dışında tutarak, sayı üstünlüğünü hiç gerçekleştirmeyen bir yarma harekâtında harcayan General Dimitriyef sorumluydu.

Görünüşte nizam ve intizamını kaybetmiş münhezim Türklerin muzaffer Bulgarları yenmesini açıklamaya çalışan kumandan ve gözlemciler için suçlanacak pek çok şey vardı. Bulgar Genelkurmayı, yenilgiyi “modern taktik bilgi” eksikliği⁸⁵ ve topçunun kifayetsizliğine hamletti. Diğer nedenler arasında, Bulgar askerlerinin yorgunluğu, Bulgarların Lüleburgaz'daki zaferlerini çarçabuk takip etmekteki başarısızlığı, hatta donanma bombardımanının etkileri bile sayıldı. Yine de, General Dimitriyef'in iki aşamalı ve on dört alaylı cephe taarruzunu yenilgiye uğratan esas sebep, Nazım Paşa'nın (merkezileştirilmiş topçu ile desteklenen) derinlemesine savunmasıydı.

Balkan Harbi'nde Gönüllü Askerler, 1912 (Bibliothèque Nationale)

Çatalca'dan Sonra

Çatalca yenilgisinin ardından, Bulgar yüksek kumandasını bekleyen başka sorunlar arasında en kötüsü, Birinci ve Üçüncü ordularda kabaran kolera salgınıydı. Temelde pis su içmenin yol açtığı şiddetli bir ince bağırsak enfeksiyonu olan kolera, özellikle sıkışık ve sağlıksız koşullarda yaşayan kalabalık kitleler arasında kolaylıkla yayılır. Kurbanlarda genellikle kusma, ishal ve su kaybından dolayı bünyenin çöktüğü görülür. İki günlük muharebe esnasında, Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularında 4.602 kişinin koleraya yakalandığı bildirildi; 603 hasta iki gün zarfında öldü.⁸⁶ Aynı dönemde, Osmanlı zayıat sistemi de benzer sayılarda koleraya yakalanmış asker bildiriyordu. 3.280 kişinin hastanede olduğunun bildirilmesini müteakip iki gün zarfında 2.897 kişi daha hastaneye yatırıldı. Bunlardan 597'si öldü ve 1.907'si birliklerine döndü. 373 kişiye, hastaneye nakledilirken öldü.⁸⁷ 17 ve 18 Kasım 1912'de bu asker-

ler harp zayıfına eklendiği zaman, hem Osmanlı hem Bulgar sıhiye hizmetinin ezici bir zayıfla yüklendiği açık hale gelir. Kolera salgını her iki taraftaki askerin moralini çok kötü etkiledi.

Gelibolu Yarımadası'na doğru uzanan geniş ve açık güney cenanı, Bulgar stratejik vaziyetini daha da karmaşıktırılıyordu. Hâlihazırda oraya 15.000 ihtiyat yığan Türklerin, Çatalca'daki Bulgar ordularına geriden taarruz ihtimali yüksek kumandayı endişelendiriyordu. Bu yüzden, Bulgar yüksek kumandası, o sırada Selanik'te bulunan 7. "Rila" Piyade Tümeni'nin deniz yoluyla cepheye sevk edilip ihtiyata ayrılmasına karar verdi. Ayrıca, kırılğan vaziyetteki açık güney cenahlarını muhafaza için Birinci ve Üçüncü ordulara birlik gönderme emri verildi. Muharebe meydanı başarısızlıkları, kolera ve kuvvetlerin güneye aktarılması yüzünden, Bulgarlar şimdi Trakya'da savunmaya geçmişlerdi.

Zaferlerinden büyük cesarete kapılan Osmanlı ordusu, Bulgarları Terkos Gölü'nün kuzey kıyısına geri püskürtmek için Sağ Kanat Müfrezesi'yle küçük bir mevzi taarruzuna girişti; ama Türkler, 19 Kasım'da ilk mevkillerine geri döndüler. Bunu izleyen iki hafta boyunca, Türkler ve Bulgarlar, tekdüzeliği ara sıra bozan topçu düelloları hariç, genellikle siper kazıp mevzilerini geliştirmekle meşgul oldular. İlginçtir ki, Osmanlıların köhne gönüllü sistemi şimdi savaşmak için başvuran yurtsever gönüllü müfrezelerinin oluşmasını sağlamıştı. 185 mevcutlu Dağıstan Gönüllü Müfrezesi, 26 Kasım 1912'de III. Kolordu kesiminde cepheye gitti. 132 mevcutlu benzer bir gönüllü müfreze de I. Kolordu'da ortaya çıktı.⁸⁸ Yerini zorunlu askerliğe bırakmış bulunan gönüllü sistemi, imparatorluğun geleneksel asker toplama yöntemi; fakat Osmanlı tebaası olmayan Müslümanların orduda hizmet etmelerine olanak sağlayacak şekilde 20. yüzyılda hâlâ yürürlükteydi. Bu iki müfreze Azerbaycan, Gürcistan ve Kafkasya'nın Rus bölgelerinden gelmiş Müslümanları içeriyordu.

Bulgar 7. Piyade Tümeni'nin ilk unsurları, 27 Kasım 1912'de, Yunan vapurlarıyla, Selanik'ten yeni ele geçirilmiş Osmanlı limanını Dedeağaç'a nakledildiler. Osmanlı Afyon Redif Piyade Tümeni ise aynı gün Gelibolu Yarımadası'ndaki Eceabat'a çıktı. Türkler

başka ihtiyatlar da aldılar: Anadolu'dan gelen 3.000 asker, 1 Aralık'ta Edremit Redif Piyade Tümeni'ne sevk edildi. O gün itibarıyla, Çatalca Ordusu'ndaki 18-20 bin asker koleraya yakalanmıştı. Türklerin 21 Kasım'da ateşkes müzakereleri başlattığı ortaya çıktığından, iki taraf da yoğun muharebeye girişmeye pek istekli değildi. Neyse ki, taraflar arasında çarpışmaya geçici olarak son veren genel bir ateşkes 3 Aralık 1912 günü saat 19:00'da ilân edildi.

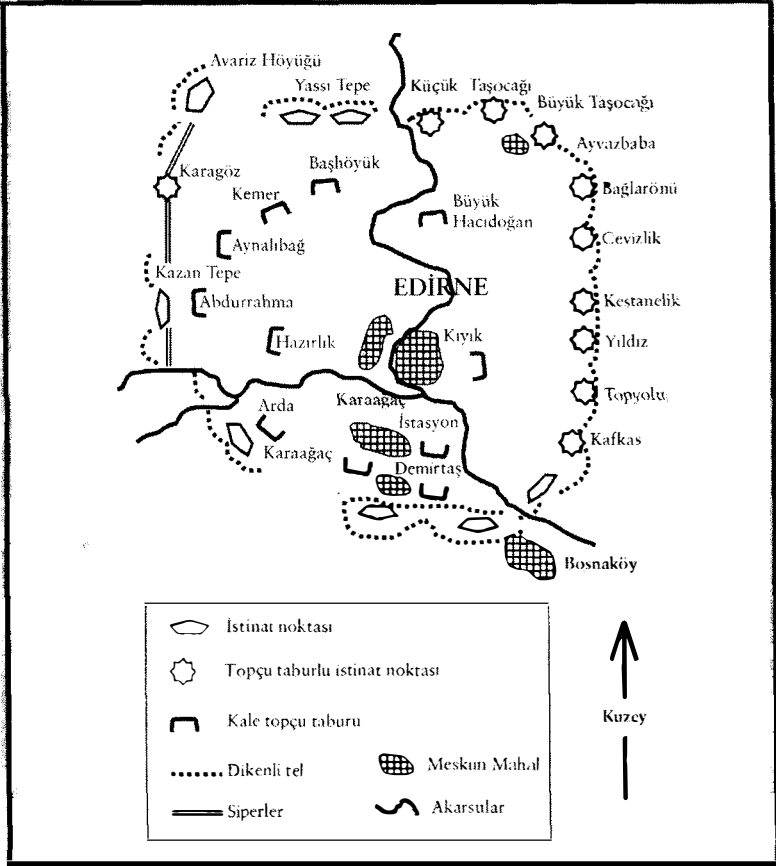
Ateşkes şartları ertesi gün Osmanlı askerlerine duyuruldu. Yapılan antlaşma uyarınca, çarpışma (topçu ateşi de dâhil) duracaktı. Bununla birlikte, ordulara mevzilerini geliştirip ve tahkim etme ve tatbikat yapma izni veriliyordu. Bu ateşkesi kendi lehine kullanmak niyetindeki EHU, ordunun kifayetini onarmak için derhal bir programa girişti.⁸⁹ 20 Kasım günü Yemen'den nihayet dönmüş bulunan EHU reisi Ahmet İzzet Paşa, bu programın gerçekleştirilmesinde etkili olmuştu. Süvari, topçu ve yük hayvanatını dinlendirmenin birinci öncelik olacağı kurmaylara bildirildi ve aynı zamanda, III. Mürettep Redif Kolordu'nun büyük-birlik talimlerine başlayacağı da belirtildi. Kurmay heyeti aynı zamanda, birliklerin kış koşullarında barınması için gereken çadırlı ordugâhların derhal kurulmasını da emretti. Topçulardan silah ve mühimmatlarının mutat tamirat programına girişmeleri istendi. Trene bindirilen ordu karargâh kurmayları, 5 Aralık 1912'de, daha iyi binalarda çalışabilecekleri İstanbul'a gönderildiler. EHU ayrıca, daha iyi yürütebilecek bir ateşkes antlaşması şekillendirmek ve yürütülmesiyle ilgili mevcut her türlü pürüzü çözmek üzere Bulgar muadilleriyle buluşacak bir temsilciler heyeti oluşturulmasını da Edirne Kalesi'ne bildirdi. Kaymakam Celal Bey Osmanlı baş murahhası, Kurmay Binbaşı Kâzım, Kurmay Yüzbaşı Remzi ve Yüzbaşı İsmail Hakkı beyler ise onun muavinleriydiler.⁹⁰ Celal Bey heyeti, Yarbay Popof başkanlığındaki Bulgar heyetiyle müteakip birkaç gün zarfında birkaç toplantı yaparak, tam cephe hattı çizgisini belirlemek ve hangi tarafın hangi araziyi kontrol ettiğini tanımlamaya çalıştılar. Üzerinde anlaşmaya varılan Edirne ateşkesi şartları, 9 Aralık 1912'de Çatalca Hatları'nda da yürürlüğe girdi. Yorgun düşmüş ve koleradan kırılan orduların üzerine kış bütün gücüyle yaklaşıırken, cephede bazı küçük düzeltmeler de yapıldı.

Edirne'nin Kuşatılması

Kale şehir Edirne'nin Kırkkilise felâketini müteakip çembere alınacağı açıkça anlaşılmıştı. Aslına bakılırsa, bu tehdidi bariz bir olasılık olarak görmeye başlayan kale kumandanı Ferik Mehmet Şükrü Paşa, böyle bir ihtimale karşı şehri kuvvetlice tahkim ettirmişti. Trakya'nın savunulmasında önemli bir stratejik yer tutan Edirne, Osmanlı İmparatorluğu için tarihî ve kültürel nedenlerle de kıymetliydi. Genç Osmanlı hanedanının payitahtı Bursa'dan taşınmasıyla 1402'de Avrupa kıtasındaki ilk Türk başkenti olan Edirne, Konstantinopolis'in fethini müteakip, Mimar Sinan'ın tasarlayıp inşa ettiği birçok ünlü cami ve binaya yuva olmuştu. İlk başta bir Yunan-Roma şehri hüviyetindeki Edirne'de, 1912 itibariyle 47.000'i Türk, 20.000'i Rum, 15.000'i Yahudi, 4.000'i Ermeni ve 2.000'i Bulgar olmak üzere 87.000 nüfus barınıyordu. Şehir ayrıca bir vilayet merkeziydi.

İmparator Hadrianus'un M.S. 117'de, Tunca Irmağı'nın kıyısında ilk kaleyi inşa ettirmesini müteakip bin sekiz yüz yıl boyunca Edirne havalisinde çeşitli savaşlar yapıldı. İngiliz tarihçi John Keegan, "Hadrianapolis'in [Edirne] yeryüzünün en çok çatışma görmüş kenti olmak gibi belirgin bir özelliği" bulunduğuna değinmiştir.⁹¹ 1828-1829'da, 12.000 kişilik bir Rus ordusu tarafından kuşatılan kentin nüfusu, büyük ölçüde sivillerin tahliyesi nedeniyle, 140.000'den 100.000'e düştü. Rusların 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda tekrar kuşattığı Edirne, ahaliden 10.000 kişinin hastalıktan telef olduğu kısa bir kuşatma neticesi tekrar düştü. 1878 Berlin Antlaşması'yla Edirne'nin hemen stratejik kapı eşiğinde kurulan güçlü Bulgar devletinin hududu, kent merkezinden sadece 24 kilometre mesafedeydi.

Bulgaristan güçlenip askerî yetkinliğini artırdıkça, Türkler köhnemiş Edirne istihkâmlarının güvenliği hususunda daha çok kaygılanmaya başladılar. EHU, Almanların da yardımıyla, tahkimatta önemli bir güncelleme planlamaya başladı. Yeni savunma sistemi, iç içe geçmiş bir dizi istinat noktasının (küçük, kendine yeterli tabyalar) kent merkezinin üç ilâ dört kilometre dışına eşmerkezli ola-

Harita 4.10 Edirne İstihkâmları, 1912

rak yerleştirilmesine dayanacaktı.⁹² Her biri bir piyade müfrezesi, altı makineli tüfek yahut dört seyyar top veya üç havan içeren dokuz istihkâm planlandı. Ekseri tuğla veya taştan inşa edilmiş istihkâmlarda top mevzilerine yukarıdan koruma sağlayan mazgallar vardı. Önlerinde toprak tabyalar bulunan istihkâmlar, bir yeraltı telefon şebekesiyle birbirlerine bağlanmışlardı. Türkler bu halkanın içine sayısız top bataryası mevzilendirmeyi planladılar; ama bu ihtirash planı yetecek sayıda topu yoktu. Almanya'dan derhal on iki adet 15 cm havan, beş adet 15 cm top ve on dokuz adet 10,5

cm top satın alındığı gibi, İkinci ve Üçüncü ordulardan 8,7 cm'lik toplar da getirildi.⁹³ İçerideki yolların makadamlı şose haline getirilmesi ve bomba işlemez cephaneliklerin inşaatı dâhil başka fiziki geliştirmeler de yapıldı.

İnşaatın Şubat 1910'da nihayet tamamlanmasıyla kale "ilk biçimini" almıştı.⁹⁴ Ne var ki, o yılın manevraları sırasında bir teftiş gezisinde olan General von der Goltz, geliştirmeleri incelemek için kaleye uğradı. Değişim halindeki taktik dinamiğin çok iyi farkında bulunan Goltz, istihkâm sisteminin daha dışarıya, kent merkezinden üç ilâ sekiz kilometre mesafedeki kilit araziye kaydırılması gerektiği tavsiyesinde bulundu. Ne var ki, İtalyanlarla yapılan Trablusgarp Harbi bu tavsiyenin sadece geçici olarak uygulanabilmesine sebebiyet verdiği gibi; Edirne Kalesi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının savunmasına kaydırılan bir adet 10,5 cm'lik batarya ile on iki adet 9 cm'lik topunu fiilen kaybetti. Edirne 1912'de, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanması esnasında, Ferik Ahmed Abuk Paşa kumandasındaki yeni kurulmuş IV. Kolordu'nun ana karargâhı haline geldi. Kaleye ikinci biçimini verecek projeyle yakından ilgilenen yeni kumandan, Kurmay Binbaşı Fuat ile Kurmay Yüzbaşı Remzi beyleri, Alman teknik danışmanlar ve istihkâm uzmanlarıyla birlikte, yeni sistemin planlaması üzerinde çalışmakla görevlendirdi.⁹⁵ Yeni plan Nisan 1912'de hazır oldu ve istihkâm sistemini kent merkezinden daha uzağa aktarma çalışmaları derhal başladı. Yeni sistemde, ekseriyetle civar araziye hâkim konumdaki küçük tepelere veya sırt hatlarına yerleştirilmiş toplam on sekiz istihkâm ve direnek vardı. İstihkâmlar, plana göre, siper ve dikenli tellerle birbirlerine bağlanacaklardı. Türkler, planın tamamlanmasının dört yıl kadar alabileceğini düşünüyorlardı. İmparatorluk harbe sürüklenirken iş başlamış ve hızlandırılmış olmasına karşın, sistem 1 Ekim 1912 itibariyle henüz tamamlanmamıştı. Bazı istihkâmlar (Yıldız, Karagöz ve Ayvazbaba) o tarihte hazırlanmış, fakat çoğu eksik kalmıştı. Yaklaşan harbin baskısı altındaki kale kumandanı istihkâmları bağlayacak siper sisteminin inşaatına odaklandı.⁹⁶ Harita 4.10 Edirne Kalesi'nin 1912'de, savaşın arifesindeki durumunu gösteriyor.

Kent ile kalenin barış dönemi garnizonu IV. Kolordu, 10. Piyade Tümeni, 4. Nişancı Tümeni ve kolordu askerlerinin karargâhından oluşuyordu. Hududu örtmek için buraya yerleştirilmiş güçlü süvari kuvvetleri, 4. Süvari Livası (9., 10. ve 11. süvari alayları) ile 5. Hafif Süvari Livası'ndan (1. ve 2. alaylar) müteşekkildi. Son derece kuvvetli Kale Topçu Livası, 6., 7., 8., 9. ve 10. ağır topçu alaylarından kuruluydu. Edirne 1912 itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü müstahkem şehriydi. Tablo 4.9, kaledeki 247 parça topun taksimini gösteriyor.

Tablo 4.9 Topçu Mevcudu, Edirne Müstahkem Mevkii, 1 Ekim 1912

<i>Top Tipi</i>	<i>Top Sayısı</i>
7,5 cm sabit	18
8,7 cm sabit	19
10,5 cm top	12
12 cm top	36
15 cm top (kısa namulu)	12
15 cm top (uzun namlulu)	78
15 cm havan	18
21 cm havan	6
7,5 cm uçaksavar	2
Nordenfeldt seri ateşli	10
10,5 cm ağır seyyar top	18
15 cm ağır seyyar top	18
Toplam	247

Not: Edirne garnizonuna tahsis edilen piyade tümenlerinin seyyar topçusu bu toplamın dışındadır.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 31.

Sivil nüfusun, özellikle kadın ve çocukların, 3 Ekim'de trenlerle İstanbul'a gönderilmesini müteakip kale savaş hazırlıklarına girişti. EHU reisi Nazım Paşa, aynı gün payitahtta, kendisini başku-

mandanlığa atadı. Ferik Ahmed Abuk Paşa, IV. Kolordu karargâhını 6 Ekim 1912 Cumartesi akşamı kent dışına, Uzunköprü'deki savaş dönemi teksif bölgesine götürdü. Kale böylelikle komutansız kalınca; EHU, Mehmet Şükrü Paşa'yı 10 Ekim'de yeni Müstahkem Mevki kumandanı atadı.⁹⁷

Şark Ordusu'nun seyyar harekâtıyla kale savunmasının birleştirilmesine yönelik plan, bu bölümün başında anlatılmıştı. 18 Ekim 1912 itibariyle kalede 926 zabıt ve 50.650 er seferber edilmişken, 11. Piyade Tümeni'nin kaleye beklenmedik eklenişi, 21 Ekim 1912 itibariyle toplam asker gücünü 1.111 zabıt ile 60.139 nefere çıkardı.⁹⁸ Ne var ki garnizonun kalabalıklığına karşın, askerlerin ancak %25 kadarının talimli olması ve birçok ihtiyat zabıtının de taktik yeterlikten yoksun bulunması muharebe hazırlığına ket vuruyordu. Osmanlı seferberliği ve sefer planlamasıyla ilgili (yine bu bölümde daha önce betimlenen) sorunlar, Edirne savunmasına olumlu anlamda önemli etki yaptılar. 5 No.lu Sefer Planı'na göre, kale savunması için on üç Nizamiye ve otuz bir Redif piyade taburu bulunması gerekiyordu. 11. Piyade Tümeni'nin beklenmedik biçimde garnizona katılması neticesi, kalede gerçekte on dokuz Nizamiye ve otuz Redif taburu vardı. 17 Ekim 1912'deki Bulgar istilâsı, hudut boyunda örtme kuvveti olarak ilerleyen 10. Piyade Tümeni'ni düşmanla temasa geçirdi. Edirne Mürettep Kolordusu'nun ilk hudut harekâtı ve Kırkkilise Muharebesi esnasındaki ilk muharebe harekâtı daha önce ayrıntılarıyla aktarıldı.

EHU'nun, Trakya ve İstanbul'un başarıyla savunmak için kilit önemde gördüğü Edirne Müstakem Mevkii, Bulgar Ordusu'nun Ekim 1912'de kuşatılıp yok edilmesine dair harekât stratejisinin önemli bir parçasını oluşturunuyordu. Bunda başarısız olunması ihtimaline karşı, kalenin cephanesi ve erzak depoları uzun sürecek bir kuşatmaya direnebilmek için iyice dolduruldu. Türkler, Bulgarların kaleyi bertaraf etmeden veya kuşatma harekâtına girişmeden Trakya içlerine doğru derinlemesine harekâta yeltenmeyeceklerinden eminlerdi. Garnizondaki güçlü manevra birliklerinin varlığı bile, Bulgar cenahları ve gerisine başlı başına bir tehdit oluşturunuyordu. Bu, asgari ihtimalle bile, Bulgar seyyar orduları-

nın önemli bir parçasının kaleyi örtme harekâtına ayrılacağı anlamına gelecekti. Bulgarlar burayı Avrupa'nın en tahkimli mevkii olarak görüyorlardı. 1909'da, sivil giyinmiş bir Bulgar kurmay subayı, istihkâmlar hakkında istihbarat toplamakla görevlendirildiği Edirne'deki Bulgar konsolosluğunda çalışmıştı.⁹⁹ Türkler turist kılığındaki Bulgar subaylarının aynı amaçla bölgeyi ve kenti düzenli ziyaret ettiklerinin gayet farkındaydılar. Edirne'nin nihaî istilâsı için kurmay araştırmaları ve savaş oyunları yürüten Bulgar Genelkurmayı, Edirne'nin ilk taarruz hedefi olması gerektiği sonucuna vardı. 1912'ye gelindiğinde, Bulgar savaş planı, bir yandan Trakya ve Makedonya'da taarruzlar yürütürken, kalenin başarıyla taarruz edilemeyecek kadar güçlü olduğu varsayımına dayanacak şekilde değişikliğe uğramıştı. Bulgarlar istihkâmlar hakkında bir sürü istihbarat toplamış olmalarına karşın, Edirne'nin topyekûn gücünü gözlerinde büyütmüşlerdi. Bu nedenle, General Nikola İvanof kumandasındaki Bulgar İkinci Ordusu'na, Birinci ve Üçüncü ordular Osmanlı seyyar ordularıyla uğraşırken, Edirne Kalesi'ni perdelemesi emredildi. Bu görev için, İvanof'un elinde 8. ve 9. piyade tümenleri, bir piyade tugayı, bir süvari tümeni ve 12 cm'lik havan toplu üç topçu taburu bulunuyordu. Bundan başka bir uçak müfrezesiyle bir rasat balonu filosu da mevcuttu. Bulgar İkinci Ordusu'nun mevcudu, neredeyse Edirne garnizonuna denkti. İvanof şehre süratli bir hücum yapmak istediye de, kendisine savunmacıları abluka ederek ilerleyen Bulgar Birinci Ordusu'nun cenahları ve gerisini güvene almakla yetinmesi emredildi.

18 Ekim 1912 günü akşamüzeri tam mevcutla hududu geçen Bulgar İkinci Ordusu, Türk örtme kuvvetleriyle çatıştı ve ertesi gün, 9. Piyade Tümeni'yle Meriç Irmağı vadisinden, 8. Piyade Tümeni'yle ise Tunca Vadisi'nden aşağı bir kısaç harekâtına girişti. İnce Türk örtme kuvvetleri, onları tutmak şöyle dursun, ciddî biçimde yavaşlatmayı bile başaramadılar. Bulgar süvarisi, 21 Ekim 1912 gününe kadar Arda Irmağı'nın kuzey kıyısına ilerlemiş; piyade tümenleri de Edirne'nin yarı yoluna gelmişti. Tunca Irmağı'nın doğu yakasındaki Bulgar 3. Piyade Tümeni, İkinci Ordu'nun sol cenahında güneye doğru yayıldı ve tugayları da ertesi gün Edirne Mürettep Kolordusu'nun başarısız hücumuyla karşılaştı.

Bulgar İkinci Ordusu Kırkkilise Muharebesi'ni müteakip günlerde Edirne'nin güneybatı tarafını kuşatmaya koyuldu. Direnişle karşılaşmayan 8/2. Piyade Tugayı, 27 Ekim günü öğle saatine kadar Arda Irmağı'nı aşmış, güneye doğru ilerliyordu. Bulgar süvari bölükleri ise Edirne-İstanbul demiryolunu Meriç Irmağı üzerindeki Şahinci'de 28 Ekim 1912 günü kestiler. Bu arada, 8/3. Piyade Tugayı kalenin güneybatı köşesini kapatırken; 3. Piyade Tümeni de Edirne ile İstanbul arasındaki ana şoseyi kesmek üzere kalenin doğu cephesine doğru güneye indi. Kale halen dar bir koridorla imparatorluğun geri kalanına bağlanıyordu; ama Bulgar yüksek kumandası 20 Ekim'de kentin tam kuşatılması ve zaptı için girişime karar verdiği için bu durum da kısa süre değişecekti. (O sırada Lüleburgaz'a doğru ilerleyen) Birinci ve Üçüncü ordulara karşı kale acil tehdit oluşturduğundan, tam ablukanın gerçekleştirilmesine dair emirler ertesi gün İkinci Ordu'ya iletildi. Dahası, bu emirler yoldaki takviye kuvvetlerin 6 Kasım 1912'de ulaşacağı bilgisini de içeriyordu.¹⁰⁰

Bulgar stratejisindeki bu değişimin nedeni, Sırp müttefiklerinin Osmanlı Garp Ordusu'na karşı 25 Ekim 1912'de Kumanova'da kazandıkları ezici zaferdi. Bu muharebe Türkler için, Kırkkilise'nin, aynı korkunç sonuçlarla birlikte, Makedonya'daki eşdeğeri idi. Artık savaş öncesi antlaşmalarını onurlandırmaya muktedir olan Sırlar, ordularının hatırı sayılır bir bölümünü Bulgarlara yardım için doğuya gönderiyorlardı. Sırp Ordusu Vardar Ovası'nın büyük bölümünü istilâ etmeye başlayınca; Sırp Genelkurmayı, General Stepa Setapanoviç'in Timok ve Tuna piyade tümenlerinden müteşekkil İkinci Ordu'suna, doğuya Edirne'ye doğru hareket için toplanmasını emretti. Sevkiyat 30 Ekim 1912'de trenle başladı. İleri unsurları Kasım başında varan Timok Tümeni'nin üç alayı 5 Kasım itibarıyla cephegedeydi. Kayda değer bir lojistik başarı sayılabacak bu sevkiyat, Sırp ve Bulgar genelkurmayları arasındaki üst düzey eşgüdümün bir ürünüydü. Edirne'nin kuzeybatı köşesinde hatta giren Sırların güney cenahında Bulgar 8. Piyade Tümeni, kuzeylerinde ise yeni gelmiş Bulgar 11. Piyade Tümeni vardı.

Osmanlı nokta hücumları Bulgar piyadelerini çekilmeye zorladı, fakat düşman süvarisi hâlâ Arda ve Meriç ırmakları arasındaki

nöbet noktalarını tutuyordu. Osmanlı kuvvetlerini, Kasım'ın ilk haftası boyunca, kenti çevreleyen istihkâm hattının içine çekilmek zorunda bırakan Bulgarlar, ilmeği daralttılar. 5 Kasım'a gelindiğinde, 3. Piyade Tümeni'ni Trakya'daki seyyar harekâta ferahlatmak amacındaki İkinci Ordu, 8. Piyade Tümeni'nin geri kalanını (2. Tugay) kalenin tüm çevresine ilerletti. Bulgar süvarisi doğuya giden demiryolunu 7 Kasım 1912'de yine kesti ve iki gün sonra 8/2. Tugay'dan piyadeler, nihayet kenti kuşatacak şekilde süvariyle birleştiler. Edirne artık hem başkentten hem de Osmanlı seyyar ordusundan koparılmıştı. 8 Kasım öğleden sonra tugay düzeyinde başarısız bir hücum başlatan Bulgarlar, Türk savunmalarını yoklamaya devam ettiler.

Mehmet Şükrü Paşa kuşatma kuvvetlerinin gücünü denemek ve belki de o sırada Lüleburgaz'daki yenilgi üzerine geri çekilmekte olan Osmanlı Şark ordularından dikkati uzaklaştırmak için birkaç nokta hücum emri verdi. 10. Piyade Tümeni yeni gelen Sırp Timok Tümeni'ne 10 Kasım saat 03:30'da hücum etti ve o akşam kendi hatlarına çekilmek zorunda bırakılmadan evvel, üç kilometre ilerledi. Her iki taraf da, 9 ile 11 Kasım arasında, kalenin güney kesiminde başarısız ufak çaplı alay hücumları yürüttüler. Bulgarlar 11 Kasım 1912'de Osmanlı Keşan Redif Piyade Alayı'na karşı dört alaylı bir taarruz yaptılarsa da korkunç bir başarısızlığa uğradılar.

Bölgeye 13 Kasım'da varan Sırp Tuna Piyade Tümeni, hattın Meriç ve Arda ırmakları arasındaki kesimini devraldı. Sırplar şimdi iki tam mevcutlu piyade tümeniyle yaklaşık beş kilometrelik cepheyi (ya da, toplam kuşatma hatlarının dörtte birini) tutuyorlardı. Neredeyse 47.000 asker ve 72 parça topa ulaşan Sırp katkısı,¹⁰¹ 3. Piyade Tümeni ile 9. Piyade Tümeni'nden iki tugayın Çatalca Hattı'na gönderilebilmesini sağlayacak kadar Bulgarları ferahlatmıştı. Sırpların ayrıca gönderdiği Timok Süvari Alayı, kalenin güneydoğu köşesini tutan Bulgar Muhafız Süvari Alayı'na katıldı. İkinci Ordu'nun kumandasında artık iki Sırp tümeni ile 8. ve 11. piyade tümenlerinin yanı sıra, 9/3. Piyade Tugayı da bulunuyordu. 15 ve 20 Kasım'da, kalenin karşıt uçlarına yönelik birkaç alaylı Bulgar taarruzları da başarısız oldu. Nihaî muharebe, 21 ve 22 Kasım'da,

dört Nizamiye piyade alayıyla güneye yapılan Osmanlı taarruzu neticesi gerçekleşti. Bu hücum, Bulgarları yaklaşık dört kilometre geriye püskürttü, fakat bitap düşen Türkler ele geçirdikleri hattı karşı taarruzlardan koruyamadılar.

10 Kasım'dan itibaren Sırp topçusunun gelişiyle, Balkan İttifakı kuvvetleri kenti 12 cm'lik toplar ve 15 cm'lik havanlarla sürekli dövmeye başladılar.¹⁰² Bombardıman kentte birkaç yangına yol açmasına karşın, istihkâmlara ciddi bir zarar vermedi. Kasım sonunda, Edirne nüfusu, yakında Çatalca'da olduğu gibi bir ateşkes yapılacağına farkındaydı. Aralık'ta, taraflar bu fikri tartışmak üzere bir toplantıyla ilgili nota alışverişinde bulundular. Tarafeyn (bu bölümde daha önce ele alındığı gibi) müzakere heyetleri, hazırlık görüşmeleri için 5 Aralık 1912 saat 11:00'da Sava Tepe'ye gönderildiler. Alışılmadık ölçüde hızlı uzlaşma neticesi heyet başkanları ön hazırlık protokolünü o gün saat 13:00'da imzaladılar.¹⁰³ Edirne Ateşkes Antlaşması'nın şartları Tablo 4.10'da gösteriliyor.

Şartlar 6 Aralık'ta Bulgarlarla yine tartışıldı ve ertesi gün, ilkelere üzerinde iki istisnayla genel mutabakata varılarak imzalandı. Bulgarlar, kalenin cephe hattındaki flamalarının yerine bariz bir şekilde görünecek beyaz bayraklar çekilmesini ve çarpışmaların yeniden başlama anının en az dört gün önceden bildirilmesini istediler. Türk heyeti, protokolde yapılacak bu değişiklikleri gözden geçirmek üzere döndü ve ardından imzalı nüshalar değiş tokuş edildi. Türkler üzerinde anlaşmaya varılan beyaz bayraklarla kendi cephe hatlarını yirmi dört saat içinde işaretlemeleriyle ateşkes oldukça iyi bir surette yürürlüğe girdi.

Türkler, Çatalca'daki gibi, derhal hasarı onarıp savunmayı iyileştirmeye koyuldular. Mehmet Şükrü Paşa bütün siperlerin olabildiğince derin kazılması ve istihkâm topçu koruganları ile iksa duvarlarının üstüne fazladan yarım metre toprak atılmasını emretti. Belirsiz bir gelecek olacağı anlaşılan zamana kadar erzak stoklarını muhafaza etmek amacıyla 5 Aralık'ta Mehmet Şükrü Paşa tarafından yiyecek karneye bağlandı. Bundan başka, talimsiz vaziyette göreve çağrılmış ihtiyatlar için resmî bir talim programı başlatıldı. Bulgarlar da, bu süreyi siperlerini geliştirmek ve ateşkesin bozul-

ması halinde gerekecek daha fazla sayıda ağır top getirmekte kullandılar. Bulgar Birinci Ordusu'nun (üç bataryalı) bir 12 cm'lik havan taburu, keza Üçüncü Ordu'nun da (iki bataryalı) 12 cm'lik bir havan taburu Çatalca'dan Bulgar İkinci Ordusu'na gönderildi. Çatalca'daki gibi, çarpışmaların yeniden başlamasına kendilerini hazırlamaya kararlı muharipler, kış hazırlıklarını yaptılar.

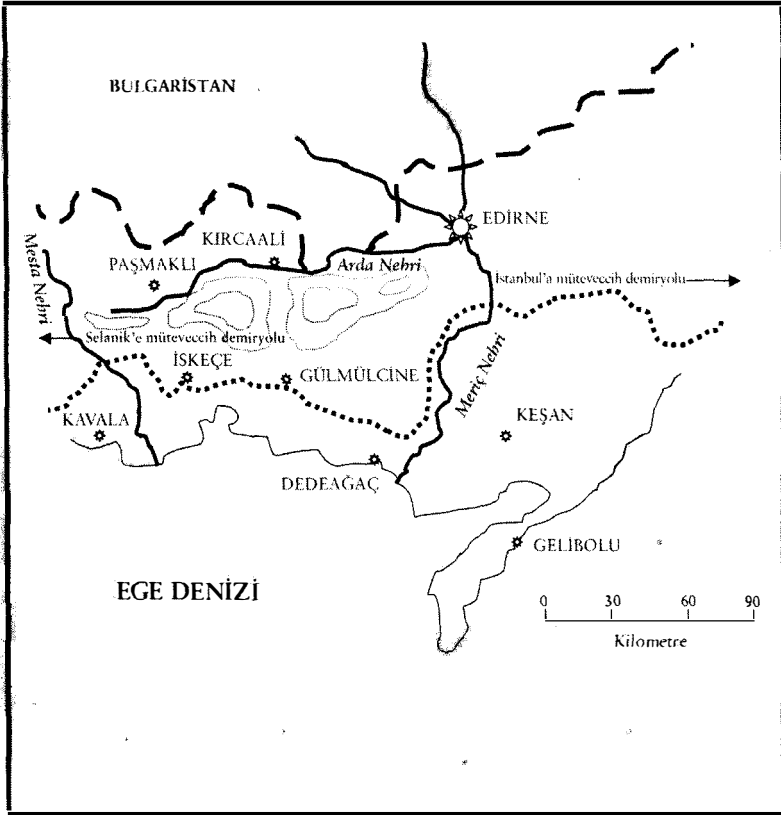
TABLO 4.10 Edirne Ateşkesi Şartları, 5 Aralık 1912

1. Kuvvetler ateşkes zamanındaki mevkilerinde kalacak ve bunu sağlamak için nöbetçiler görevlendirecek.
 2. Karşıt hatlar arasında geçiş yasaklanacak ve hataları önlemek için öğle saatinde nöbetçiler görevlendirilecek.
 3. Hatlar arasında teftişler (muhabere) yasaklanacaktır.
 4. Toplantı mevkii, Mithat Paşa-Edirne yolu üzerindeki Sava Çeşme'dir.
 5. Toplantılar sırasında sadece yetkili memurlar görüşmeleri yürütecektir.
 6. Tarafeyn ölüleri toplamak için silahsız gruplar teşkil edecektir.
 7. Balon ve uçaklar dâhil, keşif unsurlarının kullanımı yasaklanacaktır.
 8. Çarpışmaların başlamasından önce dört günlük bir uyarı olacaktır.
 9. İstihkâm inşaatı da, tıpkı nöbetçilerin görevlendirilmesi gibi, serbesttir.
 10. Şikâyet konuları yazılı olarak resmen bildirilmelidir.
 11. Bariz şikâyetler (ihlâller) ateşkesin bozulma nedeni sayılacaktır.
- İmzalandı: Piyade Kaymakamı Celal ve Yarbay Popof

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devleti, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 254.

Kırcaali Müfrezesi

Osmanlı Trakyası'nın savunma mozaigindeki son parçayı, Mir-liva M. Yaver Paşa'nın kumandasındaki Kırcaali Müfrezesi teşkil ediyordu. Müfreze aslında, harpte üstleneceği vazifenin önemini yansıtır şekilde, mürettep bir kolorduuydu. 5 No.lu Sefer Planı'na göre, Kırcaali Redif ve Müstahfız tümenleri müfrezeye muharebe harekâtı için tahsis edilmişti. Bunlardan başka, 12. Nizamiye Piyade Tümeni'nden tefrik edilen 36. Piyade Alayı, Yaver Paşa'ya

Harita 4.11 Kırcaali Müfrezesi – Harekât Mevkii, 21 Ekim 1912

toplamda yedi piyade alayı verecek şekilde, müfrezeyi takviye etmişti. Müfrezenin savaş dönemi görevi, Bulgaristan sınırını kabaca 50-60 kilometre güneyinden kat ederek Teselya boyunca uzanan Selanik-İstanbul demiryolundan Bulgarları uzak tutmaktır. Müfrezeye, dağlar arasından geçen yollardan güneye doğru demiryoluna inen iki ana güzergâhı tıkamak niyetindeydi. Doğu güzergâhı Kırcaali kasabasını Gümölcine'ye (demiryoluyla), batı güzergâhı ise Paşmaklı'yı İskeçe'ye (yine demiryoluyla) bağlıyordu. Yukarı Arda Irmağı Kırcaali'yle Paşmaklı arasından akıyordu. Bu coğrafya, müfrezenin iki güzergâhı korumasını gerektirmekle birlikte, dağlık

arazi ve Yukarı Arda Irmağı, Türklere önemli bir arazi avantajı sağlıyordu (bkz. Harita 4.11).

Kırcaali Müfrezesi'nin seferberliği, hiç düzgün yürütülemeyen Osmanlı seferberliğine bir istisna oluşturmadı. Müfrezenin 6-14 gün arasında seferber edilmesi planlanmıştı;¹⁰⁴ ne var ki, talimsiz ihtiyatlar toplanma merkezlerine gelir gelmez sorunlar baş gösterdi. Kaldı ki, (IV. Kolordu'dan gelen) destek süvarisi ile istihkâm ve sıhhiye unsurları yolda gecikmişlerdi. 36. Piyade Alayı zabitleri kendilerini bütün bu eksiklikleri gidermek için gece gündüz demeden çalışır buldular. 1 Ekim 1912'ye gelindiğinde, artık mevzi almış bulunan 3. ve 4. hudut bölükleri, varmakta olan 36. Piyade Alayı tarafından takviye edilmekteydiler. 3 Ekim itibariyle, Palas Redif Piyade Tümeni mevcudunda 2.259 asker; 6 Ekim itibariyle ise Kırcaali Redif Piyade Alayı mevcudunda 2.483 asker bulunuyordu. Müfrezenin kurmay heyeti başkanı Binbaşı Hayri Bey, müfrezenin savaş dönemi karargâhını 13 Ekim 1912'de oluşturmaya koyuldu. Seyyar ekmek fırını da, tıpkı seyyar hastane ve cephaneye katari taburu gibi, iki gün sonra mevzilere ulaştı. Müfrezeye 17 Ekim itibariyle (seferberlik planında öngörülenden bir hafta sonra) tam olarak seferber edilmişti.¹⁰⁵ Müfrezenin ana birliği olan Kırcaali Redif Tümeni'nde, 2.222'si 36. Alay'ın 2. ve 3. Taburlarının Nizamiye neferleri olmak üzere, 10.379 asker vardı. Ayrıca, üç adet cebel bataryası da bulunuyordu. Daha küçük olan Kırcaali Müstahfız Tümeni'nde ise 1.071'i 36/1. Tabur'un Nizamiyelileri olmak üzere, 6.822 askeri vardı, ayrıca, tek bir topçu bataryası da bulunuyordu. Bunun yanı sıra, 77 mevcutlu bir süvari bölüğü, 274 mevcutlu bir istihkâm bölüğü ve iki hudut bölüğü (3. ve 4.) mevcuttu.

Kırcaali kesimine gönderilen Kırcaali Redif Tümeni'nin kumandanı, iki Nizamiye taburunu hudut bölüklerinin hemen ardındaki mevzileri örtmek için konuşlandırdı. Geri kalan Redifler ise Bulgaristan'dan Kırcaali'ye gelen yolu kapatmak üzere Perperi Deresi boyunca uzanan bir savunma hattına konuşlandırıldılar. Kırcaali Müstahfız Tümeni, kumandanın Paşmaklı ve Çatak köyleri çevresinde savunma çemberleri kurmayı tercih ettiği Paşmaklı kesimine

gönderildi. Kırcaali'de olduğu gibi, bu yayılma da güneye giden yolları tıkıyordu. Birbirinden yaklaşık 24 kilometre mesafedeki bu tümenleri kolayca birleştirecek yanal yollar yoktu. Bu birbirini destekleyebilecek bir savunma düzeni değildi; ama Yaver Paşa'nın askerleri açısından pek başka seçenek de bulunmuyordu.

Türklerin karşısındaki başlıca Bulgar kuvveti, takviyeli 2. Piyade Tümeni'nin yaklaşık 25.000 askerinden oluşuyordu. Coğrafya, Bulgarları da Türkler gibi kuvvetlerini ikiye ayırmaya zorladı. Doğuda, Türk Redif tümeninin karşısında, 2/2. Piyade Tugayı, 3. Topçu Alayı'yla desteklenen 28. ve 40. piyade alayları ve Haskovo (Hasköy) Müfrezesi vardı. Batıdaki Müstahfız tümeninin karşısında ise, Bulgarların 2/1. Piyade Tugayı'ndan (21. Piyade Alayı ve birkaç hudut bölüğü) müteşekkil Rodop Müfrezesi'nin Sol Grubu vardı. Her iki müfrezeye de, Osmanlı demiryolunu kesmek üzere güneye ilerleme görevi verildi.

Bulgarların hududu geçtiği 18 Ekim 1912 günü öğle olduğunda, hasım müfrezeler arasında müsademe başladı. Doğudaki Hasköy Müfrezesi, Türkleri hızla ana savunma hatlarına çekilmeye zorlayan hünerli bir cenahtan taarruz harekâtı yürüttü. Batıda, cephe taarruzlarında daha az başarılı olan Rodop Müfrezesi'nin Sol Grubu pek az ilerleyebildi.

21 Ekim 1912 günü yapılan Kırcaali Muharebesi, Türklerin her iki cenahlarının yine çevrilmesiyle sonuçlandı ve Osmanlı birlikleri, kumandanın tam çembere alınmamak için akıllıca bir kararla akşamleyin ricat emri vermesine değin, bizzat Kırcaali kasabasına kadar sürüldüler. Bunu müteakip, Kırcaali Müfrezesi Mahmutlar'da yeni bir savunma hattı kurmak üzere iki günde yirmi beş kilometrelik bir geri çekilmeye girişti. Hat, 22 Ekim saat 18:00'da tamamlandı.¹⁰⁶ Burdur ve Manisa Redif piyade taburları da burada onlara katıldı. Kırcaali Müfrezesi'nin, Kırcaali kasabasını geri almayı amaçlayan kararlı bir karşı taarruz başlattığı 27 Ekim'de muharebe tekrar başladı. Süvari ve bir mürettep Redif piyade alayının öncülüğünde kuzeye doğru ilerleyen Türkler, Arda Irmağı ve Kırcaali'ye hâkim bir sırta kadar on altı kilometre ilerleyip orada durdular. Kazançlarından hoşnut kalan Türkler, siper kazıp cep-

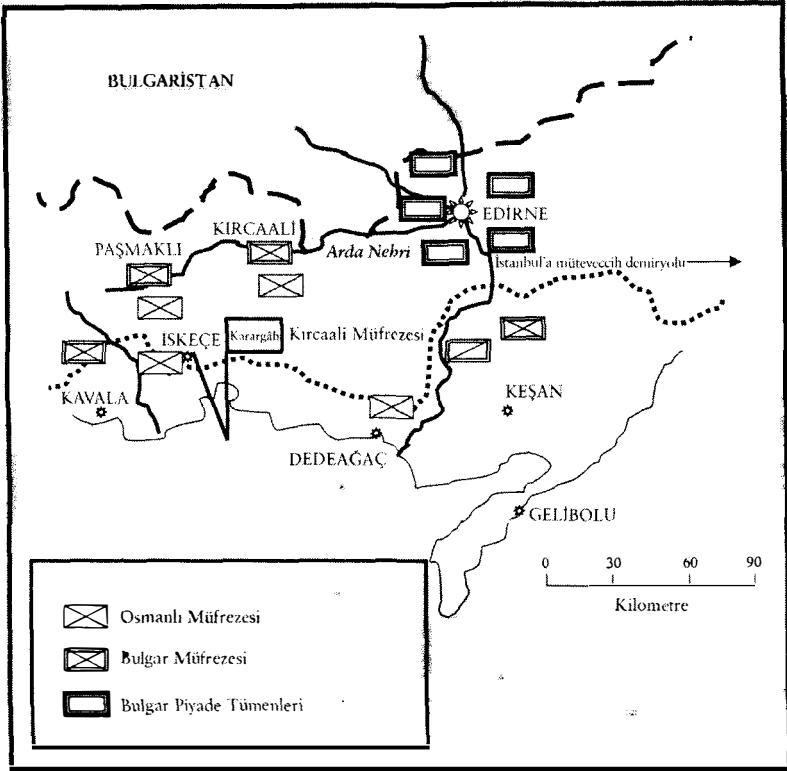
heyi sabitlemeye koyuldular. 14 Kasım 1912 günü saat 14:30'da Kırcaali'ye yönelik başlattıkları (Kışla Arası Muharebesi olarak bilinen) ciddî taarruz ise, o akşam 19:00 olduğunda kasabanın dört kilometre yakınına ulaştı. Gelgelelim, Bulgar takviyelerinin ortaya çıkması üzerine, Türkler ertesi sabaha kadar başlangıç hatlarına geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Böylelikle, Kasım ortasına gelindiğinde, Kırcaali yakınlarındaki Arda Irmağı'nın doğu yakası boyunca taktik durum istikrara kavuştu.

Batıda, Paşmaklı Muharebesi'nde, Bulgarlar Müstahfız tümenini yine cenahtan çevirerek Türkleri 26 Ekim'de beş kilometre kadar geri çekilmeye zorladılar. Hasımlar 31 Ekim'deki Palas Muharebesi'nde ayrı ayrı çevirme taarruzlarını yürüttüler. Gayretle yürüyen Soma Redif Alayı'nın takviye ettiği Türklerin sağ cenahtan yaptıkları taarruz Bulgarları geriye püskürterek, 1 Kasım akşamı itibarıyla, beş kilometre geriye itmişti. Bulgar 21/1. Piyade Taburu da, demiryolunu kesmek amacıyla Türklerin sol cenahına eşzamanlı bir takviyeli akın yaptı. Aynı derecede gayretli yürüyen Bulgar piyadesi, on beş kilometre güneye ilerleyip Kaşlar Geçidi'ni ele geçirdi, fakat kuşatılma tehlikesi sebebiyle 1 Kasım'da çekilmeye karar verdiler. Cephe kısa süreliğine istikrara kavuştu, fakat 3 Kasım 1912'de Türk kuvvetlerinin merkezine başarılı bir cephe taarruzu yapan Bulgarlar, hasımlarını birkaç kilometre geriye sürdüler. Akabinde, Türkler Arda Irmağı'nın güneyindeki savunma mevkillerine geri çekildi. Birkaç Redif alayı, 15 Kasım'daki İkinci Palas Muharebesi'nde, Arda Irmağı köprülerinin kuzey kısmını ele geçirmek için hücumla geçtiler ve ırmağa ulaştılar; fakat ertesi gün geri çekilmek zorunda kaldılar. Böylelikle, Arda'nın batı yakası boyundaki cephe, Türklerin demiryolunun kuzeyinde yaklaşık kırk kilometrelik bir hattı tutmasıyla, 16 Kasım'da sabitlenmiş oldu. Her iki taraf da taarruzlar yürütmüş olmasına karşın, hiçbirisi zafer getirmeye yetecek belirgin bir üstünlük elde edemedi. Çetin arazi, aynı zamanda bu muharebelerin görece tecrit edilmiş bir ortamda ve neredeyse eşit şansla yapılması anlamına geliyordu. Tuhaf bir gelişme bu çarpışmaların karmaşıklığına yeni bir boyut ekledi. Kırcaali kasabasını ele geçiren Bulgarlar, Hasköy Müfrezesi'nin adını "Kırcaali Müf-

rezesi" olarak değiştirerek hasımlarıyla aynı adlı yeni bir birlik yaratmışlardı. Kasabayı yitiren Türkler de, düşmanla temas halindeki kuvvetin adını Mestanlı Müfrezesi olarak değiştirdiler. Bu arada, Yaver Paşa kendi Kırcaali Müfrezesi karargâhını, ufukta beliren yeni bir tehlide karşı İskeçe'nin güneybatısına taşımıştı.

Yaver Paşa'nın Kırcaali Müfrezesi kumandanlığı, bir tarihçi tarafından "istilâcı Bulgarlara karşı ciddi bir direniş gösterme konusunda tuhaf bir başarısızlık sergilemiş" olmakla eleştirilmiştir.¹⁰⁷ Bu, Yaver Paşa'nın kuvvetlerini 26 Kasım 1912'de nihaî teslim zorlayan fiilî harekât koşullarının haksız bir değerlendirmesidir. Kırcaali Müfrezesi, İstanbul-Selanik demiryolunu tehlikeye atacak veya kesecek önemli Bulgar sızmalarını önlemek şeklindeki asli görevini başaracak şekilde oluşturuldu. Gelgelelim, savunma planı, müfrezenin sağ cenahının doğudaki Edirne Kalesi ile Dimetoka'daki XV. Mürettep Kolordu; sol kanadının ise Garp Ordusu'nun Nevrekop Müfrezesi tarafından emniyete alınacağı varsayımına dayanıyordu. Ne yazık ki, XV. Mürettep Kolordu'nun plana aykırı surette namevcut bulunması ve Edirne'nin kuşatılması, Bulgar kıtalarına sağdan çevirme fırsatı vererek Kırcaali Müfrezesi'nin vaziyetini ölümcül bir tehlikeye attı. Keza Nevrekop Müfrezesi'nin (Serez ve Drama'yı savunma görevinde) başarısız olmasıyla ise, Kırcaali Müfrezesi'nin sol cenahı tehlikeye girdi.

Gerçekte sadece bir takviyeli Redif alayından ibaret Nevrekop Müfrezesi'nin 16 Kasım 1912'de çökmesiyle, Bulgar Rodop Müfrezesi'nin Sağ Grubu Drama'yı alıp demiryolunu keserek doğuya, Mesta Karasu Irmağı'nın (günümüz Yunan Nestos Irmağı) kıyılarına doğru yayılmıştı. Doğuda, savunmasız Dimetoka'yı çabucak almayı başaran Bulgarlar, bunu müteakip, dört taburlu bir mürettep piyade tugayını üzerine sürdükleri Osmanlı 3. Süvari Alayı'nı güneye, Meriç Irmağı vadisi boyunca püskürttüler. Böylelikle, Kasım ortasına gelindiğinde, Yaver Paşa asli görevini başarmış olduğunu gördü. Oysa şimdi, beklenmedik bir biçimde hem doğudan hem batıdan içeriye doğru ilerleyen tugay boyutunda Bulgar kuvvetleriyle karşı karşıyaydı. Bu, hiçbir kurtuluşu olmayan stratejik bir kâbustu.

Harita 4.12 Kırcaali Müfrezesi – Taktik Durum, 16 Kasım 1912

Artık açıkta kalmış cenahlarını korumak üzere bazı birliklerini ana savunma hattından çekmek zorunda kalan Yaver Paşa (bkz. Harita 4.12), Kırcaali Redif Alayı ile bazı Müstahfız taburlarını aşağı Meriç Irmağı boyunca bir savunma kurmaları emriyle De-deağaç'a (günümüzde Aleksandropolis) gönderdi. Bir Jandarma taburu ile iki Redif taburundan kurduğu Mesta Müfrezesi'ni ise, Mesta Karasu Irmağı'nın doğu yakasında bir savunma oluşturmakla görevlendirdi. Yaver Paşa şimdi birbirinden çok uzaktaki dağınık üç cephede savaşımaya çalışıyordu.

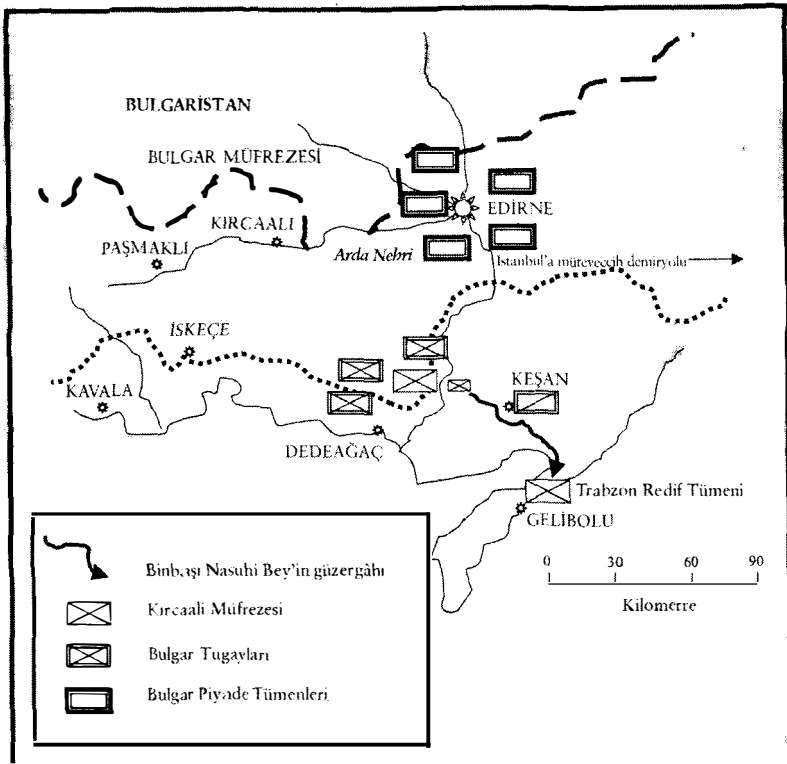
17 Kasım 1912'de eşzamanlı üç Bulgar taarruzu oldu. Paşmaklı bölgesindeki başka bir Bulgar hücumu, zayıflamış Türkleri geri

çekilmeye zorladı. Aynı gün, Bulgar Kırcaali Müfrezesi, Osmanlı Mestanlı Müfrezesi'nin hatlarını yaran bir diğer taarruz başlattı. Meriç Irmağı üzerinde ilerleyen Kırcaali Redif Alayı ile yaklaşan Bulgarlar 15:30'da karşılaştılar ve iki saat süren bir muharebeden sonra, aynı şekilde geri çekilmek zorunda kaldılar. Ertesi gün, müfrezelerin her cephede geri çekilmek zorunda kalması Osmanlı birliklerine benzer yenilgiler getirdi. Bu genel gidiş, Kırcaali Redif Alayı'nın Dedeâğaç kasabasına dek geri çekilmek zorunda kaldığı 20 Kasım'a dek sürdü. Yaver Paşa müteakip dört gün boyunca Dedeâğaç'a doğru muntazaman çekilirken, başarıyla bir araya getirdiği dağınık müfrezeleriyle bir oyalama muharebesi verdi. Bulgarlar Tesalya'daki Drama'da ve Trakya'daki Edirne'de demiryolunu zaten kesmiş oldukları için, bağlantılı demiryolu hatlarını savunmanın pek bir anlamı da kalmamıştı. Kırcaali Müfrezesi, Bulgarlar tarafından amansız şekilde takip edildi; ama Meriç Irmağı'nın batı yakasındaki kalan askerlerini 25 Kasım itibariyle bir araya toplamayı başarmış bulunan Yaver Paşa, ırmağı geçip Keşan'a giden yolu alarak doğuya doğru bir yarma harekâtı yapmayı ve buradan da güneye inerek Gelibolu Müstahkem Mevkii'nin güvenliğine sığınmayı ümit ediyordu.

Yaver Paşa, Soma Redif Taburu ile iki piyade bölüğünü 26 Kasım 1912'de ırmaktan karşıya geçirmişti. Ne yazık ki, Bulgarların hâlihazırda Keşan'a göndermiş oldukları 7. Süvari Alayı; daha sonra, takviyeli Soma Taburu'yla temas kurana değin batıya doğru ilerlemişti. Her taraftan kuşatılan Yaver Paşa, uygun şartlar elde etme umuduyla, Bulgarlarla hazırlık niteliğinde teslim müzakerelelerini 27 Kasım'da açtı. Kısa bir süre çarpışmaya devam etmeyi gözden geçirdi, ama Bulgarların bir taarruz için 10.000 asker toplamış olduğunu biliyordu. Bundan başka, doğudaki süvari kuvvetlerini bir piyade alayıyla 28 Kasım'da takviye eden Bulgarlar, kaçış güzergâhını sımsıkı kapatmışlardı. Yaver Paşa teslim olmaya karar verdi ve Bulgar kurmay başkanı General Darkinkof, ırmağın batı kıyısında geri kalan Osmanlı askerlerinin teslimini kabul etmek üzere o gün saat 13:00'da Kırcaali Müfrezesi karargâhına geldi. Mevcudu iki piyade tümeni gibi görünmekle beraber, Yaver Paşa

resmî olarak sadece 252 zabıt, 8.870 er, 772 hayvan, 8.700 tüfek, iki ağır makineli tüfek ve sekiz cebel havanı teslim etti.¹⁰⁸

Kırcaali Müfrezesi'nin tarihinde son bir parlak an daha yaşandı. Yaver Paşa kuvvetlerinin nihaî teslimini yürütürken, Meriç Irmağı'nın doğu kıyısındaki askerleri 28 Kasım 1912 günü saat 14:30'da son bir kısa muharebeye giriştiler. 36/3. Piyade Taburu'nun iki bölüğü, Soma Redif Piyade Taburu, jandarma, istihkâm ve süvari refakatindeki bir ağır makineli tüfek birimi ve bir seri ateşli cebel havanından müteşekkil olup hiç teslimiyet niyeti bulunmayan bu yaklaşık 1.500 kişi, Soma Redif Taburu'ndan Binbaşı Nasuhi Bey komutasındaydı.¹⁰⁹ Haydarlı'da Bulgar süvari-sinden müteşekkil Bulgar örtme kuvvetine saldıran bu muvakkat

Harita 4-13 Kırcaali Müfrezesi, Taktik Durum, 28 Kasım 1912

grup, düşmanlarının arasından geçerek Keşan yolu boyunca ilerlemeye devam etti ve Yenice’de yoldan ayrılarak Keşan’da siperlenmiş Bulgarların etrafından dolaştı. 29 Kasım 1912 günü saat 07:00 itibariyle güneye, Keşan’dan Gelibolu’ya giden yola ulaşmışlardı. Bir müşterek Yunan-Bulgar gönüllü (komitacı) müfrezesinin hücumunu kolayca savuşturan Nasuhi Bey grubu güneye doğru ilerlemeye devam etti ve akşam olduğunda, Kadıköyü’ne ulaştı. Ertesi gün ise, Bolayır Berzahı’nın hemen kuzeyindeki ana Osmanlı kuvvetlerine katılarak Trabzon Redif Piyade Tümeni’ne bağlandılar (bkz. Harita 4.13).

Tarih Kırcaali Müfrezesi’ni yanlış yargılamıştır. Yaver Paşa, İstanbul-Selanik demiryolu yaklaşımlarını savunmaktan ibaret asli görevini 1912 Kasım ortasına kadar başarmıştır. Ardından, bitişik kesimlerdeki Bulgar başarıları, komutasındaki birliklerin her iki cenahındaki demiryolunu keserek, bu görevi gereksiz hale getirdi. Kaldı ki, bunu müteakip her iki yanda ortaya çıkan Bulgar kuvvetleri, paşayı yeterli birliğe sahip olmadığı bir üç cepheli savaşa zorladılar. Bundan sonra çok başarılı bir oyalama harekâtı yapan Yaver Paşa, ekser askerlerini neredeyse güvenliğin eşiğine kadar getirdi. Azimli Binbaşı Nasuhi Bey’in bu kazandan 1.500 adamıyla kaçmayı başarması, Yaver Paşa’nın da bir toplu huruç gerçekleştirmeye ne kadar yaklaştığını kanıtlar.

Gelibolu Yarımadası

Doğu Trakya’ya yayılan muzaffer Bulgarlar, 12 Aralık 1912’de Şarköy yakınlarında Marmara Denizi’ne ulaştıklarında, Osmanlı Birinci Ordusu’nu ikiye bölmüş oldular. Bulgar Birinci Ordusu doğuya, İstanbul’a doğru zorlarken, süvari ve küçük piyade müfrezeleri de güneye, Çanakkale’ye doğru yöneldiler. Yeni kurulan Bulgar Dördüncü Ordusu, daha sonra, 8 Şubat 1913’te, Gelibolu Yarımadası’nın en dar yerindeki Bolayır’da bulunan Türk savunma mevkillerine yaklaşacaktı.

5 No.lu Sefer Planı’na göre, Türkler Gelibolu Yarımadası’nı savunmak için büyük bir kuvvet konuşlandırmayı planlamıyordu.

Çanakkale Boğazı ve yarımada, barış döneminde I. Kolordu denetimi altında bulunan Çanakkale Boğazı Kuvvetleri ile Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'na bağlıydı.¹¹⁰ Kale kumandanına, boğazın savunması için 3., 4. ve 5. ağır topçu alaylarının yanı sıra torpido ve mayın müfrezeleri verilmişti. Ağır topçu alaylarında, kalibreleri 8-14 pus (20-34 cm) arasında değişen 78 adet ağır kıyı topuyla birlikte 14 adet ağır havan topu bulunmaktaydı. Bunlardan başka daha birçok küçük çaplı top mevcuttu. 5. Alay, Çanakkale girişindeki dört tabyada, 3. ve 4. alaylar ise boğazın her iki yakasındaki diğer on tabyada konuşlanmışlardı. Sadece düşman gemilerini Çanakkale'den uzak tutmak için tasarlanmış bu güçlü kalenin asker gücü diğer görevlere yetmeyecek kadar azdı.

Ege'deki deniz gücü dengesi 1912'de Yunanlar lehine döndüğünden, EHU yeni stratejik duruş açısından Plan No. 5'te değişiklikler gerektiğinin farkındaydı. Boğaz istihkâmlarının arkasındaki yarımada bir Yunan çıkartması tehlikesi (Yunanların süratli *Averof* zırhlı kruvazörüne sahip olması bile, başlı başına Ege Denizi'ndeki hâkimiyetlerini sağlıyordu),¹¹¹ gerçekleşmesi hayli yüksek bir ihtimal olarak kabul ediliyordu. Bu bölümde daha önce ele alındığı gibi, 15 Ekim 1912'de planda hızlı değişiklikler yapıldı ve XV. Mürettep Kolordu'nun Redif piyade tümenine Gelibolu Yarımadası'na yayılma emri verildi. Dahası, Plan No. 5'e göre Balkan savunmasına verilmiş Filistin merkezli 27. Nizamiye Piyade Tümeni de, birkaç müstakil Redif piyade alayı gibi boğaza yönlendirildi. Bütün bu değişiklikler yarımada'nın savunma nizamına yaklaşık 40.000 asker ekledi.

Çanakkale Müstahkem Mevkii kumandanı Mirliya Fahri Paşa,¹¹² mahallî imkânların zorlanmasıyla derhal toplanan Çanakkale Redif Piyade Tümeni'nin başına geçip bu birliği sahil müdafa vazifesiyle konuşlandırarak yarımada'yı savunmaya karar verdi. Ardından, Bolayır'daki Trabzon Redif Piyade Tümeni'nden gelme takviyelerden mürettep bir tümen oluşturup birliklerini kuzeye doğru ilerletmeye koyuldu. Elindeki tek Nizamiye kıtası olan 27. Piyade Tümeni'ni, genel ihtiyat sıfatıyla Eceabat'ta bırakmayı planlamıştı. Bunun yanı sıra, Anadolu sahilini savunmak için

Menderes Müfrezesi'ni oluşturmaya başladı. Fahri Paşa, kalan Redif tümenleri vasıl oldukça bunları saldırıya açık sahiller boyunca yaymayı planlıyordu.

Ne var ki, Bulgar Ordusu 1912 Kasım başında Şarköy ile (Selanik-İstanbul demiryolu üzerinde yer alan) stratejik Keşan kasabasına yaklaşmaya başladıkça, yarımada ya yönelik ikinci bir tehdit daha gelişmeye başladı. Fahri Paşa'nın bu beklenmedik gelişmeden neşet eden durumu kurtarmak için yapabileceği pek az şey vardı. Bir piyade taburu, bir cebel havanı bataryası ve bir süvari birliğinden teşkil ettiği Kavak Müfrezesi'ni Şarköy-Keşan yol kavşağında ki Kavak kasabasına yaydı. Ayrıca, emrine aldığı birkaç Jandarma bölüğünü Şarköy limanı civarında birleştirdi. 3 Aralık 1912'ye gelindiğinde Fahri Paşa, Bolayır'daki ana savunma hattını ardında geliştirebileceği zayıf bir örtme kuvveti kurmuş durumdaydı. Türkler ile Bulgarlar arasında bazı münferit çatışmalar oldu, ama hiçbir taraf bölgeye ciddi etki edecek kadar önemli kuvvete sahip değildi. Kavak Müfrezesi kumandanı Kurmay Binbaşı Nuri Bey, ateşkesi tartışmak üzere Bulgar mevkidaşıyla ilk teması 6 Aralık 1912'de kurdu. Artık Ege Denizi'nden Marmara Denizi'ne dek neredeyse elli kilometre uzanan bir hat için nihai şartlar üzerinde üç gün sonra mutabakata varıldı.

Ateşkes uygulamasının kolay geçmediği bu cephede iki taraf arasında çatışmalar sürdü. Fahri Paşa'nın 200 mevcutlu Erzurum gönüllü bölüğünü Şarköy'ü takviye için 11 Aralık'ta gemiyle Eceabat'tan göndermesine Bulgarlar, ertesi gün yaklaşık 500 mevcutlu kendi gönüllü birlikleriyle kente taarruz ederek cevap verdiler.¹¹³ Fahri Paşa ise, ince hatlarını takviye etmek üzere 9. Nişancı Alayı'nı kuzeye göndererek cevap verdi. Riayet edilmesi gereken protokoller ile Türk-Bulgar kuvvetleri arasındaki cephe hattını tartışmak için 15 Aralık 1912'de yeni görüşmeler yapıldı. Fahri Paşa'nın şahsî temsilcisi Miralay Cevat Bey, 22 Aralık 1912'de ateşkes hattını nihayet belirleyen kesin bir protokole vardı.

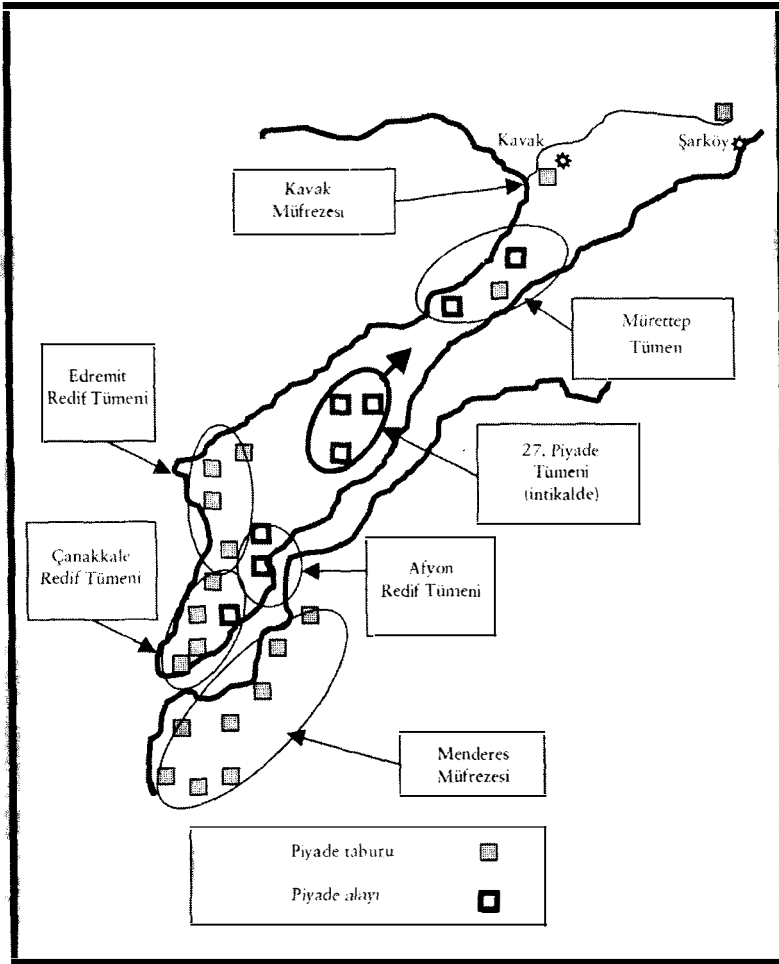
Müzakereler esnasında hareketsiz kalmayan Fahri Paşa, kuzey cephesinin zafiyetine bir çare bulmak için büyük bir gayretle çalıştı. Yarımada nın Bolayır'daki boynunu savunan noksan mevcutlu

Nazım Paşa Çatalca'da Ateşkes Şartlarını Görüşmeye Gidiyor (Bibliothèque Nationale)

Mürettep Piyade Tümeni'ni takviye etmek üzere 27. Piyade Tümeni'ni de kuzeye, Bolayır'a gönderdi. 27. Tümen'in yarattığı genel ihtiyat boşluğunu ise yeni gelen Afyon Redif Tümeni'ni Eceabat'a kaydırarak kapattı. Gelibolu, Çanak ve yarımada'nın merkezinden gelen askerlerden müteşekkil Çanakkale Redif Tümeni, yarımada'nın en güney ucuna (burası daha sonraları Cehennem Burnu Cephesi olarak tanınacaktı) yerleştirildi. Bunun sağ cenahına konuşlandırılan Edremit Redif Tümeni ise, sonradan Anzak ve Suvla koyları olarak tanınacak bölgeyi savunmakla görevlendirildi. Bu iki tümen, kumsallara hâkim kilit arazide tabur istihkâmları inşa ederken sahiller bölük boyutunda unsurlarla kapatıldı ve tümen topçuları, tümen cephelerini desteklemek üzere merkeze konuşlandırıldı. İhtiyat sıfatıyla Eceabat'ta karargâh kuran Afyon Redif Tümeni, gerek Çanakkale gerek Edremit tümenlerini desteklemeye hazır durumdaydı. Bu birlikler siperler ve top tabyaları kazmaya, bir yol ve muhabere ağı geliştirmeye ve karşı taarruz planları üzeri-

ne çalışmalar yapmaya koyuldular. 1915'teki Anzakların "Balkan Kuyuları"¹¹⁴ olarak adlandırdıkları oluşumlar, Balkan Harbi'ndeki bu savunma hazırlıklarının kalıntılarıydı. Bir tümen boyutuna erişen Menderes Müfrezesi ise Anadolu yakasındaki Kumkale ile bitişik kıyı hatlarında benzer savunma hazırlıklarına girişti.¹¹⁵ Nihayet, üç Redif piyade tümeniyle Menderes Müfrezesi'ne komuta edecek bir mürettep kolordu karargâhı Eceabat'ta kuruldu.

Harita 4.14 Çanakkale Müstahkem Mevkii, Gelibolu, Aralık 1912

Bulgarlar İstanbul'la olan muhabere hatlarını kestikçe, Gelibolu Yarımadası lojistik açıdan bir ada haline geldi. Marmara Denizi üzerinden takviye başlatıp Anadolu'daki Çanakkale'yi yarımada-daki Eceabat ve Gelibolu'ya bağlayan feribot seyrüseferini sıklaştıran Türk Donanması, muhabereyi derhal yeniden kurdu. Savaşlar boyunca yeterli olduğunu kanıtlamış bu sistemi kuran Türklerin, 1913'te kolordu boyutunda bir çıkartma yürütmelerine yetecek seviyede deniz gücüne sahip olduğunu belirtmek gerekiyor. Dolayısıyla, 1912 yılı sonuna gelindiğinde, Gelibolu Yarımadası'nın savunma mevzileri, Harita 4.14'te gösterildiği şekilde biçimlenmiş durumdaydı.

Ege Adaları

Osmanlı Donanması'nın Marmara Denizi'nde sıkışıp kalmasıyla, Yunan donanması Ege Denizi'nde rahatsız edilmeden hareket etme serbestisine kavuşmuştu. Yunanlar beş yüz yıldır Türklerin elindeki Batı Ege'nin büyük adalarına çıkartma yapmak için bu fırsatı derhal değerlendiler. Karışık Rum-Türk nüfus barındıran bu adaların, Çanakkale'ye yakın olanları hariç, 1912 koşullarında stratejik bir değeri yoktu.

Yunanlar ilk olarak, Çanakkale Boğazı'na sağlam bir abluka koymayı mümkün kılacak önemli Mondros (Mudros) Limanı'nın bulunduğu stratejik Limni (Limnos) Adası'na çıktılar. 19 Ekim 1912'de liman yakınına çıkan Yunan piyadesi, çabucak tepedeki küçük Osmanlı garnizonuna (üç zabıt ve 30 nefer) yürüdü. Ertesi gün, Yunan 20. Piyade Alayı'nın iki taburuyla birlikte 75 mm'lik iki top da karaya çıkarılmıştı. Kuşatılan Türkler teslim olmak zorunda kaldılar. 22 Ekim itibarıyla bütün adayı alan Yunanlar; çabucak bir telsiz istasyonu kurup 100 mm'lik sahil müdafaa topları getirdiler.¹¹⁶ Esir edilen Türkler ise Atina'ya gönderildiler.

Yunanlar, Çanakkale Boğazı girişindeki adalar üzerinde hâkimiyetlerini pekiştirmek için hızla hareket ettiler. Yunan Ordusu 31 Ekim 1913'te Semadirek (Samotraki), Taşoz (Thassos), Gökçeada (İmroz) ve Ayasratı (Ayios Efstratios) adalarına çıkarma yapıp

hepsini ele geçirdi. Büyük bir garnizonu bulunmayan Psara (4 Kasım), Bozcaada (7 Kasım) ve İkaria (Nicaria/17 Kasım) da birkaç hafta içinde alınmışlardı.

Bununla birlikte, daha büyük adaları büyük Osmanlı garnizonları savunuyordu. Midilli (Lesvos) Adası'nda konuşlandırılmış 18/2. Piyade Taburu, Kasım boyunca sağlam bir savunmayla adayı koruduysa da Midilli 19 Aralık 1912'de düştü.¹¹⁷ 18/1. ve 18/3. Piyade taburları, Mahallî Jandarma Taburu ve küçük bir topçu müfrezesinden müteşekkil en büyük Osmanlı garnizonunun (yaklaşık 1.500 asker) bulunduğu Sakız'a Yunanlar 1 Aralık 1912'de çıkarma yaptılarsa da, Türkleri 3 Ocak 1913'e dek yenilgiye uğrattıp esir etmeyi başaramadılar.

Nihaî muharebe daha sonra, 16/1. Piyade Taburu ile (6 Ekim 1912'de 6. Piyade Tümeni'nden gönderilmiş bulunan) 6. Nişancı Taburu'nun tutmaya çalıştığı Sisam'da (Samos) gerçekleşti. Adada Mart 1913'te bazı küçük muharebeler oldu, ama Türkler garnizonu anakaradaki Kuşadası Limanı'na deniz yoluyla tahliye etmeyi başardılar. Yunanlar Sisam'ı 16 Mart'ta ele geçirdiler.¹¹⁸

Bunlar Türkler açısından en baştan yitirilmiş muharebelerdi, zira (Samos/Sisam haricinde) garnizonları ne takviye ne de tahliye etmek mümkündü. Bu adaların kaybı dönemin Osmanlı halet-i ruhiyesini çok kötü etkilediği için, buraların geri alınması barış müzakereleri esnasında önemli bir siyasi mesele haline geldi. Bu adaların Yunanistan hâkimiyetinde kalması, Türk-Yunan ilişkilerin gelişmesi önünde bugün bile önemli bir engel teşkil etmektedir.

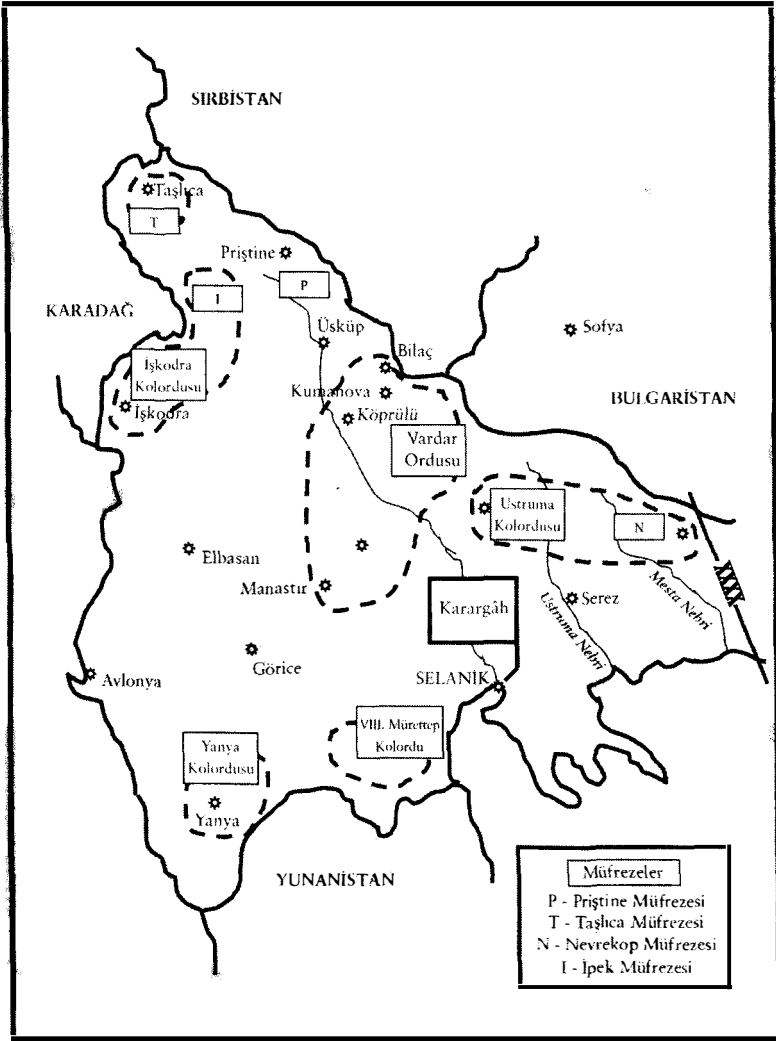
V

MAKEDONYA HAREKÂTI, 1912

Stratejik Planlama

EHU, Şark Cephesi'ndeki 1, 2, 4 ve 5 numaralı sefer planlarında olduğu gibi, Kosova, İşkodra, Manastır, Yanya ve Selanik vilayetlerinde Garp Ordusu'nu oluşturmayı planlıyordu. Kurmay heyetinin çekirdeğini temin eden İkinci Ordu Müfettişliği bütün Nizamiye kıtalarını yeni orduya aktardı. İkinci Redif Müfettişliği ve Altıncı Redif Müfettişliği kıtaları da yeni orduya tahsis edildi. Hepsi birlikte, Garp Ordusu üç Nizamiye kolordusu (V., VI. ve VII. kolordular); beş mürettep kolordu (II. ve VIII. Mürettep, Yanya, Ustruma, Mürettep İşkodra); kolordu boyutundaki İpek ve Taşlıca müfrezeleri; tümen boyutundaki Karaburun, Nevrekop ve Mitroviçe müfrezeleri; daha küçük boyutlu birkaç müfreze ve bir müstakil süvari tümeninden oluşuyordu. Balkanlar'daki Osmanlı kuvvetleri muharebe görevleriyle teşkilatlandığında, Vardar Ordusu, Müstakil Yanya Kolordusu, Ustruma Kolordusu, Mürettep İşkodra Kolordusu ve VIII. Mürettep Kolordu'ya ayrılıyordu. Harita 5.1, 19 Ekim 1912'de Garp Ordusu'nun Teksif Alanları'nı göstermektedir.

Osmanlı kuvvetlerinin bu karmaşık teşkilatı (anlaşılır teşkilat yapısına sahip Osmanlı Şark Ordusu'nun Trakya muharebe nizamlarıyla karşılaştırıldığında), Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Harpleri esnasında batı cephesinde karşılaştığı stratejik sorunu göstermesi bakımından büyük önem taşır. Tek yönlü bir stratejik

Harita 5.1 Garp Ordusu Teksif Merkezleri, 19 Ekim 1912

tehditle yüz yüze kalan Trakya'daki Şark Ordusu'nun aksine Garp Ordusu dört cephede müşterek bir düşman kuvvetine karşı koymak zorundaydı. Türkler kendilerine bazı stratejik avantajlar sağlayacak şekilde merkezî bir konum işgal etmekle beraber bu çoklu cep-

he vaziyeti onları eşzamanlı ve iyi eşgüdümlü düşman taarruzlarına karşı zayıf düşürüyordu. Düşmanın saldırıp saldırmayacağından, saldırıyorsa hep beraber mi, ayrı ayrı mı saldıracağından emin olmayan Türkler, bütün düşmanlara karşı koyabilmek için kuvvetlerini ordu ve kolordu ebadında gruplara dağıtmıştı.¹

12 adet sefer planından üçü (1, 4 ve 5 numaralı olanlar) üzerinde çalışan İkinci Ordu Müfettişliği kurmay heyeti, öncelikli olarak Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'dan oluşan "Küçük Balkan İttifakı'na" dair Plan No. 4 üzerinde kurmay çalışmaları yürüttü. Ne var ki, 3 Ekim 1912'de EHU, yeni seferber edilmiş Garp Ordusu'na, planlama önceliğini Büyük Balkan İttifakı'ndan (Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan) gelecek bir taarruzu öngören Plan No. 5'e yöneltme emrini bildirdi.² Her planda Türkler karşılarında çıkarılacak düşman piyade taburları ve topçu bataryalarının sayısı ile ilgili tafsilatlı hesaplar yaptılar. EHU zabitlerinin Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde öğrendikleri Alman modeli uyarınca zaman çizelgesi temelinde düzenlenmiş ayrıntılıydı planlar; bütün makul varsayımları ve planlama parametrelerini göz önünde bulundurmaya, hepsine yanıt vermeye amaçlıyordu. Mesela, Plan No. 4 muharebe gücü hesaplarına 1.500 gönüllü Arnavut müstahfızı da dâhil etmekteydi. Kuvvetlerin çok dağıtılmış olmasına binaen, (daha büyük kapsamlı bir savunma stratejisi çerçevesinde taarruz harekâtı yürüten kardeşi Şark Ordusu'nun tersine) öncelikli olarak stratejik ve taktik savunmaya dayanan Garp Ordusu sefer planları, Balkan vilayetlerinin muhtemel yaklaşım yollarını korumak üzere ordunun kolordu ve tümenlerini hudutlara yığmaktaydı.

Ordu müfettişliklerinin barış dönemlerinde orduyu yönetip talim ettirmek için yarattığı karmaşık sistem Garp Ordusu'nun planlama sürecini daha da çetrefil hale getiren bir husustu. Bölüm 3'te izah edildiği gibi, İkinci Ordu Müfettişliği coğrafi olarak Avrupa (Balkanlar) ile Asya (Suriye) arasında bölünmüş durumdaydı. VIII. Kolordu (ordunun Nizamiye mevcudunun %20'si) Halep, Şam ve Kudüs'te konuşlandırılmış durumdaydı. Dahası, savaş döneminde Garp Ordusu'na tahsis edilen Redif piyade tümenleri Anadolu'daki iki Redif müfettişliği, Suriye ve Filistin'deki Redif Müfettişliği ve

Balkanlar'daki İkinci Redif Müfettişliği'ne dağıtılmışlardı. Bu kuvvetin eşit derecede karmaşık olan seferberlik planları da bölge coğrafyası ve nüfusuna göre çeşitlendirilmişti. Örneğin, Selanik'teki bir Nizamiye piyade alayının sekiz ilâ dokuz gün içinde, daha yüksek kesimdeki Köprülü kasabasında bulunan bir Nizamiye piyade alayının dokuz ilâ on üç gün içinde tam seferber olmaları beklenirken; Pirlepe'deki bir topçu taburu için bu süre on sekiz ilâ yirmi bir gün olarak tahmin ediliyordu.³ Garp Ordusu'nun Balkan savunmasındaki muharebe nizamı Tablo 5.1'de gösterilmiştir.

Seferberlik

Karadağ'ın 28 Eylül, Bulgaristan'ın 30 Eylül'de seferberlik ilân etmesi, Sırbistan ve Yunanistan seferberliklerinin de yakın addedilmesi sonucu, 1 Ekim 1912'de Balkan, Anadolu, Suriye/Filistin ve Kafkasya vilayetlerini kapsayan umumi seferberlik ilânı⁴ yapıldı. Birinci ve İkinci Ordu müfettişliklerine bağlı tüm Nizamiye, Redif ve Müstahfız birlikleri ile Şark ve Garp ordularında hizmete tahsis edilmiş Üçüncü Ordu Müfettişliği birlikleri seferber edilmişti. Seferberlik ilânıyla birlikte 5 No.lu Sefer Planı yürürlüğe koyuldu ve birliklere derhal kendilerine ayrılan kuvvetin en az %25'lik kadrosunu harekete geçirmeleri bildirildi. Vaktiyle terhis edilen 1908 kurrası askerler doğruca kendi birliklerine çağrıldı. Başka talimatlar da verildi. Müstahfız askerleri, birliklerin teşkiline yardımla görevlendirildiler. Askerlik hizmetinden muafiyet bedelini ödeyebilen askerlerin yerine başka askerler alınması emredildi. Redif piyade taburlarına, elişer askerlik kollar oluşturup (sivil sahiplerinden alınması daha önceden planlanmış) 230 koşum hayvanından müteşekkil gruplar toplayarak seferberlik üslerine getirme görevi verildi. Eksikliklerin belirtilmesi için yapılan ayrıntılı yazılı işlemler 2 Ekim'de neşredilecekti. Bu şekilde, 136 Nizamiye ve 140 Redif piyade taburu savaş düzenine geçirildi. Nihayet, 8 Ekim 1912'de, Elbasan Redif Piyade Tümeni'nin Karadağ sınırını perdelemesi gerektiği ve aynı tarihte Drama, Serez, İştıp, Üsküp ve Mitroviça Redif piyade tümenlerinin silah kuşanmış olarak depolarından harekete geçmeye hazır bulunmalarının beklendiği bildirildi.

TABLO 5.1 Harekât Planları, 1912 – Balkanlar İçin Öngörülen Osmanlı Muharebe Nizamı

GARP ORDUSU

<i>Sırp Hududu</i> <i>VARDAR Ordusu</i>				
<i>V. Kolordu</i>	<i>VI. Kolordu</i>	<i>VII. Kolordu</i>	<i>II. Mürettep Kolordu</i>	<i>Firzovik Müfrezesi</i>
13., 15., 16. Piyade Tüm.	17., 18. Piyade Tümenleri	19. Piyade Tümeni	Uşak, Denizli, İzmir İzmir Redif Tümenleri	20. (-) Piyade Tümeni
İştîp Redif Tümeni	Manastır, Drama Redif Tümenleri	Üsküp, Priştina Redif Tümenleri		Mitroviçe Redif Tümeni
<i>Taşlıca Müfrezesi</i> 60. Piyade Alayı Taşlıca Redif Alayı				

<i>Bulgar Cephesi</i> <i>Ustruma Kolordusu</i>
14. (-) Piyade Tümeni
Serez Redif Tümeni
Nevrekop Müfrezesi

<i>Karadağ Cephesi</i> <i>Mürettep İşkodra Kolordusu</i>	<i>İpek Müfrezesi</i>
24. Piyade Tümeni	21. Piyade Tüm.
Elbasan Redif Tümeni	Prizren Redif Tüm.
İşkodra Müstahkem Mevkii	

<i>Yunan Cephesi</i> <i>VIII. Kolordu</i>	<i>Yanya Kolordusu</i>
25., 26., 27. Piyade Tüm.	23. Piyade Tüm.
Naslıç, Aydın Redif Tümenleri	Yanya Redif Tüm.
	Yanya Müstahkem Mevkii
	22. Piyade Tümeni

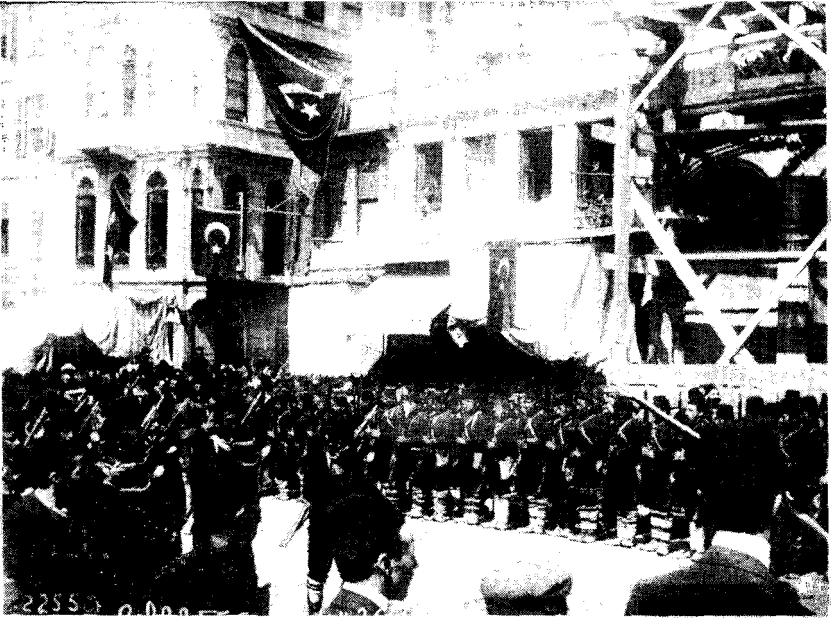
<i>Müstakil</i>
Süvari Tümeni
Karaburun Müfrezesi
Selanik Redif Tümeni

Not: (-) işareti, mevcudu tam olmayan birlikleri gösteriyor.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Harita 2, 3.

Şark Ordusu'nda olduğu gibi, bazı tümenlerin Arnavutluk ile Yeni Pazar Sancağı'ndaki âsi ve eşkıyaları yakalama görevine tahsis edilmiş birlikleri vardı (gerçi bu, Şark Ordusu bölgesindeki kadar şiddetli bir sorun değildi). 14. Piyade Tümeni'nin bir Nişancı taburu ile 22. Piyade Tümeni'nin bir piyade taburu Yemen'de görevlendirilmişti. Köhnemiş Osmanlı demiryolu sisteminin sorunları ordunun zamanında teksifini olumsuz etkilediğinden, seferberlik ağır ilerliyordu. Seferberliğin yirminci gününe gelindiğinde 274 tren katarı asker ve malzemenin Garp Ordusu'na taşınmış olması gerekiyordu; ancak o âna dek sadece 188 katar verilmişti; bunların 87'si birlikleri, 96'sı ikame askerleri ve 5'i de yük hayvanlarını taşıyordu.⁵ Birlikleri tam savaş mevcuduna getirmek için Anadolu'dan 40.000 asker gönderilmesi gerekiyordu ve bunların bazıları hiçbir zaman gelmeyecekti.

V. Kolordu, seferberliğin nasıl ilerlediğine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ağustos 1912 itibariyle kolordunun ikame üslerine yıl-

Bir Balkan Şehrinde Silabbaşı Etmış Redifler, 1912 (Bibliothèque Nationale)

da, çoğu 13. ve 15. piyade tümenlerine alınan, 4.000 asker celp ediliyordu. Bu askerlerin (bazıları da 14. Tümen'e gitti). Savaş patlak verdiğinde daha talimlerinin ancak ilk aşamasındaki bu askerler acemi addediliyorlardı. 9 Ekim 1912'ye gelindiğinde, Nizamiye piyade taburlarının çoğu ancak 500-600 talimli askere sahipti. V. Kolordu'nun kuvvetini gösteren Tablo 5.2'ye göre kolordu bu tarihte kendisine tahsis edilen harp mevcudunun ancak yaklaşık %40'ına sahiptir. VI. ve VII. kolordular da aşağı yukarı aynı haldeydiler, fakat savaş kuvvetinin yaklaşık %60'ına sahip olan Ustruma Kolordusu biraz daha iyi durumdaydı.

Barış zamanı Osmanlı süvari ve topçu birlikleri, piyade birliklerinden biraz daha fazla kuvvete sahipti (iki yıl askerlik yapan piyadelerin aksine tersine, bu birliklerdeki askerler üç yıl askerlik yapardı); bu yüzden, bu kuvvetlerin seferberliği piyade seferberliğinden daha iyi yürüdü. 2.100 asker ve 1.500 ata sahip olan Müstakil Süvari Tümeni, bir piyade tümeninden daha küçüktü. Müstakil Süvari Tümeni'nin, 11-18 Ekim 1912 dönemi boyunca harekât için teksif edilmesi öngörülüyordu, fakat coğrafya ve aradaki mesafeler bunun gerçekleşmesini engelleyecekti.⁶

TABLO 5.2 V. Kolordu Mevcudu, 9 Ekim 1912

<i>Birim</i>	<i>Mevcut</i>	<i>Tahsis Edilen Muharebe Gücü</i>
13. Piyade Tümeni	5.891	13.000
15. Piyade Tümeni	4.312	13.000
16. Piyade Tümeni	3.500	13.000
İştîp Redif Tümeni	5.000	9.000
Kolordu destek birimleri	2.180	4.000
Toplam	20.883	52.000

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 127.

Harekât Planlaması

Çarpışmaların başlamasından önce, Osmanlı askerlerinin hem vapur hem de tek hatlı demiryolu vasıtasıyla Balkanlar'a yapılan sevkıyatı yavaş ilerliyordu. Garp Ordusu da Şark Ordusu'nunkine benzer teksif sorunları yaşıyordu. Savaşın patlak vermesinden sonra Balkanlar'a asker akışı hemen hemen durdu. 8 Ekim 1912'de Türkler Ferik Ali Rıza Paşa'nın kumandasındaki Selanik merkezli yeni Garp Ordusu'nu resmen harekete geçirdi. Ordu Harekât Şubesi'nin çıkarttığı ve derhal planı değiştiren bir harekât emrinde,⁷ kısa süre sonra Karadağ'la savaşın başlamasının beklendiği belirtiliyordu. Ustruma Kolordusu'na (o sırada Balkanlar'da âsiler ve eşkıyalarla çatışan) 1. Piyade Tümeni alaylarından bir mürettep piyade tümeni teşkil etmesi; Nevrekop Müfrezesi'ne de muharebe nizamını değiştirmesi bildirildi. Vardar Ordusu birliklerinden V. Kolordu'ya demiryolu sevkıyatı için öncelik verildi ve Bulgar hududunu perdeleyip Ustruma Kolordusu'yla temas kurmak üzere harekete geçmeleri talimatı iletilti. Muharebe nizamında çok sayıda ufak değişiklik yapıldı; mevcut olmayan ya da Yemen'de bulunan taburları ve alayları telâfi etmek için, kolordular ve müfrezelere Redif piyade alayları eklendi (veya bu birliklerden bu tip alaylar tefrik edildi). Müstakil kolordu, tümen ve müfrezelerin hepsi harekete geçirildi ve görevleri dağıtıldı. Yanya Kolordusu, Yanya Redif Piyade Tümeni'yle birlikte Epir'deki Yunan hududunu perdelemek üzere harekete geçirilip sevk edildi. VII. Mürettep Kolordu da Kozana Redif Piyade Tümeni'yle birlikte Tesalya'daki Yunan hududunu perdelemekle görevlendirildi (Türkler isabetli bir şekilde, VIII. Kolordu'nun Suriye ve Filistin'den gemiyle gelmesini Yunan donanmasının önleyeceğini tahmin etmişti). Ali Rıza Paşa'nın imzaladığı emir, standart Osmanlı harekât müktesebatı uyarınca şifrelenip ertesi gün EHU'ya gönderildi.

9 Ekim 1912'de verilen yeni emirlerle faal hale getirilen Müstakil Süvari Tümeni Vardar Ordusu'na tahsis edildi ve Kumanova yakınlarında toplanma emri verildi. Aynı gün Ali Rıza Paşa, Ferik Halepli Zeki Paşa'yı yeni Vardar Ordusu'nun kumandanlığı-

na atadı ve kendisine Manastır'da kurmay heyetini oluşturmaya emrini verdi (bugünün Türk tarihçileri Halepli Zeki Paşa'nın yeni kurmay subayları ile teçhizatının nereden geldiği sorusuna cevap vermez). 10-11 Ekim 1912'de alınan 2 numaralı emir Sırp ve Bulgarların seferberliğe girdiğine dair Almanya'dan istihbarat geldiğini aksettiriyordu. Dahası, üç ya da dört tümeninden oluşan müşterek bir Bulgar-Sırp ordusunun Makedonya'da ilerlemekte olduğu haberleri ulaşıyor ve benzer bir Bulgar kuvvetinin de Trakya'ya taarruz etmesi bekleniyordu. Emir, Garp Ordusu'nun seferberlik tamamlanana dek savunmada kalacağını teyit ediyordu. Vardar Ordusu Kumanova bölgesinden taarruz ya da müdafaa harekâtına kalkışacaktı; fakat hangi harekâta girebileceği kesin olarak belirtilmemişti. Vardar Ordusu karargâhı bu emri 11-12 Ekim 1912 gece yarısı aldı.

Düşmanın muhtemel hareketlerini (beş muhtemel yol tespit edilmişti) gözden geçiren Garp Ordusu kurmay heyeti, nihayet, 16 Ekim 1912'de çıkardığı 3 numaralı Harekât Emri ile mevcut seferi gruplaşmalarını teyit ediyordu. Hemen ardından, aynı gün çıkan 4 numaralı Harekât Emri ise, bölgeye intikal etmekte olan Denizli ve İzmir Redif piyade tümenlerinin unsurlarından, II. Mürettep Kolordu'yu teşkil ediyordu.⁸ 13. Topçu Alayı'nın iki bataryası da yeni kolorduya bağlandı. Bundan başka, hem para hem silah dağıtan Türkler Arnavut halkın sadakatini böylece kazanmak için hummalı bir faaliyet yürütüyorlardı. Savaş Osmanlı kurmaylarını, Balkan İttifakı piyade tümenlerinin hudutları geçmeye başladığı 19 Ekim 1912 günü yakaladı (Tablo 5.3, 19 Ekim 1912'de Garp Ordusu Muharebe nizamını gösteriyor).

Günümüz Türk tarihlerinde Garp Ordusu'nun nihaî asker sayısı kesin değildir. Dr. Richard Hall, Türklerin 175.000 muharip askerinin olduğunu söyler.⁹ Bu sayı, Türklerin savaş öncesi planlama sürecinde yaptıkları hesabın çok altındadır. Bununla birlikte, asker azlığının 1913 baharına dek açığa çıkmayacak gizli bir faydası vardı. Osmanlı kurmayları lojistik hesaplarını, toplam (hizmet kıtaları da dâhil) 598.000 asker ve 150.000 hayvandan oluşan bir cephe kuvvetine göre yapmıştı. Bu nedenle, lojistik planlamaları yapanlar,

TABLO 5.3 Garp Ordusu Muharebe Nizamı, 19 Ekim 1912

GARP ORDUSU

Sırp Hududu VARDAR Ordusu				
V. Kolordu	VI. Kolordu	VII. Kolordu	II. Mürettep Kolordu	Firzovik Müfrezesi
13., 15., 16. Piyade Tüm.	17., 18. Piyade Tümenleri	19. Piyade Tümeni	Uşak, Denizli, İzmir Redif Tümenleri	20. (-) Piyade Tümeni
İştîp Redif Tümeni	Manastır, Drama Redif Tümenleri	Üsküp, Priştine Redif Tümenleri		Mitroviçe Redif Tümeni
Taşlıca Müfrezesi		Müstakil Süvari Tümeni		
60. Piyade Alayı		7. ve 8. Süvari Livaları		
Taşlıca Redif Alayı				

Bulgar Cephesi
Ustruma Kolordusu
14 (-) Piyade Tümeni
Serez Redif Tümeni
Nevrekep Müfrezesi

Karadağ Cephesi
Mürettep İşkodra Kolordusu
24. Piyade Tümeni
Elbasan Redif Tümeni
İşkodra Müstahkem Mevkii
İpek Müfrezesi
21. Piyade Tümeni
Prizren Redif Tümeni

Yunan Cephesi
VII. Mürettep Kolordu
22. Piyade Tümeni
Nazilli, Aydın Redif Tümenleri
Yanya Kolordusu
23. Piyade Tümeni
Yanya Redif Tümeni

Müstakil
Karaburun Müfrezesi
Selanik Redif Tümeni

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913)*, III. Cilt, 1. Kısım, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Tablo 2, 3.

bu sayıda asker ve hayvana iki aylık muharebe için yetecek miktarda levazım stoklamışlardı.¹⁰ Fakat Selanik'teki Garp Ordusu kurmay heyeti, savaş başladığında harekât için gerçekte 200.000 asker ve 50.000 hayvan mevcut olduğunu hesapladı. Bulgarlar Kasım başında doğuya giden demiryolunu kestikleri, Yunan donanması

da denizyollarını ablukaya aldığı için, tümüyle tecrit olan Garp Ordusu'nun ikmal kaynaklarıyla irtibatı kesildi. Dolayısıyla, harekât için gerekli ikmal malzemelerinin bol keseden hesaplanmış olması, Garp Ordusu'nun direnme gücünü bahar 1913'e dek uzattı.

Kumanova Muharebesi

Halepli Zeki Paşa'nın Vardar Ordusu, Sırp hududu yakınında ve kendisine tahsis edilen harekât alanının kuzey-orta kesiminde bulunan Kumanova kasabası civarında teksif olma emri almıştı. Bu riskli bir konuşlanmaydı; zira V. ve VI. kolorduların, sırasıyla Selanik ve Manastır yakınında bulunan ana karargâhlarından buraya ulaşmak için yaklaşık 150 kilometrelik bir yürüyüş gerekiyordu. Çoğu az talimli rediflerden müteşekkil ve bedence pek iyi durumda bulunmayan askerler, görev yerlerine yıpranmış ve yorgun halde vardılar. Dahası, Kumanova teksif alanının sınırından sadece 50 kilometre mesafede yer alması, Sırpların oraya Türklerden önce varmasını da mümkün kılıyordu. Şark Ordusu'nun özenle hazırlanmış Kırkkilise muharebe planı ile karşılaştırılınca, Garp Ordusu'nun planı (bugünden bakıldığında) kötü düşünülmüş ve risklerle dolu görünmektedir. Bununla birlikte, Zeki Paşa ordusunu ilerletmeye devam etmiştir.

Vardar Ordusu
Komutanı Zeki Paşa
(Şehbal Dergisi)

Öncü Sırp devriyelerinin hududu geçmesiyle daha 14 Ekim 1912'den itibaren, Zibefçe köyü yakınında sınır boyu münferit müsademeler olmaya başladı. Ertesi gün, Türkler küçük bir çatışmada 18 şehit ve bir avuç da esir verdiler.¹¹ 18 Ekim'de, Birinci Sırp Ordusu hududa üç kol halinde toplanmış ve taarruza hazır vaziyetteydi. Ertesi gün Sırlar hudut karakollarını bertaraf ederek Makedonya'yı işgal ettiler. Vardar Ordusu'nu perdeleyen kuvvetlere karşı 20 Ekim 1912'de gerçekleşen ilk çarpışmalar Bilaç, Eğri Palanga ve Straçin muharebeleri adıyla anılır. Osmanlı 19. Piyade Tümeni, (Morava Irmağı boyunca güneye inmekte olan) Sırp Morava Piyade Tümeni'ni bir gün boyunca Bilaç'ta tuttu; fakat o akşam Türkler Kumanova yönünde geri çekildiler. Aynı anda Bulgaristan'dan batıya, Eğri Palanga sınır köyüne hücum eden Sırp Timok Piyade Tümeni, kayda değer olmaktan uzak Türk direnişini darmadağın etti. Güneyde, 20 Ekim 1912'de Koçana Muharebesi'nde, Bulgar 2. Piyade Tümeni'ni tutmakta daha başarılı olamayan Osmanlı 16. Piyade Tümeni de geri çekilmek zorunda kaldı. Bu vakaların tamamında, son derece faal ve becerikli kanat taarruzu manevraları gerçekleştiren Sırp ve Bulgarlar, tecrit edilmiş Osmanlı mevzilerini müdafaası imkânsız hale getirmişti. 21 Ekim akşamı geldiğinde, kötü hazırlanmış Osmanlı örtme kuvvetlerini yok eden Sırp ve Bulgarlar, kuzey ve doğudan Kumanova'ya doğru ilerlemekte idiler.

20 Ekim 1912'de Köprülü'ye varan Vardar Ordusu karargâhı ertesi gün, kuzeye Kumanova'ya doğru yürümeye başladı ve 6 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı. Bu emir, hudut boyunca yapılan çatışmaları açıklayarak düşmanın çok uçlu ilerleyişini bildirmekteydi. Aynı zamanda Vardar Ordusu'nun Kumanova önünde süregiden teksifi de teyit ediliyor ediyor ve V. ve VI. kolordulara belirtilen güzergâhlardan teksif merkezlerine ilerleme talimatları veriyordu. Emirde, o sırada Kumanova'nın kuzeyinde konuşlanan VII. Kolordu'dan, bütün kuvvetini kasabayı savunmak üzere mevzilendirmesi istendi. Harekât planını 3 numaralı Harekât Emri'ne dayandıran Halepli Zeki Paşa, şartların Osmanlı taarruzuna müsait olduğuna işaret etti. Paşa Vardar Ordusu harekât emrinde,

birleşen düşman kollarından daha hızlı hareket etmek suretiyle Sırpların küçük gruplara bölünüp yenilgiye uğratılabileceğine dikkat çekiyordu.¹² Ertesi gün, Vardar Ordusu Kumanova kasabasını merkez alan bir iç mevzide toplanmaya başladı. Ölü doğmuş II. Mürettep Kolordu da bu sırada lağvedilerek gelmekte olan birlikleri diğer kolordulara dağıtıldı.

Vardar Ordusu'nun 22 Ekim 1912 günü erken saatlerde çıkarttığı 7 numaralı Harekât Emri, ordunun ileri yürüyüşünü sürdüreceğini tekrarladı. Halepli Zeki Paşa Müstakil Süvari Tümeni'ne, düşman süvarisine karşı perdeleme vazifesini, V. Kolordu'ya ise ilerlemeye devam edip Palanga tarafından ilerlemekte olan düşman kuvvetlerine karşı ordunun sağ kanadını oluşturmasını emretti. Vardar Ordusu 22 Ekim boyunca yaklaşım yürüyüşünü sürdürürken; Birinci Sırp Ordusu güneye ilerlemeye devam edip Osmanlı VII. Kolordusu'nun Kumanova'nın kuzeyinde alelacele yaptığı derme çatma savunmalarının 10 kilometre kadar kuzeyindeki bir hattı işgal etti. Veliyaht Prens Aleksandr'ın kumandasındaki güçlü Birinci Sırp Ordusu, dört piyade tümeni (Morava, Drina, Timok ve Tuna piyade tümenleri) ile iki alaylık küçük bir süvari tümeninden (toplam yaklaşık 132.000 asker) oluşuyordu. Doğu cihetinden ise General Stepa Stepanoviç'in kumandasındaki 74.000 mevcutlu İkinci Sırp Ordusu Vardar Ordusu'nun üzerine yürüyordu. Bu kuvvet, başlıca birlikleri Bulgar 7. "Rila" Piyade Tümeni ve Sırp Timok Piyade Tümeni'nden oluşan müşterek bir Sırp-Bulgar ordusuydu. Halepli Zeki Paşa'nın şansına (ve Vardar Ordusu kurmay heyeti tarafından öngörüldüğü üzere), aslında ağır ilerleyen İkinci Ordu, yaklaşan muharebeye tesir edebilecek bir konumda değildi.

V. Kolordu'nun 13. Piyade Tümeni bildirilen teksif alanına 22 Ekim 1912 akşamı varmıştı. Geciken İştîp Redif Tümeni bir günlük yürüyüş mesafesindeydi. VI. Kolordu tümenleri (17. Nizamiye ve Manastır Redif tümenleri) batıdaki VII. Kolordu'nun doğudaki V. Kolordu'yla bağlantısını temin eden mevzilere ilerliyordu.¹³ V. Kolordu kumandanı Mirliva Kara Sait Paşa, 15. Piyade Tümeni'ni yaklaşan İkinci Sırp Ordusu'nu oyalasın diye Koçana yolunda bıraktı. Vardar Ordusu kurmay heyeti, 22-23 Ekim 1912 gecesi, Ha-

lepli Zeki Paşa'nın muharebe tertibatını içeren 8 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı.¹⁴ Emrine Sırpların Kumanova'nın kuzey ve güneydoğusundaki mevzilere ilerleyişinin ana hatlarını çizerek başlatan Zeki Paşa, Müstakil Süvari Tümeni'ne ordunun sol kanadını düşman süvarisine karşı perdeleme; sol kanattaki VII. Kolordu'ya ise ihtiyat birliği sıfatıyla olduğu yerde kalarak düşmanın sağ kolunu sabitleme emrini verdi. Yeni gelen V. ve VI. kolordulardan hızla siper kazmaları ve aynı zamanda yeterli ihtiyat bulundurmaları istendi (her üç kolordu da müstakil Nişancı alaylarını o gece ihtiyata ayıracaktı). Emir, Vardar Ordusu karargâhının Uraş kasabasında konuşlandığını bildirerek sona eriyordu. Gözüpek intikalini neredeyse tamamlayan Halepli Zeki Paşa, Garp Ordusu'ndan, Ustruma Kolordusu'na sağ cenahını destekleyen eşzamanlı bir taarruz emri verildiği haberini almıştı.

Osmanlıların Orta Makedonya'nın savunmasına yönelik geliştirmekte oldukları strateji artık billurlaşarak Birinci Sırp Ordusu'nun imhası maksatlı bir “ya hep ya hiç” taarruz harekâtı halini almıştı. Birinci ve İkinci Sırp ordularının tertibindeki geçici bir zayıflığı takdire şayan bir ferasetle sezen Halepli Zeki Paşa, bu zaafıktan yararlanarak çoklu ve karmaşık intikal yollarındaki üç Nizamiye kolordusunu, kendi seçtiği bir zeminde bütünlüklü bir küme halinde beceriyle teksif etmişti. Sırp Genelkurmay Başkanı General Putnik, savaşın bu kadar erken bir noktasında Osmanlıların bu kadar büyük bir kuvveti toplamada gösterdikleri başarı karşısında şaşkınlığını bilahare ifade edecekti.¹⁵ Fakat Türklerin talihsizliğine; ordunun bazı piyade tümenleri cenah görevleri icra etmek üzere tefrik edilmişti. 15. Piyade Tümeni en sağda; Drama Redif Tümeni ve 18. Piyade Tümeni ise güneyde, daha da uzaktaki Manastır'daydı. Eldeki tüm askerler teksif edilmiş olmasına karşın Halepli Zeki Paşa muharebeye kendisine tahsis edilen on Nizamiye ve Redif piyade tümeninin sadece altısıyla girebildi. Esasında Vardar Ordusu düşmana toplamda sadece 14 piyade ve 3 nişancı alayıyla hücum edecekti (Sırplar ise muharebe alanına yaklaşık 16 piyade tümeni sürüyorlardı). Kâğıt üzerindeki muharebe nizamlarında kuvvet oranları piyade alayları bakımından neredeyse ta-

mamen denk iken, tam seferber edilemeyen Vardar Ordusu sadece 58.000 askerlik güç oluşturabilmişti. Bu itibarla, daha eksiksiz seferber olan ve iyi hazırlanmış Sırp Birinci Ordusu'nun yaklaşan muharebedeki asker sayısı bunun iki katını aşıyordu. Bununla birlikte, Zeki Paşa ve Vardar Ordusu kurmay heyeti, Sırlara karşı taarruz planlamaya devam etti.

23 Ekim 1912 sabahı erken saatlerde, Osmanlı VII. Kolordusu'nun saldırgan kumandanı Ferik Fethi Paşa¹⁶ taarruz için uygun anın geldiğine çoktan karar vermişti. Düşmana saldırma niyeti aşikâr Fethi Paşa, Vardar Ordusu'ndan gelecek özel emirleri beklemeden kolordusuna kuzeye doğru taarruz emri verdi. Bunun yanında, kurmay heyeti başkanına, komşu V. ve VI. kolordulardan da taarruza geçmelerini istemesini söyledi. Bilahare saat 10:30'da çıkarılan 9 numaralı Harekât Emri'nde (Tablo 5.4) Halepli Zeki Paşa'nın yaklaşan muharebeyle ilgili talimatları yer alıyordu (Fethi Paşa'nın VII. Kolordusu'nun zaten ilerlemekte olduğu anlaşıldığından, emirde bu birlikle ilgili talimatlar yer almıyor).

TABLO 5.4 Vardar Ordusu Harekât Emri No. 9 (Özet), 23 Ekim 1912

-
1. Şark Ordusu Trakya'da düşmana taarruza devam edecektir. Donanma Varna ve Kavarna'daki düşman limanlarını bombaladı. Ustruma Kolordusu Kresne'den hücumla kalkmak üzeredir.
 2. Vardar Ordusu Yukarı Piçinya Suyu'na doğru ilerleyecek ve düşmana saldıracaktır.
 - a. Düşman süvarisine sol cenahtan hücum edecek olan Müstakil Süvari Tümeni, düşmanın Komanova-Geylan yolu ve Piçinya Suyu'yla irtibatını kesecektir.
 - b. V. Kolordu'nun ana bölümü Piçinya Suyu boyunca kuzeye ilerleyecektir, tefrik edilecek unsurları ise doğuda Palanga'dan gelen düşman yürüyüş koluna karşı savunma yapacaktır.
 - c. VI. Kolordu kuzeye Yeninagoriç ve Bektaş-ı Bal'a doğru ilerleyecektir.
 3. Vardar Ordusu karargâhı bu akşam Kumanova'da yer alacaktır.
-

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913). III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 182.

Halepli Zeki Paşa'nın esas fikrinin, üç piyade kolordusunu ilerletip düşmana hücum ettirirken, süvarisine de arkadan gelip düşman askerlerinin bir kısmını temizleme ve ricat hatlarını kesme görevini vermek olduğu anlaşılıyor. Garp Ordusu emirleri, kumandanın niyetini açıkça iletmemesi bakımından Şark Ordusu'nunkilerden önemli ölçüde farklıdır. Vardar Ordusu kumandanının, kuvvetlerini kuzeye getirmekteki amacının tam olarak ne olduğunu saptamak imkânsızdır. Belki (ve büyük olasılıkla), Halepli Zeki Paşa niyetini gayri resmî olarak kolordusunun daha alt rütbeli kumandanlarına bildirmişti. Kesin olan şudur ki, VII. Kolordu kumandanının hareketleri, kendisinden ne beklediğini çok iyi anladığını gösterir.

Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı'nın yayımladığı Garp Ordusu harekâtının resmî tarihi, Kumanova Muharebesi'ne toplamda ancak on sekiz sayfa yer ayırdığı gibi, sonuç üzerinde bu kadar belirleyici olan bu muharebenin ayrıntıları hakkında diğer malumat Türkçede ne yazık ki çok azdır. İşin kötüsü, Makedonya'daki ilk seferlerin Trakya'daki daha göz kamaştırıcı seferler gibi çok sayıda yabancı gözlemci çekmeyi başaramaması sonucu muharebeyi konu edinen Batılı tarihler de kesin ayrıntılarda eksik kalmaktadır. Kumanova Muharebesi üzerindeki tarihî ilmî mutabakat, Türklerin neye niyet ettikleri ve bunu nasıl yaptıklarından çok, gözlemlenen eylemlerine dayanır. Günümüzde bu muharebe Osmanlı Harbiye Nazırı ve başkomutanı Nazım Paşa'nın Halepli Zeki Paşa'yı taarruza zorladığı, kötü yürütülmüş bir harekât kabul edilir. Osmanlı ordusunun muharebe esnasındaki performansına, topçu idaresi ile moral ve disiplin konularına matuf zaaf lar damga vurmuştur.¹⁷ Bu genel tavsifler, Türklerin Kumanova Muharebesi'nde ulaşmaya çalıştıkları hedefi gölgede bırakma eğilimindedir. Halepli Zeki Paşa'nın ordusunu titizlikle toplaması; yüksek derecedeki harekât ve arazi bilinci ile planlama ve sağduyuya işaret eder. Vardar Ordusu'nun daha sonraki emirlerinden de görüleceği gibi Halepli Zeki Paşa muharebeye katıldığı andan itibaren taktik durumunu geliştirmeye devam etmiş ve muharebenin sonucunu olumlu yöne çevirecek girişimlerde bulunmuştur. Başarısızlığı, Vardar Or-

dusu'nun harekât ve taktik performansından çok, Sırların asker ve malzeme kalemlerindeki ezici üstünlüğüyle ilgilidir.

Vardar Ordusu 23 Ekim 1912 günü saat 11:00 civarında taarruza kalktı. O saate gelindiğinde çoktan harekete geçmiş bulunan VI. Kolordu ve 17. Piyade Tümeni düşmana karşı ağır bir bombardıman başlatmıştı. Tümen topçusu Paşa Tepeleri'nin güneyini dövüyordu, Sırp topçu ateşi de çok şiddetliydi. Aynı saatlerde sıcak temasa geçen V. Kolordu da saat 13:52 olduğunda tüm ihtiyatlarını çarpışmaya sokmuştu. Bunu telâfi etmek için, kolordu kumandanı İştîp Redif Tümeni'nden taarruz temposunu hızlandırmasını emretti. Öğleden sonra olduğunda, 20 kilometrelik bir cephe boyunca 30.000 Sırp'a karşı Vardar Ordusu'nun yaklaşık 45.000 askeri hücumla kalkmıştı.¹⁸ Görünüşte imkânsız olanı başaran Halepli Zeki Paşa, sayı zafiyeti içindeki ordusunu çarpışmaya sokmuş ve Sırlara karşı geçici bir yerel üstünlük sağlamıştı. Gelgelelim, ağır ilerleyen Sırların elinde 30.000 asker daha olduğunu gayet iyi bildiğinden, bu ihtiyatlar muharebeye katılmadan evvel taarruz temposunu artırma emrini verdi.

Saat 13:00'da, Fethi Paşa'nın taarruzu VII. Kolordu kesiminde bütün hızıyla sürüyordu. Piyade tümenlerini hücumla kaldırdığı gibi, onları altı sahra ve iki cebel bataryasıyla destekliyordu. Ne ki bu kuvvet sorununu çözmek için yeterli gelmedi ve birkaç yüz asker zayıat veren kolordunun taarruzu durdu. VII. Kolordu'nun yan tarafına yönelik planlanmış hareketine başlayan Müstakil Süvari Tümeni, kolordu topçusu ile desteklendi. Ancak düşmanın çabucak ağır ateş açtığı hafif silahlı tümen, Çerkezköy'e çekilmek zorunda kaldı.

Osmanlı sağında V. Kolordu'nun 53. Piyade Alayı düşman süvarisine saldırarak biraz ilerleme gösterdi. 13. Piyade Tümeni ve İştîp Redif Tümeni kuzeye, Çavuşköy'e doğru ilerledi, ama akşamüzeri olduğunda, V. Kolordu kilitlenip kaldı. Ortada, VI. Kolordu topçusunun desteği altında ilerlemeyi sürdürdü. Ne yazık ki, şarapnel ve müsademeli tapalar çamurlu arazi nedeniyle etkisiz kalıyordu. Akşamüzeri olduğunda, kararlı Sırlar iki kolorduyu da durdurmuş ve karanlık basmasına yakın, Osmanlı top ve tüfek ateşi neredeyse

tamamen kesilmişti.¹⁹ O gece, VI. Kolordu kumandanı askerlerinin moralinin çok düşük olduğunu bildirdi. Cansız Osmanlı performansını doğuran sebeplere askerlerin hevesini kaçıran aralıksız yağış ve düşük sıcaklıklar da eklenmelidir. 23 Ekim 1912’de Uraş’a taşınan Vardar Ordusu kurmay heyeti ve karargâhı, 24 Ekim saat 01:00’da, 10 numaralı Harekât Emri’ni çıkardı (bkz. Tablo 5.5).

TABLO 5.5 Vardar Ordusu Harekât Emri No. 10 (Özet), 24 Ekim 1912

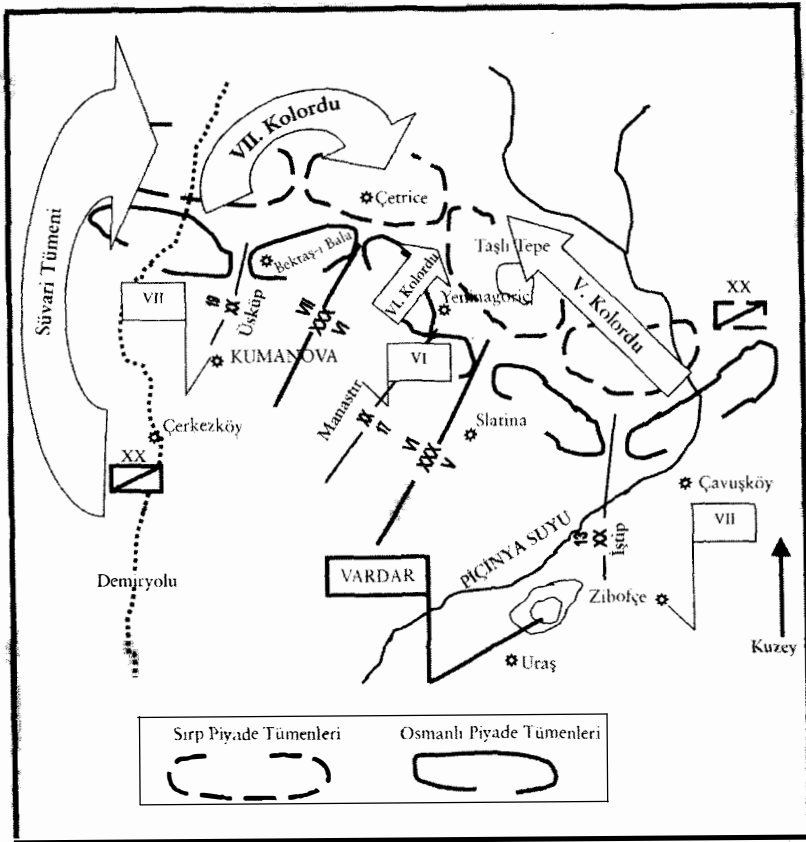
1. V. Kolordu Piçinya Suyu boyunca düşmanı dağıtmıştır. VI. Kolordu ilerlemeye devam etmektedir. VII. Kolordu Bektaş-ı Bala’yı ele geçirmekle görevlidir.
2. Vardar Ordusu düşmanın sağ cenahını çembere almak üzere ilerleyişini sürdürecektir.
3. Müstakil Süvari Tümeni de ilerleyerek, orduyla (piyade kolordusu) ahenk içinde düşmanın sağ cenahını çembere alacaktır.
4. Sabah, üç kolordu ilerlemeye devam edip taarruz edecektir:
 - a. V. Kolordu ilerleyecek ve düşmanı Yeninagoriç’e çekilmeye zorlayacaktır.
 - b. VI. Kolordu Yeninagoriç’e doğru taarruz edecektir.
 - c. VII. Kolordu özellikle düşmanın sağ cenahını çembere almak için bütün birlikle riyle taarruzuna devam edecektir.
5. Yarın (24 Ekim) Vardar Ordusu karargâhı Uraş’ın iki kilometre kuzeydoğusuna nakledecektir.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 186.

Böylelikle, Vardar Ordusu’nun harekât planı en azından kâğıt üzerinde nihayet berraklaşmıştı. VII. Kolordu ve Müstakil Süvari Tümeni’nden oluşan sol kanat, Sırp sağ cenahını çembere alacaktı. VI. ve V. kolordular kuzeye doğru ilerleyerek Osmanlı sol kanadının çekiç gibi şiddetle çarpacağı bir örs yaratacaktı. Talihsiz Sırplar ortada yakalanarak bir ceviz gibi ezileceklerdi. Olduğu gibi Erkân-ı Harbiye Mektebi müfredatından doğmuş bu plan, belirleyici zafer kazanma maksadıyla tasarlanmıştı (Harita 5.2 Vardar Ordusu planını göstermektedir). Gelgelelim Osmanlı kumandanlarının, planları kuvveden fiile çıkarmak için gerekli asker mevcu-

dunu hafifsemek şeklindeki –artık aşına olduğumuz– temayülünü tekrarlayan Vardar Ordusu, sayıca üstün bir kuvveti zayıf bir orduyla ezmeye çalışıyordu.

Sayıca az Türklerin neden bir çembere alma harekâtına kalkıştığının birkaç muhtemel açıklaması vardır. Garp Ordusu kurmay heyeti (Garp Ordusu Harekât Emri No. 2’de) isabetsiz bir istihbarat resmi çizerek, karşısında gerçekte toplam altı piyade tümeni ebadında iki düşman ordusu bulunduğu halde, (üç veya dört piyade tümenlik) tek bir ordu tehdidi bulunduğunu tayin etmişti. Gerçi Halepli Zeki Paşa Vardar Ordusu’nun karşısında çok yönlü

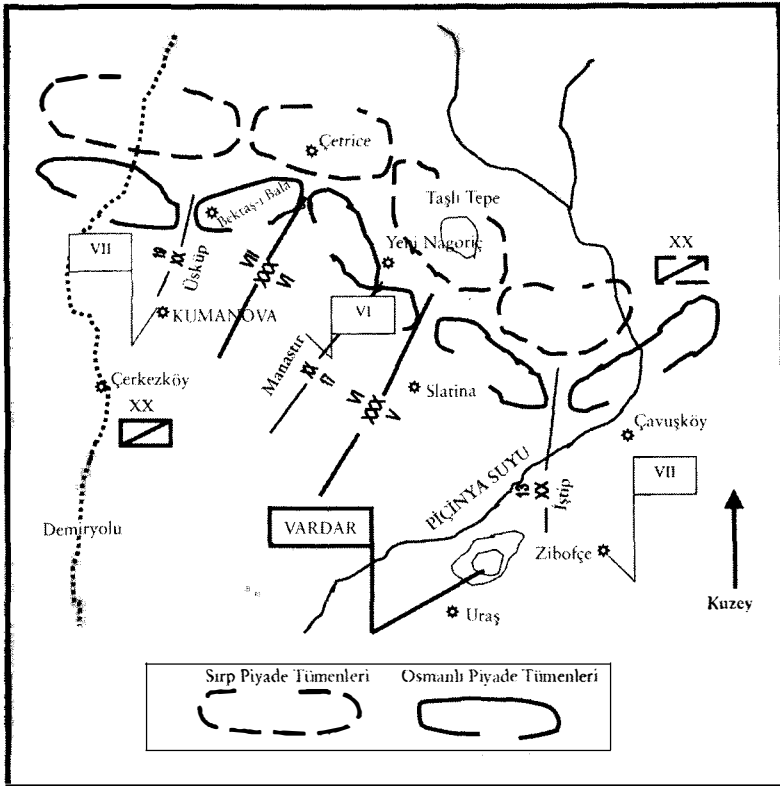

Harita 5.2 24 Ekim 1912’de Çıkarılan Emirlere Binaen Vardar Ordusu Harekât Planı

bir tehdit olduğunun farkındaydı; fakat süvarilerini saldırgan bir şekilde kullanarak düşmanın tam gücünü belirlemek gibi bir seçeneği düşünmedi (hatta süvarisini piyadelerinin arkasına yerleştirerek geride tuttu). Halepli Zeki Paşa büyük ihtimalle karşısındaki kuvvetin boyutunu bilmiyordu ki yaklaşık 60.000 düşman askeri bulunduğu dair hesapları da bu olasılığı doğrulamaktadır. Dahası, Trakya'da olduğu gibi, yeni oluşturulmuş ve muharebe harekâtında denenmemiş kolordular ile üçgen piyade tümenleri gibi bir sorunu da vardı. Halepli Zeki Paşa'nın mürettep ordusu da kolordu harekâtına Şark Ordusu'ndan daha aşına değildi. Halepli Zeki Paşa'nın kurmay heyeti, orduyu derleyip toplamakta başarılı olmuş; fakat ordunun seferi ve taktik konularına dair fiili kabiliyetleriyle örtüşen işlerlikte bir plan fikri geliştirmekte başarısız kalmıştı (ve yine Osmanlı topçusunun performansı da bilhassa hayal kırıklığına uğraticıydı). O halde, Osmanlı Şark ve Garp ordularının Birinci Balkan Harbi'ndeki ilk harekât başarısızlıkları arasında, bu bakımdan şaşırtıcı benzerlikler vardır.

Vardar Ordusu karargâhına 23-24 Ekim 1912 gecesı boyunca raporlar aktıkça, kurmay faaliyetleri de hummalı şekilde sürmüştü. Manastır'daki 18. Piyade Tümeni kumandanından gelen bir telgraf, tümenin nihayet toplandığını ve Vardar Ordusu'na katılmak üzere trenlerle sevkıyata hazırlandığını bildiriyordu. Bundan başka, gece boyunca ara ara top atışları duyulduğu gibi zaman zaman Uraş'ta konuşlanmış karargâhın yakınlarına top mermileri düşmüş; fakat gece yarısından sonra topçu ateşi dinmişti. Gece boyunca düşmanla teması koruyan Üsküp Redif Tümeni geri çekilmek zorunda kaldı. Yine gece boyunca hava, kargaşayı daha da artıracak şekilde çok çamurlu ve sisliydi.²⁰ Üsküp Redif Tümeni kumandanı Kadri Paşa, askerlerinin yorgun düştüğünü ve tecrübesiz neferlerin düşman tüfek ve top ateşi karşısında kötü tepkiler gösterdiğini; gecenin geri kalanı boyunca askerlerini istirahat ettirdikten sonra ertesi sabah tekrar taarruz harekâtına başlamak niyetinde olduğunu belirtti. Kadri Paşa ayrıca, cephane stoklarının azaldığını ve depoların beş kilometre geride olmasının gece başa çıkılması güç zorluklar yarattığını da bildirdi.

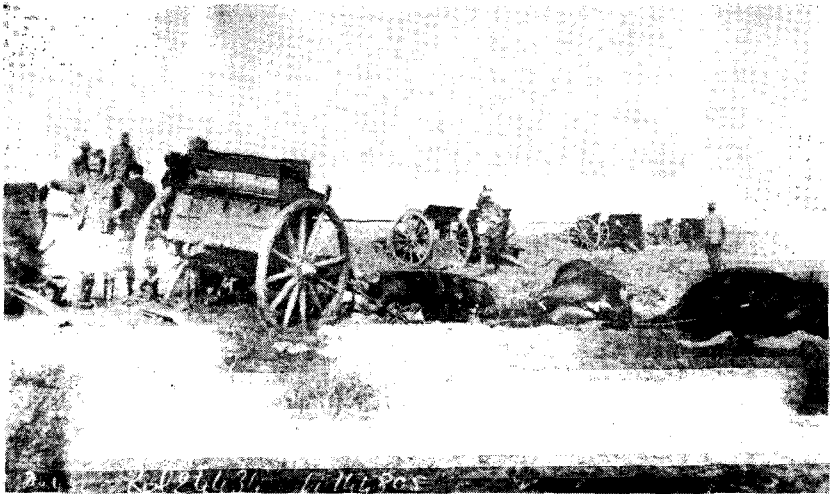
Gece boyunca son derece faal kalan Sırlar, henüz görevlendirilmemiş kuvvetlerinin geri kalanını da getirdiler. Birinci Ordu kumandanı, taarruz harekâtının 24 Ekim'de başlamasını emretti. Kendilerine güvenen Sırlar hücumlarını saat 06:00'da başlatmaya niyetliydiler. Harita 5.3, 24 Ekim 1912'de taktik durumu göstermektedir. Pekçok Sırp piyade alayı, şafak söktüğünde taarruz mevzilerinde olmak için bütün gece intikali sürdürdü. 24 Ekim 1912 günü sabah saat 05:30'da, Sırp topçusu bütün muharebe hattı boyunca hazırlık ateşlerine girişti. Sırp topçusu muhteşem bir şekilde idare ediliyor, yüksek mevzilere iyi yerleştirilmiş topçu gözlemcileri büyük bir beceriyle atışları yönlendiriyorlardı. Ma-

Harita 5.3 Kumanova Muharebesi, 24 Ekim 1912

nastır ve Üsküp Redif tümenleri bu top atışları altında son derece yıprandılar. Birbirine komşu bu iki ihtiyat piyade tümeni, Sırp mevzilerinin içine geniş bir açıyla girmiş bir konumu işgal ediyordu. Böylelikle, yan cenahlardan gelen tarama bombardımanı Türkleri acımasızca hırpaladı. Kısa süre sonra, Sırp müsadimleri topçu desteği altında ilerlemeye koyulurken, piyade de peşlerinden geldi. Müteakip beş saat boyunca, operasyonel ve taktik inisiyatif Türklerden Sırlara geçti.

Saat 10:30 itibariyle, gerek V. gerek ise VI. kolordular, dur durak bilmeyen Sırp piyade taarruzları ile müşkül duruma düşmüşlerdi. Yarım saat sonra, VI. Kolordu kumandanı Üsküp Redif Tümeni'nin geri çekilmekte olduğu haberini gönderdiğinde, Osmanlı hattında ilk çatlağın ortaya çıktığı anlaşıldı. Kolordu ihtiyatı olan 6. Nişancı Alayı muharebeye sokulmuştu ama düşmanı durdurmaya muvaffak olamadı.²¹ Dahası, bir düşman topçu grubu alayı adeta biçti. Osmanlı topçuları, Sırp topçusuna adamakıllı bir karşılık vermeyi başaramadıklarından, VI. Kolordu kumandanı bütün kolordusuna geri çekilme emri vermek zorunda kaldı. Saat 14:00 olduğunda, Üsküp Redif Tümeni batıya, Kumanova kasabasına

*Kumanova Muharebesi'nde Terk Edilerek Sırların Eline Geçen Osmanlı Toplari
(Bibliothèque Nationale)*

doğru tam ricata geçti. VI. Kolordu mevzii hızla çökmekteydi ve ağır ağır geri çekilmekte olan bazı topçu ve nakliye birimleri yok edildi. Saat 15:00 olduğunda, VI. ve VII. kolorduların topçu ateşi neredeyse tümüyle susmuş ve sayısız düşman piyadesinin Türk hatlarına doğru kol nizamında yürüyüşe geçtiği gözlenmişti. Yarım saat sonra, yine şiddetlenen Sırp topçu ateşi Osmanlı 17. Piyade Tümeni (VI. Kolordu cephesinin sağ kanat kesimi) mevzilerine yoğunlaştı. Sırpların Vardar Ordusu merkezine büyük bir taarruz yürütmeye niyetlendiği açıkça ortaya çıkmıştı.

Planının çöküşünü ve ordusunun hezimetini gören Halepli Zeki Paşa, askerlerine akşama kadar tutunmalarını emretti. Sağ ve sol kanatları sağlam kalmış görünmesine karşın, VI. Kolordu geri çekilmeye başladığından, Zeki Paşa'nın merkez kuvvetlerinin başı ciddî şekilde dertteydi. Taktik ihtiyat kolordusu hariç bütün ordusunu taarruza sürdüğünden, Zeki Paşa'nın elinde muharebenin sonucunu etkileyebilecek bir seferi ihtiyat kuvveti kalmamıştı. İnişiyatifi düşmana kaptırmış olduğundan artık hatlarını korumaktan başka hiçbir seçeneği yoktu. Saat 15:00'da, Zeki Paşa kurmay harekâtını gözlemlemek üzere orada bulunan bazı Erkân-ı Harbiye öğrencilerine bile silah başına geçip ricatı durdurmaya yardım etmelerini emretti. Bundan kısa süre sonra, 11 numaralı Harekât Emri çıkarıldı.²² Bu emir, Sırpların tüm cephe boyunca saldırıp inişiyatifi ele geçirmiş olduğunu bildiriyordu. Halepli Zeki Paşa, stratejik Köprülü kasabasını elde tutmanın anahtarı olması nedeniyle, Kumanova'da tutunmaya devam etmenin önemine dikkati çekmişti. Müstakil Süvari Tümeni'ne ordunun sol cenahını örtme, VI. ve VII. kolordulara ise Kumanova'ya doğru düzenli bir şekilde geri çekilmelerini emretti. V. Kolordu'ya (ordunun en sağ cenahındaki) Piçinya Suyu boyunca Üsküp'e doğru güneye çekilmeye başlama talimatını verdi. Kolordulara, gece yapılacak ricatı korumak için, gerekirse arkalarında müfrezeler bırakmaları emri verildi. Son olarak, Vardar Ordusu karargâhı da çekilecek ve geceyi Novasil'deki V. Kolordu'yla geçirecekti.

Mağlup Vardar Ordusu'nun karanlık basarken başlattığı geri çekilme hızla bir bozgun ricatına dönüştü. Muharebeye ilişkin za-

yiat istatistikleri, hangi kaynağın kullanıldığına bağlı olarak farklılık arz eder. Resmî Sırp kaynaklarını kullanan Richard C. Hall, Kumanova'da Sırp Birinci Ordusu'nun 687 ölü, 3.208 yaralı ve 597 kayıp; Osmanlıların ise 12.000 ölü ve yaralıyla, 300 esir verdiğini belirtir.²³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı'nın Garp Ordusu harekâtı tarihi ise²⁴ 1.200 şehit, 3.000 yaralı ve ayrıca 38 zabıt ve 289 asker esir olmak üzere toplam 4.500 kişilik bir zayıat belirtir. Sırp zayıatı için ise 1.127 ölü ve 3.468 yaralı, toplam 4.595 sayısını veren Türkler, ayrıca, 24 Ekim 1912'de Sırp Tuna Piyade Tümeni'nin gücünün %19'unu kaybettiğine ve bu anlamda Sırp zayıatının daha büyük olduğuna işaret ederler. Bundan başka, Vardar Ordusu muharebede veya ricat sırasında 81 parça top kaybetmişti. Sırp kayıpları üzerine genel bir mutabakat varken, Osmanlı zayıatı üzerine Türk ve Sırp tahminleri arasında derin bir uçurum bulunur. Her iki tarafın verdiği yuvarlak rakamların genel tahminler olduğu hemen anlaşılır. Türk hükûmeti kesin zayıat istatistiklerini açıklayıncaya değin, önyargısız bir gözlemci, gerçek Osmanlı zayıatının iki sayının arasında bir yerde, Belki 7.000 civarında olduğunu düşünebilir. Dr. Hall, dönemin gözlemcilerinin 24 Ekim'deki Sırp taarruzlarının şiddetini 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda ağır bedelleriyle dile düşen Japon taarruzlarına benzettiğini bildirir. Eğer bu doğruysa, o zaman Sırp zayıatının da daha yüksek olması mümkündür. Hücum eden piyadenin tahminen %10'u, Sırp rakamlarını da 7.000 civarına çekecektir. Yine de, Birinci Dünya Savaşı'nın son muharebeleriyle karşılaştırıldığında, Kumanova ancak küçük bir müsademe sayılır.

Kumanova Muharebesi'nin önemi, ne zayıat miktarından ne de kasabanın stratejik öneminden kaynaklanıyordu. Asıl önem, Makedonya'da stratejik ve seferi inisiyatifin artık Sırlara geçmesiydi. Osmanlıların inisiyatifi istilâcılardan alma mücadelesi boşa çıkmıştı ve Vardar Ordusu'nun yenilgisi, bu mağlubiyeti telâfi edecek yedek planları olmayan Türkler açısından tam bir felâket anlamına geliyordu. Makedonya'daki Kumanova Muharebesi (23-24 Ekim 1912) ile neredeyse eşzamanlı gerçekleşen Trakya'da Kırkkilise Muharebesi (22-23 Ekim 1912) arasındaki dikkat çekici ben-

zerlikler, Osmanlı stratejik düşüncesindeki Alman etkisini yansıtır. Her iki örnekte de, Türkler daha geniş kapsamlı bir stratejik savunma çerçevesi içinde harekât inisiyatifini ele geçirmeye çalıştılar. Her iki sefer planı, imha yoluyla kesin zafere ulaşmak için çembere alma fikrine dayanıyordu. Gelgelelim, her iki örnekte de, Türkler hem karşılarındaki düşman kuvvetini hem de planlanan harekâtını yürütmek için gereken asker sayısı hafife almıştı.

Kumanova'dan Ricat

Halepli Zeki Paşa vaziyete dair ön raporunu²⁵ Köprülü'den, Selanik'teki Garp Ordusu karargâhına 25 Ekim 1912'de gönderdi. Söze, komutasındaki Vardar Ordusu'nun iki günlük çarpışmanın ardından çekilme halinde olduğunu bildirerek başlayan paşa, muharebenin en kritik anında çözölen merkezdeki Redif piyade taburlarının kötü performansını suçladı. Bundan başka, istisnaî ölçüde çamurlu arazinin ordusunun performansını zayıflattığına da değindi. Rapor, durumunun ciddiyetini ortaya koymaktan uzaktı.

O gün, Vardar Ordusu karargâhına büyük alt kıtalardan durum raporları gelmeye başladı. Müstakil Süvari Tümeni kumandanı, ordunun sol cenahını perdelemeye çalışan kuvvetlerinin demiryolu boyunca güneye çekildiğini bildirdi. V. Kolordu kumandanının, vaziyetin güçlüğünü bildiren raporu da geldi. İştip, Manastır ve Üsküp Redif tümenlerinden askerler birbirine karışmış vaziyette idiler ve yenilgi haberi bütün kolordular arasında çoktan yayılmıştı. Üstelik yoldaki çamur ricatı güçleştiriyordu ve askerlerin haleti ruhiyesi çok bozuktu. VII. Kolordu'dan gelen benzer rapor da çekilirken hayvan ve arabaların geride bırakıldığını bildiriyordu. Kolordu şimdiden 12 parça topunu kaybetmişti. Ancak bazı iyi haberler de vardı: Kumanova'ya gelmekte çok geç kalmış bir 15 cm'lik havan grubu yol üzerinde kolorduya katılmıştı. VII. Kolordu kumandanı, çekilme güzergâhlarını eşgüdümleyip ayırmak için VI. Kolordu kumandanı Cavit Paşa'ya bir durum raporu gönderdiğini de bildirmekteydi. VII. Kolordu raporu, önemli bir

bilgiyle: Piyade bölüklerindeki moralin bozuk olduğunu belirterek bitiyordu.²⁶

Garp Ordusu, 25 Ekim 1912'de Vardar Ordusu'na bir telgraf çekti.²⁷ Kilit stratejik öneme sahip Üsküp ve Köprülü şehirlerine çekilmek üzere olan Vardar Ordusu'na komuta rehberliği içeren bu mesaj, Halepli Zeki Paşa'ya, Köprülü'nün savunması için Vardar Irmağı boyunca yeni bir savunma hattı kurma talimatı vermektedir. Garp Ordusu aynı zamanda, VII. Kolordu'nun ana karargâh şehri olan Üsküp'ü savunup savunmayacağını da soruyordu. Zeki Paşa'nın 25-26 Ekim 1912 gecesi gönderdiği ve "Şans, muharebeler boyunca yüzüme hiç gülmedi" sözleriyle başlayan durum raporu,²⁸ yüksek komutanın o çok yüksek moralinin Makedonya'da görülmediğini belirterek devam ediyordu. Bu görüşe kızan Garp Ordusu kumandanı Ali Rıza Paşa, Zeki Paşa'yı tersleyerek ordunun keyfini kaçıranın harp şansı olmadığını belirtti. Daha ziyade, diyordu, yenilgiye yol açmış olan şey, kumandan ve kurmay heyetinin karar ve planlarıydı. Ayrıca, başarısızlığın tümüyle Redif askerlerinin kabahati olduğu görüşüne de katılmıyordu.²⁹

Garp Ordusu karargâhı derhal EHU'ya bir durum raporu gönderdi; raporda Kumanova'nın kaybı bildiriliyor, ayrıca ordunun artık dört cephede çarpışmakta olduğu belirtiliyordu. 25 Ekim 1912'nin geç saatlerinde Garp Ordusu karargâhı, kuvvetlerine genel bir emir çıkardı.³⁰ Vardar Ordusu'na (o sırada kuzeyde orduya katılmak üzere trenlerle sevk halinde olan) 18. Piyade Tümeni'ni cepheye sürmek yerine, doğudan yaklaşmakta olan Bulgarlara karşı Manastır'ı korumak üzere kente sevk etme talimatını vermektedir. Ustruma Kolordusu, VIII. Mürettep Kolordu ve Nevrekop Müfrezesi'ne, savunma yapmaları, fakat gerekirse Selanik yönünde geri çekilmeleri bildirildi. Kurmay Binbaşı Behiç Bey, Bük savunması için geçici bir müfreze oluşturması talimatını aldı. Osmanlı Ordu geleneklerine değinen talimatlarda, zabıtlere aldıkları emirleri imanla yerine getirmeleri ve askerlerine moral vermeleri buyruluyordu. En nihayet, Garp Ordusu karargâhının yaklaşan düşman kuvvetleri sebebiyle ertesi gün iç kesimlere, Manastır'a doğru hareket edeceği bildirilmekteydi.

26 Ekim günü Selanik'ten demiryoluyla harekete geçen Garp Ordusu karargâhının büyük kısmı, karanlık basarken kentten ayrılmış durumdaydı. Fakat diğer birimlerin talihi bu kadar yaver gitmedi. "Düşman geliyor!" çığlıklarıyla Selanik garında başlayan panik bütün askerleri sardı. Bir topçu birliği esir düşmemek için beş havan topunu ve ardından tüfeklerini imha etti. Neyse ki, askerlerin çoğu kontrol altına alınabildi ve Türkler iki atlı batarya ile bir cebel bataryasını demiryolundan yukarıya, Üsküp'e götürmeyi başardılar (Üsküp, topların gelişinden önce, 26-27 Ekim günü kuşatma altına alınacaktı). 27 Ekim'de Garp Ordusu, Köprülü kentinin kaybedildiği ve Vardar Ordusu'nun Manastır'a doğru çekilmekte olduğu haberini aldı.

Seferin, Vardar Ordusu harekât dairesi başkanı Kaymakam Fevzi Bey (daha sonra Mareşal Fevzi Çakmak) tarafından yazılan ilk resmî tarihi,³¹ Osmanlı kuvvetlerinin geniş bir bölgeye dağıtılması sonucu inisiyatifin düşmana geçtiğine değinir. Bundan başka, seferberlik ve yığınak planının kötü tasarlandığını ve kusurlu olduğunu belirtir. Ayrıca topçu, telsiz ve hava birimlerindeki büyük yetersizliklere de işaret eden Kaymakam Fevzi Bey, Manastır bölgesinden iç hatlara sefer eden 100.000 mevcutlu, altı kolorduluk bir ordu yaratma fikrini ileri sürmüş olduğunu da yazar. Yakın tarihte yeniden teşkilatlanan bu ordunun, çok geniş alanlara dağılmış cephelere ilerlerken, sayıca üstün düşman tarafından yenileceğini hissediyordu. Bu, Kumanova'nın düşmesi ve Vardar Ordusu'ndan moral bozucu mesajın gelmesinden sonraki duruma göre son derece saldırgan bir düşünce tarzıydı ve hedef ile inisiyatifin önemine ilişkin Alman doktrin ve düşüncelerini yansıtmaktaydı. Gelgelelim Garp Ordusu harekât daire başkanının saldırgan fikirleri Garp Ordusu kuvvetlerini azar azar parçalamayı sürdürdüklerinden, Ali Rıza Paşa'ya pek tesir etmemiş oldukları aşîkârdır.

26 Ekim 1912'de Sırp taarruzuna uğrayan Üsküp ve Köprülü kentleri, ancak zevahiri kurtarabilen bir direnişi müteakip düşümler. Manastır'a doğru ricatı sürdüren Vardar Ordusu, daha da fazla top, araba ve at zayıyatına uğradı. Kolordu kumandanları yine moralin bozulduğunu bildirdiler. Güneybatıya doğru iki

Üsküp'te Esir Edilen Osmanlı Zabıtları (Bibliothèque Nationale)

genel çekilme hattı vardı. Batıda, VII. Kolordu Kırçova'ya ricat etti. 20 kilometre doğudaki Vardar Ordusu karargâhı ile V. ve VI. kolordular ise Pirlepe kasabasına çekildiler. Kuzeyinde dağlar uzanan Pirlepe, iyi bir savunma mevzii sunmaktaydı. Artık 13. ve 15. Nizamiye piyade tümenleri, İştîp Redif Tümeni, bir müstakil süvari livası ve 5. Nişancı Alayı'ndan oluşan V. Kolordu bir oyala-
ma savaşı verirken, ordu topçusunun çoğu ile VI. Kolordu strate-
jik Manastır kentinin çevresinde savunmalar kurmak için kentten
güneye doğru yürüyüşe devam ettiler. VI. Kolordu 28 Ekim'de ka-
sabayı boşaltırken, V. Kolordu bir kez daha düşmanı geciktirmeye
hazırlandı. Anadolu'nun derinliklerinden o gün gelen son ihtiyat-
lar da (2.500 asker) VI. Kolordu'ya ayrıldılar. Bundan başka, 28
Ekim'de Manastır'da faal hale getirilen Garp Ordusu karargâhı,
hummalı bir çalışmayla, oraya ulaşan karman çorman moralsiz
asker topluluklarını sınıflandırmak için özel komisyonlar oluştu-
ran emirler çıkarmaya koyuldu.

Pirlepe (Prilep) Muharebesi

29 Ekim 1912'de V. Kolordu, azalmış tümenleriyle Pirlepe savunmasına hazırlanmaya başladı. Vardar Ordusu'ndan, âni düşman tehlikesi sebebiyle kolordunun oyalama harekâtı icra etmesi gerektiği emirleri gelmişti. Vardar Ordusu ayrıca VII. Kolordu'ya da, (Yusuf Ziya Bey'in kumandasında) 2.500 askerlik küçük bir Mürettep Piyade Tümeni kurması talimatını aynı gün verdi. Ertesi gün, Garp Ordusu, Makedonya'da olup bitenleri açıklayan emirler gönderdi.³² Sırlar kuzeyden Yunanlar da güneyden Manastır'a geliyorlardı. Bölgede Yunanlara karşı koyacak kadar asker bulunmadığından, Garp Ordusu VI. Kolordu'ya ele geçirilmesini önlemek üzere şehri savunmak için güneye ilerleme talimatı verdi. Tabii bu emir Vardar Ordusu'nun Sırlara karşı savaşta mevcut muharip gücünün üçte birini kaybetmesi anlamına geliyordu; gelelim, Türklerin fazla seçeneği yoktu.

Yaklaşan Sırlar da kendi ordularını yeniden teşkilatlandırmakla meşguldüler. Kumanova'daki beklenmedik zaferin ardından, Sırp yüksek komutası Trakya'daki Bulgarların imdadına asker gönderme taahhütlerine uymaya karar verdi. Bu nedenle, Sırlar İkinci Ordu'yu demiryoluyla Edirne'ye göndermek üzere cepheden çekmeye başladılar. 27 Ekim 1912 olduğunda, Timok Piyade Tümeni yola çıkmış; Tuna ve Drina piyade tümenleri de ayrılmak üzereydi. Sırlar bundan başka 4. Piyade Alayı ile birlikte üç topçu bataryası, bir havan bataryası ve beş adet 12 cm'lik havan topunu da Trakya'ya gönderdiler. Akabinde stratejik önceliklerini³³ yeniden düzenleyen Sırlar, Üçüncü Ordu'larına batıya yönelip Sırbistan ile Adriya Denizi'nin bağlantısını teşkil edecek bir koridor açma talimatını verdiler (Adriya Denizi'ne erişim Sırp dış politikasının öteden beri süregelen bir önceliğiydi). Bu yeni tertibatla birlikte dahi, Sırp Birinci Ordusu'nun elinde mağlup Vardar Ordusu'nu güneye doğru takip edebileceği, her biri dört alaylı üç büyük piyade tümeni, her biri üç alaylı iki küçük piyade tümeni, iki alaylı bir piyade tugayı ve bir süvari tümeninden olu-

şan, toplam 80 piyade taburu ve 35 top bataryasından mürekkep bir kuvvet bulunuyordu.

Vardar Ordusu 1 Kasım 1912'de, ordunun süregelen parçalanışını resmîyete döken ve Sırpların çoklu intikal eksenleri halinde Köprülü'den ilerlemeye devam ettikleri belirten 12 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı.³⁴ Akabinde, Halepli Zeki Paşa Manastır'a geri çekilmeyi yürütürken düşmanı oyalama niyetini bildirmekteydi. Ordunun kuzeye bakan son birlikleri konumundaki V. ve VII. kolordulara, Sırplarca tehdit edilen intikal yolları boyunca keşif yapma ve geciktirme mevzileri oluşturma emri veren Zeki Paşa, bunun yanı sıra, iki kolorduluk bu savunma gücünün kolordularından birinin çökmesi halinde, Manastır'a doğru çekilme talimatını da ekledi. O esnada Manastır'da trenden inmekte olan, VI. Kolordu'ya bağlı 16. Piyade Tümeni'ne, Yunanlara karşı güneye yürüyüşe geçmesi emredildi ve son olarak karargâhın Pırlepe'deki belediye binasına yerleşeceği bildirildi. Ordunun muharebedeki performansını eleştiren emir, kolordu kumandanlarını askerlerini yüreklendirmeleri konusunda uyarıyordu, ama vazife uğruna boş yere kanlarını dökmemeleri konusuna da dikkat göstermelerini istiyordu.

Aslına bakılırsa, gerek Vardar Ordusu gerek Garp Ordusu, düşük moral ve disiplinsizliğin yol açtığı yetersiz performansın gayet iyi farkındaydı. 1 Kasım'da, Garp Ordusu İstanbul'daki Osmanlı başkumandanı Nazım Paşa'ya bu sorunla ilgili bir mesaj gönderdi.³⁵ Ali Rıza Paşa'nın kurmay heyeti, altı yüz yıllık askerî geleneği tehlikede olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra, tüm dünyanın gözlerinin de Garp Ordusu'nda olduğunu belirtmekteydi. Bu mesaj, tıpkı Vardar Ordusu'nun 12 numaralı Harekât Emri gibi, ordunun performansına dair genel bir mutsuzluğu yansıtıyordu. Üç kolorduya aktarılan Vardar Ordusu'nun harekât emri, 2 Kasım 1912'de alay kumandanlarının eline ulaştı.³⁶

Burada iki önemli hususa değinmek gerekir. Birincisi, Makedonya'daki muharebelerde bilfiil savaştan Osmanlı kumandanlarının, ordularına neler olduğunun gayet farkında bulunduklarıdır. Çektikleri müşkülâtın başlıca sebepleri bâbında, askerlerin morali

ve teşkilat güçlüklerine işaret etmişlerdir. Gerek harekât komutanlığı kurmaylarının gerekse seyyar ordu kurmaylarının kolordu kumandanlarından gelen raporlara yanıtı, bu sorunları düzeltmeye çalışmak olmuştur. İkincisi, kolordudan orduya, oradan harekât komutanlığına, daha sonra buradan kolordulara doğru rapor akışının sürati, muhabere sistemlerinin en yüksek seviyede işlerlik sahibi olduğunu gösterir. Bu sistemin işleyişinin bir örneği, çıkışından itibaren 24 saat içinde alay düzeyine kadar iletilen 12 numaralı Harekât Emri'dir.

Pirlepe için en iyi savunma mevzileri, kasabanın on kilometre kadar kuzeyindeki dağlarda yer alıyordu. Taarruzcu Sırpların Osmanlı sağ cenahı civarına piyade alaylarını göndererek, Türkleri bu avantajdan vazgeçmek zorunda bırakması Türkler açısından esef verici bir gelişme olmuştu. Bu yüzden V. Kolordu kumandanı, geri çekilen kuvvetlerini Pirlepe'nin hemen kuzeyine konuşturdı: Sol cenahta 15. sağ cenahta ise 13. Piyade Tümeni bulunuyordu. 3 Kasım 1912'de, Sırp Morava ve Drina piyade tümenlerinin V. Kolordu mevzilerine yaklaşımlarıyla Pirlepe Muharebesi başladı. İlk Sırp taarruzları başarısız olduysa da, ertesi gün gerçekleşen bir başka Sırp yan taarruzu neticesi Osmanlı 15. Piyade Tümeni'nin sol cenahı iki piyade alayıyla çevrildi. Elinde hiç ihtiyat bulunmadan yakalanan V. Kolordu yine geri çekilmek zorunda kaldı (Türkler çarpışmanın 4 Kasım'daki bu evresini Kristiç Muharebesi olarak adlandırır). 5 Kasım 1912'ye gelindiğinde, Pirlepe'den çıkmak zorunda kalan V. Kolordu kentin hemen güneyinde mevzilenmiş durumdaydı. Kesintisiz Sırp hücumları kolorduyu daha da güneye, (Pirlepe ve Manastır arasındaki yol üzerinde yer alan) Alinça kasabası civarındaki yüksek araziye çekilmeye zorladı. 6 Kasım 1912'de, taarruzu sürdüren iki Sırp piyade tümeni, zayıf düşmüş Osmanlı V. Kolordusu'nu yine çekilmeye zorladı (Türkçe kaynaklar bu çarpışmaya Alinça Muharebesi olarak atıfta bulunur). Bu muharebeler esnasında Türklerin bir "ya zafer ya ölüm" savunması yapmaya çalışmadığı, daha ziyade Manastır'a doğru bir ricat yürüttüğüne değinmek gerekiyor. Osmanlılar gerilemelerine karşın, Sırlara kanlı bedel-

ler de ödetmeyi de bildiler. Pirlepe kasabası için verilen mücadelede Türkler yaklaşık 600 zayıat verirken, Sırplar yaklaşık 3.000 askerlerini kaybettiler.³⁷ Türkler dört gün kesintisiz süren muharebede Sırp Drina Piyade Tümeni'nin 3.500 ölü veya yaralı verdiğini tahmin ediyordu. Kendi lehine bu zayıat oranına karşın, V. Kolordu kurmay başkanı Miralay Mustafa Bey, Garp Ordusu'na Osmanlı askerleri arasındaki moral çöküntüsü sorununun sürdüğünü tekrarlayan mesajlar gönderdi. Düşman topçusunun etkinliği bu sorunu meydana getiren sebeplerden biri olarak bilhassa öne çıkarılıyordu.³⁸

Kırçova ve Soroviç Muharebeleri

Daha batıda, yalnızca 6.000 muharip askeri kalmış ve zayıflamış olan VII. Kolordu da taarruz altındaydı. 4 Kasım 1912'de Kırçova'daki 19. Piyade Tümeni mevzilerinin üzerine giden Sırplar, iki günlük bir muharebe ile VII. Kolordu'yu da geri çekilmek zorunda bıraktılar. Ricat güneye ve doğuya, V. Kolordu'ya doğru yapıldı. Kırçova Muharebesi'ndeki zayıat (Sırplar 250 ölü vermişti) hayli hafifti.

Manastır'ın güneyinde, Vardar Ordusu'nun VI. Kolordu'suna mensup piyadeler de düşmanla temas halindeydi. Kolordu güneye ilerleme emri almış ve karargâhı 31 Ekim 1912'de Florina kasabasına varmıştı. Miralay Hüsnü Bey kumandasındaki 18. Piyade Tümeni civarda toplanıyordu ve dört piyade taburu, seri ateşli altı topu ve bir süvari müfrezesi Vakıfköy civarındaydı. Florina'da toplanan 2.000 Debreli gönüllü, (çoğu yaşlı müstahfızlar ve emekli jandarmalar idi) safları doldurmaları için VI. Kolordu'ya dağıtıldılar. Bundan başka, trenlere bindirilmiş olan 16. ve 17. piyade tümenlerinin de kısa sürede çarpışma alanına varmaları bekleniyordu.

Yunanların ilerleyen 5. Piyade Tümeni, Ustruva Gölü'nün hemen doğusundaki mevzilere geldi. Bu tümen, 1 Kasım 1912'de de Manastır'a giden demiryolu boyunca kuzeye hareket halindeydi.

3 Kasım'da, Osmanlı 16. Piyade Tümeni Baniçe'ye başarılı bir taarruza girişti. Bunu Osmanlı 18. Piyade Tümeni'nin 5-6 Kasım 1912'de Sorviç'e başlattığı ikinci bir başarılı taarruz izledi. Osmanlı 17. Piyade Tümeni de, aynı gün giriştiği başarılı hücumla Ekşi-su'yı geri aldı. 7 Kasım 1912'ye gelindiğinde, Yunanlar Nalbant köyüne geri püskürtülmüş durumdaydılar. Manastır'a güneyden yönelen tehdit geçici olarak durdurulmuştu (Türkler bu muharebe serisini Soroviç Muharebesi olarak adlandırırlar).

Osmanlıların Manastır Çevresindeki Konuşlanmaları

Alinça ve Kırçova muharebelerinden sonra, V. ve VII. kolordular güneye, Manastır'a doğru çekilmelerini sürdürdü. 7 Kasım olduğunda, V. Kolordu unsurları Pertilip Hanı'nda engelleme mevzileri kurmuştu; VI. Kolordu da Manastır'ın kuzeyinde bir savunma çemberi oluşturmuş durumdaydı. Müteakip beş gün boyunca Sırp lar piyade tümenlerini ağır ağır güneye doğru getirirken, taktik durum bir ölçüde istikrara kavuştu. Vardar Ordusu bu süreyi Manastır'daki mevzilerini pekiştirmek ve Makedonya'daki son direnişe hazırlanmak için kullandı. 8 Kasım 1912'de Vardar Ordusu, kendisine bağlı kolorduları kenti kuşatan savunma mevzilerine yerleşmekle görevlendiren 23 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı.

8 Kasım günü çok soğuk ve yağmurluydu, fakat 11 Kasım'da hava açmıştı. Araya giren üç günde askerler siper kazdıkça Osmanlı savunması sağlamlaşmaya başladı. Vardar Ordusu'nun terki bi, üç hafta önceki Kumanova Muharebesi'ne göre biraz farklılaşmıştı (Tablo 5.6 Vardar Ordusu'nun 12 Kasım 1912'deki muharebe nizamını gösteriyor). Sırp ve Yunan ilerleyişi neticesi Manastır merkezli bir cebe sıkışan Vardar Ordusu, kuzeye, doğuya ve güneye doğru iç içe geçen hatlar kurmak zorunda kalmıştı. Dahası, şehit, yaralı veya kaybolan askerlerle zayı kıtaların yerini alacak takviyeler gelmediğinden, asker mevcudu resmî mevcutların çok altındaydı. Vardar Ordusu'nun azalan gücü, 100'den biraz fazla topla birlikte, yaklaşık 38-39.000 askerden ibaretti.³⁹

TABLO 5.6 Vardar Ordusu Muharebe Nizamı, 12 Kasım 1912

<i>Kuzey Grubu</i>		<i>Güney Grubu</i>	<i>Güneydoğu Grubu</i>
<i>V. Kolordu</i>	<i>VII. Kolordu</i>	<i>VI. Kolordu</i>	
13.,15. Piy. Tüm.	19. Piyade Tümeni	16., 18. Piy. Tüm.	17. Piy. Tüm.
5. Nişancı Alayı	İştîp Redif Tümeni	6. Nişancı Alayı	Manastır Redif Tüm.
26. Süvari Alayı	17. Süvari Alayı		
<i>Müstakil Süvari Livası</i>			

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 267-69.

Sırp Birinci Ordusu'nun Manastır'a ilerleyişi, yüksek komuta'nın Bulgarların yardım isteğine olumlu yanıt vermesiyle, 8 Kasım 1912'de hız kazanmaya başladı. Bulgarlar Yunanlarla Makedonya'nın işgali hususunda anlaşmaya varamamış olduğundan, Yunan başarılarından endişelenen Bulgarlar, Manastır'da bir Yunan işgalinin önüne geçmek için Sırlardan kenti işgal etmelerini istediler.⁴⁰ Bu nedenle, Sırp Birinci Ordusu'na Manastır'ı almak üzere güneybatıya ilerleme emri verildi. Kötü hava ve geri çekilen Osmanlı ordusunun demiryolunu tahrip etmesi Sırları büyük ölçüde engelleyip yavaşlattı. Vardar Ordusu'nun aksine Sırp Birinci Ordusu 109.000 mevcutlu, iki büyük grup halinde gayet iyi teksif olmuş, güçlü bir orduydü. Bir Sırp grubu kuzeybatıdan yaklaşırken, diğeri ise kuzeydoğudan ilerliyordu.

Vardar Ordusu artık korkunç derecede çetin bir durumla karşı karşıyaydı. Taktik olarak, piyade tümenleri boşalmış ve askerlerin morali neredeyse dibe vurmuştu. Operasyonel bakımdan, ordu kendisini zıt yönlerden gelen tehditlere (kuzeyden Sırlar, güneyden Yunanlar) karşı savunmaya çalışıyordu. Vardar Ordusu tehlikeli ölçüde sayı zafiyeti içindeydi ve işin kötüsü, askerler de bunu biliyordu. 13 Kasım 1912 gecesı, Vardar Ordusu kurmay heyeti 14 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı.⁴¹ Saldırı arzusundan hiç vazgeçmeyen Türkler, yine inisiyatifi düşmandan almaya yönelik bir plan düşünmüşlerdi. Yunanlar (en azından stratejik düzeyde)

Selanik'in fethine odaklandığından, fikren Yunan tehdidini asgari düzeyde gören Vardar Ordusu, esas tehdidi Sırp Birinci Ordusu olarak değerlendiriyordu. 14 numaralı Harekât Planı, ağırlığı yaklaşan Sırp muharebesine vererek durumla başa çıkmaya çalışıyordu. Osmanlı V. ve VIII. kolordularına Manastır'ın hemen kuzeyindeki yüksek arazide savunma mevzileri geliştirmeleri emredildi. V. Kolordu'ya hatlarını batıya doğru genişletme talimatı verildi. Her iki kolorduya da, ellerindeki mevcut bütün birimleri ön cepheye yerleştirilmeleri söylendi. Bu savunma yapıları yaklaşan Sırpların dikkatini celp edecek ve onları durduracaktı. VI. Kolordu'ya, Sırp- ların sağ tarafında bir kanat taarruzu başlatma olanağını araştırmak üzere, Manastır'ın batısındaki Resne civarında bulunan yol ağında keşif yapması; VI. Kolordu'ya ise Yunanları gözlemek üzere ardında küçük piyade müfrezeleri bırakarak 16. ve 18. piyade tümenlerini kuzeye, Vardar Ordusu'nun kuzey mevzilerinin sol cennahına konuşlandırması emredildi. VI. Kolordu'ya ayrıca Miralay Hüsnü Bey komutasındaki beş piyade taburu, iki adet atlı topçu bataryası ve bir süvari müfrezesinden kurulacak bir Mürettep Piyade Tümeni'ni de kuzeye, V. Kolordu kesimine ilerletmesi talimatı verildi. Bölgedeki jandarma taburlarının bile, Kaymakam Ali Bey komutasında bir grup teşkil edip batıya gitmesi emredildi. Bütün bu tertibat hazırlandığında VI., VII. ve V. kolordular batıdan doğuya doğru dizilecek ve böylece Vardar Ordusu üç kolordusunu bir kez daha saflarında birleştirmiş olacaktı.⁴² Manastır'daki Ziraat Bankası binasına yerleşen Vardar Ordusu karargâhı, üç kolordu ve Müstakil Süvari Livası'na kurmay subaylarını 14 Kasım 1912 günü saat 20:00'da oraya göndermeleri talimatını verdi.

Manastır (Bitola) Muharebesi

Sırp Birinci Ordusu'nun Manastır'a yaklaştığı 14 Kasım günü hava şaşılacak şekilde iyiydi. VI. Kolordu kıtaları kuzeye doğru geldikçe Türkler kuvvetlerini muharebe üzere dizmeye devam ediyordu. Vardar Ordusu'nun 14 Kasım 1912 tarihli 15 numaralı Harekât Emri,⁴³ sürmekte olan Osmanlı hareketlerini teyit ediyor-

du. V. Kolordu'ya öncü unsurlarını Pertilip Hanı'ndan çekmesi, V. ve VII. kolordulara ise düşmanı her ne pahasına olursa olsun Ablakova sırtında durdurması emredildi. VI. Kolordu'ya Resne yolundaki hareketine devam etmesi ve buradan bir kanat taarruzu başlatmaya hazırlanması emri verildi. Fakat 18. Piyade Tümeni V. Kolordu emrine verildi ve onun yerine, VI. Kolordu 19. Piyade Tümeni'ni aldı. Vardar Ordusu karargâh kadrosu Manastır'daki Ziraat Bankası binasında kaldı. Dahası, Vardar Ordusu kumandanı Halepli Zeki Paşa da o gün birliklerine Osmanlı askerleri olarak vazifelerinden söz eden ayrı bir özel emir⁴⁴ gönderdi. Halepli Zeki Paşa, Allah'ın inayetiyle ordu ve milletin Sırlara karşı büyük bir zafer kazanacağını da belirtti. Manastır'daki depoların cephane ve erzakla ağzına kadar dolu olduğunu, Sırların kendi ayaklarıyla belalarını bulmaya geldiğini açıkladı. Askerlerine ayrıca Plevne'nin (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın büyük kuşatması) muhteşem mirasını hatırlatarak, kendilerinden de benzer bir yiğitlikle çarpışmalarını istedi. Türklerin Sırp Birinci Ordusu'nu beklemekten başka yapacağı pek bir şey kalmamıştı.

15 Kasım da aynı şekilde güzel bir gündü. V. Kolordu artçıları saat 15:30'da Pertilip Hanı'ndan ayrıldı. Sırp piyadesi Türk hatlarına yaklaşırken, Osmanlı sahra topçusu Sırp gruplarına rastgele atışlar yaparak bir miktar zayıt verdirdi. O gece Vardar Ordusu kurmay heyeti, harekât planına kesin şeklini veren 16 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı. Emir, Sırların tam da beklendiği gibi Pirlepe-Manastır yolundan geldiğini teyit ediyordu. Sırların en güçlü taarruzlarını V ve VII. kolordulara yönelteceklerini öngören kurmay heyeti, VI. Kolordu'ya ertesi gün soldan karşı taarruzunu başlatma emrini verdi. V. Kolordu'ya Hüsnü Bey Mürettep Tümeni'ni tefrik edip VI. Kolordu'ya göndermesi emredilirken, VI. Kolordu'ya bu fazladan birliklerin emir-komutası için Fethi Bey Müfrezesi'ni kurma talimatı verildi. VII. Kolordu'ya ihtiyatlarını gerektiğinde VI. Kolordu'ya göndermesi emredildi. Son olarak, Müstakil Süvari Tuğayı da VI. Kolordu'nun emrine verildi. Böylelikle, dört günlük bir zaman zarfında, Halepli Zeki Paşa'yla Vardar Ordusu kurmay heyeti, son derece güçlü bir karşı taarruz kuvvetini bir araya getirerek,

kendi seçtikleri zemine ilerletmiş oluyordu. Keza bu da gözüpek bir şekilde düşünülmüş, eğitilmiş Osmanlı kurmay subaylarının inisiyatifini ele alma temayülünü yansıtan bir plandı. 16 Kasım 1912 sabahı Vardar Ordusu'nun stratejik tertibi, Tablo 5.7'de gösterilmiştir.

TABLO 5.7 Vardar Ordusu Stratejik Tertibi, 16 Kasım 1912

Sol Cenah Taarruz Kolordusu	Sağ Cenah Savunma Kolordusu
V. Kolordu	VII. Kolordu
16., 19. Piyade Tümenleri	İştîp Redif Tümeni
Fethi Bey Müfrezesi	13., 15., 18. Piyade Tümenleri
Müstakil Süvari Livası	

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 274.

Vardar Ordusu'nun 16 numaralı Harekât Emri'nin nüshaları, yine Manastır kentinde konuşlanan Garp Ordusu karargâhına da gönderildi. Garp Ordusu 16 Kasım'da, Vardar Ordusu'nun yapmaya giriştiği şeyleri açıklayan ve çok yakında büyük bir muharebenin başlayacağını haber veren bir mesajı⁴⁵ Harbiye Nezareti'ne gönderdi. Mesaj ayrıca, ilerleyen düşmanın elinde birçok genç erkek ve kadının ölmüş olduğuna ve genç kadınların ayrıca tecavüz ve saldırılara uğradığına ilişkin üzücü haberleri de içeriyordu. 16 Kasım günü boyunca, Sırp hatırı sayılır kuvvetleriyle yaklaşırken Türkler son hazırlıklarını yaptılar. Gelgelelim, Vardar Ordusu'nun planlanan taarruzunu geciktiren yavaş Sırp ilerleyişi, 17 numaralı Harekât Emri'nin çıkarılmasını gerektirdi.⁴⁶ Sırpların Oblakova sırtı boyunca V. ve VII. kolordulara yaklaşmış olmasına karşın, sağ cenahlarının ancak Gobeş civarına ilerlemiş olduğunu bildiren bu emir, V. ve VII. kolorduların düşmanı tutmalarının, VI. Kolordu'nun ise güçlü bir yandan çevirme taarruzu yürütmesinin önemini bir kez daha dile getiriyordu. Bundan başka, Faik Bey'in kumandasındaki iki piyade alayı ve bir cebel bataryasından oluşan VII. Kolordu ihtiyatına da VI. Kolordu taarruzuna destek vermesi

olumsuz bir etki yapmasından biraz endişelenen Vardar Ordusu kurmay başkanı, kurmay subaylarını arazinin sefere müsaitlik vaziyetini araştırmaya gönderdi. Sonuçlar, havanın taarruzu yavaşla-
tabilecek olmasına karşın, temelli durduramayacağı yönündeydi; dolayısıyla VI. Kolordu Oblakova taarruzunu başlattı. VII. Kolordu, VI. Kolordu'nun sağ cenahını örtmek için Faik Bey Müfrezesi'ni kullanarak destekleme harekâtına girişti. Direniş hafifti ve Türkler gün boyu hızla ilerlediler. Sırp Birinci Ordusu, Osmanlı 13. ve 15. piyade tümenlerinin mevzilerine saldırırken V. ve VII. kolorduların ön saflarında ağır çatışmalar yaşandı. Kuşluk vakti geldiğinde, VI. Kolordu Oblakova'ya olan mesafenin yaklaşık yarısını aşmıştı ve öğleyin 16. Piyade Tümeni kasabayı aldı. VI. Kolordu'nun sol cenahında, Köprülü Redif Piyade Alayı, aynı şekilde Estrejove kasabasını almıştı. Fakat Türklerin şanssızlığına, Sırp Morava Piyade Tümeni'nin karşı taarruzları, karanlık basarken VI. Kolordu'yu Lera-Ramna-Serpiçe yoluna çekilmeye zorladı.

17-18 Kasım 1912 gecesi, Vardar Ordusu karargâhı çıkardığı 18 numaralı Harekât Emri'nde, planlanan harekâtın sürdürüleceğini teyit etti. Müstakil Süvari Tugayı'na VI. Kolordu'yu perdelemek üzere en sola doğru ilerlemeye devam etmesi emredildi. Emrin nüshaları Garp Ordusu karargâhına olduğu gibi, tüm ast kıtalara gönderildi. Gece içinde daha sonra Garp Ordusu kurmay heyeti İstanbul'a, günün olaylarını özetleyen bir vaziyet raporu gönderdi ve Vardar Ordusu'nun taarruzunu ertesi gün de sürdürmeyi istediğini belirtti. Garp Ordusu aynı zamanda tarihi muharebe günlüğüne, yaklaşık 35.000 mevcutlu bir Yunan kuvvetinin Selanik'i aldığına dair üzücü haberi de kaydetti.⁴⁷ Güneydoğudaki Osmanlı kuvvetleri de Vardar Ordusu'nun harekâtına destek vermeleri için bölgeye yönlendirildiler. Garp Ordusu kurmay heyeti ayrıca karargâhını 18 Kasım'da Florina'dan güneybatıdaki Görice'ye nakletmeye kararlıydı.

Yağmurlu hava 18 Kasım 1912 sabahı da devam ederken, Halepli Zeki Paşa karargâhından ayrılıp VII. Kolordu kesiminin harekâtını gözetlemek üzere Kocişte Tepesi'ne gitti. Gece boyunca kolordu kumandanları yaklaşan muharebe için son hazırlıklarını

yapmakla meşgul oldular ve Vardar Ordusu kumandanı geldiğinde VII. Kolordu ihtiyatları bu tepeye konuşlandırıldı. Osmanlı İştîp Redif Tümeni ve 15. Piyade Tümeni mevzilerine derhal ağır Sırp taarruzları başlamıştı. Bir kez daha, düşman saldırısı iki Osmanlı kolordusu (V. ve VII. kolordular) arasındaki bağlantı yerini hedeflemiş gibi görünüyordu. Gün boyunca süren çarpışmalarda, V. ve VII. kolorduların kumandanları ihtiyatlarını savaşa sürmek zorunda kaldılar. Savunma hatları Sırp top ateşi ve piyade hücumları önünde paramparça olurken, bir kez daha Osmanlı askerlerinin düşük morali sonucu belirleyecekti. Özellikle topçu koşum hayvanatı ile makineli tüfek zayıtı çok ağır oldu. VII. Kolordu kesiminde, kolordu kumandanı Fethi Paşa, ağır Sırp tüfek ateşinden kaçan moralsiz Osmanlı askerlerini tekrar topladı. Resmî Genelturmay Başkanlığı tarihi, Fethi Paşa'nın büyük bir cesaretle bir bölük komutanı gibi hareket ettiğini kaydeder.⁴⁸ VII. Kolordu kumandanı Ferik Fethi Paşa bu kahramanca tutumla Sırp taarruzuna direnmeye çalışırken, Kocişte Tepesi yakınında bir tüfek mermisiyle şehit düştü. Saat 16:00 olduğunda, V. Kolordu hattı çatlamaya başladı ve 19:00'a gelindiğinde, kolordu çekilmeye başlamıştı. Sol cenah taarruzu tıpkı sağ cenah savunması gibi başarısız kalan VI. Kolordu, kararlı Sırp savunmacılarına karşı kesinlikle hiçbir ilerleme kaydedemedi.

O gece Halepli Zeki Paşa, daha üstün Sırp ordusuna karşı muharebeyi yitirmiş olduğunu kabullenmesi ve yenilgiye uğramış Vardar Ordusu'na güneybatıya doğru geri çekilme emri vermesi gerektiğine karar getirdi. Zayıt ağırdı: Vardar Ordusu 1.000 şehit ve 2.000 yaralı vermişti.⁴⁹ Kumandan o gece çekilmeye başladı ve VII. Kolordu'nun topçusu ve arabaları VI. Kolordu'nun arka bölgelerine doğru ricata kalkarken, Vardar Ordusu hemen büyük bir kargaşa ve güçlkle karşı karşıya kaldı. Bu kargaşaya muhtemelen VII. Kolordu kumandanının zamansız ölümü yol açmıştı (bu kumandan Mirliya Galip Paşa'ydı; daha sonra VII. Kolordu'nun kumandasını 13. Piyade Tümeni kumandanı alacaktı). Manastır muharebe meydanından ayrılan Garp Ordusu karargâhı ile V. Kolordu (Vardar Ordusu'nun sağ kanadı), güneye, Florina'ya doğru

*Bütün Mürettebatı Şehit Olmuş ve Sırların Eline Geçmiş Bir Osmanlı Topu,
Manastır 1912 (Bibliothèque Nationale)*

çekildi ve daha sonra güneybatıya, Behlişte'ye doğru yürüyüşe geçti. VI. ve VII. kolordular ve Vardar Ordusu karargâhı (sol kanat) güneydoğuya, Görice'ye çekildi.

Garp Ordusu kurmay heyeti, Vardar Ordusu'nun, Sırp Birinci Ordusu'na karşı yığınak yaparken Yunanlara yönelik bir kuvvet tasarrufunda bulunma planını destekleyip onayladı. Bir kez daha, Osmanlı kurmayları sonucu belirleyecek bir kuvvete ulaşmak üzere kuvvetlerini iç hatlarda toparlamayı başarmıştı. Araziye geniş şekilde dağılmış olan Vardar Ordusu'nun dört günlük süre içinde Manastır'daki muharebe mevzilerinde toparlanma hareketi, önemli bir başarıydı. Ne yazık ki Vardar Ordusu'nun harekât planı (bir kez daha) başarısızlığa uğradı, zira Türkler böylesi bir taarruzî plan için gereken asker sayısını doğru kestirememiş; kendilerinin iki katı büyüklüğünde ve morali çok daha yüksek bir kuvvetle çarpışmaya girmişlerdi.⁵⁰ Sonucu belirleyen Manastır (veya Bitola)

Muharebesi, Makedonya’da ve Vardar Ovası’nda ciddî Osmanlı direnişinin son kalıntılarını da bertaraf etti. Vardar Ordusu, bütün niyet ve amaçlara karşın, iç içe geçmiş bütün unsurlarıyla birlikte bir muharebe kuvveti olarak imha edildi. Kaymakam Fevzi Bey, Vardar Ordusu’nun (kâğıt üzerindeki harp mevcudu yaklaşık 70.000 olan) yetmiş sekiz piyade taburunun hakiki mevcudunun, Manastır Muharebesi ertesinde 39.398 olduğunu belirtiyordu (Tablo 5.8’de gösterilmektedir).

Tablo 5.8 Vardar Ordusu Nizamî Kuvveti, 19 Kasım 1912

<i>Birlik</i>	<i>Alaylar/Müfrezeler</i>	<i>Filî Kuvvet</i>
<i>V. Kolordu</i>		
13. Piyade Tümeni	37., 38., 39. Piy. Al, 13. Nişancı Taburu, Makineli Tüfek Bölüğü	5.613
15. Piyade Tümeni	43., 44., 45. Piy. Al., 15 Nişancı Tab., Makineli Tüfek Bölüğü	5.382
18. Piyade Tümeni	52. Piy. Al., 18. Nişancı Tab., Mürettep Piy. Tab, 9. Süvari, Makin. Tüf. Böl.	2.072
Kolorduya bağlı birlikler	5. Nişancı Alayı, 5. İstihkâm Tab, 26. Süvari Al, Makineli Tüf. Böl.	2.746
V. Kolordu Toplam		15.813
<i>VI. Kolordu</i>		
16. Piyade Tümeni	Müret. Piy. Al., Köprülü Redif Alayı, 2. Mak. Tüfek Böl.	4.119
Fethi Bey Mürettep Tümeni	mürettep birlikler, makineli tüfek müfrezesi sahra jandarma müfrezesi, 8. Süvari Makineli Tüf. Bölüğü	3.575
Kolorduya bağlı birlikler	6. Nişancı Al., 7. Nişancı Al., 6. İstihkam Taburu Makineli Tüf. Böl., Süvari Müfrezesi	2.576
VI. Kolordu Toplam		10.270
<i>VII. Kolordu</i>		
19. Piyade Tümeni	56., 57., 58. Piy. Al., Makineli Tüf. Böl.	4.511
Diğer birlikler	7. Nişancı Alayı, İştîp Redif Alayı, Jandarma Alayı	3.278

Kolorduya bağlı birlikler	7. İstihkâm Taburu, 7. Süvari Alayı	698
VII. Kolordu Toplam		8.482
Müstakil Süvari	6., 13., 15., 16. Süvari Alayları	854
Livası	Diğer, seyisler ve yaralıları dâhil	479
Süvari Toplam		1.333
Topçu asker Toplam		3.500
Vardar Ordusu Toplam (Fiilî Kuvvet)		39.398

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 307-8.

Piyade tümenlerinin boşalan safları, yenilgi hikâyesinin yalnızca bir kısmını aksettirmekteydi. Manastır'dan sonra, Vardar Ordusu'nda ancak 100 top ve 12 makineli tüfek kalmıştı. Hatta sürekli ricatlarda gerçekleşen kayıplar nedeniyle eratin çoğu da tüfeksiz ve teçhizatsız kalmıştı. Dahası, harekât lojistik bakımından tam bir felâket olmuştu, çünkü Osmanlı'nın bütün ana muhabere hatları Üsküp'le Selanik'i ve Selanik'le Manastır'ı bağlayan demiryolu boyunca uzanıyordu ve 19 Kasım 1912 itibarıyla buralar hep kaybedilmişti. Türklerin şanssızlığına; Garp Ordusu'nun ana erzak ve cephane depoları bu üç kentte bulunuyordu. Aynı derecede önemli bir hakikat de, Garp Ordusu'nun yine bu kentlerde yer alan ana ordu hastanelerini yitirmesiydi. Geriye Osmanlı hâkimiyetinde yalnızca tek bir önemli lojistik düğüm noktası kalmıştı: Batı bölgesinin güneybatı köşesinde yer alan ücra ve müstahkem Yanya şehri. Lojistik kayıplar Vardar Ordusu'nun maddî eksikliklerine çare bulamayacağı anlamına geliyordu.

Arnavutluk'a Ricat

Vardar Ordusu hem yaya hem de koşulu çektiği arabalarla güneybatıya, Görice kentine doğru geri çekilişine başladı. Mağlup Türklerin batıya, ne getireceği bilinmeyen Arnavutluk sığınağına

doğru gitmekten başka çareleri kalmamıştı. Adeta Türklerle birlikte ilerleyen kötü hava da ricatı büyük ölçüde yavaşlatmıştı. 22 Kasım 1912'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla⁵¹ durumu açıklayan Garp Ordusu, erat ve zabitanın moralinin çöktüğünü bir kez daha tekrarladı. Mesaj, düşmanın Vardar Ordusu'nun peşinde olduğunu belirtiyordu; gelgelelim, Garp Ordusu karargâhı aynı zamanda Yanya'daki Redif zabitleri ile topçu koşum hayvanatını alma niyetine de işaret ediyordu. Ordu, son olarak, üç kolordusunu Görice kasabası çevresinde birleştirerek kasabayı savunma niyetini ilân ediyordu.

Hızlı hareket eden V. Kolordu, yirmi iki kilometreyi kırk sekiz saatte yürüyerek 20 Kasım 1912'de Behlişte'ye ulaştı. VI. ve VII. kolordular da, Vardar Ordusu karargâhı gibi, 23 Kasım 1912'de Görice'ye geldiler. Kuzeyden Yanya Kalesi'ne gönderilen yedi topluk bir batarya, Vardar Ordusu'nu takviye için zaten Görice'deydi. VI. Kolordu, Görice'nin yirmi kilometre kadar kuzeydoğusunda yer alan Palas kasabasının hemen kuzeyindeki dere boyunca Sırp-lara karşı artçı harekâtı yürütmek üzere, ana ordunun biraz gerisinde kaldı. Vardar Ordusu'nun şimdi bir hizada iki kolordusu vardı: Behlişte'de V. Kolordu ve Palas'ta VI. Kolordu. Ertesi gün, Yunan süvarisi Behlişte kasabası yakınlarındaki Türk ileri karakollarını yokladı. Garp Ordusu karargâhı güneye, Yanya yolu üzerindeki Leskovik kasabasına doğru çekilişini sürdürüyordu.

24 Kasım 1912'de, Vardar Ordusu muharebe nizamında önemli değişikliklere gitti. Palas-Behlişte mevkiinden Görice'yi savunma görevi verilen VI. Kolordu'ya, vazifesini yerine getirebilmesi için hatırı sayılır miktarda takviye gönderildi. V. Kolordu'dan 18. Piyade Tümeni, VII. Kolordu'dan da 19. Piyade Tümeni ve İştîp Redif Piyade Alayı alınarak, topluca VI. Kolordu'ya katılmaya gönderildiler. Bundan başka, güneydoğudaki Yunan tehdidini savuşturmaya ayrıldıktan sonra yine Vardar Ordusu'nun ana gövdesine katılmış olan 17. Piyade Tümeni de, VI. Kolordu'ya tahsis edildi. Osman Necati Bey komutasında ikinci bir mürettep piyade tümeni oluşturuldu. Hepsi birlikte, takviyeli VI. Kolordu artık dört Nizamiye piyade tümeni ile iki mürettep piyade tümeninden oluşuyordu. V. ve VII. kolorduların geri kalan unsurları, Arnavutluk'a doğru yürüyüşe devam ettiler.

Arnavutluk'un (Bölüm 2'de betimlenen) Müslüman halkı, 20. yüzyıl başında iki kez Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmaya çalışmıştı. Şimdi, 1912 güz sonunda, Arnavutların önüne benzersiz bir fırsat çıkmıştı. Çoğu Müslüman olan Arnavut ekâbir ve halka göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun çabucak savaşı kaybedeceği ve bağımsızlıklarını ilân etmek için en uygun zamanın gelip çatmıştı. Bu nedenle, 1912 Kasım'ının üçüncü haftasında, İsmail Kemal Bey önderliğindeki Müslüman ve Hristiyan Arnavut siyasi liderliği, Arnavut halkının geleceğini gözden geçirmek üzere Avlonya'da Arnavut Bağımsızlık Kongresi'ni topladı.⁵² Tartışmalardan sonra, kongrenin mutabakatı, tam bağımsızlıktan taraf, fakat –Hristiyan Karadağ ve Yunanistan'ın hâkimiyetinden de korkulduğundan– aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkileri sürdürmekten yana çıktı. Vatan hainleri addedilmekten çekinen kongre, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve müstakil Yanya Kolordusu'na gönderdikleri telgraflarla, Hristiyan devletlere karşı savaşta destekleri sürdürme sözü verdi. 24 Kasım 1912'de İsmail Kemal Bey, Akif Paşa ve 31 murahhas, bir bağımsızlık belgesi imzaladılar. Kısa süre sonra, aynı belgenin nüshalarını 24 murahhas Yanya'da, başka 12 murahhas da Görice'de imzalamıştı. Nihayet, 28 Kasım 1912'de Tiran'da İsmail Kemal Bey'in riyasetinde bağımsız bir Arnavut devleti ilân edildi ve halkın çeşitli kesimlerini temsil eden çok milliyetli ve çok dinli bir kabine oluşturdu. İsmail Kemal Bey diplomatik kulislerde yöredeki Avrupalı konsoloslarla sürekli temas halindeydi ve çok kısa süre içinde İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın desteğini elde etmişti. Ayrıca derhal Sırp ve Yunan yüksek komutasına da yazarak Arnavutluk'taki savaşa bir son verilmesini istediye de, bu girişiminde daha az başarılı oldu. Gelgelelim, o sırada artık Garp Ordusu'ndan geriye kalanların neredeyse tamamı Arnavutluk'a (Yanya vilayeti) çekilmişti ve İsmail Kemal Bey'in Osmanlı ordusunun harekâtını desteklemekten başka pek çıkar yolu kalmamıştı.

29 Kasım 1912'de, Arnavutluk'un bağımsızlığına değinen Garp Ordusu, EHU'ya Yanya Kolordusu'yla bağlantılı olarak vilayetin denetimini sağlama niyetini bildirdi.⁵³ Esasında Arnavutluk'un bağımsızlığının Osmanlı ordusu harekâtında fiilî bir etkisi

olmadı, zira bu harekâtı zorlayan Arnavutların faaliyetleri değil, düşmanın vaziyetiydi. Bununla birlikte, Garp Ordusu kurmay heyetinin Arnavutların Balkan İttifakı'nı fiilen destekleyeceğini, böylelikle Garp Ordusu'nun ikiye bölüneceğini düşündüğü kısa bir gerilim dönemi de (29-30 Kasım 1912) yaşanmadığı söylene-
mez. Ordu kurmayları, Yanya Kalesi'nin içine çekilmeye yöne-
lik planlar hazırlamaya başladılar; gelgelelim birkaç gün içinde, İsmail Kemal Bey'in bu kırılğan ve yeni Arnavut devletini hâlâ güçlü Osmanlı Garp Ordusu'yla çatışmaya sokarak tehlikeye at-
mayacağı anlaşıldı.

Bu esnada Garp Ordusu, ayrıca bir ateşkesin yakın olduğu ve Çatalca Hatları ile Edirne'deki muharipler arasında protokollerin hazırlanmakta olduğu bilgisiyle mücadele halindeydi. 3 Aralık 1912'ye gelindiğinde, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan'ın ateşkes-
ten yana, Yunanistan'ın ise ateşkese karşı olduğu ortaya çıkmış-
tı. O gece, Garp Ordusu EHU'dan, Türkler ile Bulgarlar, Sırplar ve Karadağlılar arasında ateşkesin derhal yürürlüğe gireceği, ama Yunanistan'ın bunun dışında kaldığını belirten bir emir aldı. Pro-
tokollerin fiilen yürürlüğe girmesi birkaç gün daha aldı, fakat 7 Aralık 1912'ye gelindiğinde, Palas'taki Sırp delegeleriyle bir ant-
laşmaya varıldı. Sırplar ve Türkler iki tarafın da işgal etmediği ihtilaf-
lı araziye ele geçirmek için acele ettikçe anlaşmazlıklar sür-
dü. Bununla birlikte, ateşkes yürürlüğe girerek, Garp Ordusu'nun operasyonel ve taktik durumunu istikrara kavuşturdu. Ateşkese Yunanlar dâhil olmadığı için, Garp Ordusu hâlâ Yanya ve Göri-
ce cephelerinde etkin bir düşman varlığıyla yüz yüzeydi. Yunanlar ateşkese imzalamayı reddederek (Aşağı Yanya diye adlandırdıkları) Epir'i almaya kararlı olduklarının işaretini vermişti; dolayısıyla ta-
arruzlarına devam etmeleri bekleniyordu.

Behlişte ve Görice Muharebeleri

Yunanların Selanik fatihi (beş piyade tümeni ve bir süvari alayın-
dan oluşan) güçlü Tesalya Ordusu'nun yolu, şimdi Behlişte'de VI. Osmanlı Kolordusu'yla kesişmiş durumdaydı. 12 Aralık 1912'de

başlayan Behlişte Muharebesi, VI. Kolordu'yu geniş bir alana yayılmışken yakaladı. Kolordunun elinde altı piyade tümeni bulunmasına karşın, Palas-Behlişte hattında sadece iki adedi mevcuttu. Dahası, Yunanlar, Osmanlı kuvvetlerinin Behlişte kasabasının merkezinde tutunmuş korunmasız sağ cenahını topa tutmak üzere kuvvetlerini getirdiler. Kasabanın savunmasını, Yunan (6. Piyade Tümeni'ne bağlı) 18. Piyade Alayı ve 1. Süvari Alayı'nın taarruzlarına direnen küçük bir müfreze yürütüyordu. Özel amaçlı bir kuvvet olan 1. Mürettep Piyade Alayı, bir istihkâm birliği ve nizamî 16. Nişancı Taburu'ndan oluşan 2. Mürettep Piyade Tümeni tarafından yapılan kararlı Türk karşı taarruzu saldırganları püskürttü. Türkler Yunanları ertesi gün kasabadan uzaklaştırdılar, fakat 14 Aralık itibariyle Yunan 3. Piyade Tümeni bölgeye geldi ve Behlişte'deki Türklerin gerisine yavaşça yaklaşmaya başladı. Taarruzcu Türkler, bir topçu grubunun desteğindeki iki piyade alayıyla Behlişte'den doğuya ilerlemeyi sürdürdüler. Yunan 5. Piyade Tümeni, tıpkı 6. Piyade Tümeni'nin geri kalan alayları gibi, ertesi gün yetişti. Osmanlı VI. Kolordusu da Miralay Cemal Bey kumandasındaki mürettep bir piyade alayı ve 49/2. Piyade Taburu'yla birlikte, Behlişte mevkiinin açığına güney (sağ) cenahını korumak üzere ilerledi. 18 Aralık 1912 sabahı şafak sökerken, tam mevcutlu üç Yunan piyade tümeni ve bir süvari alayı, Osmanlı VI. Kolordusu'nun üç zayıf mürettep alayının karşısına dikilmiş durumdaydı. Yunanlar, Osmanlı mevziini kıran ve Türkleri baş döndürücü bir ricata zorlayan 15 piyade taburu ebadında muazzam bir taarruza kalktılar. Yunan süvarisi ve 3. Piyade Tümeni, Behlişte'nin 2.600 kişilik Osmanlı savunmacılarını çembere alma harekâtına giriştiğinde, VI. Kolordu komutanı Cavit Paşa, kasabadan çekilme iznini verdi. Behlişte'nin kaybı, kuzeydeki Palas'ı da savunulamaz hale getirince, Cavit Paşa o gece bu kasabayı da terk etme kararı aldı. Cephesi artık bozulan VI. Kolordu Görice'ye doğru çekilmeye başlamıştı.

Cavit Paşa, Görice'nin kuzeyinde yeni bir savunma hattı kurmak için ihtiyatlarını ileri sürdü. Bu kuvvet 2. Mürettep Piyade Tümeni adıyla, birkaç piyade alayı ve 6. Nişancı Alayı'ndan kurulmuştu. Bu zayıf birlik, Yunanları bir gün tutmayı başardı, ama

Yunan 3. Piyade Tümeni'nin geriden sarkıp birliği çembere alması çok sürmedi. Kolordu 20 Aralık 1912'de Görice'ye bizzat hücum etti, ama üç öncü Yunan piyade tümeninin toplanmasıyla birlikte, (etrafının çevrilmesinden kıl payı kurtularak) kasabadan püskürtüldü. İlerlemeyi sürdüren Yunanlar, 20 Aralık günü karanlık basarken, sersemlemiş Türkleri güneybatıya doğru 12 kilometre daha püskürtmüşlerdi. Nihayet, Avlonya yolu üzerinde geri mevzide bulunan Osmanlı 17. Piyade Tümeni Yunanları durdurmayı başardı. VI. Kolordu bu geciktirme muharebeleri silsilesinde yenilgiye uğrasa da, Vardar Ordusu'na kuvvetlerinin büyük bölümüyle birlikte Arnavutluk'un güvenliğine sığınmak üzere çekilmek için yeterli zamanı kazandırmıştı.

Ustruma Kolordusu'nun Harekâtı

Ustruma Kolordusu'nun savaş dönemi görevi, Ustruma (Struma) ve Mesta ırmaklarından geçen, Bulgaristan'dan Makedonya'ya intikal mecralarının muhafazasıydı. Pek güçlü sayılmayacak kolordu, 14. Nizamiye Piyade Tümeni, Serez Redif Piyade Tümeni ve Nevrekop Müfrezesi'nden müteşekkil olup, bir de 25. Süvari Alayı gibi, istihkâm, topçu ve Müstahfız müfrezeleri vardı. Kolordu, 14. Piyade Tümeni'yle Serez Redif Piyade Tümeni'ni, Ustruma Irmağı intikal mecrasına yığmıştı; bu güzergâhtan güneye doğru, doğru-dan doğruya Selanik-İstanbul demiryoluna çıkılıyordu. Nevrekop Redif Piyade Alayı ile dört diğer müstakil Redif piyade taburundan oluşan Nevrekop Müfrezesi de güneye, Drama'ya doğru uzanan Mesta Irmağı intikal mecrasına yerleştirilmişti. Harita 5.1 Ustruma Kolordusu'nun genel toplanma alanlarını göstermektedir.

18 Ekim 1912'de, üç tam piyade tugayından oluşan Bulgar 7. "Rila" Piyade Tümeni, hududu geçerek Ustruma Irmağı vadisine doğru inmeye başladı. Bulgar 3. "Trakya" Piyade Tümeni'nin 3. Tugayı da aynı gün Mesta Vadisi'nden hududu geçti. 17-18 Ekim 1912'de Cuma-yı Bala'da gerçekleşen ilk çarpışmada Bulgar 7. Piyade Tümeni'nin iki tugayına karşı, 42. Piyade Alayı'ndan oluşan Osmanlı örtme kuvveti karşı karşıya geldi. Bu arada, Ustru-

ma Kolordusu'nun ana gövdesi, Kresne kasabası etrafında güçlü savunma mevzileri hazırlıyordu. Kresne'deki mevzide, Ustruma Kolordusu piyade alaylarına Ustruma Irmağı'nın doğu ve batı yakalarına konuşlanıp siper kazma emri verildi. Bu mevki doğal bir tıkama noktasıydı ve vadi zemininin her iki yanında yüksek dağlar bulunuyordu. Bu hattın tüm komutası Serez Redif Piyade Tümeni kumandanına verildi. 14. Piyade Tümeni, başlıca karşı taarruz gücü sıfatıyla hattın yaklaşık sekiz kilometre içinde alıkonuldu. Bulgarlar 21 Ekim 1912'de hemen hemen bu mevzideydi.

Aynı şekilde huduttan püskürtülen Nevrekop Müfrezesi, düşmanın ölümcül bir kanat hücumu silsilesi yüzünden Bulgarları tutmayı başaramadı. 25 Ekim 1912 itibariyle Bulgarlar Nevrekop kasabasına kadar ilerlemişlerdi. Yine Türklerin yanından dolaşıp gerisine sarkan Bulgarlar, kenti kuşatma altına alıp 28 Ekim'de müfrezeyi ricata zorladılar. Müfrezenin kalıntıları ertesi gün Serez şehrine doğru geri çekilmeye başladı. Nevrekop Müfrezesi'nin böylesine çabuk çöküşü, birliğin neredeyse tamamen Redif askerlerinden oluşmasına yorulmuştu.⁵⁴ Bulgarlar güneydoğuya, Drama'ya doğru ilerlemeye koyuldular.

Kresne Boğazı'nda, Bulgarlar Kresne'nin birkaç kilometre kuzeyindeki Seymenli'deki ileri karakolla temas kurdular. Ustruma kolordu kumandanının çıkardığı 6 numaralı Harekât Emri,⁵⁵ kumandanın astlarına düşmanın Seymenli'ye ilerlediğini belirterek, kısa süre içinde Kresne'ye bir taarruz beklediğine işaret ediyordu. Bunun yanı sıra, makineli tüfeklerin konuşlandırılmasına büyük özen gösterilmesini ve alayların cenahlarındaki yüksek dağlarda gözetleme mevzilerinin oluşturulmasını hatırlatıyordu. Dahası, kolordu kumandanı Vardar Ordusu'nun 15. Piyade Tümeni'ne doğuya doğru ilerleme ve Ustruma Kolordusu'yla irtibata geçme emri verildiğini de emrindeki komutanlara bildiriyordu. Ustruma Kolordusu çok uzun süre beklemek zorunda değildi.

Ustruma Kolordusu'nun ana savunma hattı, küçük Krupnik köyünün hemen güneyinde uzanıyordu, fakat öncü karakol hattı Seymenli'ye daha yakındı. Türkler savunma tahkimatının inşasında yaklaşık 3.500 asker çalıştırıyordu. 22 Ekim 1912 günü saat

15:00'da, Bulgar 7. Piyade Tümeni topçuları Türk mevzilerini dövmeye başladılar. (Türkler bunu Seymenli Muharebesi olarak adlandırır.) Büyük bir şiddetle yapılan muharebede, Bulgarlar iyi siperlenmiş Türklere karşı pek az başarı gösterebildiler. Karanlık çöktüğünde, tükenmiş Bulgarlar taarruzlarına son verdi. Bununla birlikte, ertesi gün hücumlarını son derece etkili bir top ve tüfek ateşi altında tekrarladılar. Zayıat, bilhassa da bir şekilde açıkta kaldıkları anlaşılan Osmanlı koşum hayvanatı arasında, çok ağır olmuştur. Bulgar piyadesi siper hatlarını yarıp geçecek gibi görünüyordu. O gece Türkler hatta tutunmakla birlikte, Ustruma Kolordusu çekilmeye başladı. Bu karar, bitişik (kolordunun sağ cennahındaki) Nevrekop Müfrezesi'nin ciddi güçlük içinde olduğu ve mevzilerinde tutunamadıkları, dolayısıyla Kresne mevziinin savunulamaz hale geldiğine dair haberlerin öğrenilmesiyle alınmıştı.

Ustruma Kolordusu, birliklerini VIII. Mürettep Kolordu'ya katılmak üzere Selanik'e gidecek trenlere bindirmeye 28 Ekim'de başladı. Kolordu kumandanının, 29 Ekim 1912 tarihli 12 numaralı Harekât Emri,⁵⁶ Selanik'e ricat niyetini teyit etti. Bunda, tümenlerini derhal güneye sevk etmesi konusunda kendisini telgrafla uyaran VIII. Mürettep Kolordu komutanının sözleri de etkili olmuştu. Ustruma Kolordusu'ndaki tek Nizamiye birliği olan 14. Piyade Tümeni trenlere bindirilip 1 Kasım'da güneye sevk edildi. İyi hesaplanmamış bu hamle, Bulgarlar geri çekilen Ustruma Kolordusu'nu yakaladığında, birçok Türk kıtasının sevkıyatı bekleyerek demiryolu boyunca dağılmış halde olacağı anlamına gelmekteydi. Bulgarlar bunları çabucak esir aldıkları gibi, 4-5 Kasım 1912'de düşen Serez kentinde Serez Redif Piyade Tümeni'nin birçok askerini de ele geçirdiler. Kolordunun geri kalanı (esasen Serez Redif Tümeni ve Nevrekop Müfrezesi'yle, 14. Piyade Tümeni'nin bakiyesi) yavaş yavaş Selanik'e doğru ricat etti.

Ustruma Kolordusu, Bulgarları Selanik-İstanbul demiryolundan uzak tutmak şeklindeki görevlerinde tümüyle başarısız oldu. Dahası, az çok denk olduğu kuvvetlere karşı iki intikal mecrasını korumaktan ibaret olan görece kolay bir görevi yapmayı bile başaramadı. Demiryolunun kaybı önemli olmasına karşın, daha

artık Selanik'in arka kapısının ilerleyen Bulgarlara açılması daha da fenaydı. İlgili tüm taraflar açısından –Türkler, Yunanlar ve Bulgarlar– beklenmedik bu gelişme daha sonra Selanik'te büyük sorunlara yol açacaktı.

Yenipazar (Novi Bazar) Sancağı ve Kosova'daki Harekât

Osmanlı Garp Ordusu'nun harekât alanındaki savunma stratejisi, (hem siyasî hem hissî nedenlerle) mümkün olduğunca geniş bir araziye elde tutmaktı. Çok sayıda özel amaçlı müfrezenin kurulması bu ilkeyle açıklanabilir. Balkanların en kuzeyindeki Osmanlı mülkü olan Yenipazar Sancağı'nın denetimi, Osmanlılar, Sırp, Karadağlılar ve Avusturyalılar arasında çekişme konusuydu. Bölge, bu ülkeler arasında 19. yüzyılın ortasından beri sürüp giden diplomatik çatışmaların kaynağıydı. Sancağın tam güneyinde, eski Yugoslavya'nın Kosova vilayetini teşkil eden Priştine merkezli bölge uzanır. Bu bölgeler hep birlikte, Balkanlar'da Osmanlı ağırlık merkezinin ötesinde bir parmak gibi uzanmaktaydı. Böyle olması nedeniyle de, askerî olarak savunulabilir olmamakla birlikte, itibarî ve siyasî nedenlere binaen, Osmanlı devleti buraları kolay bırakmak istemiyordu.

Yenipazar Sancağı ve Kosova'nın savunması, aşağı yukarı bir tümen gücünde iki özel amaçlı müfreze tahsis edilmişti.⁵⁷ Garp Ordusu, Yenipazar'ın savunması için (iki Redif piyade livasından oluşan) Taşlıca Müfrezesi'ni, Kosova'nın savunması için de (iki Redif piyade alayından oluşan) Priştine Müfrezesi'ni oluşturdu. Harita 5.1 bu kuvvetlerin genel toplanma alanlarını göstermektedir. Seferberlik ve teksif için iki müfreze de VII. Kolordu'nun harekât sorumluluğuna bağlandı, fakat seferber edilmelerinden itibaren müstakil görevlere ayrıldılar. Garp Ordusu'nun bu küçük birliklerinin karşısında, doğudan gelen General Bojidar Yankoviç komutasındaki Sırp Üçüncü Ordusu vardı. Gelgelelim, Türklerin şanssızlığına; Yenipazar Sancağı'nın batıdan Karadağ'la kuşatılmış olması sonucu, tam aksi yönlerden gelen tehditler mevcuttu. Ka-

radağlılara karşı başka bir özel amaçlı birlik olan ve 21. Piyade Tümeni'nin iki alayından oluşan, Cavit Paşa komutasındaki İpek Müfrezesi kuruldu.

Priştine'ye doğru ilerleyen üç piyade tümeninden müteşekkil Üçüncü Ordu'nun gerçekleştirdiği Sırp ana taarruzu, zayıf Osmanlı hudut birliklerini bir kenara iterek 17 Ekim 1912 günü saat 08:00'da hududu geçti. 19 Ekim'deki ilk çarpışma Türklerce Podiyevo Muharebesi olarak adlandırılır. Temelde Redif piyadesinden oluşan Osmanlı kuvvetleri, anında Sırp kışaklarına yakalandılar ve kuşatmadan kaçmak üzere geri çekildiler. Yörenin Arnavut ahalisine yönelik Sırp vahşeti ise hemen başladı.⁵⁸ Bu durum, yüzlerce gönüllü Arnavut başıbozuğun istilâcılara karşı Osmanlı sancağı altına akmasına neden oldu.⁵⁹ Arnavut gönüllülerin yardımına rağmen, müfreze komutanı Mehmet Paşa geri çekilmeye devam etti ve Priştine'nin hemen kuzeyinde bir savunma hattı inşa etmeye koyuldu. Sırplar bu mevzii de, Sırp Üçüncü Ordusu'nun geri kalan üçüncü piyade tümeninin kanat taarruzuyla kuşattılar. Müfreze 21 Ekim'de Priştine kasabasına döndü, fakat kuzeyden inmekte olan tam mevcutlu üç Sırp tümenine karşı kasabayı tutamadı. 23 Ekim'de, kasabayı terk eden Priştine Müfrezesi, güneye, Firzovik'e doğru çekilmeye devam etti. Aralarında yeni Arnavut gönüllülerin de bulunduğu müfrezenin diğer unsurları, 21 Ekim'de (Geylan Muharebesi sonucu) Geylan kasabasından çıkarak diğerleri gibi Firzovik'e doğru çekilmek zorunda kaldılar.

Kuzeyde, Yenipazar Sancağı'nda, Taşlıca ve İpek müfrezeleri de zıt yönlerden gelen sayıca üstün güçlerin karşısında aynı derecede baskı altındaydı. Sırplar 18 Ekim'de Yavur Tugayı'yla (Sırpça "Javorska" Tugayı) vilayete girer girmez Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tepkisini beklemek üzere durdular. Birkaç gün sonra, Avusturyalıların sancağın Sırplarca fethine karşı çıkmayacağı anlaşıldığında, Yavur Tugayı batıya doğru ilerleyişine devam etti. 24 Ekim 1912'de, Sırplar Seniçe kasabasını pek az Osmanlı direnişiyle ele geçirdiler. Yenipazar'ın vilayet merkezi, iki günlük ufak bir muharebenin ertesinde 22-23 Ekim'de düştü. Karadağ Doğu Tümeni'ne mensup 9. Piyade Tugayı daha önce batıdan istilâ etmiş

ve İpek Müfrezesi'nin unsurlarıyla çarpışmıştı. 9-20 Ekim arasında birkaç şiddetli çarpışma oldu. 21 Ekim'de, 21. Piyade Tümeni komutanı Mirliya Cavit Paşa, Karadağlıları Rugovo'daki derin vadide püskürtmeyi amaçlayan bir karşı taarruzda askerlerinin başında bizzat çarpışmaya girdi. Bu taarruz başarılı oldu, fakat iki gün sonra gelen bir Karadağ hücumunda, üç saatlik bir muharebe sırasında, Cavit Paşa'nın yaralandığı haberi Türklerin moralini bozdu. İpek Müfrezesi geri çekildi ve Karadağlılar 23 Ekim'de Sırplarla buluştular. Mitroviçe 26 Ekim'de düştü; İpek kasabası da 31 Ekim'de Karadağ 4. Piyade Tümeni'nin eline geçti. Böylelikle, 1 Kasım 1912'de Karadağlılar ile Sırplar, Yenipazar Sancağı'nın denetimini bütünüyle ele geçirmişlerdi. Osmanlı Taşlıca Müfrezesi'nin çoğunluğu bu bölgenin Redif askerlerinden müteşekkil olduğundan, eratin çoğu silah ve teçhizatlarını olduğu gibi bırakıp evlerine döndüler.

Muzaffer Sırp Üçüncü Ordusu Geylan'dan Firzovik'e doğru ilerleyişini sürdürdü ve 23-24 Ekim'de kasabaya hücum ederek talihsiz Türkleri kentten dışarı püskürttü. Mehmet Paşa Kaçanik kasabası civarında başka bir savunma mevzii kurmaya yeltendiyse de 27 Ekim 1912'de bir kez daha çekilmek zorunda kaldılar (Türkler bu çarpışmaları Firzovik ve Kaçanik muharebeleri olarak adlandırırlar). Böylelikle, 1912 Ekim sonuna gelindiğinde, Türkler Kosova'yı terk edip Arnavutluk'a çekilmek zorunda kalmışlardı.

Kosova'nın fethi Sırp ulusu için duygusal bir zafer oldu. Priştine'nin hemen güneyinde yer alan Kosovo Polje (Karakuşlar) Ovası, Sırp hükümdarlık zambağının 1389'da Osmanlılara boyun eğerek yok olduğu yerd. Kosova'nın fethinin, Sırp ulusuna Adriya Denizi'ne açılmaya yönelik çok eski hülyasını gerçekleştirme yolunda bir kapı ise askerî anlamda daha önemliydi. Yenipazar'ın fethi, Sırbistan ve Karadağ arasında doğrudan fiziki irtibat kurulması yolunu açtı. Bu, Büyük Sırbistan'ın nihaî birleşmesi için önemli bir gerekçe oluşturdu. Osmanlı İmparatorluğu bu bölgenin kaybını beklediğinden savaşın stratejik gidişatında doğrudan bir etki olmadı. Sırpların teksif ettiği 40 piyade taburuyla 12 Karadağ piyade taburuna karşı, buranın savunmasına ayrılan top-

lam Osmanlı kuvveti (çoğu talimsiz Redif piyade kıtaları olan) 26 piyade taburundan ibaretti. Osmanlıların vaziyeti daha en baştan ümitsizdi; tek umabilecekleri şey, bu fethi elden geldiğince geciktirmek olabilirdi. 1912 Ekim sonuna dek dayanan üç Osmanlı müfrezesi de, kayda değer miktarda düşman kuvvetini ana savaş alanından bertaraf ettiler. Üç müfrezenin performansı bir bakıma başarılı olarak değerlendirilebilse bile, Kosova'da Sırlara karşı tutunamamaları, Balkanlar'daki genel Osmanlı vaziyetine onulmaz zararlar verdi.

Sırların Adriya Denizi'ne İlerleyişi

Kosova'daki Osmanlı mevziinin çöküşü ve Vardar Ordusu'nun yenilgisinden sonra, artık Sırbistan'ın önünde Adriya Denizi yolu açılmıştı. Adriya'ya erişme fikri, Sırp ulusu için adeta kutsal bir hayal gibiydi ve limanları ele geçirme cazibesi karşı konulmaz çıkmıştı. Kısa bir yeniden toparlanma fasılasının ardından Sırp Genelkurmayı, Üçüncü Ordu'ya Kosova'dan Adriya Denizi'ne ilerleme emri verdi. İlerleme, Osmanlı İpek ve Priştine müfrezelerinin geriye kalan birliklerine karşı 9 Kasım 1912'de başladı.⁶⁰

İpek Müfrezesi'nin geri çekilen 61. ve 62. piyade alayları (21. Piyade Tümeni), 29 Ekim 1912'de Yakova ve Prizren yakınlarına geldiklerinde, Priştine Müfrezesi'nin ricat eden birlikleri de onlara katıldı. Garp Ordusu onları, Ferik Mahmut Hayret Paşa kumandasında, Karadağ Sınır Umum Kuvvetleri adlı yeni bir özel amaçlı kolordu olarak düzenledi.⁶¹ 3 Kasım olduğunda, Mahmut Hayret Paşa bu kuvveti biraz düzene koyar gibi olmuş, askerlerini dinlendirip yeniden ikmal etmişti. Garp Ordusu'nun 6 Kasım'da 21. Piyade Tümeni'nin güneye, Debre üzerinden Ustruga'ya konuşlandırılmasını emretmesi üzerine, Mahmut Hayret Paşa bizzat eşlik ettiği tümeni düzgün yürüyüş disiplini sağlayacak talimatlarla birlikte yola çıkardı ve 9 Kasım 1912'de karargâhını Debre'de kurdu.

Mahmut Hayret Paşa Debre'de, batı cephesinin genel stratejik durumuna dair Garp Ordusu'ndan emirler aldı.⁶² Emir, böl-

gedeki tüm Osmanlı kuvvetlerinin komutasını paşaya veriyordu. Mahmut Hayret Paşa 10 Kasım 1912'de Miralay Fethi Bey komutasında bir Mürettep Piyade Tümeni oluşturarak özel amaçlı kolordusuna derhal yeni bir düzen vermeye koyuldu. O tarihte, Sırp Üçüncü Ordusu batıya, denize doğru yönelmişti ve Mahmut Hayret Paşa, daha güneye çekilme hazırlıklarını başlattı. O gece, karargâh Debre'den çıkıp Ustruga'ya doğru geri çekildi; Mahmut Hayret Paşa burada iki piyade tümeniyle tam bir direniş yapmaya niyetliydi. Bununla birlikte, 21 Kasım'da, Garp Ordusu'ndan kötü haberleri aldı. İşkodra'daki durumun kötüleşmesi yüzünden, Mahmut Hayret Paşa'ya 21. Piyade Tümeni'ni tefrik edip Elbasan üzerinden İşkodra'ya göndermesi emredildi. Bu emir kuvveti fiilen ikiye bölüyordu (21. Piyade Tümeni ve dokuz piyade taburu ile 11 piyade taburundan müteşekkil Mürettep Piyade Tümeni). Bunun üzerine, Mahmut Hayret Paşa, 21. Piyade Tümeni'ni Cavit Paşa'ya gönderdi ve ardından Elbasan'ın batısına çekilmeye karar verdi.

Sırp Üçüncü Ordusu, biri kuzeyde doğrudan denize doğru, diğeryse güneyde Elbasan'a doğru olmak üzere iki ayrı güzergâhtan ilerlemekteydi. Sırp güney kıskacı deniz kıyısından, Osmanlı 53. Piyade Alayı'nın iki taburu tarafından tutulan Şingin kasabasına ilerledi. 14 Kasım günü saat 05:30'da, Sırlar ve Karadağlılar (Sırp Drina Piyade Tümeni, Karadağ 3. Piyade Tugayı ve Hıristiyan gönüllülerin iki taburundan mürekkep 1. Şumadiye Arnavut Müfrezesi'nden oluşan) ezici bir güçle hücum ettiler.⁶³ Sırlar, Osmanlı tabur zabitlerinin ekseriyetle şehit olduğu kısa bir sabah çatışmasının akabinde⁶⁴ Şingin'i aldılar. Ertesi gün, bu yenilginin haberi Garp Ordusu ve İşkodra Kalesi'ne ulaştı. Selimiye kasabasına gerileyen Türkler, 17 Kasım 1912'de, ikinci bir muharebede de başarısız oldular. 53. Piyade Alayı da o zaman Tiran'a doğru ricata başladı.

Mahmut Hayret Paşa Manastır'daki feci yenilginin haberini aldığı anda, durum daha da kötüleşmeye devam etti. Elbasan'da Vardar Ordusu için bir ricat hattı sağlaması paşaya emredildi, fakat ne yazık ki o mevki de yaklaşan Sırlara terk edilmişti. 17 Kasım

günü, Mahmut Hayret Paşa, 21. Piyade Tümeni alaylarının küçük gruplar halinde kuzeye, İşkodra'ya doğru yöneldiği mesajını Garp Ordusu'na gönderdi. Cevaben, bir düşman kuvvetinin büyük bir güçle inerek Şingin kentini almasıyla, İşkodra'nın Arnavutluk'un geri kalanından tecrit olduğuna dair korkunç haberler bildirildi. Bu, Karadağ Sınır Umum Kuvvetleri'nin, 21. Piyade Tümeni'yle birlikte İşkodra'yı takviye etme görevini tamamlayamayacağı anlamına geliyordu.

Harita 5.5 Garp Ordusu'nun Durumu, 28 Kasım 1912

Sırp piyade ve süvarisi artık sürüler halinde Tiran yolundan inmeye başlamıştı. Akçahisar'da eğreti bir savunma kuvveti oluşturmaya çalıştıysa da çarçabuk geri püskürtülen Mahmut Hayret Paşa, 61. Piyade Alayı'nı Draç (Durazzo/Durrës) Limanı'na gönderirken, 63. Alay da Tiran'ı tutmaya çalıştı. Her iki alay da, kendilerine verilen görevi başaramayacak kadar zayıftı ve Sırplar 28 Kasım 1912'de iki kasabayı da ele geçirerek Adriya Denizi'ne açılan bir pencereye sahip oldular. Harita 5.5, 28 Kasım 1912'de Garp Ordusu'nun durumunu göstermektedir. 29 Kasım'da, kordü alaylarını Loşne kasabasında topladı ve 2 Aralık 1912'de, Mahmut Hayret Paşa'ya Berat kasabasına çekilerek Garp Ordusu'na katılma emri verildi. 4 Aralık günü, 21. Piyade Tümeni'ni daha güneyde, Yanya'daki harekâta ayıran başka emirler geldi. 6 Aralık 1912'de, Karadağ Sınır Umum Kuvvetleri Berat kasabasını tutarken, ateşkes ilân edildi.

VI

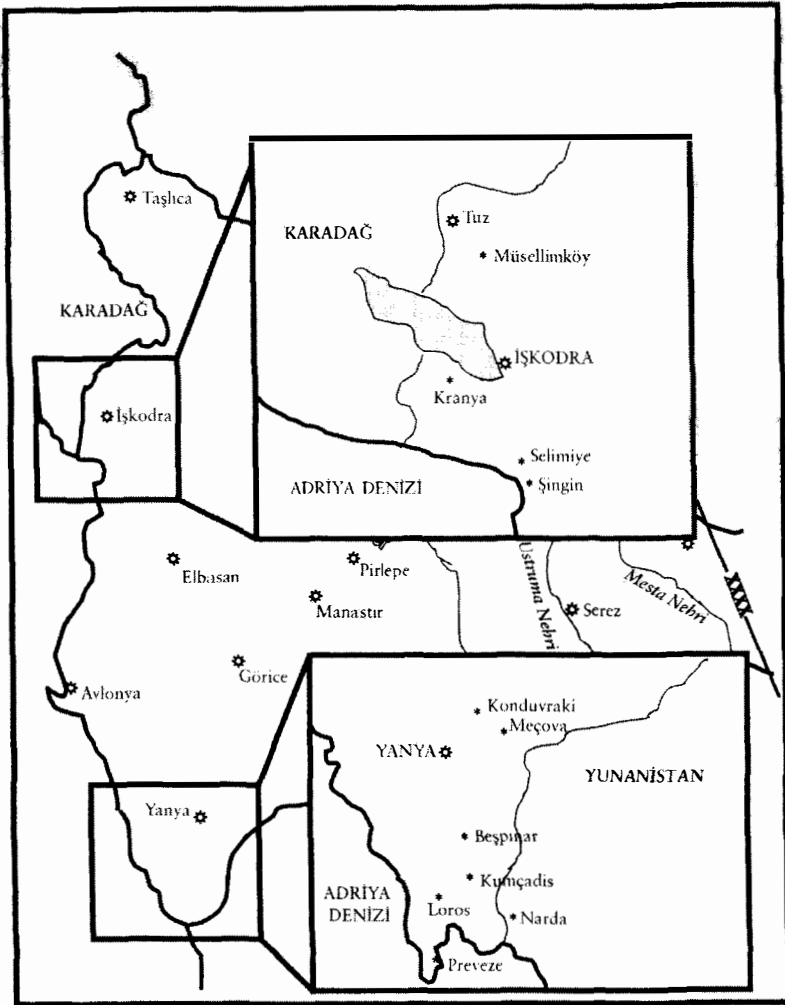
YUNAN VE KARADAĞ HAREKÂTI, 1912

Stratejik Planlama

Osmanlı Garp Ordusu'nun topyekûn teşkilatlanma ve stratejik planlama girişimleri daha önce Bölüm 5'te betimlenmişti. Yunan ve Karadağ cepheleri (bkz. Harita 5.1), EHU ve Garp Ordusu kurmay heyetinin karşısındaki daha büyük stratejik resmin altkümeleriydi. Her iki durumda da, Osmanlı kurmayları Yunan ve Karadağ sınırlarını savunmaya çalışırken Sırbistan'a karşı Makedonya'da verilen muharebe asıl sonucu belirleyecekti. Gerek Yunan gerek Karadağ cephelerinin savunması, her biri Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarına önemli bir intikal güzergâhını tutan müstakil kolordulara verildi. Her bir cephedeki stratejik hedef, düşmanı sınır yakınında durdurmaktan ibaretti.

Yunanistan'dan, biri doğudaki önemli liman kenti Selanik'e, diğeri de batıdaki Arnavutluk ve Avlonya'ya (Vlore) giden iki intikal güzergâhı vardı. Osmanlı kurmayları, Tesalya'daki Larissa-Selanik yolunun katettiği son derece engebeli ve dağlık araziye çıkan doğu güzergâhını kolayca savunulabilir kabul ettiler. İdeal olarak, İkinci Ordu'nun, Suriye ve Filistin'de konuşlandırılmış VIII. Kolordu'su seferber edilip doğu güzergâhını korumak üzere teksif planı doğrultusunda buraya sevk edilebilirdi. Gelgelelim, 1910-1911'de git-tikçe artan Yunan deniz gücü Osmanlı deniz muhaberesini etkisiz

hale getirdiğinden, İkinci Ordu'ya asla takviye yetişemeyeceği apaçık ortadaydı.¹ Osmanlı kurmayları bu ara döneme önlem olarak mahallî kıtalardan VIII. Mürettep Kolordu'yu 1., 2., 3. ve 5. sefer planları uyarınca seferber etmeyi planladılar. Mürettep kolordu daha sonra, stratejik açıdan önemli Selanik kentine giden kritik doğu yaklaşım güzergâhına verildi. Batıdaki intikal güzergâhı dos-

Harita 6.1 Epir ve Karadağ Cepheleri

doğru Yanya Kalesi'ne çıkıyordu. EHU, seyyar taktik kıtalarla takviye edilirse, Yanya Kalesi'nin Arnavutluk'a giden intikal güzergâhında bir mantar tıpa işlevi görebileceğine karar verdi. Osmanlı kurmayları bunu başarmak için Müstakil Yanya Kolordusu'nu seferber etmeye karar verdiler. Yanya fiilen Edirne'nin daha küçük bir modeliydi. Yanya Kolordusu ile VIII. Mürettep Kolordu'ya, savunma muharebeleri yaparak Yunanların imparatorluğa sızmalarını önleme emri verildi.

Engelibeli arazi aynı şekilde düşmanın Arnavutluk'a intikal güzergâhını Karadağ sınırı boyunca, engelliyordu. Dahası, güneye giden ana yolları kapatan İşkodra Kalesi, Yanya Kalesi'nin kuzeydeki coğrafi eşdeğeri idi. Aynı şekilde, Osmanlı sefer planları, düşman sızmasını önlemek üzere ayrı bir İşkodra Kolordusu seferber ettiler. İşkodra Kalesi de Yanya gibi uzun süre tutunmasını sağlamak üzere erzak ve mühimmatla sıkı bir şekilde takviye edildi. Harita 6.1'de kaleler ve hinterlandları görülüyor.

Tüm kıtalar seferi teşkilatın bir parçası olarak görevlendirildiklerinden, teknik açıdan bu harekâtın Garp Ordusu harekâtı genel kategorisine dâhil edilmesi gerekir. Ne var ki, batı cephesinin öyküsü, görece tecrit altında gerçekleştirilmiş bağlantısız ve ayrı seferlerden müteşekkil olduğu için açıklanması çok güçtür. Bu nedenle, şimdiki bölümde bu seferleri birbirinden ayırarak Teselya (Yunan cephesi) harekâtını, Epir (Yunan cephesi) harekâtını ve nihayet İşkodra harekâtını (Karadağ cephesi) sırasıyla müstakilen ele alacağız.

Seferberlik ve Teksif

Müstakil Yanya Kolordusu ile VIII. Mürettep Kolordu, tıpkı Trakya'daki Şark Ordusu ve Makedonya'daki Vardar Ordusu'nunkilere benzeyen seferberlik ve teksif sorunları yaşadılar. Gelgelelim, daha dış kesimlerdeki bu üç muharebe alanında Osmanlı irtibat hatlarının son derece zayıf olması işleri daha da kötüleştiriyordu. Seferberlik takvimlerini on güne varan sürelerle aşan çoğu birlik kendini teksif alanlarına yayan giderken buldu. Sefer-

berlik çok ağır ilerlediğinden, 8 Ekim 1912'ye gelindiğinde VIII. Mürettep Kolordu'nun elinde 9.439 asker varken, Müstakil Yanya Kolordusu sadece 4.231 asker toplayabilmişti. Asker noksanlığından başka, özellikle kıt görünen koşum hayvanatının seferberlik istasyonlarına varması da çok uzun sürüyordu. Dahası, kale topçu alayları özellikle talimli erat ile zabitan sıkıntısı çekiyorlardı.

Osmanlı ordusunun yüz yüze olduğu ciddi bir sorun, kolordu seviyesi kumanda grupları ile kurmay heyetlerinin teşkiliydi. (Şark Ordusu ve Vardar Ordusu'nun büyük bölümünü oluşturan) Nizamiye birliklerine, her birine barış zamanında kolordu seviyesi kurmay heyetleri tahsis edilmiş ferik paşalar (veya nadir durumlarda mirlivalar) kumanda ederdi. EHU müstakil veya mürettep bir kolordu kurduğunda, özel amaçlı yeni karargâhı ete kemiğe büründürmek üzere nitelikli kumandanlar ve kurmay heyetleri de sağlamak zorundaydı. Söz gelimi, Yanya Kalesi kumandanı Ferik Hasan Tahsin Paşa, Yanya'daki barış dönemi görevinden alınarak VIII. Mürettep Kolordu için gerekenleri sağlamak için bu görevle getirilmişti.² Hasan Tahsin Paşa'nın yeni tayini, Yanya Kalesi kumandasında bir boşluk doğurduğundan, 2 Ekim 1912'de resmen faal hale getirilen Müstakil Yanya Kolordusu'nun kumandanı

Yanya Müdafii Esat (Bülkat) Paşa

yoktu. Bu boşluğu kapatmak üzere, İkinci Ordu'ya bağlı 23. Piyade Tümeni kumandanı Mirliva Esat (Bülkat) Paşa, yeni Müstakil Yanya Kolordusu kumandanlığına atandı; ancak bu durumda da 23. Piyade Tümeni kumandansız kaldığından, Mirliva Cevat Paşa'nın kurmay heyetinden tümen kumandanlığına kaydırılması gerekti. VIII. Mürettep Kolordu kurmay heyeti reisliğine ise, Rumeli Jandarma komutanı Kaymakam Recai Bey getirildi. 12 Ekim 1912'de bizzat faaliyete geçirilen VIII. Mürettep Kolordu'nun bölük subayları da tümen kurmay heyetinden aktarıldı. Bu şekilde, kendi birliklerinin aleyhine barış dönemi görevlerinden çekilen sayısız mümtaz (cephe subayı) ve kurmay subay, yeni kurmay heyetindeki boşlukları dolduruldu.

VIII. Mürettep Kolordu'nun İlk Harekâtı

Kâğıt üzerinde güçlü bir birlik gibi görünen, fakat çoğunlukla Redif askerlerinden müteşekkil VIII. Mürettep Kolordu'ya 22. Piyade Tümeni, Naslıç Redif Tümeni, Aydın Redif Tümeni ve 14. Süvari Alayı bağlandı. Topçusu (sadece 24 seyyar top ve 12 cebel havanı) ve makineli tüfekleri (toplamda yedi adet) özellikle noksandı. Başlangıçta, harekât için elde sadece 22. Piyade ile Naslıç Redif tümenleri mevcuttu. Ekim 1912'nin ilk iki haftası boyunca kolordusunu ilerletmeye koyulan Hasan Tahsin Paşa, 17 Ekim olduğunda, hudut bölükleri ile 14. Süvari Alayı'nı karakol görevi için sınır boyunca yerleştirmişti. 66. Piyade Alayı Alasonya'nın hemen kuzeyindeki tepelerde (Selanik yolunu ablukaya alacak) bir savunma mevzii kurmak, 22. Piyade Tümeni'nin geri kalan alayları ise stratejik dağ geçitlerini tahkim etmek üzere gönderildi. Doğusunda 2.917 rakımlı Olimpos Dağı, batısında ise 1.866 rakımlı Vourinos Dağı bulunan civar arazi aşırı derecede engebeliydi. Savunmaları geliştirecek ve VIII. Mürettep Kolordu tümenlerini kuracak zaman bulunsaydı, Teselya'daki Osmanlı mevzileri tutunabilirdi. Ancak Hasan Tahsin Paşa'nın bahtına, zaman 18 Ekim 1912'de tükendi.

Yunan 1. Piyade Tümeni'nden avcılar, 18 Ekim 1812 sabahı hudut boyundaki Osmanlı sınır mevzileri zincirini aşılar ve er-

tesi gün, Yunan piyade ve topçuları Alasonya'ya doğru harekete geçti. Yunan topçusu 19 Ekim 1912 günü saat 10:30 hatlarını dövmeye başladı. Yunan 2. Piyade Tümeni'nin muharebeye katılmasını müteakip her iki Yunan tümeni 66. Piyade Alayı mevzilerine bir müşterek taarruza girişti gün boyunca mevzilerine tutunurken, Yunan Teselya O Piyade Tümeni'nden müteşekkil güçlü bir takviye getirdi sine ezici bir güçle karşı karşıya kalan Türkler karanlık basana dek dayandırlarsa da, gece boyunca geri çekildiler. Alasonya'nın batısındaki 65. Piyade Alayı'nın iki taburu, Yunan Efsun Müfrezesi'nin 19 Ekim'de hücum ettiği Dişkata kasabasında bulunuyordu. Sabah 09:00'da hücum eden Yunanlar, Osmanlı mevzilerini çabucak dağıttılar. Yunan Teselya Ordusu'nun geri kalanı (4., 5., 6. ve 7. piyade tümenleri) ilk piyade dalgasının hemen ardından geliyorlardı.

Hasan Tahsin Paşa, Yunan Teselya Ordusu'nun (yedi eksiksiz piyade tümeninden oluşan) ezici gücüne göre VIII. Mürettep Kolordu'nun çok zayıf kaldığını çok geçmeden anladı. Osmanlı istihbaratı, günümüz Genelkurmay Başkanlığı Balkan Harpleri Tarihi'nde açıkça izah edilmeyen nedenlerle, Yunan askerî niyetlerini felâketli şekilde yanlış yorumlamıştı. Bugünden geriye bakıldığında, Osmanlı kurmaylarının Yunan taarruzunun iki büyük intikal güzergâhında kolayca önlenebileceğini düşündükleri anlaşılıyor. Bu yüzden, İkinci Ordu kurmayları, Müstakil Yanya Kolordusu ve VIII. Mürettep Kolordu'nun az çok dengeli bir güç oluşturacağına inanmışlardı. Garp Ordusu açısından bu, stratejik Selanik kentinin erken kaybına yol açacak ölümcül bir karar oldu. Aslına bakılırsa, her düzeyde inisiyatifi ele geçiren Yunanlar, VIII. Mürettep Kolordu'nun karşısına neredeyse bütün ordularını çıkarmışlardı. Selanik'i savunmaya çalışan Hasan Tahsin Paşa'nın ne derecede zayıf birliklerle yola çıktığı, Tablo 6.1'de görülüyor.

Yunanların Yanya Kalesi'ne karşı kasıtlı bir asgari emniyet kuvveti harekâtı yürüttüğü Tablo 6.1'den açıkça anlaşılır. Kaldı ki, Yunan Epir Ordusu tümüyle müstakil piyade alay ve taburlarından oluşuyordu. Bununla birlikte, Yanya Kalesi'ne yaklaşan Epir

Ordusu, daha da fazla Osmanlı takviyesi gönderilmesine yol açan bir mıknaat işlevi gördü (bkz. Bölüm 5). Çağdaş Türk kayıtları, günümüz tarihçileri için ne yazık ki hiçbir şekilde anlaşılamayacak durumdaki Osmanlı stratejik duruşunda husule gelen bu sürçmeyi açıklayamamaktadır.

TABLO 6.1 Kuvvet Mukayesesi, Yunan Cephesi, 19 Ekim 1912

	VIII. Mürettep Kolordu	Teselya Ordusu
Piyade Taburları	29	73
Süvari Birlikleri	3	11
Topçu Bataryaları	9	39
Makineli Tüfekler	8	84
Tüfekler	29.328	100.000 (yaklaşık)
	Müstakil Yanya Kolordusu	Epir Ordusu
Piyade Taburları	22	8
Süvari Birlikleri	1	1
Topçu Bataryaları	6	6
Makineli Tüfekler	8	12
Tüfekler	22.589	13.000 (yaklaşık)

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 152.

Kırkgeçit ve Lazarat Muharebeleri

65. ve 66. piyade alaylarının muharebesi, Kırkgeçit köyünün hemen güneyindeki bir vadi tabanında, sağlam bir savunma hattı kurmak için VIII. Mürettep Kolordu'ya birkaç gün zaman kazandırdı. Kanatlar, Selanik yolunun geçtiği geçitlerdeki dağlara sabitlendi. Hasan Tahsin Paşa, yolu ablukaya almak için 22. Piyade Tümeni ile Nasliç Redif Tümeni'ni müdafaaya müsait zeminde omuz omuza konuşlandırdı. Osmanlı hattı on dört kilometreyi aş-

kın bir mesafede uzanmasına karşın, cephenin büyük bölümü aşılması zor dağlardan oluşuyordu. Hattın batı ucu, Lazarat köyünde merkezlendi. Birçok birlik, 15 Ekim'den bu yana mevzilerindeydi ve savunma hatları üzerinde çalışma iyi ilerlemişti. Dahası, Garp Ordusu, 22 Ekim 1912 öğleden sonra varacak olan Drama Redif Tümeni'yle VIII. Mürettep Kolordu'yu, takviye etmeye de karar vermişti.

Kolordu kurmay heyeti, mevziin bir savunma kuşağına (derinlemesine savunma) dönüştürülmesi ve piyade birliklerinin siperlerini taşlarla yoğun biçimde kuvvetlendirmelerini emretti.³ Alasonya'dan savunma kuşağına çekilen 66. Piyade Alayı, kolordu kumandanının acil ihtiyat kuvveti olarak hemen cephe atının ardında alıkonuldu. Dişkata'dan çekilmekte olan 65. Piyade Tümeni'ne, Lazarat köyünde durması ve burayı bir savunma mevziine dönüştürmesi emredildi. Hasan Tahsin Paşa'nın elindeki sınırlı sayıda topçu birliği, ana muharebeyi desteklemek üzere kolordu mıntıkasının merkezinde tutuldu. Böylelikle, 21 Ekim gecesine gelindiğinde, VIII. Mürettep Kolordu, yaklaşan muharebeye beklenebilecek en iyi şekilde hazırlanmış durumdaydı; ancak mevcut kuvveti, Teselya Ordusu'nun sadece yarısı kadar bir kuvvete karşı yeterli kabul edilebilirdi.

Yunanlar ellerindeki yedi piyade tümeninden altısını getirip Osmanlı mevziine taarruz etmek üzere 20-21 Ekim boyunca cephe oluşturdular. Bunun yanı sıra, bir süvari tugayı ile üç müstakil piyade taburu da getirdiler. Teselya Ordusu'nun taarruz nizamı, 21 Ekim günü saat 20:45'te Yunan piyade tümenlerine bildirildi. Yunan stratejik teksifinin korkunç ağırlığı, VIII. Mürettep Kolordu'nun tepesine çökmek üzereydi.

Çiseleyen yağmur altında, çamura batmış ve bir sis pelerinine sarınmış Yunan piyadeleri, 22 Ekim 1912 günü sabah saat 5 ilâ 7'de ve çıkış noktalarından ilerlemeye koyuldular. Yunan topçusu saat 09:30'da bombardımana; 1., 2. ve 3. piyade tümenleri ise dağ geçidini savunan Osmanlı hattına taarruza giriştiler. Türk topçusu saat 10:00'da karşı bombardımana başladı. Yunan taarruzları iyi siperlenmiş Türklere karşı büyük ölçüde başarısız oldu ve birçok

Yunan piyade birliği geri çekilmek zorunda kaldı. Teselya Ordusu, 6. Piyade Tümeni'ni 2. Piyade Tümeni'nin hemen arkasında ilerleyecek şekilde harekete geçirdi. Yunan sol kanadında, 5. Piyade Tümeni, süvari tugayı ve iki Efsun piyade taburu Lazarat'a eşzamanlı bir taarruz başlattı ama bu hücumlar da başarısız oldu. Gelgelelim, Yunan 4. Piyade Tümeni, Osmanlı hattının ortasındaki Bonaje Sıradağları'na doğru hücumla girilerek, saat 14:00 civarında Kozana Redif Alayı'nın siperlerinde bir tutunma noktası elde etti.⁴ Osmanlı hatlarına bastırmaya devam eden taarruzcu Yunanlar, saat 17:30'da, dağın arka yamacından aşağıya, Rahor ve Kaldat'a doğru inmeye başladılar.

Hasan Tahsin Paşa, Yunan yarma hareketiyle ilgili tehlike sinyali veren Nasliç Redif Tümeni raporlarına kolordu ihtiyatını sevk ederek karşılık verdi. Drama ve Nusratlı redif piyade taburları, savunmayı yeniden teşkil edip Yunanları bu kritik yol kavşağından püskürtme emriyle hatta geri gönderildiler. VIII. Mürettep Kolordu'nun muharebe ağırlıkları arasından ilerleyen Redif piyadesi, akşam çökerken taarruz ettiği Yunanları püskürttü. Gece 23:30 olduğunda, Rahor'un Yunan, Kaldat'ın Türkler elinde kalmasıyla durum daha az kritik bir noktaya taşınmıştı.

Her şey bir arada düşünüldüğünde, Yunan yarma harekâtı VIII. Mürettep Kolordu açısından taktik bir felâketti. Rahor ve Kaldat kasabaları, öndeki dağ mevzilerinden Osmanlı kolordusunun gerisine giden yegâne iki yolun kavşak noktasında, dolaşısıyla savunması hayati önemdeki iki mevkiydi. Türkler, ilk kez kusursuz topçu kullanımının damgasını vurduğu çok başarılı bir gün geçirmelerine karşın, bu kilit kavşakta Yunan askerlerinin belirmesi Hasan Tahsin Paşa için sıkıntının kapıda olduğu anlamına geliyordu. VIII. Mürettep Kolordu, muharebe etmekte olduğu Teselya Ordusu'nun gücünü artık tam olarak öğrenmişti. Ne yazık ki, Hasan Tahsin Paşa ne Rahor'daki Yunan kuvvetini ne de Yunan ihtiyatlarının yerini bildiği gibi, gece olmuş ve hava şartları da kötüleşmişti. Bu nedenle, dikkatle hazırlanmış savunma mevziini bırakma kararı verdi. Hasan Tahsin Paşa'nın geri çekilme kararını verdiği sırada, elinde hâlâ 66. Piyade Alayı ve kolordu ihtiyatın-

daki Naslıç Redif Tümeni'nden bir taburun bulunduğu Türk tarihlerinden anlaşılır.⁵ Hatırı sayılır taktik ihtiyata sahipken neden çekilmeyi seçtiği bugün açık değildir. Zaten çekilme emri de, VIII. Mürettep Kolordu birliklerine 23 Ekim 1912 sabahının erken saatlerinde ulaştı.

VIII. Mürettep Kolordu ertesi gün düzenli biçimde geri çekilmekteydi. Hasan Tahsin Paşa, Osmanlı ana kuvvetlerinin çekilmesini örtüp Yunan ilerleyişini yavaşlatacak küçük artçı müfrezeler bırakılması konusunda son derece özenli davrandı⁶ ve durum raporlarını bizzat almak üzere tümen kumandanlarını saat 14:00'te çağırttı. Muharebe sonrası tartışması, mutat moral, talim ve lojistik sorunlarını ortaya çıkarttı, ancak, temel problem ezici düşman kuvveti olarak belirlendi. Türkler kendi 15.836 askerlerine karşılık, Teselya Ordusu'nun 65.000 asker çıkardığını tahmin ettiler (elli beş Yunan piyade taburu, yirmi bir Osmanlı taburuyla çarpışmaya girmişti).⁷ Türklerin bu başarısızlıklarına, kolordu kargâhıyla tümen ve müfrezeler arasında iletişimi sağlamaya yeter sayıda telgraf direği dikememenin sebep olduğunu anlamış bulunmaları özellikle ilginçtir. Durum raporları ile emirlerin hızlı alışverişini engelleyen bu sorun, Hasan Tahsin Paşa'yı taktik durum konusunda karanlıkta bırakmıştı. Güvenilir ve güncel bilgi yokluğu, Paşa'nın bilinçli bir karar yerine aceleci bir ricat emri vererek yabana atılmayacak miktarda mühimmat, araba ve levazımın yanı sıra, çok ihtiyacı olan yirmi bir parça topu da yitirmesine neden oldu. Türkler 500 şehit ve 1.000 yaralı vermişlerdi.

VIII. Mürettep Kolordu, müteakip birkaç gün aşamalı bir geri çekilme harekâtı yürüttü. Küçük artçı müfrezeleri, tümenlerin ricat etmesine olanak verecek örtme kuvvetleri sıfatıyla yerlerinde bırakılmıştı. 24 Ekim 1912'ye gelindiğinde, kolordu yaklaşık 12 kilometre geri çekilmişti. Bu çekilmeye dair aktarılan unutulmaz olaylardan biri de, çekilen Türk artçılarının ilerleyen Yunanların Serfiçe köyüne girip köy camiini ateşe verişine tanık olmalarıdır.⁸

26 Ekim 1912'de Kozana (Kozini) civarına ulaşan Yunan Teselya Ordusu, hızla geri çekilen Türkleri kovalamak üzere hemen ikiye ayrıldı. Yunan 1., 2., 3., 4. ve 6. piyade tümenleri, Selanik'e

doğru batıya gerileyen Osmanlı VIII. Mürettep Kolordu'nun peşine düştüler. Yunan 5. Piyade Tümeni ile Müstakil Süvari Tugayı, Makedonya ve Florina'ya doğru kuzeye yöneldi. Yunan 7. Piyade Tümeni, küçük bir Osmanlı müfrezesini batıya, Ege Denizi'ne doğru kovalamakla önceden görevlendirilmişti. Hâlâ geri çekilen Türklere karşı ezici üstünlükteki beş piyade tümeninden müteşekkil ana kuvvet, hasmını her gün yaklaşık 10 kilometre kadar amansızca püskürtüyordu. Karakova Redif Piyade Alayı askerlerini, çok çamurlu koşullara rağmen, 28 Ekim 1912'de Katerin'de yakalayan Yunan 7. Piyade Tümeni, onları çok küçük zayıflatla köyden püskürttü. Ertesi gün, Kumköy ve Karaferye köylerini işgal eden Teselya Ordusu piyadeleri, Selanik'ten Manastır'a giden demiryolu hattını kestiler. Yunan ilerlemesi (1912 standartlarına göre) neredeyse bir *blitzkrieg* (yıldırım harbi) sayılabilirdi; VIII. Mürettep Kolordu ise Karaazmak Irmağı'nın (Aliakmon Irmağı) batı yakasında yeni bir savunma mevzii kurmak için çekilmesini sürdürdü.

Osmanlı kolordusunun ana gövdesi, 28 Ekim 1912'de ırmağa ulaştı. Büyücek bir takviye sıfatıyla artık VIII. Mürettep Kolor-

Mezalimden Kaçan Balkan Müslümanları (Bibliothèque Nationale)

du'nun kumandasında bulunan Drama Redif Tümeni, derhal cepheye sevk edildi. Hasan Tahsin Paşa, Selanik'e giden yolu kapatmak için Drama Redif Tümeni'ni sağ kanadına, demiryolu hattını kapatmak için ise 22. Piyade Tümeni'ni sol kanadına yerleştirdi. Nasliç Redif Tümeni ile bir mürettep Redif piyade alayı, öncü tümenlerin hemen arkasında ihtiyata ayrıldı. İlerlemeyi sürdüren Yunanların 7. Piyade Tümeni, ince Osmanlı süvari perdesini 31 Ekim'de yerle bir edip ırmağa doğru ilerledi. Türklerin ihtiyatlarla takviyeli, görece güçlü mevzileri bulunduğundan Hasan Tahsin Paşa ırmakta kararlı bir direniş yapmayı umuyordu. VIII. Mürettep Kolordu şimdi arkasını sözcüğün gerçek anlamıyla duvara vermişti. Yeni savunma mevzii, Selanik'in sadece 15 kilometre batısında ve kentin içinden başka geri çekilecek yer kalmamıştı.

Yenice (Yanıtısa) Muharebesi

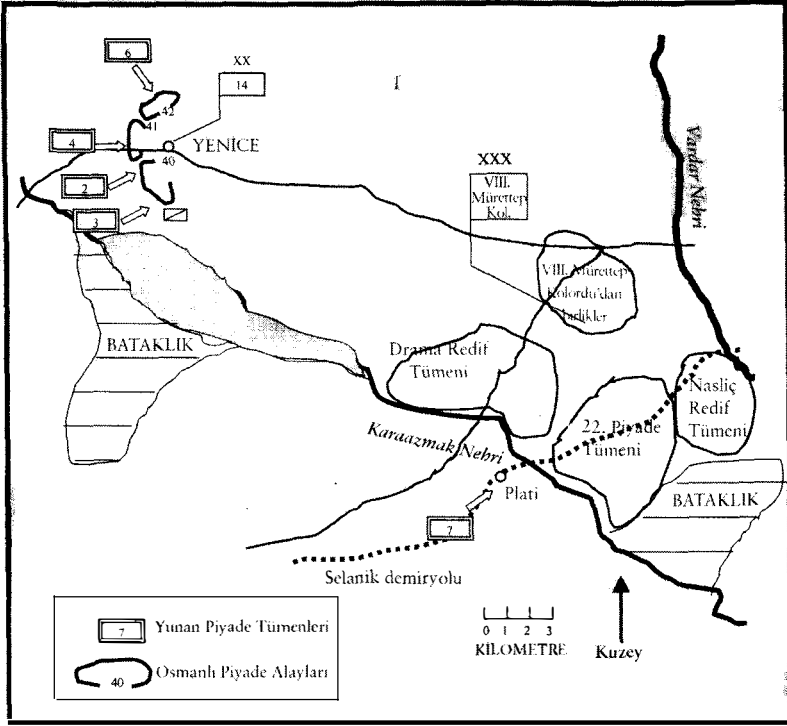
Mevcudiyetine çok ihtiyaç duyulan 14. Piyade Tümeni, 28 Ekim'de Ustruma Kolordusu'ndan ayrılmış ve trenle güneye, Selanik'e süratli bir intikali müteakip 31 Ekim 1912'de yerine varmıştı. İlk gelen 40. ve 41. piyade alayları, derhal VIII. Mürettep Kolordu'nun en sağ kanadındaki Yenice (Yanıtısa) köyüne konuşlandırıldılar. 14. Topçu Alayı'nın üç, 13. Topçu Alayı'nın ise iki bataryası piyadeye eşlik ediyordu. Köye gönderilen Katerin Redif Alayı da 14. Piyade Tümeni kumandanının emrine verildi. 42. Piyade Alayı'na ve 14. Topçu Alayı'nın kalan bataryalarına da, geldikleri vakit Yenice'ye konuşlanmaları emredildi.

Osmanlı cephesine son dakikada yapılan bu eklemenin nedeni, bir Osmanlı hafif süvari müfrezesinden gelen 31 Ekim 1912 tarihli durum raporuydu.⁹ 30-31 Ekim gecesindeki Yunan hareketlerine dair bu rapor, büyük düşman kuvvetlerinin Osmanlı sağ kanadını çevirmek üzere kuzeye hareket ettiğini doğruluyordu. Derhal harekete geçen Hasan Tahsin Paşa, 14. Piyade Tümeni'ne Yenice'de mevzilenme emri verdi. Bundan başka, kolordu ihtiyatından yedi topçu bataryasının derhal muharebe alanına gönderilmesini Selanik garnizonuna emretti ve kurmay reisi ile tümen kumandanları-

na esas Yunan teşebbüsünün sağ kanadını çevirmeye yöneleceğini tahmin ettiğini söyledi.¹⁰ Ayrıca, Yunan ilerleyişinin havadan keşfi için 31 Ekim 1912 akşamı erken saatlerde Selanik'ten iki tayyare istedi ve dahası, hareketlerini teyit etmek üzere süvariye cebri keşif yapma emri verdi. 31 Ekim 1912 günü karanlık çöktüğünde, Yunan planını doğru tespit etmiş bulunan Hasan Tahsin Paşa, Yunan 7. Piyade Tümeni'nin bir şaşırtma taarruzu yürütmek üzere Karaazmak Irmağı'nda bırakıldığını düşünüyordu. Esas Yunan taarruzunun ise, o sırada sağ kanadını çevirmek için hızlıca ilerleyen Yunan 1., 2., 3., 4. ve 6. piyade tümenleriyle Müstakil Süvari Tugayı'ndan oluştuğu kanısındaydı. Bu, ustalıkla bir istihbarat toplama ve değerlendirme işiydi.

Artık riski hesaplayabilen Hasan Tahsin Paşa, tek Yunan piyade tümeninin karşısındaki hatlarının inceltilmesi emrini verdi; böylelikle sağ tarafında Yunanlara karşı muharip gücünü artırbilecekti. Irmağın savunmasıyla vazifelendirilen Nasliç Redif Tümeni, 64. Piyade Alayı ve 66/1. Tabur ile takviye edildi. Drama Redif Tümeni kumandasına verilen diğer alaylara (Drama, Kavala ve Görice Redif alayları; 65. Piyade Alayı; 66. Piyade Alayı'nın kalan kısmı ve 13. Topçu Alayı'nın bir bataryası) kuzeye, Yenice'ye doğru hareket etmeye hazırlanmaları emredildi. Böylelikle, VIII. Mürettep Kolordu'nun muharip gücünün büyük kısmı esas Yunan harekâtını karşılamaya yöneltilmişti.

Yunan piyadesi Osmanlı hafif süvari perdeleme kuvveti unsurlarına 1 Kasım 1912 günü saat 09:00'da Ballica Çiftliği yakınında hücum ederek, Yenice Muharebesi'nde inisiyatifi aldı. Öğle olduğunda, Yunan 2. ve 3. piyade tümenleri, 40. Piyade Alayı'nın ileri mevzilerine topçu desteğiyle saldırıyordu. Özellikle iyi idare edilen 14. Topçu Alayı'nın ateşi, Yunan 2. Piyade Tümeni'ni paramparça etti. Yunan taarruzu tavsadı ve saat 16:00 olduğunda her iki Yunan tümeni taarruz harekâtını durdurmuşlardı. Merkezde, topolarını saat 14:30'da ileri alan Yunan 4. Piyade Tümeni, Osmanlı 41. Piyade Alayı'nın mevzilerini dövmeye koyuldu. Bir saatlik bombardımanın ardından, Yunan piyadesi ileri atıldı. Türk ileri mevzilerini yaran Yunanlar, Osmanlı savunma bölgesinden birkaç

Harita 6.2 Yenice Muharebesi, 2 Kasım 1912

yüz metre içeri girdiler. Bununla birlikte, 41. Piyade Alayı ihtiyat taburunun saat 16:00'da başlayan kararlı karşı taarruzu Yunanları başlangıç hatlarına geri püskürttü. Yunan 6. Piyade Tümeni, geç gelen Osmanlı 42. Piyade Alayı'nın işgal ettiği 14. Piyade Tümeni hattının sağ kanadına saat 16:00'da taarruz etti. Kısa bir süre kuşku kalan durum, 14. Piyade Tümeni, (ihtiyattaki) Karakova Redif Taburu'nu sevk edince değişti ve Yunan saldırısı püskürtüldü. Hasan Tahsin Paşa, Yenice'deki muharebeye katılmak üzere kuzeye ilerleme emrini saat 21:30'da takviyeli Drama Redif Tümeni'ne verdi. Yağmur çiselemeye başlamış ve saat 22:00 olduğunda, muharebe meydanı çok çamurlu bir hal almıştı. Gündüz devam eden muharebe boyunca Yunanlar, özellikle çok ağır astsubay za-

yiati vermişlerdi. Her şey göz önüne alındığında, günün başarılı muharebelerinden cesaretlenen Hasan Tahsin Paşa'nın kararlılığı kötü hava ile daha da pekişti.¹¹

Geceleyin hareketsiz kalmayan Yunanlar, ertesi gün tekrar taarruz etmek için hazırlıklarını yaptılar. 2 Kasım 1912 günü, sabaha karşı 02:30 gibi erken bir saatte, Yunan piyadesi harekete geçti (Harita 6.2, o tarihe kadarki durumu gösteriyor). Yunan 2. ve 3. piyade tümenleri saat 06:30'da 40. Piyade Alayı'na hücumla kalktı; 4. Piyade Tümeni ise yarım saat sonra 42. Piyade Alayı'na taarruz etti. Yunan 6. Piyade Tümeni, neredeyse aynı anda 41. Piyade Alayı'na saldırdı. İyi eşgüdümlü, yoğun topçu destekli Yunan taarruzu ezici kuvvetini Osmanlı 14. Piyade Tümeni'nin alaylarına yoğunlaştırdı (kuvvetlerin oranları sırasıyla altıya bir, üçe bir ve üçe birdi). Hasan Tahsin Paşa'nın gelmekte olan takviyeleri, bütün gece yürüyüşlerini sürdürmelerine karşın, hâlâ birkaç kilometre mesafedeydiler ve muharebeyi etkileyecek durumda değillerdi. Güçlü Yunan taarruzları ilerledikçe Osmanlı cephesi çöktü. Saat 21:00 olduğunda, 40. Piyade Alayı geri çekiliyor; 42. Alay da hemen ardından geliyordu; 41. Alay ise saat 22:00'da kaçışa katıldı.

Irmağın güney kesimindeki Plati köyünde, o sabah 64/3. Tabur'a saldıran Yunan 7. Piyade Tümeni hasmını geri püskürttü. Selanik demiryolu köprüsü üzerinden ilerleyen taarruzcu Yunanlar, 64/1. Tabur'u da ezip geçtiler. Hasan Tahsin Paşa'nın ırmak boyunda kuvvet tasarrufuna dayalı bir savunma şeklindeki riskli planı başarısız olmuştu. Yenilen VIII. Mürettep Kolordu artık Selanik kenti sınırlarına doğru son ricatına başladı. Oldukça hafif Yunan zayıyatı, altı piyade tümeninden 10 subay ve 178 asker ölü, 29 subay ve 756 asker yaralıdan ibaretti. Çok daha ağır olan Osmanlı zayıyatı büyük ölçüde 14. Piyade Tümeni'nde yoğunlaşmıştı (30 subay şehit veya yaralı, 250 asker şehit ve 1.000 kadarı da yaralıydı). Türkler ayrıca 200 esir vermiş; 11 top ve dört makineli tüfek kaybetmişlerdi.¹²

Hasan Tahsin Paşa'nın planlama ve istihbarat değerlendirmeleri birinci sınıftı. Taktik mevzilendirmeleri akıllıcaydı ve kıt kuvvet-

lerini toplamakta merkezî konumunun avantajından yararlanmayı planlamıştı. Karaazmak Irmağı boyundaki kuvvet tasarrufu kararı riskli olmasına karşın, düşman niyetlerinin doğru bir değerlendirilmesine dayanan akıllıca askerî yaklaşımı yansıtıyordu. Yenice’de ilk gün yapılan muharebe, 14. Piyade Tümeni’nin mevzilerini korumasıyla Türklerin lehine sonuçlanmıştı. Muharebeyi yürütmekte bir hata varsa, o da Hasan Tahsin Paşa’nın takviyeli Drama Redif Tümeni’ni Yenice’ye gönderme kararıydı. Bu güçlü, beş alaylı birlik 1-2 Kasım 1912 gecesi muharebe meydanına varmış olsaydı, taktik dengeyi Türklerin lehine çevirebilirdi, ancak kaderine terk edilen 14. Piyade Tümeni’ni kurtarmak için zamanında yetişemediği gibi, Karaazmak hattından çekilmesi Yunanların orayı da aşmalarına imkân verdi. Diğer savaş alanlarında olduğu gibi, Osmanlı kurmay planlama süreci, harekât kumanda sürecine üstünlüğünü burada da kanıtladı. VIII. Mürettep Kolordu’nun Yunanlıları Yenice’de durdurup durduramayacağı kuşkuludur ve Yunan Teselya Ordusu’nun üstünlüğü göz önüne alındığında, nihaî sonuç muhtemelen kaçınılmazdı.

Selanik’in Düşüşü

Selanik, artık kentin çevresine çekilmekte olan bir dizi Osmanlı kuvvetinin odak noktası haline gelmişti. Mağlup VIII. Mürettep Kolordu batıdan; Ustruma Kolordusu ile Nevrekop Müfrezesi ise kuzeydoğudan kente doğru çekilmekteydi. Selanik Redif Tümeni tarafından savunulan şehir, en azından deniz kanadından bir kaleye benziyordu. Osmanlı uyruğu Yahudi çoğunluğun yaşadığı kozmopolit Selanik’te bütün Düvel-i Muazzama’nın konsoloslukları vardı. Yunan ve Bulgarların yaklaşmasıyla ahalinin kapıldığı panik, Yunan donanmasının 31 Ekim’de kent önlerinde belirmesiyle daha da kötüleşti. Burada sakin birçok ecnebi uyruğunu sakinleştirmek ve gerekirse tahliye etmek üzere Düvel-i Muazzama kruvazörleri Selanik’e gönderildi. Ancak, bir Yunan torpidobotu Düvel-i Muazzama gemilerine rağmen 1 Kasım gecesi limana girdi ve Osmanlı liman muhafa-

za gemisi *Feth-i Bülend*'i iki torpido atarak batırdı. Altı denizci hayatını kaybetti.¹³

VIII. Mürettep Kolordu, Hasan Tahsin Paşa kumandası altında kent savunmasını güçlendirme emrini 3 Kasım günü saat 06:30'da Vardar Ordusu'ndan aldı. Bu emirler uyarınca, Selanik bölge kumandanı Mirliya Muhittin Paşa ve Ustruma Kolordusu kumandanı Mirliya Ali Nadir Paşa, artık Hasan Tahsin Paşa'nın kumandası altına girmişlerdi. Savunma planlarını kesinleştirmek üzere derhal çalışmaya koyulan VIII. Mürettep Kolordu kurmay heyeti özellikle, geriye kalan az sayıda topu bir araya toplamaya başladı. Savunma planları, Vardar Nehri ve nehir üzerindeki iki köprünün elde tutulmasına bağlıydı. Her ne pahasına olursa olsun tutunmaları emrine (*dur emri*) karşın, kötü hırpalanmış Osmanlı tümenlerinin mevzilerini korumakta zorluk çekeceği aşikârdı. Kolordu, kent çevresine nihaî çekilme emrini ertesi sabah 08:00'da verdi. Bu arada, Ustruma Irmağı'ndan aşağı doğru çekilmekte olan Serez Redif Tümeni, kentin doğu banliyölerine gelmeyi başardı. Durum Türklerin aleyhineydi: Yunan Teselya Ordusu batıdan büyük bir hızla gelmekteyken, Bulgarlar da kuzeydoğudan yaklaşıyorlardı. Hasan Tahsin Paşa, Düvel-i Muazzama konsoloslukları aracılığıyla kuvvetlerinin ve kentin teslim olması konusunda yoklamalar yapmaya başladı.¹⁴ 7 Kasım'da Selanik'i neredeyse kuşatan Yunanlar, ilerlemekte olan Bulgarlarla ertesi gün temas kurarak kente gelen telgraf hatlarını kestiler. Artık tam kuşatılan Selanik dünyadan koparılmış durumdaydı. Mühimmat ve erzak stokları sağlam olmasına karşın, kent deniz tarafından bir saldırıya karşı tahkim edilmemişti ve dahası, savunmayı kolaylaştıracak bir arazi yapısına da sahip değildi.

Yunanlar ve Türkler 8 Kasım 1912 günü saat 20:00'da bir teslim protokolü üzerinde mutabakata vardılar. Kent için savaşmaya yüreklendirecek nitelikteki¹⁵ cömert teslim şartları, Türklere rahat koşullarda bir esarete giderken özgürlük ve onurlarını epeyce koruma imkânı verdi. Protokol, kentin nihaî kaderinin belirsiz kaldığını ve Bulgarların kararına açık bırakıldığını gösterir gibiydi (bkz. Tablo 6.2).

TABLO 6.2 Selanik ve Havalisindeki Osmanlı Kuvvetlerinin Teslim Protokolü, 8 Kasım 1912 Saat 20:00 (Özet)

1. Osmanlı askerleri silahlarını Yunan ordusunun muhafazası altındaki bir depoya bırakacak ve teslim olma işlemleri gerçekleştirilecek.
2. Karaburun ve Topçular'daki (Selanik Limanı'nın güney yarımadasında) ileri kıyı savunma mevzileri aynı şekilde silahsızlandırılacak ve Selanik yetkilileri tarafından iade edilecek.
3. Selanik kenti bir barış antlaşmasının imzalanmasına değin Yunan ordusuna teslim edilecek.
4. Subaylar, generaller ve diğer bütün rütbeliler, Selanik kentinde serbest bırakılacaklar. Savaş süresince Yunan ordusuna karşı silaha sarılmayacaklarına dair söz verecekler.
5. Mahallî idare teşkilatı ve sivil memurlar tamamen serbest kalacaklar.
6. Jandarma ve polis memurlarının silahları kendilerinde kalacak.
7. Karaburun'daki kıyı topları ve istihkamları el sürülmeden Yunan ordusuna teslim edilecek.
8. Düzenli bir teslim planlaması, 9 Kasım 1912 Cuma'dan itibaren iki gün boyunca yürütülecek.
9. Bu durum bir barış antlaşması imzalanana değin devam edecek.
10. Osmanlı jandarma ve polis memurları yeni emirlere kadar görevlerine devam edecek.

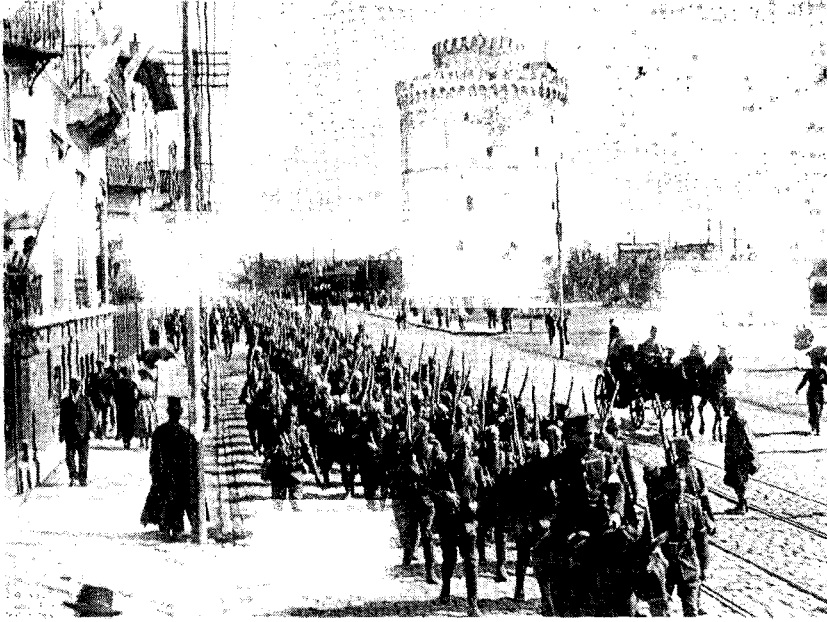
Selanik, 8 Kasım 1912

Yunan Veliht Prensi, Dusmanis, Ioannis Metaksas'ın
Vekilleri

Osmanlı Ordu Kumandanı
Hasan Tahsin Paşa

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basınevi, 1993), s. 316-17.

Bütün büyük piyade, topçu ve süvari kıtaları 9 Kasım 1912 saat 13:00'da durumdan haberdar edildiler. Türkler devir teslimi 10 Kasım'da tamamlamayı planladılar.¹⁶ Yöreden ve diğer Balkan vilayetlerinden gelen Osmanlı askerleri terhis edilerek evlerine dönmeleri söylendi. Anadolu askerlere ise emir beklemeleri bildirildi. Dahası, Yunanlara teslim etmeden önce silahların temizlenmesi; koşum hayvanatının ise yemlenip tımarlanması emredildi. 3.000 silahın teslim edildiği 9 Kasım'da süreç düzgün yürüyor

Yunan Ordusunun Selanik'e Girişi, 1912 (Apeleytherossi Koleksiyonu)

gibi görünüyordu. İki Yunan piyade taburu 9 Kasım 1912 günü öğleyin Selanik'in dış mahallelerine yürürken 7. Piyade Tümeni de Bahçeler Mahallesi'ni işgal etmeye başladı. İlerleyen Bulgarlar, kente doğru yürüdükleri sırada oldubittiden haberdar oldular. Öfkeli Bulgar kumandanı, Serez Redif Tümeni'ne top ateşi açılmasını emretti; fakat kısa süre sonra bu karardan vazgeçti.

Yunan 1. Piyade Tümeni, 10 Kasım'da kente girdi. Yunan 7. Piyade Tümeni'ne hızla ilerlemesi ve Bulgarların kente girmesini önlemek üzere Osmanlı Redif Tümeni mevzilerini işgal etmesi emri verildi. General Petar Todorof'un kumandasındaki Bulgar 7. Piyade Tümeni'nin Yunan 7. Piyade Tümeni'ne yaklaşıp temas kurması, Bulgar kumandanına Yunanların emrivaki Selanik işgalini anlama fırsatı verdi.

İki kolordu karargâhı (VIII. Mürettep Kolordu ve Ustruma Kolordusu) ile iki Nizamiye (14. ve 22. tümenler) ve dört Redif piyade tümeninin (Selanik, Drama, Naslıç ve Serez Redif tümenle-

ri) Osmanlı muharip gücünden silinmesi anlamına gelen Selanik'in teslimi, Osmanlı ordusu açısından tam bir felâketti. Tekmil 25.000 nefer ve 1.000 subay esir düşmüştü.¹⁷ Türkler bundan başka 70 top, 30 makineli tüfek, 70.000 tüfek (Selanik ambarları ağzına kadar doluydu) ve 12.000 koşum hayvanı da kaybettiler. Selanik muharebeleri esnasına şehit olan 15.000 erat ile zabitan da katılınca teknil zayıat yaklaşık 40.000 asker civarındaydı.

Teslim protokolü ile kentin, istihkâmlarının ve bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin silahlarını rahat ve dostane teslim edişinden, Yunanların Türklere “reddedemeyecekleri bir teklif” yaptıkları açıktır. Şüphesiz, Yunan Teselya Ordusu Selanik'teki Osmanlı kuvvetlerini kesin yenilgiye uğratabilecek muharebe üstünlüğüne sahipti, ama şehir uğruna birkaç gün bile uzayıp gidecek bir muharebe, Bulgarlara kuzeyden inme fırsatı verecekti. Bulgarlar da, ganimetlerde bir hisse veya belki de, liman olanaklarına erişim talep edebilirlerdi. Bunun yerine, tek taraflı işgal fırsatını kullanan Yunanlar, kenti savaştan sonra da ellerinde tutmayı garantiye almış oldular. Zaferin bedeli ise, Hasan Tahsin Paşa'ya önerilen ve son derece uygun koşullara sahip teslim anlaşmasıydı. Osmanlılara göre, sayıca çok küçük olan kuvvetlerinin kenti tutamayacağını bilincindeki Hasan Tahsin Paşa, subay ve askerleri için istisnâ koşullar sağlamayı başardı. Teslim neticesi, Osmanlı ordusu Balkan cephesi kuvvetlerinin önemli bir kısmını kaybetmişti, ama aynı zamanda, Hasan Tahsin Paşa hayatta kalan askerlerinin çoğunun savaş sonrasında evlerine güvenle döneceklerinden emindi.

Epir İstilâsı

Epir hududu ve savunmaları, Müstakil Yanya Kolordu kumandanının sorumluluğundaydı. Müstakil Yanya Kolordusu'nun emrine 5 numaralı Plan uyarınca verilmiş on iki adet Nizamiye ve on adet Redif piyade taburuna on iki adet cebel ve sahra topu bataryasından oluşan topçu kuvvetleri de eşlik ediyordu. Esas birlikler, her ikisi de teksif merkezlerine yayan gidecek olan 23. Nizamiye Piyade Tümeni ile Yanya Redif Tümeni'nden mü-

teşekkildi. Seferberlik programı, Nizamiye tümeninin 10-17 gün, Redif tümeninin de 6-16 gün içinde toplanmasını öngörmüştü.¹⁸ 23. Piyade Tümeni kumandanı Mirliya Esat (Bülkat) Paşa, Müstakil Yanya Kolordusu'na kumanda etmek üzere 2 Ekim 1912'de terfi ettirildi.

Seferberlik çok ağır yürüdü. Özellikle topları ve levazım katarlarını çekecek yeterli koşum hayvanı bulmakta sorun çıkıyordu. Çok dağlık Epir bölgesinde koşum hayvanı verebilecek çiftçi köyler pek azdı. VIII. Mürettep Kolordu ihtiyacının Müstakil Yanya Kolordusu'ndan daha öncelikli kabul edilmesi durumu daha da ağırlaştırıyordu. 8 Ekim'e gelindiğinde, Yanya Kolordusu ambarlarında 1.889 koşum hayvanı toplamıştı ama bunlardan 1.100'ünün VIII. Mürettep Kolordu'ya gönderilmesi emredildi.¹⁹ Top ve toparlaklara koşacak hayvan yokluğundan, sonunda dört adet batarya Yanya Kalesi'nde bırakıldı. Yük hayvanlarından başka, birkaç alayın (65. ve 66. piyade alayları) makineli tüfek müfrezeleri de doğuya, İstanbul'a gönderildi.

Bizzat Yanya Müstahkem Mevkii de muharip kuvvetlerini intikal ettirmekte güçlük içindeydi. 8 Ekim 1912'ye gelindiğinde elde 3.034 asker olması gerekirken mevcut ancak 2.640'ta kalmıştı ki bu askerlerden 1.255'i 23. Piyade Tümeni'nin takviye ve ikmal istasyonlarından toplanıp gönderilmişti.²⁰ Kolordu kumandanı Esat Paşa'nın kardeşi Kaymakam Mehmed Vehip (Kaçı) Bey, Müstahkem Mevkii kumandasına getirildi. Bizzat kale ise, toplam 102 parça topa (seksen iki 8,7 cm top, dört 9 cm top, dört 12 cm havan topu ve on iki 15 cm havan topu) sahip beş kale topçu taburuyla iyi silahlanmış durumdaydı. Mühimmat stokları boldu (8,7 cm toplar için 28.424 şarapnel danesi, 12 cm için 1.771 şarapnel ve 248 yüksek infilaklı humbara, 15 cm için 1.570 şarapnel ve 4.278 yüksek infilaklı humbara).²¹ Bunlardan başka, otuz tane Nordenfeldt çok namlulu ağır makineli tüfek bulunuyordu. Bu beş topçu taburu, topçu kaymakamı Şükrü Bey komutasındaki 11. Ağır Topçu Alayı olarak teşkil edildi.

Goltz Paşa'nın gözetiminde yakın geçmişte modernize edilen kaleye²² beton istihkâmlar ve müstakil sığınaklar, ışıldaklar, si-

perler ve dikenli teller inşa edilmişti. Her boydan 86 parça top barındırmaya müsait 11 tane tabya vardı; bununla birlikte, Türkler savunma yapılarını fazladan toprakla büyütmüşlerdi. En büyük tabya, 32 top ve 19 Nordenfeldt ağır makineli tüfeği barındıran ve Yanya kasabasının güneydoğusunda bulunan Bican idi. Modern telefon hatları, önemli tabyaları kale karargâhına bağlıyordu. Kale aynı zamanda 2.500 kişiye tıbbî hizmet sunabilen Yanya Bölge Hastanesi'ni de içeriyordu.

67. Piyade Alayı Yanya'ya 15 Ekim'de ulaştı ve 68. Piyade Alayı da müteakiben (eşkıya ve âsi yakalama görevine verilmiş olduğu) Arnavutluk'a geldi. 69. Piyade Alayı, 1. Piyade Taburu'nu tefrik edip Preveze Limanı Garnizonu'na gönderdi. Çok yavaş seferber olan Yanya Redif Tümeni, çoğunda ancak 300 talimli nefer mevcut bulunan taburlarındaki kritik asker noksanlığını rapor etti.²³ Bununla birlikte, Esat Paşa sınırı perdelemek üzere hudut boyunda ince bir öncü kuvvet yerleştirdi. Kolordusunun zamanının tükenmek üzere olduğunu bilen Esat Paşa, Müstakil Yanya Kolordusu kumandanı sıfatıyla ilk harekât emrini 17 Ekim 1912'de yayımladı (1 numaralı Harekât Emri). 23. Piyade Tümeni'ne, 18 Ekim'de Loros kasabası civarında toplanması ve bir Redif piyade taburunun Nizamiyelilere eşlik etmesi emredildi. 18 Ekim 1912'de çıkarılan 2 numaralı Harekât Emri'ne göre, Yanya Redif Tümeni ertesi gün Beşpınar kasabasına yaya intikal edecekti. Yanya Müstahkem Mevkii ile Preveze Limanı arasındaki mesafenin ortasında yer alan Loros-Başpınar mevzii, Epir'in Yanya-Narda (modern Arta, o dönemde sınırda bir Yunan garnizon kasabası) yolu boyunca uzanan başlıca intikal güzergâhını koruyordu. Esat Paşa bilmiyordu, ama elinde Yunanların kendisine karşı göndereceğinden daha büyük bir kuvveti bulunuyordu.

Korgeneral Konstantin Sabuncakis kumandasındaki küçük Epir Ordusu,²⁴ 18 Ekim 1912 günü saat 23:30'da sınırı geçti. Epir Ordusu, başlangıçta Narda garnizonundan (15. Piyade Alayı'nın 1. ve 2. taburları, 7. Efsun Taburu ve küçük bir süvari grubu) müteşekkildi. Türkler bunu bekliyordu, çünkü o günün daha önceki saatlerinde, daha büyük Yunan Teselya Ordusu'nun

VIII. Mürettep Kolordu'yla çarpışmak üzere sınırı geçtiğini haber almışlardı. Esat Paşa'nın birliklerine tebliğ ettiği 3 numaralı Harekât Emri'nde,²⁵ Yunanistan'la savaşın patlak vermiş olduğu bildiriliyor ve Yunan ana kuvvetlerinin Narda'dan Loros'a doğru gelmesinin beklendiği söyleniyordu. 23. Piyade Tümeni'ne örtme mevzilerini koruyarak harekâta başlama talimatı verildi. Dahası, (o sırada Beşpınar'a doğru hareket halinde bulunan) Yanya Redif Tümeni'ne intikale devam etmesi, Yunanlarla karşılaşırda da taarruza kalkması emredildi. Harekât Emri, Esat Paşa karargâhının hâlâ Yanya Kalesi'nde olduğunu bildirerek son buluyordu.

23. Piyade Tümen kumandanı Mirliya Cevat Paşa, yağmur, çamur ve karanlığa karşın, 19 Ekim saat 03:30'da askerlerini yol üzerindeki savunma mevzilerine yönlendirdi. Saat 09:30 olduğunda, tümen mevzilere yerleşmiş ve harekâta hazır durumdaydı. 23. Piyade Tümeni, Loros'daki sağ cenahına 69. Piyade Alayı'nı, merkeze 67. Piyade Alayı'nı ve sol cenahına da 68. Piyade Alayı'nı güney-kuzeye istikametinde konuşlandırdı. Tümene eşlik eden üç topçu bataryasının 10 topluk kısmını (iki buçuk batarya) 67., iki topluk (yarım batarya) kısmını da 69. Alay'ın gerisine yerleştirdi. Osmanlı kuvveti büyük gibi görünmesine karşın, sadece 2.100 talimli neferi vardı.²⁶ Yunan devriyeleri ikinci vakti savunmaları yoklamaya başlamış ve Osmanlı topçusu ara sıra üzerlerine ateş açmaya koyulmuştu.

Esat Paşa şimdi 23. Piyade Tümeni'ni Yunan batı cenahına yönlendirmişti ve Yanya Redif Tümeni de kuzeydeki Kumçiadis Geçidi'ndeki mevzilerine ilerlemekteydi. Esat Paşa, her iki tümene taarruz emri verdiği ve 19-20 Ekim gecesi çıkardığı 4 numaralı Harekât Emri'nde;²⁷ Yunanların Kumçiadis Geçidi'nde sadece küçük bir müfrezesi bulunduğuna işaret ediyor ve taarruz hedefi olarak bunu gösteriyordu. 23. Piyade Tümeni batıdan hücum ederek Yunan ricat hattını keserken, Yanya Redif Tümeni de geçitten taarruz ederek Yunanları Nizamiye tümenine doğru geri püskürtecekti. Esat Paşa, harekâtın 20 Ekim sabahı başlamasını istiyordu. 20 Ekim 1912 sabahı saat 07:00'da, Yanya Redif Tümeni Kumçiadis Geçidi'ne vardı.

Yunanlar gerçekte olduklarından daha güçlü görünüyorlardı ve iki Osmanlı tümen kumandanı da aceleci bir taarruzun başarıyla sonuçlanmayacağını hissetmişti. Gerçekte, Yunanlar hâlâ çok zayıflardı; ama aslında, 20 Ekim sabahı saat 06:00 civarında Narda'ya varan (fakat henüz ön saflara ulaşmamış) 3. ve 10. Efzun taburlarıyla takviye ediliyorlardı. O gün, karargâhını (23. Tümen cephesinin merkezindeki) Mişo'ya ilerleten Esat Paşa, görüldüğü kadarıyla iki tümen kumandanını da taarruza başlama-ya ikna edemedi. Yanya Redif Tümeni kurmay başkanı, taarruz harekâtını eşgüdümlemek üzere o gece 23. Piyade Tümeni karargâhına gitti. Müstakil Yanya Kolordusu, Yunan Epir Ordusu'nu ezici bir yenilgiye uğratmak için altın bir fırsatı böylece kaçırmış oluyordu.

Ertesi gün, Yunanlar 7. Efzun Taburu'nu takviye etmek üzere kuzeye, Kumçiadis Geçidi'ne 15/1. Piyade Taburu'nu sevk ettiler. O günkü koşullar çok çetin ve zemin, taarruz muharebesini engelleyecek şekilde, aşırı ölçüde çamurluydu. İki Osmanlı piyade tümeni de eşgüdümlü harekâta devam etti, ama hücumu geçmediler. O gün başka bir sorun daha baş göstermişti: Kolordu mıntıkasında, özellikle Gardiki ve Sadoviça adlı Hristiyan köyleri civarında sabotaj olayları görölüyordu.²⁸

Kumçiadis ve Gribova Muharebeleri

22 Ekim 1912 sabahı, hava açık ve cephe sessizdi. Osmanlı top- ları ve ağır makineli tüfekleri Yunan hatlarına ateş açarken her iki Osmanlı tümeni de ihtiyatla ilerlemeye koyuldu. Direnişle karşı- laşan Yanya Redif Tümeni, Yunanların dağların yüksek mevzile- rini tuttuğu ve ileri hareketi imkânsız hale geldiği haberini derhal gönderdi. Yine sorun rapor eden 23. Piyade Tümeni de 68. Alay'ın hâlihazırda geri çekilmekte olduğuna işaret etti. Tümen kuman- danlarını o gece kolordu karargâhında bir toplantıya çağıran Esat Paşa, sözlerine durumun kritik olduğunu düşündüğünü söyleyerek başladı ve gelecekteki kolordu harekâtı için eylem planını kuman- danlarına sunarak düşüncelerini ana hatlarıyla özetledi. Kolordu-

yu geri çekerek daha kuzeyde yeni bir savunma hattı yaratmayı planlıyordu. Bunu başarmak için ise, Yunanları dağıtmasını umduğu bir önleyici taarruz düşünüyordu. Bu taarruz, Türklerin Yunanlar üzerinde birleşen bir ters “L” halinde düzenlendiği önceki saldırının yeni bir uygulaması olarak planlandı. Gece daha da fazla yağmur ve çamur getirdi, ama Esat Paşa kötü şartlara rağmen planına bağlı kalmaya karar verdi.

Yanya Redif Tümeni kurmay başkanı taarruz emirlerini 23 Ekim sabahı çıkarırken, 23. Piyade Tümeni de benzer emirler verdi. Kuşluk vakti başlayan Yanya Redif Tümeni taarruzu, Kumçiadis Geçidi’ni savunan Yunan 15/3. Piyade Taburu’na karşı üç Redif piyade taburundan oluşuyordu. Taarruz alışılmadık ölçüde başarılı oldu ve saat 14:30’a geldiğinde, Yunanlar tam çekilme halindeyken, Türkler geçidi ele geçirdiler. Osmanlı hücumu iki kilometre kadar ileriye gitmişti ki, Yunan 15/1. Piyade Taburu tarafından durduruldu. 7. Efzun Taburu da geri çekilmek zorunda kaldı. Karanlık çöktüğünde, Türkler Kumçiadis Geçidi’ni tamamen ele geçirmişlerdi.

23. Piyade Tümeni, dört piyade taburundan müteşekkil destek taarruzunu o gün çok geç bir saatte (18:50) başlattı. Yunan mevziinin tam göbeğinde yer alan Gribova (Grimbovon) köyüne müteveccih bu taarruz, Yanya Tümeni’nin hız kaybeden saldırısı karşısında askerlerini buraya aktarma imkânı bulan Yunanlarca püskürtüldü ve Türkler gece 22:00’da geri çekilmeye başladılar. O gece devam eden yağmur, 23. Piyade Tümeni’nin planlanan taarruzunu olanaksız kıldı. Bu arada, Yunanlar saflarını yeni gelen 10. Efzun Taburu’yla sağlamlaştırıyordu.

Günün muharebeleri boyunca pek çok şey başarıldı. Esat Paşa’nın beklentilerinin ötesinde başarılı olan taarruz az bir bedelle gelmişti: İki subay ve 120 nefer şehit olmuş, beş subay ve 120 nefer yaralanmıştı.²⁹ Ne yazık ki, kuzeydeki yeni savunma bölgesi için kolordusunun birliklerini çekmeye zaten başlamış bulunan Esat Paşa başarısından faydalanamadı. Muharebeler taktik bir başarı olmakla birlikte, Türkler durumdan faydalanmayı bilemediler. Seferin topyekûn başarısızlığını planlama, idare ve eşgüdümdeki

sorunlara bağlayan³⁰ Genelkurmay Başkanlığı resmî tarihi, Güney Arnavutluk'tan gelen askerlerin talim ve disiplininin zayıf olduğunu öne sürer. Ancak bu iddia, Yanya Redif Tümeni'nin Kumçiadis Geçidi'ndeki aşikâr başarısını açıklamadığı gibi, 23. Nizamiye Tümeni'nin neden Yanya Tümeni'yle aynı anda taarruza girişmediğini de belirtmez. Nihayet, bu açıklama (daha sonra Türk halkının gözündeki bir savaş kahramanına dönüşen) Esat Paşa'nın tümen kumandanlarına gereğince nezaret edemeyişini de anlatmaz. Esat Paşa'nın muharebe planı, 23 Ekim'deki başarısının kanıtladığı gibi, gerçekten akıllıcaydı; 20 ve 21 Ekim günlerinde astlarını yeterince zorlamış olsaydı, Kumçiadis Geçidi'nde benzer bir kesin zafer kazanabilir ve başarısından yararlanmak üzere ideal bir mevzi tutabilirdi. Bunun yerine, daha küçük ve plansız bir güce yenik düştü. Gelgelelim, Esat Paşa'nın 1915 Gelibolu Cephesi dâhil daha sonraki muharebelerdeki çarpıcı performansı, başarısızlıklarını unutmayıp onlardan ders çıkardığına da işaret eder.

Preveze'nin Düşüşü

Müstakil Yanya Kolordusu'nun 24 Ekim saat 18:15'te çıkardığı ve VIII. Mürettep Kolordu bölgesindeki Alasonya'nın kaybını açıklayarak başlayan 7 numaralı Harekât Emri,³¹ Yunan Teselya Ordusu'nun öncü birliklerinin gerçekleştirebileceği bir çevirme taarruzu tehlikesine karşı bütün birlikleri uyarıyordu. Esat Paşa aynı zamanda, 25 Ekim'de geri çekilme emri ve artçı kuvvetlere Yunan ilerleyişine karşı geciktirme harekâtı için talimat vermekteydi. Kolordu, o sabah 07:00'dan itibaren mevzilerden çekilmeye başladı. Bununla birlikte, Türkleri izlemekte çok yavaş davranan Yunanlar 26 Ekim'e dek harekete geçmediler.

Müstakil Yanya Kolordusu'nun ana gövdesi Kumçiadis Geçidi yakınlarında muharebe ederken, daha güneydeki Preveze Kalesi'nde bir başka küçük dram yaşanıyordu. Adriya Denizi'ndeki Preveze kentinin küçük limanı, dar bir yarımada'nın güney ucunda yer alıyordu. Minik kalede, çapları 12 ile 21 cm arasında değişen yedi adet sahil müdafaa topunun yanı sıra, tek bir 8 cm ve dört adet 3,7

cm topla birlikte 142 topçu bulunuyordu. Kalede ayrıca yaklaşık 350 Redif askeri, müstahfız ve gönüllüler, limanda ise iki Osmanlı torpidobotu vardı. Bundan başka, seferberlik ve sefer planları uyarınca, kaleye garnizon olarak iki Nizamiye piyade taburu tahsis edilmişti. Ne var ki, Esat Paşa bu asker sayısını azaltarak sadece 668 askerden oluşan 69/1. Piyade Taburu'nu liman savunmasına ayırmaya karar verdi. Bütün garnizon Topçu Binbaşı Asaf Bey kumandasına verildi.³²

Müstakil Yanya Kolordusu kuzeye çekilince, Yunanlar Preveze'yi kuşatıp tecrit edecek birlikleri ayırmayı başardılar. 300 Giritliden müteşekkil bir başıbozuk çete, güneydeki Loros'dan gelerek 1 Kasım 1912'de yarımada'yı kapattı. Bunlara mahallî Rum gönüllülerden oluşan başka bir çete daha katıldı. 69/1. Tabur'un iki bölüğü, bir adedi münavebeli surette geri tutulmak şartıyla, bu çeteleri liman ile kaleden uzak tutmaya yetecek güçteydi. Türkler 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan kalma, yarımada boyunca uzanan eski bir savunma hattına asker yerleştirdiler. Yunanlar 15/1. Piyade Taburu'nu da 2 Kasım'da getirerek bu kuvvete Preveze Müfrezesi adını verdiler.³³

Giritli başıbozuklar, 2 Kasım 1912 günü öğleyin, Türk hatlarına bir şaşırtma taarruzu başlattılar. İki batarya top desteğinde ilerleyen Yunan Preveze Müfrezesi, saat 13:00'da ana taarruza başladı. Savunmacılar üzerinde yaratacağı psikolojik etkiyi düşünen Yunan topçusu, saat 14:00'da Preveze Limanı'nı bombalamaya başladı. Aynı anda, Yunan savaş gemileri limanda demirlemiş Osmanlı gemilerine ateş açtılar. Osmanlı 69. Piyade Alayı'nın bölükleri saflarında tutunamayıp liman dışına doğru çekildiler. Ertesi gün, Türkler Preveze'deki Düvel-i Muazzama konsolosluklarına giderek, teslim koşulları için aracı olmalarını istediler; bu da derhal gerçekleşti. Böylelikle 810 civarında Osmanlı askeri, Yunanlara esir düşmüş oldu.

1897 Türk-Yunan Savaşı boyunca direnen Preveze Kalesi'nin düşüşü, Osmanlı ordusu için bir utanç kaynağı oldu. Gelgelelim, o savaşta yeterli miktarda top ve makineli tüfekle desteklenmiş beş adet Nizamiye ve Redif taburu kaleyi müdafaa etmiş ve liman da

Osmanlı denizciliğine açık kalmıştı. Esat Paşa zaten yetersiz olan garnizonu kasıtlı olarak ikiye bölmeye karar verdiği zaman, kaleyi kesin ve hızlı bir zapta mahkûm etmiş oldu. Az sayıdaki talimli taburlardan birini ayırmak yerine limanı Yunanlara öylece terk etmesi daha iyi olurdu.

Beşpınar Muharebesi

Kumçiadis Geçidi'nin yaklaşık on kilometre kuzeyinde yeni bir savunma hattı oluşturmak niyetindeki Esat Paşa'nın karargâhı, Beşpınar köyünün hemen kuzeyinde yeni hatları kuran 8 numaralı Harekât Emri'ni 2 Kasım 1912 günü saat 10:00'da çıkardı.³⁴ 23. Piyade Tümeni batı, Yanya Redif Tümeni de doğu kesimine konuşlandırıldı. Türkleri koalamak için aceleci olmayan Yunanlar, Müstakil Girit Piyade Alayı ve 2. Jandarma Taburu'yla takviye edilmişlerdi. 23. Piyade Tümeni, 3 Kasım saat 07:20'de Beşpınar'ı alan Yunanların biraz dağınık ve teşkilatsız göründüklerini rapor etti.

Bu rapor, artık muharebenin yönünü tersine çevirmekte kararlı olan Esat Paşa'yı harekete geçirdi. Müstakil Yanya Kolordusu 9 numaralı Harekât Emri'ni 4 Kasım 1912 günü saat 02:30'da çıkardı.³⁵ Bu emirde taktik durumu özetleyen Esat Paşa, her iki piyade tümenine de güneye ilerleme emrini verdi. Yanya Redif Tümeni, birliklerini saat 05:00'da harekete geçirmeyi başardı. Üç Redif taburu 3. Efsun Taburu'yla Beşpınar yakınlarında o sabahın daha sonraki saatlerinde karşılaştı ve çarpışmaya girişti. Avantajlı bir yere konuşlanmış ve bir topçu bataryasıyla desteklenen Yunanlar mevzilerinde tutundular. 23. Piyade Tümeni'nin ilerleyişine bir süvari birliği öncülük etti ve 68. Piyade Alayı'nın 3., 2. ve 1. taburları kollar halinde güneye, dar Loros Irmağı vadisine yürüyüşe geçti. 4 Kasım gün ortasında, Beşpınar'ın güneybatısına konuşlandırılmış süvari ve piyade Yunan öncülerıyla temas kurdu. Yunanlar, süvariye 7. Efsun Taburu ve bir topçu bataryasıyla takviye ederek, mevzilerinde tutunmayı başardılar. Cevat Paşa, 2. ve 3. piyade taburlarını güneye hareket ettirmek yoluyla Yunanları çevirme te-

şebbüsünde bulundu. Ne ki, Türkler çok geçmeden siperlenmiş ve cebel bataryasıyla desteklenen Yunan 15. Piyade Taburu'yla karşı karşıya geldiler. Türk taarruzu yine durmuş ve gece yarısı olduğunda, ilerleme sona ermişti.

Ertesi gün, Esat Paşa'nın cephesinde küçük değişiklikler yapması haricinde, olaysız geçti. 6 Kasım 1912 günü bütün cephe boyunca taarruzlar başlatan Yunanlar taktik inisiyatifi ele geçirdiler. Topçu taburlarını Yanya Redif Tümeni'ni desteklemek üzere cephe merkezine getiren Esat'ın Paşa'nın 6-7 Kasım tarihli (11 ve 12 numaralı) harekât emirleri bu Yunan hücumlarına tepki niteliğindedeydi. Aynı zamanda, 23. Piyade Tümeni'nin büyük bölümü Redif tümeninin arkasına çekildi. Bununla birlikte Redif tümeni, paşanın elindeki üç Nizamiye alayının her birinden birer bölük çekilerek teşkil edilen 2. Piyade Taburu ile takviye edildi. Böylelikle, yedi Redif piyade taburu ve üç muvazzaf piyade taburundan müteşekkil Yanya Redif Tümeni kendisini 7 Kasım'da çarpışmada buldu. Yunanlar taarruzu sürdürdülerse de, Osmanlı hatlarını yarmayı başaramadılar. Bu taktik hamle Osmanlı cephesini güçlendirmiş; ama bir yandan da kısaltarak, daha uzun Yunan cephesinin kuşatma manevrasına başlamasına da imkân vermişti.

3. Efsun Taburu'nun Türk sol kanadını çevirmeye giriştiği 8 Kasım'da Osmanlı mevzilerinde çözülme başladı. Müteakip üç gün boyunca havanın kötü olması, Esat Paşa açısından talihli bir gelişmeydi. Yunanlar kötü hava sebebiyle Osmanlı cenahını hızla çevirmede başarısız kaldılar. Daha kuzeydeki yeni bir savunma hattına ricat talimatı veren 13 numaralı Harekât Emri, 10 Kasım 1912 günü saat 09:50'de çıkarıldı.³⁶ Küçük ve neticesiz bir çarpışma olan Beşpınar Muharebesi, Yunan ilerleyişini bir haftalığa geciktirmek dışında etki yaratmadı. Yine de, Esat Paşa daha küçük bir kuvvet karşısında yenilgiye uğramıştı. Muharebe, Yunanların küçük müfrezelerin boyutlarını çok daha büyük göstermedeki yeteneklerinin, bu çarpışmanın yetersiz sonucunda önemli bir etken olduğunu belirledi.³⁷ Türkler, Yunanlara kıyasla yetersiz görünen, en üstten en alta kadar komuta zaafiyeti konusunda da eleştireldiler. Beş kilometre kuzeye çekilen Müstakil Yanya Kolordusu, Yan-

ya kentine giden yol üzerinde 11 ve 12 Kasım'da yeni savunma hatları kurdu.

Yunanlar 13 Kasım'da, Epir Ordusu'na katılarak Yanya'nın doğusundaki mevzileri tutan İtalyan general Ricciotti Garibaldi ve Yabancı Gönüllüler Kolordusu şahsında şaşırtıcı bir takviye aldılar.³⁸ Bu bölge yakınındaki sınırı 9 Kasım 1912'de geçmiş bulunan Yunanlar, Meçova'da küçük bir Osmanlı birliğine hücum etmişler ve kanlı bir çarpışmadan (Birinci Meçova) sonra geri çekilmişlerdi. Meçova bölgesindeki harekât, 18-24 Kasım arasında sürdü (İkinci Meçova). Bu çarpışmalarda 160 şehit, 39 yaralı ve 100 esir veren Türkler ağır darbe aldılar. Yunanlar ise 10 ölü ve 29 yaralı vermişlerdi.³⁹ Çarpışmadaki Osmanlı askerlerinin ekseriyetle Jandarma ve sınır muhafızı olması, Yunanlar lehindeki orantısız zayıatın sebebini açıklamaya yardım edebilir. Kasım 1912'nin geri kalan döneminde durağanlaşan Epir cephesi, sessiz kaldı.

Teselya'da son derece başarı gösteren Yunanlar, Epir'de fazla varlık göstermeyi veya Yanya'yı almayı başaramadılar. Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Aralık 1912 başında Türklerle mahalli ateşkesler imzalarken, Yunanlar böyle bir eylemi düşünmeyi bile inatla reddettiler. Bunun nedeni, genellikle, Yunanların tüm stratejik hedeflerini, yani Epir'in fethini henüz gerçekleştirememiş olmalarına atfedilir.⁴⁰ Yanya pahasına Selanik'in zaptına öncelik veren Yunan stratejisi göz önüne alındığında, bu tutumu desteklemek güçtür. Epir'deki Yunan amaçlarının ikincil bir hedef veya sadece şaşırtmaca savaşı olduğu açıktır. Bu anlamda, Yunan stratejisi müthiş başarılı oldu. Diğer taraftan, Epir'i ele geçirmeyi sağlayamadı. Zaten Yunanlar Aralık 1912 ateşkesini imzalamayıp çarpışmalara devam ettiler.

Epir'deki Üç Muharebe

Her iki taraf da Epir'deki kuvvetlerini takviye etmek için Aralık 1912 başında bir ara vermiş durumdaydı. Garp Ordusu, Kaymakam Faik Bey komutasındaki 19. Nizamiye Piyade Tümeni'ni tefrik edip Yanya'ya gönderme emrini Vardar Ordusu'na verdi. İki piyade alayı (tekmil 4.421 talimli nefer) ile bir cebel topu batarya-

sından oluşan tümen, 7 Aralık'ta muharebe alanına vardı. Ayrıca aynı gün, 3.000 asker ve altı parça top içeren 21. Nizamiye Piyade Tümeni, Müstakil Yanya Kolordusu'yla harekâta katılmak üzere gönderildi.⁴¹ Bu müdahale, Vardar Ordusu'nun kalan muharip gücünü de emmişti. Ne var ki, Sırbistan'la ateşkes o cephedeki baskıyı kaldırmış ve Garp Ordusu'na kuvvetlerini güneye kaydırma olanağı vermişti.

Yunanlar, Garibaldi'nin yabancı gönüllüleri de dâhil dört alaylık bir kuvveti, hudut ile Yanya kasabasının tam arasında kalan bir mevzie getirmişlerdi. Yeni gelen 19. Piyade Tümeni'ne, Yunan kuvvetiyle temas kurup taarruz etme emri verildi. Birkaç Redif piyade taburuyla takviye edilen 19. Piyade Tümeni, 8 Aralık'ta Yunanlara saldırdı. Taarruz hız kaybetti, fakat ertesi gün Türkler tekrar saldırdı ve Yunanları hatlarından geri püskürttüler. Yunanlar 10 Aralık'ta çekilirlerken, Türkler Konduvraki köyünü aldılar. Taarruzu sürdüren 19. Piyade Tümeni, 11 Aralık günü karanlık çökerken Drisko köyünü alarak elde ettiği başarıdan yararlanmayı bildi. Yabancı gönüllülerle Yunan müşterek kuvveti beş kilometre kadar geriye püskürtüldü. Türkler bu çarpışmalara Konduvraki ve Drisko muharebeleri adını verdiler. Mahallî başarı kazanan bu taarruzlar, Esat Paşa'nın kardeşi ve Yanya Müstahkem Mevkii kumandanı Miralay Vehip Bey kumandasında düzenlenmişti.⁴²

Bu arada Esat Paşa, Yanya'nın güneyinde bulunan ve merkezî Pista köyü civarında olan yeni savunma hattına son şeklini vermişti. İki piyade tümenini (Yanya Redif ve 34. piyade tümenleri), Yanya yolunu örten birbirine yakın kesif bir kuvvet halinde düzenledi. Selanik cephesinden Epir'e kaydırılan üç Yunan tümeninden ilki olan 2. Piyade Tümeni'yle takviyeli Epir Ordusu artık daha güçlüydü. 12 Aralık günü saat 07:00'da Esat'ın mevzilerine hücum eden Yunanlar, ordularını bu taarruz için iki kanada bölmüşlerdi ve Türklerle üç taraftan eşmerkezli çullandılar. Merkezî bir iç mevzii işgal eden Esat Paşa'nın elinde hatırı sayılır bir ihtiyat bulunmasına karşın, Yunanlar Osmanlı cenahları ile merkezine nüfuz etmeyi başardılar. Gece olduğunda, Esat Paşa Yanya Kalesi civarına çekilmeye karar vermişti. Ağır zayıatlı çarpışma neticesi

Türkler 129 şehit ve 113 yaralı; Yunanlar ise 48 ölü ve 153 yaralı vermişlerdi.⁴³ Zayıat oranı Pista Muharebesi'nde bir kez daha Yunanlar lehine gerçekleşmişti. Müstakil Yanya Kolordusu, 13 Aralık 1912'de Yanya Müstahkem Mevkii civarına geri çekildi. Vehip Bey aynı esnada, 19. Piyade Tümeni'yle Drisko bölgesindeki takviyelere Yanya'ya çekilme emri veriyordu. Yine aynı gün, Osmanlı 21. Piyade Tümeni'nin ilk unsurları Yanya'ya gelmeye başlamıştı. Yunanlar artık kaleye yaklaşıyorlardı; Yanya kuşatması başlamak üzereydi.

Karadağ Cephesi

Arazinin dağlık olması nedeniyle Karadağ'dan Arnavutluk'a doğru sadece iki ana intikal güzergâhı bulunuyordu. Ana intikal yolu (güney güzergâhı) İşkodra [Scutari], talî intikal yolu da (kuzey güzergâhı) İpek [Peć] kasabasına gidiyordu. Osmanlı stratejik düşüncesi, Karadağ hududunun da, tıpkı Yunan hududunda olduğu gibi, intikal yollarının örtme kuvvetleri ve kalelerden oluşan mutat bileşkeyle ele alınmasına dayanıyordu. Gelgelelim, Karadağ ordusu Yunan ordusuna kıyasla çok küçük olduğundan, Karadağ hududundaki Osmanlı kuvvetleri de Yunan hududundakilere göre epeyce zayıftı. Karadağ cephesi ve seferi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912'de karşı karşıya kaldığı en küçük aktif cepheydi.

Osmanlı kurmayları, kuzey intikal yolunu kesmek için 21. Nizamiye Piyade Tümeni ile Pirzeren [Prizren] Redif Tümeni'nden müteşekkil İpek Müfrezesi'ni oluşturmayı planladılar. Güney intikal yolunu kesmek için ise, İşkodra kasabasını bir müstahkem mevkie dönüştürmek ve garnizonu oluşturacak İşkodra Kolordusu'nu seferber etmek kararı alındı. Müstakil 24. Nizamiye Tümeni ile Elbasan Redif Tümeni, İşkodra Kolordusu'na tahsis edildi. Bundan başka, Anadolu'dan takviye getirilmesi düşünülmüştü; gelgelelim, bu süreç 60 gün alacaktı. Programa göre, seferberlik ve teksifi müteakip, İşkodra Kolordusu'nda toplam 32.237 asker, 6.385 hayvan ve 1.672 araba bulunacaktı.⁴⁴

*Esat Paşa'nın Kardeşi Mehmed Vehip
(Kaçı) Bey (Borahan Ailesi Arşivi)*

Balkanlar'da gittikçe kötüleşen diplomatik durum yüzünden 15 Eylül 1912'de Elbasan Redif Tümeni'ne sınırlı seferberlik emri veren EHU, Mirliva Mahmut Hayret Paşa'yı İşkodra ve İpek Kuvvetleri Komutanlığı'na getirdi.⁴⁵ İşkodra Kolordusu 18 Eylül 1912'de, Miralay Hasan Rıza Bey kumandasında faaliyete geçirildi ve Mürettep Nizamiye Piyade Tümeni de aynı anda seferber edildi. 51/1., 53/3. ve 54/3. taburların yanı sıra birkaç cebel bataryası da 26 Ekim'de Mürettep Nizamiye Tümeni karargâhına bağlandı. Ana alaylarından tefrik edilmiş bu yekpare taburlar, 20. yüzyılın ilk on yılında Osmanlı ordusuna musallat olan eşkıya ve âsi takibi gibi bitmek bilmeyen bir göreve atanmışlardı. Onları kendi alaylarına göndermek yerine Karadağ cephesinde alıkoymak, askerî açıdan mantıklı bir yaklaşımdı. İşkodra Redif Tümeni ve iki Nizamiye piyade tümeni (21. ve 24.), Osmanlı ordusunun büyük bölümüyle birlikte 1 Ekim 1912'de seferber edildi. Başka yerlerde olduğu

Esat Toptani Paşa

gibi, birliklerin seferberlik ve teksifi yavaş ilerledi. Bununla birlikte, mahalli Osmanlı kuvvetlerinin erkenden kısmî seferberliği, Karadağ cephesinin 1912 Ekim başında düşman tarafından tecavüze uğramamasını sağladı. İşkodra Kolordusu kumandan yardımcısı, ihtiraslı fakat sadık bir Arnavut milliyetçisi olan Esat (Toptani) Paşa'ydı.⁴⁶

Arnavutluk'ta Beş Muharebe

Küçük Karadağ, 8 Ekim 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân eden ilk Balkan devleti oldu. Zaten, daha Temmuz ayında Tuz [Tuza] yakınındaki sınır boyunda ara sıra baş gösteren çarpışmalar 9 Eylül'de ağır boyutlara ulaşmıştı. 12-13 Eylül'de yeni çarpışmalar patlak verdi. Ertesi gün, Türkler 71/2. Piyade Taburu'nu Tuz garnizonunu takviye etmek üzere İşkodra Gölü üzerinden gemiyle hızla sevk ettiler.⁴⁷ Başka Karadağ saldırıları da gelmiş, fakat bütün bunlar 20 Eylül'e kadar bütünüyle defedilmişti. Bu çatışmaların (hâlâ barış halindeki) Osmanlı ordusuna bedeli hiç de hafif değildi: İki subay ve 93 nefer şehit olmuş, üç subay ve 34 nefer ise yaralanmıştı.

Karadağ ordusu 8-9 Ekim 1912 gecesi Tuz havalisine taarruz etti. Karadağ ordusunun bir genelkurmayı yoktu, hareket emrini başkomutan sıfatıyla Kral Nikola vermişti. Türklere göre, Karadağlılar 2. ve 3. piyade tümenlerini Tuz'a yapacakları taarruz için Podgoriçe'de topladılar.⁴⁸ Bu iki tümen tekml 15.000 asker ve yaklaşık 40 toptan müteşekkildi. Karadağ kaynakları, veliaht Prens Danilo kumandasındaki bu kuvvete Zeta Ordusu diye atıf yaparlar.⁴⁹ Tuz kasabasını ve hududu, Miralay Halit Bey kumandasındaki 70/1. Piyade Taburu; 72. Piyade Alayı'nın 1. ve 2. taburları; İşkodra Redif Taburu ve birkaç cebel bataryasından oluşan karışık bir kuvvet müdafaa ediyordu. Tuz'u çevreleyen tepelerdeki Osmanlı mevzileri iyi inşa edilmişti. Karadağlılar iyi yönlendirilen Türk ateşi altında geri püskürtüldüler. Gelgelelim, Türklerin kara bahtına, güçlü Tuz mevzii cenahları açıkta kaldığından çok kolayca tecrit edilebildi. Ertesi gün Zeta Tümeni, Miralay Halit Bey'in iyi siperlenmiş askerlerinin gerisinden güneye ilerledi ve aslına bakılırsa, Türklerin İşkodra'yla irtibatını kopardı. Karadağlılar 11 Ekim'de Türklerden teslim olmalarını istediler. Buna cevap vermeyen Miralay Halit Bey geri çekilme izni istemiş ve müspet yanıt almıştı. Gelgelelim, tecrit olmuş ve sayıca zayıf haldeki Halit Bey'in suskunluğuyla çileden çıkan Karadağlılar, 13 Ekim'de yeniden hücum ettiler ve karanlık bastığı esnada Osmanlı birliğine bütünüyle boyun eğdirdiler. Felâketi zaten sezen ve moralini yitiren Miralay Halit Bey, temsilcisini o gün öğle saatinde Karadağlılarla görüşmeye gönderdi. Karadağlıların teslim şartları 14 Ekim 1912'de kabul edildi. Esir edilen bu ilk Osmanlı askerleri Karadağlıların iddiasına göre 50 zabıt ve sekiz tabur neferden oluşmaktaydı.⁵⁰ Modern Türk resmî tarihlerinin vermediği toplam esir sayısı, 3.000 kişiyi aşmamış gibi görünmektedir. Her durumda, İşkodra Kolordusu için hayırlı bir başlangıç sayılmayacak Tuz Muharebesi, küçük Karadağ'ın yenilgiye uğrattığı Osmanlı askeriyesi için tam bir utanç kaynağı oldu.

Karadağ Primorje Tümeni (1. Piyade Tümeni) Bar'ın güneydoğusundaki sınır boyunca, İşkodra Gölü'nün güneyinde toplandı ve 8 Ekim 1912'de sınırı geçerek üç Nizamiye piyade taburundan müteşekkil bir Osmanlı müfrezesiyle çarpışmaya girdi. Karadağ-

lilar bir çevirme harekâtı yapmaya çalıştılsa da, avantajlı konumdaki Türkler tarafından durduruldular. Osmanlı müfreze kumandanı, 70/2. Piyade Taburu; 71/1. Tabur ve 24. Nişancı Taburu ile 11 Ekim'de büyük bir karşı taarruz başlattı. Çok başarılı olan bu karşı taarruz, Karadağ 1. Tugayı'nı başlangıç noktasına kadar püskürttü. Binbaşı Saadettin Bey'in kararlı komutanlığı bu başarılı sonuçta önemli bir etkendi; gelgelelim, bu zafer binbaşının canı pahasına kazanılmıştı. Türkler Kranya Muharebesi'nde (8-11 Ekim 1912), tek mil üç subay ve 27 nefer şehit ile 47 yaralı verirken, Karadağ zayıyatı 600'ü geçiyordu.⁵¹

Tuz galipleri 29 Ekim 1912 sabahı, güneye, İşkodra'ya doğru harekete geçtiler. Karşılarındaki mürettep Osmanlı müfrezesi Miralay Cemal Bey kumandasındaydı. Bu müfreze, (Kranya Muharebesi'ni kazanmış aynı Osmanlı taburlarından müteşekkil) 1. Mürettep Alay ile 70/3. ve 71/2. piyade taburlarından oluşuyordu. Bundan başka, iki Redif piyade taburuyla bir topçu takımı da kuvvete verilmişti. İşkodra Kolordusu kumandanı, yaklaşan Karadağlılara taarruz etmesini Miralay Cemal Bey'e emretti.

Miralay Cemal Bey, topçusuna 29 Ekim 1912 sabah saat 05:00'da hazırlık ateşine başlamasını emretti. Bunu kısa süre sonra her iki mürettep alaydan piyade hücumları izledi. Saat 12:30 olduğunda, Karadağ sağ kanadının siperlerine dalmış ve aynı zamanda merkez hattını açıkça yarmış olan Türkler yaklaşık bir kilometre ilerlemişlerdi. Osmanlı askerlerinin morali alabildiğine yüksekti. Kolordu kumandanının taarruzu gözlemleyen yaveri Mülazım Celal Efendi, durumu derhal karargâha rapor etti. O gece Miralay Cemal Bey, Esat Toptani Paşa'nın da teşvikiyle, ertesi gün taarruza devam etme kararı aldı.

30 Ekim 1912'de düşmanın sol kanadına başka bir taarruz başlatan Mürettep 2. Alay, Karadağlıları bir kilometre geri püskürttü. Bu kararlı Osmanlı taarruzları üzerine cesaretini yitiren Karadağ 3. Piyade Tümeni, 31 Ekim'de geri çekilmeye başladı. Müsellimköy Muharebesi, katılan taburlara pahalıya mal oldu: Türkler 5 zabıt ve 122 nefer şehit yanı sıra 286 yaralı da vermişlerdi (12 asker de kayıp diye kaydedilmiştir).⁵²

Karadağ Ordusu İpek'e Giriyor, 1912

Kranya'da kana bulan Karadağ Primorje Tümeni Kasım başında, güneye, Adriya Denizi'ne yöneldi. Türkler buna, Karadağlıları Kakarik sırtındaki mevzilerinden söküp atma amaçlı bir karşı taarruzu 4-7 Kasım 1912'de başlatarak karşılık verdiler. Kakarik Muharebesi Türkler açısından başarısızlıkla sonuçlandı ve düşman sırtta tutunmayı sürdürdü. İlerleyişini sürdüren Primorje Tümeni, 18 Kasım 1912'de Adriya'daki Şingin'e intikal yolunu tutan Osmanlı 53/2. Piyade Taburu'na hücum etti. Türkler Selimiye'ye çekildi ve 53. Piyade Alayı burada, ilerleyen Sırp Drina Piyade Tümeni (bkz. Bölüm 5) savunmayı imkânsız hale getirene kadar, iki günlük bir müdafaa muharebesi yürüttü. Türkler buna Selimiye-Şingin Muharebesi adını verdiler.

Karadağ cephesindeki harekât 1912 Kasım sonunda sona erdi. Sırplarla işbirliği halindeki Karadağlılar İşkodra Kalesi'ni tecrit etmişler ve dahası, İpek kasabasını da ele geçirerek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı önemli bir psikolojik zafer kazanmışlardı. Karadağlılar, maddî eksikliklerine karşın, cesur ve amansız hasımlar olduklarını kanıtlamışlardı. İşkodra kuşatması başlamak üzereydi.

VII

ATEŞKES VE ASKERÎ SİYASET

Londra Konferansı

Başta Avrupa'daki güç dengesinde vuku bulan değişiklikler gelmek üzere, dönemin diplomatik tarihi, Balkan Harpleri tarih-yazımının en iyi bilinen ve hakkında en çok yazılmış yönüdür. Bu bakımdan, birinci ve ikinci mütarekenin diplomatik ve siyasal tarihi heybetli bir uluslararası tarihçiler silsilesi tarafından geniş şekilde ele alınmıştır.¹ Bu nedenle, bu bölümde 1912-1913 kışındaki iki aylık dönemi biçimlendiren diplomatik olayları sadece kısaca betimlemekle yetinecek ve diplomatik tarih yerine, savaş etkileri hasebiyle, daha dar anlamda Osmanlı askerî siyasetine odaklanacağız.

Çatalca'da tasarlanan ve 3 Aralık 1912'de imzalanan mütareke, Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'ta savaşa son verdi. Çok düşük düzeyde olmakla birlikte, bir tek Yunan cephesinde muharebeler devam etti. 3 Şubat 1913'e kadar süren ateşkes, Balkan kış aylarının en kötü zamanlarında, savaşan taraflara bir nefes alma ve yeniden teşkilatlanma fırsatı sağladı. Ateşkesin her bir imzacısı bu süreyi yeni muharebe harekâtı için hazırlanıp kuvvetlerini düzenlemekte kullandı.

İlgili taraflar mahallî ateşkesi uygularken, Londra'daki diplomatik müzakereler alabildiğine hızlandı. Eşzamanlı yürütülen,

ama her biri farklı katılımcılar ve farklı gündemlere sahip iki ayrı müzakere vardı. Gelgelelim, ikisi de başarısız oldu. Düvel-i Muazzama sefirlerini içeren ve 12 Aralık 1912’de gayri resmî tartışmalarla açılan daha üst düzey konferans Londra Sefirler Konferansı diye bilinir. Osmanlı hükûmeti ile hasmı Balkan devletlerinden temsilcilerin doğrudan katılımıyla 16 Aralık 1912’de St. James Sarayı’nda toplanan alt düzey konferans ise, “barış konferansı” olarak adlandırılabilir. Barış konferansının amacı, savaşı herkes için kabul edilebilir koşullarla sona erdirmek; Londra Sefirler Konferansı’nın amacı ise, barış anlaşmasının Düvel-i Muazzama’nın siyasi ve askerî çıkarlarına dokunmayacak surette hazırlanmasına nezaret etmektir. Pek çok yönden, Londra Sefirler Konferansı, Osmanlı yenilgisini Şark Meselesi’ne herkesin kabul edebileceği bir çözüm bulma fırsatına dönüştürmeye yönelik bir girişimdi.

St. James Sarayı müzakereleri, Paris’teki Osmanlı sefiri, üç eski başbakan (Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ’ın) ve –tuhaftır ki– Yunan başbakanı Elefterios Venizelos’un katılımıyla gerçekleşti. Yunan başbakanının katılımı, ateşkese katılmayan Yunanistan’ın hâlâ Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde olduğuna işaret eden Osmanlı temsilcisi Mustafa Reşid Paşa’nın [d.1858-ö.1924] güçlü protestolarına yol açtı. Bu mesele, Türkler Venizelos’un katılımını kabul edene kadar, görüşmeleri bir hafta kadar geciktirdi. Müzakerelerin başlaması üzerine, Osmanlı konumu, Edirne’nin ve İstanbul’un savunması için temel kabul edilen dört Boğazönü Adası’nın (Semadirek, Limni, İmroz/Gökçeada ve Tenedos/Bozcaada) alıkonulması esasında belirlendi. Makedonya ve Arnavutluk’un savunulamaz olduğunu kabul eden Osmanlı hükûmeti, bu iki bölgeyi erişilemez hedefler sıfatıyla gözden çıkardı. Edirne’yi sıkıca sarmış olan Bulgarlar ise, istedikleri bütün Makedonya topraklarını alamayacaklarının farkına geç vardıklarından, bu kenti ele geçirmek peşindeydiler. Osmanlı temsilcisi, hükûmetinin Bulgarlara Edirne’nin büyük bölümünü veren ama Trakya ve tartışmalı Ege adalarını alıkoyan son konumunu 1 Ocak 1913’te ana hatlarıyla anlattı. Bu, Yunanlar ve Bulgarlar açısından kabul edilemez bulunduğundan, tartışmalar 6 Ocak 1913’e kadar askıya alındı.²

Londra Konferansı'na Giden Osmanlı Heyeti, Soldan Sağa: Osman Nizami Paşa, Mustafa Reşid Paşa ve Salih Paşa (Bibliothèque Nationale)

Bu arada, Avrupa sefirleri de Sir Edward Grey'in başkanlığında toplandı. Ana meseleler karmaşıktı ve bu karmaşıklığın sebebi Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'nin çatışan çıkarlarıydı. Başlangıçtaki, ana meleseler Sırbistan'ın denize erişimi, Arnavutluk ve Ege Adaları'nın durumuydu. Gelgelelim, Romanya sınırının düzeltilmesi, Türk Boğazları'nın denetimi, Yeni Pazar Sancağı'nın işgali ve Balkanlar'daki çeşitli Hristiyan halkların haklarının korunması gibi başka meseleler de çok geçmeden işin içine girdi. Önerilen Arnavut sınırı çok geçmeden Avusturya ve Rusya'yı tehlikeli şekilde provokatif, kısmî askerî seferberliklere kadar getirdi. Bununla birlikte, savaşan taraflar arasında verimli müzakerelerin 6 Ocak'ta sona ermesi, bir dereceye kadar işbirliğine yol açtı. Sefirler 17 Ocak 1913'te Osmanlı hükûmetine savaşa yeniden başlamaması ve Balkan İttifakı'nın önerdiği şartları kabul etmesi uyarısıyla ortak bir diplomatik girişimde bulundular. An-

laşılan bu dilekçenin görmezden gelinmesi üzerine, altı gün sonra, Rusya eğer savaş yeniden başlarsa tarafsız kalmayı garanti edemeyeceğini ilân etti.³ Yurtdışından gelen bu uyarıların hiçbirinin Türkler üzerinde etkisi olmamışa benziyordu; ne ki, imparatorluğun içinde, zayıf Osmanlı hükûmetini çabucak istikrarsızlaştıran olaylar ortaya çıkmaktaydı. Verilen ültimatom, bunu kabule gönüllü Heyet-i Vükela'ya 17 Ocak'ta sunuldu. Gelgelelim, bu nahoş koşulların kabulü için daha geniş bir çaplı bir teyit arzulayan kabine, (dinî, sivil, kazaî ve askerî ileri gelenlerden oluşan) Meclis-i Mebusan'ın kararını istedi. Meclis 22 Ocak 1913'te yapılan bir oturumda, 69'a bir çoğunlukla, Londra'da önerilen barış antlaşmasını imzalamaya karar verdi.⁴ Osmanlı hükûmeti esasen artık, siyasî, ekonomik, kültürel ve askerî açıdan önemli toprakları ile kentlerini düşmana teslim etme sürecine girmişti. Bu karar, erteşi gün İttihatçıların yaptığı bir darbeyi harekete geçirdi. 30 Ocak 1913'te, önerileri reddeden yeni hükûmet, Ege Adaları'nı alıkoymak şartıyla Edirne'nin batı yarısını bırakmak şeklinde bir karşılık teklifle karşılık verdi. Bu öneri Balkan devletlerince derhal reddedildi ve 3 Şubat'ta savaş tekrar başladı.⁵

Osmanlı Siyaseti

1911 Kasımı'nda, Osmanlı meclisine Hürriyet ve İtilâf Partisi egemendi. İtalyanların Trablusgarp'ı işgali neticesi, parlamento dağıldı ve birkaç seçim yapıldı. Halâskâr Zabitan adlı bir grup kuran bir dizi subay, Mayıs 1912 seçimlerinde siyasal sürece karışmaya başladı. Seçimi kazanan İtilâfçılar bundan rahatsız olunca, Mahmud Şevket Paşa 9 Temmuz 1912'de harbiye nazırlığından istifa etmek zorunda kaldı ve yerine Şura-yı Askerî başkanı Nazım Paşa getirildi. Osmanlı sadrazamı Sait Paşa, 16 Temmuz 1912'de istifa ettiyse de, vekil konumunu sürdürdü. Hoşnutsuz Halâskâr Zabitan, bir kısmı Ferik Hurşit Paşa (Şura-yı Askerî üyesi) tarafından kaleme alınmış bir manifesto vererek, Sait Paşa'nın hükûmetten ayrılmasını talep etti. Bir darbeyle yüz yüze kalan Sait Paşa'nın yerine, 21 Temmuz 1912'de, emekli Müşir Gazi Ahmed Muhtar

Paşa getirildi. Pek mahir bir devlet adamı olmayan Gazi Ahmed Muhtar Paşa, üç eski sadrazamı kabinesine nazır olarak aldı. Yeni hükûmetin gerek İttihatçılardan gerek ise Halâskâr Zabitan'dan müstakil işlemeye başlaması, her iki grubu da bayağı rahatsız ediyordu. Sıkıyönetimi kaldıran yeni hükûmet, Ekim 1912'de askerinin siyasete müdahalesi ve iştirakini yasaklayan geçici yasalar çıkardı.⁶ Gelgelelim, 15 Ekim 1912'de patlayan Balkan Harbi'yle yüz yüze kalan Gazi Ahmed Muhtar Paşa, İtalya'yla bir antlaşma imzalayarak Trablusgarp'ı İtalyanlara verdi. O sırada İtalyanlara karşı oldukça başarılı bir gerilla savaşı vermekte olan Osmanlı ordusu bu kararla öfkeden deliye döndü ve sadrazamın karşısına çıktı. İstifa etmek zorunda kalan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yerini, seksenlerinde olması dolayısıyla bu göreve pek de uygun olmayan liberal devlet adamı Kâmil Paşa aldı.

Bir yıl içinde dört Osmanlı hükûmeti değişmiş ve bütün kabineler, ordunun çeşitli unsurlarınca istikrarsızlaştırılmışlardı. 1909'da başlayan, askeriye'nin Osmanlı siyasetine müdahale eğilimi dizginlenemez şekilde devam etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun parlamenter demokrasiyle kısa flörtü sona ermek üzereydi.

Bâb-ı Âli Baskını

İttihat ve Terakki Cemiyeti, genç ve mektepli Osmanlı zabitleri arasında geniş desteğe sahipti. İttihatçılar yetenek ve vizyon sahibi kişilerdi; gelgelelim, imparatorluğun modernleşmesine kendisini adanmış tek grup onlar değildi. Mevcut liberal, ittihatçı, halkçı, demokrat ve reform partilerinin hepsi Batılılaşma ve modernleşme davalarını ileri götürmekten yanaydı. O halde, İttihatçılar nasıl başarı kazanmış ve 1913'ten 1918'e kadar Osmanlı siyasetine ege-men olmuşlardı?

Ekim ve Kasım 1912'deki askerî felâketler Osmanlı tarihinde eşi benzeri görülmemiş, büyük utanç kaynağı yenilgilerdi. Sadrazam Kâmil Paşa ile Harbiye Nazırı (ve Başkumandan Vekili) Nazım Paşa'nın savaş kabinesi, İTC ve ordu da dâhil herkesin gözünde beceriksiz ve etkisiz olmuştu. Hükûmet düşmana karşı taarruz etmek

Enver, Cemal ve Talat Beyler

yerine, imparatorluğun en önemli topraklarından bazılarının teslimi gibi görünen sürecin müzakeresini yapmakla meşguldü. Londra konferansları ve müteakip barış önerileri fiyaskonun yeni bir kanıtı olarak kabul edildi. 17 Ocak'ta verilen ortak nota savaş hükûmetine bir bomba şiddetiyle çarpınca, hükûmetin tepkisi bu nahoş koşulları onaylamak için Genel Kurul'u toplamak oldu.

Darbeyi üç İttihatçı örgütlemişti. İTC modernleşme yanlısı olmakla birlikte, geçen birkaç yılda, parti ideolojisi olarak güçlü bir milliyetçilik benimsenmişti. Bu belki de, İttihatçıları reformcular, muhafazakâr din adamları ve diğer Osmanlı siyasal partilerinden ayıran kilit düşünceydi. İTC örneğinde, 1913'e gelindiğinde bu milliyetçiliğe damgasını vuran olgu, Osmanlı kimliğinden uzaklaşıp Türk kimliğine yönelme hareketiydi. Genel Kurul 17 Ocak tarihli ortak notaya boyun eğmeyi desteklediği zaman, İTC çileden çıktı. Osmanlı ordusunun aşağılanması ötesinde, Edirne ve Ege Adaları'nın kaybı, yeni Türk kimliğine bir saldırıyı temsil ediyordu. Önde gelen İTC liderlerinin birçoğu savaş yüzünden dört bir yana dağılmışlardı; ama kader, üç eylem adamını Ocak 1913'te İstanbul'da bir araya getirmişti.

Genel Kurul'un kararından öfkeye kapılan İTC üyeleri; muhabere hatları genel müfettişi Kurmay Binbaşı Cemal, X. Kolordu

kurmay başkanı Kaymakam Enver ve eski dâhiliye nazırı Talat beyler önderliğinde hükûmeti devirmek üzere bir araya geldiler ve 40 kadar radikal genç zabıt destekçi buldular. Tek avantajları gözü pek olmaları, hükûmet merkezinde bulunmaları ve kabinenin akıl almaz iradesizliği idi.⁷

İTC'nin önde gelen bu üç ismi, 23 Ocak 1913 öğle sonrası, tarihe Bâb-ı Âli Baskını olarak geçen bir ayaklanma başlattı. Saat yaklaşık 15:00'da, tam kabine ortak notayı onaylayacağı sırada, Enver ve Talat önderliğindeki fedailer kabine binasına baskın yaptılar. Kâmil Paşa, Enver ve Talat'ın doğrulttuğu silahların zoruyla istifa etti. Aynı anda, grubun bir bölümü de koridorlara daldı ve Bâb-ı Âli'nin iç salonunda Nazım Paşa'yla karşılaştılar. Silahlar patladı ve Nazım Paşa ile başyaveri vuruldu. Kimi yerlerde, harbiye nazırını bizzat Enver'in vurduğu söylenirse de bu doğru değildir; zira o sırada, Talat'la birlikte sadrazamın yanındaydı. Üç İttihatçı, sadrazama istifa mektubunu yazdırdıkları gibi, kazara veya kasıtlı olarak ordunun başını da ortadan kaldırmışlardı.

Enver derhal padişaha giderek yaptıkları darbeyi onaylattı. Padişah, Enver'in tavsiyesi doğrultusunda, aşağıdaki acil atamaları yaptı: Mahmud Şevket Paşa sadrazamlığa, Talat Bey geçici olarak dâhiliye nazırlığına, Ahmet İzzet Paşa harbiye nazırı vekilliğine (Mahmud Şevket Paşa bu nezareti de uhdesine almıştı) ve Cemal Paşa da Şark Ordusu (Çatalca Ordusu) kumandanlığına atandı. Acil telgraflar o gece tüm vilayet yöneticilerine ve önemli askerî kumandanlıklara gönderildi. Darbe bir dizi nedenle başarılı olmuştu. İlk, kabineye ulaşmak için içeriden destek gören İttihatçılar son derece örgütlüydüler. Dahası, şiddete başvurma pahasına bu işe kendilerini adanmışlardı. İkincisi, bizzat iradesiz kabine, aslında hiçbir iktidar meşruiyetine sahip olmayan yapay bir oluşumdur. Üçüncüsü ülke ve ordu, en azından Edirne ve Ege Adaları'nın iadesi için savaşın devamından yanaydı. İTC, 1913 başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya ve Batı Anadolu kalpgâhındaki kamuoyunu temsil ediyordu. Dördüncüsü, bu adamlar içlerinden birini sadrazam yapmak yerine, saygın Mahmud Şevket Paşa'yı göreve getirmeyi yeğlemişlerdi. Dahası, bu atamayı onunla birlikte

önceden kararlaştırdıkları açıktı. Darbede bir etken olarak kabul görmemekle birlikte, Enver'in kumandanı (Halâskâr Zabitan üyelerinden) Hurşit Paşa'nın da işin içinde ve gerekmesi halinde X. Kolordu'nun desteğini vermeye hazır olması da muhtemeldir. O sırada fiilen İstanbul'da konuşlandırılmış bulunan X. Kolordu'nun, darbenin başarısını gerekirse askerî imkânlarla sağlaması pekâlâ mümkündü. Son ve en az öncekiler kadar önemli bir etken de, tarihin Talat, Enver ve Cemal'i doğru zaman ve mekânda bir araya getiren cilvesiydi.

Ortak notayı derhal reddeden yeni hükûmet, çarpışmaların yeniden başlaması için planlamaya girişti. Fiili Osmanlı yanıtı 30 Ocak 1913'e kadar verilmemesine karşın, harekât inisiyatifini yeniden ele geçirme ve Edirne'yi kurtarma planları hâlihazırda epeyce ilerlemişti. Dâhiliye nazırı sıfatıyla payitahtta kalan Talat istisna, darbenin fedaileri derhal rütbe ve eğitimlerine uygun askeri görevlere atandılar. X. Kolordu kurmay reisliği görevine dönen Kaymakam Enver Bey, Hurşit Paşa'yla birlikte, Şubat'taki Şarköy çıkartma harekâtını planladı ve uyguladı. Miralay Cemal Bey, Çatalca Ordusu'ndaki bir Redif tümeninin kumandasına yeniden atandı.

Ateşkesin Etkileri

Ateşkes, Bulgarlar, Sırlar ve Karadağlılara karşı mücadelede Osmanlı ordusunun çok ihtiyaç duyduğu bir soluklanma dönemi yaşattı. Ateşkes süresince yürütülen yoğun bir talim programı Redifleri cephe hatlarında kullanma imkânı sağladı. Ayrıca, bu süre boyunca, asker, top ve levazımı Anadolu'nun derinliklerinden sevk etme fırsatı bulundu. Gelgelelim, ateşkesin muhtemelen en önemli etkisi, Osmanlı ordusunun uğradığı psikolojik dönüşümdü. Çatalca'da Bulgarları yenen Türklerin zafer gururunu ordunun en alt düzeylerine kadar işlemek için zamana ihtiyaçları vardı. Ocak 1913'e gelindiğinde, Osmanlı ordusu taarruzu yenilemek için psikolojik bakımdan her düzeyde (en azından Trakya'da) hazırды. Bu, olağanüstü bir dönüşümdü.

VIII

TRAKYA HAREKÂTI, 1913

Kumanda Yetkesi

23 Ocak 1913'te Nazım Paşa'nın öldürölmesi neticesi, Osmanlı komutanlığı değışti. İTC ertesi gün Mahmud Şevket Paşa'yı hem yeni Harbiye Nazırı hem de Sadrazam olarak atadı. Aşırı enerjik bir komutanlık sergileyen Nazım Paşa, Doğu Cephesi seyyar ordularını doğrudan yönetmek için savaş meydanına kadar gitmişti. Ölümüyle birlikte, yaklaşık bir hafta boyunca, Osmanlı ordusu kelimenin tam anlamıyla başsız kaldı. Faal bir komuta yürötmeye çok az ilgi duyan halefi Mahmud Şevket Paşa, savaşı sürdürmek üzere siyasî mutabakat yaratmakla uğraşıyordu. Harbiye Nezareti'ne gerektiğinde zaman ayıramamakla beraber, bu makamı bırakmakta da isteksiz davrandı. Göründüğü kadarıyla, tek bir kişinin hem harbiye nazırı hem de EHU reisi olarak iş görebileceğı düşüncesinden rahatsız olmayan Mahmud Şevket Paşa yenilikçi bir çözüm buldu: Yemen'deki 18 aylık görevinden yeni dönmüş olan EHU reisi Ferik Ahmet İzzet Paşa'yı kendine vekil atadı. Böylece, (artık iki farklı görevde birden bulunan) Ahmet İzzet Paşa savaş faaliyetinin doğrudan denetimini derhal ele aldı.¹ Ahmet İzzet Paşa başkumandan vekili sıfatıyla emirlerini 31 Ocak 1913'ten itibaren neşretmeye başladı. Nazım Paşa'nın ölümü aynı zamanda Çatalca Ordusu'nda da bir boşluk yaratmıştı ki bu boşluğu Ferik Ahmed Abuk Paşa dolduracaktı.

Çatalca Ordusu teşkilatında başkaca önemli bir değişiklik olmamış, muharebe hattındaki üç Nizamiye kolordusu ile ihtiyattaki üç mürettep kolordunun temel düzeni aynı kalmıştı. Akmaya devam eden ihtiyatların büyük kısmı I., II. ve III. kolordulara gönderilmekle birlikte, intikal halindeki Yozgat Redif Tümeni II. Mürettep Kolordu'ya tahsis edilmişti. Neredeyse tüm topçuları Bulgarlarla temas halindeki Nizamiye kıtalarına özellikle tahsis eden bu düzenleme, kolorduların güçleri arasında büyük eşitsizlikler yarattı. Tablo 8.1, ilk ateşkesin sonu itibarıyla Çatalca Ordusu'nda mevcut altı Osmanlı kolordusu arasındaki eşitsizliği gösteriyor. Bundan başka, Edirne Kalesi veya Gelibolu Yarımadası'ndaki kuvvetlerin tertibinde de önemli hiçbir değişiklik yapılmamıştı.

Stratejik Planlama

Ahmet İzzet Paşa Yemen'den döndüğünde, olgunlaşmış bir stratejik plan ve önemli bir toplanma sürecindeki Osmanlı kuvvetlerini buldu. Paşa'nın uzayan yokluğu sırasında boş durmayan EHU, muharebenin seyrini değiştirecek bir plan üzerinde ateşkes boyunca büyük bir sabır ve özenle çalışmıştı. Bu, çevirme harekâtının önemini vurgulayan EHU'nun operasyonel ve stratejik inançlarına sadık, cesur bir plandı.

TABLO 8.1 Çatalca Ordusu'nun Mevcudu, 1 Şubat 1913

Kolordu	Zabit	Nefer	Tüfek	Top	Makineli Tüfek
I. Kolordu	835	27.987	21.142	83	12
II. Kolordu	1.024	38.533	31.942	112	20
III. Kolordu	1.325	35.767	25.404	146	39
I. Mürettep Kolordu	409	14.503	10.915	0	0
II. Mürettep Kolordu	561	20.561	16.311	8	12
III. Mürettep Kolordu	374	21.010	18.948	0	0
Müstakil Süvari Livası	137	3.699	1.968	8	4

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 76-77.

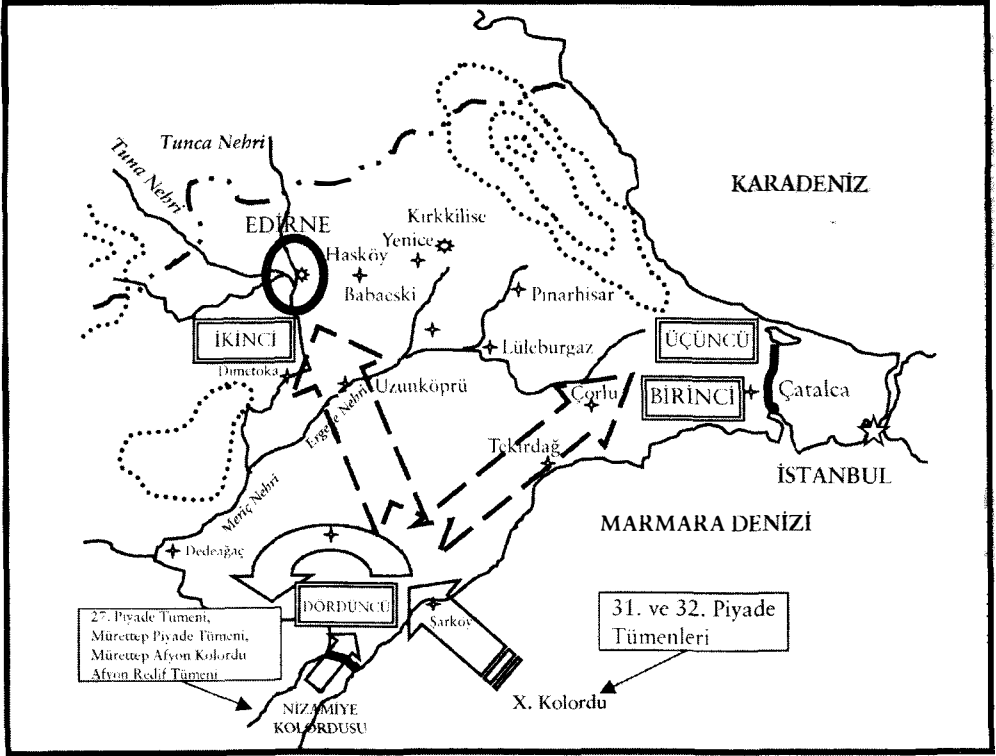
Cepheye sevk edilmek üzere gelen talimli birlikler, ekseriyetle, uzak Kafkasya'da konuşlandırılmış Üçüncü Ordu'dan geliyordu. Batıya sevkıyat 22 Kasım 1912'de başlamıştı, ama Trakya'daki ilk muharebelere yetişememişlerdi. 1912 Aralık başında, Çatalca Ordusu'nun payitahtı savunmaya kesinlikle yeterli olduğu bariz hale geldikçe, EHU taarruz harekâtını bu taze kuvvetlerle yenileme olasılığına kafa yormaya başladı. Üçüncü Ordu mensubu son büyük birlikler, varış sırasıyla, 28 Aralık 1912'de İzmit'te toplanan 31. Nizamiye Piyade Tümeni; 4 Ocak 1913'te İstanbul'a gelen 4. Aşiret Süvari Tümeni; 19 Ocak 1913'te Bandırma'ya gelen 32. Nizamiye Piyade Tümeni ve 26 Ocak 1913'te İstanbul'a gelen Mamuretülaziz Redif Piyade Tümeni idi.² EHU, X. Mürettep Kolordu'yu bu birliklerin emir ve komutası için 1 Ocak 1913'te faal hale getirdi. Yemen'deki 14/2. Piyade Taburu; 6. Nişancı Taburu; 1. Schneider Topçu Taburu; ekser mevcudu 2. Schneider Topçu Taburu'na mensup bir Mürettep Cebel Havan Taburu ve bazı kolordu istihkâm müfrezelerinden oluşan müfrez görevli küçük birlikler topluluğu da X. Mürettep Kolordu'ya bağlandılar. Kolordu kurmayını oluşturmak için gereken zabitler de bunlardan çekildi.³ X. Mürettep Kolordu kumandanlığına Mirliya Hurşit Paşa, kurmay başkanlığına da Kaymakam Enver Bey (daha sonra Enver Paşa) getirildi. Bunlardan başka, 30. Piyade Tümeni de Üçüncü Ordu'dan İstanbul'a sevk edilmiş, fakat bu birliğin Gelibolu Yarımadası'ndaki kuvvetlere katılması planlanmıştı.

Orta Anadolu'nun çetin koşullarında ve kış ortasında uzun (1.000 kilometrelik) bir yolculuk yapan bu kuvvetlerin tertibi ağır ilerliyordu. Sıhhiye ve hastane birimlerine öncelik veren kurmaylar bunları çok geçmeden muharebeye hazır hale getirdiler. Her piyade tümenine mahalli bir süvari müfrezesi tahsis edildi ve Yemen'den gelen taburlar da bu tümenlere dağıtıldı. Genele bakıldığında, X. Mürettep Kolordu son derece güçlü ve iyi teçhizatlı bir vurucu gücü temsil ediyordu. Çatalca ve Gelibolu Yarımadası'nda düşmanla temas halindeki Osmanlı doğu cephesi ordularının bütün hattının toplamda yaklaşık 60 kilometre kadar olduğu düşünülürse, X. Kolordu'nun nereye konuşlandırılacağı esas stratejik sorundu. Da-

hası, hâlihazırda Osmanlı askeriyle iyice dolmuş bu cepheler, iyi hazırlanmış Bulgar birliklerinin karşısındaydılar. Ayrıca, Selanik'in düşmesi ve Yunan deniz ablukası neticesi, Arnavutluk ile Epir'deki Garp Ordusu'na taze kuvvet de gönderilemiyordu.

Stratejik ve operasyonel inisiyatifi ele geçirmek amacındaki EHU, 1913 Aralık ortasında (bir kez daha) yaratıcı ve yenilikçi bir çözüm üretti: Türkler, Marmara Denizi'nin batı kıyısına kolordu düzeyinde, tam teşekküllü bir çıkarma harekâtı yapmaya karar verdiler. Gelibolu Yarımadası'ndaki mürettep kolordu çıkartmayla eşzamanlı olarak kuzeye hücum ederken, Edirne garnizonu ve Çatalca Ordusu da şaşırtma taarruzları yürütecekti. Türklerin birkaç avantajı vardı. İlk, şimdi doğu cephesinde ellerinde fazladan birlikler bulunuyordu. İkincisi, Marmara Denizi'nde hâkimiyete ve yeterli sayıda nakliye gemisine sahiplerdi. Üçüncüsü, komutanlara ve onların Bulgarlarla başarılı bir savaş vereceğine dair inanç da tazelenmişti. Türklerin ayrıca kendilerine karşı işleyen stratejik bir zorunlulukları da vardı: Kuşatılmış ve durmaksızın zayıflayan müstahkem Edirne şehri. Bu tarihi başkenti kurtarmada başarısız olunursa 60.000 muharip asker kaybedilmekle kalmayacak, ortak Sırp-Bulgar ordusu Trakya'daki başka harekât için de serbest kalacaktı. Karmaşık bir (ordu ve donanma) müşterek harekâtın planlanması, talimi ve yürütülmesi açısından da dezavantajlar söz konusuydu. Türklerin bu tür harekâta ne deneyimi ne de doktrinleri vardı.

Gözüpek Osmanlı planı, X. Mürettep Kolordu'nun hızla, Bulgarların zayıf olduğu bilinen Şarköy yakınında sahile çıkarılmasını gerektiriyordu. Çıkarma yapılır yapılmaz, kolordu batıya ilerleyip Bulgar Dördüncü Ordusu'na arkasından saldıracak ve ardından Kavak ateşkes hattı boyunca Gelibolu Yarımadası'nı istilâ edecekti. Türkler, Bulgar Dördüncü Ordusu'nun mevziini, hiçbir kaçıışı olmayan bir kazana dönüştürmeyi planlıyorlardı. Saldırgan Türkler, bir kez daha, düşmanlarını bir çevirme ve yok etme seferi aracılığıyla kesin olarak yenilgiye uğratmak niyetindeydiler. Ahmet İzzet Paşa geldiğinde planın nihaî aşamalarına ulaştığını ve birliklerin ateşkes biter bitmez saldırmaya hazırlandıklarını gördü.⁴ X.

Harita 8.1 Şarköy Harekât Planı, 8 Şubat 1913

Mürettep Kolordu ve Gelibolu Ordusu'nun Mürettep Kolordusu Dördüncü Ordu'yu ezer ezmez, birleşik Osmanlı kuvvetleri Edirne'ye veya Çatalca'ya ilerlemekte serbest kalacaktı. Harita 8.1'de, ilk plan ile muhtemel takip harekâtı gösteriliyor. Güçlü Çatalca Ordusu'na, mahalli taarruzlarla Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularını oldukları yere çivilemek hariç, hiç rol verilmemişti.

Bolayır Muharebesi

Ateşkes süresince Türkler, Gelibolu Yarımadası'nın savunması için, kale kumandanlığının emir-komuta kapasitesini aşan miktarda kuvvetlerden, Mirliya Fahri Paşa'nın başına getirildiği Müret-

tep Kuvvetler Komutanlığı'nı kurdular. Fahri Paşa'nın kuvvetleri (Harita 4.14'te gösterildiği gibi), ayrı görevleri olan iki mürettep kolorduya bölündü. Çanakkale ve Edremit Redif tümenleri yarımadayı, beş alaylık Menderes Müfrezesi ise Anadolu kıyısındaki Troya bölgesini bir çıkarmaya karşı savunma ile vazifelendirildi. Afyon Redif Tümeni Eceabat'ta ihtiyata ayrıldı. Trabzon Redif Tümeni'nin alaylarından oluşturulan Mürettep Piyade Tümeni ile 27. Nizamiye Piyade Tümeni, Bolayır kıstağını savunma görevine verildiler. Bu tümenlerin kuzeyindeki Kavak Müfrezesi, Bulgarlara karşı ateşkes hattını korumaktaydı.

Bulgarlar ateşkes esnasında Gelibolu'da son derece faal olmuşlardı. Bulgar Genelkurmayı, uzatılmış Kavak hattı boyunca yapılacak eşgüdümlü harekât için yeni Dördüncü Ordu'yu Ocak ortasında Malkara'da faaliyete geçirdi. General Stiliyan Kovaçef kumandasındaki bu yeni ordu, 92.289 subay ve er mevcuduyla güçlü bir kuvvetti.⁵ Dördüncü Ordu'nun ana birlikleri, 7. "Rila" Piyade Tümeni, 2. "Trakya" Piyade Tümeni, yeni tertip edilmiş Makedonya-Trakya Gönüllü Piyade Tümeni (her üçü de güçlü, üç tugaylı Bulgar tipi tümenler) ve bir Mürettep Süvari Tümeni'nden oluşuyordu.⁶ Dördüncü Ordu, Kavak ateşkes hattının yaklaşık on kilometre gerisinde teksif edilmişti, ama muharebeye hazır durumdaydı.

Ateşkes 3 Şubat 1913 günü saat 19:00'da sona erdi ve ertesi gün sabahın erken saatlerinde, Bulgar 7. Piyade Tümeni ilerlemeye başladı. Aynı anda, Dördüncü Ordu'nun diğer iki tümeni de de güneye ilerlemeye koyuldu. Gücsüz Osmanlı Kavak Müfrezesi Bulgarların önünde düzenli şekilde çekilmeye başladı; bununla birlikte, Osmanlı donanmasının karaya hatalı indirdiği bir müfrezenin geri alınması gerekti. O gün Şarköy düştü ve Bulgarlar 5 Şubat'ta Kavak Nehri'ni geçtiler. Türkler Bolayır hatlarının güvenliğine çekildiler; fakat Bulgar Dördüncü Ordusu, 6 Şubat'ta, Türk hatlarına yaklaştı ve yarımada kıstağında topçu düellosu başladı.⁷

Mürettep Kuvvet komutanı, 5 Şubat 1913'te Eceabat'taki karargâhından, çatışma halindeki tümenlerin bir taarruz planlamaya başlamasına dair Bolayır'a emir gönderdi. Yaklaşan çıkartmanın gizliliği sebebiyle (asker sevkıyatı hâlihazırda İstanbul ve Bandır-

ma'da tanzim ediliyordu), kurmay başkanı Binbaşı Ali Fethi Bey, emirleri kuzeye bizzat götürdü. Bununla birlikte, mürettep cephe kumandanı, güçlü topçu desteğindeki düşmanın mevzilerine yaklaşmış bulunduğunu, dolayısıyla olumlu bir taarruz için fırsat penceresinin kapanmakta olduğunu 6 Şubat sabahı bildirdi.⁸ Türkler Kavak ateşkes hattına açık bir yaklaşma yerine, şimdi yarımada kıstağının karşısında siperlenmekte olan on dört adet topçu bataryasının desteğindeki dört taburlu bir Bulgar piyade alayıyla karşı karşıyadılar. Ne var ki, harekâtın önemi yüzünden, taarruz planı iptal edilmedi. Ancak, Bulgar 7. Piyade Tümeni'nin büyük bölümü 8 Şubat 1913'e gelindiğinde mevzilenmiş durumdaydı.

Türk planı yalın ve dolaysızdı. Mürettep Piyade Tümeni soldan, yan yana iki piyade alayıyla saldıracaktı. 27. Piyade Tümeni, yine iki piyade alayı yan yana olmak üzere, sağdan hücum edecekti. Bu iki tümene, Bulgar 7. Piyade Tümeni hattını yarma görevi verilmişti. Taarruz kuvvetinin ardından gitme görevi, Afyon Redif Tümeni (Eceabat'taki görevinden serbest bırakılmış) ve 30. Nizamiye Piyade Tümeni'nin (9-10 Şubat'ta İstanbul'dan Gelibolu'ya gelmesi planlanan) hatırı sayılır ikinci bir ihtiyat kademesine verilmişti. Ana Türk savunma hattı Bolayır köyünün güneyinde uzanıyordu; hücum alaylarına ise köyün hemen kuzeyindeki taktik toplanma alanları ayrıldı. Bulgar hatları iki alçak tepedeki toplanma alanlarının iki kilometre kadar kuzeyinde yer alıyordu. Şarköy çıkartmasıyla eşgüdümlü olacak biçimde zamanlanan taarruz için askerlere 7-8 Şubat 1913 gecesi özel harekât emirleri (Tablo 8.2) çıkarıldı.

Tümen kumandanlarınca alınan özel emir, saat 02:00'da alay ve tabur kumandanlarının da eline geçmişti. Saat 02:30 olduğunda, tüm kademelerdeki kurmay subaylar askerlere verilecek yazılı emirler üzerinde çalışmaya koyulmuşlardı.⁹ Her bir neferin yaklaşan muharebede ihtiyaç duyacağı levazımı belirlemek ve askerlerin taşıyacağı ağırlığı azaltmak üzere tanzim edilen emirler, nefer başına muharebe hamulesini bir tüfek, 150 mermi, bir matara, küçük bir siper küreği, bir ekmek torbası ve bir yaygı olarak sayıyordu. Geri kalan teçhizatın ise hayvanlarla taşınması emredildi. O gece daha sonra, piyade tümen kumandanları harekâtın eşgüdümünü

tartışmak üzere bizzat toplandılar. Saat 05:30'da tümenler alaylarını başlama noktalarına hareket ettirmeye hazırды. Her iki tümenin kurmay başkanları, planlandığı üzere saat 08:00'da başlayan taarruzun ilk yarım saati içinde, düşmanın ilk tepkisinin ihmal edilebilir düzeyde kaldığını ve ilerlemenin sürdüğünü bildirdiler.

TABLO 8.2 Özel Harekât Emri, Mürettep Kuvvet Komutanı, 7 Şubat 1913 (Özet)

1. Düşman kuvvetleri 128 ve 240 numaralı tepelerdeki Kuru Çiftliği'nin kuzeyinde yer almaktadır. Bu kuvvetler, yeni kazılmış mevzilerde iki piyade alayı, iki seyyar batarya ve iki cebel bataryasından oluşmaktadır. Topçu da içeren diğer düşman kuvvetleri, Şarköy yakınlarında mevzilenmiştir.
2. X. Mürettep Kolordu yarın sabah Şarköy'e çıkartma yapacaktır.
3. Mürettep Piyade Tümeni ve 27. Piyade Tümeni, Karahisar Redif Alayı ve Mürettep Süvari Alayı birlikleri yarın sabah taarruz edecektir.
 - a. Trabzon Redif Alayı ve bir cebel bataryasının desteğindeki Mürettep Piyade Tümeni, Tepe 276'yı ve [Bulgar mevziinin ortasındaki] kıyıya bitişik araziye ele geçirmek üzere hücum edecektir.
 - b. 27. Piyade Tümeni, bir seyyar bataryayla birlikte, Tepe 276'nın güneydoğusundaki tepeleri ele geçirmek üzere saldıracaktır.
4. Mürettep Süvari Alayı, 27. Piyade Tümeni'nin Marmara Denizi tarafındaki sağ cenahını koruyacaktır.
5. Mürettep Kuvvet komutanının kumandası altında ve Mürettep Piyade Tümeni'nin gerisinde konuşlandırılacak genel bir ihtiyat Afyonkarahisar ve Trabzon Redif alayları ile bir cebel bataryasından oluşturulacaktır.
6. Tümenler yarın sabah 08:00'da beraberce iki kilometre ilerleyerek düşmana taarruz edecektir. Topçu, temas ilerleyişi esnasında düşman mevzilerine örtme ateşi açacaktır.
7. Genel ihtiyat kuvveti taarruz kuvvetlerinin ardından ilerleyecektir.
8. Tümen hastaneleri, yaralıların tahliyesi konusunda Gelibolu [kasaba] Hastanesi'yle işbirliği yapacaktır.
9. Harekât hedeflere ulaşıncaya kadar sürdürülecektir.
10. Mürettep Kuvvetler karargâhı yarın sabah 07:00'da, genel ihtiyattaki Trabzon Alayı'yla birlikte konuşlanacaktır.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 139-40.

Savunmadaki Bulgar Rila Tümeni'nin 1. Tugay'ına bağlı iki alay Türklere karşı hazırды: 13. Piyade Alayı Ege (batı) tarafını, 22. Piyade Alayı ise Marmara Denizi (doğu) tarafını tutuyordu. 3. Tugay acil ihtiyatta bulunuyordu. Türkler düşman piyade tehdidini doğru tespit etmişler, ama Bulgar topçusunu çok hafife almışlardı. Bulgarların elinde yaklaşık 16 topluk dört batarya yerine tam 78 parça top vardı.¹⁰ On dört adet batarya, savunmacı alayların tam arkasında doğrudan destek vermek üzere konuşlandırılmıştı. 9. Topçu Alayı'nın altı bataryası da, 3. Tugay ile birlikte arkaya konuşlandırılmıştı. Osmanlı Mürettep Kuvveti'nin taarruzcu piyadelerine topçu desteği ise, 36 toptan oluşan dokuz bataryadan ibaretti. Türklerin elinde neredeyse iki kat fazla piyade bulunmasına karşın topçu destekleri kesinlikle zayıf kalmıştı. Pek az perdelenme sağlayan, çoğunlukla çıplak ve dolayısıyla savunmadaki Bulgarlara mükemmel atış alanları sunan arazi taktik sorunları daha da büyütüyordu.

Saat 09:30 olduğunda, Osmanlı taarruzu olanca hızıyla sürüyordu. 27. Piyade Tümeni cephesindeki 73. ve 79. piyade alayları omuz omuza, sadece 1.800 metrelik bir hatta saldırıyorlardı. Bitişik Mürettep Piyade Tümeni cephesindeki 9. Nişancı Alayı da 800 metrelik dar bir hatta taarruz etti. Ege Denizi kıyısında, Mürettep Tümen'in 8. Nişancı Alayı da hücumla geçti. Osmanlı nizamiye alayları, tüfek ve topçu ateşi altında ilerlerken zorlansalar da, Bulgar mevzilerine yaklaşmayı başardılar. Zayıat çok ağırdı. Neredeyse ele geçmek üzere olan birkaç Bulgar bataryası geri çekilmek zorunda kaldı. Türkler, başarının eşiğinde gibi görünen merkezdeki 9. Nişancı Alayı'nın taarruzunu desteklemek üzere ihtiyatlarını (Trabzon Redif Alayı) cepheye sürdüler. Tam öğle civarında, Türkler bitap düştüler ve öğle sonrasının ilk saatlerinde Bulgarlar tugay ihtiyatları olan 22/3. Piyade Taburu'nu cepheye sürdüler. Çok şiddetli geçen çarpışma neticesi, Osmanlı Piyade Tümen karargâhına maneviyatın çöktüğü ve askerlerin geri çekilmekte olduğuna dair raporlar sükun etmeye başladı.¹¹ Türkler muharebeyi kaybetmişti. Akşam saat 18:00 olduğunda, Mürettep Kuvvet başarısızlığını kabul etti.

Taarruz eden iki Osmanlı piyade tümenindeki zayıat, mücadelenin çaresiz niteliğini yansıtacak şekilde, felâket düzeyindeydi. Türk Genelkurmayı'nın (1993'te yazılan) resmî tarihi ne taarruz kuvvetinin ne de zayıatın miktarını belirtir. Richard C. Hall, Osmanlı kayıplarını 6.000 şehit ve 18.000 kadar yaralı olarak verir.¹² Taarruza katılan beş Osmanlı piyade alayı ile destek kuvvetlerinin toplam mevcudunun 15.000 asker civarında olduğu düşünülürse, bu biraz yüksek gibi görünebilir. Bulgar zayıatı 114 ölü ve 416 yaralı olarak verilir. Düşman hatlarında önemli bir varlık gösteren Türkler bir dizi Bulgar bataryasını neredeyse ele geçirecek gibi olduklarına göre, Bulgar zayıatı da olduğundan düşük gibi görünüyor. Muharebe, bizzat Gelibolu Yarımadası ve Birinci Dünya Savaşı'nın birçok cephesinde gelecek çarpışmaların habercisiydi. Makineli tüfekler ve modern toplar desteğindeki siperlenmiş piyade üzerine cepheden taarruz, aşırı derecede zayıata uğrayıp başarısız kalmaya mahkûmdu.

EHU'nun özgün planı, Gelibolu Yarımadası'nın en dar yerinde Bulgarların savunduğu tepelere kasıtlı bir cephe taarruzu olarak tasarlanmamıştı. Osmanlı planı, dört piyade tümenine kadar çıkacak güçlü bir kuvvetle Kavak ateşkes hattından genel bir ilerlemeyi öngörmüştü. Gelgelelim, hızla ilerleyen Bulgar Dördüncü Ordusu, Kavak Müfrezesi'ni birkaç gün içinde geri püskürtünce, Bulgar 7. Piyade Tümeni yarımadanın en dar kıstağını bir şişe mantarı gibi tıkamıştı. İdeal olarak, Türkler hemen karşı taarruz yapmış olmalıydılar, fakat Mürettep Kuvvet'in taarruzu doğrudan doğruya Şarköy çıkarmasının zamanlamasına bağlıydı. Böylelikle, neredeyse hiç direniş görmeyen Bulgarlar bölgedeki en iyi savunma arazisini işgal etmiş ve Türklerin bahtsızlığına, bu kazanımlarını en faydalı şekilde kullanmayı başarmışlardı.

Şarköy Çıkarması

X. Mürettep Kolordu kurmay heyeti, harekât görev talimatı almaları üzerine 7 Ocak 1913'te, aşırı gizlilik içinde, Şarköy

çıkarmasını planlamaya koyuldu.¹³ Harekât Osmanlı Harbiye Nezareti'nin (ve daha sonra, EHU reisinin) doğrudan yetkisi altında olup kolordu kurmayları görev ve planlama talimatlarını doğrudan EHU'dan almış bulunuyorlardı. Kafkasya'dan gelmekte olan Üçüncü Ordu birlikleri için çıkarma limanlarını belirleyen harekât talimatı, belirli gemileri bu kuvveti sevk etmekle görevlendiriyordu (bkz. Tablo 8.3).

Yükleme talimatından da görülebileceği gibi, bütün piyade ve bir kısım topçu birinci kademe olarak karaya çıkarılacak, kalan topçular ve süvari alayı ise birinci kademe ihtiyatına ayrılacaktı. Redif tümeninin yarısıyla cephe katarı ikinci kademeyi teşkil ediyor, süvari tümeni ise üçüncü kademe ihtiyatı sıfatıyla geride tutuluyordu. Harekât talimatı, aynı zamanda, X. Mürettep Kolordu'nun çıkarmadan önce gerçekleştirmesi gereken bir dizi hazırlık önlemiyle ilgili son derece net bilgi vermekteydi.¹⁴ Tüm birliklerin (ağır ve kimi zaman gereksiz eşya ile teçhizatı terk etmek suretiyle) hafifletilmesi talimatı verildi. Zabitlere, her bir neferin sırt çantasını bizzat denetlemeleri söylendi. Alay nakliye arabalarının ambara kaldırılması emri verildi. Taze ekmek alınamayacağından, her askerin beş günlük peksimet esas kumanya, bir günlük peksimet de yedek kumanya alması için talimat verildi. Temel hamule bir pelerin, bir battaniye, bir silah, cephe, bir siper küreği ve bir yarım çadır olarak belirlenmiş ve aynı zamanda, 10.000 kum torbasıyla eşit sayıda yarım çadır tedarik edilmesi talimatı kolordu kurmay heyetine verilmişti. Dahası, sıhhiye ve (telefon, telsiz ve helyograf dâhil) muhabere müfrezelerinin de güçlendirilmesi bildirilmişti. Piyade tümenleri de muazzam miktarda erzak ve mühimmat depolayacaklardı; söz gelimi, 31. Piyade Tümeni'ne 120 ton peksimet, 2.100 kutu fişek ve 8.112 adet top mermisi getirtmesi emredildi (diğer iki tümenin de benzer yükümlülükleri vardı).

**TABLO 8.3 Yükleme Talimatı, X. Mürettep Kolordu,
7 Ocak 1913**

<i>Birlik</i>	<i>Çıkarma Limanı</i>	<i>Gemiler</i>	<i>Yükleme Günü</i>	<i>Çıkarma Kademesi</i>
31. Piyade Tümeni	İzmit Derince	<i>Gülcemal</i> <i>Seyyar</i> <i>10 Temmuz</i> <i>Mahmud Şevket Paşa</i>	1	Birinci
32. Piyade Tümeni	Bandırma	<i>Güzel Girit</i> <i>Tabir</i> <i>Kızılırmak</i> <i>Manosis</i> <i>Pertikopis</i> <i>Necat</i>	1	Birinci
Mamuretülaziz Haydarpaşa Redif Tümeni		<i>Kembiriç</i> <i>Iskaramanta</i> <i>İzmir</i> <i>Mürefte</i> <i>Nilüfer</i>	1	Birinci (5 tabur) İkinci (4 tabur)
30. Topçu Alayı	Derince	<i>Plevne</i> <i>Millet</i> <i>Heybeli</i>	1	Birinci
Müstakil Schneider Topçu Taburu	İstanbul	<i>Selamet</i>	1	Birinci
Cebel Havan Taburları (2)	İstanbul	<i>Mithatpaşa</i>	1	Birinci ihtiyat
5. Süvari	İstanbul	<i>Karadeniz</i>	1	Birinci ihtiyat
Aşiret Süvari Tümeni	Üsküdar	<i>Akdeniz</i>	1	Üçüncü ihtiyat
	Haydarpaşa	<i>Bezmailem</i>		
Katarlar ve Mühimmat Kolları	İstanbul Haydarpaşa	<i>Gülcemal</i> <i>Seyyar</i> <i>10 Temmuz</i>	1	İkinci ihtiyat

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 192-93.

X. Mürettep Kolordu kurmay heyeti, yükleme planlaması talimini müteakip, gemilerin ekseriyetle (araba ve teçhizat değil) sadece yolcu taşımaya muktedir olması nedeniyle, ek yükleme gerektiğine karar verdi. Arabalı vapurlar tekerlekli arabaları (ve topları) gerektiğinde hızla taşıyabiliyordu. Bundan başka, ihtiyaç duyulursa, kumsala asker indirmek için mavnaların kullanılması düşünüldü. Bu yüzden, 31. Piyade Tümeni ve 30. Topçu Alayı için iki vapur ve beş mavnaya; 32. Piyade Tümeni için üç vapur ve dokuz mavnaya; Mamuretülaziz Redif Tümeni için ise üç vapur ve dokuz mavnaya birinci kademe için fazladan olarak el konuldu.

Taarruz hazırlıklarında öncelik taşıyan lojistik planlama sürecine Osmanlı donanma kurmayları da katıldı. Gemileri hızla yüklemek için gereken rıhtımların sayıları, uzunlukları ve istiap hadleri donanma kurmayları açısından özellikle önemli bir konuydu. Bu tesisleri sessiz sedasız incelemek üzere limanlara deniz subayları gönderildi. Bu son derece güç girişimin planlama ve eşgüdümünü daha da hızlandırmak isteyen Harbiye Nezareti, Osmanlı İmparatorluğu'nda çok yaygın bürokratik kırtasiyeciliği aşmak amacıyla iki özel komisyon kurdu.

Harekât büyük bir gizlilik perdesiyle örtüldükten sonra, Osmanlı kumandanları adamlarını, teşebbüsün gerçek niteliğini açığa vurmaksızın, uygun bir talimden geçirmeye giriştiler. Düşük rütbeli subaylar ve kurmaylar için sınırlı talim tatbikatı vardı, ama tam ölçekli çıkarma tatbikatına izin verilmedi. Öngörülmüş olduğu gibi, çoğu gemi (hasarsız ele geçirilecek) rıhtımlara doğrudan yanaşıp yükünü boşaltacağından, askerler gemiye binme noktalarındaki iskele ve rıhtımlarda yükleme ve boşaltma alıştırmaları yaptılar. Etkili yükleme ve askerleri gemilerinde istifleme konularında ilerleme kaydedildi; örneğin, bir bölük için gerekli kabul edilen 900 metrekaare mekânın pratikte 700 metrekaareye indirilebileceği görüldü.¹⁵ Taktik talim, süngü hücumunun altını çiziyordu. Tabur ve bölük komutanlarının adamlarını cephe koşullarında tanımasını sağlayan sık taktik tatbikat, hazırlık düzeylerini yüksek bir noktaya taşıdı.

Türkler 12 Ocak 1913'te, Bulgarların Marmara Denizi boyunca uzanan zayıf kıyı kuvvetlerini güçlendirmeye başladığını öğrendiler. X. Mürettep Kolordu'nun aldığı tek kötü haber bununla da kalmadı: Mamuretülaziz Redif Tümeni, 17 Ocak 1913'te, erat arasında kolera salgını başladığını ve hâlihazırda bir taburun ekser mevcudunu hastaneye gönderdiğini bildirdi. Çok geçmeden, 2.500 asker hastalanmıştı. Gelgelelim, görev planlaması ve asker talimi devam etti. 32. Piyade Tümeni'nin talimini gözlemlemek üzere 29 Ocak'ta bir torpidobotla Erdek'e gelen kolordu kurmay başkanı Kaymakam Enver Bey, Bulgarlarla ateşkesin çökme tehlikesinin yakın olduğu haberini getirdi. Bu durum nedeniyle, donanma kurmayları 31 Ocak'ta nakliye gemilerini yükleme limanlarına hareket ettirdiler. Kolordunun başlıca kurmay subayları da yüklemenin planlandığı gibi yürümesini sağlamak üzere limanlara geldiler. Kötü hava birkaç geminin gelişini geciktirdi, fakat 1 Şubat 1913 itibariyle yükleme başladı. Taburların 30 dakika içinde bindirilip 45 dakika içinde de ihraç noktalarında indirilebileceği denemelerde görülmüştü.

Türklerin bahtsızlığına, kötü hava ve bastıran fırtınalar harekâtın ertelenmesine sebep oldu. Çoğu asker nakliye gemilerine binmiş olduğu gibi, bazı gemiler limandan çoktan ayrılmışlardı. Balık istifi gibi sıkışık gemilerdeki korkunç koşullara kötü hava da eklenince, kurmaylar fırtınaların dinmesini beklediler. Nihayet 3 Şubat 1913'te gökyüzü biraz olsun açıldı, fakat askerler çıkartma yapacak durumda değillerdi. Gönülsüzce, askerleri kısa bir dinlenme için geçici olarak karaya çıkarma ve sonra yeniden gemilere bindirme kararı verildi. 31. Piyade Tümeni'nin bazı taburları 47 saatten fazladır gemilerde beklemekteydi.¹⁶ Hâlihazırda yola çıkmış ve daha sonra en yakın limana giren gemilerdeki diğer taburlar ise, hiç bilmedikleri Karamürsel gibi küçük limanlarda kendilerini bulmuşlardı. Tavsamaya başlayan harekâtı kurtarma çabasındaki EHU, X. Mürettep Kolordu kurmay heyetiyle istişare ederek, nakliye ve yükleme planında önemli bir

gözden geçirme yapılması emrini 4 Şubat 1913'te verdi. Nakliye filosunun öteye beriye dağılmış olduğu kabul edilmiş ve nakliye gemileri yeniden belirlenmişti (okurlar Tablo 8.3'teki Yükleme Talimatı listesi ile gemilerin fiilî yüklemesini karşılaştırabilirler). Nihayet yükleme gerçekleştiği zaman, X. Mürettep Kolordu şöyle bindirilmişti:

31. Piyade Tümeni ile 30. Topçu Alayı *Karadeniz, Akdeniz, Mithatpaşa, Marmara, Bahricedit* ve *Millet* vapurlarına,

32. Piyade Tümeni *Gülcemal, Mahmud Şevket Paşa, Seyyar* ve *Despina* vapurlarına,

95. Piyade Alayı ile 14/2. Piyade Taburu *Kembiriç* vapuruna,

1. Schneider Topçu Taburu *Necat*; Mürettep Cebel Havan Taburu *Güzel Girit*; 29. Schneider Topçu Taburu ise 10 *Temmuz* vapurlarına,

Mamuretülaziz Redif Tümeni *Tahir, Iskaramanta* ve *Trikopis* vapurlarına (ayrıca, bu tümen karantinaya aldığı tüm kolera hastalarını diğerlerinden ayrı olarak *İzmir, Dafni* ve *Heybeli* ile getirmişti);

X. Kolordu İstihkâm Bölüğü *Başlangıç*; 5. Süvari Alayı ise *Hilâl* vapurlarına.¹⁷ Mamuretülaziz Redif Tümeni'nin sağlıklı askerleri, Miralay Nuri Bey kumandasındaki Nuri Bey Müfrezesi adıyla sevk edilmişlerdi.

Askerler 5-6 Şubat 1913 gecesini yeniden gemilere binmeye başladılar. Yeniden emir çıkaran kumandanlar, birçok askerin, yanındaki beş günlük tayin istihkakının üç günlük kısmını hâlihazırda tüketmiş olması gibi sorunlara çözüm getirmeye çalıştılar. Mamuretülaziz Redif Tümeni'nde devam eden kolera salgını EHU'yu o denli kaygılandırdı ki, tümen son anda operasyonun başlangıç safhasından geri çekildi. Bununla birlikte, Tablo 8.4'te gösterildiği gibi, sevk edilen toplam kuvvet yine de heybetliydi.

TABLO 8.4 X. Mürettep Kolordu, Sevk Edilen Kuvvet

Birlik	Erat ile Zabitan		Hayvan	Tüfek	Makineli Tüfek	Top	Cephane Sandığı
	Talimli	Talimsiz					
31., 32. Piy. Tüm.	15.741	1.304	2.098	14.817	16	0	2.718
5. Süvari Alayı	506	0	534	420	0	0	31
Topçu Kuvveti	2.111	13	1.068	yok	0	48	20.772
İstihkam ve Destek	180	3	44	168	0	0	21
Toplam	18.538	1.320	3.744	15.405	16	48	23.542

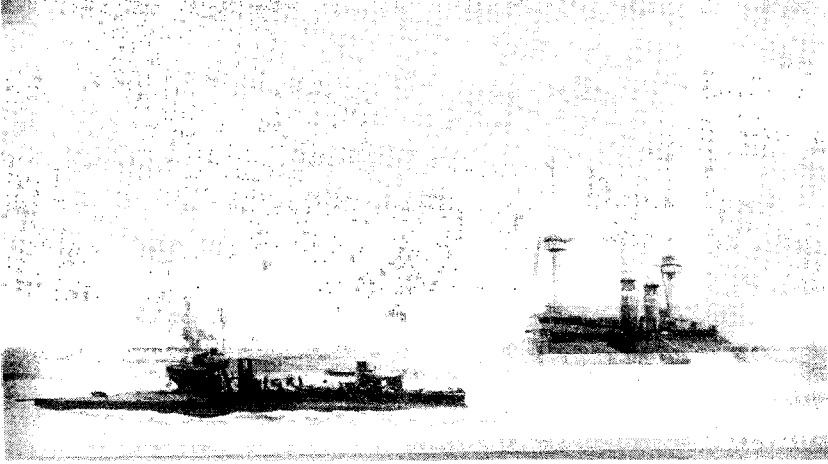
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 202.

EHU, 6 Şubat 1913'te Çatalca Ordusu'na, o akşam I. Kolordu'yla Büyük Çekmece'de (beş sahra bataryası ve iki cebel bataryası desteğinde) bir destek taarruzu yürütme emrini verdi. Benzer emirler aynı anda Gelibolu'daki Osmanlı kuvvetlerine de gönderildi. Çıkarmanın zamanlamasıyla bağlantılı taarruzlar, 8 Şubat sabahı başlayacaklardı. Kaymakam Enver Bey, Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nda kurulmuş geçici X. Mürettep Kolordu karargâhında son durum raporlarını hazırladı.¹⁸ Enver Bey, Mürettep Kuvvetler komutanı Fahri Paşa'yla doğrudan eşgüdümü yürütmesi için, Kurmay Binbaşı Tefik Bey'i özel hazırlanmış bir torpidobota bindirerek 6 Şubat akşamı Gelibolu'ya gönderdi. Kolordudan yüklemenin düzen yapıldığı ve yola çıkmaya hazır olduğu raporunu alan Enver Bey, limandan ayrılma saatini ertesi gün 18:00 olarak saptadı.

Toplanan kuvvet günün değişik saatlerinde ayrı limanlardan yola çıktı. 31. Piyade Tümeni'nin büyük bölümü 7 Şubat saat 18:00'da İzmit'ten denize açıldı. 32. Piyade Tümeni'nin yarısı saat 22:00'da Bandırma'dan, diğer yarısı ise 8 Şubat saat 12:01'de Er-

dek'ten yola çıktı. X. Mürettep Kolordu karargâhı, süvari, istihkâm ve 2. Schneider Topçu Taburu'yla beraber 7 Şubat 1913 saat 18:00'da Haydarpaşa'dan yola çıktı. Erkân-ı Harbiye Harekât Dairesi reisi Mirliva Pertev Paşa, kolordu kumandanına iyi şanslar dilemek ve askerleri uğurlamak üzere saat 15:00'da Haydarpaşa'ya geldi. Moral çok yüksekti ve muazzam bir coşku dalgası hissediliyordu. Saat 19:00'da *Nilüfer* vapuruna binen Mirliva Hurşit Paşa ile X. Kolordu kurmay heyeti, Boğaziçi'nde ilerleyip Marmara Denizi'ne girmeden önce dönüp Dolmabahçe Sarayı'nın önünde geçtiler. Hurşit Paşa, kendisine taarruz yetkisi veren son emirleri ertesi sabah telsizle denizde aldı.¹⁹ *Nilüfer* Şarköy'ün güneydoğusundaki istasyonuna 8 Şubat saat 03:00'da vardı; saat 05:00'da ise, *Yarhisar* torpidobotu Bahriye Erkân-ı Harbiyesi'nden irtibat subayı Mülazım Hamdi Efendi'yi getirdi.

8 Şubat 1913 Cuma sabahı rüzgârlı hava yüzünden deniz çok çalkantılıydı, ama yine de kuvvetleri karaya çıkarmak için uygundu. Osmanlı asker sevkıyatının büyük bölümü şafak söktüğünde limanlara ulaşmış ve karaya çıkmaya hazır durumdaydı. Ne yazık ki, donanma desteği olarak belirlenen Osmanlı zırhlı ve kruvazörleri belirlenen zamanda varmayı başaramadılar. Mülazım Hamdi Efendi geri kalan Osmanlı donanmasının bulunduğu yeri belirlemeye çalışırken, bir telsiz konuşmaları sağanağı vuku buldu.²⁰ Nihayet, saat 08:00'da, Hamdi Bey Bolayır'daki Mürettep Kuvvetler komutanından, *Barbaros* zırhlısının yolda olduğunu öğrendi. Saat 09:00 olduğunda, tam gücüne ulaşmış Bolayır taarruzunun gürültüsü Şarköy'de karaya çıkmakta olan kuvvetlerce kolayca işitilir olmuştu. Topçu destek unsuru sıfatlı Osmanlı harp filosu da görüş alanına girmiş ve Bulgarlara ateş açmıştı. Harp filosu, *Barbaros Hayreddin* ve *Turgut Reis* zırhlıları (her birinde altı adet 28 cm, on adet 10,5 cm ve altı adet 3,7 cm top), *Mecidiye* kruvazörü (iki adet 15 cm, sekiz adet 12 cm ve altı adet 3,7 cm top), ve *Berk-i Satvet* gambotundan (iki adet 10,5 cm, altı adet 5,7 cm ve iki adet 3,7 cm top) oluşuyordu. Nakliye gemileri zırhlı gemilerin arkasına geçip asker ihracı için hazırlanmaya başlayana dek bombardıman sürdü.

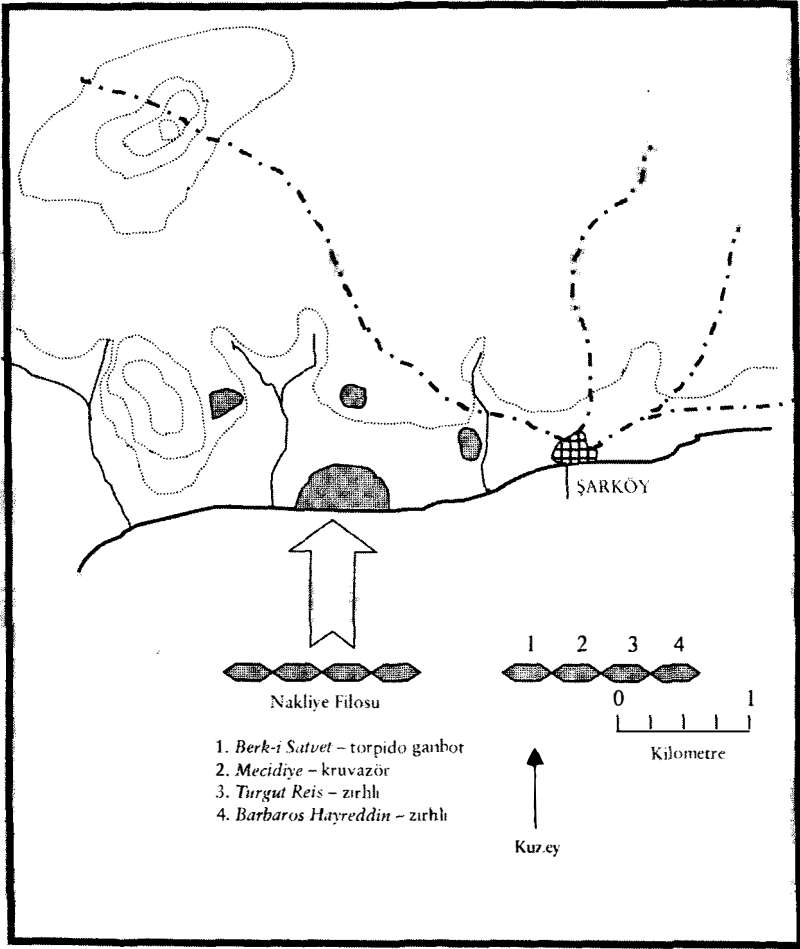

Şarköy Çıkarmasında Osmanlı Donanmasının Bombardımanı (İstanbul Deniz Müzesi)

Saat 10:00'da, aralarında kırkar metre aralık bulunan gemilerden kurulu muharebe hattı Şarköy'ün güneyinde ve kıyıdan sadece bir kilometre açıkta uzanıyordu. Binbaşı Cemal Bey kumandasındaki 95. Piyade Alayı'nın iki taburu, 32. Nişancı Piyade Taburu ve bir makineli tüfek bölüğünden oluşan 32. Piyade Tümeni'nin taarruz kademesi *Gülcemal*, *Mahmud Şevket Paşa*, *Millet*, *Despina* ve *Seyyar*'la sevk edilmişti. Saat 11:00'da başlayan çıkarmada irtibat subayı Kurmay Binbaşı Mümtaz Bey taarruz kademesine eşlik ediyor ve subayları ellerini çabuk tutmaları için uyarıyordu. Askerler kumluk, çakıllı sahile çıkabilecek pontonlarla taşındılar.²¹ Küçük (birkaç piyade bölüğü ve tek bir toptan olduğu tahmin ediliyordu) Bulgar savunma kuvveti direniş göstermeden Şarköy'ün içine çekilmişti. Saat 11:30 olduğunda, 95/3. Piyade Taburu'nun bir bölüğü, iki makineli tüfekle birlikte kıyıya çıktı ve küçük bir mevzii ele geçirdi. Bölük komutanı derhal üç muharip öncü kuvveti bir kilometre kadar içeriye sevk ederek, sahile hâkim yüksek araziye ele geçirdi ve burayı korumaya alarak, iki makineli tüfeğiyle birlikte, Şarköy'e hareket etti. Öğle olduğunda, Türkler bir kilometre çapında bir çemberin içine mevzilenmiş durumdaydılar (bkz. Harita 8.2).

Küçük vapur ve mavnalar taarruz kademesinin kalanını öğle sonrasının ilk saatlerinde kıyıya taşımaya başladılar. Saat 16:00 olduğunda, 95. Piyade Alayı'nın 1. ve 3. taburları, 32/1. Nişancı Bölüğü ve bir makineli tüfek bölüğü kıyıya çıkarak Şarköy'deki Bulgarların üzerine yürüyüşe geçmişti. Nişancı taburunun geri kalanı da bir saat sonra sahile çıkınca, kolordu kumandanı Şarköy'deki rıhtımlardan faydalanabilmek için köyün ele geçirilmesi emrini verdi. Binbaşı Cemal Bey, 95/1. ve 95/3. taburların 9. ve 12. bölükleriyle taarruzunu başlattı. Köyde siperlenen Bulgarlar, aradaki 300 metrelik açık araziye tüfek ateşine almışlardı. Cemal'in taarruzu, düşman topçusuyla çatışmaya giren bahriye tarafından örtülüyordu.²² Ne var ki taarruz başarısız oldu ve Türkler karanlığın baskısıyla durmak zorunda kaldılar. Binbaşı Cemal Bey'in tümen kumandanına saat 21:00'da verdiği rapor, ilerleyişin durduğunu teyit ediyordu.²³

Karanlık, çıkarma kuvvetine hiçbir şekilde ferahlama getirmemiş; rıhtım ele geçirilemediği için atlar, arabalar ve toplar kıyıya çıkarılamayınca Osmanlı istihkâmcıları kıyı mevziine geçici bir iskele inşa etmek için gece boyunca çalışmışlardı. Küçük gemilerin yanaşabilmesini sağlayacak şekilde, yaklaşık 30 metre uzunluğunda inşa edilen geçici iskele 9 Şubat 1913 sabahı işler duruma getirilmişti.²⁴ Bundan başka, 96/2. Piyade Taburu; 31. Nişancı Taburu ve 93. Piyade Alayı'nın birkaç bölüğünden müteşekkil yeni kuvvetler o gece sahile çıkarıldı. Kolordu komutanı Hurşit Paşa, saat 21:10'da, (Haydarpaşa'da kalıp haberleri beklemekte olan) Pertev Paşa'ya, durumunu açıklayan ve destekleyici Bolayır taarruzunun başarısı hakkında acilen bilgi isteyen bir rapor gönderdi.²⁵ Cevap olarak, Fahri Paşa taarruzunun başarısızlığını çok karamsar bir dille özetleyen bir rapor aldığı anda ise hüsrana uğradı. Gelgelelim, Fahri Paşa'nın iki tümeninin, zor da olsa, ertesi gün başka bir taarruz başlatacağı konusunda temin edildi. Hurşit Paşa bu istihbarata istinaden kuvvetini karaya çıkarıp taarruzu yenilemeye karar verdi. O gece daha sonra, EHU Reisi Ahmet İzzet Paşa, (Mamuretülaziz Redif Tümeni'nin hâlihazırda gemilere yüklü ve Şarköy kıyısına indirilmek üzere bekletilen sağlıklı askerlerinden müteşekkil)

Harita 8.2 Şarköy Çıkarması, 8 Şubat 1913

Nuri Bey Müfrezesi'nin, Fahri Paşa'ya takviye olarak Gelibolu'ya gönderilmesini emretti.

95. Piyade Alayı, 9 Şubat 1913 sabahı 06:30'da Şarköy'e taarruzunu başlattı. Bulgarlar gece boyunca takviye almışlardı ve şimdi kasabada kısa süre önce fethedilmiş Üsküp ve Selanik kentlerinden gelen Hristiyan gönüllülerden müteşekkil iki tabur bulunuyordu. Bir çevirme taarruzuna kalkan 95. Alay, kasabayı kuşatmak üzere

1. Tabur'unu batıdan, 3. Tabur'unu da kuzeyden harekete geçirdi. Türklerin kasabaya girişini ev ev gerçekleşen bir çatışma izledi. 15 ölü ve 31 yaralı veren Türkler öğleye kadar kasabayı ele geçirdiler. Bulgarlar kuzeye çekildiler, fakat bundan önce Şarköy'deki kritik iskeleyi imha etmeyi de ihmal etmediler.

Hurşit Paşa saat 08:00'da, çarpışmanın ortasında, Bolayır'daki mürettep kuvvetlerin uğradığı yıkıcı yenilgiyi eksiksiz betimleyen; muazzam zayıttan ve kılıç artıkları arasında topyekûn maneviyat çöküntüsünden bahseden bir EHU mesajı aldı.²⁶ Ayrıca, Fahri Paşa'ya yeni taarruzlara girişmeme emri verildiğinden de haberdar edilmekteydi. Saat 13:00'da bir torpidobotla kıyı mevziinden Bolayır'a hareket eden kolordu kurmay başkanı Kaymakam Enver Bey, Binbaşı Fethi ve Mustafa Kemal'le tartıştıktan sonra, fiyaskonun tam çapını onaylayarak saat 19:00'da dönecekti.

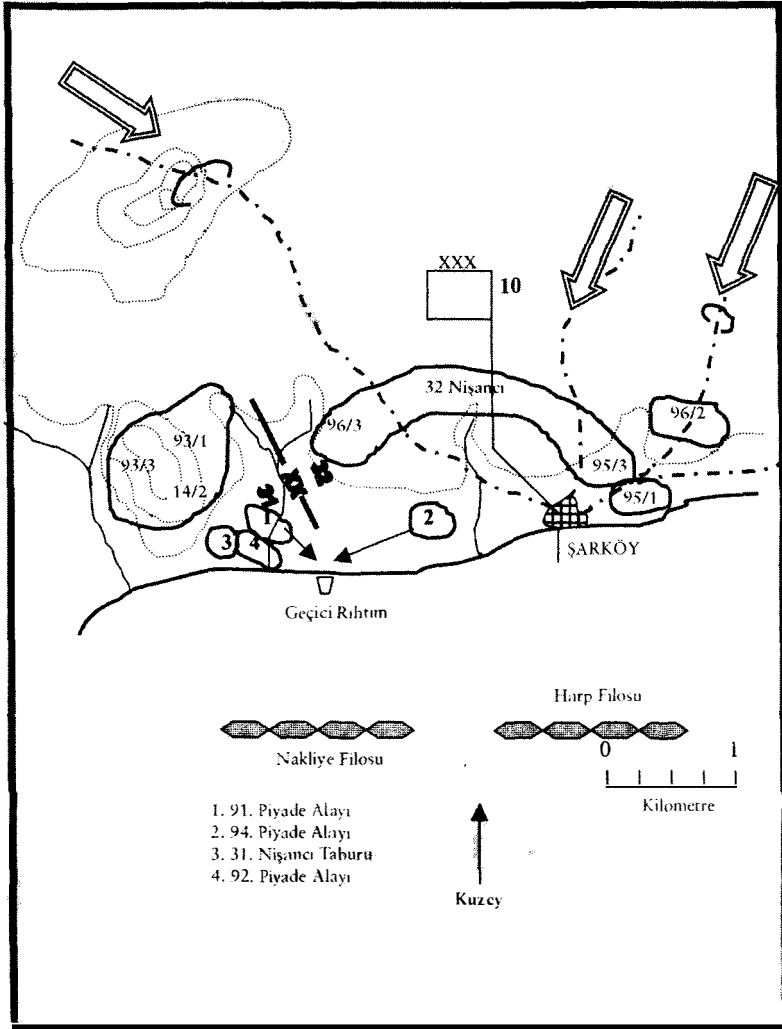
Bununla birlikte, gün ortasına gelindiğinde, her iki piyade tümen karargâhı ve kolordu karargâhı da kıyıya çıkmıştı. 14/1. ve 92/1. piyade taburları ile iki diğer makineli tüfek bölüğü sahile ayak bastı. 1. Schneider Topçu Taburu akşamüzeri sularında karaya indirildi. Saat 22:00 olduğunda, X. Mürettep Kolordu, dokuz piyade taburu, iki nişancı taburu ve iki makineli tüfek bölümünü ihraç etmiş bulunuyordu.²⁷ Her tabur ayrıca yanında 12 hayvan ve 20 sandık cephane de çıkarmıştı. Gün boyunca, Türkler Şarköy'ün kuzeydoğu istikametinde bir kilometre, güneydoğusunda ise neredeyse iki kilometre içeriye ilerlediler. Türkler henüz sahile hiç top indirmemişlerdi, ama harp filosu gerektiğinde ateş desteği vermek üzere yerinde kalmıştı.

Bu arada boş durmayan Bulgar Dördüncü Ordusu, X. Mürettep Kolordu'ya karşı hızla toplanmaya koyuldu. Makedonya-Trakya Gönüllü Piyade Tümeni'nin üç tugayı, kuzeydoğudan Şarköy'e, 2. Piyade Tümeni'nin üç tugayı ise kıyıdaki mevzilere ilerlemekteydi. O sırada Bolayır hattını savunmakta olan 2. Piyade Tümeni bile, 50. Piyade Alayı ile bir topçu taburunu kuzeye gönderdi. Daha sonra, 7/26. Piyade Alayı'ndan bir tabur daha kuzeye gönderilecekti. Bu kuvvetlerin öncü birlikleri, X. Mürettep Kolordu ileri karakollarıyla 9-10 Şubat 1913 gecesi çatışmaya

başladılar. Osmanlı istihbaratı, bu tehdidi alışılmadık bir beceriyle ortaya çıkartmıştı. Ahmet İzzet Paşa, Hurşit Paşa'ya geceleyin gönderdiği mesajda, 200 top ve 50.000 muharipten müteşekkil üç düşman tümeninin direnişini tanımlayan bir mesaj gönderdi.²⁸

Hurşit Paşa şimdi beklenmedik sorunlar ve ortaya çıkan daha da korkutucu bir durumla karşı karşıyaydı. Osmanlı destek taarruzunun felâket denebilecek bir başarısızlığa uğradığı Bolayır'da durum o kadar sarp sarmıştı ki, EHU, Hurşit Paşa'ya tahsis edilmiş Nuri Bey Müfrezesi'ni bile Gelibolu'ya göndermek zorunda kalmıştı. Dahası, EHU artık tükenmiş haldeki 17.000 kadar askerden oluşan kolordusuna karşı Bulgar piyadesinin sayısını 50.000 civarında tahmin ediyordu. Kaldı ki, Hurşit Paşa piyadesinin büyük bölümünü kıyı mevzilerine çıkarmış olmasına karşın, topları, cephanë katarları ve süvarileri açığındaki nakliye gemilerinde kalmıştı. X. Mürettep Kolordu kurmayı içinde görüş ayrılığı vardı: Enver taarruz harekâtı için ısrar ederken, bizzat Hurşit Paşa ihtiyat ve ricattan yanaydı.²⁹ Ahmet İzzet Paşa ile Fahri ve Hurşit paşalar arasında gece boyunca telsiz ve telgraf mesajları gidip geldi. Nihayet, doğrudan doğruya Mahmud Şevket Paşa'ya telgraf çeken Fahri Paşa, kendi kuvvetlerini bekleyen acil tehlike nedeniyle Şarköy harekâtının derhal durdurulması gerektiği uyarısında bulundu. Haydarpaşa'daki Ahmet İzzet Paşa, X. Mürettep Kolordu'nun acil tahliyesini başlatmaya 10 Şubat 1913 günü saat 12:15'te karar verdi ve bunu ilgili her tarafa bildiren mesajlar gönderdi. Şarköy sahilinde, topların gemilerden indirilmesi durduruldu ve o gün saat 13:30'da geri yükleme başlatıldı.

Şarköy kıyı mevzii çemberinin ötesindeki (Araplı'daki 96. Piyade Alayı'nın 7. Bölük'üne mensup) Osmanlı keşif erleri ve öncülerinden sabahın erken saatinde (06:30) gelen ilk raporlar, gerçekten de güçlü Bulgar birliklerinin yaklaşmakta olduğunu bildiriyordu. Gelgelelim, Kaymakam Enver Bey riyasetindeki enerjik X. Mürettep Kolordu kurmay heyeti, bütün kuvveti ikinci gün inşa edilen geçici iskeleyle geri çekmek için çemberi daraltma planı hazırlamıştı. Donanma toplarının koruması altındaki feribot ve

Harita 8.3 Şarköy Çıkarması, 10 Şubat 1913

mavnalar askerleri yeniden alarak beklemekte olan nakliye gemilerine taşıyabilecekti. Kolordu kurmay heyeti, Enver'in planının uygulanmasını bizzat denetlemek üzere kıyıya gitti. Enver'in kendisi sağ kanada (32. Piyade Tümen'i cephesi), Binbaşı Mümtaz

Bey de sol kanada (31. Piyade Tümen'i cephesi) gitti. Binbaşı Ali İhsan Bey, yükleme faaliyetine yardımcı olmak için, kritik geçici iskelele yerleşti.

Gemilere ilk sevk edilenler, o sırada ihtiyatta bulunan 91., 92. ve 94. piyade alayları ile 31. Nişancı Taburu birimleriydi (bkz. Harita 8.3). Keşif erleri ve nöbetçiler, hâlâ Şarköy'ü içeren çemberin içine saat 10:00'da çekildiler. Enver Bey, saat 10:30 ile 12:00 arasında, 95/3. Tabur ile 32. Nişancı Taburu'nu bir iç savunma hattı oluşturmak üzere bir kilometre kadar geriye alarak sağ kanadı (Şarköy'ü Bulgarlara bırakacak şekilde) daralttı.³⁰ Ardından, 95/1. Tabur ile 96/2. Tabur, birbirlerini koruyarak mevzi değiştirecek şekilde onların arasından ilerleyerek doğruca iskelele gittiler. 95/1. Tabur, son bir savunma çemberi kurarken, 96/2. Tabur da yeniden gemilere bindirildi. 14/1. Tabur da batı mıntıkasında aynı manevrayı icra etti. Yaklaşan Bulgarlar, küçülmekte olan kıyı mevziine hâkim tepelerde belirlediği zaman, bekleyen nakliye gemileri kıyıdan biraz daha açığa alındılar.

Öğleden sonra ortalarına gelindiğinde, Bulgarlar X. Mürettep Kolordu'nun geri kalan birliklerine yaklaşmışlardı. Osmanlı köprübaşı, artık geçici iskeledeki merkezinden itibaren en fazla bir kilometrelik bir yarıçapı kapsıyordu. Osmanlı harp filosu etkili bombardıman desteğiyle kolordunun her iki kanadını desteklemek üzere ikiye ayrıldı. Batıda, sol kanadı destekleyen *Berk-i Satvet* ve *Mecidiye*, doğuda ise sağ kanadı destekleyen *Turgut Reis* ve *Barbaros* vardı. Sol kanatta, Türkler 93. Piyade Alayı'nın 1 ve 3. taburlarını, sağ kanatta ise 96/3. Tabur ile 32. Nişancı Taburu'nu yaymışlardı. Çılgın bir aceleyle yürütülen Osmanlı tahliyesinden cesaretlenen Bulgarlar taarruza kalktılsa da, Osmanlı gemileri buna derhal bombardımanla cevap verdiler.

Donanmanın ateş perdesi altında çemberi tekrar daraltan Enver Bey, solda 93/1. Tabur, ortada 96/3. Tabur ve sağda 32. Nişancı Taburu duracak şekilde sıkı, üç taburluk yeni bir çember kurdu. İskelele yürüyen fazladan iki piyade taburu saat 20:00 olduğunda gemilerine bindirilmişlerdi. Karanlık basarken, Osmanlı harp filosu düşman mevzilerini ışıldakla aydınlatarak, Osmanlı

son savunmasına yardım etmekteydi.³¹ Ağır donanma toplarının fırsat tanımadığı Bulgarlar, alelacele savunma mevzileri oluşturmaya koyuldu ve Türklerin gecenin içinde ellerinden kaçmalarına izin verdiler. Çember üzerindeki üç piyade taburu, 95/1. Tabur'un tuttuğu ve geçici iskeleyi çevreleyen son savunma çemberine saat 22:30'da gerileyerek başarıyla gemilere bindirildiler. Gecenin ilerleyen saatlerinde, bu son artçı taburun da tahliyesi gerçekleştirildi. 11 Şubat saat 03:30 olduğunda, geride bırakılan otuz hayvan hariç bütün X. Mürettep Kolordu Şarköy kıyı mevziinden tahliye edilmişti. Enver Bey iskeleden ayrılan son askerler arasındaydı.³² Nakliye filosu bir saat içinde Gelibolu limanına doğru yola koyulmuştu.

Zayıat çok hafifti. X. Mürettep Kolordu 10 Şubat'ta sadece sekiz şehit ve 34 yaralı verdi. Hepsini üç gün süren harekât boyunca önemli bir çarpışma gerçekleşmedi. Osmanlı filosu, yaklaşan Bulgarlar karşısında tahliyenin yürütülmesi için hayatî önem taşıyan kusursuz bombardıman desteği verdi. 8-10 Şubat 1913 dönemi boyunca gemi başına harcanan toplam mermi miktarı şöyleydi: *Turgut Reis*, 225 adet 10,5 cm ve 202 adet 8,8 cm mermi; *Barbaros*, 250 adet 10,5 cm ve 180 adet 8,8 cm mermi; *Mecidiye*, 22 adet 15 cm ve 156 adet 12 cm mermi; *Berk-i Satvet*, 84 adet 10,5 cm mermi. Resmî Genelkurmay Başkanlığı sefer tarihi, zırhlıların 10 Şubat'ta 28 cm şarapnel mermileri ateşlediğini belirtirse de, Genelkurmay Başkanlığı'nın donanma tarihi bunun tersini söyler.³³ Muharebe için toplam harcanan mermi çoğu 10,5 ve 8,8 cm olmak üzere 1.119'du. Yine, daha önce Çatalca'da olduğu ve daha sonra 1915'te Çanakkale'de olacağı gibi, deniz bombardımanının dehşet verici manzarası kimi zaman olduğundan daha büyük algılanmıştı.

Şarköy çıkarmasının, Osmanlı savaş faaliyetine sunacağı çok sayıda stratejik ders vardı. Zorlukların büyüklüğü göz önüne alındığında, harekâtın lojistik ve planlaması çarpıcı ölçüde iyiydi. Dahası, Türklerin daha önce barış zamanında bu tip bir harekâtın tatbikatını bile yapmadıkları düşünüldüğünde, buna girişmiş olmaları bile olağanüstüydü. Türklerin tastamam seçtikleri nokta-

ya başarılı bir çıkarma yapmış olmaları bile, işin içindeki yüksek planlama ve kıfayet düzeyini anlatır. Osmanlı kumandası, harekâtın her yönüne doğrudan nezaret etti. Harekâtın her bir kritik evresinde Enver ile X. Mürettep Kolordu kurmay heyetinin enerjik mevcudiyeti özellikle dikkat çeken bir noktaydı. Ordu ve donanma arasındaki olağanüstü etkili irtibata kesintisiz diyalog damgasını vurmuştu. Enver'in çemberi daraltmak yoluyla kolordunun taktik teksifini incelikle yürütmesi, erat ile teçhizatın düzenli tahliyesini sağlamakta etkili oldu. Enver'in faaliyetleri, etkili deniz topçu desteği ve aydınlatma planıyla birleşerek, X. Mürettep Kolordu'nun son taburlarını kesin bir esaretten kurtardı.

Belki de, hava durumu daha müsait olsa ve harekât planlandığı gibi bir hafta önce yapılışaydı, Türkler Bulgar Dördüncü Ordusu'nu Kavak ateşkes hattından ilerlediği sırada gafil avlamayı başarabilirlerdi. Başından sonuna değin Ahmet İzzet Paşa tarafından sıkı şekilde denetlenen harekât, her daim Fahri Paşa'nın Bolayır taarruzunun başarısına bağlıydı. Şarköy çıkarması, Ahmet İzzet Paşa'nın modern savaşta yüksek kumanda gerçeklikleriyle ilk kez karşılaşması oldu. Yemen'deki deneyimi onu bu kumanda düzeyine hazırlamamıştı ve sürekli Haydarpaşa'daki telsiz istasyonunda durması, kaygılı ruh haline işaret eder. Harekât sonuçsuz kaldı, çünkü planda Fahri Paşa taarruzunun başarısızlığına hiç yer yoktu ve bununla başa çıkacak bir beklenmedik durum planı yapılmamıştı. Başarısızlık, Osmanlı kıyı mevziine ilerleyen Bulgar Dördüncü Ordusu'nun gücü ve Fahri Paşa'nın 8 Şubat'ta Bolayır'da uğradığı akıl almaz zayıat sebebiyle daha da büyüdü.

Kısa sürede ele geçirilmiş ve uygun liman olanaklarından yoksun bir sahil köprübaşını büyütüp buradan huruç yapmaktaki güçlüklerle dair tarihçilerin bugün bildiği şeyler göz önüne alındığında, Şarköy harekâtı alışılmadık ölçüde iyi planlanmış ve iyi düzenlenmiş bir olay olarak kabul edilmelidir. Başarısız olması, büyük ölçüde geç başlamasından ve Bolayır'daki destek harekâtının başarısızlığından ileri gelmişti. Türkler Balkan Harpleri sırasında Marmara Denizi'ndeki deniz hâkimiyetlerinden yararlanmaya bir daha hiç teşebbüs etmeyeceklerdi.

Çatalca'daki Destek Harekâtı

Çatalca hattındaki çalışmalar ateşkes boyunca devam etti. Siperler genişletildi ve derinleştirildi; istinat noktaları bombaya dayanıklı çatılarla daha çok topraklandı. Temas halindeki üç Nizamiye kolordusu, yaklaşan değiştirme ve takviyelerden aslan payını aldı. Birinci Çatalca Muharebesi'nde son derece başarılı olmuş merkezî topçu parkları korundu ve büyütüldü. Ocak 1913 ortasına gelindiğinde, kolera salgını bile kontrol altına alınmış ve yenilenmiş bir güven duygusu tüm orduya yayılmıştı. Çarpışmaların yeniden başlamasını bekleyen Çatalca Ordusu kurmay heyeti, inisiyatifi ele geçirecek bir plan üzerine çalışmaya koyuldu. EHU o ayın başlarında, en nihayet Şarköy çıkarmasıyla sonuçlanan bir stratejik tasarıya dair talimat almıştı. Buna göre Çatalca Ordusu, başka bir yerde asıl darbe indirilirken Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularını oldukları yere bağlamak konusunda önemli bir rol oynayacaktı.

3 Şubat 1913 sabahı, ateşkesin sona ermesinden hemen sonra, Osmanlı başkumandan vekili Ahmet İzzet Paşa, Çatalca Ordu kumandanı Ferik Ahmed Abuk Paşa ve III. Kolordu kumandanı Mirliya Veli Paşa, taarruz harekâtını eşgüdümlü hale getirmek üzere toplandılar (Genelkurmay Başkanlığı tarihinin kullandığı terim, “kendileriyle muharip tümenler arasında paralel düzenler hazırlamak için” şeklindedir).³⁴ Harekât, Bulgarların açıkça zaaf içinde olduklarını ve kuvvetlerinin büyük bir kesiminin, elverişli bir durumda bulunan Osmanlı ordusu tarafından ezici bir yenilgiye uğratılabileceğini hisseden Mahmud Şevket Paşa'dan da onay almıştı. 12:10'da kolordu karargâhlarına giden uyarı emirleri, cep-hane katarları ve hayvanların ön hatlara hareket için hazırlanması talimatını verdi.

Sonunda yazıya döküldüğünde, Çatalca Ordusu'nun planı çok basitti. Kuzeydeki zorlu III. Kolordu, bir yanıltmaca taarruzu düzenleyecekti. Ordunun en mümtaz kolordusu şöhretine sahip III. Kolordu'nun mantıken taarruzun başını çekmesi beklenecekti. Bulgarları daha da yanıltmak üzere, Terkos Gölü yakınındaki III.

Kolordu cephesinde hazırlıkların, 8. Süvari Alayı da dâhil, son derece göz önünde yapılması emredildi. Bundan başka, kasti silah atışları yaptırıldı ve Bulgar subaylarının Türkçe konuştuğu bilinen mıntikalarda sahte emirler verildi.³⁵ Asıl taarruz, yarımadanın tanı ters tarafında, Büyük Çekmece yakınındaki I. Kolordu cephesinde yürütülecekti.

Müteakip birkaç gün içinde Çatalca Ordusu, Bolayır ve Şarköy harekâtıyla örtüşecek şekilde, 8 Şubat 1913 günü taarruzun başlayacağı konusunda uyarıldı. 2. Piyade (Nizamiye) Tümeni'ni taarruza tahsis eden I. Kolordu, topçusunu örtme ateşi için öne getirdi. 1. Nişancı Alayı ile 3., 5. ve 6. piyade alaylarından oluşan ve Çekmece Müfrezesi olarak adlandırılan taarruz kuvvetinin emrinde ayrıca bir istihkâm bölüğü, bir ağır makineli tüfek bölüğü ve seri ateşli iki topçu bataryası bulunuyordu. Nişancı Alayı ve 3. Piyade Alayı, 7-8 Şubat 1913 gecesini toplu halde Büyük Çekmece köprüsünün doğu ucuna yakın bölgeye hareket etti. Bulgarları gerilerine sarkarak çevirmek amacındaki (90 mevcutlu) küçük bir Laz gönüllü kuvveti, Binbaşı Halil Bey kumandasına verildi ve saat 02:00'da İstanbul'daki Karaburun'da iki torpidobota bindirildi. Gönüllüler ertesi sabah erken saatlerde, topçu ateşi olmaksızın âni bir hücumla kıyıya akın ettiler ve üç saatlik ateş muharebesi sırasında, 40 şehit verdiler. Aynı anda, Osmanlı Çekmece Müfrezesi de Büyük Çekmece ile buradaki kritik köprüye hücum ederek, Bulgarları doğuya, kasabaya hâkim tepelere doğru püskürttü. Yaklaşık 12:00'da, sürpriz bir süngü hücumuna kalkan 3. Piyade Alayı, Büyük Çekmece'nin üç kilometre doğusundaki Muratbey Tepesi'ni 56 şehit ve 43 yaralı zayıyla ele geçirdi. Türkler 1. Nişancı Alayı ve 6. Piyade Alayı'nı doğuda Kumburgaz yolu boyunca getirerek, elde ettikleri başarıyı hızla sürdürdüler. Bu alaylar karanlık çökene kadar neredeyse beş kilometre ilerlediler. Bu arada, Çekmece Müfrezesi de ihtiyat niyetine 5. Piyade Alayı'nı getirmişti. Müfrezenin taarruzu alışılmadık ölçüde başarılı olmuş ve bir gün içinde yaklaşık altı kilometre arazi kazanılmıştı. Başlangıçtaki çetin Bulgar direnişi gün ilerledikçe azaldı. Dahası, Türkler Bulgar 10. Piyade Tümeni'nin birinci kademesine galebe çalıp çevirmişlerdi.

Bütün Çatalca Ordusu, 9 Şubat 1913'te üç Nizamiye kolordusuyla birlikte genel taarruza girişti. Her piyade tümeni, 1-2 taburdan oluşan bir ileri müfrezeyle kendi taarruzunu yürüttü. Ciddî Bulgar direnişi bekleyen Türkler, düşman siperlerini kolayca geçerken sadece küçük Bulgar müfrezeleriyle karşılaştıklarında şaşkırdılar. Gerek II. gerek ise III. Kolordu, geniş bir cephede birkaç kilometre ilerledi. I. Kolordu, ilerleyişini sürdüren Çekmece Müfrezesi'yle birleşmek üzere 3. Piyade Tümeni ve 4. Piyade Alayı'nı ileriye sürdü. 3. Piyade Tümeni'nin taarruzu yaklaşık beş kilometre ilerlerken, Çekmece Müfrezesi'nin 1. Nişancı ile 6. Piyade alayları yaklaşık üç kilometre yürüyerek Kartal Tepesi'ne kadar geldi. Bu kuvvetler tarafından neredeyse kuşatılmak üzere olan Bulgar 48. Piyade Alayı, kapana kısılmaktan kıl payı kurtuldu. Osmanlı ilerleyişi ertesi gün de sürdü ve Bulgarlar önceden hazırladıkları mevzilerinin arkasına çekildiler.

Türklerin bilmediği husus, kolerayla zayıf düşmüş ve bir Osmanlı çıkarmasının ordularını tehlikeye düşürebileceğinden kaygılı Bulgarların, daha müstahkem mevzilere çekilmeye zaten karar vermiş olmalarıydı. 12 Şubat 1913'e gelindiğinde, Bulgar Birinci ve Üçüncü orduları Çatalca'daki mevzilerinden çok daha sağlam yeni bir savunma hattını işgal etmişlerdi. Kuzeyde, yaklaşık on beş kilometre çekilen Bulgarların güneydeki toplam ricat mesafesi yirmi kilometreyi aşmıştı. Doğudaki tepelerde yerleşik Çatalca Ordusu'nun dikkatli nezareti altında alçak vadide kalmak yerine, Bulgarlar şimdi yüksek araziye tutmuşlardı. Rollerin böylece değişmesiyle, Osmanlı ordusu şimdi batıya bakan vadide bulunuyordu. Dahası, Türkler artık özenle hazırlanmış istihkâmlar yerine, açıkta kalmışlardı. Osmanlı taarruzunun sona erdiğini Bulgarların anlaması için birkaç gün geçmesi gerekti ve 15 Şubat'a gelindiğinde, cephe bir kez daha istikrara kavuşmuştu. Türkler ertesi hafta küçük çaplı birkaç tümen seviyesi taarruz daha düzenlediler, ancak Çatalca cephesindeki taktik harekât genel olarak sona ermişti.

Ağır zayiata uğrayan Bulgarlar yaklaşık 20 kilometrelik araziyi kaybetmişlerdi;³⁶ fakat Osmanlı taarruzunun sonunda, hâlâ Çatalca Ordusu'nu kontrol altında tutuyorlardı. Muharebe taktik bir

Osmanlı zaferi olarak tanımlanabilirdi, fakat stratejik sonuçlar etkisizdi. Türkler kuvvetlerini toparlamak yerine, sınırlı bir taarruz için uygun koşullar yaratacak şaşırtma ve sürpriz unsurlarına güvenmeyi yeğlediler. Gerçi bu taarruzun Bulgarlara karşı bir nakavt darbesi olması amaçlanmamıştı; tek niyet, Osmanlı ana harekâtı Bolayır ve Şarköy üzerinden yapılırken, Bulgar Birinci ve Üçüncü ordularını oldukları yerde tutabilmektir.

Edirne Kuşatması

Çembere alınmış Edirne Kalesi'nde durum günbegün kötüleşiyordu. Tedariklerin çoğunu yapan Rum, Ermeni ve Yahudi müteahhitler 1912 Aralık başlarında malları için nakit para talep etmeye başladılar. Ne ki, savaşın ellinci gününden sonra, kale zaten kentin üç büyük bankasından (Osmanlı Bankası, Selanik Bankası ve Deutsche Bank) kredi alıyordu ve sonuç olarak, sözleşmeyle alınabilecek fazladan tedarikler artık bulunmaz olmuştu.³⁷ Mehmet Şükrü Paşa, askerlerin erzakını 15 Aralık 1912'de karneye bağlamak zorunda kaldı. Günlük ekmek tayını asker başına günde 960

Edirne'yi Çembere Alan Bulgar Askerleri, Selimiye Camii'nin Silueti Ufukta Seçiliyor (İş Bankası)

gramdan 750 grama, peynir ise 50 grama düşürüldüğü gibi, tuz kıtlığı da vardı. 18 Aralık'ta kentte tifo ve kolera salgının patlak vermesi işleri daha da kötüleştirdi.

26 Aralık'ta, Nazım Paşa'dan, Bulgarların kaleyi es geçecek bir yol inşa ettiklerini belirten şifreli bir telgraf geldi. İki gün sonra, özel anlaşmayla bir Bulgar treninin Osmanlı kontrol noktalarından geçmesine izin verildi. Türkler, trenin cepheye giden Rus ve Çek gönüllülerle dolu olduğunu müşahade ettiler. Bulgarlar da buna karşılık bir jest olarak, iki sıhhiye treni vagonunun 3 Ocak 1913'te kendi kontrol noktalarından geçmesine izin verdiler; ama daha sonra 14 Ocak'ta on un vagonunun geçmesine engel oldular.³⁸ Nazım Paşa'nın 23 Ocak günü suikastla öldürülmesi haberi kale garnizonunu şaşkınlığa boğdu, fakat Mehmet Şükrü Paşa üç gün sonra Osmanlı hükûmetinin yeni reisi Mahmud Şevket Paşa'ya bir telgraf gönderdi. Kumandasının gittikçe güçten düşen durumunu açıklayan telgraf, hükûmeti hiç gecikmeksizin kenti kurtarmaya çağırıyordu. Osmanlı yüksek kumandası 29 Ocak 1913'te verdiği cevabında Mehmet Şükrü Paşa'ya Ferik-i Evvel rütbesine yükseltildiğini bildiriyordu. Ertesi gün bu haberi, Yemen'den yeni dönmüş Ahmet İzzet Paşa'dan gelen ve ateşkesin bozulmak üzere olduğunu; çarpışmaların da 3 Ocak saat 19:00'da yeniden başlayacağını bildiren mesaj izledi. Bu nedenle, 2 Şubat sabahı, kaledeki askerlere yüksek hazırlık durumuna geçmeleri ve istihkâmlarında kalmaları emredildi. Kurtarma isteğiyle ilgili İstanbul'dan ne bir söz ne de bir yanıt gelmişti.

3 Şubat 1913 günü saat 20:00'da, Bulgar topçusu kenti bombardımana başladı. Bütün gece süren bombardımanda, sivil halkın moralini çökertmek amacıyla, Edirne'nin meskûn mahallelerine yaklaşık 450 mermi (çoğunlukla 12 ve 15 cm) kasten atıldı.³⁹ 20 sivil öldü, 20'si yaralandı ve 53 kişi evsiz kaldı. 4 Şubat'ta Sultan Selim Mahallesi'nde çıkan birkaç yangın kontrol altına alındı ve sonunda söndürüldü. Bombardıman gece gündüz sürüyordu. 6 Şubat günü, kentin üzerinden geçen bir Bulgar uçağı şehri teslim e çağır an Türkçe, Fransızca ve Bulgarca propaganda broşürleri attı. Yine o gün, bir tanesi Taşlık Camii'nde olmak üzere on altı yangın çıktı;

22 kişi öldü, 53 kişi yaralandı. Kent hastanesi de isabet alınca yerel bir okulun geçici hastane olarak kullanılması gerekti. Hem askerlerin hem de kent ahalisinin, özellikle de Rum vatandaşların morali, bu bombardımanlar yüzünden önemli ölçüde bozulmuştu.⁴⁰

Kente ateş açan bir Bulgar bataryasının bilinen mevkiine mahallî bir karşı taarruz yaparak moralleri yükseltmeye karar veren Şükrü Paşa, doğu mıntıkası kumandanı Kaymakam Ali Şefik Bey'e bu taarruzu planlaması için bir uyarı emri gönderdi. 9 Şubat 1913'te, yani Bolayır, Şarköy ve Çatalca'daki stratejik taarruzlarla neredeyse eşzamanlı yapılması düşünülmüş bu hücum bugün daha büyük stratejik planın bir parçası gibi görünse de, aslında hiç rahat yüzü görmeyen kent sakinleri üzerindeki baskıyı biraz azaltmayı amaçlayan tümüyle mahallî bir taktik inisiyatifti. Şükrü Paşa'nın 8 Şubat saat 19:00'daki ayrıntılı harekât emri kalenin etrafındaki çemberin sadece kuzeydoğu çeyreğiyle ilgili yerel hedefleri tanımlıyor⁴¹ ve ertesi sabah 06:00'da hücum edecek iki alay gücündeki kolun ilerlemesini planlıyordu. Kurmay heyeti, tıpkı önceki emirlerdeki gibi, ateş desteği, lojistik ve işaret desteğinin eşgüdümünde son derece titizdi. Hepsi birlikte ele alınırsa, taarruz dört bitişik istinat noktasının ağır topları ve iki topçu alayıyla destekleniyordu. Taktik teftişi yapan doğu mıntıkası kumandanı, iki kolun ortasındaki istinat noktasına konuşlandı.

Osmanlı topçusu 9 Şubat saat 05:59'da hazırlık atışlarına başladı. Süngü takmış piyadeler, çamura batmış hatlarını on dakika sonra aştılar. Bulgar dikenli tel ve siperleri Türkleri düşmanın ateş kavsine yönelmeye mecbur bıraktı. Ne var ki, ilerlemeyi sürdüren kollar Bulgar 8/2. Piyade Tugayı'nın ön siper hatlarını yarmayı başardılar. Osmanlı sol kolu, 23/2. Piyade Taburu ile Uzunköprü ve Çorlu Redif taburlarından oluşuyordu. Daha güçlü sağ kol, 10. Nişancı Taburu; 8/2. ve 30/3. piyade taburları ve gönüllü Rediflerin bulunduğu bir taburdan kuruluydu. Çarpışmalar Bulgar siperlerini kasıp kavurdu, fakat saat 07:00'da Bulgar 10. Piyade Alayı'nın sağ kola yaptığı güçlü karşı taarruz, Türk hücumunu durdurdu. Başarısız taarruza kısa süre içinde son veren Türkler çekilmeye başladılar. Ricat, taarruzu destekleyen dört istinat nok-

tasındaki kale topçu bataryalarıyla korundu. Zayıat aşırı derecede ağırdı: Bir zabıt ve 60 nefer şehit, dört zabıt ve 450 asker yaralıydı; ayrıca 78 asker de kayıptı.⁴²

Bulgarlar o gece Osmanlı mevzilerine şiddetli top ve tüfek ateşiyle yüklendiler. Düşmanın niyetinden emin olunamayınca, ertesi gün bir diğer Osmanlı taarruzu emri verildi. Bu hücumlar, Bulgarların planladıkları her neyse, oyunu bozma amacındaki bölük düzeyi ilerlemelerle sınırlıydı. 11 Şubat 1913 gecesi saat 01:50'de tabur düzeyi bir hücum denendi, ama o da başarısız oldu. Bu iki günlük taarruzlar dizisi, Türklerde 23 şehit, 224 yaralı ve 33 kayıp daha (üç günlük toplam 900) zayıata neden oldu. Aynı dönemde Bulgarlar da ağır zayıata uğramışlardı: Bir subay ve 78 er ölmüş, üç subay ve 573 asker yaralanmıştı; ayrıca 23 de kayıp vardı.⁴³ Bu kanlı küçük muharebeler dizisi, modern Türk resmî tarihlerinde isimsiz geçer. Her durumda, Osmanlı yenilgileri ve ağır kayıplar, kuşatma altındaki garnizonun moralini onarmakta tamamen başarısız kaldılar.

Kentteki Düvel-i Muazzama konsolosluklarının yer aldığı kesimin kasıtlı bombalanması bir yan etki daha yaratmıştı. Bulgar İkinci Ordusu'nun kumandanı General İvanof, bu hareketiyle Edirne'nin teslim olmasını hızlandıracak bir diplomatik tepkiyi kışkırtma niyetindeydi.⁴⁴ Tam da beklendiği üzere, konsolosluklar, ricalarını görmezden gelen Türkleri protesto ettiler. Bunun yerine, Mehmet Şükrü Paşa silahsız ve muharip olmayan konsolosluk çalışanları ile çeşitli ecnebi uyrukluların kenti tahliye etmelerini tavsiye etti. Bu öneriyi fırsat bilen birçok kişi, Bulgar hatlarına geçmelerine izin veren bir ateşkes uyarınca kentten ayrıldı. Bundan sonra, Avrupa'nın kentteki koşullara ilişkin farkındalığı (Bulgar istihbaratının önemli bir kaynağı) hatırı sayılır ölçüde azaldı. Bulgar topçu ateşi aman vermeksizin devam etmiş; Bulgarların 12 ve 15 cm'lik havan toplarından oluşan 24 adet bataryasını takviye etmek üzere, bölgeye 3 Şubatta 16 adet Sırp bataryası varmıştı.⁴⁵ Bu güçlü takviye, kentin kuşatmış Sırp-Bulgar kuvvetleri halkasına önemli bir eklemeydi. Devam eden topçu ateşi meskûn mahallere ağır hasar vermesine karşın, Osmanlı istihkâmları pek az hasara uğradılar.

Motoru durmuş bir Bulgar uçağı Kafkas Tabyası'nın tepesine 2 Şubat'ta indiğinde pilotun bir Rus olduğu görüldü. Derhal gözaltına alınan pilot, Bulgarlar için yalnız Rus pilotların değil, muharebe göreviyle uçan Fransız ve İtalyan pilotların da bulunduğunu ifşa etti.⁴⁶ Osmanlı hava faaliyeti, sabit rasat balonları uçurma ve ara sıra Bulgar uçaklarına uçaksavar ateşi açmakla sınırlıydı.

5 Mart 1913'te gönderdiği bir şifreli telsiz mesajında barış müzakerelerinin yeniden başladığını bildiren Mahmud Şevket Paşa, Şükrü Paşa'dan 2 Nisan'a kadar direnmesini istedi.⁴⁷ Her askerin günlük ekmek istihkakı 450 grama düştüğü için, yeterli tayın garnizon açısından önemli bir mesele haline gelmişti. Garnizon, yine 5 Mart'ta, başlangıçtaki 2.661 askerî koşum hayvanatından 1.037'sinin öldürülüp yendiğini rapor etti⁴⁸ (ekmek, tuz ve peynir kıtlığı olmasına karşın, anlaşılan et sıkıntısı yoktu). Bununla birlikte, Şükrü Paşa kuvvetlerinin zayıflamış durumu nedeniyle, artık taarruz harekâtının mümkün olmadığını, ancak gösteri taarruzlarının hâlâ mümkün olduğunu bildirdi. İki gün sonra, Ahmet İzzet Paşa, alay sancaklarının balonla tahliye edilmesinin mümkün olup olmadığını sorduğu gizli bir mesajı Şükrü Paşa'ya gönderdi.⁴⁹ Artık otuz sekizinci günündeki Bulgar ve Sırp bombardımanının duracağına dair hiçbir emare yoktu. İlk günlerden sonra, sivil zayıat hatırı sayılır ölçüde hafiflemişti: 43 ölü, 72 yaralı ve 837 evsiz. Bunun yanı sıra, 25 adet ciddi yangın çıkmıştı. Osmanlı garnizonu önceki aylarda ele geçirmiş olduğu Bulgar esirleri 15 Mart 1913'te serbest bıraktı. Kuşatılmış kaledeki koşullar, açıkça çok nahoş bir seyre doğru sürükleniyordu.

Bulgar ve Sırp hatlarındaki koşullar da pek hoş sayılmazdı. Balkan ittifakı askerleri karlı ve çok sert geçen kış mevsiminde, Edirne'nin çevresindeki ağaçsız ovada pek az barınak veya yakıt bulabiliyorlardı. Kaldı ki, piyadenin çarpışma kararlılığını balta-layan atalet ve hastalık, maneviyatı da fena halde aşındırıyordu. Sırp topçusu Bulgar bombardımanını desteklerken, Bulgar lojistiği Sırp bölüklerini destekleyemiyor ve tayın, hayvan yemi ve odunun ta uzaklardaki Sırbistan'dan getirilmesi gerekiyordu.⁵⁰ Ordunun çarpışma kabiliyetindeki bu gerileme, aynı zamanda kuşatmaya

son verip kenti ele geçirme baskısı altındaki Bulgar başkomutanı General Savof'u telaşlandırıyor. 20 Mart'ta, kaleye taarruz girişiminde bulunmaya karar veren Savof, General İvanof'u bu şekilde bilgilendirdi. Hâlihazırda böyle bir plan üzerinde çalışmış bulunan General İvanof'un kurmay heyeti, kısa süre sonra, 23 Mart 1913 günü saat 23:30'da İkinci Ordu tümenlerine bir harekât emri çıkarttı.

Ana Bulgar taarruzu, kalenin doğu kesiminde 8/2. Piyade Tugayı ile 11. Piyade Tümeni'nin desteğindeki Bulgar 3. ve 4. piyade tümenlerince ve yürütülecekti. Osmanlı ihtiyatlarını ana taarruzdan çeldirmek için, güneyde 8. Piyade Tümeni'nin geri kalanıyla bir şaşırtma taarruzu da planlanmıştı. Bulgarlar, taarruzlarını 24 Mart saat 13:00'da, Osmanlı mevzilerine genel bir topçu yayılım ateşiyle birlikte başlattılar. Topçu ateşinin koruması altındaki piyade, teksif alanlarına doğru harekete geçti.

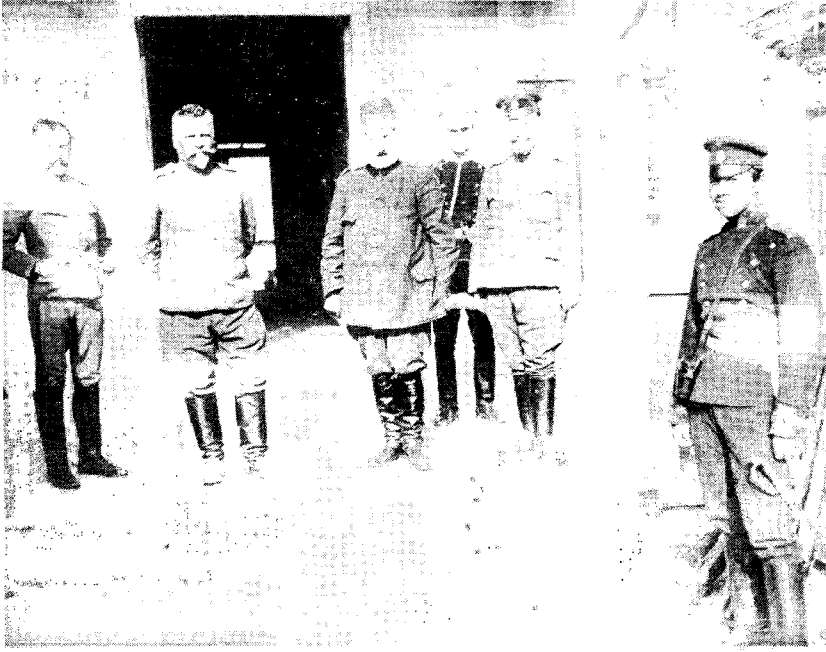
Ertesi gün sabaha karşı saat 03:00'da Bulgar piyadesi güneyden hücum etti. Güney mıntıkası, on piyade taburundan oluşan ve ihtiyatında on iki piyade taburu bulunduran Osmanlı 11. Piyade Tümeni ile Gümölcine Redif Tümeni'nin sorumluluğundaydı. Yakın geçmişte yayımlanmış bir savaş tarihi, bu saldırının Türkleri şaşırttığını ve takviye kuvvetlerini Meriç Irmağı üzerindeki tek köprüden bu tehdit altındaki sektöre koşturarak, daha sonra doğu kesiminde gerekecek hayatî takviyelerden kendilerini yoksun bıraktıklarını anlatır.⁵¹ Güney mıntıkasında çarpışmalar bütün gün sürmesine karşın, modern Türk tarihleri bunu kaydetmez ve hatın hiçbir dış takviyeyle tutulmadığını belirtirler.⁵² Batı mıntıkasına karşı (10. Piyade Tümeni ve Edirne Redif Tümeni) destekleyici bir Sırp taarruzu da Timok Piyade Tümeni tarafından 25 Mart saat 04:00'da başlatıldı. Bu taarruz, başlangıçta başarılı oldu, fakat mahallî Osmanlı redifleri tarafından oldukça hızlı bir şekilde püskürtüldü.

Güçlü ana taarruz, Bulgar piyadesinin hareket hatlarını aşmasıyla birlikte, 25 Mart 1913 günü saat 03:50'de, doğu mıntıkasına karşı başlatıldı. Türk hatlarının kimi kesimlerinde, köpek havlamaları savunmacıları uyardı ve Türkler karanlığa ateş etme-

ye koyuldular.⁵³ Süngü takmış Bulgarlar, kendilerine özgü coşku ve kararlılıklarıyla ilerlediler ve saat 04:30'da, ordular Osmanlı öncü siperlerinde muharebeye tutuştu. Kırklareli Redif Alayı'nın 2. Tabur'unun tuttuğu Demirkapı Tabyası, saat 04:55'te çevrilerek alındı ve bir Osmanlı karşı taarruzu mevzii geri almayı başaramadı. Bu kritik yarma harekâtı, hızla ilerleyen Bulgar 11. Piyade Tümeni'nin, 54/2. Tabur'u Osmanlı hatlarının neredeyse üç kilometre içlerine sokarak inisiyatifi ele geçirmelerini sağladı. Diğer Bulgar tugayları bu kadar başarılı olamadıysa da, tüm doğu mıntıkası boyunca Türkleri püskürtmeyi becerdiler. Diğer iki kale kumandası kadar güçlü olmayan kritik doğu kumandası, yedi Redif piyade taburu ile üç Nizamiye piyade taburundan oluşan mürettep bir piyade tümeninden ibaretti. Doğü mıntıkası ihtiyatı, büyük bir güçle bastıran Bulgar 11. Piyade Tümeni'ni durdurmaya çalıştıysa da başarısız oldu ve karşı taarruzdan sonra mürettep tümenin geri kalanına, Edirne'yi çevreleyen tabya hattına çekilme emri verildi. Aceleyle yapılan ricatta, Türkler 22 parça top ve yedi makineli tüfek kaybettiler.⁵⁴

Karanlık yaklaşırken, Türkler savunmalarını pekiştirdiler, ama taarruzcu Bulgarlar saat 23:30'da topçu ateşini yeniden başlattılar ve hemen on dakika sonra kuzeydoğu mıntıkasında bir gece hücumu geldi. Bu çarpışma kargaşasında, üstünlüğü ele geçiren Bulgarlar, 26 Mart 1913 saat 01:50'de, 28/1. Tabur'un tuttuğu Bağlarönü Tabyası'na girdiler. Bu mevki, kentin çevresindeki yeni, ikinci tip bir tabyaydı ve yitirilmesi, kalenin zırhında gerçek bir gedik açtı. Başarılarından cesaret bulan Bulgarlar, saat 04:30'da Bağlarönü'ne bitişik tabyalara saldırılarını yenilediler ve birkaç saat içinde Cevizlik, Ayvazbaba ve Taşocağı tabyaları da düşme tehlikesi içine girdi. Bağlarönü'nün zaptının, adeta Edirne istihkâmalarına sokulan bir tirbuşon olduğu ortaya çıkmıştı.

26 Mart sabahı, Osmanlı durumu umutsuzluğun eşiğindeydi. Saat 08:00'da, Çörek köyündeki bir Bulgar süngü hücumu 1.500 Osmanlı zayıatına mal oldu. Güney ve batı mıntıkalarına, kendilerini emniyete almak ve taze ihtiyatlar yaratmak üzere ikinci tip tabyalar halkasına çekilmeleri emredildi. Bu kasıtlı taktik çekilme,

Edirne Müdafii Şükrü Paşa'nın Teslim Oluşu, 1913

sırasıyla saat 09:30 ve 10:00'da düzenli biçimde gerçekleştirildi. Bununla birlikte, hızla dağılmakta olan doğu mıntıkasındaki Bulgar taarruzları durdurulamaz nitelikte olduklarından, Osmanlı tabyalarından bazıları direnmeden öylece teslim oldular.

Durumun gerçekten yitirilmiş olduğuna nihayet ikna olan Mehmet Şükrü Paşa, Yüzbaşı Eyüp (Durukan) Bey ile diğer iki zabiti Bulgarlarla görüşmeye gönderdi.⁵⁵ Eyüp Bey bu kargaşa içinde bir Bulgar teğmeni bulup kale karargâh kumandanı Miralay İsmail Paşa'yı görmeye getirmeyi başardı. Saat 09:45 olduğunda, kalenin teslimini için ön müzakereler başlamıştı; bununla birlikte, bundan kısa süre sonra İsmail Paşa Şükrü Paşa'yla irtibatı kaybetti. Albay Marholef'in komutasındaki Bulgar Muhafız süvarisi saat 10:30'da kentin dış mahallelerine girdi. Kıyık Tabyası'na giren Bulgar süvarileri, buranın kumandanından, Mehmet Şükrü Paşa'nın çıkmekte olan doğu cephesini gözlemlemekten dönmüş ve kentin batısında

bulunan Hazırlık Tabyası'ndaki karargâhına gitmekte olduğunu öğrendiler. Bu Bulgar birliği 250 piyade neferinin tuttuğu kent içindeki tabyaya da girdi. Albay Marholef, Şükrü Paşa'nın elçileriyle görüşmek üzere geçiş izni garantisi altında iki teğmenini gönderdi. Sonuçta, Bulgarlar Şükrü Paşa'yı General İvanof'la buluşabilmesi için Kıyık Tabyası'na getirmek üzere bir otomobil gönderdiler. Teslim şartları üzerine tercümanlar aracılığıyla yapılan tartışmaların ardından, Şükrü Paşa kumandasını 26 Mart 1913 günü saat 13:30'da teslim etti.⁵⁶

Ertesi gün, Bulgar kralı Ferdinand, Edirne'ye muzafferane bir giriş sahneledi. Ne ki, o gün öğleden sonra, askerî törenlerin ardından, Kral Ferdinand Şükrü Paşa'ya kılıcını iade etti. Bulgarlar Şükrü Paşa'yı, generallerini, kurmay subaylarını ve şahsî personeli ni 28 Mart'ta bir trene bindirerek Sofya'ya gönderdiler. Esir erat ile zabitan müteakip birkaç gün içinde toplanarak, Tunca Irmağı'ndaki bir ada olan Sarayıçi'ndeki daha büyük bir esir kampına gönderildi. Esirlere üstlüklerini ve battaniyelerini getirme izni verilse de, aynı şey tayınları için söylenemez. Bulgarların böylesine çok sayıda esirle başa çıkabilecek bir lojistik sistem kurmaları neredeyse bir hafta aldı ve bu arada kampta kolera, dizanteri ve diğer bulaşıcı hastalıklar patlak verdi. Bulgarlar bazı askerleri geçici ve aralıklı olarak tedavi etti ama beş aylık kuşatmadan sağ çıkanların çoğu esarette can verecekti.⁵⁷

Türkler Edirne Kalesi'nde savaşa 61.250 erat ve zabitanla başlamışlardı (bkz. Bölüm 4). Modern Türk Genelkurmay tarihi, 13.000 şehit verildiğini ve 28.500 kişinin de esaretten kurtulduğunu belirtir.⁵⁸ Ne ki, bu rakamlar neredeyse 20.000 askeri hesaba katmaz. Richard Hall, 15.000 Türk'ün öldüğünü ve 60.000'inin esir düştüğünü belirtir.⁵⁹ Tüm Edirne seferindeki Bulgar kayıpları 18.282 olarak verilir.⁶⁰ Her durumda, Edirne Kalesi'nin teslim olması, Türkler açısından büyük bir felâketti.

Kale kaçınılmaz olarak, boyun eğene kadar aç bırakılabilirdi. 25-26 Mart'ta yapılan en önemli taarruz sırasındaki çarpışmalar da sadece Bulgarlar 1.591 ölü ve 9.558 yaralı verdiler. Hall, bunların Bulgaristan'ın saldırgan millî gururunun yarattığı gereksiz

zayıat olduğunu söyler. Dahası, es geçilen kentin stratejik değerinin sifıra indiğini ve 1913 Mart sonunda açlıktan ölme ve teslim olmanın kıyısına geldiğini de belirtir. Modern Türk tarihleri de, savunmacının savaşma azminin Nisan başına gelindiğinde çökmüş olduğu ve EHU'nun da o döneme gelindiğinde kaleyi az çok gözden çıkardığı görüşündedir. Son tahlilde, Edirne'ye yönelik siyasî ve psikolojik Bulgar saplantısı, onları bu sürekli büyüyen, birbirinden ayrılmaz Makedonya Sorunu'na askerî bir çözüm planlamaktan veya bir diplomatik düzenleme yapmaktan alıkoydu. Aslına bakılırsa, Bulgarlar Trakya'da meşgulken Türklere galip gelen Yunanlar, Karadağlılar ve Sırplar, Makedonya'nın çoğunu kendi aralarında güzelce paylaştılar. Bulgarlar böylece (uğrun-da savaşa girmemiş oldukları) Edirne'yi almış ama (savaşa girme nedenleri olan) özlemini çektikleri Makedonya topraklarının çoğundan yoksun kalmışlardı. Türklere ise, açlıktan ölmek için uysalca teslim olmak yerine sonuna kadar savaşan, her taraftan sıkıştırılmış savunmacılara ilişkin bir başka kahramanlık mirası kaldı.

Dünya kuşatmanın farkında olmasına farkındaydı, fakat bundan çıkarılacak dersler yanlış anlaşılmış olabilir. Sofya'daki Fransız askerî ataşesi Binbaşı Marthal, "Edirne'nin nihaî zaptı, bir silah olarak tamamen topların zaferidir," diye bildirmişti.⁶¹ Aynı hisse kapılan diğer uluslararası gözlemciler de Bulgar ve Sırp topçularının önemine dair benzer analizler yaptılar. Gelgelelim, topların toprak ve beton Osmanlı tabya sisteminin savaş yeteneklerini asla yok etmemiş olduğunu belirtmek gerekiyor. Kuşkusuz, Bulgar topçusu son taarruzlarda büyük hizmetler yaptı, ama taktik açıdan kısa bombardımanlarını hemen akabinde piyade taarruzları takip ediyordu. Son muharebedeki temel eylem, Bağlarönü Tabyası'nın piyadenin kararlı bir gece hücumuyla ele geçirilmesiydi. Bağlarönü Tabyası'nın kaybı, bitişik tabyalara kanatlardan saldırmak yoluyla Osmanlı istihkâmlarını ele geçirecek avantajı Bulgar piyadesine verdi. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa askerî camiasının, belki de kısmen Edirne gibi muharebelerden çıkardıkları yanlış derslerle, topçu harekâtına bel bağladığını teyit edecekti.

Gelibolu Yarımadası'ndaki Harekât

Gelibolu Yarımadası'nda felâketle sonuçlanan Bolayır taarruzundan sonra, EHU hiç gecikmeden Fahri Paşa'nın kuvvetlerini takviye etmeye karar verdi. 11 Şubat 1913'te EHU, II. Mürettep Redif Kolordusu, 30. Nizamiye Piyade Tümeni ve Samsun Redif Tümeni'ne Gelibolu'ya sevk edilmek üzere hazırlık emrini verdi. Hâlihazırda orada karaya çıkarılan Miralay Nuri Bey Müfreze-si'ne dâhil fazladan iki piyade tümeni, yarımada da güç dengesi-nin kurulmasına yardım edecekti. Bununla birlikte, mevcut tüm nakliye gemileri X. Mürettep Kolordu'yu taşımakla görevli olduğundan, takviyelerin oraya nasıl gönderileceği sorusu cevapsız kalmaktaydı.

Yarıda kesilen Şarköy çıkarmasının ardından, X. Mürettep Kolordu gemilerle denize açılmıştı. Ahmet İzzet Paşa, Çatalca Hatları'ndaki Hadımköy'de bulunan karargâhından, Hurşit Paşa'ya kolordusunu Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale'ye hareket ettirmesi emrini 11-12 Şubat 1913 gecesi verdi. Bu başarıldıktan sonra, nakliye gemileri 30. Piyade Tümeni'ni Gelibolu'ya sevk etmek üzere İstanbul'a dönecekti. Ne ki, Ferik Hurşit Paşa'yı Gelibolu Yarımadası genel komutasına atayan Ahmet İzzet Paşa'nın emirleri aynı zamanda kumanda düzenlemesinde kritik bir değişimi de içeriyordu.⁶²

Yakın geçmişte yayımlanan bir Atatürk biyografisi, bu kumanda değişimini, Bolayır'daki yenilgi yüzünden Fahri Paşa'ya karşı güven kaybına ve Fahri Paşa (ve kurmay başkanı Fethi) ile Hurşit Paşa (ve kurmay başkanı Enver) arasındaki siyasi çekişmeye atfeder.⁶³ Enver'in, Ocak ayında iktidarı ele geçiren İttihatçıların ayrıcalıklı grubunun bir üyesi olduğu düşünülürse, bunda bir gerçeklik payı olması çok muhtemeldir. Her durumda, Hurşit Paşa 12 Şubat 1913'te Gelibolu Kuvva-yı Umumiye Komutanı olarak atandı (Fahri Paşa Mürettep Kuvvet Komutanı ve aynı zamanda Boğazlar Komutanı idi). Pertev Paşa tarafından Hurşit Paşa'ya gönderilen atamasıyla ilgili özel emirler, yeni sorumluluklarından başka, X. Mürettep Kolordu'nun doğrudan komutasının hâlâ uhdesinde bulunduğunu bildiriyordu. Anlaşılan, Fahri Paşa'yı değiştirmesinin

yol açacağı karmaşadan endişelen Pertev Paşa, komuta değişiminin düzgün yürümesini sağlamak üzere bir gemiyle bizzat Gelibolu'ya gitti. Vardığı gün, tüm ilgili taraflarla Gelibolu'da toplantılar yaptı ve bütün kuvvetlerin yetmiş iki saat içinde karaya indirilmesini istediğini bildirdi. Bundan başka, üç buçuk piyade tümenlik takviyeler yarımada'ya çıkarılır çıkarılmaz, taarruzun yenilenmesine dair EHU'nun arzusunu da teyit etti. Pertev Paşa, yeni oluşturulan Gelibolu Kuvva-yı Umumiye harekât şubesi müdürünün kim olacağı konusunda aralarında didişecek üç güçlü kişiliği (Kaymakam Enver, Binbaşı Mustafa Kemal ve Binbaşı Fethi beyler) ardında bırakarak, ertesi gün (13 Şubat) saat 13:00'da İstanbul'a döndü.⁶⁴ Doğal olarak, rütbece kıdemli ve Hurşit Paşa'nın kurmay başkanı olması nedeniyle, mevki yarışını Enver kazandı.

Komuta değişimi iyi yürümedi. Mustafa Kemal, birkaç gün sonra Mahmud Şevket Paşa'ya Fethi Bey'in de imzaladığı bir tezkere yazarak, Edirne'nin kurtarılması için X. Mürettep Kolordu'nun Çatalca Hattı'na sevk edilmesini tavsiye etti.⁶⁵ Fahri Paşa da, zaten küçülmüş ve giderek azalan rolünden hoşnut değildi. EHU'nun tavsiyesiyle, Hurşit Paşa yeni mevkiindeki iç emir-komuta düzenlemelerini 17 Şubat 1913'te gözden geçirdi. Yeni düzenleme, EHU'nun verdiği görevlere odaklanan daha mantıklı teşkilî ilkelere dayanıyordu. Yeni düzenlemeler, bir Bulgar kara taarruzuyla ortak bir Yunan çıkarmasının yakın olduğuna inanan Ahmet İzzet Paşa'nın bu görüşünü yansıtıyordu. İlkın, büyük ölçüde takviye edilen Bolayır'daki Mürettep Kuvvet, Bolayır Kolordusu olarak adlandırılmakta ve yarımada kıstağını korumakla görevlendirilmekteydi. İkincisi, Maydos Kolordusu olarak adlandırılan Boğazlar Komutanlığı da Çanakkale Boğazı'nın, Gelibolu Yarımadası'nın aşağı kesiminin ve Anadolu tarafındaki Hisarlık'ın (Troya) savunmasıyla görevlendirilmekteydi. Son olarak, artık karaya çıkmış X. Kolordu'ya genel ihtiyat görevi veriliyor ve 32. Piyade Tümeni'ni Gelibolu'ya, 31. Piyade Tümeni'ni ise Çanakkale'ye konuşlandırması bildiriliyordu. Yeni Maydos Kolordusu komutanlığı Mirliva Mehmet Ali Paşa'ya önerilmiş, o da kabul etmişti. Yeni Bolayır Kolordusu'nun kumandanlığı önerilen Fahri Paşa teklifi

geri çevirdi, ama mürettep kolordu ile Boğazlar Komutanlığı'nın kumandası hâlâ uhdesindeydi.

Gelibolu Yarımadası'nda gittikçe büyüyen komuta krizini görmezden gelemeyen Mahmud Şevket Paşa, hükûmet reisliği görevinden kısa süreliğine ayrılarak 20 Şubat'ta bir gemiyle Gelibolu'ya gitti. Sadece Enver Bey ile X. Kolordu kurmay reisi Binbaşı Sabih Bey'i karargâhta bulan Mahmud Şevket Paşa, (yanına Enver'i de alarak) *Ertuğrul* yatına döndü ve o gün saat 13:00'da Eceabat'a gitti. Akşam vardığında, Maydos Kolordusu karargâhına gelmiş olan Hurşit Paşa'yı yata çağırttı ve yeni komuta düzenlemelerini bizzat teyit etti (Tablo 8.5).⁶⁶

Tablo 8.5 Gelibolu Genel Kuvvetler Komutanlığı, 20 Şubat 1913

<i>Maydos Kolordusu</i>	<i>X. Mürettep Kolordu</i>	<i>Bolayır Kolordusu</i>	<i>Gelen Kuvvetler</i>
Edremit Redif Tümeni	31. Piyade Tümeni	27. Piyade Tümeni	Mürettep II. Kolordu
Afyon Redif Tümeni	32. Piyade Tümeni	30. Piyade Tümeni	Samsun Redif Tümeni
Çanakkale Redif Tümen.		Mürettep Nizamiye	
		Piyade Tümeni	
Menderes Müfrezesi		Miralay Nuri Bey Müfrezesi	

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 37.

Böylelikle, bir haftalık bir dönem içinde, Gelibolu Yarımadası'ndaki bütün stratejik duruş ve emir-komuta düzenlemeleri tepe taklak edilmiş oldu. Eski kumandan değiştirilmiş, yeni bir kumandanla dört fazladan piyade tümeni gelmişti. Komutada bir krizin önü, ancak Osmanlı hükûmet reisinin şahsî müdahalesiyle alınabilmişti. Bu yüzden, Ahmet İzzet Paşa'nın X. Kolordu ve 31. Piyade Tümeni'ne 22 Şubat 1913'te verdiği İstanbul'a dönme emri, herhalde biraz sürpriz yaratmış olmalıydı.⁶⁷ Kaldı ki, bir cebel bataryası, bir seyyar batarya ve 5. Süvari Alayı'na da dönme emri verilmişti. Dönen kuvvetlere, İstanbul'un sahil mahallesi Yeşilköy'de (Ayaste-

fanos) toplanmaları emrediliyordu. Yarımada da bırakılan 32. Piyade Tümeni ihtiyata ayrıldı. Anlaşılan, Mustafa Kemal'in akıllıca tezkeresi, Mart'ta X. Kolordu'nun katılımıyla Çatalca cephesinde taarruz harekâtını yeniden başlatmaya kararlı olan Ahmet İzzet Paşa'ya ulaşmıştı. 31. Piyade Tümeni'nin büyük bölümü 26 Şubat'ta intikale geçti ve kolordu karargâhı da o gece yola çıktı. Hareket hızlıydı ve son birlik de ertesi gün saat 14:10'da yola çıkacaktı.

Kuşkusuz, harekât duruşundaki bu hızlı çark ediş, yarımada'yı komutansız bıraktı. Neyse ki, çok istismara uğrayan Fahri Paşa henüz ayrılmamıştı ve Gelibolu Genel Kuvvetler Komutanlığı'nı yeniden faaliyete geçirdi. Gelibolu Yarımadası, Birinci Balkan Harbi'nin kalanı boyunca pek az hareketin baş gösterdiği bir "arka bahçe" haline gelecekti.

İkinci Çatalca Muharebesi

General Savof, General İvanof'un İkinci Ordu'suna Edirne'yi alma emri verirken, Birinci ve Üçüncü orduları da Çatalca'da kaybedilen araziye geri kazanmakla vazifelendirmişti. Osmanlılar, Şubat'taki taarruzlarla Çatalca sırtındaki hâkim savunma hattından uzaklaşmış ve düşman taarruzuna bir parça açık hale gelmişlerdi. 16-19 Mart 1913 döneminde mahallî hücumlarını sürdüren Çatalca Ordusu, Marmara sahilinde biraz ilerleme gösterdi, ama bütün bunlar eskiden sahip olduğu iyi savunma arazisi avantajını yitirme pahasına gerçekleştirildi. I. Kolordu cephesinde, 2. Piyade Tümeni Bulgarları kıyı yolu boyunca geri püskürttü ve II. Kolordu bizzat Çatalca köyünü aldığı gibi, onun da ötesine ilerledi. Hasım orduların tekil birlikleri arasında küçük, fakat şiddetli çarpışmalar meydana geliyordu. 1. Nişancı Alayı'nın Bulgar 1. Piyade Tümeni'nden bir alaya karşı 18 Mart 1913'te yaptığı hücum, iki zabıt ve 53 neferin şehit olması, 26 zabıt ve 398 neferin ise yaralanmasıyla sonuçlandı. Bulgar zayıyatı ise 72 nefer ölü, yedi subay ve 482 nefer ise yaralıdan oluşuyordu.⁶⁸ Söz konusu alayların tek bir günde verdiği bu çok ciddi kayıplar, %15'in üzerinde zayıyat oranını temsil ediyordu.

Mart ayında Çatalca Ordusu ilerlerken, Ahmed Abuk Paşa aşılmaz Çatalca Hattı'nı büsbütün terk etmekte isteksizdi. Ordu şimdi bu ileri hareketi sürdürebilmek için savunmacı duruşunu değiştirmişti. Piyade tümenleri, Çatalca Müstahkem Mevkii'ni oluşturan siper ve tabyalar sisteminde kendilerine ayrılmış yerleri hepten bırakmadılar. Bunun yerine, taarruz unsurları Bulgarları püskürtürken, II. ve III. kolorduların ön saf piyade tümenleri, bir öncü kuvvet ve bölük boyutlu mevziler dizisinden müteşekkil ön cepheyi gevşekçe tutan düşman alay gruplarını bertaraf ediyorlardı. Böylelikle, kuzeydeki Osmanlı kolordusu cephe hattını toplam yaklaşık 10 kilometre batıya doğru ilerletti. Gelgelelim, güney kesimindeki I. Kolordu, 2. ve 4. piyade tümenlerinin tamamı ile Müstakil Süvari Livası'nı ana savunma mevzilerinden 20 kilometreyi aşkın geriye atmıştı. Bu, bir Bulgar taarruzunu davet ederek güneyde zarar görebilecek bir Osmanlı cephe hattı yarattı.

Bulgar ordusu, 25 Mart günü saat 05:45'te, Osmanlı ileri mevzilerine topçu atışıyla taarruza geçti. Osmanlı topçusu on beş dakika sonra bombardımana başlayarak karşı topçu muharebesine girişti. Türkler birçok topu ana savunma hattından öne kasten çekmedikleri için top sayısı hasımlarına göre çok azdı. Dahası, Çatalca sırtı üzerindeki büyük top yığınağı Osmanlı mevzilerinin ileri ucuna erişebilse de, Bulgar toplarının menzilinın dışında kalıyordu. Bu nedenle, Türkler Birinci Çatalca Muharebesi'ndeki büyük taktik topçu avantajlarını kaybetmişlerdi. Bulgarlar cephe hattı boyunca büyük bir cephe taarruzuna daha giriştiler. Bulgar Birinci Ordusu'nun ana taarruzu, 6/1. Piyade Tugayı'nın da takviye ettiği 1. Piyade Tümeni'nin iki tugayıyla yürütülüyor ve I. Kolordu cephesindeki Osmanlı güney çıkıntısını hedefliyordu. Bir süvari tugayı, tümenin güney cenahını emniyete alıyordu. Bulgar Üçüncü Ordusu'nun ana taarruzu ise merkezdeki 9. Piyade Tümeni tarafından yürütülüyor ve kuzeyde 5. Piyade Tümeni'yle destekleniyordu. Bir kez daha, tıpkı Kasım'da olduğu gibi, Bulgarlar mevcut piyade güçlerinin yalnızca yarısıyla bir taarruz başlatmışlardı.

Muharebe hiçbir anlamda çarpıcı sayılmazdı. Cephe boyunca ilerleyen Bulgarlar ince Osmanlı hattını yaklaşık bir kilometre

gerilemeye zorladılar. Güneydeki çıkıntıyı tutan 2. Piyade Tümeni yaklaşık beş kilometre geriye, Büyük Çekmece'nin batısındaki Kartal Tepe ve Muratbey Tepesi olarak adlandırılan iki yükseltiye püskürtüldü. Türkler orada Büyük Çekmece köprübaşı mevzii adını verdikleri bir savunma hattı kurdular.⁶⁹ Köprübaşı, Türk mevzilerinin ileri ucunu Büyük Çekmece Gölü'nün batısına bağladığı için gelecekteki taarruz harekâtı açısından hayati önemdeydi. I. Kolordu karargâhı Büyük Çekmece'den, kolordu ihtiyatının (4. Piyade Tümeni) bitişiğindeki küçük Mimar Sinan köyüne taşındı.

Türkler yarımada'nın kuzeyi ve ortasında biraz geri çekilmeye istekli olmalarına karşın, güneyde Büyük Çekmece köprübaşı mevziinde tutunmaya kararlıydılar. Muharebeyi gözlemlemek için yine İstanbul'dan Sancak Tepe'ye taşınan Ahmet İzzet Paşa, seyyar karargâhını Çatalca Ordusu karargâhının yanına kurdu. Ayrıca, yeni gelen X. Kolordu karargâhı ile ona bağlı 31. Piyade Tümeni'ni de Çatalca Ordusu'na kattı.⁷⁰ Bu kuvvetler, Şarköy çıkarmasından sonra Gelibolu Yarımadası'ndan sevk edildiğinden, taze ve dinlenmiş durumdaydılar. Bundan başka, I. Kolordu köprübaşına sıkıştırıldıkça, kuzey komşusu II. Kolordu'yla teması sürdüremeyeceği Çatalca Ordusu tarafından anlaşıldığından Ahmed Abuk Paşa, İzzet Fuat Paşa'nın kumandasındaki III. Mürettep İhtiyat Kolordusu'na I. Kolordu'nun eski mevzilerini almak üzere muharebe hattına ilerleme emri verdi. Bundan başka, II. Kolordu'dan tefrik ettiği 3. Piyade Tümeni'ni III. Mürettep İhtiyat Kolordusu'na bağladı. Böylelikle, III. Mürettep İhtiyat Kolordusu, II. Kolordu'nun açık cenahını emniyete almak için, 3. Piyade Tümeni ile Yozgat Redif Tümeni'ni karanlık basarken ileri sevk etmeye koyuldu.

25 Mart sabahı, X. Kolordu karargâhı sahildeki Yeşilköy'de harekâta katılmış durumdaydı. I. Kolordu kurmaylarıyla temas halindeki Hurşit Paşa, I. Kolordu ve Çatalca Ordusu'yla istişarelerden sonra, yeni gelecek 31. Piyade Tümeni'ni doğrudan Büyük Çekmece'ye getirmeye karar verdi. Karargâhını ileri taşıyan Hurşit Paşa, akşam olduğunda her iki kolordu karargâhı ve piyade tümenini harbe hazır vaziyette Büyük Çekmece'de birleştirmişti.⁷¹ Gün ilerledikçe, Bulgarlar taarruzlarında istedikleri baskıyı

oluşturamadılar ve cephe istikrarlı kaldı. O gece güney kuvvetlerinde bir yeniden düzenleme emreden Ahmed Abuk Paşa, köprübaşını iki mıntıkeya ayırmaya karar verdi. I. Kolordu sağ cenaha (kuzey mıntıkası), X. Kolordu ise sol cenaha (güney mıntıkası) yerleştirildi; böylece köprübaşının savunmasında iki tümenlik bir cephe yaratılacaktı. Lüzumlu kuvvetleri sağlamak için, I. Kolordu'dan tefrik edilen 4. Piyade Tümeni X. Kolordu'ya bağlandı ve bu birliğin yerine I. Kolordu ihtiyatı olarak Fatih Redif Tümeni vazifelendirildi. Böyle küçük bir harekât alanındaki emir-komuta meselesi hakkında kaygılanan Ahmed Abuk Paşa, bir Sol Kanat oluşturmaya o gece, karar verdi ve gerek I. gerek ise X. kolorduların başına Hurşit Paşa'yı atadı. Tablo 8.6, Çatalca Ordusu'nun 25 Mart 1913'te hızla değişikliğe uğrayan muharebe nizamını gösteriyor.

Tablo 8.6 Osmanlı Muharebe Nizamı, Çatalca Ordusu, 25 Mart 1913

SOL KANAT						
X. Kolordu		I. Kolordu		III. Mürettep	II. Kolordu	III. Kolordu
4., 31. Piy. Tüm.		2. Piy. Tüm.		İhtiyat Kol.	5., 12. Piy. Tüm.	7., 8., 9. Piy. Tüm.
Amasya Red. Tüm.		Fatih Red. Tüm.		3. Piy. Tüm.	Ankara Red. Tüm.	
Müstakil Süvari Tüm.				Yozgat Red. Tüm.		

I. Mürettep İhtiyat Kol.		II. Mürettep İhtiyat Kol.		Gelibolu'dan gelen	
29. Piy. Tüm.		Selimiye, Aydın, Samsun		Mamuretülaziz Red. Tüm.	
		Redif Tümenleri			

Çatalca Müstahkem Mevkii ve Topçu Kumandanlığı

Sağ Kanat Topçu Kumandanlığı

Merkez Topçu Kumandanlığı

Sol Kanat Topçu Kumandanlığı

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 310-20.

1913 Başında Çatalca Siperleri (Bibliothèque Nationale)

Çatalca Ordusu'nun gözden geçirilmiş emir-komuta düzenlemeleri, Redif birliklerini muharebe hattına ekleme isteğinde büyük bir artışa işaret eder. Çatalca Ordusu'nun Kasım 1912'deki (bkz. Bölüm 4) ilk muharebe nizamı, sadece Nizamiye tümenlerinden oluşan üç Nizamiye kolordusu içeriyordu. Kırklareli ve Lüleburgaz felâketlerinin ardından, Redif tümenleri ikinci hat Mürettep İhtiyat Kolordusu'na aktarılmıştı. Gelgelelim, ateşkes esnasında yürütülen yoğun kış talim programının neticesi, EHU artık rediflerin muharebe hattında dayanabilecek kıfayete ulaştığını hissediyordu. Çatalca Ordusu'nun muharebe yeterliğine çok ihtiyaç duyulan bu ekleme, daha çok sayıda kolordunun muharebeye sürülebilmesini sağlayacaktı. Bu yeniden düzenleme, kış talimi ve ıslah programının başarılı olduğuna dair ilk gerçek işaretlerden biriydi.

26 Mart 1913'te ilerleyen 4. Piyade Tümeni, Kartal Tepe'de toplanmış 6. Piyade Alayı ile 1. Nişancı Alayı'nın mevzilerini dev-

ralarak, bu alayların kuzeye, (şimdi Muratbey Tepesi'nde toplanmış olan) 2. Piyade Tümeni cephesine konuşlandırılmasını sağladı. O sabah, otomobille Hadımköy'den Büyük Çekmece'ye giden Ahmet İzzet Paşa, yeni cepheyi kendi gözleriyle müşahade etti.⁷² Bundan başka, Bahriye kurmay heyetine, deniz bombardımanını eşgüdümlemek üzere Mimar Sinan'a bir irtibat subayı gönderilmesi talimatı verdi. Güneydeki çıkıntı konusunda endişelenen Ahmed Abuk Paşa, Amasya Redif Tümeni'ni alıp Büyük Çekmece'ye ilerleme emri verdi. Türk köprübaşında şimdi dört piyade tümeni vardı ve hemen geride bir tümen daha bulunuyordu.

Bulgar hücumları sürüyordu, ama günün sonuna gelindiğinde, enlemesine cephe boyunca pek az ilerleme kaydedebilmişlerdi. Yeni kurulmuş Sol Kanat savunma hattına alelacele bir taarruz yapan Bulgar 1/2. Piyade Tugayı, saat 13:00'da Kumburgaz'a vararak derhal düşman hatlarını dövmeye koyulan (*Berk-i Satvet*, *Yarhisar* ve *Demirhisar*'ın eşliğindeki) *Barbaros Hayreddin* ve *Turgut Reis*'in 28 cm ve 105 cm'lik toplarıyla verdikleri desteğin de neticesi, başarısız oldu.⁷³

Bulgarlar, 27-28 Mart 1913 boyunca tüm cephede yenilenen hücumlarıyla, Türkleri hafifçe geriye, doğuya doğru çekilmeye zorlayarak bastırmaya devam ettiler. Köprübaşındaki Hurşit Paşa 28 Mart'ta, 31. Piyade Tümeni'ni, 4. Piyade Tümeni'nin hemen arkasındaki ihtiyat mevzilerine ilerletti ve aynı zamanda, artık yana olan karargâhlar grubunu (Sol Kanat kumanda grubu, I. Kolordu karargâhı ve X. Kolordu karargâhı) ileriye, Mimar Sinan'a sevk etti. I. Kolordu cephesinde, Fatih Redif Tümeni de muharebe hatlarına doğru yaklaştı. Ertesi gün, 31. Piyade Tümeni'nin 91. ve 92. alayları, beş bataryalık bir topçu desteğinde, 4. Piyade Tümeni hatlarından taarruz ederek, Üç Tepeler'deki bitişik Bulgar mevzilerini ele geçirdi. Aynı zaman zarfında, 2. Piyade Tümeni Muratbey Tepesi'nde bir Bulgar taarruzunu püskürttü.

Bu başarılardan cesaret bulan Hurşit Paşa ve kurmay başkarnı Kaymakam Enver Bey, 30 Mart sabahı bir takip hareketi başlatmaya karar verdiler. Derhal işe koyulan kurmay heyeti o gece emirler ve eşgüdüm önlemleri çıkarmaya koyuldu. Ana fikir, yeni

gelen Müstakil Süvari Livası da dâhil olmak üzere, henüz görevlendirilmemiş tüm ihtiyatları öne getirip ve Bulgar 1/2. Piyade Tugayı'na karşı toplu bir taarruz başlatmaktı. III. Mürettep İhtiyat Kolordusu'na, Sol Kanat'ın takip harekâtını bir kanat taarruzuyla destekleme talimatı verildi. Yazılı harekât emirleri, 30 Mart saat 10:45'e kadar birliklerin eline geçti. Osmanlı topçusu, *Barbaros Hayreddin* zırhlısı ve *Peyk-i Şevket* gambotunun ateş desteğiyle birlikte, saat 13:26'da 3.200 metrelik menzillerde ateşe başladı.⁷⁴ Piyade kısa süre sonra onları izledi. Son derece etkili olan bu kısa fakat güçlü taarruzlar düşman saflarını yardı. Bulgarlar gece olduğunda neredeyse bir buçuk kilometre çekilmişlerdi.

Türkler gece boyunca 1.700 kişilik bir gönüllü müfrezesini gemiyle köprübaşına getirdiler. Çöplüce'de (günümüzde Güzelce) vapurlarla karaya çıkarılan müfreze, derhal kıyı yolundan doğuya, Kumburgaz'a doğru yürüyüşe geçti. Gönüllüler sabahın erken saatinde ön hatlara getirildi ve 31 Mart 1913 saat 11:00'da X. Kolordu kendi cephesinde güçlü bir "ya hep ya hiç" taarruzuna kalktı. Bu taarruz, alay boyutundaki gönüllü müfrezesinden, 91. ve 93. piyade alaylarından ve 4. Nişancı Alayı'ndan oluşuyordu. Bitişikteki I. Kolordu mıntıkasında, 6. Piyade Alayı bir destek taarruzuna geçti. Ne ki, bu geç tarihe gelindiğinde, Bulgarlar 1/1. Piyade Tugayı'nı, 2. Tugay'la aynı safa getirmiş ve böylece düşmanla temasa geçecek kuvvetlerini iki katına çıkarmış bulunuyorlardı. Osmanlı taarruzu pek az güçlkle yenilgiye uğratıldı ve saat 17:30 olduğunda, başarısızlık raporları Osmanlı kolordu karargâhlarına yavaş yavaş gelmeye başlamıştı. Takip hareketleri (her iki Osmanlı kolordusunda) şehit 4 zabıt ve 127 nefer, yaralı 10 zabıt ve 471 nefer, esir bir zabıt ve kayıp 123 nefer pahasına, başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bundan başka, 53 yük hayvanı telef olmuş ve 55'i de yaralanmıştı.⁷⁵

Her iki tarafın da bazı yerel avantajlar elde etmek için yerel taarruzlar başlatmasıyla, küçük çaplı muharebeler devam etti. 3 Nisan 1913 olduğunda, İkinci Çatalca Muharebesi olarak adlandırılan çarpışma dizisi sona erdi. Türkler Çatalca sırt hattının altındaki vadiye geri püskürtülmüşlerdi, ama köprübaşı mevzilerini

Marmara Denizi boyunca genişletmişlerdi. Harekât, hem de iyi bir stratejik veya taktik amaç olmaksızın, her iki tarafa da pahaliya patlamıştı. Bulgarlar neredeyse 3.000 kayıp vermişler; Türkler de muhtemelen bir o kadar zayiata uğramışlardı. Büyük Çekmece köprübaşı mevziinin güvenliğine dair yoğun dikkatini sürdüren Ahmet İzzet Paşa, dosdoğru Hurşit Paşa'dan rapor istemeye devam etti.⁷⁶ Birkaç gün sonra, Osmanlı kolordularına ikinci bir ateşkesin muhtemel olduğu bilgisi verildi. Köprübaşı mevziinde, Türkler ölüleri defnetmeye ve enkaz kaldırmaya giriştiler. 4. Pi-yade Tümeni, 303 ölü Bulgarı kendi kesiminde bulup 8 Nisan'da, gömdü.⁷⁷ Karşılıklı savaş esirleri listesi değişimi, 22 Türk'ün "ölü" yerine savaş esiri haline gelmesiyle sonuçlandı. Ertesi gün, süvari alayları atlarını otlatmak için komşu çiftliklere gönderildi. 15 Nisan 1913, Çatalca'da Trakya'daki muharebe harekâtına bir son veren ikinci ateşkesin yürürlüğe girişine işaret ediyordu.

İkinci Çatalca Muharebesi, Osmanlıların kolordu ve tümenlerini muharebe koşulları altında hızla yeniden düzenleme kufayesindeki artışın göstergesi oldu. Sol Kanat'ın bir gece içinde oluşturulması ve takip harekâtını destekleyecek birliklerin hızla yeniden kümelenmesi, yüksek bir taktik standartlaşma ve ortak düşünüş seviyesini gösteriyordu. Taarruz harekâtının taktik sorunları devam etmekle birlikte, bu durum, Osmanlı ordusunda herhangi belirgin bir zaftan çok, 1914'ün geliyorum diyen taktik dinamizmine işaret etmekteydi. Ordu ve donanma arasında eşgüdüm de oldukça yüksek bir kufayetle devam etti. Daha önemlisi, Osmanlı ordusu Bulgar ordusuna karşı (geçilmez Çatalca Hattı'nı savunmanın yanında) muharebe meydanında da başarıyla durabileceğini kesinlikle kanıtlamış oldu.

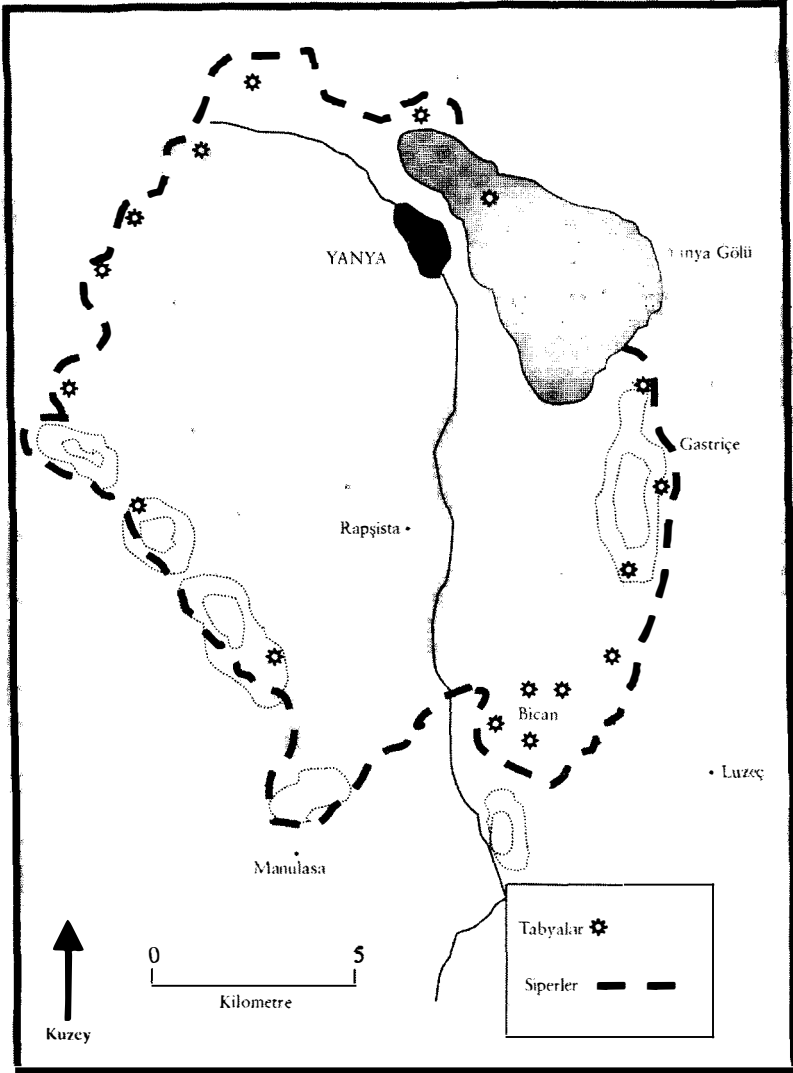
IX

BATI CEPHESİ: YUNANİSTAN VE ARNAVUTLUK, 1913

Birinci Yanya Muharebesi

Yunanistan'la bir ateşkes yapılmadığı için, Aralık 1912 ve Ocak 1913'te Epir'de muharebe harekâtı devam etti. 13 Aralık olduğunda, Esat Paşa'nın Müstakil Yanya Kolordusu, Yanya Kalesi'ni çevreleyen tabyaların hemen dışındaki savunma çemberine çekilmişti. Artık 2. Piyade Tümeni'yle takviye edilmiş ve yeni ihtiyatlar bekleyen Yunan Epir Ordusu ilerleyerek Türkleri taciz etmeyi sürdürdü. Aynı gün, Epir Ordusu, kumandanı, kalenin anahtarı sıfatlı ve Yunan kaynaklarında Bizani Tabyası olarak adlandırılan Bican Tabyası'nı kuşatma hedefiyle taarruz harekâtının devamını emretti. Kenti çevreleyen tabya zincirinin en güçlü halkası durumundaki Bican, Loros'dan intikal güzergâhına hâkimdi (bkz. Harita 9.1).

Yunanlar, yeni gelen 2. Piyade Tümeni'ne Bican Tabyası'nın güneybatısında yer alan Manulasa (Manoliasa) Tepesi'ne saldırıp ele geçirme görevi vermeyi planlamışlardı. Eşzamanlı olarak, bu görev için oluşturulan ve Yunanların Müşterek A Müfrezesi adını verdikleri bir müstakil bölükler topluluğu da, 987 Rakımlı Tepe ile (tabyanın güneydoğusundaki) Lüzeç köyüne hücum etti.¹ Daha küçük bir Müşterek B Müfrezesi de, bu iki çevirme kuvveti arasındaki hattı tutması için kuruldu.

Harita 9.1 Yanya Kalesi, Aralık 1912

Pirmedi, Avlonya ve Malakas Redif piyade alaylarından taburlar, Osmanlı hattını hafif tertip tutuyorlardı. Gelgelelim, öncü kuvvetlerin arkasında, yeni gelen 21. Piyade Tümeni, 19. ve 23. piya-

de tümenleri ve Yanya Redif Piyade Tümeni bulunuyordu. Ayrıca, güçlü Bican Tabyası topçusu, öncü Osmanlı birliklerini koruyup destekliyordu.²

Yunanlar taarruzlarını 14 Aralık sabahı saat yaklaşık 08:30'da başlattılar. Yunan 2. Piyade Tümeni, Manulasa Tepesi'ndeki Redif piyadesine hücum etti. Daha az disiplinli redifler şiddetli çarpışma neticesi dağıldı ve Yunanlar saat 14:30'da tepeyi ele geçirdiler. Doğuda, Müşterek A Müfrezesi'nin eşzamanlı taarruzu da hedefine ulaşmakta başarılı oldu. O gece saat 20:00'da, Esat Paşa'nın Müstakil Yanya Kolordu karargâhı, Mirliya Cavit Paşa'nın 21. Piyade Tümeni için 15 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı.³ Bir Yunan piyade alayı ile bir topçu bataryasının Manulasa mevziini işgal ettiğini bildiren harekât emri, Cavit Paşa'ya karşı taarruza geçip tepayı geri alma talimatı veriyordu. Cavit Paşa, 15 Aralık sabahı, 61. ve 68. piyade alaylarıyla hücum etti. Başarı kazanan Türkler, saat 14:30 olduğunda, Yunanları püskürtmüş ve mevzileri yeniden ele geçirmişlerdi. Bu arada, Pirmedi Redif Piyade Taburu'nun başına bizzat geçen Cavit Paşa, Yunan gönüllü taburlarınca süregiden çevirme harekâtını önlemek için birliğini sağ cenahına konuşlandırdı. Türkler Manulasa Muharebesi adını verdikleri bu çarpışmada 60 şehit ve 150 yaralı verdiler; Yunanların ise 33 ölü ve 325 yaralı vardı. Gelgelelim, Yunan resmî tarihi bu rakamların yaklaşık yarısı kadar bir zayıyat oranı vermektedir.⁴

Aynı gün, Bican Tabyası'nı ele geçirme çabasıyla başka bir taarruza kalkan Yunan Müşterek A Müfrezesi, küçük kazançlardan sonra, Osmanlı 67. ve 69. piyade alayları (23. Piyade Tümeni) karşısında batağa saplandı. Müstakil Yanya Kolordusu'nun o gece saat 21:30'da (15 Aralık) çıkardığı 16 numaralı Harekât Emri,⁵ Yunan müfrezesinin taarruzunu Osmanlı mevziine karşı önemli bir tehdit diye tanımlamasına karşın, daha geleneksel karşı-taarruz tepkisi yerine, Bican Tabyası'nın doğu cenahının savunmasına devam emredilmekte ve Miralay Fethi Bey kumandasındaki 31. ve 59. piyade playlarından oluşan 1. Mürettep Piyade Tümeni'nin faaliyete geçirilmesi talimatı da verilmekteydi.⁶ Yeni teşkil edilen mürettep tümene ertesi gün ilerleme emri verildi.

16 Aralık'ta, Epir Ordusu'na yine her iki kanatta taarruz harekâtına devam emri verildi. Takviye alan Türkler bu hücumlara karşı, aşırı sisli koşulların Yunan emir-komutasını kısmen güçleştirmesi sayesinde, hatlarında tutundular. Yunanlıları Bican Tabyası civarından uzaklaştırmak amacıyla bir hücum başlatmaya karar veren Esat Paşa, o gece boyunca 2. Mürettep Piyade Tümeni'ni Miralay Hüsnü Bey komutasında harekete geçirerek muharebe tertibini yeniden düzenledi. Hüsnü Bey, sefer sırasında küçük gruplara bölünen Osmanlı 18. Piyade Tümeni'nin kumandanıydı. Beş taburu İşkodra'da bulunan 18. Tümen'in topçusu başka bir tümene bağlıydı ve nişancı taburu da Leskovik'teydi. Neticede, Miralay Hüsnü Bey'in elinde sadece üç tabur kaldığından, Esat Paşa 61., 62. ve 63. piyade alaylarını; bir mürettep piyade alayını ve bir cebel bataryasını alelacele bir araya toplayarak Hüsnü Bey'in kumandasına verdi.⁷ Ardından, yeni 2. Mürettep Piyade Tümeni'ni, ön hatlardaki Cavit Bey'in 21. Piyade Tümeni'ni rahatlatmak üzere gönderdi. 21. Tümen o gece Rapşista'ya geri çekilmeye başladı. Ardından Esat Paşa, 1. Mürettep Piyade Tümeni'ni Bican Tabyası'nın doğu kanadındaki hattı takviye etmeye gönderdi. Osmanlı topçusu, sis devam etmesine karşın, 17 Aralık sabahı cephe boyunca ateş açtı. Yunan topçusu derhal ateşe karşılık verdi. Artık yerine ulaşmış bulunan Miralay Hüsnü Bey tümeni hemen bir taarruz başlattı. "Mürettep" sıfatına rağmen, büyük ölçüde Nizamiye alaylarından oluşan kuvvet, Yunan 2. Piyade Tümeni'ni başarıyla birkaç kilometre püskürttü.

Esat Paşa, Bican Tabyası çevresindeki sonucu belirleyecek alana neredeyse tüm seyyar birliklerini getirmek için, kazanmış olduğu bu taktik avantajdan yararlanmaya kararlıydı. Konsepti pervasızdı: Her iki kanattaki tümenler mevzilerinin önündeki Yunanlara uluorta hücum edecekti. Yanya Redif Tümeni ise, son birkaç gündür pek az çarpışmanın baş gösterdiği merkez kesimde taarruz edecekti. Esat Paşa'nın taarruzu, 18 Aralık 1912 günü erken saatlerde başladı. Batıdan doğuya, 2. Mürettep Tümen, Yanya Redif Tümeni, 1. Mürettep Tümen ve 19. Piyade Tümeni'nin kalktığı taarruzlar düşman ileri mevzilerini hızla aştı; ama gün ortasına gelin-

diğinde, kararlı Yunan karşı taarruzları Türkleri çıkış noktalarına geri püskürttü. Bu taarruzlar Türklere pahalıya mal oldu; örneğin, karanlık bastığında, Avlonya Redif Alayı'nın 1.150 askerinden sadece 400'ü savaşılabir durumdaydı.⁸ Esat Paşa yine de taarruzlarına devam etmeye karar verdi.

Bican ve Gastrice tabyalarının topçusu, 19 Aralık günü erken saatlerde Yunan mevzilerini dövmeye başladı. Bundan kısa süre sonra, tümen topçuları da ateşe başladı. Esat Paşa, tahmin edilebileceği üzere üzücü sonuçlarla, bir önceki günün piyade hücumlarını tekrarladı. Türkler başlangıçta ilerledi, fakat kararlı Yunan karşı taarruzları, o akşam saat 18:00'a kadar Türkleri yine geri püskürttü. Özellikle ağır hasar gören 19. Piyade Tümeni (iki yüzbaşı ve dört mülazım dâhil) 250 şehit ve 300 yaralı verdi. O gece, ihtiyatını takviye etmek için Yanya'dan 13. Piyade Tümeni'ni getirtten Esat Paşa bir kez daha Yunanlara taarruz kararı aldı.

Bican Tabyası topçusu, 20 Aralık sabahı saat 07:00'da Yunan hatlarını dövmeye başladı ve Osmanlı piyadesi bir saat sonra hedefine ulaştı. Bir kez daha hızla Yunan mevzilerine giren Türkler, saat 11:00'da yine karşı taarruzlara uğradılar. Türkler Yunan mevzilerini ele geçirmeyi yine başaramamışlardı. O gün, tıpkı önceki iki gün gibi, muazzam bir başarısızlık olmuştu, ama karanlık basarken, yeni gelen 13. Piyade Tümeni'yle taarruzuna devam etmeye karar veren Esat Paşa saat 21:44'te Müstakil Yanya Kolordusu'nun 18 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı (bkz. Tablo 9.1).

TABLO 9.1 Müstakil Yanya Kolordusu Harekât Emri No. 18 (Özet), 20 Aralık 1912

1. Olıka'dan Narda Irmağı'na dek düşman kolordu cephesinden geri çekilmiştir. Kolos'ta 13. Piyade Tümeni ihtiyatımız bulunmaktadır.
2. Yarın (21 Aralık 1912) kolordu taarruzuna devam edecektir.
3. 2. Mürettep Piyade ilerleyecek ve düşman cephesine saldıracaktır. Kolordu, Kurmay Yüzbaşı Vecihi Bey'i bu gece tümen kumanda mevkiine gönderecektir.
4. Yanya Redif Tümeni de ilerleyecek ve 2. Mürettep Tümen'in sol kanadını koruyacaktır.
5. Merkezdeki birlikler, Bican Tabyası yakınında bir şaşırtma taarruzu düzenleyecektir.

6. 13. Piyade Tümeni yarın en geç saat 06:30'a kadar Lûzeç'e doğru ilerleyecek ve en geç 08:20'de hücumu kalkacaktır (21 Aralık). Son emirleri o sırada alacaktır.
7. 13. Piyade Tümeni bu gece ve yarın sabah makineli tüfek bölüğü ile üç seyyar batarya ve bir cebel bataryasını, 1. Mürettep Piyade Tümeni ve 19. Piyade Tümeni'ni desteklemek üzere ileri gönderecektir.
8. 19. Piyade Tümeni yarın taarruza devam edecektir.
9. Harekât sırasında kolordu kumandanı 13. Piyade Tümeni karargâhında bulunacaktır.
10. Gece boyunca, tüm kolordu birlikleri taarruz için gereken hazırlıkları tamamlayacaklardır.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913) III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu, Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 551-53.

Yine topçuyla başlayan Esat Paşa, bir saat sonra piyade hücumuyla devam etti ve 13. Piyade Tümeni'ni 1. Mürettep Tümen cephesinden ilerletti. Yunan siperlerini ele geçiren tümen, alışılmış karşı taarruzla karşı karşıya kaldı. Gelgelelim, kararlı Türkler o gün Yunanları püskürterek ilerlemeye devam ettiler ve Yunan hatlarını yardılar. Batıda, 2. Mürettep Piyade Tümeni bastırıp ilerleyerek Manulasa Tepesi'ne vardı (tam tekmil yaklaşık iki kilometre). Doğuda, 1. Mürettep Piyade Tümeni ile 13. ve 19. piyade tümenleri Yunanları bir kilometreden fazla geri çekilmeye zorladılar. Esat Paşa'nın karargâhına bütün gün boyunca cepheden memnuniyet verici raporlar yağdı.⁹ O gece, taarruzlarını sürdürmeye karar veren saldırgan tabiatlı Esat Paşa, saat 22:00'da 19 numaralı Harekât Emri'ni çıkardı. Bu emir, Paşa'nın karargâhını Bican Tabyası'na nakletmesi hariç, temelde 18 numaralı Harekât Emri'ndeki taktik planının tekrarıydı.

Müstakil Yanya Kolordusu, Yunan Epir Ordusu'na karşı yılın son taarruzlarını 22 Aralık 1912'de başlattı. Bu kez biraz başarı kazanan Esat Paşa'nın taarruzları, Yunanları bir kilometre daha gerilemeye zorladı. Türkler epey bir mühimmat ve erzak, yüzlerce tüfek, bir makineli tüfek ve iki parça top ele geçirdiler. Gece olduğunda, Esat'ın birlikleri, Yunanları Aralık'ın ikinci haftasında

işgal ettikleri ve Bican Tabyası'nı tehdit eden avantajlı mevzilerden epeyce püskürtmüş durumdaydı. Bican Tabyası'na yönelik acil tehdit böylece son buldu.

Esat Paşa'nın kazandığı bu önemli savunma zaferini teşkil eden taarruzlar, topluca Birinci Yanya Muharebesi diye adlandırılır. Zafer epey ağır bir zayıat pahasına kazanılmıştı. Muharebede büyük bir kararlılık göstererek zafer için sebat eden Esat Paşa, genellikle cephenin bir kilometre yakınında bulundu. Aynı zamanda, gelişen olaylara hızla tepki gösterip birliklerini çabucak muharebe meydanına göndermekte gittikçe artan bir yetenek sergiledi. Bu muharebede, Kasım'daki taarruzları eşgüdümlü yürütememesine sebep olan güçlüklerden pek azını yaşadı. Muharebe esnasında, seyyar kuvvetlerinin büyük bölümünü kritik noktaya getirdi ve hepsini çarpışmaya sokmayı başardı. Bu hayran olunacak bir performanstı. Ne ki, muharebe Müstakil Yanya Kolordusu'na pahalıya mal oldu. Müteakip birkaç gün içindeki kuvvet raporları birlik mevcutlarında büyük bir düşüşü gösteriyordu (Tablo 9.2, 23 Aralık 1912'deki kolordu mevcudunu gösterir).

TABLO 9.2 Müstakil Yanya Kolordusu Mevcudu, 23 Aralık 1912

<i>Birlik</i>	<i>Zabit</i>	<i>Nefer</i>
1. Mürettep Tümen	78	1.419
2. Mürettep Tümen	122	4.162
13. Piyade Tümeni	166	3.785
19. Piyade Tümeni	50*	2.400*
23. Piyade Tümeni	158	7.119
Yanya Redif Tümeni	101	5.322
Müstahkem Mevkii Komutanlığı	57	1.632
Toplam	732	25.839

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu, Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harakâtı*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 550-61.

* Tahmini.

Dristinik ve Aydonat Muharebeleri

1913 yılbaşında iki tarafta da kayda değer bir faaliyet olmadı. Türkler muharebe düzenlerinde biraz değişiklik yaptılar. 13. ve 19. tümenlerin unsurlarından kurulan 3. Mürettep Piyade Tümeni, 19. Piyade Tümeni kurmay başkanı Kaymakam Faik Bey'in komutasına verildi. Ayrıca, bazı ek kuvvetlerle takviye edilen 13. Piyade Tümeni (komutanı Mirliya Galip Paşa'ya atıfla) Galip Paşa Müfrezesi olarak adlandırdı.¹⁰ Bu değişimler kuvvet yapısına yeni eklemeler yapmamakla birlikte, Manulasa Tepesi ve Lüzeç mevkiilerinin tek kumandalara (Galip Paşa ve Kaymakam Faik) verilmesi sayesinde, emir-komuta rahatladı.¹¹

Bu arada Epir Ordusu, Tesalya Ordusu'ndan hatırı sayılır takviye almıştı. 12 Aralık 1912'de Selanik'ten gemilere bindirilen Yunan 4. Piyade Tümeni Preveze'ye sevk edildi. 27 Aralık'ta Yanya cephesine varan tümende, 228 subay ve 10.068 er bulunuyordu. 4 Ocak 1913'de Selanik'ten ayrılan Yunan 6. Piyade Tümeni 9 Ocak'ta Preveze'ye ulaştı. 6. Piyade Tümeni'nde 110 subay, 7.400 er ve 1.800 koşum hayvanı bulunuyordu. Bu tümen de bir hafta içinde, Yanya cephesine yaklaşmıştı. Yunan yüksek komutası ayrıca, dört piyade taburu, bir cebel bataryası ve dört makineli tüfekten oluşan, 4.500 mevcutlu 7. Piyade Alayı'nı da 13 Ocak'ta yeni ele geçirilmiş Sakız Adası'ndan Preveze'ye gemiyle gönderdi.¹² Bu kuvvetler Yunanlara, 1913 Ocak ortasına gelindiğinde, Müstakil Yanya Kolordusu karşısında hatırı sayılır sayı üstünlüğü kazandırdı.

1913 Ocak başında küçük çaplı iki muharebe oldu. 5-6 Ocak 1913'te Yanya Gölü'nün hemen kuzeyinde gerçekleşen ilki Dristinik Muharebesi olarak bilinir. Yüzbaşı Bekir Bey komutasındaki 1.000 küsur kişilik tabur çapındaki bir müfreme, bazı Yunan bahriye silahendazlarını da içeren bir Yunan kuvvetine saldırdı. İki taraf açısından da belirgin bir sonuç çıkmadı. Güneyde, Adriya kıyı boyundaki karma bir Yunan kuvveti, kuzeye ilerleme ve olabilirse Yanya'yı yandan kuşatma amacıyla ince bir Osmanlı hattına 6 Ocak'ta saldırdı. Muharebe birkaç gün sürdü, fakat

15 Ocak'a gelindiğinde, Yunan taarruzu (bu muharebeye adını veren) Aydonat köyü önünde sona erdi. Yunanlar birkaç kilometrelik araziye ele geçirmişlerdi, ama buna degecek bir amaca ulaşamamıştı.

Ocak ortasına gelindiğinde, Yunan cephesi boyunca taktik durumda önemli bir değişiklik olmadı. Bununla birlikte, stratejik düzeyde, takviye edilmiş Yunan Epir Ordusu, artık Türklere karşı hatırı sayılır bir üstünlüğe sahipti. Yunanların elinde şimdi 81 parça sahra ve cebel topuyla desteklenen yaklaşık 40.000 asker vardı. Bunun yanı sıra Yunanlar toplam on iki adet 10,5 ve 15,5 cm'lik ağır sahra topu da içeren mürettep bir ağır topçu bataryasını da ön saflara getirmişlerdi.¹³ Esat Paşa'nın kuvveti ise 23 Aralık'taki mevcudunda (yaklaşık 27.000 asker) büyük bir değişiklik olmadan kalmıştı.

İkinci Yanya Muharebesi

Taarruzu yenileme emirleri Epir Ordusu karargâhından 2 Ocak 1913'te çıktı.¹⁴ Önerilen harekât planı çok yavan olup Selanik'ten yeni gelen takviyeleri cephe taarruzu yapmaları için önceden mevcut mevzilere konuşturulmaktan ibaretti. Karşılarındaki kuvvetin artan sayısını gözlemleyen Türkler büyük bir taarruz bekliyorlardı, fakat günler boyunca, cephe alışılmadık ölçüde sessiz kaldı. 20 Ocak sabahı saat 08:00'da nihayet başlayan Yunan topçu hazırlık ateşi, 11:30'a kadar sürdü. Yunan resmî tarihine göre, bu hazırlık ateşi Bican Tabyası'ndaki Türk bataryalarını bütünüyle susturdu.¹⁵ Cephe boyunca ateşin kesilmesinin hemen sonrasında Yunan piyade taarruzları başladı. 6. Piyade Tümeni ve (bir Girit piyade alayı, 15. Piyade Alayı ve üç Efsun taburundan oluşan mevcuduyla yeniden teşkilatlanmış) Epir Piyade Tümeni'nin gerçekleştirdiği Yunan ana taarruzu, Esat Paşa'nın 3. Mürettep Piyade Tümeni'ne yönelmişti. Yeniden başlayan Osmanlı ateşi neticesi Türk bataryalarının birçoğu cephanesiz kaldı; ne ki, iyi siperlenmiş ve hazırlıklı Türkler, Yunanları püskürtmekte pek güçlük çekmediler. Yunan taarruzu Saat 15:30'da gevşedi ve durdu.

O gece, Esat Paşa Yeşiltepe'deki Yanya Redif Piyade Tümeni karargâhında bir komuta toplantısı yaptı. Yunan taarruzunun sabah da devam edeceği kanaatindeydi ve Yunanların bir kez daha ateş üstünlüğü kurmasından endişe ediyordu. Son olarak, düşmanın Yanya'yı çevirme harekâtına gireceği tahmininde bulunan Esat Paşa, komutanlarına, her ne pahasına olursa olsun direnmele-ri talimatını vererek toplantıyı bitirdi.

Yunanlar 22 Ocak sabahı, saat 08:00'da, bu kez topçu hazırlık ateşi açmadan, ilerlemeye başladılar. Osmanlı Galip Paşa Müfrezesi ve Redif kıtaları, sırasıyla Manulasa Tepesi ve merkezde tuttundular. Ne ki, Lüzeç mevziindeki 3. Mürettep Piyade Tümeni, Yunan Epir ve 6. piyade tümenlerini püskürtmekte güçlükle karşı karşıyaydı. Yunanlar Türk direnişini kırdıkça Lüzeç köyüne doğru çekilmeye başlayan Miralay Faik Bey birlikleri (31., 38. ve 57. piyade alayları), düşmanın katliamını durdurmak için burada kısa süreli bir savunma hattı oluşturdular; ancak başarısız olarak, Bican Tabyası'nın kuvvetlendirilmiş sığınağına doğru çekilmeye devam ettiler. Yunan ilerlemesi doğuda olağanüstü başarılı oldu ve karanlık çökerken, Yunanlar en son 15 Aralık 1912'de işgal ettikleri mevzilere geri döndüler. Yunan 2. ve 4. piyade tümenlerince yürütülen diğer kanat taarruzları başarısız olduğundan cephenin batı yarısı değişmeden kaldı.

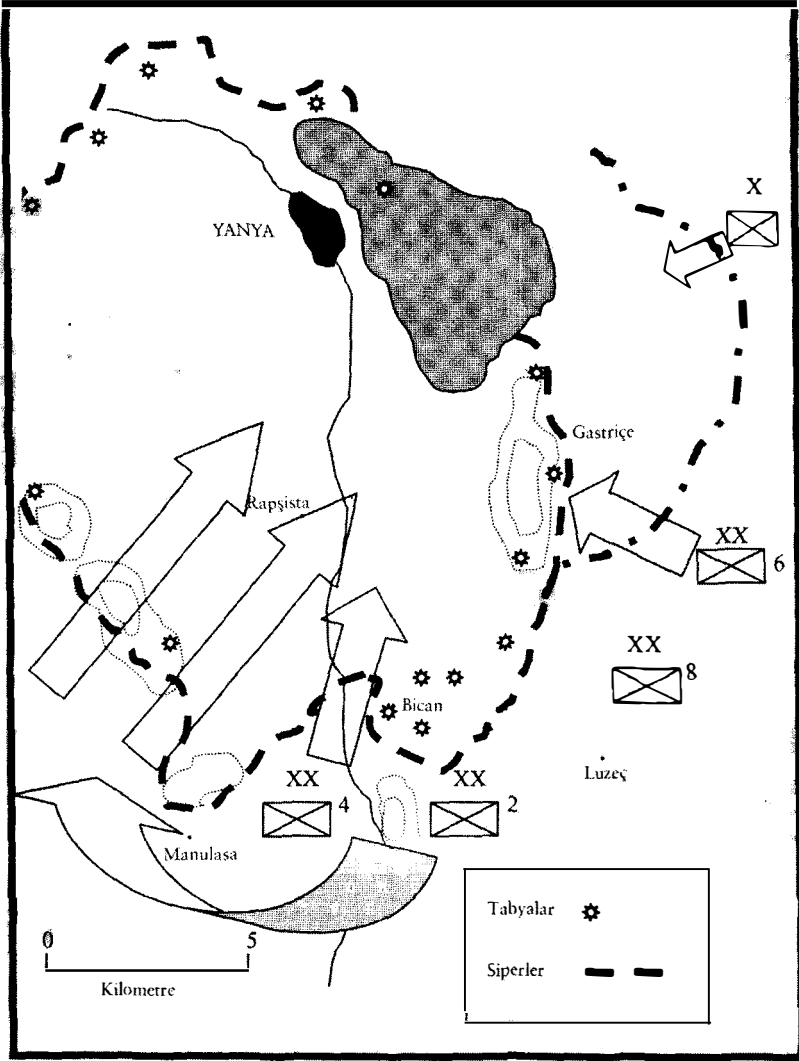
Ertesi gün hava kötüleşince, Epir Ordusu taarruzlara son verdi. Türk tarihleri, 3. Mürettep Piyade Tümeni'nin çöküşü ve Lüzeç mevziinin kaybını adam akıllı izah etmez. Gelgelelim, büyük olasılıkla, üç saatlik bir topçu hazırlık ateşinin yokluğu, Türkleri yanıltmıştı. Şüphesiz, Esat Paşa Yunanların 24 Ocak'taki taktiklerini tekrarlamalarını beklediğinden, Türkler ana taarruzun sürmekte olduğunu anlayana kadar, Yunan piyadesi Türk mevzilerine önemli ölçüde yaklaşabilmişti. Taktik düzeyde, Esat Paşa biraz zemin kaybetmiş olsa da, Türklerin İkinci Yanya Muharebesi'ni kazandığı ileri sürülebilirdi. Yılbaşı dönemi boyunca yaptıkları yığınakla kavuştukları sayı üstünlüğü Yunanlara kesin kesin sonuç sağlamamıştı. Yanya'ya daha fazla asker getirmeleri gerekecekti.

Nihayet, 1913 Ocak sonunda, Aydonat yakınlarında Adriya cephesinde yeni bir çatışma patlak verdi. Küçük Osmanlı sahil müfrezesi, 23 Ocak'ta Yunanlara bir karşı taarruz başlattı (Türkler bu çarpışmayı Çamlık Muharebesi olarak adlandırırlar). 27 Ocak'a kadar süren muharebe Yunanların yaklaşık on kilometre püskürtülmeleriyle sonuçlandı. Muharebe Türklerin Aydonat Muharebesi'nde yitirdikleri araziye geri almalarını sağladı. Osmanlı zayiatı çok hafifti.

Yanya'nın Düşüşü (Üçüncü Yanya Muharebesi)

Yanya cephesi, 1913 Ocak sonundan Mart başına değin çok sakin kaldı. Yunanlar yeni askerler getirmekle yetinirken, Türkler savunmalarını sağlamlaştırdılar. Yunanlar, 1. Piyade Tümeni'nden yeni oluşturulan Metsovo Müsterek Tugayı'nı Yanya'ya gönderdiler ve Epir Piyade Tümeni'nin adını 8. Piyade Tümeni olarak değiştirdiler. Bundan başka, Yunan Genelkurmayı cepheye yeni topçu taburları da sevk etti. Şubat ayı boyunca Osmanlı tabyalarını aralıksız ama düzensiz surette topa tutmayı sürdüren Yunanlar, ayrıca Yanya Kalesi'ne nihaî bir taarruz için planlama sürecine devam ettiler. Harita 9.2, 1913 Mart başındaki durumu gösteriyor.

4 Mart 1913 saat 07:00'da Osmanlı tabyalarına karşı hazırlık ateşlerine başlayan Yunan tümen topçularına, bir saat sonra Epir Ordusu'nun ağır topları da katıldı. Gün boyu süren bu bombardımanda, Yunanlar top başına yaklaşık 150 mermi attılar. Seyyar topçu cephanesi, çoğu namlu başına 10 mermiye kadar düşmüş bulunan Türk karşı ateşi pek etkili olmadı. Bican Tabyası'nda 11 zabıt ve 53 nefer bu bombardımanlarda şehit oldu. Ana Yunan taarruzu Bican Tabyası'nı doğrudan hedef almadı. Yunanlar daha ziyade, 4. Piyade Tümeni'nden bir kolun yapacağı taarruzla Manulasa Tepesi mevziini ele geçirmek ve diğer iki kolu (2. ve 4. piyade tümenlerinden) Yanya Kalesi'nin batı kesimine ilerlemek niyetindeydiler. Aynı esnada, 6. ve 8. piyade tümenleri Lüzeç bölgesinden Bican Tabyası'na saldıracaklardı. Metsovo Müsterek Tugayı ise Esat Paşa'yı daha da çok kandırmak için Yanya Gölü'nün kuzeyinde bir şaşırtmaca taarruzu yapacaktı.

Harita 9.2 Üçüncü Yanya Muharebesi, 5-6 Mart 1913

Ertesi gün hava açıldı. Yunan topçusu yeniden ateşe başladı ve taarruz kolları ilerlemeye koyuldular. Saat 07:30 olduğunda, Üçüncü Kol batı cenahtaki Çuka'da Osmanlı hatlarını yarıdı. Nihai muharebe ve çevirme başlamıştı. Yunan Birinci Kolu, saat 09:30'da

2. Mürettep Piyade Tümeni'ne karşı taarruzuna girişti. Nasıl bir tehlike altında olduklarını anlayan Türkler yüzlerce atım cephane kullandılar.¹⁶ Gelgelelim, öğle olduğunda Manulasa mevziinin içine dalmış bulunan Yunanlar başarılarının devamını getirmek için soluklandılar. Saat 14:30 olduğunda, Yunanlar beş ayrı mevkiye Osmanlı savunma çemberini kırmışlardı. Esat Paşa'nın ihtiyatları Rapşista yakınında teksif edilmişlerdi, ama çemberin çökmesi yüzünden, Yunan öncü unsurlarının araya girmesini önlemek için, yerlerinde durmak zorunda kaldılar. Böylelikle, Esat'ın ihtiyatları planlandığı gibi karşı taarruzlara kalkmak yerine savunma rolüyle oldukları yere mihlanmışlardı. Aylar süren tecridin yıpratmış Türkler iyi planlanmış Yunan taarruzlarını durdurmayı başaramayınca, saat 16:00 itibarıyla, araya giren üç Yunan kolu Bican ve Gastrice tabyalarındaki Osmanlı topçusunu tecrit etmişti. 5 Mart günü karanlık basarken, tecrit olmuş tabyalardaki Osmanlı topçusu ateşi kesti ve Osmanlı piyadesi gözenekli Yunan kuşatmasının içindeki boşluklardan gece boyunca çekilmeye başladı.

O gece, Türk savunmacıların birçoğu teslim olmaya karar verdi ve ertesi sabah şafak sökerken, Osmanlı mevzilerinin birçoğunda beyaz bayrakların dalgalandığı gözlemlendi. Askerlerini kuzeye gönderebilmeyi uman Esat Paşa, elinden geldiği kadar çok asker, top ve arabayı tahliye etmeye uğraştı ve 1.000 kadar hasta ve yaralı askeri kale hastanesinden çıkarmayı başardı.¹⁷ Galip Paşa Müfrezesi'nin büyük çoğunluğu kuşatmadan kurtuldu. Muzaffer Yunanlar geriye kalan Türk ceplerini 6 Mart günü boyunca sürekli daha küçük alanlara sıkıştırdılar. Esat Paşa kolordu cerrahı Doktor Kaymakam Süleyman Numan Bey'i, teslim olma durumunda yardımcı olmaları için kentteki yabancı diplomatik temsilciliklere (Avusturya, Fransa, Romanya ve Rus konsolosluklarına) gönderdi. Konsolosluk memurları, iki Osmanlı zabıtine Yunanları anlamsız yıkımı durdurmaya çağıran bir mektup verdiler. Dodana piskoposunun eşlik ettiği bu zabitler, 9. Efsun Taburu öncülerinin yanına saat 23:30'da vardılar. Zabitler Yunan ordu karargâhına götürüldüler ve orada şartlar hızla belirlendi. 6 Mart 1913 saat 04:00'da, geçici bir teslim mektubu imzalandı ve o gün saat 09:00'da kente

Yunan Ordusu Yanya'ya Giriyor (Nikolaos Othonaios Koleksiyonu)

giren Yunan Süvari Alayı Türkleri teslim aldı. Sonuna kadar büyük bir inatla direnen Bican ve Gastriçe tabyaları savunmacılarına özel teslim talimatlarının verilmesi gerekti. Üçüncü Yanya Muharebesi sona ermişti. Saat 12:30'da imzalanan gerçek protokol, bütün Yanya Müstahkem Mevkii askerlerinin savaş esiri olarak teslim alındıklarını belirten iki paragraftan ibaretti.

Eksiksiz Yunan zaferi, üç taarruz kolunda 284 ölüden ibaret çok hafif bir bedelle gelmişti.¹⁸ Son Yanya muharebesinde yaklaşık 2.800 şehit veren Türkler tahminen 8.600 de esir verdiler. Geri kalanlar bu kazandan kurtulup Arnavutluk'a kaçtılar. Osmanlı silahlı kuvvetleri için yeni bir felâket doğuran muharebe neticesinde 26.000'i aşkın askerin yanı sıra Yanya Müstahkem Mevkii 108 parça topu ve topyekûn lojistik imkânlarıyla yitirildi. 13., 19., 21. ve 23. Nizamiye tümenleri ile Yanya Redif Tümeni Osmanlı harp mevcudundan böylece düşüyordu.

Üçüncü Yanya Muharebesi'nden beş hafta öncesinde, Yunanlar sürekli güçlenirken, Türkler gitgide zayıflamıştı. Ancak, sava-

şı kazanan Yunan sayısal üstünlüğünden ziyade Epir Ordusu'nun sağlam planlama ve kurmay çalışmalarıydı. Çok kollu bir taarruz farklı eksenlerde ve iyi eşgüdümlü icra edilmişti. Esat Paşa, hatlarına neredeyse eşzamanlı düzenlenen düşman yarma harekâtı yüzünden ihtiyatlarını zamanında sevk edemedi. Yenilmesine rağmen, yetkin Yanya savunmasıyla Osmanlı halkı için bir esin kaynağı olan Esat Paşa, savaştan sonra yurda dönüşünde bir kahraman gibi karşılandı.

Yunanlar 1913 Martı ayı boyunca Yanya'dan kıyı boyunca kuzeye ve kuzeydoğuya ilerlediler. Osmanlı direnişi moralsiz ve etkisizdi. Mart'ın üçüncü haftasına gelindiğinde, Türkleri Epir vilayetinden atan Yunanlar, Pirmedi'ye doğru ilerlemeye koyulmuşlardı. Türkler yavaş yavaş Arnavutluk'a çekiliyorlardı.

Karadağ Muharebesi

Garp Ordusu'ndan gelen ve ateşkesi teyit eden bir telgrafı 4-5 Aralık 1912 gecesı Berat'ta alan Ferik Mahmut Hayret Paşa, ertesi gün, İşkodra'ya bir mesaj göndermek ve ayrıntıların tatminkâr şekilde belirlenmesini sağlamak için Kurmay Yüzbaşı Avni Bey'i vazifelendirdi. Ateşkesin ayrıntıları hakkında Karadağlı subaylarla bir toplantı yapmak üzere 6 Aralık'ta İşkodra Gölü'nün karşı kıyısına beyaz bayrak çekilmiş bir gemi gönderen Türkler, Alman ve Fransız konsolosluklarına bilgi verip, çatışmaların durmasını sağlamakta yardımlarını da rica ettiler. Konsolosluklar mahallî Karadağ yetkililerine, ülkelerinin 4 Aralık'ta ateşkes antlaşması imzalamış olduğunu açıklayan mektup ve komutlar gönderdi.¹⁹

Ne yazık ki, Karadağ ordusunun belirli unsurları ateşkese uymadığından, çatışmalar cephenin bazı kesimlerinde devam etti. Modern Türk resmî tarihi, ateşkes esnasında iki muharebenin yapıldığını belirtir. İlki, 3 Aralık'tan 28 Aralık'a dek uzayıp giden ve Yumurta Tepe Muharebesi olarak adlandırılan bir çarpışmaydı. 71/3. Piyade Taburu'nun Mülazım Fehmi Efendi kumandasındaki 3. Bölük'ü tepedeki bir mukavemet noktasını işgal etti. Elinde birkaç parça top da bulunan Fehmi Efendi'nin tahkim ettiği mevziye

Karadağlılar defalarca hücum ettiler. Bunun üzerine, Fehmi Efendi 50 kadar Nizamiye ve Redif askeri ve birkaç makineli tüfekle takviye edildi. Güçlü bir topçu desteğindeki son bir düşman taarruzu, Fehmi Efendi'nin mevziini kuşatma girişiminde bulunduysa da, başarısız oldu. Sonunda, Karadağlılar taarruzlarından vazgeçti ve Mülazım Mustafa Efendi kumandasındaki bir bölük Fehmi Efendi bölüğünün yerini aldı.²⁰

Ateşkesin bir diğer ihlâlinde, Pistuli'deki Osmanlı grubu 14-15 Aralık 1912 gecesi, Zadrime yakınında kuşku uyandıran bir düşman faaliyeti olduğunu bildirdi.²¹ Bu grup, güneyde (Adriya Denizi'ne kadar inerek İşkodra'yı tecrit etmiş) Sırlara karşı savaşan kuvvetin bir parçasıydı. 54/2. Piyade Taburu; 50/3. Piyade Taburu'nun bir bölümü ve Elbasan Redif Taburu'nun bir bölümünden oluşan Osmanlı müfrezesine Jandarma Binbaşı Rifat Bey kumanda ediyordu. Rifat Bey Sırların ateşkes hükümlerini çiğneyerek Türk mevzilerine hâkim tepelerde bir mevzi edinmeye çalıştıkları kanısındaydı. Bu raporlar, müfreze kumandanı Miralay Cemal Bey'in Rifat Bey'e (70. Piyade Alayı ve 24. Nişancı Taburu'ndan müteşekkil) acil takviye göndermesine yol açtı. 16 Aralık 1912'de Pistuli'ye varan Cemal Bey, Sırp ordusunun mevzilenmeye çalıştığı hâkim tepelere kuvvetini sevk edince Sırlar derhal geri çekildiler ve birkaç el tüfek ateşi oldu. Doğuya ilerlemeye devam eden Cemal Bey askerleri, o gece Sırp siperleriyle karşılaştılar. Kışkırtıcı düşman eylemleri olarak gördüğü durum sebebiyle çileden çıkan Miralay Cemal Bey, düşmana hücum etmeye karar verdi. Osmanlı 70/2. Piyade Taburu askerleri, 17 Aralık günü saat 09:40'ta çok sisli koşullar altında, Sırp 5. ve 6. piyade alaylarının askerlerine saldırdı.

Zadrime Muharebesi ciddi şekilde ancak o zaman başladı. Sırp siperlerine giren Türkler kısa süre içinde on beş esir aldılar. Pus ve sis dağıldıkça muharebe şiddetlendi ve Mülazım Bekir Efendi (taarruz unsurunun komutanı) düşman makineli tüfek ateşiyle şehit oldu. Saat 12:10 olduğunda, Türkler Sırp mevzilerini ele geçirmiş ve Miralay Cemal Bey takibe son verme kararı almıştı. Taarruz taburuna pahalıya mal olan muharebede, bir Türk zabiti şehit düşer ve diğeri yaralanırken, 23 nefer şehit 72 nefer yaralı olmak

Hasan Rıza Bey

üzere yüksek zayıat verilmişti.²² Buna karşılık, (imkânsız gibi görünen) Türk iddialarına göre, Sırp zayıatı 800 ölü ve yaralıydı.

27 Aralık 1912 günü EHU'ya gönderilen bir raporda, İşkodra kumandanı Miralay Hasan Rıza Bey, durumun “son derece uygun” olduğunu bildirdi.²³ Ateşkes ihlallerini açıklayan Hasan Rıza Bey, ayrıca, Sırp ları püskürtmekle kalmayıp aynı zamanda ağır zayıat verdirdiğini de mutlulukla bildiriyordu. Gelgelelim, bu haber İstanbul'da

iyi karşılanmadı ve EHU, ateşkesin bozulmasına izin verdiği için Mahmut Hayret Paşa'yı azarladı. Sırasıyla 16 Aralık ile 24-25 Aralık'ta, Kır ve Ova civarında karşılıklı ateş açılmasıyla gelişen başka olaylar da gelişti.

Gittikçe bozulan bu durumu düzeltmek isteyen Türkler, ateşkesi sağlamlaştırmada yardım etmeleri için İşkodra'daki mahallî konsolosluklara baskı yapmayı sürdürdüler. Ne var ki, küçük olaylar çıkmaya devam etti. Ateşkesin belki de en ciddi ihlâli, 30 Ocak 1913'te meydana geldi. İşkodra garnizon kumandanı Miralay Hasan Rıza Bey, Müslüman ve Katolik Arnavutların dinî liderleriyle bizzat görüşmeler yapmak üzere yola çıktı. Dönüş vakti geldiğinde (saat 18:45), hava kararmıştı ve etraf çok karanlıktı. Hasan Rıza Bey ile yaveri daha 150 metre yol almıştı ki, karşılarına üç kişi çıktı. Kimliği belirsiz bu kişilerin açtığı ateş sonucu Hasan Rıza Bey ağır yaralandı.²⁴ Yakındaki bir camiye taşınan kumandan, 31 Ocak günü saat 02:00'da orada öldü. Türk resmî tarihi mücrimlerin adını vermez. Bunun ardından İşkodra kumandanlığını ele alan Esat Paşa, Garp Ordusu karargâhına çeşitli kanallardan resmî bir pro-

testoda bulunduğunu bildirdi, ama birkaç gün sonra ateşkesin sona ermesi bu olayları geride bıraktı.

İşkodra'ya İlk Taarruz

Ateşkesin 3 Şubat 1913'te bozulmasıyla çarpışmalar hiç gecikmeksizin başladı. Sırp lar ve Karadağlılar İşkodra'yı ele geçirmek amacıyla çok cepheli ve eşgüdümlü bir taarruz başlatmaya karar vermişlerdi. Osmanlı 54. Piyade Alayı'yla karşılaşan bir Sırp kuvvetinin neticesiz bir saldırıya karar vermesi üzerine, 5 ilâ 7 Şubat'ta Barbaluş'da vuku bulan birçok küçük muharebe birbirini izledi. Kıyıya yakın gerçekleşen bu çarpışma sadece bir şaşırtmaca muharebesinden ibaretti. İkinci küçük muharebe 9 Şubat'ta, İşkodra'nın hemen güneyindeki müstahkem Birdiça Tepesi'nde meydana geldi. Sırp lar, Saat 01:30'daki bir gece saldırısıyla İşkodra'nın güvenlik çemberi içindeki Birdiça Tabyası'na hücum ettiler. Bu şiddetli süngü taarruzu "Çok yaşa Kral Petar!" naraları eşliğinde yapıldı. Sırp lar, iki saatlik muharebeyle 7 ve 8 numaralı tabyaları ele geçirdiler. İstihkâm kumandanının saat 05:30'daki emri üzerine, Osmanlı 54/2. Piyade Taburu derhal karşı taarruza başladı.²⁵ Sırp lar (Drina Piyade Tümeni'nin 5. ve 6. alayları) başlangıçta başarılı olmalarına karşın, anlaşılan bir karşı taarruzu püskürtmek için yeniden tertiplenmeyi başaramadılar (bu eylemin doktrin terimine "hedefte tutunmak/*Consolidation on the Objective*" denir). Büyük bir şiddetle bastıran Türkler, Sırp ları ilk mevzilerine kadar gerilettiler. Sırp zayıyatı çok büyüktü. Türkler neredeyse 1.400 Sırp askerini öldürüp, 428 asker esir ve 300 tüfek ganimet ele geçirirken, kendilerinin 41 şehit ve 64 yaralı verdiklerini iddia ettiler.²⁶ Bu iddialar biraz hayal ürünü gibi görünse de, böylesine tek yanlı bir zafer iddiası, Türk Genelkurmayı'nın yayımladığı Balkan Harpleri'yle ilgili binlerce sayfalık metnin başka hiçbir yerinde görülmez. Gelgelelim, 1.800 kişilik Sırp zayıyatını bildiren Richard Hall'un anlatısı da bu kayıpları doğrular.²⁷ Söylemeye bile gerek yok ki, o günün sonunda üstünlüğü koruyan Türkler, ezici zaferlerini, alayların çoğunu oluşturan Sırp ihtiyatlarının zayıflığına bağ-

ladılar. Her durumda, Birdiça Tabyası'nı ele geçirme çabası sadece bir destek taarruzuydu. Türkler bu ikiz çarpışmayı “Barbaluş ve Beltonya Muharebeleri” olarak anarlar.

Bardanyolt Muharebesi

Sırp topçusu, 6 Şubat 1913 günü saat 19:00'da İşkodra kentinin hemen doğusundaki Bardanyolt Tepeleri mevziini dövmeye başladı. Bütün gece süren bombardımanın desteklediği ve beş Sırp ve Karadağ piyade tümeniyle yürütülen bu ana taarruz, Barbaluş ve Beltonya'daki şaşırtma ve destek taarruzlarıyla desteklendi. Bardanyolt Tepeleri mevzii, birbirlerini karşılıklı destekleyen altı adet irtibatlı tabyayla yoğun biçimde tahkim edilmişti. Yedinci bir tabya da, 1,5 kilometre kuzeybatıda, tecrit edilmiş halde bulunuyordu. İstihkâmı 53., 54., 70. ve 71. piyade alaylarından yaklaşık 1.700 Türk askeri savunuyordu.²⁸ Cephane stokları iyiydi ve ayrıca makineli tüfekler ile toplar da mevcuttu.

7 Şubat günü saat 09:30'da, Sırp topçusu bombardımanını (istihkâmın en kuzeyindeki tecrit edilmiş) Matruş Tepe'ye “kaldırdı ve kaydırdı.” On beş dakika sonra, tepeye tırmanan Sırp piyadesi, Osmanlı siperlerine kadar olan boşluğu hızla aştı. 53/1. Piyade Taburu'nun Mülazım Mehmet Tefik Efendi kumandasındaki 4. Bölük'ü tepeyi savunuyordu. Mülazım efendinin küçük birliğine saldıran Karadağ 9. “Hacic” Piyade Tugayı'nın tam mevcutlu üç taburu, çok geçmeden Türkleri tepeden söküp attı. Nişancı Tepe Tabyası'ndan açılan makineli tüfek ateşi Osmanlı ricatını perdeledi.

Bundan kısa süre sonra, geri kalan Sırp ve Karadağ piyade taburları (toplam 15) da Nişancı Tepe, Sivri Tepe, Kanlı Tepe ve Süngü Tepe'de yer alan dört ileri Osmanlı tabyasına hücumla kalktılar. Berat Tepe ve Küçük Yeşil Tepe'deki destek takımlarının mevzileri de taarruza uğradı. Sırp ve Karadağlılar zayıf takım mevzilerini çabucak ele geçirdiler ama daha müstahkem tabyalara taarruz ederken zorlu bir direnişle karşılaştılar. Özellikle iyi konumlara yerleştirilmiş Türk makineli tüfekleri, düşman piyadesine ağır zayıat verdirdi.²⁹ Saat 12:30 olduğunda, muharebe Türk mevzi-

lerinin iki ucunda bütün şiddetiyle sürüyordu ve Sırplar Nişancı Tepe tabyasına girmişlerdi. Berat Tepe'yi savunan Osmanlı takımı, bitişikteki Bayrak Tepe'ye çekilmek zorunda kaldı; ama saat 15:30'da orası da düştü. Önceki saatlerde Matruş Tepe mevziinin düşmesiyle kanatlarda açılan boşluklardan Sırpların yararlanmaya başlaması, işleri daha da kötüleştirdi. 53/3. Piyade Taburu'ndan Osmanlı ihtiyatının, Türk sol cenahını çevirme tehdidi yaratan bu Sırp taarruzunu durdurmakla görevlendirilmesiyle ihtiyat olarak geride sadece 71/2. Piyade Taburu'ndan tek bir bölük kaldı. Ancak bu birlik, ön hatlarda bir yarılma ihtimaline karşı alıkonulunca, ön saflardaki savunmacılar, Osmanlı taktik ilkeleri uyarınca, karşı taarruzları elde hiç ihtiyat olmaksızın yapmak zorunda kaldılar.

Çarpışma saat 18:00'da, siperlere karanlık çökmeye başlarken sona erdi. Sırplar, o gece daha sonra, saat 19:30'da başlattıkları ve üç saat kadar süren iki bölüklük bir gece saldırısıyla taarruzu yenilediler. Bu taarruz başarısız kaldıysa da, özellikle de Türk siperleri üzerinde çok etkili olan bir havan topu ateşi gecenin geri kalanı boyunca sürdürüldü.³⁰ O geceki asker mevcudu raporları, Türklerin gün boyu süren çarpışmalarda yaklaşık 200 kayıp verdiklerini gösterir. Oldukça hafif zayıat, Matruş Tepe'nin kaybını ve düşmanın hâlâ ele geçirmeye uğraştığı Nişancı Tepe tabyasının içinde bulunduğu tehlikeyi gizliyordu.

Yeni Osmanlı kumandanı Esat Toptani Paşa, yakın geçmişte zapt edilen Matruş Tepe mevziinden bir Sırp çevirme manevrası ihtimali sebebiyle son derece kaygılıydı. 7-8 Şubat gecesi, askerlerine her ne pahasına olursa olsun mevzii geri almaları emrini verdi ve Nişancı Tepe'nin de düşmandan temizlenmesini istedi.

Türkler, karşılarındaki 18 adet Sırp ve Karadağ taburuna karşı ellerindeki altı piyade taburuyla birlikte 8 Şubat'ta bir karşı taarruza giriştiler. Gün boyunca aşırı derecede kaygılanan Esat Toptani Paşa, hiç aralıksız durum raporu istekleriyle kumandanlarını bombardımana tuttu.³¹ Asım ve Şerif adlarındaki iki kurmay yüzbaşıya, Berat Redif Taburu ve Nizamiye piyadesinden bir bölüğü kullanarak Nişancı Tepe'ye yapılacak taarruzu düzenleyip yürütmek; tabya kumandanına ise, mevcut bütün toplarla birlikte karşı

taarruzu desteklemek emrini verdi. Çok şiddetli geçen ve Yüzbaşı Şerif Bey'in yaralandığı çarpışmada mevzi geri alındı. Sırp birliklerinin hızını yavaşlatan şiddetli Osmanlı karşı taarruzları, Nişancı Tepe'de başarı kazanırken Matruş Tepe geri alınamadı. Zayıt her iki tarafta da aşırı derecede ağır olmasına rağmen, gecenin ilerleyen saatlerinde, karşılıklı ve zayıtlatı gece saldırıları başladı.

Ertesi gün (9 Şubat), taarruzcu Sırp lar Osmanlı direnişini yıkmayı amaçlayan hücumlar başlattılar. Ezici sayı üstünlükleri, zayıflamış Türk kuvvetleri üzerinde nihayet etkisini göstermekteydi. Büyük bir Sırp taarruzu Osmanlı tabyalarını dört bir yandan sardı. Yüzbaşı Asım Bey'in Nişancı Tepe tabyasında şehit düşmesiyle direniş çöktü ve diğer Osmanlı tabyaları da birer birer teslim oldular. Yenilen Türkler, boştaki son ihtiyat olan ve Yassı Tepe'deki bir tabyaya konuşlandırılmış 24/1. Nişancı Bölüğü'nün arkasına çekilmeye başladılar. Osmanlı kılıç artıklarının 1,5 kilometre gerideki ikmal mevkillerine ulaşmasına yetecek kadar perdeleme ateşini sürdüren 1. Bölük'ün de mevziini bırakıp geri çekilmesiyle Bardanyolt Muharebesi sona erdi.

Muharebe taktik açıdan bir Osmanlı yenilgisiydi. Bardanyolt Tepeleri mevziinin büyük bölümüyle birlikte 1.330 asker kaybedildi. Sırp ve Karadağlılar neredeyse 4.000 asker (Hall'un Sırp kaynaklarından aktardığı rakam) kaybetmişlerdi.³² Türkler geriye püskürtölmelerine karşın, gerideki başka bir tahkimatın ardına geçmişlerdi. Tükenmiş durumdaki Sırp lar ve Karadağlılar bunu gördüklerinde, taarruz harekâtını askıya almaya karar verdiler. Bardanyolt Muharebesi, savaş sırasında İşkodra'ya yapılan en büyük düşman saldırısı olarak kalacaktı.

Birinci Traboş Muharebesi

Yine de, 7 Şubat 1913 günü, (İşkodra'nın doğusuna ve İşkodra Gölü'ne bakan tepelerdeki) Traboş sırtına yeni bir Karadağ saldırısı yapıldı. Türkler sırttaki (sırtın üzerindeki üç tepeden biri olan) Fesat Tepe'ye inşa edilmiş bir istinat noktasını tutuyorlardı. Karadağlılar sırtın batı yarısında, Osmanlılar ise doğu yarısındaydılar.

İki kuvvet arasındaki Pusu Tepe’de de bir Osmanlı takım mevzii vardı. Saat 05:00’da, bitişik tepedeki mevzilerinden Pusu Tepe’ye hücumla girişen Karadağlılar, Pusu Tepe’deki Osmanlı piyade bölüğünün hakkından gelmeye yeteceğini düşünerek muharebeye üç piyade taburu sürmüşlerdi. Gelgelelim, Karadağ topçu desteği cı-lızdı ve saat 07:30’a geldiğinde Osmanlı topçusu hasımlarını döv-meye koyuldu. Muharebe çok şiddetli geçti, ama öğle olduğunda Karadağlılar Türk siperlerinin içindeydiler. Türkler ön tarafa faz-ladan asker ve bir nişancı bölüğü gönderdiler. Akşam olduğunda, hasım birlikler karanlıkta birbirine karışmış durumdaydı.

Ertesi gün, Türkler 71/2. Piyade Taburu’yla bir karşı taarruz başlattılar. Makineli tüfek ateşi özellikle ağırdı ve üstünlük bir o yana, bir bu yana gidip geliyordu. Gece taarruzları 8-9 Şubat boyunca, hiçbir taraf bir üstünlük kazanamadan sürdü. Nihayet, 9 Şubat saat 04:00’da Osmanlı bölge kumandanı, 70/1. Piyade Taburu’nun 3. Bölük’ü ile 2. Tabur’un 3. Bölük’üne, mevzii geri alacak bir süngü hücumuna kalkma emri verdi. Saat 08:10’da iler-leyen bölükler, zorlu bir çarpışmadan sonra Pusu Tepe’yi aldılar. İki taburda yoğunlaşan ağır Osmanlı zayıatı, üç zabıt ve 126 nefer şehit ile 13 zabıt ve 484 nefer yaralıdan ibaretti.³³ Karadağlılar, Türklerin Pusu Tepe veya Birinci Traboş Muharebesi adını verdik-leri bu yenilgilerini yetersiz topçu desteğine atfettiler; gelgelelim, Osmanlı piyade karşı taarruzlarının şiddeti, Pusu Tepe mevziini geri alırken hayatî bir rol oynamıştı.

İkinci Traboş Muharebesi

Her iki taraf da yaralarını sarmak için siperlerine döndüğü için, 1913 Şubatı’nın geri kalanı sessiz geçti. Karadağlıların yardım is-temesi üzerine Sırplar, topçusuyla birlikte 30.000 kişilik heybetli bir kuvveti 13 Şubat’ta gönderdiler. Çok yavaş toplanan bu kuv-vetin harekât bölgesine gidişi de şaşırtıcı ölçüde ağır ilerledi. Mart ortasına gelindiğinde bazı Sırp topları varmıştı, ama henüz pek az asker mevcuttu. Sırp ve Karadağlıların Esat Toptani Paşa’nın kuv-vetini teslim olmaya zorladıkları Mart ayı aynı şekilde sakin geçti.

Esat (yerel konsolosluklar aracılığıyla düşmanlarla faal bir yazışma yürütse de) teslim olmayı reddedince kuşatma devam etti, ama kuvvet oranları artık Türklerin aleyhine dönmüştü. Mart sonuna gelindiğinde, 40.000 Sırp ve Karadağ piyadesi, 12.500 Osmanlı piyadesinin karşısına dikilmişti. Bu fark ciddî olmakla birlikte, yüksek arazideki Osmanlı tabya sisteminin gücü göz önüne alındığında ölümcül sayılmazdı. Gelgelelim düşman, Türklere karşı taktik dengeyi değiştirme potansiyeline sahip çok güçlü toplarını da getirmişti. Mart sonuna gelindiğinde, Türklerin sadece 85 parça (birçoğu sabit veya yarı hareketli) topuna karşı, müttefiklerin 140 parça seyyar topu bulunuyordu.³⁴

Ufukta ikinci bir ateşkes ihtimalinin belirmesi üzerine, Karadağlılar Traboş Tepesi mevziine 29 Mart'ta son bir taarruz düzenlemeye karar verdiler. Kaldı ki, Düvel-i Muazzama devletleri Karadağ hükûmetine kuşatmaya son vermesi ve bölgeden çekilmesi için müşterek bir nota vermişlerdi. Biraz da, İşkodra'yı (Karadağ yerine) müstakbel Arnavutluk devletine dâhil etmeyi amaçlayan Avusturya kaynaklı bir diplomatik girişimin parçası olan bu olay, Karadağlıları kenti almak için bir son dakika girişiminde bulunmaya kıışkırtmıştı.³⁵ 30 Mart günü saat 09:30'da, tepedeki Osmanlı tabyasını hedef alan topçu hazırlık ateşiyle taarruz başladı. 15 cm havan toplarından oluşan ağır bombardımana gerek Karadağ gerek ise Sırp topları iştirak ediyordu. Şubat taarruzunun üç katı büyüklüğündeki hücum, bütün Primorje Piyade Tümeni tahsis edilmişti. Karadağ planına göre tümenin 1. ve 2. tugayları Pusu Tepe'nin karşısındaki sırtın zirvesine gönderilecek; 3. Tugay da bu arada, Traboş Tabyası'nın yan tarafına tepe yukarı hücum edecekti. Türkler bu mevzii 70/2. ve 71/3. piyade taburları ile 24. Nişancı Taburu'nun bir müfrezesiyle tutuyorlardı.

Pusu Tepe'yi saat 14:00'a kadar döven Müttefik topçusunun susmasıyla iki tugay ilerlemeye başladı. Dikenli telleri kesmek için gönüllü olan 800 gedikliden müteşekkil özel bir müfreze Karadağ taarruzunun başını çekiyordu.³⁶ Dikenli teli başarıyla aşan Karadağlılar ilk Osmanlı siperlerine girdi, fakat ikinci hatta sızmayı başaramadılar. Fesat Tepe'yi döven düşman topçusu niha-

yet 15:37'de ateş kesince, üçüncü Karadağ piyade tugayı saat 15:50'de ilerlemeye başladı. Gittikçe zayıflayan Osmanlı ateşlerine karşı tepe yukarı tırmanan tugay, kolayca püskürtüldü ve saat 19:00 olduğunda geri çekilmeye başlamıştı. Karanlık basarken, Pusu Tepe'nin büyük bölümünü ele geçirmiş bulunan Karadağlılar kazançlarından hoşnut kalarak, işgal ettikleri Osmanlı siperlerine girdiler. Zayıat hafifti: bir Osmanlı zabiti ile 60 er şehit olmuş, 4 zabıt ve 209 nefer ise yaralanmıştı. Hücum eden Karadağlılar ise ölü ve yaralı olarak 15 subay ile 600 er kaybetmişlerdi.³⁷ Herhangi bir sonuç doğurmayan İkinci Traboş Muharebesi, Karadağ cephesindeki son çarpışma olacaktı.

İşkodra'nın Teslim Olması

Arnavutluk'ta Karadağlıları haddinden fazla desteklediği hususunda Düvel-i Muazzama'dan uyarılar alan Sırbistan, bölgeden çekilmeye karar verdi. Sonuç olarak Sırp kuvvetleri 10 Nisan'da ülkelerine dönmeye başladılar. Sırp topraklarını devralan Karadağlılar kuşatmayı sürdürdüler. Bu arada bir abluka ilân eden Düvel-i Muazzama donanmaları, askerî müdahale tehdidinde bulundular. Kalede ve kentte, Türklerin erzak, cephane ve sıhhiye malzemeleri tükeniyordu. Tedarikler azalıp günlük tayın kısıtlandıkça baş gösteren hastalık ve yetersiz beslenme, hem asker hem de sivil ölümlerine yol açmaya başladı. Askerleriyle birlikte teslim olma şartlarını araştırmaya karar veren Esat Toptani Paşa, şartları müzakere için elçilerini 20 Nisan'da gönderdi. Lisan güçlükleri tarafları felce uğrattıkça müzakereler mütercimler aracılığıyla yürütüldü; ama anlaşma Osmanlıca yazıldı. Karadağ murahhasları Esat Toptani Paşa'yla doğrudan müzakereleri başlatmak üzere, ertesi gün İşkodra Gölü'nü vapurla geçerek geldiler. Teslim protokolü Karadağlılar tarafından 22 Nisan'da sonuçlandırıldı. Gelgelelim, Türkler nihaî yazılı belgeden, özellikle de silah ve toprakların teslimine dair kimi şartlardan hâlâ hoşnut olmadıklarından Esat Toptani Paşa belgeyi imzalamayı reddetti. Murahhas heyetleri karşılıklı kabul edilebilir bir belge hazırlamak için gece boyunca uğraştılar. Son teslim

protokolüne en nihayet rıza gösteren Esat Toptani Paşa, İşkodra kuşatmasına son veren bu belgeyi 23 Nisan 1913'te imzaladı.

Ezici teslim koşulları, Karadağlıların kenti alırken yaşadıkları sıkıntı ve yetersizlikleri yansıtıyordu. Belgenin on beş maddesi vardı.³⁸ Türkler kendi silah ve teçhizatlarının yanı sıra yerel nüfusun elindeki her türlü askerî teçhizatı da bırakmaya razı olmuşlardı. Koşum hayvanatı Karadağlılara teslim edilecek; Osmanlı savaş esirleri ise (Karadağlılar tarafından düzene sokulup kaydedildikten sonra) Sırlara verileceklerdi. Osmanlı sıhhiye hizmetlerine yardım etmeyi kabul eden Karadağlılar, Osmanlı (o sırada hastanede yatan) yaralılarına iyi bakılacağı garantisi verdiler. Yerel memurlar, polis ve jandarma, tam bir Karadağ hâkimiyeti kurulana değin görevlerini sürdürecektlerdi. Türkler kaledeki bütün makineli tüfek ve topları da el değmemiş halde teslim etmeye razı olmuşlardı. Son olarak da çevredeki tabyaların teslim tarihleri belirlenmişti: Traboş ve Küçük Bardanyolt o gün 08:00'da ve 24 Nisan'da, Fesat Tepe 11:00'da, Bardanyolt'un geri kalanı 13:00'da ve diğer mevziler de 15:00'da beyaz bayrak çekeceklerdi.

Karadağ askerleri 24 Nisan 1913 akşamı kente girerken, Esat Toptani Paşa'nın başına geçtiği Türkler birkaç gün içinde, yola çıkıp, geçici olarak kamplara yerleştirilecekleri Tiran'a yürümeye başladılar. Kaledeki hastaneler ve diğer sıhhiye tesislerinde kalan 1.220 kişi, sağlık durumları yolculuğa elvermeyecek kadar kötü olduğundan geride bırakılmışlardı.

Vardar Ordusu'nun Güney Arnavutluk'taki Harekâtı

Garp Ordusu ile ona bağlı Vardar Ordusu'nun Güney Arnavutluk'taki durumu ilk ateşkes dönemi, 1913 Şubatı ve Mart'ın büyük kısmı boyunca istikrarlı kaldı. Bununla birlikte, Yanya'nın 6 Mart'ta düşmesi, bu sakin cepheyi de karıştırdı. Müstakil Yanya Kolordusu'nun kalıntıları kalenin düşmesini müteakip kuşatmadan kaçarak kuzeydoğuya doğru, Arnavutluk'a çekildiler. Galip Paşa ve Miralay Fethi Bey komutasındaki 68. Piyade ve 23. Nişan-

cı alaylarından askerleri içeren bu kılıç artıkları, geri çekilirlerken, Yunan ordusu için bir mıknaş işlevi görerek düşmanı Arnavutluk'a çektiler. Garp Ordusu VI. Kolordu'dan tefrik ettiği başka birlikleri, şimdi Müstakil müfrezelere kumanda eden Galip Paşa ve Fethi Bey'e takviye olarak gönderdi.

Vardar Ordusu ve Garp Ordusu karargâhları Adriya kıyısına doğru çekilirken, Yunan Epir Ordusu'nu geciktirmek için iki küçük muharebe yapıldı. Bunlardan ilki olan Ergiri Artçı Muharebesi'nde (15-16 Mart), son anda yetişen Fethi Bey Müfrezesi komşusu Galip Paşa Müfrezesi'nin kuşatılmadan kaçabilmesini sağladı. Ragıp Bey kumandasındaki küçük bir kuvvetin bir başka Yunan ilerleyişini önlemek için savaştığı ertesi günkü Kilasora Muharebesi ise, hem Galip Paşa hem de Fethi Bey müfrezelerinin bir Yunan cebinden geri çekilmesini sağladı. 19 Mart olduğunda, Galip Paşa ve Fethi Bey Müzakere (?) kasabasına kadar çekilmeyi başarmışlardı. Ne ki, aman vermez Yunan baskısı, onları daha da kuzeye gitmeye zorlayacaktı.

Vardar Ordusu'nun kuzey cephesinde, Cavit Paşa'nın VI. Kolordu'su Sırlara karşı savunma mevzilerini sürdürüyordu. Kolordu kurmay reisi, 19 Mart'ta, artan Sırp faaliyetini bildiren raporları Vardar Ordusu'na gönderdi. Vardar Ordusu'nun çok kötü durumdaki genel stratejik tertibi her türlü takviye ve ikmal olanaklarından yoksun beş aylık tecridin bir neticesiydi. Vardar Ordusu'nun mevcudu Tablo 9.3'te gösteriliyor.

Cavit Paşa'nın VI. Kolordu karargâhı Loşne'de konuşlanmıştı ama cephesi 20 kilometre kuzeyde (Elbasan yolunun yarısı mesafesinde) idi. Karargâhını Berat'ta tutmaya devam eden V. Kolordu, Vardar Ordusu mevzilerinin batı merkezini koruyordu. Tablo 9.2'den görülebileceği gibi, kuzey ve güney cepheleri, Vardar Ordusu'nun stratejik konumuna en ağır tehlike olarak kabul ediliyordu.

Loşne-Berat telgraf hattını kesme niyetiyle 22 Mart 1913'te ilerlemeye başlayan 150 mevcutlu bir Sırp süvari kuvveti, 7/2. Nişancı Taburu tarafından püskürtüldü. Üç gün sonra güneye, yani VI. Kolordu'nun sol kanadına doğru ilerlemeye başlayan Sırp piyadesi,

26 Mart'ta, Cafer Tayyar Bey kumandasındaki küçük bir Osmanlı müfrezesiyle Malagat Muharebesi'ne girdi. Küçük kuvvet, taarruz eden 5.000 Sırp askerine karşı tutunamayarak Loşne'ye doğru geri çekildi. Nisan başına gelindiğinde, Sırlar geniş bir cephede yeniden ilerlemeye başlamışlardı. Bu ilerleyişi önlemekte kararlı davranan Cavit Paşa, VI. Kolordu'yu 5 Nisan 1913'te Loşne'nin kuzeyine sevk etti. Cavit Paşa, altı piyade taburunu 10 kilometrelik bir cepheye yaydı; birliklerin zayıflamış koşulları göz önüne alınırsa, imkânsız bir görev gibi görünüyordu. Bir gün boyunca süren muharebede, VI. Kolordu geri çekilmek zorunda kaldı ve dört Sırp taburu 6 Nisan'da Loşne'ye girdi. Çekilmesini sürdüren VI. Kolordu, Sırları oyalamak için makineli tüfekle silahlanmış küçük müfrezeler bıraktı. Loşne Muharebesi, savaşın son muharebesi olacaktı. Birkaç gün sonra Berat'ın da düşmesiyle, Vardar Ordusu 80'e 80 kilometre boyutunda, küçük bir çemberin içinde sıkışıp kaldı.

TABLO 9.3 Vardar Ordusu Mevcudu, 23 Mart 1913

Birlik	Piyade	Top	Makineli Tüfek	Elde Kalan Mühimmat Miktarı	
				Fişek	Top Mermisi
Galip Paşa Müfrezesi	4.318	7	10	87	38
V. Kolordu	2.094	2	0	78	15
VI. Kolordu	3.784	3	11	62	49

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 389.

Not: Vardar Ordusu mühimmat deposunda fazladan 443 top mermisi mevcuttu. Fethi Bey Müfrezesi, Galip Paşa Müfrezesine dâhil edilmiştir.

Talih, Vardar Ordusu'nu mutlak bir yok oluştan kurtarmak üzere şimdi müdahale edecekti. Ne Sırbistan ne de Yunanistan'ın Arnavutluk'ta ciddi toprak ihtirasları vardı. Düvel-i Muazza-

ma'dan gelen ağır baskı sonucu ilerlemeyi bırakan Sırbistan'ı kısa bir süre sonra Yunanistan da takip etti. Her iki düşman ordusu da Nisan ortasına gelindiğinde geri çekilmeye başlamıştı. Batı cephesinde savaş nihayet sona ermişti.

X

SON HAREKÂT

İkinci Ateşkes

Türk tarafı 7 Nisan 1913'te Bulgarlara ikinci bir ateşkes önerdi. Osmanlı temsilcisi Mirliva Ziya Paşa, nihaî şartları belirlemek üzere Bulgar General Stefan Toşef ile 13 Nisan'da Çatalca tren istasyonunda buluştu ve iki devlet arasındaki ateşkes ertesi gün imzalandı.¹ Başlangıçtaki antlaşma yenilenebilir şartlarla on gün için geçerli olacaktı. Benzer bir öneri Yunanistan başbakanına da yapıldı. Erkân-ı Harbiye Miralay Salih Bey, Erkân-ı Harp Binbaşı Refet Bey ve Kurmay Yüzbaşı Mesut Bey'den müteşekkil bir heyet, kalıcı bir antlaşmanın ayrıntılarını belirlemek üzere 15 Nisan'da otomobille Kaldunya Çiftliği'ne gitti. Karadağ cephesinde 23 Nisan'a dek çarpışmaların devam etmesine karşın, Birinci Balkan Harbi esasen sona ermişti.

Taktik muharebeler dururken diplomasi mücadelesi devam etti. Londra Sefirler Konferansı'nın bir alt toplantısı Mart sonunda Rusya'da yapıldı (St. Petersburg Sefirler Konferansı). Osmanlı sorunuyla bağlantılı olmayan bu konferans, Bulgaristan ile Romanya arasındaki sınır anlaşmazlığını çözüme bağlamayı amaçlıyordu. Ne var ki, Düvel-i Muazzama bu konferansı kendi amaçlarına kullandı ve özellikle Rusya, Romanya'yı kayırmaya çalıştı. Sonunda anlaşmazlık, 8 Mayıs 1913'te, Bulgar limanı Silistre ile ödüllendi-

rilen Romanya lehine bir hükme bağlandı. Bu kararın temelinde Bulgaristan'ın zararını Türklerden ele geçirdiği topraklarla zaten yeterinden çok tazmin edeceği varsayımı yatıyordu. Bu kusurlu karar, daha sonra İkinci Balkan Harbi'nde çok önemli sonuçlar doğuracaktı.

Londra'da rakip sefirler, muzafferlerin hak iddialarını Düvel-i Muazzama açısından da kabul edilebilir bir hale yola sokmak için Mayıs ayı boyunca mücadele halindeydiler. Hiç işbirliği yapmayan Sırp lar ve Yunanlar kararı geciktirdiler, ama baskılar sonucu nihayet şartlara razı olmak zorunda bırakıldılar. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması, savaşı resmen sona erdirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları bu antlaşmayla kalıcı olarak budanıyordu. İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey'in Ocak'ta yaptığı bir teklif üzerine, Karadeniz limanı Midye'den Ege limanı Enez'e kadar uzanarak Trakya Yarımadası'nı bölen ünlü Enez-Midye Hattı yeni sınır boyu olarak kabul edildi. Türkler, Edirne de dâhil bu hattın batısında kalan tüm topraklarını Bulgarlara veriyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu bundan başka, Ege Adaları ile Girit'teki iddialarından da vazgeçiyor ve dahası, Balkanlar'daki tüm toprakları galipler arasında paylaşıyordu. Düvel-i Muazzama, yeni Arnavut devletinin sınırlarını belirleme hakkını alıyordu. Savaşın ağırlığı ve bedelini en çok yüklenen Bulgarlar, Londra Antlaşması neticesi, zaferin meyvelerini gerçek anlamda toplayamıyorlardı.

Osmanlı ordusu, Çatalca ve Gelibolu'daki müstahkem hatlarından bir yere kıpırdamadı. EHU, seyyar ordulara müzakerelerin kopma tehlikesinde olduğunu ve bir düşman taarruzuna hazırlanmalarını 29 Nisan'da bildirdi. Daha sonra (Mayıs 1913'te) Türkler, ordularını Midye-Enez Hattı'na ilerletmek üzere hazırlıklara giriştiler.

Garp Ordusu'nun Tahliyesi

Sırp lar, Düvel-i Muazzama antlaşmasının Arnavutluk sınırında yapacağı gözden geçirmelerin beklentisiyle, Loşne civarında yeni

ele geçirdikleri mevzilerden 19 Nisan 1913'te çekilmeye başladılar. İşkodra'nın 23 Nisan 1913'te düşüşü, Balkanlar'daki savaşa bir son verdi. Ordular çekilmeye koyulurken, Garp Ordusu harekât alanını tahliye etme planını hazırlamaya başladı. Mayıs başında, Garp Ordusu elde kalan birliklerini Şingin, Draç ve Avlonya kıyı limanlarında teksif etmeye girişti. Bu kentlerdeki yerel konsolosluklarda, geri kalan Osmanlı kuvvetlerinin güvenle çekilişini koordine etmeye yönelik tartışmalar yapıldı. Vardar Ordusu kurmay başkanı Miralay Halil Bey, tahliye planını tartışmak üzere 10 Mayıs'ta İstanbul'a gitti. Orada Yunanlarla (henüz resmî bir barış olmadığı için) deniz üzerinden serbest geçişe izin veren bir antlaşma imzaladı. Tahliye edilen ilk Türkler, Avlonya'ya getirilmiş hasta ve yaralı askerlerdi. Bu askerler 14 Mayıs'ta iki Avusturya gemisiyle limandan ayrıldılar.

Garp Ordusu mevcut birliklerinin tahliye emirlerini 21 Mayıs'ta çıkardı. Marmara Denizi'nden Adriya limanlarına gelecek gemilerin belirlenmesi ve yola çıkması çarpıcı ölçüde kısa bir sürede gerçekleşti. Gereken nakliye gemileri gelmeye başlaması üzerine, Avlonya'daki ilk kuvvetler 4 Haziran'da gemilere binmeye koyuldular. Garp Ordusu kumandan ve kurmayları 17 Haziran'da *Güzel Girit*'e binerek yurda dönüş yolunu tuttular.² Vardar Ordusu korkunç derecede yıpranmıştı: Elde kalan birliklerin nihaî mevcudu Tablo 10.1'de yer alıyor.

TABLO 10.1 Balkanlar'dan Tahliye Edilen Vardar Ordusu Birlikleri, 4-13 Haziran 1913

<i>Birlik</i>	<i>Tabur Sayısı</i>
V. Kolordu	
5/1. Nişancı Taburu	1
37. Piyade Alayı	3
15. Nişancı Taburu	1
44. Piyade Alayı	3
45. Piyade Alayı	2

VI. Kolordu

5. Nişancı Alayı	2
16. Piyade Tümeni	9
17. Nişancı Alayı	1
49. Piyade Alayı	2
50/2. Piyade Taburu	1
51. Piyade Alayı	3
52. Piyade Alayı	3
54/1. Piyade Taburu	1

VII. Kolordu

7. Nişancı Alayı	3
31. Alay 3. Tabur	1
56/1. Piyade Taburu	1
57. Piyade Alayı	2
20. Nişancı Taburu	1
60/3. Piyade Taburu	1
21. Piyade Tümeni	10
23. Nişancı Taburu	1
68. Piyade Alayı	3

Toplam

55

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 404.

Yenilen İşkodra Kolordusu esir kamplarında çok kısa bir süre kaldı; zaten hiç esir düşmeyen birçok asker ise silahlarıyla birlik-te doğruca limanlara yürüdü. Tablo 10.2 bu kolordunun harekât alanından tahliye edilen birliklerini gösteriyor. Kolordunun büyük bölümü, 7 Haziran'dan itibaren Şingin ve Draç'tan tahliye edildi. Mahallî Arnavut eratın büyük kısmı gönüllü olarak geride kaldı.

Türkler bundan başka 65 tabur çekirdek kadro, yedi süvari alayı kadrosu ve 20.000 tüfek kurtardılar. Hayatta kalan birliklerin toplamı, birliklerin azalan mevcudunu yalanlar. Tablo 10.3, Haziran 1913'te toplam Garp Ordusu mevcudunu gösterir.

Gemiler İstanbul ve diğer Marmara limanlarına 22 Haziran 1913'te ulaşmaya başladı. Gelgelelim askerler ve teçhizat kıyıda çok oyalanmadı. EHU, Garp Ordusu'nun yıpranmış kalıntıların-

dan yeni bir İkinci Ordu kurmaya yönelik kapsamlı bir plan hazırlamıştı. Gazilerin büyük kısmı, günler içinde, Orta Anadolu'daki Konya ve havalisinde yer alan geçici kışlalara gitmek üzere trenlere bindirildi.³ Bu birlikler bir yılı aşkın bir süre yeniden yapılandırılmayacağı ve talim göremeyeceği halde, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 Ekim sonunda Birinci Dünya Savaşı'na girdiği döneme gelindiğinde, İkinci Ordu yeniden savaşıma hazırды.

TABLO 10.2 Balkanlar'dan Tahliye Edilen İşkodra Kolordusu Birlikleri, 7-13 Haziran 1913

70. Piyade Alayı
71. Piyade Alayı (1. Tabur'u eksik)
24. Nişancı Taburu
50/3. Piyade Taburu
51/3. Piyade Taburu
54. Piyade Alayı'nın 2. ve 3. Taburları
18. Süvari Alayı'nın 1. Bölük'ü
13. Cebel Topçu Taburu
24. İstihkâm Bölüğü
Jandarma Taburu
İşkodra Hudut Müfrezesi
Tümen ve Alay Bandoları

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III. Cilt, 3. Kısım* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 219.

TABLO 10.3 Vardar Ordusu Mevcudu, Haziran 1913

<i>Birlik</i>	<i>Zabitan</i>	<i>Erat</i>	<i>Hayvanat</i>	<i>Top</i>	<i>Makineli Tüfek</i>
Vardar Ordusu	1.262	20.201	2.500	18	28
İşkodra Kolordusu	348	7.953	1.100	26	15
Toplam	1.600	28.154	3.600	44	43

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt. 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 405.

İkinci Balkan Harbi

İkinci Balkan Harbi'ne sebep olan son derece ilginç koşul ve olaylar, bu çalışmanın kapsamı dışında kalıyorlar. Aynı şekilde, taraflar arasındaki harekâtın eksiksiz bir tartışması da, Osmanlı harekâtı konusunun dışında kalıyor. Çok kısa özetlenirse, İkinci Balkan Harbi Bulgarlar ile daha sonra Rumenlerin de katılacağı bir Sırp-Yunan ittifakı arasında yapıldı. Türkler savaşın tamamen dışında kalmakla birlikte, Bulgarların farklı cephelerdeki meşguliyetini, Edirne'yi kansız şekilde geri almak için kullandılar.

Londra Antlaşması'ndan sonra, Bulgaristan'da, özellikle de ●ordu içinde, Osmanlı topraklarının paylaşımı hususunda çok büyük hoşnutsuzluk doğdu. Makedonya'nın Sırlar ve Yunanlar arasında fiilen paylaşılması, söz konusu bölgeden dışlanan Bulgarları çok kızdırdı. Bulgar zayıtının diğer Balkan İttifakı ülkelerinin zayıtını kat be kat aşması Bulgar hoşnutsuzluğunu daha da artırıyordu. Böylelikle, 1913 Haziran ortasına gelindiğinde, Bulgar yüksek komutası orduyu terhis etmek yerine eski müttefiklere saldırma kararı aldı. Takviye edilen İkinci ve Üçüncü ordularla Vardar ve Ustruma vadilerindeki Sırp ve Yunanlara hücum edilecekti. Bu kuvvetler Trakya'daki mevzilerinden batı cephesine sevk edildiler. Yeni kazanılmış Edirne kentinin korumasız kalacağı düşünülürse, bu riskli bir stratejiydi. Bulgar planının ana fikri, bitap düşmüş Türklerin Londra Antlaşması şartlarına saygı göstererek Midye-Enez Hattı'nın gerisinde kalacakları savından ibaretti. Konu hakkındaki literatür, Bulgarların Türk ve Rumenlere karşı arkalarını sağlamak hususunda Rus diplomatik ve moral desteğine bel bağladıklarını gösterir.⁴ Bu konuda daha fazla yanılamazlardı.

Bulgarlar sabık Sırp ve Yunan müttefiklerine 29-30 Haziran 1913'te saldırdılar; ancak bunu bekleyen hasımları karşılık vermeye hazırды. Bulgarlar bu çarpışmaları kötü yürüttüler. Rumenlerin de 10 Temmuz'da Bulgaristan'a savaş açarak Dobruca'yı istilâ etmeleri işleri daha da kötüleştirdi. Bulgarlar her ne kadar Rumenlerin sınırlı hedefleri olduğunu görse de, artık iki cepheli bir savaşla yüz yüzediler. Türkler de Bulgarların Trakya'da za-

yıflayan konumundan, Edirne'yi geri almak için, 12 Temmuz'da Midye-Enez Hattı'nı geçerek yararlandılar. Ruslar Bulgarlara arka çıkmak bir yana, Sırp ve Rumenleri desteklediler. Bulgar hükûmeti bu felâketlerin ortasında düştü. Yeni hükûmet savaşa devam etti, yeni muharebeler yapıldı ve Sırplar ile Yunanlar, Bulgar topraklarını istilâ ettiler. Bütün cephelerde tam bir felâketle yüz yüze kalan Bulgaristan, yenilgiyi kabul ederek 30 Temmuz'da Bükreş'te müzakereleri başlattı.

10 Ağustos 1913'e kadar süren Bükreş görüşmeleri neticesi, bu tarihte bir barış antlaşması imzalandı. Zamanlaması kötü ve zayıf Bulgar savaş planını cezalandıran Bükreş Antlaşması ile Bulgarlar, Makedonya'daki fetihlerinin ancak küçük bir parçasını, Ege Denizi'nde de tek bir küçük limanı alıkoyabildiler. Dahası, Dobruca'yı da Romanya'ya kaptırdılar. Konferans Bulgarlar açısından tam bir felâketle sonuçlanmış, üstelik, uzun geçmişe dayanan iyi Rus-Bulgar ilişkileri de yıkılmıştı. Son olarak, Bulgaristan Edirne ve Doğu Trakya'yı Türklere kaptırdı.

Edirne'ye İlerleyiş

Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın (ve aynı zamanda İttihat ve Terakî'nin) birçok üyesi, yeni hükûmetin Londra Antlaşması'nda verdiği ödünlerden hoşnutsuzdu. Özellikle Edirne'nin kaybı birçok milliyetçiyi küstürmüş ve ne yazık ki, kahir ekseriyet Mahmud Şevket Paşa'yı bu simgesel yenilgiyle özdeşleştirmişti. Hürriyet ve İtilaf üyeleri, devlet yönetimini ele geçirebilmek için Mahmud Şevket Paşa'ya suikast planlamaya koyuldular. Paşa arabasıyla Harbiye Nezaretî'nden Bâb-ı Âli'ye giderken 11 Haziran 1913'te komplocular tarafından vuruldu. Hükûmet ve payitahtın dizginlerini derhal sıkılaştırarak buna karşılık veren Cemal, Talat ve Enver'in önderliğindeki İTC ise Hürriyet ve İtilâf'ın peşine düştü ve birkaç askerin de dâhil olduğu komployu çabucak ortaya çıkardı. Hürriyet ve İtilâf liderlerinden birçoğunun sürgün edildiği temizlik neticesi İTC, iktidarın tam denetimini eline geçirmesinin önündeki engelleri temizledi. Mısır kökenli bir Osmanlı prensi ve

İttihatçı olan Mehmed Said Halim Paşa sadrazamlığa atandı. İTC, Harbiye Nezareti makamına uygun bir isim ararken, askeriye bir süre başsız kaldı. En sonunda, yeni sadrazam, EHU reisi Ahmet İzzet Paşa'yı aynı zamanda Harbiye nâzırlığına da atadı (18 Haziran).⁵

Türkler geliştirmekte olan İkinci Balkan Harbi'ni büyük bir ilgiyle izlediler. Yeni kurulan İTC hükûmeti, kuvvetlerinin çoğunu Sırlara ve Yunanlara karşı yeniden konuşlandıran Bulgarların Trakya'da gittikçe güç kaybetmesine özellikle ilgi göstermekteydi. Enver ve diğerlerinin yanı sıra Mustafa Kemal de, tam ölçekli bir savaşa girmeden Edirne'yi geri almak için vaziyetin doğurduğu avantajdan yararlanmaya çok istekliydi. Bununla birlikte, Ahmet İzzet Paşa'nın komutası altında bunu planlamakta yetersiz kalan EHU, şimdi Enez-Midyne Hattı'na bir ilerleme planı yapmaya başlamıştı. Çatalca Ordusu kuzeyden batıya doğru ilerlerken, Gelibolu Ordusu da güneyden kuzeybatıya yürüyecekti. EHU ordular arasındaki sınırı, Hayrabolu'dan Tekirdağ'ın hemen güneyinde Marmara Denizi'nde bir noktaya değin ilerleyen bir hat halinde belirledi.

Ahmet İzzet Paşa 11 Temmuz akşamı payitahttan ayrılarak, ordularının yeni sınıra ilerleyişine son şeklini vermek üzere sahra karargâhına gitti⁶ ve Bulgar komutanına, Londra Konferansı'nda belirlenmiş hatta barışçıl bir şekilde ilerleme niyetini bildiren bir mektup gönderdi.⁷ EHU'nun 12 Temmuz sabahı ilerleme emri göndermesi üzerine, ordular o gün hareket için vaziyet aldılar⁸ ve Trakya'ya ilerlemek üzere bir yeniden tertiplenmeye tabi tutuldular. Tablo 10.4, 12 Temmuz 1913'te Osmanlı muharebe nizamını gösteriyor.

İki ana harekât vardı. Birincisinde, (doğrudan doğruya Ahmet İzzet Paşa'nın komutasındaki) Çatalca Ordusu'nun piyade tümenleri, öncü süvari alaylarının hemen ardından batıya ilerliyordu. Bu ordu üç başat gruptan oluşmaktaydı: Ferik Ahmed Abuk Paşa komutasındaki Sağ Kanat (kuzeyde), Hasan İzzet Paşa komutasındaki II. Kolordu (merkez) ve Hurşit Paşa komutasındaki Sol Kanat. 13 Temmuz'da karanlık bastığında, Çatalca'daki mevzilerinden

sonra 12 kilometrelik bir hatta ulaşmışlardı. Ordu, 14 Temmuz'da bir 20 kilometre, ertesi gün 20 kilometre daha ve 16 Temmuz'da da 10 kilometre ilerledi. Nihayet, 17 Temmuz'da, Türkler Enez-Midyeye Hattı'na yaklaştılar. Eşzamanlı ikinci harekette, Mirliya Fahri Paşa komutasındaki Gelibolu Ordusu kuzeye ilerledi. I. Mürettep Kolordu solda, II. Mürettep Kolordu sağda ilerliyordu (bkz. Tablo 10.4). III. Mürettep Kolordu, yarımada'nın savunması için geride bırakıldı. Gelibolu Ordusu, alması gereken mesafenin kısalığı sayesinde, hedefine iki gün içinde ulaştı.

17 Temmuz 1913'e gelindiğinde, iki Osmanlı ordusu Enez-Midyeye Hattı'nı işgal etmek üzere sağlam bir şekilde birleşmişti. Bu muazzam müşterek kuvvetin mevcudu 250.000 askeri geçiyordu. Dahası, ordular muharebeye hazırdı. Kuvvetlerin ana grupları hattın üç kilometre ardına kadar uzanırken, süvari alayları ön tarafı perdeliyordu. Levazım katarı, yedi günlük bir muharebeye yetecek tayını ön saflara getirmişti. Kurmaylar, en öncelikli olarak iletişim hatlarının kurulmasını sağlayınca, günler içinde ana karargâhlardan payitahta kadar telgraf hatları çekildi. Bu geçici seyyar hatların yetersiz kalacağından kaygılanan kurmaylar, muhabere araçlarına destek verecek bir sürü motosikletli haberciye de ön saflara getirdiler.

TABLO 10.4 Osmanlı Muharebe Nizamı, 12 Temmuz 1913

ÇATALCA ORDUSU

<i>Sol Kanat</i>		II. Kolordu	<i>Sağ Kanat</i>	
X. Kolordu	I. Kolordu	3., 5. ve 12. Piyade	III. Kolordu	IV. Mürettep Kol
4. ve 31. Piyade	2. ve 28. Piyade	tümenleri	7., 8. ve 9. Piyade	29. Piyade Tümeni
Tümenleri	Tümenleri	10. Süvari Alayı	Tümenleri	Aydın, Ereğli, Kayseri
Mamuretülaziz	Fatih Redif		8. Süvari	Redif Tümenleri
Redif Tümeni	Tümeni		Alayı	2. Süvari Alayı

Ordu emrinde

Ankara, Amasya, Selimiye ve Yozgat Redif Tümenleri

Müstakil Süvari Livası

Aşiret Süvari Livası

Ağır Topçu Alayı

GELİBOLU ORDUSU

I. Mürettep Kolordu	II. Mürettep Kolordu	III. Mürettep Kolordu
30. ve 32. Piyade Tümenleri	27. Piyade Tümeni	Çanakkale ve Edremit
Mürettep piyade tümenleri	Afyon ve Samsun Redif Tümenleri	Redif Tümenleri

Ordu emrinde

2. Aşiret Süvari Livası

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Çizelge 5, 6.

Sancak Tepe'den ayrılıp ilerlemek üzere hazırlıklar yapıldı ve Ahmet İzzet Paşa'nın EHU karargâhı 14 Temmuz'da Kabakçı İstasyonu'na kaydırıldı. Savaş süreci içinde boyutu büyüyen karargâhta artık 575 zabıt ve memur, 380 nefer, 70 araba ve beş otomobil mevcuttu.⁹ Karargâh her biri on vagonluk iki trene yüklenirken seyyar hastaneler ve veteriner hizmetlerini de içeren mekkâre ilerlemeye başladı. Ordu batıya doğru gittikçe, Bulgarlar tarafından serbest bırakılan Osmanlı savaş esirleri Trakya yollarında belirmeye başladılar. Bu biçarelerden, çoğu esirin amele taburlarında kullanılmak üzere Bulgaristan'da tutuldukları öğrenildi. Türkler ara sıra, geride bırakılmış Bulgar askerlerinden oluşan küçük gruplara da rastlıyorlardı. Gelgelelim, büyük ilerleme hiçbir direnişle karşılaşmaksızın devam etti.

Ahmet İzzet Paşa'nın karargâhı 16 Temmuz'da Çerkezköy'e ulaştı ve ertesi gün, yeni kumanda mevkiini konuşlandığı Çorlu'ya varıldı. Osmanlı ileri hareketi payitahttaki yabancı askerî ataşeler tarafından büyük bir dikkatle gözlemleniyor; özellikle ayrıntılı notlar tutan Avusturya ataşesi, ordunun ilerleyişini yakından takip ediyordu.¹⁰ 17-18 Temmuz gecesi, Ahmet İzzet Paşa, sadrazama Bulgarların Edirne civarında çok zayıf bir kuvvetle göründüğünü bildiren bir mektup yazdı. Hayret verici haberi ertesi sabah alan Said Halim Paşa, nasıl bir eylem yapılması gerektiğini gözden geçirmek üzere kabineyi derhal toplantıya çağırdı.¹¹ O gün, Ahmet İzzet Paşa ilerlemeye devam etmek için lobi yapmak üzere payitahta gitti ve kabineyle yapılan kısa toplantının ardın-

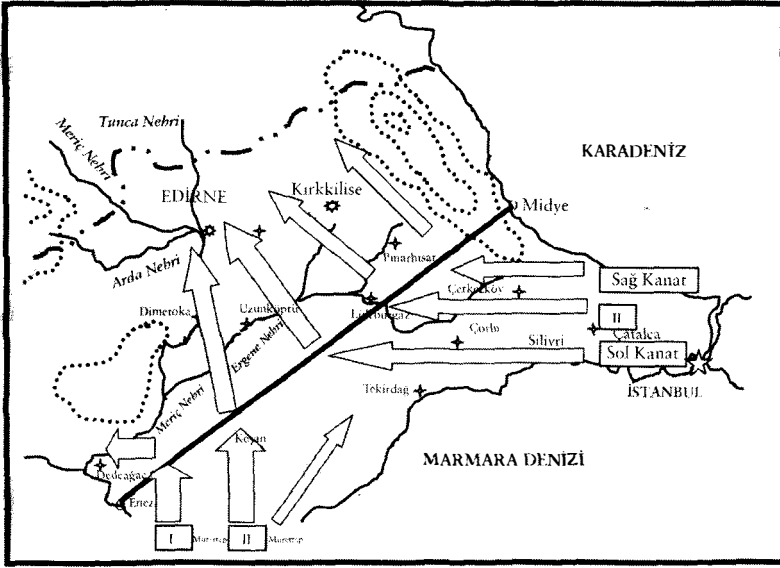
dan, 19 Temmuz'da cepheye geri döndü. Artık tümüyle İTC'li ve kuvvetle milliyetçi kabine, o günün ilerleyen saatlerinde, Edirne'yi geri almak üzere ilerlemenin devam etmesi kararı aldı.

İlerleme emri Ahmet İzzet Paşa'ya 20 Temmuz sabahı 11:00'da şifreli bir telgrafla iletildi. Gelgelelim, Yunanların ne yapabileceğinin gözden geçirilmesi ve herhangi bir Yunan eylemiyle başa çıkacak bir strateji geliştirilmesi için hükûmete iki-üç gün bekleme talimatı da verilmekteydi. Artık muharebe meydanında konuşlanan EHU derhal, her iki orduya da ilerlemeyi gözden geçiren planlama yapılması uyarısında bulunan emirler gönderdi. 20 Temmuz 1913'de çıkarılan ve Edirne'nin alınması hedefiyle ilerlemeye devam talimatı veren tarihi nitelikteki 8 numaralı Genel Emir,¹² Edirne ve Kırkkilise'yi ele geçirmek üzere yıldırım gibi atılan süvari kuvvetlerinin peşinden hızla ilerleyen piyadeleri öngörüyordu. Dahası, eğer Bulgarlar geri çekilmeyi sürdürürse, Türkler onları batıya doğru olabildiğince takip edeceklerdi. Yunan birlikleriyle karşılaşılması halinde, düşmanca bir faaliyete girişmeksizin temasa geçme talimatı verilmişti. Aynı anda, Hariciye Nazırı Talat Paşa Düvel-i Muazzama sefaretlerine, Osmanlı emrivakisini dünyaya ilân edecek telgrafları gönderme hazırlığında idi. Harekât 22 Temmuz 1913'te başlayacaktı. Harita 10.1, Edirne ilerlemesini gösteriyor.

Edirne'nin Kurtuluşu

Ne var ki, Çatalca Ordusu Müstakil Süvari Livası, geri çekilen Bulgar piyadesine dair raporlara tepki göstererek 20 Temmuz saat 16:45'te Lüleburgaz tren istasyonuna girince, cephedeki olaylar, dikkatle hazırlanmış planı çabucak altüst etti.¹³ Tren istasyonu Enez-Midye Hattı'ndan altı kilometre kadar mesafedeydi. Ertesi gün, Sağ Kanat cephesinde harekât yapan Aşiret Süvari Livası da aldığı emirleri aşarak ilerledi. Ordu kurmaylarına, piyade desteğiyle birlikte bu kuvvetleri takip etmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı.

Sol Kanat karargâhında, kurmay reisi Kaymakam Enver Bey, Edirne'ye giren ilk Osmanlı komutanı olma planları yapıyordu. Enver Bey, Fransızca konuşan gönüllü Halet Bey'in aracılığıyla,

Harita 10.1 Edirne'ye İlerleyiş, 12-22 Temmuz 1913

Bulgar garnizonuyla temas kurdu. Bu noktada, toplam mevcutları 4.000 kadar olan Bulgar savunmacılar, Enver'in kendilerine söz verdiği üzere Bulgaristan'a güvenle geri çekilmekten başka bir şey düşünmediler. Buna karşılık, Enver de 2. Süvari Alayı'nın kente girmesi için en iyi güzergâhla ilgili istihbarat aldı.¹⁴

Birleşik Osmanlı orduları 22 Temmuz 1913 günü saat 07:30'da ilerlemeye başladı. Direniş olmayınca, süvari alabildiğine ilerledi. Kısa süre sonra, büyük telaş içindeki yaveri Enver'e ordunun kente girmek üzere olduğu haberini getirdi. Doğudaki dış mahallelere girmek üzere olan süvari alayının başına geçmek için yıldırım hızıyla fırlayan Enver, saat 10:30'da, muzafferane bir tavırla Ahmet İzzet Paşa'ya haberleri bildirdi: "Şimdi Edirne'ye girdim. Bulgarlar Mustafa Paşa'ya doğru geri çekiliyorlar. Töp ve teçhizatlarını almış bulunuyorum."¹⁵ Başka süvari birlikleri de o günün ilerleyen saatlerinde kente girdiler. Sol Kanat'ın büyük bölümü, kentin dışındaki bir teksif alanında kaldı. Kırkkilise de aynı gün Osmanlı süvari kuvvetlerinin eline geçti.

Osmanlı lojistik kurmayları, Edirne'nin kurtuluşu haberini Lüleburgaz'da bekliyorlardı. Kentin boşalmış tabyalarındaki eksikleri tamamlamak üzere burada yığıldıkları birkaç katar mühimmat ve top derhal ilerletilmeye başladı. Gelibolu Ordusu da hızla Meriç Irmağı'na ilerledi ve I. Mürettep Kolordu Dedeâğaç'ı aldı. Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, bu kolordunun kurmay başkanıydı, ama Mirliya Fahri Paşa tarafından bu kilit harekâtın kumandan yardımcısı olarak görevlendirilmişti.

Kurmaylar tarafından öngörüldüğü üzere ivmesini koruyan ordu, 25 Temmuz 1913'te, Ekim 1912'deki ilk hududun ötesine geçmişti bile. Telaşlanan Bulgarlar bazı piyade alaylarını gecikmeli olarak Türklere karşı doğuya sevk etmeye başladılar. İlerleme 2 Ağustos'a kadar ve sürekli artan bir direnişe karşı devam etti. Ahmet İzzet Paşa o gün durmaya karar verdi.

EHU, Edirne müstahkem mevkiini yeniden işgal ve tahkim etmek üzere derhal planlamaya girişti. Bu görev, halen Fahri Paşa'nın kumandasındaki Gelibolu Ordusu'na verildi. Gelgelelim, EHU 24 Temmuz'da Gelibolu Ordusu'na faaliyeti durdurma emri verdi.¹⁶ Gelibolu Kolordusu adı verilen II. Mürettep Kolordu'ya ilk görevinin devam ettiği bildirildi. I. Mürettep Kolordu'ya ise yeni görev olarak Çatalca Ordusu'nun kontrolü tevdi edildi.

28 Temmuz'a gelindiğinde, karargâhını Edirne'de kuran Fahri Paşa, Gelibolu Kolordusu tümenlerini tabyalara yerleştirmişti. 27. Piyade Tümeni kuzeybatı cephesine, Samsun Redif Tümeni kuzeydoğu cephesine, Afyon Redif Tümeni ise güney cephesine konuşlandırıldı. Kale topraklarının birçoğu gibi mühimmatın büyük miktarı da zarar görmemiş halde ele geçirildi. Türkler kentte kullanıma hazır toplam 52 parça top ve iki makineli tüfek buldular. İkmalciler müteakip birkaç hafta boyunca, daha da fazla top ve mühimmatı kaleye âdete yağdıracaklardı.

Bulgaristan'ın Trakya'da çok zor kazanılmış tüm fetihleri, böylelikle on beş gün içinde eriyip gitti. Türkler, olaylara şaşırtıcı bir çabuklukla tepki gösterme yeteneği sergilediler. Edirne'nin "anında" geri alınışı, çok iyi eşgüdümlü ve son derece düzgün şekilde yürütüldü. Kalenin yeniden tahkimini en büyük öncelik ilân eden

EHU, bunu gerçekleştirmek için planlar yaptı. Trakya'nın kurtuluşu (veya Enver'in adlandırmayı tercih ettiği gibi “yeniden fethi”), başından sonuna kadar, parlak bir siyasî kararlılık ve askerî uzmanlık gösterisiydi. Pek çok açıdan, İTC önderliğinin bir yaratısı olan harekât, umumî efkâr tarafından çılgınca alkışlandı, hatta bazıları yitirilen Ege Adaları'nın da yeniden fethedilmesi için ısrar etti. Gelgelelim, uğradığı yenilgiden yıpranmış Osmanlı ordusu, ciddî taarruz harekâtı yürütecek bir durumda değildi. Trakya'daki zaferiyle yetinen ordu, yeniden tertiplenmek gibi zahmetli bir görevle dönecekti.

Son Antlaşmalar

Bulgarlar ve Osmanlı hükûmeti, Düvel-i Muazzama müdahalesinden masun, yeni bir antlaşmayı şekillendirdiler. Makedonya ve Ege kıyısı boyunca uzanan yitik topraklarda gözleri kalan Bulgarlar, arkalarında dost bir Osmanlı İmparatorluğu istiyorlardı. İki ülke arasında mevcut hududu resmiyete döken İstanbul Antlaşması 30 Eylül 1913'te imzalandı. 14 Kasım 1913'te imzalanan bir sonraki antlaşma da Yunanistan'la olan savaşa son verdi. İki ülke arasındaki ilişkileri yeniden kuran bu antlaşma, Ege Adaları sorununun hükme bağlanmasını geleceğe bıraktı. Gelgelelim, ertesi yıl çok ağır şekilde bozulacak olan Türk-Yunan ilişkileri, neredeyse bir kez daha harbe neden olacaktı. Sırplar, önceki Londra Antlaşması'nda belirlenen kazançlarını teyit etmekten ibaret olan İstanbul Antlaşması'nı 14 Mart 1914'te imzaladılar. İşbirliğine yanaşmayan Karadağlılar, Osmanlı devletiyle savaşa son veren herhangi bir resmî antlaşma imzalamadılar, fakat Birinci Dünya Savaşı bu teknik ayrıntıya çözüm getirecekti.

Zayıat

Harp, savaşan taraflara çok ağır bir insanî bedel getirdi. Zayıat istatistikleri çok fazla ve çoğunlukla birbiriyle çelişir niteliktedir. Osmanlı zayıat rakamlarının hiçbir zaman yayımlanmaması, kimi

Kaynak: Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), s. 135-136 ve yazarın bu çalışmada yaptığı hesaplamalar.

- * Ölü sayısı, hastalıktan ölenleri de içerir.
- ** Bunlar, yazarın muhtemel Osmanlı zayıyatı tahminleridir. Türklerin Birinci Balkan Harbi'nde Hristiyan devletlerle eşit sayıda ölü verdiğini varsayarak, yaralı sayısını bire iki ve salgın hastalıklardan ölüm sayısını bire bir buçukluk bir oranla hesapladım. Bu zayıyat oranları, Birinci Dünya Savaşı'nda bilinen Osmanlı zayıyat oranlarını yansıtıyor. Savaş esirleri sayısı, bu eserde aktarılan bir genel toplamdır.

TABLO 10.6 Birinci Balkan Harbi'nde İmha Edilen, Esir Düşen veya Lağvedilen Osmanlı Kolordu ve Tümenleri

Osmanlı Kolordu karargâhları	VI. Kolordu, VII. Kolordu, VII. Mürettep Kolordu, İşkodra Kolordusu, Ustruma Kolordusu, Müstakil Yanya Kolordusu
Osmanlı Nizamiye Tümenleri	1., 6., 10., 11., 13., 14., 15., 17., 18., 19., 20., 22., 23., 24. Piyade Tümenleri
Osmanlı Redif Tümenleri	Edirne, Aydın, Babaeski, Denizli, Drama, Elbasan, Gümülçine, İştîp, İzmit, Kastamonu, Konya, Manastır, Mitroviçe, Nasliç, Nevrekop, Selanik, Serez, Prizren, Priştine, Uşak, Üsküp, Yanya Redif Piyade Tümenleri

Not: 1. ve 6. piyade tümenleri, savaşın başlangıcında lağvedildi.

Kaynaklar: Yazarın notları ve önceden aktarılan eserleri.

Bu tümenlerden birçok alaylarının kurtulduğu ve savaş sırasında diğer birliklerle eklemlendiği ileri sürülebilir. Gelgelelim, teşkilatlı kuruluşlar sıfatıyla Osmanlı muharebe nizamından silindiler. Türkler Birinci Balkan Harbi'nde toplam 36 Nizamiye ve Redif tümeni yitirdiler. Bu eşi görülmemiş büyüklükte bir askerî felâketti.

XI

BÜYÜK HEZİMET: SONUÇ

Hezimet

Gerekli mevcuda ulaşamayan, parça parça tecrit olmuş orduları birbirlerinden hayli uzak mesafelerdeki seferlerde mağlup edilen Osmanlı askeriyesi, Birinci Balkan Harbi'nde büyük bir hezime uğradı. Düşmanın bunu başarması için gereken temel koşul, Osmanlı ordusunun çembere alma manevrasına aşırı bel bağlayarak stratejik dağınıklığa uğramasıydı. İlk örnekte, “Her şeyi savunan, hiçbir şeyi savunamaz” şeklindeki eski askerî deyim, hem Balkan hem Trakya stratejik ağırlık merkezlerini elinde tutmaya çalışan Türkler için de kesinlikle geçerli oldu. Bu durum, düşmanlarına stratejik, harekât ve taktik muharebe düzeylerinde belirleyici üstünlükler sağladı. İkinci örnekte, büyük ölçüde makineli tüfekler ve topların belirlediği siper savaşlarına meylederek yozlaşan 20. yüzyıl taktik dinamiği düşünülürse, operasyonel düzeyde cebrî çevirme harekâtı yürütmeye kalkışan Türkler en büyük doğal avantajlarından yoksun kaldılar.

Trakya'daki Şark Ordusu, daha büyük ve kesif bir düşmanı Kırkkilise'de çembere almaya çalıştı, ama yenildi. Bunu müteakip, düşmanı bu sefer Lüleburgaz-Pınarhisar'da çevirme girişiminde bulundu, ama yine mağlup oldu. Ordu Çatalca Hattı'nın ardına çekilmek zorunda kalınca tecrit edilen büyük Edirne Kalesi ve

Gelibolu Yarımadası tek tek ele geçirildi. Düşmanı önce Kumano-va'da, sonra da Manastır'da çevirmeye teşebbüs eden Makedonya'daki Vardar Ordusu, her iki sefer de yenildi. İnisiyatifi düşmana teslim eden bu durum, doğu ve batı cepheleri arasında bağlantıyı kuran müfrezelerin kanatlarını saldırıya açık bıraktı. Selanik, kenti savunan birliklerin büyük üstünlüğe sahip kuvvetler tarafından hezimete uğratılmasıyla kaybedildi. Yegâne başarılar, harbin ikincil cepheleri olan Yanya ve İşkodra'da, savunma durumunda gerçekleştirildi. İlk ateşkes olduğunda, Osmanlı orduları bitap düşüp mahvolmuş durumdaydılar.

Batıdaki bu erken kayıplardan sonra hiçbir zaman tam olarak toparlanamayan Osmanlı ordusu, sonunda bütün muharebe alanlarında ezici düşman taarruzları altında çöktü. Trakya'da yeniden dirilen Çatalca Ordusu, gözü pek çıkartma harekâtıyla inisiyatifi ele geçirmek için boşuna çabaladı. Yine yeterli kuvvet toparlayamayan Türkler, sonuç itibariyle yenildiler.

Savaş Öncesi Yeniden Teşkilatlanma ve Tertibin Etkisi

Savaş öncesinde tepeden tırnağa ele alınan ve savaş patladığında henüz tamamlanmamış olan teşkilatlanma da ordu performansı üzerinde muazzam bir etki yarattı. 1910 teşkilatı Osmanlı kuvvet yapısına kolordu karargâhlarını soktu; fakat bu teşekkülleri yürütmeye hazır eğitilmiş kumandan ve kurmay subay kadroları yoktu. Savaş öncesi hiçbir yıllık tatbikat yeni kolordu karargâhı yapısını, deneme niteliğinde bile olsa kapsamıyordu. Bir topçu alayı da içeren yeni “üçgen” piyade tümeni yapısının teşkili, mevcut bütün teorik düşünce ve kalıpları hükümsüz kılarak zor bir durumu daha da çetrefilleştirdi.

Teşkilat yapısındaki bu devasa değişimlerin neticesi, Osmanlı ordusu profesyonel yeterlilikten yoksun halde savaşa girdi. Ordu, hazırmış gibi görünen, hareket eden ve görünüşe bakılırsa savaşan bir teşekkül olmasına karşın, başından itibaren, haritası çıkarılmamış denizlerde planlama yapmaya ve savaşmaya çalıştı. Bununla

birlikte, kumandanlar, kurmaylar ve askerler, yeni teşkilat yapısını işler hale getirmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar.

Alay ve taburların dur durak bilmeden Yemen ve Balkanlar'a konuşlandırılması, savaş öncesi Osmanlı ordu tertibinin en zararlı yönlerinden biriydi. Ordunun bu görevlendirmelerden tecrübe kazandığı ve kemikleştiği ileri sürülebilirse de, müfrezelerin bağlı oldukları tümenlerde büyük birlik talimi, savaş oyunları, tatbikatlar ve karargâh gezileri neredeyse imkânsız hale geliyordu. Dahası, büyük ölçüde tedip ve tenkil harekâtıyla görevlendirilen birliklerin topyekûn muharebe kifayeti de düşüyordu. İki adet birinci sınıf tümen (1. ve 6. piyade tümenleri), alayları imparatorluğun dört bir yanına dağıldığı için seferberlik planı uyarınca teksif olamamış ve lağvedilmeleri gerekmişti.

Düşmanın Etkisi

Osmanlı ordusu, birbirinden çok ayrı iki ağırlık merkezini savunma zorunluluğu neticesi, korkunç bir planlama sorunuyla yüz yüze kaldı. Balkan İttifakı sıfatını almış güçlü bir düşman koalisyonu, ordularını Türklere daha hızlı seferber ve teksif etme kifayetiyle, bu sorunu daha da ağırlaştırdı. Stratejik planlar savunmaya dayalıydılar, fakat operasyonel açıdan cibrî çevirme planlarını kapsıyorlardı. Türkleri mahveden planların kendisi değildi, zira pek çok yönden bu planlar teknik olarak uygulanabilir nitelikteydiler. Osmanlı stratejisini tersyüz eden en zararlı etken, küçük fakat güçlü ordusu ve dinamik donanmasıyla Yunanistan'ın da Balkan İttifakı'na katılması oldu.

EHU'nun 5 numaralı planı, dört devletli Balkan İttifakı ile oluşturduğu tehdidi yerli yerinde öngörüyordu, ama Yunan donanmasının seferberlik ve teksifte veya cephelerdeki harekât planlarının uygulanmasındaki etkisini doğru biçimde kavrayamamıştı. Yunan donanmasının 1912'de Ege'de deniz hâkimiyetini neredeyse bir gecede elde etmesi, Osmanlı savaş planlarını derinlemesine etkiledi. İlkın, Türkler artık tehdit altındaki Gelibolu Yarımadası'nı koruyacak birlikler tahsis etmek zorunda kalınca, Şark Ordusu

Trakya'daki hayatî açılış muharebeleri esnasında XV. Kolordu'yu kullanamadı. Dahası, XV. Kolordu'nun artık açık kalan cephesini örtecek asker ihtiyacı IV. Kolordu'nun içi boşaltılarak karşılandı. Şark Ordusu muharebe nizamından bir anda iki tam kolordu düşmüştü. Dahası, Suriye ve Filistin'den deniz yoluyla Şark Ordusu'na intikal ettirilmesi planlanan ihtiyatlar, daha yavaş kara güzergâhlarını kullanmak zorunda kaldıklarından bir üçüncü kolordu da böylelikle ilk muharebelere yetişemedi. Sonuçta, Osmanlı ordusunun önemli bir kısmı savaşın çok önemli açılış raundunda Yunan donanması tarafından bertaraf edilmiş oldu.

Makedonya ve Arnavutluk'taki Osmanlı limanlarına da uzak mesafeli abluka uygulayan Yunan donanması, Garp Ordusu'nu ciddî sıkıntıya sokmuştu. Garp Ordusu, Suriye ve Filistin'den Selanik'e gelmesi planlanmış VIII. Kolordu'sundan yoksun kaldığı gibi, deniz yoluyla gönderilecek diğer ihtiyatlar, cephane ve ikmal malzemeleri de hiçbir zaman ulaştırılamadı. Üç Nizamiye piyade tümenli fazladan bir kolordunun varlığı, Selanik için yapılan mücadelede taktik dengeyi pekâlâ değiştirebilirdi. Savaş ilerledikçe, muharebe ve salgın hastalık sebebiyle asker mevcudu aşınıp duran Garp Ordusu, eridi gitti. Hiç takviye alamayan bu kuvvet, Nisan 1913'e gelindiğinde, kof bir kabuğa dönmüştü.

Yunan ordusu, ustalıklı bir teksif ile ağırlığını Selanik'in alınmasına verdi ve Tesalya Ordusu beklenmedik ölçüde parlak ve hızlı bir seferle kenti zapt etti. Selanik'in kaybı, Türkler açısından stratejik bir felâketti. Güvenli deniz nakliyesi imkânı bulunmadığından, Selanik-İstanbul koridorunun alıkonulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütüncül stratejik duruşunda temel önem taşıyordu. Bu gittikten sonra, Osmanlı ordusunun hezimete uğraması kaçınılmazdı.

Şüphesiz ki, Bulgarlar ve Sırlar Osmanlı ana ordularının yenilgisinde önemli bir rol oynadılar. Kırkkilise, Lüleburgaz-Pınarhisar, Kumanova, Bitola ve Manastır'daki büyük zaferleri, Şark ve Vardar ordularını yerle bir etti. Bununla birlikte, savaşa son vermek anlamında belirleyici olan bu zaferler değildi. Osmanlı seyyar orduları ayakta kalmış ve aslına bakılırsa Trakya'da günbegün güç-

lenmişlerdi. Bu zaferlerin kısmen Yunan donanmasının faaliyetleri neticesi Osmanlı ordularının zayıflamasından ileri geldiği de unutulmaması gereken bir husustur.

Osmanlı Performansının Olumsuz Yönleri

Türkler Birinci Balkan Harbi'nde birçok hata yaptılar. Batılı gözlemciler, Osmanlı ordusunu son derece zayıf bir komutanlıkla kötü yönetilen bir kuvvet şeklinde resmettiler. Taktik harekât kötü planlanıp uygulanmış gibi görünüyordu. Eratın talim ve silah kıfayeti yanında, özellikle eşgüdümlü topçu desteğinin de yetersiz olduğu düşünülüyordu. Komutanlığa yetersizlik, yozlaşmışlık ve mesleksizlik gibi olumsuzluklar damgasını vurmuştu. İkmal de çok zayıf olarak değerlendirilmekteydi. İlk düzensiz geri çekilmeler, ordunun disiplin yokluğuna kanıt olarak her yerde duyurulmuştu. Kısacası, dünya görmeyi umduğunu, yani etkisizliği dile düşmüş bir ordunun sergilediği berbat bir performansı görmekteydi.

Gelgelelim, dünyanın büyük bölümünde görülen bu resim, gerçeğin eksik bir görüntüsüydü. Avrupalılar savaştan sonra fiilî Osmanlı harekâtını araştırmadılar. Aslına bakılırsa, Birinci Dünya Savaşı'nın olayları Avrupa'yı zayıf düşürdüğünden, Balkan Harpleri'nin dersleri bilinmezliğin karanlığına karışıp gitti.

En yüksek siyasî-askerî politika üretimi seviyesinde, Osmanlı Harbiye Nezareti işlevsizdi. Bu kurum, tutarlı ve eşgüdümlü bir millî-askerî stratejiye nezaret etmek yerine, gündelik seferî harekâta müdahale etme eğilimindeydi. Özellikle, cepheye şahsen giden Nazım Paşa ve Ahmet İzzet Paşa, orduların doğrudan denetimini bizzat ellerine aldılar. Bu işgüzarlıkları, Trakya'daki orduların harekâtına bir miktar hız ve enerji katmasına karşın, Makedonya ve Yunanistan'daki orduları, uzayıp giden belirsiz bir süre boyunca hayatta kalmaktan başka bir stratejik hedeften yoksun, kendi hallerine bırakmıştı.

Benzer şekilde, EHU reisinin, yani Ahmet İzzet Paşa'nın neredeyse 1912 yılının tamamı boyunca süren yokluğunun da, kurmayların etkili işlev görmesine olumsuz bir etkisi olduğu şüphe

götürmez. Hikâyeye hayalet gibi bir girip bir çıkan EHU reis vekili Hadi Paşa'nın kişiliği ve yeteneği hakkında pek az bilgi vardır. Ahmet İzzet Paşa'nın yokluğunda, kurmayların genellikle Pertev Paşa'nın (harekât ve istihbarat daire başkanı) nezareti altında olduğu anlaşılıyor. Osmanlı stratejik istihbaratının malum zaafı göz önüne alındığında, Pertev Paşa'nın kurmay nezareti ve harekâta odaklanması sebebiyle, bu alanın ihmal edildiği de ortadadır. Dahası, asıl EHU reisinin yokluğu, Nazım Paşa'ya harekât sorunlarına bizzat müdahale etme fırsatı da vermişti.

Stratejik seviyede, Osmanlı sefer planları, tam kifayyetle yürütülemeyen bir seferberlik ve teksif planına bağlıydı. Neticede, çok yavaş seferber edilebilen birçok birlik, ilk çarpışmalara katılmak üzere harekât alanlarına zamanında ulaşamadı. Bu, özellikle, askerinin bir bölümünü gecikmeli olarak Gelibolu Yarımadası'nın muhafazasına ayırmak zorunda kalan Trakya'daki Şark Ordusu'na zarar verdi. Her iki cephede nihaî sonuç, zafer kazanmak için gereken tam kuvvetler olmaksızın erken başlatılmak zorunda kalınan bazı taarruzlar oldu.

Yine, stratejik düzeyde, Osmanlı ordusu istihbarat toplama ve analiz etme hususunda büyük bir zaaf sergiledi. Cephedeki Osmanlı kumandanları, çoğunlukla onları ya düşmanın kuvvetini hafife almaya ya da aşırı abartmaya iten, gerçekten çok uzak istihbarat tahminleri aldılar. Gelgelelim, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarının da gösterdiği gibi, tüm Avrupa'ya has olan bu zaaf, büyük ve iyi eğitilmiş istihbarat kurmaylarının yetişmesine kadar aşılamayacaktı.

Türkler operasyonel seviyede, çembere alarak yok etme stratejisine sarsılmaz bir bağlılık gösterdiler. Bu durum, Harbiye Mektebi'nde Alman müfredatı ve çağdaş Alman doktriniyle yetişmiş kurmay subayların husule gelmesinin doğrudan neticesiydi. Planları stratejik estetikten yoksun olmamasına karşın, Türkler yıllık tam ölçekli tatbikatlarda bu manevraları daha önce hiç prova etmemişlerdi. Bu yüzden, fiilî muharebe meydanı eşgüdümü ve bu tür gelişmelerin yürütülmesinde tümüyle tecrübesizdiler. Bu türlü ayrıntılı ve incelikli manevralar konusunda en az kendileri kadar hazırlıksız olan düşmanları da ancak kimi zaman da işe yarayan

cephe taarruzlarına körlemesine bağlı kaldılar. Aslında, Türkler tamamlanmadığı zaman kendilerini düşman karşı taarruzlarına savunmasız bırakan harekât teknikleri kullanmış oldular.

Osmanlı cephe kurmayları, taarruz harekâtında görev mevcudunu doğru belirlemeyi mükerreren beceremediler. “Görev mevcudu” belirli bir görevi icra ederken gereken asker sayısını imleyen bir doktrin terimidir. Bunun başlıca nedeni, muhtemelen yeni ve denenmemiş kolordu ve üçgen piyade tümenlerinin pratik kîfayetlerine dair bilgi bulunmamasıydı. Deneyimli kolordu kurmay kadrosunun şiddetle hissedilen eksikliği, bu sorunla kuşkusuz yakından ilişkiliydi, ama görüldüğü kadarıyla, savunma harekâtını yürütürken sıkıntı yaratmamıştı. Birinci Dünya Savaşı’nda birçok diğer Avrupa ordularında da aynı sorun yaşanacaktı.

Birörnek kusursuz planlama işlemleri ile zayıf yürütülen muharebe harekâtı arasında çok büyük bir performans uçurumu vardı. Ayrıca iyi hazırlanmış planlar ve harekât emirleri çarpışma esnasında genellikle beklenen sonucu vermiyordu. Yine, yeni üçgen piyade teşkilatının harekâta yapacağı etkiyi anlama hususunda komutanların karşılaştıkları zorluklar, bu özel konuda yadsınamayacak bir pay sahibiydi. Dahası, savaş öncesi hazırlanıp senaryolaştırılan manevraların gerçek muharebe harekâtının nasıl yürütüldüğünü öğretmekle pek ilgisi yoktu.

Redif birlikleri muharebe hattına getirildikçe, rediflerin nizamiye kuvvetleri kadar yeterli olmamasının yarattığı asimetrik muharebe kîfayeti sorunu da doğdu. Birinci ateşkes öncesinde, Nizamiye ve Redif piyade tümenlerinin, telâfi amacıyla, görev temelli olarak aynı kolorduda gruplandırılması genellikle başarısızlıkla sonuçlanan bir önlem oldu. Türkler, Çatalca’da çok geniş çaplı bir talim programı tamamlanincaya dek, Redif piyade tümenlerini muharebe hattından uzaklaştırmak zorunda kaldılar.

Taktik düzeyde, birinci ateşkes öncesinde, topçu desteği konusunda çok şiddetli eksiklikler baş gösterdi. Bu da, topçu taburlarını piyade tümenlerinin içine yerleştiren ordunun yeni taktik teşkilatının doğrudan neticesiydi. Ordu, savaş patlak vermeden önce bu reformu tam manasıyla tatbik edip karşılaşılmaması mukadder so-

runları çözme şansı bulamadı. Dağınık Türk topçusu, desteklemesi gereken piyadeyle çoğu zaman eşgüdüm kuramadı. Buna mukabil, çoğu zaman ateş üstünlüğünü elde eden düşman Osmanlı topçularını etkisiz hale getirdi. Bu durum birinci ateşkesten sonra sorun olmaktan çıkmaya başladı.

Redif neferlerinin kifayetsiz ve düzensiz talimi pek çok eksikle doluydu. Bu askerlere silah ve teçhizatlarını doğru dürüst kullanıracak eğitim bile verilmemişti. Dahası, bu adamların düşman tarruzu altında sık sık kaçmaları, birlik ruhu ve dövüş cesaretinde büyük bir zaafa işaret ediyordu. Bu durum, ara sıra nizamiye güçlerinde de kendini hissettirmişti. Özellikle de ricatlar, yaygın bir biçimde, panik halinde kaçış şeklinde gerçekleşmişlerdi.

Osmanlı Performansının Olumlu Yönleri

Balkan Harpleri sırasındaki Osmanlı askerî performansına dair Batı camiasında mevcut olumsuz görüşlerine karşın, birçok olumlu değerlendirme de vardı. Osmanlı ordusuyla güçlü bağları olan Almanlar bile, artılardan ziyade eksiler üzerinde durma eğilimindediler. Yazar, Osmanlı ordusunun bu savaşlarda sergilediği güçlü yönlerini incelemekte başarısız kalan Avrupalıların, doğrudan doğruya Osmanlı harp kifayetini hafife aldıklarına inanmaktadır. Neticede, İtilâf Devletleri, özellikle de İngilizler, Birinci Dünya Savaşı esnasında Gelibolu'da, Mezopotamya'da ve Sina'da Türkleri çok hatalı şekilde küçümseyeceklerdi. Balkan Harpleri'ni kaybetmesine karşın, bu tecrübeden çok faydalanan Osmanlı ordusunun yaklaşan dünya savaşına çok daha büyük bir kifayetle hazırlandığı ileri sürülebilir. O halde, Balkan Harpleri'nde Osmanlı askerî performansının olumlu yönleri nelerdi?

Stratejik düzeyde, Osmanlı ordusu muharebe harekâtının planlama evresinde büyük yetkinlik sergiledi. Harekât emirlerinin genellikle birörnek formatta (beş paragraflık talimatlar halinde) olmaları, savaşa kuramsal yaklaşımda bir standartlaşmaya işaret ediyordu. Kumanda zincirinin alt ve üst kademeleri arasında kusursuz ve şaşırtıcı hızla gerçekleşen rapor akışı, genel kifayete

katkıda bulundu. Hızlı ve tam harekât planlaması, EHU subay kadrosunun muharebe emirleri hazırlamak hususunda iyi eğitilmiş olduğunu gösteriyordu.

Ordu, ayrı ayrı intikal güzergâhlarında hızlı hareket etme ve belirli bir noktada toplanma konusunda büyük bir yetenek sergiledi. Çoğunlukla, gerektiğinde sonucu belirleyecek müdahalelere başvurabilecekleri mesafede (harekât alanında, ordu ve kolordu düzeyi) konuşlanan yüksek rütbeli kumandanlar, kimi zaman, birliklerine etkili komuta edebilmelerini önleyecek kadar çarpışmalara yaklaşmış (Mahmud Muhtar Paşa ve Fethi Paşa bu eğilimin örnekleriydi) doğrudan çatışmanın içine düşmüşlerdi.

Operasyonel düzeyde, mevcut operasyonel ve taktik gruplar kendilerini hızla yeniden teşkilatlandırma kıfayetine sahip olduklarını gösterdiler (Çatalca Muharebesi'nde Mürettep Edirne Kolordusu ve Sol Kanat mükemmel örneklerdir). Görev mevcudu sorununun üstesinden teşkilatlanma yoluyla gelmesini sağlayan ve Müstakil kolordu ile müfrezelerin oluşturulması suretinde her cephede görülen bu kıfayet, kumandanların orduyu hususi harekât gerekleri uyarınca şekillendirmesine imkân veren yüksek bir kuramsal standartlaşmanın tezahürüydü.

Osmanlı ordusu, başarısızlıklarını analiz edip sorunlarına etkili çözümler yaratabildiğini kanıtladı. Topların Çatalca Hattı'nda yığılması, bu kıfayetin görünen en iyi örneğidir. Aynı şekilde, birinci ateşkes esnasında uygulanan kapsamlı yeniden talim programı, Redif tümenlerinin performansının geliştirilmesinde kayda değer etki yaratacaktı. Şarköy çıkartmasının harekât konsepti, mevcut taarruz cepheleri sorununa getirilmiş çok yaratıcı bir çözümdü. Dahası, ordu gelecekteki ihtiyaçları tasavvur edip planlamayı başardı. Örneğin, 1913 yazında Edirne'ye ilerlenirken, kentin yeniden tahkimi için planlarla eşzamanlı olarak, İkinci Ordu'nun Arnavutluk'tan tahliye edilen birlikler ile yeniden yapılandırılmasına başlanmıştı.

Atılganlıklarını kanıtlayan her rütbeden Osmanlı komutanları, savaşın başından sonuna dek mesleki ilerleme gösterdiler. Özellikle Cavit Paşa, Esat Paşa (Yanya), Fethi Paşa, Mahmud Muhtar Paşa

ve Mehmet Şükrü Paşa kolordu komutasında son derece etkili oldular. Tümen düzeyinde ise Cevat Paşa, Enver Bey, Halil Bey ve Mustafa Kemal Bey, olağanüstü muharebe önderleri olduklarını kanıtladılar.

Osmanlı ordusu, donanmayla müşterek harekâtın yürütülmesinde dikkat çekici bir kıfayet sergiledi. Türkler teknik açıdan başarılı, kolordu boyutunda bir çıkartma harekâtı planlayıp uyguladılar. Dahası, donanma ateş desteğini savaşın başından sonuna dek etkili biçimde kullanmayı da başardılar. Bundan başka, Avrupa, Asya ve Gelibolu Yarımadası arasında asker sevkıyatı için deniz nakliyesini etkili ve hızlı bir şekilde planlayıp kullanmayı da bildiler. 1913'te Makedonya'dan tahliye bile süratle yürütüldü.

Alınan Dersler

Balkan Harpleri'nde edinilen tecrübe ve derslerin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı askerî kıfayetini artırdığı ileri sürülebilir. Erkân-ı Harbiye-i Umumi, Edirne'yi geri almak için yapılan kansız 1913 yaz seferinin hemen ardından gelecek için plan yapmaya başlamıştı. Tablo 11.1, Osmanlı ordusunun 1913 yazındaki tertibini gösteriyor. Ordunun birincil öncelikleri Edirne'nin yeniden tahkimi, İkinci Ordu'nun yeniden yapılandırılması ve yeniden mevzilenme idi. 1913 Eylülü'ne gelindiğinde, Trakya'daki birliklerin birçoğu Anadolu'daki barış dönemi garnizonlarına dönmekteydi. Elllerinde bu görevler bulunan Ahmet İzzet Paşa ve kurmay heyeti, savaşın ortaya serdiği eksikliklerin birçoğuna deva bulmak üzere işe koyuldular.

Ahmet İzzet Paşa'nın ordunun teşkilat yapısını onarmak gibi bir tutku beslediği anlaşılıyor. Özellikle Balkan Harpleri'nin neticesi olan bir başka muazzam yeniden teşkilatlanma hamlesi 11 Aralık 1913'te başlatıldı. Yeni Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi'ne göre bu yapı Ordu, Müstakil Kolordu ve Tümen Bölgeleri şeklindeydi.¹ Nizamiye ordusunun temel bileşkesi korunuyor, fakat kıfayetsiz ve başarısız Redif sistemi kaldırılıyordu. Bu durum, Türklerin artık ayrı bir ihtiyat ordusu tutmayacağı anlamına geliyordu. 1912'de sefer-

berlik ilân edildiği vakit, Redif birliklerinin hazırlıksız olduğunu ve muharebede çoğu zaman bir yüke dönüştüğünü anlayan Ahmet İzzet Paşa, savaş sonrası ordusunu, arkasında hiçbir ihtiyat kuvveti bulunmayan 38 Nizamiye tümeninden müteşekkil sabit bir kuvvet haline getirmekteydi. Böylelikle, Osmanlı ordusu ihtiyat teşkilatı kullanmaya gerek duymayan yegâne Avrupa gücü haline geldi.² Türkler Birinci Dünya Savaşı sırasında ordularını genişletirken, tek yaptıkları daha fazla nizamiye kolordusu ve tümeni kurmak olacaktı.

Tablo 11.1 Osmanlı Kuvvetlerinin Tertibi, Temmuz 1913

BALKANLAR	DOĞU RUMELİ	KAFKASYA
(Tüm birlikler 1913 baharında kaybedildi)	Çatalca Ordusu	Üçüncü Ordu
	I. Kolordu: 2. ve 28. Fatih Piyade Tüm.	IX. Kolordu: 33. Piyade Tümeni
	II. Kolordu: 3., 5. ve 12. Piyade Tüm.	XI. Kolordu: 34. Piyade Tümeni
	III. Kolordu: 7., 8. ve 9. Piyade Tüm.	ORTA ANADOLU'DA
	IV. Kolordu: 29., Aydın, Ereğli ve Kayseri Piyade Tümenleri	YENİDEN YAPILANMA:
	X. Kolordu: 4., 31. ve Elaziz Piyade Tüm.	Vardar Ordusu karargâhı (2. Ordu)
	Ordu İhtiyatı: Yozgat, Ankara, Selimiye, Amasya Piyade Tüm.	V. Kolordu karargâhı
		VI. Kolordu: 16. Piyade Tümeni
		VII. Kolordu: 21. Piyade Tümeni
	Gelibolu Sahra Ordusu	SURİYE
	I. Mürettep Kol.: 30. ve 32. Mürettep Piyade Tümenleri	VII. Kolordu: 25. ve 26. Piyade Tüm.
	II. Mürettep Kol.: 27., Samsun ve Afyon Piyade Tümenleri	MEZOPOTAMYA
	III. Mürettep Kol.: Çanakkale ve Edremit Piyade Tümenleri	35. ve 36. Piyade Tümenleri

Not: Siyah karakterle yazılan birimler, yeniden yapılandırılmakta olan birliklerdir.

Ordu müfettişlikleri sistemi yerinde kalıyordu, ama odağı tam tekmil büyük çaplı birliklerin talim ve bakımından, alay ve tabur düzeylerinde talime kaydırılmıştı. Böylece, her neferin askerî hazırlık durumunu koruyarak makul bir seferberlik süresi içinde savaş

dönemi hizmetine hazırlanmasını sağlayacağı düşünülmüştü. İhtiyatlar Redif tümenlerine teşmil edilmek yerine, kadro statüsünü koruyan mevcut Nizamiye tümenlerini büyütecek yerel kuvvet havuzlarına atanıyorlardı. (Bu konuda daha fazla şey öğrenmek isteyen okuyucular, *Size Ölmeyi Emrediyorum!* adlı kitabıma başvurabilirler.)

Türkler, bariz operasyonel ve taktik sorunlarının birçoğuna çare olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman askerî danışma heyetinin genişletmesini istediler. Tam Türkçe başlığı *Alman Heyet-i Islahiyesi* olmasına rağmen genellikle Alman Askerî Misyonu sıfatıyla değinilen bu heyet, Tümgeneral Otto Liman von Sanders ile çok iyi eğitilmiş 20 tane kadar Alman genelkurmay subayını 1913 Aralık ortasında İstanbul'a getirdi. Görevleri, Türklere örnek olacak model alay ve taburlar oluşturup model talim ve tatbikatlar yürütmektir. Bu subaylardan kimisi, EHU ile ordu ve kolordu kurmay heyetlerindeki kilit mevzilere gönderildi.

Aynı zamanda, savaş sırasında az çok kapılarını kapatarak can çekişmeye başlayan ordu mektepleri komutanlığına da talimat gönderildi. Zabıt yetiştirilen mekteplerin, özellikle de Mekteb-i Harbiye ile bölük zabiti mekteplerinin yeniden açılması birinci öncelikteydi.³ EHU, bu amaçla, Harp Akademisi hariç, İstanbul, Erzurum ve Halep'te üç merkezî talimgâh kurdu. İlk kurslar iki hafta ilâ üç ay arasında planlandı. Bundan başka, yeni talim merkezlerine bilgileri alışverişi için konferanslar düzenleme talimatı verildi. Kurslarda her talebeye tüfek başına yüz fişek veya tabanca başına yirmi mermilik cephane tahsis edilmesi, ordunun nişancılığına dair genel hoşnutsuzluğu yansıtıyordu.

İttihat ve Terakki, 3 Ocak 1913'te, Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın yerine kaymakamlıktan yeni terfi ettirilen Enver'i geçirdi (artık kendisine "Edirne Fatihî" dedirtiyordu). Genç ve atılgan Enver, uyuşuk, siyaseten güvenilmez, korkak ve cahil gördüğü, ama hâlâ orduda tutunabilmiş çok sayıdaki yaşlı alaylı zabiti zorla emekli etmeye başladı. Kuşkusuz, bu zabitlerden bazıları rakip siyasal partilerin üyeleri idi. Enver birkaç ay içinde 2 müşir, 3 birinci ferik, 30 ikinci ferik, 95 mirliva, 184 miralay, 236 kaymakam ve

binbaşı ile 800 kadar yüzbaşı ve mülazımı emekliye ayırdı.⁴ Bu zabitler yok edilmemişlerdi, ama bir tenkiset olduğu açıkça ortadaydı. Böylelikle, Balkan Harpleri'nde nam kazanan daha genç ve atılğan birçok subay için hızlı terfi yolu açıldı. Aralarında Cevat Paşa, Cavit Paşa, Esat Paşa, Galip Paşa, Halil Hakkı Bey, Halil Bey, Mahmud Muhtar Paşa, Mehmet Vehip Bey, Mustafa Fevzi Bey, Mustafa Kemal Bey ve Yakup Şevki Bey'in de bulunduğu bu ümitvar subaylar, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda Türkleri pek çok zafere taşıyacaktı.

1914 baharında diğer pek çok alanda da çabucak kendini gösteren Enver Paşa, 14 Mart 1914'te tüm orduya çok ayrıntılı bir talim kılavuzu gönderdi.⁵ Takım talimi ve ateş disiplininin yanı sıra intikal yürüyüşleri ve muhabere talimleri en büyük öncelik kabul ediliyordu. Bundan başka, yakında başlayacak büyük ölçekli talim uygulamaları ve tatbikatın, soğuk mevsimde yürütülecek talimleri de içereceği belirtiliyordu. Düşmanı çembere alarak yok etme doktrinine Osmanlıların bağlılığını da yeniden teyit eden Enver, çevirme harekâtının yürütülmesinde elzem uzun süreli yürüyüş kıfayetini de geliştirmekte ısrarcıydı. Düşmanla sürekli teması sağlamak üzere süvariye sisli hava ve düşük görüş ortamı talimi için de hususi talimatlar verililiyordu.

I. Dünya Savaşı taktik doktrinlerine kehanet eden Enver, küçük birimlerin (takımlar ve bölükler) taarruz muharebesinde ateş ve hareketi geliştirecek yöntemleri başlatmalarını istiyor; savunmada ise ihtiyatlar ve ağır ateş gücü kullanımını emrediyordu. Makineli tüfek müfrezelerine, süratli kanat taarruz ateşi kıfayetini geliştirmeleri emredilmişti. Enver bizzat makineli tüfeklerin de (tıpkı top-lar gibi) gözden geçirilmesi gerektiği, böylece makas ateşi planları-nın geliştirilebileceği talimatını vermekteydi.

Enver'in I. Kolordu'nun piyade birliklerine eşgüdümlü bir doğ-rudan topçu destek ateşi denemeleri yürütülmesini emretmesi, Osmanlı topçusunun Balkan Harpleri sırasında etkili ateş desteği sağlamakta ortaya koyduğu kusurları yansıtmaktadır. Çağdaş Al-man taktik doktrinlerinin tam uygulanması için gereken yakın pi-yade-topçu işbirliğini sağlayacak bu talim, bir renkli flamalar siste-

mi aracılığıyla piyade bölükleri ile özel topçu bataryaları arasında doğrudan irtibat kurulmasıyla yapılacaktı. Bilhassa topçu ateşini başlatmak ve yönlendirmek için kırmızı ve beyaz flamalar kullanılacaktı. İşler bir ateş destek sistemi geliştirip özenli bir tatbikat planında deneme talimatı alan I. Kolordu kumandanına, denemesini tamamlayıp, Birinci Ordu Müfettişliği aracılığıyla 28 Ekim 1914'e dek eksiksiz bir rapor vermesi emredilmekteydi.⁶

Sihhiye ve veterinerlik konularını kapsayan başka maddeler de vardı. Siperlerin doğru dürüst konuşlandırılması ve inşası konusunda kapsamlı talimatlar yer alıyordu. Borazanlar aracılığıyla bir taktik iletişim sistemi geliştirilmesi konusunda rehberlik bile bulunuyordu. Her şey hesaba katıldığında, çağına göre dikkate değer bir belge olan Enver'in talim kılavuzu, ordunun tüm sorunlarına eleştirel bakıp kurumsal çözümler üretebildiğini gösteren bir kanıttı. Ateş gücünün modern savaş sanatının olmazsa olmazı olduğunun bilincine giderek varılması özellikle önem taşıyan husustur ve kanıtı yine bizzat bu belgedir.

Yeni EHU reis vekili olan Alman Albay Fritz Bronsart von Schellendorf'un dikkatli nezareti altındaki Erkân-ı Harbiye, yeni Ana Sefer Planı'nın yazımını 7 Nisan 1914'te tamamladı. Balkan vilayetlerinin kaybıyla kadük kalan önceki on iki sefer planı bertaraf edilmiş, bunun yerine ordunun yarısını Trakya'ya üçte birini ise Kafkasya'ya aktaran tek amaçlı bir harp planı yaratılmıştı. Bu kuvvetler buralarda tarassut orduları kuracak ve savunma mevzileri oluşturacaklardı. Gerek stratejik gerek operasyonel taarruz harekâtı, açıkça yasaklanmıştı (gerçi kilit araziye ele geçirmek için taktik düzeyde yerel hücumlara izin veren bir madde bulunuyordu). Tam olarak kendilerini toparlayamamış olmalarına karşın, yeniden yapılandırılan kolordular ve piyade tümenleri de bu plana dâhil edilmekteydi. İlişkili seferberlik ve teksif planlarında, Balkan Harpleri'nde işe yaramayan katı zaman çizelgelerini bir yana bırakan Türkler, bunun yerine belirli bir birliğin savaşa hazır olduğunu bildirdiği zamana dayanan esnek bir hareket çizelgesini benimzediler. Seferberlik makinesini birliklerin teksifinden ayıran EHU, olaylara uygun bir tepki göstermek yerine katı bir plana göre ha-

reket etme sorunundan kaçınmış oluyordu. Enver Paşa tarafından derhal onaylanan bu plan eşgüdümlü kurmay eylemi için Bahriye Nezareti'ne aktarıldı.

Planlama sürecini desteklemek üzere, Osmanlı ordu müfettişlikleri ve kolordularına bir kez daha büyük çaplı tatbikat planlama emri verildi.⁷ Bu tatbikatın temsili savaş oyunları kısmı, muharebenin dört günü olarak belirlendi. Ordulardan, kolorduya karşı kolordu manevraları yürütmeleri ve emirlerindeki tümenlerin harekât subaylarını da planlama sürecine dâhil etmeleri istendi. Ağır topçuların da manevralara dâhil edilmesi isteği, yakın geçmişteki savaşlardan alınan dersleri yansıtıyordu. Her yıl 1 Mayıs'ta verilecek tatbikat raporları, bir sonraki güz için planlanmış tatbikatın ana hatlarını sunacak bir rapor etrafında oluşturulacaktı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Birinci Ordu için Trakya'da planlanan tatbikatı engelledi.

Enver Paşa, resmi okul sisteminin zaten yürümekte olan dirilişini hızlandırmak için, merkezî talimgâhların idaresini 14 Nisan'da doğrudan bölgelerindeki Osmanlı kolordu kumandanlarına verdi.⁸ I. Kolordu, X. Kolordu ve VI. Kolordu, sırasıyla İstanbul, Erzincan ve Halep talimgâhlarından sorumlu tutuldu. Daha sonra, 21 Nisan 1914'te çıkarılan 7 numaralı Ordu Emri ile kendisi de Alman Harp Okulu mezunu olan Bronsart von Schellendorf'a Harbiye Mektebi'nin idaresi verildi.⁹

Sırasıyla Müstakil Nişancı alay ve taburlarını kaldıran Enver, gerek kolordu gerek ise piyade tümenlerinin teşkilatında böylece son bir düzenleme daha yaptı. Enver'in bu birlikleri neden lağvettiği tam olarak açık değildir. Bu birlikler, Balkan Harpleri esnasında, esas rolleri olan keşif ve perdelemeden ziyade yanlış şekilde ihtiyat olarak kullanılmışlardı. Neticede, çok sayıda seçme zabıt ve nefer tahsis edilmiş bu son derece uzman birliklerin, fiilî muharebede mevcudiyetlerini haklı çıkaracak kadar yararlı olmadıkları sonucuna varılmış olması mümkündür. Her durumda, Nişancı birlikleri 1914 yazında lağvedildiler ve Osmanlı kolorduları ile piyade tümenleri (tahsis edilmiş piyade mevcudu açısından) katıksız “üçgen” birlikler şeklinde teşkil oldular.

1914 yaz başı itibariyle, büyük bölümü ana garnizonlarına dönmüş olan ordu, hem nefer hem de birlik talimlerini yürütmek üzere var gücüyle çalışmaya koyulmuştu. Hedeflenen 38 piyade tümeninden 36'sı oluşturuldu ve bunlar çekirdek birlikler halinde faal hale getirildiler. Tablo 11.2, 3 Ağustos 1914'te Osmanlı muharebe nizamını gösteriyor. Türkler, barış dönemi esnasında çok sayıda yarı mevcutlu Nizamiye tümeni tutmayı tercih etmişti. Bu birlikler, İhtiyat (eski Birinci ve İkinci Redif) askerlerinin bir hafta içinde seferber edilmesiyle savaş durumuna getirileceklerdi.

Osmanlı ordusu, Temmuz 1913 ile Temmuz 1914 arasındaki bir yıllık zaman zarfında, son derece kolay uyum sağlayabilen ve istikrarlı biçimde muharebe kifayetini geliştirmeye çalışan bir ordu olduğunu kanıtladı. 1914 güzünde doğan ordu, Avrupalı gözlemcilerin çok kötülediği ve kendisinden pek az şey beklenen bir orduydü. Gelgelelim, tüm dünyayı şaşırtan Osmanlı ordusu etkili, dirençli ve aralıksız muharebe etme kapasitesine sahip olduğunu kanıtladı.

TABLO 11.2 Osmanlı Kuvvetlerinin Tertibi, 3 Ağustos 1914

DOĞU RUMELİ	ANADOLU	KAFKASYA
Birinci Ordu	V. Kol.: 13., 14., 15. Piyade Tüm.	Üçüncü Ordu
I. Kol.: 1., 2., 3. Piy. Tüm.		IX. Kol.: 17., 28., 29. Piy. Tüm.
II. Kol.: 4., 5., 6. Piy. Tüm.	SURİYE	9. Süvari Livası
III. Kol.: 7., 8., 9. Piy. Tüm.	İkinci Ordu	X. Kol.: 30., 31. Piy. Tüm.
İZMİR	VI. Kol.: 16., 26. Piy. Tüm.	XI. Kol.: 18., 33., 34. Piy. Tüm.
IV. Kol.: 10., 11., 12. Piy. Tüm.	VIII. Kol. 25., 27 Piy. Tüm.	11. Süvari Livası, Van Süvari Livası
		MEZOPOTAMYA
		Dördüncü Ordu
		XII. Kol.: 35., 36. Piy. Tüm.
		XIII. Kol.: 37., 38. Piy. Tüm.
		ARABİSTAN-YEMEN
		VII. Kol.: 21., 22., 39., 40. Piyade Tümenleri.

Not: Koyu karakterle yazılmış birimler, yeniden yapılandırılan birlikleri, italikle yazılmış olanlar 1913'ten sonra konuşlandırılmış birlikleri gösterir.

Sonuç

Birinci Balkan Harbi'ni kaybeden Türkler, savunmaya sıkıca bağlı kalan bir stratejiyle, belki daha iyi bir sonuç elde edebilirlerdi. İkinci Balkan Harbi'nde apaçık ortaya çıktığı üzere, Balkan İttifakı o kadar kırılıyordu ki, Türkler sağlam bir savunmayla yeteri kadar dayansalar ittifakı çökertip savaştan çok daha olumlu şartlarla çıkabilirlerdi. Bunun yerine, Osmanlı ordusu baş döndürücü bir yenilgiye sürüklendi, tümen temelli yapısı çöktü ve şerefi ayaklar altına alındı.

Osmanlı ordusunun 20. yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca büyüyen askerî kifayet ve profesyonelliğine dünya pek az dikkat gösterdi. Hem o dönemde hem de sonrasında, (kazanıldığı vakit) Osmanlı askeri başarılarının büyük bölümü Alman danışmanların etkisine maledildi. Er meydanındaki başarılar bile, kimi zaman, düşmanlarının kötü taktiklerine veya talihin yaver gitmesine bağlandı.

Avrupa, 1914'ün ölümcül yazındaki güç dengesi hesaplamalarında Türkleri göz önüne almadı. Almanya'yla ittifaka girdikleri zaman da, bir ayak bağı ve kolay bir av olarak görüldüler. Pek az gözlemci, o da eğer olduysa, Türkleri yetkin bir askerî güç olarak gördü. Gelgelelim, Kasım 1918'de, Rusya, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan'ın yıkılışından, Fransız ordusu ve Alman donanmasındaki ayaklanmalardan ve Sırp ile Rumen ordularının yurtlarından kovulmasından sonra bile, bitaplıktan tanınmayacak hale düşmesine karşın, Osmanlı ordusu hâlâ ayaklarının üzerinde ve harp meydanındaydı. Büyük ölçüde Balkan Harpleri'nde zor yoldan kazanılmış tecrübeler ile Osmanlı ordusunun hatalarından ders çıkarma yeteneğinden çıkan bu netice, muhteşem bir başarıydı.

EKLER

Ek A

Osmanlı Havacılığı: Tayyarenin Askeriyede Kullanılmaya Başlaması

Bülent Yılmaz

Havacılık Teşkilatının Temelleri

14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar herkesçe tanınan ve dünyaya korku salan Osmanlı ordusu, büyük ölçüde hareketlilik ve kullandığı modern silahlar neticesi kudretinin doruğuna varmıştı. Bu hareketlilik yeteneği, temelde komando tipi “Akıncı” birlikleriyle, ve gözü pek hafif süvari kuvveti olan “Sipahi”lerden kaynaklanıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu’nun eski şan ve şerefini canlandırma hülyasındaki genç zabıtların 24 Temmuz 1908’de İstanbul’a yürüyerek yaptıkları girişimi müteakip, ordu inisiyatifinin Jön Türk hareketinin önderliğinde milliyetçi bir partide örgütlendiği bir devrim gerçekleşti. 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı, yönetim kadar orduyu da modernleştirip silah ve teçhizat kapasitesini artırmayı amaçlıyordu.

*Mahmud Şevket Paşa
(Bibliothèque Nationale)*

1909'da balonlar ve tayyarelerle yapılan gösterilerden derinden etkilenen, yeni yönetime hâkim açık fikirli genç zabıtlar, hızlı keşif ve taciz kuvveti teşkil eden tayyarelerde Sipahi kavramının bir canlanışını buldular. Modern silahlar konusunda emsalsiz bir ferasete sahip yeni Harbiye nazırı Mahmud Şevket Paşa, bu vizyon neticesi, Paris ve Berlin'de, modern savaş ve silahlardaki gelişmeleri izleyip rapor edecek askerî ataşelikler kurulmasını 1910 başında emretti.¹ Berlin askerî ataşeliğine atanan Binbaşı Enver Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyecek ünlü Enver Paşa'dan başkası değildi. Öte yandan, Paris askerî ataşeliğine atanan Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey, Fransız ve Türk havacılığı arasındaki ilişkileri şekillendirmede önemli bir rol oynadı.² Bu ataşeler, bütün büyük Avrupalı devletlerinin alışılmadık büyüklükte ordu tatbikatları yaptıkları o yıl İstanbul'a rapor verdiler.³ Picardie manevraları esnasında, Paris ataşesine Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) eşlik ediyordu.⁴ Bu raporlar, gerek Fransız gerek Alman

tatbikatlarında tayyarenin özellikle hızlı keşif ve rasat aracı sıfatıyla müdahalesini vurgular.⁵ Neticede, iki ataşeye de bu konuyu daha derinlemesine inceleme talimatı verildi.⁶

Harbiye Nezareti'nin bir sonraki hamlesi, 14 Şubat 1911'de iki ataşeye pilot eğitimi ve ödeme koşulları hakkında bilgi toplama talimatı vermek oldu.⁷ Sadece bir hafta sonra, hem Paris hem Berlin'den yanıtlar geldi. Fransız hükûmeti bu aşamada yabancı subayları eğitmek konusunda isteksizdi; bu yüzden ataşe, stajyerlerin, diğer ülkelerin yaptığı gibi, mevcut birçok sivil uçuş eğitim okullarından birine gönderilmesini öneriyordu.⁸

Birinci, İkinci ve Üçüncü orduların kumandanları, Mayıs 1911'de, pilot eğitimi için gönüllü olacak zabitleri araştırmak için genelgeler çıkardılar. Başlangıçta, bir zabıt Fransa'da bir zabıt de Almanya'da eğitim görecekti. Başvuranlarda aranan şartlar, lisede teknik konularda eğitim gördüklerine dair bir sertifika ve bedeni sağlamlık idi.⁹ Başvuran yedi zabıt, 28 Haziran 1911'de, teknik konulardaki bilgilerinin araştırılacağı bir sınava çağrıldılar.¹⁰ Bir seçici kurul, 4 Temmuz'da, Fransa için Süvari Yüzbaşı Fesa'yı, Almanya için de İstihkâm Mülazım-ı Evvel Yusuf Kenan'ı seçti. Gelgelelim, durum Almanya'ya bildirildiğinde, okul ansızın aşırı derecede yüksek bir ücret istedi. Binnetice, Temmuz'da Paris yakınlarındaki Etampes'da bulunan Bleriot Okulu'na kaydolan¹¹ her iki zabıt de eğitimlerini Şubat 1912'de tamamladılar. Fransız Havacılık Kulübü'nden 780 numaralı sertifikayı alan (Türk No. 1) Fesa ilk, 797 numaralı sertifikasıyla Yusuf Kenan ise ikinci mezun oldu. Başlangıçta yaptığı birçok hatayla daha yavaş ilerleme gösteren¹² Yusuf Kenan, hem bu nedenle hem de Türkiye'de daha sonraki olaylar nedeniyle, hiçbir zaman bir Türk lisansı almadı.

Bu iki pilot Fransa'da eğitim görürken, EHU havacılıkla ilgili 2. Şube'nin başına Erkân-ı Harp Kaymakamı Süreyya (İlmen) Bey'i getirdi.¹³ Şube kaynaklarının tek başına bu karmaşık görevleri kaldıramayacağını anlayan Süreyya, artan iş yükünün altından kalkabilmek için tüm havacılık meselelerini gözetmek üzere Kıtaat-ı Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği üyelerinden bir heyet kurulmasını önerdi. Süreyya'nın başkanlığında kurulan

Tayyare Komisyonu adlı bu heyetin üyeleri İstihkâm Kaymakamı Refik, İstihkâm Binbaşı Mehmet Ali ve İstihkâm Binbaşı Zeki idi. Böylelikle, Osmanlı havacılığının ilk resmî organı ve günümüz Türk havacılığının atası kurulmuş oldu.¹⁴

Yakında kurulacak Tayyare Mektebi için bir havaalanı bulmak üzere Aralık 1911'de birkaç keşif gezisine çıkan Tayyare Komisyonu, Ayastefanos (Yeşilköy) yakınlarında uygun bir arazi buldu ve ışık geçiren iki çadır hangar Ocak 1912'de alana dikildi.¹⁵

Trablusgarp Savaşı

İtalyan Ordusu, Eylül 1911'de, hiçbir kıskırtma olmadığı veya önceden uyarı yapmadığı halde, Kuzey Afrika'daki Osmanlı Trablusgarp vilayetini ilhak tehdidinde bulundu. Diğer Avrupa devletlerine kıyasla sömürge edinmekte geç kalan İtalya, Trablusgarp'nın belirli bölgelerinde hak iddia etmek yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'na talebini duyurdu. İstekleri reddedilen İtalyan hükûmeti 29 Eylül 1911'de Osmanlı devletine savaş ilân etti ve Trablusgarp ile Bingazi'yi işgal altına aldı. Kıyıya çıkarılan ilk İtalyan birliklerinin başarısı küçüktü, ama bunları bir havacı müfrezesi izledi. Gelgelelim, İtalyan komutanlarının askerî havacılığın değeri konusundaki olumsuz görüşleri sebebiyle hava filotillası kıyıya çıkmakta zorlandı.¹⁶

Tayyarenin savaşta ilk kullanımı, savunma mevzilerindeki Osmanlı birliklerine karşı Yüzbaşı Riccardo Moizo'nun bir Bleriot ile uçuş yaptığı 22 Ekim günü gerçekleştirildi.¹⁷ Hava savaşında diğer hızlı gelişmeler, bir tayyarenin *Sardegna* zırhlısının toplarına Türk mevzilerinden hedef göstermekle görevlendirildiği 26 Ekim tarihinde meydana geldi.¹⁸ Derken, 1 Kasım'da bir Türk ordugâhı üzerine el bombaları bırakıldı. El bombalarının verdiği hasar azdı, ama keşif uçuşları ve gemi topları için hedef bulunması Türk kuvvetlerinin yenilgiye uğratılmasına büyük katkı yaptı. İtalyan karargâhı tayyare ve tayyareciler hakkındaki düşüncelerini hızla değiştirecekti.¹⁹

Askerî havacılıkta birkaç diğer “ilk” daha bu savaş sırasında kendini gösterdi. Yüzbaşı Carlo Piazza, Şubat 1912’de Türk mevzilerini havadan fotoğrafladı.²⁰ 4 Mart 1912’de bir gece uçuşu yapan Piazza ile Asteğmen Giulio Gavotti, gece yapılacak hava akınları hakkında fikir edindiler.²¹ 10-11 Haziran 1912 gecesi bir Türk ordugâhına havadan bomba atan Yüzbaşı Marengo, tarihteki ilk gece hava akınını yapmış oldu.²² Tayyareler ayrıca, Arapları etkilemek amacıyla propaganda broşürlerinin atılmasında da kullanıldı.²³

Hava gemisi de ilk kez bu çatışmada kullanıldı. Alışılmış keşif ve bombardıman akınlarının yanı sıra, 12 Temmuz 1912’deki gece görevinde yangın bombası atan İtalyan P1, bu silah sisteminin ilk kayıtlı kullanımı olarak tarihe geçti.²⁴

Türkler de askerî havacılığa birkaç ilkle katkıda bulundular. Osmanlı birlikleri, hava hedeflerine grup halinde ateş açmayı askerlerine öğretmişlerdi.²⁵ 31 Ocak 1912’de böyle bir kurşun yiyen Yüzbaşı Carlo Monti, yer ateşiyle yararlanan ilk havacı oldu.²⁶ Moizo’nun uçurduğu bir Nieuport’un Osmanlı hatlarının içine 10 Eylül 1912’de iniş yapması, askerî havacılıkta bir diğer ilk –hasmın tayyaresinin ele geçirilmesi– olarak tarihe geçti.²⁷

Osmanlı ordusu bu savaş sırasında tayyare kullanmadığı, daha doğrusu kullanma fırsatı bulamadığı halde, bu dönemdeki Osmanlı havacılık teşebbüsleri konusunda söylenmesi gereken birkaç şey vardır.

Osmanlı ordusu Türk-İtalyan Savaşı’nın sonraki aşamalarında birkaç tayyareye sahip olmuş; ama Kuzey Afrika’daki şartlar bunların kullanılmasına fırsat vermemişti. Osmanlı ordusunun ilk tayyareleri olan iki Deperdussin, Mart 1912’de Ayastefanos’a getirildi. Ne yazık ki, şiddetli bir fırtına Ayastefanos’u vurduğunda, bu iki yeni tayyare ilk uçuşlarını bile yapamadan onarılamaz şekilde hasar gördüler.²⁸

1912 sonundan evvel birkaç diğer tayyare daha edinilmesine karşın, İtalyan donanması artık Kuzey Afrika kıyılarını abluka altına aldığı için, takviyelerle tayyareleri Trablusgarp’a götürmek kolay değildi. Bunu müteakip, Gelibolu Yarımadası Nisan 1912’de

şiddetli bir bombardımana uğradı ve Rodos dâhil Oniki Adalar ilhak edildi. İki adet Bristol Prier-Dickson tek satırlı tayyaresi de dâhil, İngiltere'den sipariş edilen bazı havacılık teçhizatı Temmuz 1912'de İtalyan donanması tarafından ele geçirildi.²⁹

Savaşın çok erken aşamalarında, Kasım 1911'de, ilk Osmanlı havacılarının kanatlarını kazanmasından ve Osmanlı ordusunun ilk tayyaresini edinmesinden çok önce, çok büyük meblağlar önerilerek özellikle Fransa'da ecnebi pilot istihdam etmeye yönelik birkaç teşebbüste bulunuldu. Mahmud Şevket Paşa, sözleşmeli pilotlarla anlaşma sürecine bizzat katıldı.³⁰ Tayyareleriyle bu görevi üstlenmeye istekli iki Fransız pilot bulundu. Duval ile tayyaresini Tunus'a taşıyan Fransız vapuru Ocak 1912'de İtalyan donanması tarafından durduruldu ve denizciler gemiye çıktı. Bu olay Fransa ve İtalya arasında bir diplomatik kriz tetikleyince pilot ve tayyare nihayet serbest bırakıldı.³¹

İki pilot ile uçaklarının içine gizleneceği, Güney Afrika'ya müteveccih bir gemiyi kiralayan bir Fransız tacir tarafından bir diğer girişim yapıldı. Bununla birlikte, Paris'teki Osmanlı askerî ataşesiyle yapılan müzakereler neticesi varılan bu anlaşma, sözleşmeyi imzalamayı geciktiren sefir tarafından onaylanmadı. Neticede, gemi gizli kargosu olmaksızın limandan ayrıldı.³²

Bir başka anlaşma daha yapıldı. Bleriot Okulu'ndaki pilot eğitimini henüz tamamlamış olan Fesa ile bir diğer Osmanlı zabitanın, Fransız pilotlar ve tayyareye Güney Cezayir'e kadar eşlik etmesi şeklinde bir plan yapıldı. Tayyare ya havadan ya da kervan yoluyla buradan Trablusgarp'a götürülecekti.³³ Ne var ki, Fransa'dan alınan bazı hava araçları hâlihazırda İstanbul'a gönderilmiş olduğu için Fesa'nın hizmetine orada ihtiyaç duyuldu. Planın kısa vadede gerçekleştirilemeyeceği açıkça anlaşılmış olmalıydı; zira Süreyya Bey 29 Şubat'ta Paris'teki askerî ataşeye, Fesa'nın derhal İstanbul'a dönmesini emreden bir telgraf gönderdi.³⁴ Küçük Fransız grubu Cezayir'deki Biskra'ya Mayıs 1912'ye dek ulaşamadı; vardıklarında ise, Fransız pilotlar ansızın İtalyanlara karşı paralı asker olarak hizmet etmeyi reddettiler. Plan Fransız yetkililerine ifşa edilince tayyare ile diğer malzemeler derhal müsadere edildi.³⁵

Eylül 1912’de Balkanlar’da savaşın patlamasıyla birlikte, çok uzaklardaki Kuzey Afrika’ya havacılık malzemesi sevkıyatına dair her türlü plandan vazgeçildi.

Uçuş Okulu ve Savaş Birimlerinin Kurulması

Meydana gelen olaylar, yabancı pilotları ve onların tayyarelerini kullanma planının hiç uygun bir çözüm olmadığını açıkça göstermişti. Ne yazık ki, ilk Türk havacıları Fesa ve Yusuf Kenan Fransa’da brövelerini alarak Şubat 1912’de İstanbul’a geldikleri zaman, kullanabilecekleri bir tayyare yoktu. Harbiye nazırı bu eksikliği gidermek için tayyare alımı hususunda bir kanun teklifinde bulunmak üzere, 1912 Mart başında bir toplantı düzenledi.³⁶ Trablusgarp Savaşı’nın ekonomik yükü yüzünden, genel bütçeden ayrılacak hiç para bulunmadığından, bunun yerine, Osmanlı donanmasına büyük muharebe gemilerinin alınması için Donanma-i Osmânî Muavenet-i Milliye Cemiyeti’nin yaptığı gibi halktan bağış toplanması önerildi.³⁷ Fransa’da havacılık için kullanılan kamu aidatlarının örnek alınmasıyla, yüksek rütbeli subaylar ve varlıklı yurttaşlara altı aylık maaşlarına kadar bağışta bulunarak yurtseverliklerini gösterme çağrısı yapıldı.³⁸ Büyük coşku yaratan bu çağrı neticesi, çok geçmeden, Fransa’dan biri 50 beygircüğünde (BG) iki kişilik, biri de 25 BG tek kişilik, teslim hazır iki adet Deperdussin alacak para toplanmıştı. Bu iki tayyare, monte edilip Fesa ile Yusuf Kenan tarafından uçuşa hazırlanmak üzere 15 Mart’ta Ayastefanos’a vardılar.³⁹ Nisan sonlarında, halkın coşkusunu uyandırmak üzere, İstanbul’da Sultan Reşad onuruna büyük bir askerî alay düzenlenmekteydi. İlk Türk pilotlarına askerî tayyareyi halka ilk kez göstermek üzere bu geçide hazırlanma emri verilmişti. Ne yazık ki, bu olay gerçekleşmeden, hatta iki yeni tayyarenin ilk uçuşlarını gerçekleştirmesinden önce, şiddetli bir fırtına Ayastefanos’u vurdu. Tayyarelerin tutulduğu çadır hangarlar yıkıldı ve her iki hava aracı da onarılamayacak kadar hasar gördü.⁴⁰

Ne ki, Paris askerî ataşesi, REP (Robert Esnault-Pelterie) fabrikası müdüründen gelen uygun bir teklifi bu aksilikten hemen önce

iletmişti. Para bulunduğu için, müdür önerdiği sözleşmenin pazarlığını yapmak üzere bizzat İstanbul'a gitti. Teklif, yeni bir tayyare tedarik etmek, bir uçuş okulu kurmak ve ilk Türk pilot ve teknisyen kadrosunu Fransa'da eğitmek gibi unsurları içeriyordu. Bu plan üzerinde mutabakata varıldı ve iki REP tayyaresinin 27 Nisan'daki resmigeçide katılabilecekleri bir süre içinde gönderilmesi maddesini de içeren sözleşme imzalandı. Yaz aylarında iki tayyare daha teslim edilecekti. Sekiz pilot ile bir marangoz ve teknisyenler birliği, Fransa'daki REP okulunda eğitime girdiler.⁴¹ Tayyare Komisyonu bu kontratın imzalanmasını müteakip 1912 yılı için tahmini bütçesini çıkardı. Bir havacılık okulu, inşa tesisi ve hava filosu kurulması önerileri doğrultusunda Mahmud Şevket Paşa tarafından imzalanan bir muhtıra çıkarıldı.⁴²

Pilot, rasit, teknisyen ve makinistlerin eğitileceği havacılık okulu böylelikle kuruldu. Her biri dört tayyare içerecek birkaç faal hava filosu kurulması düşünülüyordu. Tayyare Bölükleri olarak adlandırılan bu birimler, bir kumandan, dört pilot, dört rasit ve yer destek personelini içeren bir ek birlikten oluşacak iki adet iki kişilik savaş uçağının iki uçuşuna ayrılacaktı.

İlk iki kişilik REP uçağı, söz verildiği gibi 20 Nisan'da, REP'in Gordon Bell adlı İngiliz baş pilotu ve iki teknisyeniyle birlikte geldi. Tayyare çarçabuk birleştirildi ve iki Deperdussin yeniden inşa edildi. REP uçağını 26 Nisan sabahı bir test uçuşuna çıkaran Bell, biraz sonra İstanbul ve Boğaziçi üzerinde, bin metrelik irtifaa kadar yükseldiği kırk beş dakikalık bir uçuş yaptı.⁴³ Bu, bir Türk askerî uçağının ilk uçuşuydu. Mahmud Şevket Paşa, o gün öğleden sonra, ordu kumandanları ve Tayyare Komisyonu üyeleriyle birlikte Ayastefanos havaalanında toplandı. Gordon Bell, kırmızı boyalı REP *Ordu* uçağında, Fesa da artık onarılmış 25 BG tek kişilik Deperdussin'de olmak üzere, yetkililerin önünde bir uçuş yaptılar.⁴⁴ Ertesi gün, bu iki tayyareye geçide katılma görevi verildi, ama rüzgâr o kadar şiddetlenmiş ve hava o kadar fırtınalı hale gelmişti ki, sadece çok deneyimli bir pilot olan Gordon Bell kalkıp İstanbul'un tören alanı olan Abide-yi Hürriyet Anıtı'nın üzerinden uçmayı başarabildi.⁴⁵

Gelgelelim, zaman geçit yapma zamanı değildi. Temel teçhizatın edinilmesi gerekiyordu. Trablusgarp'ta rasat, Çanakkale Boğazı'nda ise müdafaa için balonlara ihtiyaç vardı. Oniki Adalar'daki İtalyanlara karşı taarruz için ordu birimlerinin tayyare, yedek parça ve cephaneyle donatılması gerekiyordu. Dolayısıyla, Tayyare Komisyonu'na üye Süreyya ve Mehmet Ali beyler, Avrupa'ya gitmek üzere 6 Mayıs'ta yola çıktılar.⁴⁶ Trablusgarp kuvvetleri İtalyan ablukasıyla tamamen tecrit edilmiş hale geldiğinden, ordu kumandanının iletişim için başlıca ihtiyacı bir hava gemisiydi. Bu hava gemisinin en azından 1.500 kilometre menzilli, 2,5 tondan aşılmayacak yük kapasiteli, bir telsiz, bir projektör ve bomba salma tertibatlarına sahip olması isteniyordu. Ayrıca bomba taşıyabilecek tayyarelere de ihtiyaç vardı.⁴⁷ Tayyare Komisyonu'nun iki üyesi ilkin Avusturya'ya bir ziyaret yaptıktan sonra, Berlin yakınlarındaki Johannisthal hava merkezine gittiler.⁴⁸ Zeppelin fabrikasıyla hava gemisi pazarlıkları başlatıldı. Hava gemisi, muhafaza edileceği hangar ve gereken gaz üretim tesisi için istenen ücret bütçenin çok üzerindeydi. Bundan başka, satış için Alman hükûmetinden izin alınmanın altı ay sürebileceği konusunda da bilgilendirildiler.⁴⁹ Harlan fabrikasından bir bombardıman uçağı alımı için yapılan pazarlıklar sırasında, tayyarenin bombalama kıfayetini kanıtlamak için bir gösteri uçuşu yapılmasını istediler. Harlan, böyle bir gösterinin yapılabilmesi için gereken izni Alman Savaş Bakanlığı'ndan almayı başaramadı. Süreyya kontrata, teslim edilecek tayyarenin isabetli bomba atışları yapacağı ve bunun İstanbul'da gerçekleştirilecek denemelerle kanıtlanması gerektiğine dair bir şart koydurdu.⁵⁰ Bu, uçak alımına yönelik bir kontratta böyle bir şartın yer almasının ilk örneğiydi. İmzalanan kontrat, Adolf Rentzel ve Reinhold Jahnow adlı pilotların iki teknisyenle birlikte uçuracakları iki adet Harlan Eindecker'i içeriyordu.⁵¹ Elli adet 15 kg bomba ve yüz adet 1,5 kg el bombası taarruz tertibatını oluştuyordu.⁵² Bu arada, 1910 Nisanı'nda Edirne Kalesi için sipariş edilen 750 metreküplük bir gözlem balonu da nihayet yerine varmıştı.⁵³

Süreyya ve Mehmet Ali, 3 Haziran 1910'da, bir dizi fabrikayı ziyaret ettikleri Fransa'ya gittiler.⁵⁴ Prens Celaleddin'in başışladığı

parayla Deperdussin fabrikasından bir adet 70 BG iki kişilik tayyare satın alındı. Temmuz'da Türkiye'ye varan tayyareye *Prens Celaleddin* adı verildi.⁵⁵ Bleriot fabrikasından, Süreyya Bey'in babası Rıza Paşa'nın masrafını bizzat karşıladığı bir adet daha iki kişilik Bleriot IX-2 sipariş edildi.⁵⁶ Tayyareye Türkiye'ye gelişinin ardından *Vatan* adı verildi. Bir pilot ve iki teknisyenle Tayyare Mektebi'nde ders vermeleri üzerine anlaşma yapıldı.⁵⁷ REP fabrikası ziyaret edildiği esnada, artık hazır haldeki kontratı yapılmış ikinci savaş uçağı iki zabıt tarafından teslim alındı ve derhal Türkiye'ye gönderilmesi için anlaşma yapıldı. Kontratı yenilenen REP fabrikası geri kalan iki uçağın Temmuz'da teslimini taahhüt etti.⁵⁸ Ayrıca, derhal teslim hazır oldukları belirtilen, REP motorlu, farklı tiplerde üç eğitim uçağı (bir adet iki kişilik 80 BG ve iki adet, biri 60 diğeri 40 BG motorlu tek kişilik) satın alındı.⁵⁹ Havacılık teçhizatında uzmanlaşmış başka bir şirketten ise üç hangar (bir büyük ve iki seyyar) alındı.⁶⁰ Nihayet İngiltere'ye de giden iki zabıt, iki adet Bristol bombardıman uçağı ile iki adet tayyare nakil aracı satın aldılar ve 120 adet 3,5 kg'lık ile 60 adet 15 kg'lık bomba ve on sekiz adet talim bombası için pazarlıklar yaptılar.⁶¹ Bristol, bunlar için son fiyat teklifini İstanbul'a iletecekti. İtalyan donanması tarafından durdurulup müsadere edilen bu son sipariş hiçbir zaman Türkiye'ye ulaşmadı. Ayrıca, beş Türk pilotu ile iki motor tamircisine eğitim verecek ikişer İngiliz pilot ve teknisyenle mukavele yapıldı.⁶²

Süreyya ve Mehmet Ali'nin satın alınan teçhizatın büyük bölümüyle birlikte, Türkiye'ye döndükleri 5 Temmuz 1910'a dek⁶³ Fransa'da eğitim görececek pilotlar da seçilmişti. Le Buc'deki REP okuluna Mayıs'ta varan adaylar, birer birer temel eğitimlerini tamamlayıp uçuş brövelerini almaya başladılar. Sonuncu bröve Ekim 1912'de verildi.⁶⁴

REP okulundaki eğitimcilerin isteğı Türk pilotlarına oldukça kapsamlı bir eğitim vermektir; ne ki, süregiden Trablusgarp Savaşı ve Balkanlar'da yeni savaş bulutlarının toplanmaya başlamasıyla, tüm pilotların olabildiğince çabuk Türkiye'ye dönmesi gerekiyordu.

Yedi kişilik bir başka grup İngiltere'de eğitim görmek üzere Haziran'da seçildi. Pilot namzedi mülazımlar Saffet, Mehmet Ali, Ab-

dullah, Fazıl ve Sabri ile teknisyen namzedi Mülazim-i Evvel Fethi ve Mülazim Aziz, Brooklands'deki Bristol'a Temmuz'da vardılar.⁶⁵ İstisnâ bir uçuş istidadı gösteren Fethi Bey'in teknisyenlik kursunun yanı sıra, pilot eğitimi almasına da fırsat verildi.⁶⁶ Tayyare Komisyonu, Haziran boyunca, Tayyare Mektebi tesislerinin ayrıntılı planlamasıyla uğraştı ve Süreyya Bey'in koyduğu esaslar çerçevesinde inşaat başladı.⁶⁷ Ayrıca, okulun teşkilat yapısı ile eğitim müfredatı belirlendi.⁶⁸ Sayısı artırılmış, kullanılabilir hava araçları iki adet Deperdussin, iki adet REP ve iki adet Bristol Prier-Dickson tek kişilik tayyareden ibaretti. Yeni satın alınmış üç adet REP eğitim uçağının, bir üçüncü REP savaş uçağının ve Bleriot model *Vatan* ile Deperdussin model *Prens Celaleddin*'in gelmesiyle filo daha da büyümeye başladı. Temmuz'da bir Harlan daha geldi. Ne yazık ki, Bristol Prier-Dickson tek kişilik uçaklarından bir tanesi, basiretsiz İngiliz pilot Collyns Pizey fırtınalı rüzgârda uçmaya kalkıştığı zaman ağır hasar gördü.⁶⁹ Bu görece tayyare bolluğu için ancak bir avuç pilot vardı ve gereken onarım-bakım işlevleri için mevcut teknisyenlerin sayısı daha da azdı.

Yeni teçhizatın gelişini müteakip, Yusuf Kenan REP, Harlan ve Bristol tayyareleri satın alma kararını belli bir haklılık payı bulunmak üzere şiddetle eleştirdi ve bu hava araçlarının Bleriot, Deperdussin ve Nieuport ürünlerine göre çok yetersiz makineler olduğunu ileri sürdü. Dahası, önde gelen İstanbul gazetelerinden birinde 27 Temmuz günü yayımlanan makalesinde eleştirilerini halka duyurdu ve Deperdussin'in geldiği gibi nasıl enkaza dönüştüğünü anlattı.⁷⁰ Alınabilecek en iyi tayyareleri aldığı inanan Süreyya Bey'in bu makaleye tepkisi, eleştirinin kendi şahsına yönelik olduğu şeklindeydi.⁷¹ Harbiye nazırı meseleyi çözmeye çalıştıysa da, Yusuf Kenan tedricen uçuştan alıkonuldu ve neticede, birkaç hafta sonra Ayastefanos'u terk etti.

Genç zabıtlere tepki olarak Gazi Ahmed Muhtar Paşa sadrazamlığında yeni bir kabinenin teşekkül ettiği Ağustos 1912'de, Osmanlı hükûmetinde siyasi değişimler baş gösterdi. Yeni Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yla bir olan kabine, yeni yeni gelişen Osmanlı ordu havacılığının ilerlemesini durdurdu. Tüm askerî satın alma

meselelerinin devreledildiği Muhtelit Mübayaa Komisyonu, havacılığa ayrılmış tüm fonları çok geçmeden geri çekti ve Ayastefanos'ta inşa halindeki binalar tamamlanamadı.⁷² Eylül 1912'de Balkan Harbi için seferberlik ilân edildiğinde, birkaç pilot hariç çoğu havacı personel kendi birliklerine gönderildi. Süreyya Bey'in seferberlik planları uyarınca istihbarat dairesine atanması nedeniyle Tayyare Komisyonu dağıtıldı.⁷³ Fransa'dan dönen pilotlardan sadece Mülazım-ı Evvel Nuri Efendi, tüm uçuşlar durdurulmadan önce birkaç sorti fırsatı bulacak kadar talihliydi. Osmanlı ordu havacılığının bu vahim gerilemesi neyse ki kısa süreli oldu; bununla birlikte, eğitim gecikti ve açık havada gözetimsiz bırakılan birkaç tayyarenin gördü.

Balkan Harpleri

Trablusgarp Harbi ve Balkan devletlerindeki askerî hazırlıklara dair istihbarat gibi faktörler, bir Osmanlı hava kuvvetinin tedricen oluşumu lehine Osmanlı ordu planlarında değişiklik yarattı. Trablusgarp'taki düşman uçaklarının başarıları, kendi havacılık birimlerine acilen sahip olma ihtiyacına dair Erkân-ı Harbiye-i Umumi'deki inancı daha da pekiştirdi. Genç Osmanlı zabitleri, keşif ve taciz faaliyetlerinde tayyare kullanmaya istekliydiler; gelgelelim, bu yeni savaş aygıtını kullanacak çok etkili bir teşkilat mümkün olmasına karşın, esas itibarıyla Osmanlı hükûmeti ve ordusu arasındaki siyasî mücadele nedeniyle, bu yeni kuvvetin inşa ve komuta yetkisi ile sorumluluğu yetkin ellere geçemedi. Karışık kafalar, eleştirel görüşler ve yüksek beklentiler sebebiyle her türlü hata yapıldı ve son derece değerli zaman ile kaynaklar israf edildi.

Ayastefanos'ta, sadece bir eğitim uçağı, tek kişilik, 25 BG Deperdussin kullanılır durumdaydı. Üç yeni REP eğitim uçağı, açık havada durmaktan ileri gelen hasarı onaracak yedek parça bulunmadığı için uçamıyordu. Savaş uçakları açısından durum daha iyiydi: Mevcut on tayyareden altısı (Bleriot modeli *Vatan*, Deperdussin modeli *Osmanlı* ve *Prens Celaleddin*, iki adet Harlan ve bir REP) faaliyete hazır durumdaydı. Bir Bristol, uçuşta sergilediği

istikrarsızlık nedeniyle güvensiz görülüyordu; diğeri ise uçuşa uygundu. Gelgelelim, iniş takımları o kadar zayıftı ki hazırlanmamış arazide kullanılamıyordu.⁷⁴ Diğer iki REP savaş uçağı uçuşa uygundu. Bunlardan başka, Ayastefanos'ta dört eğitim uçağı daha vardı, ama sadece pilot adaylarının yer eğitimine uygunlardı. Savaş başladıktan sonra beş tayyare daha sipariş edildiyse de, harbin son aşamalarında çalışır hale getirilmek üzere zamanında sadece iki Mars Doppeldecker ile bir Bleriot XI-2 yetiştirdi.

1912 yazında Fransa'ya gönderilen sekiz ve İngiltere'ye gönderilen altı pilot adayından sadece Fransa'dakiler zamanında dönüp Birinci Balkan Harbi'ne katılabildiler; ama yeterli uçuş tecrübesi edinemediler.⁷⁵ Sadece Nuri ile Fesa'nın gerçek uçuş tecrübesi vardı. İngiltere'deki pilot adayları, siyasî düşüncelerle alınmış son derece basiretsiz bir karar neticesi eğitimlerini tamamlamadan geri çağırıldılar. Deneyimsiz Osmanlı pilotlarını geliştirmeleri için dört Fransız ve iki Alman pilotun yanı sıra sekiz yabancı teknisyen istihdam edildi; birkaç diğer yabancı pilotla da savaş sürecinde sözleşme yapıldı.

Ekim'de harekât başladığı zaman, Fesa, Yüzbaşı Refik ve Nuri, Fransız ve Alman pilotlarla birlikte tayyarelerde uçuş yapmak üzere seçildi. Mülazım Abdullah, Piyade Yüzbaşı Mehmed Cemal ve Fethi, sınırlı pilotluk deneyimleri nedeniyle gözlemci olarak hizmet edeceklerdi. Kasım ve Aralık'ta eğitimden dönen diğer Türk pilotlar, ancak ateşkesten sonra çarpışma sürerken ve İkinci Balkan Harbi'ndeki harekâta katılabildiler.

Havacılık sorunlarını ele almak konusunda herhangi bir resmî kurum görevlendirilmemiş; sorumluluk Kıtaat-i Fenniye ve Mevaki-yi Müstahkeme Müfettişliği'ne gevşekçe bağlanmıştı. Seferberlik döneminde Ayastefanos'taki Tayyare Mektebi komutan yardımcılığına atanan Mehmed Cemal, hizmeti yetersiz görülünce Şubat 1913'te görevinden alındı ve yerine komutan yardımcılığına İstihkâm Binbaşı Veli tayin edildi.⁷⁶ Havacılık birimleri kıtası için seferberlik planını EHU Üçüncü Şube hazırladı.⁷⁷

Şarkî Rumeli Ordusu, Garbi Rumeli Ordusu ve Edirne Kalesi'ne, her biri iki tayyare içeren üç havacılık biriminin katılması 9 Ekim'de

emredildi. Edirne'deki gözlem balonu için yeterli gaz bulunmadığından, herhangi bir potansiyel düşman kaleyi kuşatmadan evvel oraya tahsis edilen tayyarenin öncelikle gönderilmesi istendi.⁷⁸

Bir Deperdussin ile pilot Refik, Edirne'ye trenle gönderildi; ne var ki, çok hızlı hareket eden Bulgar ordusu kaleyi kuşatınca tayyare Ayastefanos'a geri götürüldü ve bu süreç içinde ağır hasar gördü.⁷⁹ Daha sonra Kasım'da, sözleşmeli Fransız pilot Granil ile Mülazım-ı Sani Midhat'a bir tayyareyi Edirne'ye uçurmaları emredildi. Fransız pilot Edirne'ye uçmayı reddedince kontratı iptal, kendisi de ihraç edildi.⁸⁰

Mehmed Cemal'in komutasındaki Alman pilotlar Jahnow ve Rentzel'le birlikte Şarkî Rumeli Ordusu emrine gönderilen iki adet Harlan tayyaresi, 15 Ekim'de Kırkkilise'ye vardı.⁸¹ Ne var ki, hava şartları bir haftadan fazla süre boyunca uçuş için elverişsiz kaldılar. Şarkî Rumeli Ordusu mevzilerini 23 Ekim gecesi acilen tahliye etmek zorunda kalınca, Kırkkilise'deki iki tayyare düşmanın eline terk edildi.⁸²

Garbî Rumeli Ordusu emrine gönderilen⁸³ bir adet Bleriot XI-2 ile bir adet REP tayyaresi, pilotlar Fesa ve Nuri, bir Fransız pilot, rasıtlar Fethi ve Abdullah ve bir Fransız teknisyen 14 Ekim'de demiryoluyla Selanik'e vardılar. Daha da ileriye, Köprülü'ye nakledilen tayyareler Kumanova'ya doğru üç uçuş yaptılar. Osmanlı ordusu 24 Ekim'de Manastır'a [Bitola] doğru çekilmeye başlayınca, Selanik'e geri götürülen tayyareler, Karaferiye civarında, ilerleyen Yunan ordusu üzerinde bir uçuş yaptılar. Yunan Ordusu Selanik'e yaklaştığı zaman iki araç da 10 Kasım'da yakıldı ve Osmanlı mürettebat, Cemiyet-i İslamiye üyesi Fahrizade Adil Bey'in konağında saklandı. Kıyafet değiştiren Fesa, Nuri ve Fethi, Türk sivil halkın tahliyesi için Mısır prensi Ömer Tosun Paşa tarafından gönderilmiş bir gemiye bindiler. Selanik'teki İngiliz konsolosunun da bu tertipte parmağı vardı. Ancak Yunanların yakaladığı Abdullah, savaş esiri olarak tutuklandı. Fransız pilot ve teknisyenler de tutuklandılar, fakat çok geçmeden Fransa'ya gönderildiler.⁸⁴

Bu arada, 6 Kasım'da, Edirne'de mevcut gözlem balonuyla, kalenin ağır topraklarını yönlendirecek hayati önemdeki istihbaratı

toplama girişiminde bulunuldu; gelgelelim, netice tam bir başarısızlık oldu ve hatta daha kötüsü, balon hasar gördü. Balonu havada tutmak için yeterli gaz bulunmadığı gibi talimsiz mürettebat havalanma ve geri dönme işlemleri hakkında bilgisizdi.⁸⁵

Trablusgarp Harbi Ocak 1913'te sona erdiği esnada, Osmanlı ordusunun elinde çalışır halde ancak altı adet hava aracı kalmıştı ve hiçbir uçuş emniyetine sahip değildi. Daha önce istihdam edilmiş bütün yabancı pilotlar ülkelerine dönmüş ve sadece sekiz Türk pilot kalmıştı. Diğerleri ise ordu içindeki siyasi mücadele neticesi alınan basiretsiz bir kararla cephedeki yer görevlerine çağrıldılar.⁸⁶ Uçaklar Ayastefanos'ta mahallî kaynaklarla onarılmaya çalışılırken, Mario Scherff ve Walter Kray adlı pilotlar ile Alfred Schitak ve Böhme adlı teknisyenleriyle birlikte iki adet Mars tayyaresi Almanya'dan geldi.⁸⁷ Ne var ki, bu tayyarelerden biri ilk uçuşunda hasar gördü.

Ocak 1913'te, Balkan devletleriyle barış görüşmeleri devam ettiği esnada, Meclis-i Mebusan'da yeni bir hükûmet değişimi meydana geldi. Miralay Cemal, Kaymakam Enver ve Talat Paşa'nın Bâb-ı Âli Baskını 13 Ocak'ta başarılı olunca, reformcu Jön Türk hareketinin üyelerinden müteşekkil hükûmet yeniden iktidara geldi.⁸⁸ İlk olarak 1911 ortasında havacılık çabalarını başlatan, tayyare yanlısı Mahmud Şevket Paşa'nın yeniden harbiye nazırı olması Havacılık teşkilatı açısından önemliydi.⁸⁹ Tüm hava araçlarının derhal harekete hazırlanmasını emreden Başkomutanlık Vekâleti, miralaylık verilen Süreyya Bey'i havacılık meseleleriyle uğraşması için Kıtaat-i Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği'ndeki görevine iade etti.⁹⁰ Onun dairedaki varlığı ve hava birimlerin ihtiyaçlarına gösterdiği özen, personelin moralini yükseltti.⁹¹ Ordu görevlerine atanan tayyareci zabıtlar geri çağrıldı. Bunun müteakip Gelibolu cephesine yeni bir hava müfrezesi gönderildi.⁹² Bununla birlikte, Gelibolu'ya gönderilen tayyare, şiddetli bir kar fırtınasında hasar görünce, orada rasit olarak istihdam edilen Alman Yüzbaşı Birkner hizmetine artık ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle ülkesine gönderildi.⁹³

Bir Deperdussin kullanan Fethi Bey ile Binbaşı Sedat (Doğruer), Edirne'ye yapılacak planlı bir taarruz için, Şubat başlarında

çok başarılı bir keşif uçuşu yaptılar ve⁹⁴ daha sonra iki uçuş daha gerçekleştirdiler. Fesa ve Fethi bu cephede birkaç tane daha keşif uçuşu yaptığında, Yüzbaşı Kemal ve Yüzbaşı Mehmet Kenan (Dalbaşar) rasıtlık vazifesini ifa ettiler.⁹⁵ Diğer taraftan, Marmara sahilindeki Şarköy'e yapılan Osmanlı taarruzları başarısız oldu ve bir Bulgar karşı taarruzu, İstanbul'a daha yakın bir savunma hattına doğru genel Osmanlı ricatıyla sonuçlandı. Bu sırada, Miralay Süreyya Bey Çatalca'daki Mürettep 4. Kolordu kurmay başkanı olarak cephede görevlendirildi.⁹⁶

Bu hat üzerinde yeni düşman mevzilerini belirlemek için, Fesa ve Kemal 22 Şubat'ta önemli bir uçuş gerçekleştirdiler. İki saat boyunca, mürettebat düşman hatları üzerinden alçak uçuş yaptı. Her iki tarafın yer kuvvetleri tarafından sürekli üzerlerine ateş açıldı ve birkaç kez isabet aldılarsa da, geri dönmeyi başardılar ve çok ayrıntılı bir rapor hazırladılar.⁹⁷

Bütün savaşıyan taraflar cephe üzerinde uçan her uçağa ateş açıyordu, çünkü o günlerde uçakların üzerinde kimlik belirtisi bulunmuyordu.⁹⁸ Hatta iniş arazisini korumakla görevlendirilen Redif askerleri bile, keşif uçuşundan dönen Osmanlı tayyaresine ateş açmışlardı.⁹⁹ Osmanlı havacılarının dost ateşinden şikâyet etmeleri üzerine, tüm Osmanlı hava araçlarına turuncu renkte büyük ay ve yıldız işaretlerinin boyanmasına dair 6 Mart 1913 tarihli emir çıkarıldı.¹⁰⁰ Bu, askerî hava araçlarında ulusal kimlik işaretlerinin ilk resmî kabulüydü.

Yoğun yağışlar, Ayastefanos'taki iniş pistini işe yaramaz hale getirmiş; yoğun çamur yüzünden tayyareler pist üzerinde yürüemez hale gelmişti. Tayyare Mektebi komutanı, iniş ve kalkışlarda kullanılmak üzere hangarların önünde ahşap bir pist inşasını istedi.¹⁰¹ Bu inisiyatif, havacılık tarihinde ahşap döşemeli pist kullanmaya yönelik ilk çabayı temsil eder.

Edirne Kalesi, şehri çembere alan Bulgar kuvvetlerinin gözlenmesi için savaşın başlangıcından beri tayyare talebinde bulunmuştu. Hava elverdiği anda, bir tayyarenin kalkışına uygun uygun bir iniş yerinin hazırlaması 17 Şubat'ta kale kumandanlığından istendi. Nihaî hazırlıklar kentin kuzey kesiminde, mühimmat deposu

yanında, zaten bu amaç için düşünülmüş bir arazide yapıldı.¹⁰² Tayyarelerin kaleye gönderilemeyeceği şubat sonlarına doğru anlaşıldı. Bu planı sırf Ayastefanos ile Edirne arasındaki uzak mesafe değil; tayyarenin uçuş sürdürülebilirliği için elzem benzin, yedek parça ve diğer lojistik desteğin kalede bulunmaması da sona erdirmişti.¹⁰³ Tayyareyle keşif ve topçu hedefi seçimine dair tüm umutlarını 6 Mart'ta kaybeden kale komutanlığı, bir türlü kullanılamayan rasat balonunu tekrar denemeye karar verdi; gelgelelim, ikinci teşebbüs de tıpkı ilki gibi başarısızlıkla sonuçlandı. Yetersiz hidrojen gazı sebebiyle balon sadece 15 metre yükselebilmişti. Bir yer hizmetleri mürettebatı noksan olduğu gibi, şayet bulunmuş olsaydı dahi buna kumanda edebilecek veya herhangi bir faydalı rasat yapacak eğitime sahip tek bir zabıt bile yoktu.¹⁰⁴ Balonu kullanmaya yönelik başka girişim olmadı.

Bu arada, Fransa'dan gönderilen bir tayyare Sırbistan tarafından müsadere edildi. Kıtaat-i Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği'ndeki zabıtlar, konu hakkında bilgilendirildikleri vakit, bunun Osmanlı ordusu için sipariş edilmiş bir tayyare olup olmadığından bile emin bulunamayıp Çatalca cephesindeki Süreyya'yla temas kurmak zorunda kaldılar.¹⁰⁵ Çeşitli havacılık sorunları konusunda Süreyya'ya danışmak zorunda kaldıkları tek vaka bu değildi.¹⁰⁶ Tıpkı havacılığın daha iyi kullanımı için hizmetlerinden yararlanılabilecek diğer tayyareci zabıtlar gibi Süreyya da Balkan Harpleri sırasında birkaç defa ilgisiz görevlere atandı.¹⁰⁷

Yüzbaşı Fesa 19 Mart'ta Büyükçekmece, Sürgünköy, Kadıköy ve Karamurat üzerindeki bir güzergâhta bir keşif uçuşu yaptı.¹⁰⁸ Bir Mars tayyaresi kullanan Alman pilot Scherff ile rasıtı Yüzbaşı Kemal, 22 Mart'ta Kumburgaz, Çorlu, Çerkezköy ve Akalan güzergâhını izleyerek, o dönem için nefes kesici bir süre sayılan dört saatlik bir keşif uçuşu gerçekleştirdiler. Para ödülü alan Scherff, seçkin hizmeti için nişana aday gösterildi.¹⁰⁹ İki gün sonra, Fethi Bey X. Kolordu kurmay başkanı Kaymakam Enver'i Karaköy üzerinde bir uçuşa çıkardı.¹¹⁰ Yine 29 Mart'ta, Scherff ve Kemal'in mürettebatı, yeni bir uzun menzilli uçuş gerçekleştirdiler ve¹¹¹ Bulgar hatları üzerinde kısa bir uçuşta altı adet küçük (1,5 kg) bomba

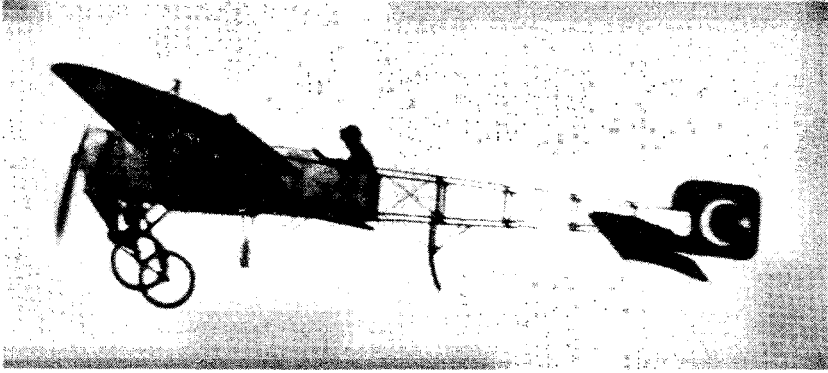
biraktıkları zaman, bombardıman yapan ilk Türk havacıları oldular. 22 Mart'ta icra edilen bu görevin, Mario Scherff'in hatıralarına dayanan çok ayrıntılı bir anlatısı, *Das Buch der detuschen Fluggeschichte*'de yayımlandı.¹¹²

Osmanlı taarruzlarının Mart sonunda başarısızlığa uğramasını müteakip Londra'da barış müzakereleri başladı. Bu döneme gelindiğinde, Osmanlı ordusu havacılık teşkilatı bir muharebe gücü olarak mevcudiyetini artık yitirmiş; elde, uçuşa elverişliliği son derece kuşku götürür üç adet tayyare kalmıştı.¹¹³ Çarpışmalar bir kez daha durma noktasına gelmiş olduğundan, arapsaçına dönmüş havacılık hizmetlerini ele almak üzere bir kez daha Kıtata-i Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği'ne çağrılan¹¹⁴ Süreyya Bey, yeni teçhizat satın almak üzere alelacele Avrupa'ya gönderildi.¹¹⁵ Pek az fabrika istenen teçhizatı teslim etmek üzere istek ve iktidar gösterdiğinden, bu teşebbüsler çok geçmeden hüsrarla sonuçlandı. Ödemenin altın olarak yapılması teklif edildiği düşünülürse, bu durumun uluslararası siyasî baskıdan kaynaklandığı kolaylıkla anlaşılabacaktır. Nisan sonuna kadar elde edebilen tek başarı, görece modern Parceval modeli hava gemisi PL9'un satın alınması oldu.¹¹⁶ İstanbul üzerinde birkaç deneme uçuşu yapıldı, fakat hava gemisi hiçbir zaman cephede kullanılmadı.¹¹⁷

Savaşın ilk evresinden edindiği tecrübelerle dayanan Osmanlı ordusu, keşif uçaklarında rasit olarak müstakil bir zabıt sınıfı bulunması gerektiğine karar verince; Fransa ve Almanya örnekleri izlenerek, rasit kurmay subay sınıfının teşkil ve eğitimi için Mayıs 1913'te emirler çıkarıldı. Bir öğretim müfredatı ve hava gözlem kılavuzu yayımlandı.¹¹⁸ Elde çok fazla tayyare bulunmadığından, uçuşa uygun iki tanesi harp görevlerinin yanı sıra rasit eğitimi için tahsis edildi.¹¹⁹ Rasit kurmay subayların nezaretine Kaymakam Enver tayin edildi.¹²⁰

Ordu bu esnada iki adet yeni iki kişilik Bleriot IX siparişi vermeyi başarmıştı. Gelgelelim, bunlardan sadece biri savaşa katılmak için zamanında, yani Haziran'da Ayastefanos'a varabilecekti.¹²¹

1913 yaz başında, Balkan Harbi neredeyse sona erdi. Bununla birlikte, Balkan devletlerinden bazıları (30 Mayıs'ta imzalanan) Londra Antlaşması'na son derece içерlemişti. Kendi aralarındaki

Bir Osmanlı Blériot Tayyaresi Uçuşta (Türk Hava Kuvvetleri)

sürtüşmeler yüzünden, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparttıkları topraklardaki payları konusunda anlaşmazlığa düştüler. Tartışmalı bölgelerin hâkimiyeti için kapışma neticesi 29 Haziran'da Balkan devletleri arasında İkinci Balkan Harbi, patlak verdi. Bu çekişmeden yararlanan Osmanlı ordusu, kaybettiği toprakları geri almak için ilerledi. Bu sırada, Osmanlıların elinde muharebeye uygun sadece üç tayyare bulunuyordu.¹²² Scherff ile teknisyenleri Schitak ve Böhme, kendi istekleriyle Almanya'ya döndüler.¹²³

Türk taarruzunun ilk günü olan 13 Temmuz'da, Fethi'nin kumandasındaki Mars sabahın erken saatlerinde bir keşif uçuşuna çıktı. 18 Temmuz'da geriye kalan iki adet tayyare, Blériot XI ile REP, Yeşilköy'den havalanarak Çorlu'ya uçtular ve çekilen düşmanın peşindeki Türk birliklerine yardım etmek üzere kuzeydoğuya yöneldiler.¹²⁴ Bulgarlar Balkan Harbi'nin bu aşamasında yaklaşık otuz tayyareye sahip olmalarına rağmen, bunların hiçbirisi Osmanlı ordusunun Edirne taarruzu sırasındaki Osmanlı gözlem uçuşlarına karşı koymak üzere semalarda görünmedi.¹²⁵ Düşman hatlarının ardındaki Osmanlı istihbarat ajanları işlerini çok iyi yapmış ve düşman tayyarelerinin mevkilerini İstanbul'daki ordu karargâhına bildirmişlerdi. Harp cephesindeki birliklere, hâlihazırda cephede hiçbir düşman uçağı bulunmadığını bildiren Başkomutanlık Vekâleti, görülen hiçbir tayyareye ateş açılmamasını emretti.¹²⁶

Bulgar kuvvetlerinin hiç direnmeden Edirne'yi tahliye ettikleri 22 Temmuz'da, bir Osmanlı tayyaresi Babaeski, Edirne ve Kırkkilise'ye doğru uçuyordu. Mars uçağını 23 Temmuz'da Babaeski'den Edirne'ye kadar uçuran pilot Nuri ile rasıt Kemal, Dimetoka'ya çekilen Bulgar ordusunu baştan sona kapsayan bir keşif yaptılar. Bleriot'taki Fesa, Kırkkilise'deki kolordu karargâhına gitmek üzere 26 Temmuz'da Babaeski'den havalandı ve aynı gün, Mustafapaşa [Svilengrad] civarında bir keşif vazifesiyle ilk görev uçuşunu yaptı.

REP'i uçuran Nuri, bir sol kanat ilerleyişini desteklemek üzere Babaeski'deki ordu karargâhında kaldı. Bu tayyare çok eskiyip yıprandığı ve güvenilmez hale geldiği için, Nuri rasıtsız uçmak zorunda kaldı. REP 2 Ağustos'a kadar üç uçuş yaptı, ama pilot için ciddî risk oluşturduğu açıkça anlaşıldığından, daha uçuş yapmasına kararı verildi. Yeşilköy'de üstünkörü onarılan Deperdussin daha sonra trenle Babaeski'ye gönderildi.¹²⁷ Pilot Nuri ile rasıtı Mülazım Sadık 22 Eylül'de Babaeski'den ayrılarak Edirne'ye yola koyuldular; fakat alelacele onarılmış motor bozulunca Meriç Irmağı yakınında iniş yapmak zorunda kaldılar.¹²⁸

Fesa, II. Kolordu'ya bağlı 5. Tümen kumandanı Miralay Fuat Ziya Bey'in rasıt olarak katıldığı bir genel keşif uçuşu yaptı.¹²⁹ 3 Ağustos'ta cephe boyunca doksan dakikalık bir uçuş yapan Fesa, inerken tayyaresinin iniş takımlarına hasar verdi.¹³⁰ 9 Ağustos'ta iki keşif görevi daha icra edildi. Fethi, Edirne'nin güneyindeki Meriç kasabasına doğru bir keşif görevi için 10 Ağustos'ta Mars'la havalandığında tayyaresi kırıma uğradı ama neyse ki, sadece rasıtı Kemal'in aldığı birkaç çürükle kurtuldular.¹³¹

Tek kişilik Bristol tayyarelerinden birini bu sıralarda uçuşa elverişli hale getirmeyi başarmış bulunan ve bir uçağa savaşta pilotluk etmeye istekli iki pilot (artık yüzbaşılığa terfi etmiş olan Fazıl ile Yüzbaşı Salim), Bleriot birimini canlandırmak üzere Kırkkilise'ye gönderildiler. Fazıl'ın pilot, Salim'in rasıt olduğu ilk uçuş 14 Ağustos'ta Fakih civarına yapıldı. İki zabıt bir sonraki uçuşta, görevleri değiştirdiler. Tayyare birimi bölgedeki Türk ilerleyişini izlemek üzere Karahızır yakınlarında yeni bir alana taşındı ve burada seyyar bir çadır hangar kuruldu. Birimin aşikâr başarısı ve yüksek

morali sayesinde, daha fazla gözcü tayin edildiği gibi, Umur, Fak-hı ve Gürgaz civarındaki çatışma bölgesi üzerinde günlük uçuşlar devam etti. Ne var ki, 24-25 Ağustos gecesi hangarın çatısını çökerten yoğun bir sağanak neticesi her iki tayyare de ağır hasar gördü.¹³²

Sol Kanat Kumandanlığı kurmayı Yüzbaşı Kâzım (Özalp) Bey, havacılık tarihinde bir hava gözlem raporunun yapısını ana hatlarıyla betimleyen ilk emri 20 Ağustos 1913 günü çıkardı.¹³³

Bulgarların ateşkesi kabul ettiği 29 Eylül 1913'e gelindiğinde, uçuşa elverişli bir tek Osmanlı tayyaresi kalmamıştı. Osmanlı ordusu, Balkan Harpleri sırasında her tür havacılık teçhizatını kullanmak için büyük bir çaba sarf etti. Büyük bir gayretle, çoğu kez olumsuz koşullara rağmen muharebeye giren bir avuç Osmanlı havacısının kişisel özverisi sayesinde elde ne varsa kullanıldı.

Yunanistan'ın Balkan Harpleri sırasında pek az tayyaresi ve bunları uçuracak çok az sayıda pilotu vardı. Yunan kuvvetleri adına uçan birkaç Fransız ve İngiliz sözleşmeli pilot, Selanik, Yanya ve Çanakkale cephelerinde birkaç keşif uçuşu yaptılar. En az bir Yunan pilotu Balkan Harpleri sırasında hayatını kaybetti.¹³⁴

Sırbistan'ın yurtdışında eğitimde birkaç pilotu, birkaç tayyaresi ama bunları uçurmak için sadece sözleşmeli yabancı pilotları vardı. Ne var ki Osmanlı ordularına karşı hiçbir Sırp tayyaresi görevlendirilmedi.¹³⁵

Daha büyük bir tayyare ve pilot mevcudu bulunan Bulgaristan, ayrıca hem yeni gelişmekte olan hava kuvvetinin eğitiminde hem de muharebe görevlerinde Rus pilotları istihdam ediyordu.¹³⁶ Bu Rus pilotlardan biri, 21 Şubat 1913'te yanlışlıkla Edirne civarındaki Osmanlı hatlarının içine iniş yapınca savaş esiri oldu.¹³⁷ O dönemde Rusya'nın çok sayıda pilotu bulunuyor olmalıydı, zira içlerinden bazıları hiç talep edilmeden hizmetlerini Bulgaristan'a sunmuştu.¹³⁸ İngiltere, İtalya, Fransa ve Avusturya'dan da birkaç sözleşmeli pilot daha toplandı.¹³⁹ Seferberlik zamanında, iki balon ve bir Bleriot tayyaresinden oluşan *Ballon Otdelenie* (Balon Müfrezesi) görevlendirildi. Bu müfrezedeki Bleriot'un görevi, hidrojen ikmali yapılırken balonları ikame etmektir.¹⁴⁰ Tayyareyi mu-

harebede ciddî bir caydırma kuvveti olarak kullanmayı ilk başta düşünmeyen¹⁴¹ Bulgaristan, balon ve tayyarelerini etkili sayılacak rasat, bombardıman ve broşür atma görevlerinde kullandı. Osmanlı tayyareleri yer birliklerinin hemen ardında konuşlandırılırken, Bulgar havacıları cepheden yüz kilometreyi aşkın mesafede üslenmişti.¹⁴² Bulgar hava birimlerinin Çatalca savunma hatları yakınına nakli, bilinmeyen nedenlerle gecikirken, burada kifayyetle kullanılan Osmanlı ordusu hava araçları Bulgar taarruzuna karşı alınan tedbirlerin hazırlanmasında rol aldılar.¹⁴³ Bazı Bulgar pilotlar iyi eğitilmiş olmalarına, muharebe görevlerine kesinlikle daha uygun Bleriot ve Farman model çok daha iyi hava araçlarına sahip bulunmalarına ve hazırlanmış havaalanları, yedek parçalar, yakıt ve bakım-onarım tesisleriyle desteklenmelerine rağmen, savaş sırasında hayatlarını kaybettiler.¹⁴⁴ Hava keşif raporlarının orduların muharebe başarısına yaptığı etkiyle hava gücünün büyük bir potansiyeli olduğunu düşünen Bulgar Genelkurmayı, havacılık konusundaki fikrini değiştirdi.¹⁴⁵ Bununla birlikte, İkinci Balkan Harpleri esnasında neredeyse bütün Bulgar havacılık unsurları Osmanlı cephesinden geri çekildiler.

Osmanlı kuvvetlerinin karşısındaki ordular, en kritik cephelerde (yani Osmanlı payitahtına doğru ilerleme esnasında) hava araçlarını kullanmazlarken, Osmanlı hava araçları bu cephede faal biçimde kullanıldılar. Balkan devletleri, havacılık faaliyetlerini tali cephelerde göstermeyi yeğlediğinden, hasım hava araçları bir hava muharebesinde karşı karşıya gelmediler.

Birinci Balkan Harbi 1912 Eylül ortasında patladığı esnada, Osmanlı ordusunun havacılık meseleleriyle uğraşma sorumluluğu, gayrı resmî denebilecek bir şekilde Kıtâat-i Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği'nde kaldı. Bunun tek nedeni, Kaymakam Süreyya Bey 1911 yazında Osmanlı ordusu için bir hava gücü kurmak üzere tayin edildiği esnada bu müfettişliğin bir üyesi olmasıydı. Avrupa ordularının havacı unsurları tek bir kumanda altında eşgüdümlü kullanmayı vurguladığı bu dönemde, hiçbir resmî kuruma Osmanlı havacılık meselelerini ele alma sorumluluğu verilmemişti.¹⁴⁶ Osmanlı kuvvetlerinin hezimete uğratılmasındaki etki-

si kuşku götürmeyen yanlış yönetimden başka, havacı personelin en gayretli çabalarına karşın kaynakları idare edecek yetkili bir kuruluş bulunmadığı için Osmanlı hava birimleri aslında olabilecekleri kadar etkili kullanılamadılar.¹⁴⁷

Uçuş talimi yapacak veya uzak mesafeli uçuş deneyimlerine girecek zaman bulamayan acemi Osmanlı pilotları, kanatlarını kazandıkları Avrupa'daki okullarından sözcüğün tam anlamıyla kopararak derhal gönderildikleri cephede tekrar tekrar uzun menzilli keşif uçuşları yapmak zorunda kaldılar. Cesaret ve yetenekleri tehlikeli sortilerle sürekli sınandı. Osmanlı tayyareleri her iki tarafın yer ateşi, yani yalnız dost veya düşman kurşunları yüzünden değil, yetersiz bakım koşulları yüzünden de birkaç zorunlu iniş yaptılar. Tayyarelerin bakım ve onarımını yapabilecek çok az sayıda eğitilmiş Osmanlı teknisyeni bulunduğundan, yapıları, motorları ve uçuş özellikleri açısından çok büyük farklılık gösteren uçakların bakım sorumluluğu her an uçuşa da hazır olması gereken pilotların üzerine yıkıldı. Hayatî yedek parça ve yakıt sorunu başka bir hikâyeydi. Ayastefanos'taki Tayyare Mektebi'nde bir atölye veya herhangi bir yedek parçayı üretmek için en basit düzeyde makine bir yana, elektrik bile yoktu;¹⁴⁸ gece çalışması gaz lambaları ışığında yapıliyordu.¹⁴⁹ Pilotlar ile yedek parça üretimi veya onarım işlerinde onlara yardım eden bir avuç bahriyeli teknisyen derme çatma, geçici yöntemlerle idare etmeye çalışıyor¹⁵⁰ ve teknik çizim ile çeşitli tayyare malzemeleri kullanımına dair bir eğitim almadıkları halde işlerini başarıyorlardı. Hava araçları için bir yedek parça stoku ile yeter miktarda yakıt bulundurmamak hiç bitmeyen bir sorun oluşturuyordu.¹⁵¹ Yirmi litrelik tenekelerle nakledilen yakıt hiçbir zaman ihtiyaç duyulan miktarda gelmiyor ve yakıtı aktaracak bir el pompası bile bulunmadığından tayyarenin yakıt tankı üzerine çıkılıp elle doldurulması gerekiyordu. Avrupalı meslektaşlarından çok daha önce yanlarına uçuş görevlerini kolaylaştıracak rasat su-bayları verilen Osmanlı pilotları daha şanslıydılar.¹⁵² Yeni yetişen Osmanlı pilotları bir sürü tehlikeli görevler üstlenmelerine karşın, Balkan Harpleri esnasında hiçbirinin hayatını kaybetmemesi, Türk havacılarının yeteneğine kanıttır.

Havacılık tarihçileri Trablusgarp ve Balkan Harpleri'ni önemsiz diye sıklıkla görmezden gelseler de, hava araçlarının askerî özelliklerinin ilk kez ortaya çıkmasından başka, hava savaşlarının temel ilkeleri de ilk defa bu savaşlarda belirlenmiştir. Dönemin birçok askerî yetkilisinin tarihçilerle aynı yanılsmaya düştükleri ve bu savaşlardan askerî-siyasî perspektifin icap ettirdiği önemli stratejik ve taktik dersleri alamadıkları görülebilir. Düvel-i Muazzama kumandanları, tayyarenin askerî değerine dair değerlendirmelerine Balkan Harpleri'ni maalesef dâhil etmediler.¹⁵³ Bu derslerini Birinci Dünya Savaşı'nın dehşet verici yılları boyunca zor yoldan ve pek çok can pahasına öğrenmek zorunda kalacaklardı.

Ek B

Osmanlı Nizamiye Ordusu Muharebe Nizamı, 1911

<i>Birlikler</i>	<i>Alaylar ve Taburlar</i>	<i>Garnizon Mevkii siyah karakter, garnizon dışında olduğunu gösterir)</i>	<i>Kumandan</i>
ORDU			
Kolordu			
Tümenler			
BİRİNCİ ORDU			
<i>1. Kolordu</i>	Karargâh Karargâh	Harbiye, İstanbul Harbiye, İstanbul	Ferik Zeki Paşa
1. Fırka	Karargâh 1. Alay 2. Alay 3. Alay 1. Nişancı Taburu 1. Topçu Alayı	Harbiye, İstanbul Harbiye, İstanbul Bakırköy, İstanbul İşkodra Taksim, İstanbul Taksim, İstanbul	Miralay Hasan İzzet Bey

2. Fırka	1. Fırka Bandosu	Harbiye, İstanbul	Mirliva Prens Aziz Paşa
	Karargâh	Selimiye, İstanbul	
	4. Alay	İşkodra	
	5. Alay	Selimiye	
	6. Alay	Selimiye	
	2. Nişancı Alayı	Selimiye	
	2. Topçu Alayı	Selimiye	
	2. Fırka Bandosu	Selimiye	
3. Fırka	Karargâh	Pangaltı	Mirliva Osman Paşa
	7. Alay	Taşkışla	
	8. Alay	Taşkışla	
	9. Alay	Kâğıthane	
	3. Nişancı Taburu	Topthane	
	3. Topçu Alayı	Rami Kışlası	
	3. Fırka Bandosu	Taşkışla	
1. Kolordu Birlikleri	1. Nişancı Alayı	Yıldız	
	1. Süvari Livası	Davutpaşa	
	1. Süvari Alayı	Yıldız	
	2. Süvari Alayı	Davutpaşa	
	2. Süvari Livası	Davutpaşa	
	3. Süvari Alayı	Davutpaşa	
	4. Süvari Alayı	Selimiye	
	1. Atlı Topçu Taburu	Davutpaşa	
	1. Cebel Topçu Taburu	Münzevi Kışlası	
	1. Seyyar Havan Taburu	Gümüşsuyu	
	1. İstihkâm Taburu	İplikhane	
	1. Telgraf Taburu	Ertuğrul Kışlası	
	1. Nakliye Taburu	Yıldız	
	1. Sıhhiye Alayı	Ahırkapı	
	1. Şimendifer Taburu	Ahırkapı	
	2. Şimendifer Taburu	Ahırkapı	
	Mekteb-i Harbiye	Harbiye, İstanbul	
	Süvari Bölüğü	Harbiye, İstanbul	
	Piyade Bölüğü	Harbiye, İstanbul	
	Mürettep Bölükler (2)	Harbiye, İstanbul	
	Makineli Tüfek Böl.	Harbiye, İstanbul	
	Boğaz Müstahkem		
	Mevkii Kumandanlığı	Boğaziçi	
	1. Ağır Topçu Al.	Boğaziçi	
	2. Ağır Topçu Al.	Boğaziçi	
	İşıldak Müfrezesi	Boğaziçi	
	Toprida Müfrezesi	Boğaziçi	
	Mayın Müfrezesi	Boğaziçi	
	Telsiz Müfrezesi	Boğaziçi	

2. Kolordu	Karargâh	Tekirdağ	Mirliva Şevket Turgut Paşa
4. Fırka	Karargâh	Tekirdağ	Mirliva Hıfzı Paşa
	10. Alay	Tekirdağ	
	11. Alay	Tekirdağ	
	12. Alay	Hayrabolu	
	1. Tabur	İşkodra	
	2. Tabur	Şam	
	3. Tabur	Tekirdağ	
	4. Nişancı Taburu	Tekirdağ	
	4. Topçu Alayı	Tekirdağ	
	4. Fırka Bandosu	Tekirdağ	
5. Fırka	Karargâh	Gelibolu	
	13. Alay	Gelibolu	
	14. Alay	Malkara	
	15. Alay	Uzunköprü	
	5. Nişancı Taburu	Gelibolu	
	5. Topçu Alayı	İstanbul	
	5. Fırka Bandosu	Gelibolu	
6. Fırka	Karargâh	İzmir	
	16. Alay	İzmir	
	17. Alay	Yemen	
	3. Tabur	İzmir	
	18. Alay	Sakız Adası	
	1. Tabur	●demiş	
	6. Nişancı Taburu	Sisam	
	6. Topçu Alayı	İstanbul	
	6. Fırka Bandosu	İzmir	
2. Kolordu Birlikleri	2. Nişancı Alayı	Yemen	
	2. Seyyar Havan Tab.	Şam	
	2. İstihkâm Taburu	Edirne	
	2. Telgraf Taburu	Edirne	
	2. Nakliye Taburu	İstanbul	
	2. Sıhhiye Alayı	İstanbul	
	Çanakkale Müstahkem		
	Mevki Komutanlığı	Çanakkale	
	3. Ağır Topçu Al.	Çanakkale	
	4. Ağır Top. Al.	Çanakkale	
	5. Ağır Topçu Al.	Çanakkale	
	Müstakil Ağır Topçu		
	Bataryası	Çanakkale	
	Torpedo Müfrezesi	Çanakkale	
	Telsiz Müfrezesi	Çanakkale	

3. <i>Kolordu</i>	Karargâh	Kırklareli [Kırkkilise]	
7. Fırka	Karargâh 19. Alay 3. Tabur 20. Alay 21. Alay 7. Nişancı Taburu 7. Topçu Alayı 7. Fırka Bandosu	Kırklareli Yemen Kırklareli Kırklareli Tırnavacık Yemen Kırklareli Kırklareli	Miralay Hilmi Bey
8. Fırka	Karargâh 22. Fırka 23. Fırka 1. Tabur 24. Alay 1. Tabur 8. Nişancı Taburu 8. Topçu Alayı 8. Fırka Bandosu	Çorlu Çorlu Saray Yemen Samakof Yemen Çorlu Çorlu Çorlu	Mirliva Celal Paşa
9. Fırka	Karargâh 25. Alay 26. Alay 27. Alay 1. Tabur 9. Nişancı Taburu 9. Topçu Alayı 9. Fırka Bandosu	Babaeski Yemen Babaeski Lüleburgaz İşkodra Yemen Lüleburgaz Babaeski	Miralay Kadri Bey
3. Kolordu Birlikleri	3. Nişancı Alayı 3. Süvari Livası 7. Süvari Alayı 8. Süvari Alayı 10. Süvari Alayı 2. Cebel Topçu Tab. 3. Cebel Topçu Tab. 2. Havan Taburu 3. Nakliye Taburu 2 hudut bölüğü	Kırklareli [Kırkkilise] Kırklareli Çorlu Kırkkilise Marmara Ereğlisi Marmara Ereğlisi Marmara Ereğlisi Edirne Edirne	
4. <i>Kolordu</i>	Karargâh	Edirne	Ferik Ahmed Abuk Paşa
10. Fırka	Karargâh 28. Alay 29. Alay	Edirne Edirne Cisrimustafapaşa	Mirliva Mehmet Paşa

	30. Alay	Edirne
	10. Nişancı Taburu	Edirne
	10. Topçu Alayı	Edirne
	10. Fırka Badosu	Edirne
11. Fırka	Karargâh	Dedeagaç
	31. Alay	Edirne
	32. Alay	Dedeagaç
	33. Alay	Dedeagaç
	11. Nişancı Taburu	Dedeagaç
	11. Topçu Alayı	Edirne
	11. Fırka Badosu	Dedeagaç
12. Fırka	Karargâh	Gümülcine
	34. Alay	Yemen
	35. Alay	İskeçe
	36. Alay	Kırcaali
	12. Nişancı Taburu	Gümülcine
	12. Topçu Alayı	Edirne
	12. Fırka Badosu	Gümülcine
4. Kolordu Birlikleri	4. Nişancı Alayı	Edirne
	4. Süvari Livası	Edirne
	9. Süvari Alayı	Dimetoka
	11. Süvari Alayı	Edirne
	5. Süvari Livası	Edirne
	1. Süvari Alayı	Edirne
	2. Süvari Alayı	Edirne
	3. Havan Taburu	Edirne
	2. Atlı Topçu Taburu	Edirne
	5. Cebel Topçu Taburu	Kırcaali
	4. İstihkâm Taburu	Edirne
	4. Nakliye Taburu	Edirne
	3 hudut bölüğü	
	Sıhhiye Müfrezesi	
	Edirne Müstakem Mevkii	
	Komutanlığı	Edirne
	6. Ağır Topçu Al.	Edirne
	7. Ağır Topçu Al.	Edirne
	8. Ağır Topçu Al.	Edirne
	9. Ağır Topçu Al.	Edirne
	Ağır Havan Taburu	Edirne
	İstihkâm Taburu	Edirne
	Makineli Tüfek	
	Bölükleri (5)	Edirne

İKİNCİ ORDU

Karargâh

Selanik

5. Kolordu

Karargâh

Selanik

13. Fırka

Karargâh

Selanik

37. Alay

Selanik

38. Alay

Selanik

39. Alay

Selanik

13. Nişancı Taburu

Selanik

13. Topçu Alayı

Selanik

13. Fırka Badosu

Selanik

14. Fırka

Karargâh

Serez

40. Alay

Serez

41. Alay

Nevrekop

42. Alay

Cuma-yı Bala

14. Nişancı Taburu

Yemen

14. Topçu Alayı

Serez

14. Fırka Badosu

Serez

15. Fırka

Karargâh

Usturumca

43. Alay

Usturumca

44. Alay

Petric

45. Alay

Petriç

15. Nişancı Alayı

Gevgili

15. Topçu Alayı

Selanik

15. Fırka Badosu

Usturumca

5. Kolordu Birlikleri

5. Nişancı Alayı

Selanik

6. Süvari Livası

Gevgili

14. Süvari Alayı

Gevgili

25. Süvari Alayı

Serez

26. Süvari Alayı

Selanik

5. Cebel Topçu Taburu

Katerin

6. Cebel Topçu Taburu

Katerin (çekirdek)

4. Havan Taburu

Demirhisar (çekirdek)

5. İstihkâm Taburu

Gevgili

Selanik Liman Komut.

Selanik

Ağır Topçu Taburu

Selanik

Torpido Müfrezesi

Selanik

İşıldak Müfrezesi

Selanik

Hudur Bölükleri

6. Kolordu

Karargâh

Manastır

16. Fırka

Karargâh

İştîp

46. Alay

İştîp

	47. Alay	Koçana
	48. Alay	Köprülü
	16. Nişancı Taburu	İştîp
	16. Topçu Alayı	İştîp
	16. Fırka Badosu	İştîp
17. Fırka	Karargâh	Manastır
	49. Alay	Manastır
	50. Alay	Manastır
	51. Alay	Manastır
	iki tabur	Florina
	17. Nişancı Taburu	Resne
	17. Topçu Alayı	Manastır
	17. Fırka Badosu	Manastır
18. Fırka	Karargâh	Debre
	52. Alay	Debre
	53. Alay	Kırçova
	54. Alay	Elbasan
	18. Nişancı Alayı	Debre
	18. Topçu Alayı	Manastır
	18. Fırka Badosu	Debre
6. Kolordu Birlikleri	6. Nişancı Alayı	Manastır
	7. Süvari Livası	Manastır
	6. Süvari Alayı	Manastır
	16. Süvari Alayı	İştîp
	13. Atlı Topçu Al.	Prilepe
	3. Atlı Topçu Taburu	Manastır
	2. Cebel Topçu Taburu	Manastır (çekirdek)
	8. Cebel Topçu Taburu	Manastır (çekirdek)
	9. Cebel Topçu Taburu	Elbasan (çekirdek)
	5. Havan Taburu	Manastır
	6. İstihkâm Taburu	Köprülü
	6. Telgraf Taburu	Manastır
	6. Nakliye Taburu	Manastır
	iki hudut bölüğü	
7. Kolordu	Karargâh	Üsküp
19. Fırka	Karargâh	Üsküp
	55. Alay	Kumanova
	56. Alay	Kumanova
	57. Alay	Bilaç ve Berana
	19. Nişancı Taburu	Üsküp
	19. Topçu Alayı	Üsküp
	19. Fırka Badosu	Üsküp

24. Fırka (Müstakil)	Karargâh 70. Alay 71. Alay 72. Alay 24. Nişancı Taburu 24. Topçu Alayı 24. Fırka Badosu İşkodra Müstahkem Mevki Komutanlığı 13. Ağır Topçu Al. İstihkâm Bölüğü İki hudut bölüğü	İşkodra İşkodra İşkodra Tuz İşkodra İşkodra İşkodra İşkodra İşkodra İşkodra İşkodra
8. Kolordu	Karargâh	Şam
25. Fırka	Karargâh 73. Alay 74. Alay 75. Alay 25. Nişancı Taburu 25. Fırka Badosu	Dera Dera Süveydiye Karek Maan Dera
26. Fırka	Karargâh 76. Alay 77. Alay 78. Alay 26. Nişancı Taburu 26. Topçu Alayı 26. Fırka Badosu	Halep Halep Maraş Adana Halep Halep Halep
27. Fırka	Karargâh 79. Alay 80. Alay 81. Alay 27. Nişancı Taburu 27. Fırka Badosu	Beyrut Hayfa Beyrut Kudüs Mesiha Beyrut
8. Kolordu Birlikleri	8. Nişancı Alayı 9. Süvari Livaı 28. Süvari Alayı 29. Süvari Alayı 30. Süvari Alayı 14. Cebel Topçu Tabur 15. Cebel Topçu Taburu 8. İstihkâm Taburu 8. Nakliye Taburu Şimendifer Alayı (iki taburluk)	Şam Şam Dera Amman Şam Şam Şam Humus Şam Medine demiryolu boyunca

ÜÇÜNCÜ ORDU	Karargâh	Erzincan
9. Kolordu	Karargâh	Erzurum
28. Fırka	Karargâh	Erzurum
	82. Alay	Erzurum
	83. Alay	Erzurum
	84. Alay	Hasankale
	28. Nişancı Taburu	Yemen
	28. Topçu Alayı	Erzurum
	28. Fırka Bandosu	Erzurum
29. Fırka	Karargâh	Bayburt
	85. Alay	Bayburt
	86. Alay	İşhan
	87. Alay	Trabzon
	29. Nişancı Taburu	Erzurum
	29. Topçu Alayı	Bayburt
	29. Fırka Bandosu	Trabzon
9. Kolordu Birlikleri	9. Nişancı Taburu	Erzurum
	21. Süvari Alayı	Erzurum
	4. Atlı Topçu Taburu	Erzurum
	9. İstihkâm Taburu	Erzurum
	9. Nakliye Taburu	Erzurum
	Erzurum Müstahkem	
	Mevki Komutanlığı	Erzurum
	12. Ağır Topçu Al.	Erzurum
	İstihkâm Takımı	Erzurum
	On iki hudut bölüğü	
10. Kolordu	Karargâh	Erzincan
30. Fırka	Karargâh	Erzincan
	88. Alay	Erzincan
	89. Alay	Erzincan
	90. Alay	Erzincan
	30. Nişancı Taburu	Yemen
	30. Topçu Alayı	Erzincan
	30. Fırka Bandosu	Erzincan
31. Fırka	Karargâh	Erzincan
	91. Alay	Sürt
	92. Alay	Bitlis
	93. Alay	Sivas
	31. Nişancı Taburu	Erzincan
	31. Fırka Bandosu	Erzincan

32. Fırka	Karargâh	Elazığ
	94. Alay	Diyarbakır
	95. Alay	Elazığ
	96. Alay	Dersim
	32. Nişancı Taburu	Erzincan
	32. Topçu Alayı	Erzincan
	32. Fırka Bandosu	Elazığ
19. Kolordu Birlikleri	19. Süvari Alayı	Erzincan
	20nci Süvari Alayı	Diyarbakır
	10. İstihkâm Taburu	Erzincan
	10. Nakliye Taburu	Erzincan
	Sıhhiye Müfrezesi	Erzincan
11. Kolordu	Karargâh	Van
33. Fırka	Karargâh	Van
	97. Alay	Van
	98. Alay	Başkale
	99. Alay	Doğubeyazıt
	33. Nişancı Taburu	Van
	33. Süvari Alayı	Van
34. Fırka	Karargâh	Muş
	100. Alay	Muş
	101. Alay	Malazgirt
	102. Alay	Karakilise
	34. Nişancı Taburu	Yemen
	34. Fırka Bandosu	Muş
11. Kolordu Birlikleri	23. Süvari Alayı	Van
	21. Topçu Taburu	Van
	11. Nakliye Taburu	Van
	22. Cebel Topçu Taburu	
	Sekiz hudut bölüğü	
1. Aşiret Süvari Fırkası	Karargâh	Erzurum
	39. Süvari Alayı	Erzurum
	1. Aşiret Süvari Alayı	Erzurum
	2. Aşiret Süvari Alayı	Kiğı
	3. Aşiret Süvari Alayı	Hınıs
	5. Aşiret Süvari Alayı	Hasankale
	6. Aşiret Süvari Alayı	Sivas
2. Aşiret Süvari Fırkası	Karargâh	Karakilise
	24. Süvari Alayı	Karakilise

	7. Aşiret Süvari Alayı	Eleşkirt
	8. Aşiret Süvari Alayı	Karakilise
	9. Aşiret Süvari Alayı	Karakilise
	10. Aşiret Süvari Alayı	Karakilise
	11. Aşiret Süvari Alayı	Karakilise
	12. Aşiret Süvari Alayı	Tutak
	13. Aşiret Süvari Al.	Diyadin
	14. Aşiret Süvari Al.	Doğubeyazıt
3. Aşiret Süvari Fırkası	Karargâh	Erciş
	25. Süvari Alayı	Erciş
	15. Aşiret Süvari Al.	Bulanık
	16. Aşiret Süvari Al.	Erciş
	17. Aşiret Süvari Al.	Erciş
	18. Aşiret Süvari Al.	Saray
	19. Aşiret Süvari Al.	Başkale
4. Aşiret Süvari Fırkası	Karargâh	Mardin
	20. Süvari Alayı	Mardin
	20. Aşiret Süvari Al.	Cizre
	21. Aşiret Süvari Al.	Mardin
	22. Aşiret Süvari Al.	Mardin
	23. Aşiret Süvari Al.	Viranşehir
	24. Aşiret Süvari Al.	Siverek
DÖRDÜNCÜ ORDU	Karargâh	Bağdad
12. Kolordu	Karargâh	Musul
35. Fırka	Karargâh	Musul
	103. Alay	Musul
	104. Alay	Revandiz
	105. Alay	Musul
	35. Nişancı Taburu	Musul
	35. Topçu Alayı	Musul
	35. Fırka Bandosu	Musul
36. Fırka	Karargâh	Kerkük
	106. Alay	Kerkük
	107. Alay	Kerkük
	108. Alay	Süleymaniye
	36. Nişancı Taburu	Kerkük
	36. Fırka Bandosu	Kerkük
12. Kolordu Birlikleri	13. Süvari Livası	Kerkük
	33. Süvari Alayı	Musul

	34. Süvari Alayı	Kerkük
	35. Süvari Alayı	Kerkük
	Sekiz hudut bölüğü	
13. Kolordu	Karargâh	Bağdad
37. Fırka	Karargâh	Bağdad
	109. Alay	Bağdad
	110. Alay	Bağdad yakını
	111. Alay	Bağdad
	37. Nişancı Taburu	Necef
	37. Topçu Alayı	Bağdad
	37. Fırka Bandosu	Bağdad
38. Fırka	Karargâh	Basra
	112. Alay	Basra
	113. Alay	Amara, Bağdad, Müntafik
	114. Alay	Müntafik
	38. Nişancı Taburu	Basra yakını
	Topçu Taburu	Bağdad
13. Kolordu	14. Süvari Livası	Bağdad
Birlikleri	31. Süvari Alayı	Bağdad
	32. Süvari Alayı	Bağdad
	36. Süvari Alayı	Bağdad
	25. Dağ Topçu Taburu	Bağdad
	13. İstihkâm Bölüğü	Bağdad
	13. Telgraf Bölüğü	Bağdad
	13. Nakliye Taburu	Bağdad
	Sıhhiye Müfrezesi	Bağdad
	Altı hudut bölüğü	

MÜSTAKİL KOMUTANLIKLAR

14. Kolordu (Müstakil)	Karargâh	San'a (Yemen'de)
38. Fırka	Karargâh	San'a
	115. Alay	San'a
	116. Alay	Zimar
	117. Alay	Umran, Zindiye, Sibam
	39. Nişancı Taburu	Su'il Hamis
40. Fırka	Karargâh	Hudeyde
	118. Alay	Hudeyde
	119. Alay	Taif

	120. Alay	Hicce
	40. Nişancı Taburu	San'a
41. Fırka	Karargâh	Asir (Ebha)
	121. Alay	Asir (Ebha)
	122. Alay	Asir (Ebha)
	123. Alay	Asir (Ebha)
	28. Cebel Topçu Taburu	Asir (Ebha)
14. Kolordu	37. Süvari Alayı	San'a
Birlikleri	27. Cebel Topçu Taburu	San'a yakını
	14. İstihkâm Taburu	San'a
	Nizami Jandarma Taburu	Tehame
	İstihkâm Bölüğü	Sinanpaşa
43. Fırka	Karargâh	Mekke
(Müstakil)	128. Alay	Taif
	129. Alay	Cidde
	130. Alay	Medine
	43. Nişancı Taburu	Taif
	30. Cebel Topçu Tab.	Medine yakını
	Mekke Kale Topçu	
	Bataryası	Mekke
42. Fırka	Karargâh	Trablusgarp
(Müstakil)	124. Alay	Bingazi
	125. Alay	Trablusgarp
	126. Alay	Trablusgarp
	127. Alay	Trablusgarp
	42. Nişancı Taburu	Trablusgarp
	38. Süvari Alayı	Trablusgarp
	Topçu Taburu	Trablusgarp
	Trablusgarp Müstahkem	
	Mevki Komutanlığı	Trablusgarp
	Topçu Taburu	Trablusgarp
	İstihkâm Bölüğü	Trablusgarp
	Telsiz Bölüğü	Trablusgarp

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 147-174.

Ek C

İsim Yerleri Listesi

Yaygın 1912 kullanımı	Modern Türkçe	Modern Avrupa
Adrianople	Edirne	
Avalonya	Avlonya	Valore (Arnavutluk)
Bunarhisar	Pınarhisar	
Chataldhza (Tchataldja)	Çatalca	
Constantinople	İstanbul	
Dedeagach	Dedeğaç	Alexandropli (Yunanistan)
Durazzo	Durazzo	Durrës
Elbasan	Elbasan	Tirana (Arnavutluk)
Gallipoli	Gelibolu	
İpek	İpek	Peć (Kosova)
Janina (Jannina)	Yanya	İonia (Yunanistan)
Kırkkilise	Kırklareli	
Kumanova	Kumanova	Kumanova (Makedonya)
Novi Bazar	Yeni Pazar	Novi Pazar (Yugoslavya??)
Pirlepe	Pirlepe	Prilep
Preveze	Preveze	Preveza (Yunanistan)
Salonika	Selanik	Thessalonika (Yunanistan)

Scutari

Smyrna

Rodosto

Ustruma

Üsküp

İşkodra

İzmir

Tekirdağ

Ustruma

Üsküp

Shkader (Arnavutluk)

Stumica (Makedonya)

Skopje (Makedonya)

NOTLAR

I YENİLGİ VE ASKERÎ ISLAHAT, 1877-1910 (Sayfa 1-46)

- 1 Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire; Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 160-62.
- 2 A.g.e. s. 162.
- 3 A.g.e. s. 166.
- 4 A.g.e. s. 166.
- 5 A.g.e. s. 172-73.
- 6 A.g.e. s. 172-80.
- 7 Ian Drury, *The Russo-Turkish War, 1877* (Londra: Osprey, 1994), s. 4.
- 8 Okuyucular W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921* (Cambridge: Cambridge University Press, 1953), s. 109-217; David G. Chandler, *Atlas of Military Strategy* (New York: Free Press, 1980), s. 196-97; Drury, *Russo-Turkish War*; ve David Woodward, *Armies of the World, 1854-1914* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1978), s. 78-82'ye danışmak isteyebilir.
- 9 H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 33.
- 10 A.g.e. s. 38. Muhtemelen diğer ordu müfettişliklerine tahsis edilmiş fazladan 300.000 asker vardı.
- 11 A.g.e. Art arda gelen paragraflardaki kaynak bilgileri, s. 34-40'ta yer alıyor.
- 12 Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 182-83.
- 13 A.g.e. s. 245.
- 14 Walter Goerlitz, *History of the German General Staff, 1657-1945* (New York: Praeger, 1956), s. 97.
- 15 William Hale, *Turkish Politics and the Military* (New York: Routledge, 1994), s. 29. Mekteb-i Harbiye-i Şahane 1834'te askerî bilimler eğitimi veren bir teknik okul olarak kuruldu. Von der Goltz döneminde, Harbiye modern bir kurmay akademisine dönüştü.
- 16 Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 249.
- 17 A.g.e. s. 245.
- 18 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kıt*a (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 240-41.
- 19 A.g.e. s. 129-31. Bkz. ayrıca, Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 246.
- 20 A.g.e. s. 129.
- 21 A.g.e. s. 130-31.
- 22 Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 246.
- 23 A.g.e. s. 246.
- 24 A.g.e. s. 206-207.
- 25 Woodward, *Armies of the World*, s. 83.

- 26 Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 206-207.
- 27 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 80. Bunu izleyen paragraflardaki malzemeler de bu sayfalar-
dan alınmıştır.
- 28 A.g.e. s. 86.
- 29 1914'de İngiliz Ordusu ve daha sonra 1917'de Amerikan ordusu, kitle orduları kurmak için gereken tümen ve kolordu kurmaylarını yaratmakta zorluk çekecekti. Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya'dan müteşekkil büyük Kıta devletleri, 1870'lerden beri kolordu-düzeyi karargâhlarını kurmuşlar ve 1914'teki savaş dönemi genişlemesini karşılamak için yeterli sayıda eğitimli ve deneyimli orta rütbeli kurmay subay yetiştirmişlerdi.
- 30 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 87-89.
- 31 A.g.e. s. 88-90. Örneğin, 1. Bursa Tümeni'ndeki 1. ve 2. Bursa livaları, sırasıyla, 1., 2., 3. ve 4. Bursa piyade alaylarından oluşuyordu.
- 32 A.g.e. s. 90-91.
- 33 A.g.e. s. 136-37. Bundan başka, askerlikten muafiyet yahut hizmet süresini büyük ölçüde kısaltmak isteyen zengin Türklerin para ödemesi, iyi asker eksikliğini daha da ağırlaştıran bir durumdu.
- 34 A.g.e. s. 137.
- 35 A.g.e. s. 138.
- 36 Pertev Demirhan, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild eines grossen Soldaten* (Göttingen, Almanya: Göttinger Verlagsanstalt, 1960), s. 74-91.
- 37 Ahmet İzzet Paşa, *Denkwürdigkeiten des Marschalls Izzet Pascha* (Leipzig, Almanya: Verlag von K.F. Koefler, 1927), s. 165-72.
- 38 A.g.e. s. 295-302.
- 39 Demirhan, Goltz'un bu dönemdeki faaliyetlerine ilişkin malzeme 130-142. sayfalar-
dan alınmıştır. Pertev, bir kez daha Türklerle sahaya çıkma fırsatının 66 yaşındaki generale, 20 yaşındaki bir süvarinin enerji ve coşkusu kazandırdığına değinmişti.
- 40 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 140-41.
- 41 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 139.
- 42 Edward J. Erickson, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 2001), s. 6.
- 43 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 402.
- 44 Erickson, *Ordered to Die*, s. 139.
- 45 Ortaelçi Asım'dan Yarbay Napier'e, 4 Ocak 1911, Lindley mektubuna ilişik, içinde: G.P. Gooch ve Harold Temperley (der.), *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914: Volume 9, The Balkan Wars, Part I* (Londra: HMSO, 1933), s. 246.

II DEVRİM VE ŞARK MESELESİ, 1877-1912 (Sayfa 47-66)

- 1 Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1. Cilt: *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 34.

- 2 A.g.e. s. 39.
- 3 A.g.e. s. 39.
- 4 A.g.e. s. 40.
- 5 Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire; Volume 2, Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 282-87.
- 6 Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), s. 13. Bu antlaşmaların tam metin Türkçe çevirileri için, bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 263-67.
- 7 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 268-69 (antlaşmanın tam metninin Türkçe tercümesi).
- 8 Harb Tarihi Arşivi, Dol.2, Klasör 3, Dosya 29; Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 272-73 (antlaşmanın tam metninin Türkçe tercümesi).

III FELÂKETLER SİLSİLESİ, 1911-1912

(Sayfa 67-98)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), Çizelgeler 7/A-D, 8/A-C. Sadece I., III. ve IV. korlorduların tümenlere bağlı sahra topçu alayları üç-taburlu tertiplenmişlerdi. Ancak diğer Osmanlı kolorduları top noksanlığı sebebiyle 1910 öncesinin iki-taburlu teşkilatını kullanmaya devam etmeye mecbur kalmışlardı. Irak'taki tümenlerde ise ancak bir tane topçu taburu vardı.
- 2 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913), 1. Cilt: Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 99-100.
- 3 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 130.
- 4 A.g.e. s. 133-36.
- 5 A.g.e. Belge 4. Aşağıdaki paragrafın malzemesi Belge 4'ten ve s. 262-63'ten alınmıştır.
- 6 A.g.e. Harbiye Mektebi ders ve konuları hakkındaki bilgi ss 431-32'de yer alır.
- 7 Spenser Wilkinson, *The Brain of an Army* (Westminister, İng.: Archibald Constable and Company, 1895), s. 52. Wilkinson, Alman Harp Akademisi'nde verilen dersleri yıllarına göre sıralayan bir çizelge verir.
- 8 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 253.
- 9 A.g.e. s. 255.
- 10 A.g.e. s. 295-300.
- 11 A.g.e. s. 294-307.
- 12 A.g.e. s. 294. Ayrıca bkz. Alfred Becker, *General der Infanterie Karl Litzmann* (Donauwörth, Alm.: Verlagsanstalt Eduard M.A.g.e. tarihsiz). Litzmann'ın taktik üzerine kitabının başlığı *Beifrage zur Taktischen Ausbildung Unseres Offiziere* (Subaylarımızın Taktik Eğitimi Üzerine bir Tahkik).
- 13 Alman sefer nizamnameleri ile talimatnamelerinin mükemmel betimlemeleri için, bkz. Martin Samuels, *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888-1918* (Londra: Frank Cass, 1995). Bu dönemde Alman stratejik düşüncesinin kusursuz bir özeti için, bkz. Jehuda L. Wallach, *The Dogma of the Battle of Annihilation: The Theories of Clausewitz and Schlieffen and*

Their Impact on the German Conduct of Two World Wars (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1986).

- 14 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 74-75. Türkçe kaynak, imparatorluğun askerî yükünü Müslümanların omuzladığını göstermek için, Fransızların barış dönemlerinde insan gücünün %1,63'ünü, tam seferberlikte ise toplam %4,5'sini aldığını belirtir.
- 15 A.g.e. Bu kesimdeki malzeme, temel olarak s. 130-153'ten alınmıştır.
- 16 1914'teki top mermisi stoklarında karşılaştırmalı veriler şöyleydi: Rus ordusunda top başına 1.000 mermi; Fransız ordusunda top başına 1.400 ilâ 2.000 mermi ve Alman ordusunda top başına 3.000 mermi.
- 17 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 220-221.
- 18 A.g.e. s. 227.
- 19 A.g.e. s. 228.
- 20 A.g.e. s. 191-92.
- 21 A.g.e. s. 192.
- 22 A.g.e. s. 186-188.
- 23 A.g.e. s. 207-208.
- 24 A.g.e. s. 209.
- 25 A.g.e. s. 216-17.
- 26 A.g.e. s. 209-26.
- 27 A.g.e. s. 228.
- 28 A.g.e. s. 229.
- 29 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 53-55.
- 30 Bu bölümün malzemesi, a.g.e.; Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913* (London: Routledge, 2000); ve Reginald Rankin, *The Inner History of the Balkan War* (New York: E.P. Dutton and Co., tarihsiz) adlı eserlerden alınmıştır.
- 31 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 168. Bulgarlar, dört aylık er ve takım ile dört aylık bölük, alay ve tugay talimlerini müteakip on beş günlük sahra tatbikatını tamamlamış olanları talimli kabul ediyorlardı.
- 32 Petar Stoilov, "The Bulgarian Army in the Balkan Wars", içinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 34-59. Bu makale, Bulgar ordusunun teşkilat ve taliminin mükemmel bir özetini içerir.
- 33 Bu kesimdeki malzemeler Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*; Hall, *The Balkan Wars*; Rankin, *The Inner History of the Balkan War*'dan alınmıştır.
- 34 Novica Rakočević, "The Organization and Character of the Montenegrin Army in the First Balkan War", içinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 113-25. Bu makale, Karadağ ordusunun teşkilat ve talimi hakkında mükemmel bir özet içerir.
- 35 Bu kesimin malzemesi Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*; Hall, *The Balkan Wars*; ve Rankin, *The Inner History of the Balkan War*'dan alınmıştır.
- 36 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 230-49.

IV TRAKYA HAREKÂTI, 1912 (Sayfa 99-205)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 4. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 46-48.
- 2 A.g.e., s. 46-48.
- 3 A.g.e., s. 46.
- 4 A.g.e., s. 45-46.
- 5 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Kronolojisi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), s. 9.
- 6 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913), I. Cilt: Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 52-55.
- 7 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 286-87.
- 8 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 118-21.
- 9 Richard Hall, *The Balkan Wars (1912-1913): Prelude to the First World War* (London: Routledge, 2000), s. 25.
- 10 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 118-21.
- 11 Hall, *The Balkan Wars*, s. 25. Bkz. ayrıca, Ulrich Trumpener, "German Military Involvement in the First Balkan War", içinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 349.
- 12 Harb Tarihi Arşivi, Başkomutan Vekilinin Şark ve Garp Ordularına Emirleri, 19:30, 16 Ekim 1912. Bu emir Pertev Paşa ve Hadi Paşa tarafından imzalandıktan sonra neşredilmesi için Nazım Paşa tarafından imzalanmıştı. Dolap 3, Çekmece 10, Dosya 67.
- 13 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 118.
- 14 Trumpener, "German Military Involvement in the First Balkan War", s. 353.
- 15 Genelkurmay Başkanlığı, *1912-1913 Balkan Harbinde, Türk Bulgar Harbi, II. Cilt, Kırklareli Muharebesi*, çev. Murat Tunca (İstanbul: Askeri Matbaa, 1943), s. 167.
- 16 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement au Cours de la Campagne des Balkans de 1912* (Paris: Berger-Levrault, 1913), s. 12.
- 17 A.g.e., s. 13.
- 18 Genelkurmay Başkanlığı, *Kırklareli Harekâtı*, s. 176. III. Kolordu'nun Petra, Eskipolos ve Erikler'deki muharebelerinin öyküsü bu kaynakta bulunabilir: s. 170-243.
- 19 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 15. En azından 10.000 mevcutlu düşman birliğini bildiren Miralay Şükrü Bey, düşman kuvvetlerine her üç muharebe sınıfının (piyade, topçu ve süvari) dâhil olduğunu haber verdi.
- 20 A.g.e., s. 17.
- 21 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 120-23.
- 22 A.g.e., s. 124-37. Edirne Geçici Kolordusu'nun 22 Ekim 1912 taarruzu hakkındaki malzeme bu sayfalarda yer alır.
- 23 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 21.
- 24 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbinde (1912-1913), I. Cilt* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 226.

- 25 Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde*, I. Cilt, s. 218.
- 26 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 26.
- 27 Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde*, I. Cilt, s. 292-355.
- 28 A.g.e., s. 408-9.
- 29 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 140-50.
- 30 A.g.e., s. 151-53.
- 31 Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde*, I. Cilt, s. 408-9.
- 32 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 26-27; Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 44-49.
- 33 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 40-42. III. Kolordu kumandanı özellikle Afyon Redif Tümeni'nin performansında kritik oldu (Şark Ordusu'na telgraf, 24 Ekim 1912, saat 15:30).
- 34 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Kronolojisi*, s. 38.
- 35 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 53.
- 36 Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde*, III. Cilt, *Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi* çev. Murat Tunca (İstanbul: Askerî Matbaa, 1943), s. 129-30.
- 37 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 28-29.
- 38 Genelkurmay Başkanlığı, 1912-1913 *Balkan Harbinde*, III. Cilt, *Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi*, s. 160-62.
- 39 A.g.e., s. 164.
- 40 A.g.e., s. 168-69.
- 41 A.g.e., s. 174.
- 42 A.g.e., s. 196.
- 43 A.g.e., s. 175-79.
- 44 A.g.e., s. 217.
- 45 Mahmud Muhtar Paşa, *Mon Commandement*, s. 85.
- 46 Genelkurmay Başkanlığı, *Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1943), s. 131.
- 47 A.g.e., s. 223-24.
- 48 A.g.e., s. 224.
- 49 A.g.e., s. 225.
- 50 A.g.e., s. 225-26.
- 51 A.g.e., s. 230-31.
- 52 A.g.e., s. 234. Bunlar, görünüşe göre ileri bölgede asker trenlerinden henüz indiği anlaşılan Ayvalık Redif Alayı ve Limni Redif Taburu'nun gelen ihtiyatlarıydı.
- 53 A.g.e., s. 240.
- 54 A.g.e., s. 266-68.
- 55 A.g.e., s. 270-72.
- 56 A.g.e., s. 254-56.
- 57 A.g.e., s. 250-51.
- 58 A.g.e., s. 274-75.
- 59 A.g.e., s. 283-84.
- 60 A.g.e., s. 311-15.
- 61 A.g.e., s. 330-33.
- 62 A.g.e., s. 332.
- 63 A.g.e., s. 350-51.
- 64 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 31.
- 65 Genelkurmay Başkanlığı, *Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi*, s. 368.

- 66 Bu kitabın yazarı, 1985-1986'da, Çatalca mevziinin dosdoğru sırt hattındaki Hadım-köy'ün yaklaşık üç kilometre güneyindeki Çakmaklı'da bulunan ABD Ordusu Topçu Grubu'na atandı. Aşağıdaki batı vadisine dikey düşüşü, Normandiya'daki Abraham Tepeleri, Pointe du Hoc'a veya Anzak Koyu'na tepeden bakan Kabatepe'ye benzetilebilir. Muharip sınıf subayı yazar, Bulgarların böylesine muhteşem ve savunmalı bir mevzie taarruz kararlılığını nereden bulduğunu oldum olası merak etmiştir.
- 67 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 1. Kitap, Birinci Çatalca Muharebesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 41-42.
- 68 A.g.e., s. 42-44.
- 69 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Kronolojisi*, s. 52-55.
- 70 A.g.e., s. 56-60.
- 71 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Çatalca Muharebesi*, s. 23-24, 51.
- 72 A.g.e., s. 62-63.
- 73 Trumpener, "German Military Involvement in the First Balkan War", s. 348-53; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), s. 26. Von Lossow'un tam olarak ne gibi kumanda yetkilerine sahip olduğu belirsiz kalır.
- 74 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 34-35.
- 75 A.g.e., s. 34.
- 76 A.g.e., s. 35.
- 77 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Çatalca Muharebesi*, s. 103-6, 131-39, 147-54.
- 78 Bernd Langensiepen ve Ahmet Güleriyüz, *The Ottoman Steam Navy, 1828-1923* (Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1995), s. 18-19. Bu eser, Balkan Harpleri sırasında Osmanlı deniz harekâtının en yararlı kronolojisinin yanı sıra, gemiler, talim ve emir-komuta hakkında ayrıntılı bilgiler içerir.
- 79 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Çatalca Muharebesi*, Harita 7.
- 80 A.g.e., s. 154.
- 81 A.g.e., s. 188.
- 82 A.g.e., s. 211.
- 83 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 37. Hall'un bu husustaki kaynağı Aram Andonyan ve Zavren Biberyan'nın *Balkan Harbi Tarihi*'dir (İstanbul: Sander Yayınları, 1975); ne ki, Andonyan bu bilgi için kendi kaynağını belirtmemiştir.
- 84 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Çatalca Muharebesi*, s. 157-68.
- 85 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 36-38.
- 86 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Çatalca Muharebesi*, s. 211.
- 87 A.g.e., s. 214.
- 88 A.g.e., s. 237.
- 89 A.g.e., s. 267-68.
- 90 A.g.e., s. 269-71.
- 91 Yeryüzünün "askerî kuşakları" hakkında büyüleyici bir tartışma için bkz. John Keegan, *A History of Warfare* (New York: Alfred A. Knopf, 1994), s. 69-71.
- 92 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 2-3.
- 93 A.g.e., s. 4.
- 94 A.g.e., s. 4.
- 95 A.g.e., s. 4-5.
- 96 A.g.e., s. 6.
- 97 A.g.e., s. 66.
- 98 A.g.e., s. 6.

- 99 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 39.
- 100 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 192.
- 101 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 41.
- 102 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 249.
- 103 A.g.e., 254.
- 104 A.g.e., s. 341.
- 105 A.g.e., s. 345-46.
- 106 A.g.e., Kroki 43.
- 107 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 42.
- 108 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 450.
- 109 A.g.e., s. 450-52.
- 110 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913)*, II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, *Şark Ordusu Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 66-67.
- 111 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, s. 184.
- 112 1934 öncesi, Türklerin soyadları yoktu ve Türk tarihleri, bireyleri sadece isimleriyle listeliyordu. Bu yüzden, Mirliva Fahri, Türk Genelkurmayı resmi tarihinde sadece adıyla tanınıyordu. Açık ki, bu durum, bireyleri farklı savaşlar ve dönemler boyunca izlemek isteyen araştırmacının üzerine fazladan bir yük bindirmektedir.
- 113 Genelkurmay Başkanlığı, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, s. 33.
- 114 Gelibolu hayranı, Belçikalı Jul Snelders, bu kuyuları 1998'de ortaya çıkarmıştır.
- 115 Genelkurmay Başkanlığı, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, s. 33.
- 116 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, VII. Cilt, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 77-79.
- 117 A.g.e., s. 80.
- 118 A.g.e., s. 81 ve Harita 2.

V MAKEDONYA HAREKÂTI, 1912 (Sayfa 207-265)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913)*, III. Cilt, 1. Kısım, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Harita 2.
- 2 A.g.e. s. 64.
- 3 A.g.e. s. 487-89.
- 4 A.g.e. s. 119-20.
- 5 A.g.e. s. 120-21.
- 6 A.g.e. s. 129.
- 7 Ordu Emri No. 1, Harekât Şubesi, Garp Ordusu Karargâhı, Selanik, 8 Ekim 1912. ATASE Arşivi 4/7342, Kayıt 658, Raf 11, Dosya 1-41, 1-42: Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 86-88.
- 8 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 100-101.

- 9 Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913* (Londra: Routledge, 2000), s. 46.
- 10 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu Ustruma Kolordusu*, s. 178.
- 11 A.g.e. s. 163.
- 12 A.g.e. s. 174-75.
- 13 A.g.e. Harita 16.
- 14 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 178.
- 15 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 47.
- 16 Fethi Paşa, eski Belgrad sefiriydi. Faal ve saldırgan Fethi, daha sonra 18 Ekim 1912'de Bitola Muharebesi esnasında şehit olacaktı. Balkan Harpleri sırasında muharip görev yapan en üst rütbeli subaydı.
- 17 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 47-48.
- 18 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 182-83.
- 19 A.g.e. s. 184.
- 20 A.g.e., s. 186-87.
- 21 A.g.e. s. 188.
- 22 A.g.e. s. 190.
- 23 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 47-48.
- 24 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 211.
- 25 A.g.e. s. 211-12.
- 26 A.g.e. s. 213.
- 27 A.g.e. s. 214.
- 28 A.g.e. s. 214.
- 29 A.g.e. s. 215.
- 30 A.g.e. s. 216.
- 31 A.g.e. s. 217-18. Alıntı, Fevzi Çakmak, *Garbi Rumeli'nin Sureti Ziyai ve Balkan Harbinde Garp Cephesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1936), s. 180-81.
- 32 A.g.e. s. 228.
- 33 A.g.e. s. 229.
- 34 A.g.e. s. 230.
- 35 A.g.e. s. 231.
- 36 Vardar Ordusu 12 Numaralı Harekât Emri, 1 Kasım 1912, ATASE Arşivi 5/9672, Kayıt 732, Raf 2, Dosya 1-51; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 232.
- 37 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 246.
- 38 A.g.e. s. 253.
- 39 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 51.
- 40 A.g.e. s. 51.
- 41 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 269-70.
- 42 Günümüzün Genelkurmay Başkanlığı tarihleri, (VI, VII ve V. kolorduların) Hall'un *The Balkan Wars, 1912-1913*'te ileri sürdüğünden farklı bir taktik düzenlenişini gösterir. Hall, Türklerin VII. Kolordu'yu sola (batı) yığdığını ve ardından VI ve V. kolorduların doğuya gittiğine değiniyordu. Türk kaynakları ise, yukarıdaki metinde gösterilen dizilişleri yansıtır.
- 43 Vardar Ordusu 15 No. Harekât Emri, 14 Kasım 1912, ATASE Arşivi 5/9672, Kayıt 714, Raf 2, Dosya 1-84; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 277.

- 44 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 272.
- 45 Garp Ordusu'nun Harbiye Nezareti'ne gönderdiği rapor, 16 Kasıl 1912, ATASE Arşivi 4/9556, Kayıt 714, Raf 2, Dosya 1-95; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 275.
- 46 Vardar Ordusu 17 Numaralı Harekât Emri, 16 Kasım 1912, ATASE Arşivi 4/9556, Kayıt 714, Raf 2, Dosya 1-108; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 277.
- 47 Garp Ordusu Muharebe Günlüğü, 17 Kasım 1912, ATASE Arşivi 4/9556, Kayıt 714, Raf 2, Dosya 1-117; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 285.
- 48 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya-İstiklal Harbi* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1993), s. 36-41; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 286-87.
- 49 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 290.
- 50 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 51.
- 51 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 350.
- 52 A.g.e. s. 357-60; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire, Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 297.
- 53 Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 362.
- 54 Ustruma Kolordusu 6 Numaralı Harekât Emri, 21 Ekim 1912, ATASE Arşivi 5/7460, Kayıt 667, Raf 2, Dosya 1-22; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 332.
- 55 *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 332-33.
- 56 Ustruma Kolordusu 12 numaralı Harekât Emri, 29 Ekim 1912, ATASE Arşivi 5/7460, Kayıt 667, Raf 2, Dosya 1-44; Genelkurmay Başkanlığı, *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 338.
- 57 *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, Kroki 9.
- 58 A.g.e. s. 158-59; Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 53-54.
- 59 *Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, s. 159. Örneğin, Üsküp'ten 250, Mitroviçe'den 90 gönüllü Osmanlı ordusuna katıldı.
- 60 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, s. 54.
- 61 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III. Cilt, 3. Kısım* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Kroki 4.
- 62 A.g.e. s. 120. Bu mesaj şu sözlerle başlar: "Selanik, İşkodra ve Yanya'dan sadece kötü haberler var." Mesaj aynı zamanda Manastır'da tutunma niyetinin bir özetini içerir ve son olarak, kaybedilen yüksek sayıda savaş esiri hakkında bilgi verir.
- 63 A.g.e. s. 134.
- 64 A.g.e. s. 131-33.

VI YUNAN VE KARADAĞ HAREKÂTI, 1912 (Sayfa 267-305)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 105.
- 2 A.g.e. s. 126-28.
- 3 A.g.e. s. 175-77.
- 4 A.g.e. s. 189-91.
- 5 A.g.e. Harita 19.
- 6 A.g.e. s. 206-207. Bkz. 23 Ekim 1912 günü saat 11:00'da verilen VIII. Mürettep Kordoru emirleri.
- 7 A.g.e. s. 208-209.
- 8 A.g.e. s. 225.
- 9 A.g.e. s. 261.
- 10 A.g.e. s. 261.
- 11 A.g.e. s. 268.
- 12 A.g.e. s. 271-72. Dr. Richard Hall, toplam zayıatı çok daha yüksek bir düzeye taşır: Şehit ve yaralı toplam Osmanlı zayıatı 1.960 iken, toplam Yunan zayıatı yaklaşık 1.200'dür. Bkz. Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), s. 60.
- 13 A.g.e. s. 262-63.
- 14 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 311-14.
- 15 A.g.e. s. 316.
- 16 A.g.e. s. 318-19.
- 17 A.g.e. s. 322-23.
- 18 A.g.e. s. 124.
- 19 A.g.e. s. 132.
- 20 A.g.e. s. 134.
- 21 A.g.e. s. 136, Belge 20 (Yanya Müstahkem Mevkii Ağır Topçu Müfrezeleri).
- 22 Hall, *The Balkan Wars*, s. 63.
- 23 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 141.
- 24 Helen Ordu Tarihi Dairesi, Ordu Genel Karargâhı, "Hellenic Army Operations during the Balkan Wars", içinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 100.
- 25 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 403.
- 26 A.g.e. s. 404.
- 27 A.g.e. s. 406.
- 28 A.g.e. s. 411.
- 29 A.g.e. s. 421.
- 30 A.g.e. s. 422-23.
- 31 A.g.e. s. 423-24.
- 32 A.g.e. s. 448-49.
- 33 A.g.e. s. 441.
- 34 A.g.e. s. 448-49.
- 35 A.g.e. s. 454.

- 36 A.g.e. s. 472.
 37 A.g.e. s. 474.
 38 Hellen Ordu Tarih Dairesi, "Hellenic Army Operations during the Balkan Wars" s. 104.
 39 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 482-86. Bu zayıat rakamlarındaki tutarsızlık, (Yunan değil) resmi Türk tarihinden gelmektedir, ama gene de, Yunanlar lehinedir.
 40 Hall, *The Balkan Wars*, s. 70.
 41 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 489.
 42 A.g.e. s. 492-98.
 43 A.g.e. s. 517.
 44 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garb Ordusu Karadağ Cephesi*, III. Cilt, 3. Kısım, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 52-53.
 45 İsmet Gökçü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1913, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), s. 40.
 46 Esat Toptani Paşa'nın, Yanya Kolordusu kumandanı Mirliya Esat Paşa'yla karıştırılmaması gerekir.
 47 Genelkurmay Başkanlığı, *Karadağ Cephesi*, s. 66.
 48 A.g.e. Harita 4, 5.
 49 Mitar Durišić, "Operations of the Montenegrin Army during the First Balkan War", içinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 127-28; Hall, *The Balkan Wars*, s. 56.
 50 A.g.e. s. 129.
 51 Genelkurmay Başkanlığı, *Karadağ Cephesi*, s. 92.
 52 A.g.e. s. 108.

VII ATEŞKES VE ASKERÎ SİYASET (Sayfa 307-316)

- 1 Dönemin diplomasi tarihine ilişkin en yeni (ve okumaya değer) genel bakış için, bkz. Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000). Biraz eski olmasına karşın, bu konu hakkındaki başvuru kaynakları: Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914* (çev. ve ed. Isabella M. Massey) (Londra: Oxford University Press, 1952) ve Ernst Chribtian Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1938).
 2 Hall, *The Balkan Wars*, s. 70-72.
 3 Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars*, s. 261-63.
 4 A.g.e. s. 268.
 5 A.g.e. s. 269.
 6 M. Naim Turfan, *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and the Ottoman Collapse* (Londra: I.B. Tauris and Co., 2000); s. 194-98. Bkz. ayrıca William Hale, *Turkish Politics and the Military* (Londra: Routledge, 1994), s. 41-45.

- 7 Dönemin olaylarının ve komponun kusursuz betimlemeleri için, bkz. Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire, Volume 2* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 293-96; M. Niam Turfan, *Rise of the Young Turks*, s. 205-13; ve William Hale, *Turkish Politics and the Military*, s. 41-44.

VIII TRAKYA HAREKÂTI, 1913 (Sayfa 317-368)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 99-100.
- 2 A.g.e., s. 189. İsmet Görgülü, Miralay Nuri Bey komutasındaki Mamüretülaziz Redif Piyade Tümeni'ne Harput Redif Piyade Tümeni diye gönderme yapar; içinde: *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), s. 31.
- 3 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 190.
- 4 A.g.e., s. 187-89.
- 5 Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), s. 80-81.
- 6 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, Tablo 4.
- 7 A.g.e., s. 125-27.
- 8 A.g.e., s. 129.
- 9 A.g.e., s. 140-41.
- 10 Hall, *The Balkan Wars*, s. 80-81.
- 11 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 170-74.
- 12 Hall, *The Balkan Wars*, s. 81.
- 13 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 192.
- 14 A.g.e., s. 193.
- 15 A.g.e., s. 197.
- 16 A.g.e., s. 200.
- 17 A.g.e., s. 200.
- 18 A.g.e., s. 202-203. Selimiye Kışlası, Kırım Savaşı'nda Florence Nightingale'in çalıştığı hastanenin bulunduğu yeri. Bugün kışla, Birinci Ordu karargâhıdır ve Florence Nightengale kulesi hem ordu kütüphanesini hem de "Lambalı Hanım"a adanmış küçük bir müzeye ev sahipliği yapar.
- 19 A.g.e., s. 206-207.
- 20 A.g.e., s. 212. Harekâtın gelişiminin, kısa olmakla birlikte kusursuz bir (İngilizce) kronolojisi için, bkz. Bernd Langensiepen ve Ahmet Güler, *The Ottoman Steam Navy, 1828-1923* (Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1995), s. 25.
- 21 A.g.e., s. 214.
- 22 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), VIIinci Cilt, Osmanlı Deniz Harekâtı, 1912-1913* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 208.
- 23 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 218-19.
- 24 A.g.e., s. 218.
- 25 A.g.e., s. 219.

- 26 A.g.e., s. 226.
- 27 A.g.e., s. 230-31.
- 28 A.g.e., s. 233-34.
- 29 A.g.e., s. 236.
- 30 A.g.e., Harita 33, 34.
- 31 A.g.e., Harita 36.
- 32 A.g.e., s. 242-43.
- 33 Genelkurmay Başkanlığı, *Osmanlı Deniz Harekâtı*, s. 208-209.
- 34 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 281.
- 35 A.g.e., s. 282.
- 36 Hall, *The Balkan Wars*, s. 82.
- 37 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 262.
- 38 A.g.e., s. 262-63.
- 39 A.g.e., s. 273.
- 40 A.g.e., s. 274.
- 41 A.g.e., s. 277-78.
- 42 A.g.e., s. 278-79.
- 43 A.g.e., s. 284-85.
- 44 Hall, *The Balkan Wars*, s. 87.
- 45 A.g.e.
- 46 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 286.
- 47 A.g.e., s. 288.
- 48 A.g.e., s. 463. Osmanlı askerlerine haftada üç gün kahvaltı olarak sirkeli un çorbası, diğer dört gün de peynir veriliyordu.
- 49 A.g.e., s. 288.
- 50 Hall, *The Balkan Wars*, s. 88.
- 51 A.g.e.
- 52 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 310.
- 53 A.g.e., s. 302.
- 54 A.g.e., s. 305-306.
- 55 A.g.e., s. 334.
- 56 A.g.e., s. 338.
- 57 A.g.e., s. 339.
- 58 A.g.e., s. 471.
- 59 Hall, *The Balkan Wars*, s. 90.
- 60 A.g.e., s. 90.
- 61 A.g.e., s. 89.
- 62 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 244.
- 63 Andrew Mango, *Atatürk, The Biography of the Founder of Modern Turkey* (Woodstock, New York: The Overlook Press, 1999), s. 118.
- 64 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 246-47.
- 65 Mango, *Atatürk, The Biography of the Founder of Modern Turkey*, s. 119.
- 66 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 261-62.
- 67 A.g.e., s. 263.
- 68 A.g.e., s. 308.
- 69 A.g.e., s. 319.

- 70 A.g.e., s. 316. Modern Türk Genelkurmay sefer tarihlerinde açıklanmayan nedenlerle, X. Kolordu karargâhı, Şarköy amfibik harekâtı esnasında geçici olarak Mürettep X. Kolordu olarak görevlendirildi. Görevi belirlenmiş bir sahra ordusu karargâhına (bu örnekte, Çatalca Ordusu) geri döndüğü zaman, karargâhı yine X. Kolordu olarak adlandırıldı.
- 71 A.g.e., s. 316-17.
- 72 A.g.e., s. 318.
- 73 Genelkurmay Başkanlığı, *Osmanlı Deniz Harekâtı*, s. 218-19.
- 74 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 319 ve Harîta 46.
- 75 A.g.e., s. 349-50.
- 76 A.g.e., s. 355-56.
- 77 A.g.e., s. 357.

IX BATI CEPHESİ: YUNANİSTAN VE ARNAVUTLUK, 1913 (Sayfa 369-398)

- 1 Hellenic Army General Staff, *A Concise History of the Balkan Wars 1912-1913* (Atina: Army History Directorate, 1998), s. 180.
- 2 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 535 ve Harita 61.
- 3 A.g.e., s. 534-35. Emrin tam metni bu sayfalarda yer alır.
- 4 Hellenic Army General Staff, *A Concise History of the Balkan Wars*, s. 181.
- 5 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 537-38.
- 6 A.g.e., Tablo 13.
- 7 A.g.e., Tablo 14 ve 15.
- 8 A.g.e., s. 546.
- 9 A.g.e., s. 550-51.
- 10 A.g.e., s. 557.
- 11 A.g.e., s. 577.
- 12 A.g.e., s. 578.
- 13 A.g.e., s. 594.
- 14 Hellenic Army General Staff, *A Concise History of the Balkan Wars*, s. 186.
- 15 A.g.e., s. 189.
- 16 Genelkurmay Başkanlığı, *Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 660-61.
- 17 A.g.e., s. 665.
- 18 A.g.e., s. 670.
- 19 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III. Cilt, 3. Kısım, 2. baskı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 135-36.
- 20 A.g.e., s. 137.
- 21 A.g.e., s. 137.
- 22 A.g.e., s. 140-44.
- 23 A.g.e., s. 143.
- 24 A.g.e., s. 149. Çok tuhaf ki, bu kaynak Hasan Rıza'nın tam da vurulduğu gün albaylıktan generalliğe terfi ettiğini belirtir. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913* (Lond-

- ra: Routledge, 2000), s. 91'de, Hasan Rıza'nın, mevkiiine göz koyan Esat Paşa'nın (Toptani) casuslarınca katledildiğini belirtir.
- 25 A.g.e., s. 155-57.
- 26 A.g.e., s. 157.
- 27 Hall, *The Balkan Wars*, s. 92.
- 28 Genelkurmay Başkanlığı, *Karadağ Cephesi*, s. 160-61.
- 29 A.g.e., s. 165.
- 30 A.g.e., s. 166-67.
- 31 A.g.e., s. 172.
- 32 Hall, *The Balkan Wars*, s. 92.
- 33 Genelkurmay Başkanlığı, *Karadağ Cephesi*, s. 184-85.
- 34 A.g.e., s. 189-90.
- 35 Hall, *The Balkan Wars*, s. 91-96.
- 36 Genelkurmay Başkanlığı, *Karadağ Cephesi*, s. 197-98.
- 37 A.g.e., s. 199-201.
- 38 A.g.e., s. 210-11. Teslim protokolünün eksiksiz bir özeti bu sayfalarda bulunabilir.

X SON HAREKÂT

(Sayfa 399-416)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Kronolojisi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), s. 119.
- 2 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolor-dusu*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 405.
- 3 A.g.e., s. 404-6.
- 4 İkinci Balkan Harbi'nin diplomatik ve askerî yönlerinin en iyi özeti, Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), Bölüm 6 ("İki Savaş Arası Dönem") ve Bölüm 7 ("Müttefikler Arasında") bölümleridir.
- 5 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 242-43.
- 6 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, III. Cilt, 2. Kısım, 2. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 388.
- 7 A.g.e., s. 389.
- 8 A.g.e., s. 389-91.
- 9 Genelkurmay Başkanlığı, *İkinci Çatalca Muharebesi*, s. 397.
- 10 A.g.e., s. 404.
- 11 A.g.e., s. 404.
- 12 A.g.e., s. 412. Türk Genelkurmay'ının 8 Numaralı Genel Emri betimlemek için kullandığı deyiş, "tarihi önemi büyük olan bir emir" şeklindedir.
- 13 A.g.e., s. 413.
- 14 A.g.e., s. 415-16.
- 15 A.g.e., s. 419.
- 16 A.g.e., s. 456.

XI BÜYÜK HEZİMET: SONUÇ (Sayfa 417-435)

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 209.
- 2 Schlieffen'in 28 Aralık 1912 tarihli son memorandumı, tüm kolordulardaki (temelde muvazzaf ve ihtiyat kolorduları arasındaki farkları bertaraf etmek üzere) muvazzaf ve ihtiyat birliklerini birleştirmeye çağırıyordu. Bundan başka, Alman kolordu mevcudunun (yirmi dört tabur ve 144 toptan) 90 sahra topuyla birlikte 20 piyade taburuna indirilmesi de önerilmekteydi. İlginçtir ki, tam mevcutlu bir Osmanlı kolordusunun kaynaştırılmış nizamiye ve ihtiyat askerlerinden müteşekkil mevcudu, 1914 yazı itibariyle 21 piyade taburu ile 96 top ve havana denk gelecekti. Schlieffen'in önerisiyle benzerlik çarpıcıdır. Bu konuda bir tartışma için bkz. Martin Samuels, *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888-1918* (Londra: Frank Cass, 1995), s. 84-86.
- 3 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 398-99. Bkz. Zabitan Talimgâhları Talimatnamesi, 1913.
- 4 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekâtı, Cilt I ve II* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 52.
- 5 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 405-11. Bkz. 1 Numaralı Ordu Emri, 14 Mart 1914 tarihli.
- 6 A.g.e., s. 410.
- 7 A.g.e., s. 403-4.
- 8 A.g.e., s. 401.
- 9 A.g.e.

EK A: OSMANLI HAVACILIĞI: TAYYARENİN ASKERİYEDE KULLANILMAYA BAŞLAMASI (Sayfa 439-462)

- 1 Orhan Aydar, *Uçan Süvariler* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948), 21. 1908 öncesinde Almanya'da dokuz yıl kalan Mahmud Şevket Paşa, askerî teknolojinin önemini çok iyi kavradı. Bkz. Pierre Oberling, "The State as Promoter of Technology Transfer: The Early Years of Ottoman Aviation", *Journal of Turkish Studies*, 8 (1984), s. 211.
- 2 Ali Fethi Okyar, Balkan Harpleri öncesi Osmanlı ve Fransız havacılığı arasında olduğu gibi, çok daha sonraları, 1925 ile 1930 arasında sefir olarak gittiği Paris'te bu kez yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti ile Fransız havacılığı arasında tam işbirliğine dayanan ilişkileri kurmakta son derece etkili oldu.
- 3 Bu raporların tüm ayrıntıları için, bkz. Fethi Kural, *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri (1909-1913)* (Ankara: Hava Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, 1974).
- 4 Mustafa Kemal Atatürk, havacılığın askeri önemini daha 1910'da, Picardie manevralarında tayyarelerin rolünü gözlemlediği zaman fark etti. Daha sonra, bu yönde ki vizyonunu, "İstikbal göklerde" sözleriyle dile getirecekti.

- 5 Kural, 54-55.
- 6 A.g.e., 18.
- 7 A.g.e., 20.
- 8 A.g.e., 21.
- 9 A.g.e., 22; Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi* (İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1947), s. 19.
- 10 Kural, 27.
- 11 A.g.e., s. 28; Y. Kansu, S. Şensöz ve Y. Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler*, c. I (Ankara, 1971), 117.
- 12 Kural, 209-210; İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, s. 20.
- 13 İlmen, 19; Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1923, Birinci Kitap* (Eskişehir: Uçuş Okulları Basımevi, 1950), s. 15.
- 14 İlmen, 21; Keyüsk, 15. Osmanlı havacılığının gelişimi hakkında bir giriş için bkz. Edward Erickson, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 2001), Ek D.
- 15 İlmen, 21-22; Keyüsk, 17-19, 22.
- 16 Harry Woodman, "The Origins of Aerial Bombardment", *Aeroplane Monthly* (Ocak 1990), s. 28.
- 17 John Taylor, Michael Taylor ve David Mondey, der., *Air Facts and Feats* (New York: Two Continents Publishing Group, 1974), s. 43; John H. Morrow, Jr. *The Great War in the Air: Military Aviation from 1909 to 1921* (Washington: Smithsonian Institution Press, 1993), 25; Keyüsk, 50; Kansu, Şensöz ve Öztuna, 121. Yüzbaşı Moizo'nun muharebe cephesi üzerindeki kendi inisiyatifıyla yaptığı bu uçuş, ilk "gayri resmi" savaş uçuşu kabul edilir. Bkz. Woodman, "The Origins of Aerial Bombardment", s. 28. Yüzbaşı Carlo Piazza'ya "resmi" keşif uçuşunu 23 Ekim 1911 sabahı yaptı. İlk keşif uçuşunun 22 Ekim'de gerçekleştiğini Türk kaynakları bile kabul etse de, bazı Batılı kaynaklar ilk keşif uçuşu olarak halen Piazza'yı kabul ederler. Bkz. Michael Paris, "The First Air Wars: North Africa and the Balkans 1911-1913", *Journal of Contemporary History*, 1 (1991), s. 97.
- 18 Paris, 98. Kansu, Şensöz ve Öztuna, 121, bu olayın tarihini 28 Ekim olarak verir.
- 19 Woodman, 28; Paris, 98.
- 20 Woodman, 31.
- 21 Woodman, 31.
- 22 A.g.e., 31; Keyüsk, Kansu, Şensöz ve Öztuna, 124.
- 23 Woodman, 30; Paris, 99; Keyüsk, 50; Kural. İtalyan uçağınca bırakılan bu propaganda broşürlerinin özgün bir örneği, Kansu, Şensöz ve Öztuna tarafından yayımlanmıştır.
- 24 Woodman, 31. Paris, 99, bu başarıyı hava gemisi P2'ye atfeder.
- 25 Woodman, 30; Paris, 99; Kural, 151.
- 26 Woodman, 30-31; Kansu, Şensöz ve Öztuna, 123.
- 27 Aydan, *Uçan Süvariler*, s. 11-16; Keyüsk, 50; Kansu, Şensöz ve Öztuna, 122; Robin Higham, *Air Power: A Concise History* (Londra, 1972), 23. Bu olayla ilgili resmi tebliğ için, bkz. Kural, 155-156. Aydar, 5 Ekim 1912'de *L'Illustration*'da yayımlanan bir makaleye dayanarak, olay tarihini 9 Eylül olarak verir. Ne ki, Trablusgarp'taki Osmanlı komuta subayından EHU'ya giden şifreli telgraf, olayı açıkça 10 Eylül'e tarihler.
- 28 Aydar, 22; Keyüsk, 26.
- 29 C.H. Barnes, *Bristol Aircraft since 1910* (Londra: Putnam Aeronautical, 1995), s. 64.
- 30 İlmen, 51-94; Kural, 135-145.

- 31 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 124; Paris, 99.
- 32 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 124; İlmen, 56.
- 33 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 124; Kural, 140-144, 224.
- 34 Kural, 165.
- 35 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 124.
- 36 A.g.e., 124; ve Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar, der., *Çağını Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devletinde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1995), s. 531-532.
- 37 Aydar, 18-19; Keyüsk, 27-28; Kural, 162.
- 38 Aydar, 19-20; Kural, 161-163; John H. Morrow, Jr. *The Great War in the Air*, 34; İhsanoğlu ve Kaçar, 532.
- 39 İlmen, 22; Kural, 167.
- 40 Aydar, 22; Keyüsk, 22-26.
- 41 İlmen, 22; Kural, 213.
- 42 İlmen, 22; Kural, 213.
- 43 İlmen, 29-30; Aydar, 24. İlmen, bir Türk tayyaresinin ilk uçuşunu bildiren telgrafların tam metninin yanı sıra, Gordon Bell'in imzaladığı ve uçuş sırasında ulaşılmış 1.000 metrelilik yüksekliğe tanıklık eden barografin bir örneğini de aktarır.
- 44 Aydar, 26.
- 45 İlmen, 31-37; Aydar, 24. 26; Keyüsk, 26.
- 46 İlmen, 38. İlmen, Osmanlı Mali takvim sistemindeki 23 Nisan tarihini verir; ancak Gregoryen takvimdeki karşılığını hatalı olarak 7 Mayıs 1912 şeklinde aktarır.
- 47 A.g.e., 36-38.
- 48 A.g.e., 38-45.
- 49 A.g.e., 45-46, 70-71.
- 50 A.g.e., 47-54, 59.
- 51 A.g.e., 54, 58-60, 69, 72-73; Kansu, Şensöz ve Öztuna, 129; Kural, 294-295.
- 52 İlmen, 56-59, 72-73; Kural, 170-171, 197-198. İlmen, kontratın yirmi beş adet 20 kg'lık "büyük bomba" için hazırlandığını söyler; ama İstihkâm Kolordusu'ndan genelkurmay'a gönderilen ve Süreyya ile Mehmet Ali tarafından imzalanmış tebliğ ve rapor, her biri 15kg'lık elli adet bombayı belirtir.
- 53 Kural, 109-117.
- 54 İlmen, 69-94.
- 55 A.g.e., 101, 131; Kural, 277.
- 56 İlmen, 77, 101, 129-131; Kural, 163, 278.
- 57 İlmen, 80-81, 91, 103; Kural, 188, 192-195.
- 58 İlmen, 74-78; Kural, 163, 278.
- 59 İlmen, 89, 91; Kural, 188.
- 60 İlmen, 75, 78, 90-91; Kural, 187-188, 194.
- 61 İlmen, 86, 91-92; Kural, 195.
- 62 İlmen, 86, 91; Kural, 188.
- 63 İlmen, 94.
- 64 A.g.e., s. 78, 82-83, 92-93, 101; Keyüsk, 26-27; Kural, 183; Kansu, Şensöz ve Öztuna, 127.
- 65 İlmen, 101; Keyüsk, 38.
- 66 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 127.
- 67 İlmen, 104-107.
- 68 Keyüsk, 104-113.
- 69 Aydar, 25; John Pudney, *Bristol Fashion* (Londra: Putnam Aeronautical, 1960), s. 63-64. Collyns Pizey, Bay Pryce takma adıyla Bristol'ün test pilotluğunu yapıyordu.

- 70 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 127.
 71 İlmen, 102-103.
 72 A.g.e., 107-108.
 73 A.g.e., 108; Aydar, 40.
 74 Aydar, 38.
 75 A.g.e., 37.
 76 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 127, 129.
 77 Keyüsk, 75.
 78 Aydar, 42; Keyüsk, 75-76.
 79 Keyüsk, 82-84.
 80 Aydar, 42-43; Keyüsk, 85-86, 88.
 81 Kural, 241, 275-276.
 82 Genelkurmay Başkanlığı, çev. Murat Tunca, 1912-13 *Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, II Cilt, Kırklareli Muharebesi*, s. 268; Keyüsk, 79-80; Kural, 275-276; Christian Hotte, "A French Pilot in the Ottoman Army", *Small Air Forces Observer*, Ekim 2000, s. 93. Keyüsk, Bulgar Üçüncü Ordusu komutanı General Dimitriev'in 24 Ekim 1912 tarihli raporuna dayanarak, tayyarenin düşmanın eline hasarsız terk edildiği sonucuna varır. Bununla birlikte, General Dimitriyev'in raporunun çevirisinde, Tunca tayyarenin hasarsız olduğunu gösteren bir ifade kullanmaz. Kural referansında basılan 28 Mart 1913 tarihli raporunda, Tayyare Mektebi'nin eski komuta subayı Binbaşı Mehmed Cemal, Osmanlı kuvvetlerinin talihsiz ricatı sırasında tayyareyi kendisinin imha ettiğini ileri sürer. Bir paralı asker olan Fransız pilotunun Ekim 1912 ve Şubat 1913 tarihleri arasında *La Vie au Grand Air*'de yayımlanan hatıratından alıntı yapan Hotte, Alman pilotların ilerleyen Bulgar kuvvetlerinden kaçmak zorunda kaldıklarında tayyareyi ateşe verdiklerini söyler.
 83 Keyüsk, 76, 81; Hotte, 93.
 84 Keyüsk, 81; Hotte, 93.
 85 Keyüsk, 84; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 191.
 86 Keyüsk, 88.
 87 Kural, 245-247.
 88 Kaymakam Enver, Berlin'deki eski Osmanlı askerî ataşesiydi.
 89 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 264.
 90 Aydar, 38.
 91 Aydar, 38.
 92 Keyüsk, 89-90; Kural, 233.
 93 Keyüsk, 93; Kural, 243.
 94 Aydar, 33-40; Keyüsk, 90; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), s. 34. Binbaşı Sedat, Kaymakam Enver'in emrinde çalışan harekât subayıydı.
 95 Keyüsk, 90-91. Bağımsız Süvari Tugayı kurmay başkanı Yüzbaşı Mehmet Kenan, daha sonra Tümgeneral Mehmet Kenan Dalbaşar olacaktır. Trablusgarp Harbi'ne katıldığında hava kuvvetinin nasıl kullanıldığına ilk kez tanık oldu. Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 35; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), s. 196-198.
 96 İlmen, 114; Görgülü, 33.
 97 Kural, 237.

- 98 Keyüsk, 115.
 99 A.g.e., 91.
 100 A.g.e., 92; Kural, 268-270. Turuncu rengin seçiminin ardındaki neden belirtilmese de, bu aynı zamanda askeri hava araçlarında yüksek görünürlükte bir işaret olarak ilk kullanımı olabilir.
 101 Keyüsk, 92-93; Kural, 260.
 102 Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 286.
 103 Keyüsk, 100.
 104 A.g.e., s. 102; Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, s. 287.
 105 İlmen, 116.
 106 Keyüsk, 123-126.
 107 A.g.e., s. 158, 178-179.
 108 A.g.e., s. 95-96.
 109 Kural, 244.
 110 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 136; Görgülü, 31. Kaymakam Enver, 13 Ocak 1913 darbesinin kilit önderinden başkası değildi.
 111 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 138.
 112 Peter Supf, *Das Buch der deutschen Fluggeschichte, Zwiter Band* (Stuttgart: Drei Brunnen Verlag, 1958), s. 122-125. Scherff hatıratında rasıtını Mustafa Kemal Atatürk olarak tanımlar ki bu yanlıştır. Binbaşı rütbesindeki Mustafa Kemal, Balkan Harpleri sırasında Çanakkale cephesinde görevlendirilmişti. Bkz. Görgülü, 31, 35.
 113 Keyüsk, 96; Kural, 230.
 114 İlmen, 119-120; Kural, 231.
 115 İlmen, 122.
 116 A.g.e., 143-151; Keyüsk, 141-144.
 117 İlmen, 153-157; Keyüsk, 138-140.
 118 Aydar, 44-45. Fransa ve Almanya 1911'de rasıt eğitimine başladı; İngiltere ise bu işe ancak Temmuz 1914'te girişti. Bkz. Morrow, *The Great War in the Air*.
 119 Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1913*, s. 97-98, 111; Kural, 235.
 120 Keyüsk, 98, 111; Kural, 235. İttihatçıların ihtirashı reisi sabık Berlin ataşesinin, Osmanlı havacılığının biçimlenmesinde bir diğer kilit role geldiği görülüyor.
 121 Kural, 238, 240.
 122 Aydar, 45.
 123 A.g.e., 45; Keyüsk, 111-112.
 124 Keyüsk, 114.
 125 Dimitar Nedialkov, *Airpower of the Kingdom of Bulgaria* (Sofya: Fark Ood, 2001), s. 28, 59.
 126 Keyüsk, 115.
 127 Aydar, 47.
 128 A.g.e., 47; Keyüsk, 128-129; Kural, 258.
 129 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 139; Görgülü, 34.
 130 Aydar, 47; Keyüsk, 120-121. Keyüsk, tarihi Osmanlı Malî takvim sistemiyle 21 Temmuz 1329 olarak verir. Gelgelelim, batı tipi Gregoryen takvim sistemiyle tarihi hatalı şekilde 1 Ağustos 1913 olarak aktarır.
 131 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 139.
 132 Keyüsk, 126.
 133 Kural, 256. Yüzbaşı Kâzım, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Millî Müdafaa Vekili General Kâzım Özalp olacaktı. Bkz. Görgülü, 35; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademe Komutanların Biyogra-*

- fileri*, s. 186-187. Nedialkov, planlı hava keşfini emreden ilk belgeyi, Balkan Harpleri sırasında Bulgar ordusundan Albay Jostov'a izafe eder; gelgelelim, bu emrin tarihini belirtmez.
- 134 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 129-130; Paris, 102.
- 135 Kansu, Şensöz ve Öztuna, 130; Paris, 102-103.
- 136 Nedialkov, 38; Paris, 101.
- 137 Keyüsk, 100, 102.
- 138 Kural, 295-296.
- 139 Nedialkov, 25, 28; Paris, 101.
- 140 Genelkurmay Başkanlığı, çev. Murat Tunca, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, I. Cilt, Harbin İhzarı* (İstanbul: Askerî Matbaa, 1943), s. 198.
- 141 A.g.e., 116.
- 142 Keyüsk, 114-122; Nedialkov, 18.
- 143 Nedialkov, 27.
- 144 Genelkurmay Başkanlığı, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, I. Cilt*, s. 328; Nedialkov, 26.
- 145 Nedialkov, 28.
- 146 Morrow, 15; Aydar, 41.
- 147 Keyüsk, 176-179.
- 148 A.g.e., 122-123.
- 149 Kural, 261.
- 150 Keyüsk, 112-113; Kural, 265.
- 151 Keyüsk, 116-118, 120; Kural, 252-253.
- 152 Morrow, 53.
- 153 A.g.e.

Seçilmiş Kaynakça

ARŞİV KAYNAKLARI

Ankara: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE), Genelkurmay Başkanlığı Arşivleri
ATASE 4/7342: Karargâh, Garp Ordusu
ATASE 4/9556: Karargâh, Garp Ordusu
ATASE 5/7460: Karargâh, Ustruma Ordusu
ATASE 5/9672: Karargâh, Vardar Ordusu

RESMÎ BELGELER VE TARİHLER

Akbay, Cemal. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1nci Cilt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991.
Ari, Kemal. *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997.
Belen, Fahri. *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri, 1. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1965.
İngiliz Ordusu. İstihbarat Şubesi, Kahire. *Handbook of the Turkish Army*, 8. Geçici baskı, Şubat 1916. Yen. bas. Nashville, Tenn.: Battery Press.
İngiliz Genelkurmay Başkanlığı. *Armies of the Balkan States, 1914-1916*. Yen. bas. Nashville, Tenn.: Battery Press, 1997.
Gooch, G. P. ve Harold Temperley, der. *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914. Cilt 9: The Balkan Wars, Kısım I*. Londra: HMSO, 1933.
Yunan Genelkurmay Başkanlığı. *A Concise History of the Balkan Wars, 1912-1913*. Atina: Army History Directorate, 1998.
Yunan Ordu Tarih Dairesi, Ordu Genel Karargâhı, "Hellenic Army Operations during the Balkan Wars." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.
Hurewitz, J.C. *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record. Cilt 1, 1535-1914, Cilt 2, 1914-1956*. Princeton, NJ: Van Nostrand Company, 1956.

- İskora, Emekli Orgeneral Muharrem Mazlum. *Harp Akademileri Tarihçesi, 1846-1965, Cilt I*, 2. baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Şükrü, Mahmud Nedim. *Filistin Savaşı (1914-1918)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.
- Thomazi, Albay A. *Çanakkale Deniz Savaşı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997.
- Hava Kuvvetleri. *Türk Havacılık Tarihi 1914-1916 (İkinci Kitap)*. Eskişehir: Uçuş Okulları Basımevi, 1951.
- Genelkurmay Başkanlığı, Murat Tunca, çev. 1912-13 *Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, I. Cilt, Harbin İbzarı*. İstanbul: Askeri Matbaa X, 1943.
- Genelkurmay Başkanlığı, Murat Tunca, çev. 1912-13 *Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, II. Cilt, Kırklareli Muharebesi*. İstanbul: Askeri Matbaa, 1943.
- Genelkurmay Başkanlığı, Murat Tunca, çev. 1912-13 *Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, III. Cilt, Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi*. İstanbul: Askeri Matbaa, 1943.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbi, IXuncu Cilt, Türk Hava Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1969.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Vinci Cilt, Çanakkale Cephesi, 2. Kitap*. Ankara : Genelkurmay Basımevi, 1978.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, IIIüncü Cilt, Irak-İran Cephesi, 1914-1918, I. Kısım*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt, 3. Kitap, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Askeri Tarih Yayınları. Belgelerle Ermeni Sorunu*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, X. Cilt*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Sina-Filistin Cephesi, IV. Cilt, 2. Kısım*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Balkan Harbi (1912-1913), I. Cilt: Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi, 2. baskı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Vinci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı, İinci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekâtı, Cilt I, II*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Şark Ordusu, II. Cilt, 1. Kitap, Birinci Çatalca Muharebesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 1. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, 2. baskı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III. Cilt, 3. Kısım, 2. baskı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.

- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), VIIinci Cilt, Osmanlı Deniz Harekâtı, 1912-1913*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 2. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, 2. baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), IIIüncü Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, 2. baskı. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Balkan Harbi Kronolojisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Askerî Müze. *Askerî Müze Resim Koleksiyonu*. İstanbul: Harbiye, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 1995.
- Kültür Bakanlığı. *Cephelerden Kurtuluş Savaşına İmparatorluktan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Cenk Ofset, 1992.
- Millî Savunma Bakanlığı. *Şehitlerimiz 1-5 Cilt*. Ankara: TC Millî Savunma Bakanlığı, 1998.

OSMANLI VE ALMAN ORDU TALİM KILAVUZLARI

- Hidemat-ı Seferiye Nizamnamesi (Felddienst Ordnung)*, 1908.
- Piyade Talimnamesi (Exerzier-Reglement für die Infanterie)*, 1906.
- Takımın Muharebe Talimi ve Bölüğün Muharebe Talimi (Beifrage zur Taktischen Ausbildung unser Offizierre)*, 1904.

HATIRAT

- Ahmed Izzet Pascha. *Denkwürdigkeiten des Marschalls Izzet Pascha*. Leipzig: Verlag von K.F. Koehler, 1927.
- Ashmead-Bartlet, Ellis. *With the Turks in Thrace*. New York: George H. Doran, 1913.
- Cary, Joyce. *Memoir of the Bomotes*. Yen. bas. Londra: Phoenix Press, 2000.
- Djemeal Pasha. *Memories of a Turkish Statesman, 1913-1919*. Londra: Hutchinson, tarih yok.
- Hochaechter, E. Von. *Mit den Turken in der Front im Stabe Mahmud Muchtar Paschas*. Berlin: Ernst Siegfried Rittler und Shon, 1913.
- Liman von Sanders. *Five Years in Turkey*. Londra: Bailliere, Tindall and Cox, 1928.
- Mahmoud Moukhtar Pacha. *Mon Commandement au Cours de la Campagne des Balkans de 1912*. Paris: Berger-Levrault, 1913.
- Nekludoff, A. *Diplomatic Reminiscences, before and during the World War, 1911-1917*. New York: E.P. Dutton and Company, 1928.
- Pomiankowski, Joseph. *Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches*. 1928. Yen. bas., Graz, Avusturya: Akademische Druck und Verlagsanstalt, 1969.
- Rohde, Hans. *Die Operationen und den Dardanellen im Balkankrieg 1912/13*. Berlin: Verlag von R. Eisenschmidt, 1914.
- Trotsky, Leon. *The War Correspondence of Leon Trotsky: The Balkan Wars, 1912-13*. New York: Monad Press, 1980.
- Wagner, Teymen Hermenegild. *With the Victorious Bulgarians*. New York: Houghton Mifflin Company, 1913.

KİTAPLAR

- Albertini, Luigi. *The Origins of the War of 1914*. Çev. ve der., Isabella M. Massey. Londra: Oxford University Press, 1952.
- Allen, W.E.D. ve Paul Muratoff. *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921*. Cambridge: Cambridge University Press, 1953.
- Anderson, M. S. *The Eastern Question 1774-1923*. New York: St Martin's Press, 1966.
- Andonyan, Aram ve Zavren Biberyan (Türkçeye çevirenler). *Balkan Harbi Tarihi*. İstanbul: Sander Yayınları, 1975.
- Atasu, Remzi. *Demiryollarının Askerî Roller ve Yarına Hazırlanışları*. İstanbul: Askerî Matbaa, 1939.
- Becker, Alfred. *General der Infanterie Karl Litzmann*. Donauworth, Avusturya: Verlagsanstalt Eduard Mager, tarih yok.
- Carnegie Endowment for International Peace. *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*. Washington, D.C.: Byron S. Adams, 1914.
- Demirhan, Pertev. *Generalfeldmarschall Comlar Freiher von der Goltz: Das Lebensbild eines grossen Soldaten*. Göttingen, Almanya: Göttinger Verlagsanstalt, 1960.
- Drury, Ian. *The Russo-Turkish War, 1877*. Londra: Osprey, 1994.
- Erickson, Edward J. *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2000.
- Ford, Clyde Sinclair. *The Balkan Wars*. Fort Leavenworth, Kan.: Press of the Army Service Schools, 1915.
- Glenny, Misha. *The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers, 1804-1999*. New York: Viking Penguin, 1999.
- Goerlitz, Walter. *History of the German General Staff, 1657-1945*. New York: Praeger, 1956.
- Goltz, Friedrich Freiher von der, ve Wolfgang Foerster. *General Feldmarschall Comlar Feiher von der Goltz Denkwürdigkeiten*. Berlin: E.G. Ritter und Sohn, 1929.
- Görgülü, İsmet. *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Günda, Nevzat. *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*. Ankara: Kültür Esasları Dizisi, 1987.
- Hale, William. *Turkish Politics and Military*. New York: Routledge, 1994.
- Hall, Richard C. *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War*. Londra: Routledge, 2000.
- Heller, Joseph. *British Policy towards the Ottoman Empire*. Londra: Frank Cass and Company, 1983.
- Helmreich, Ernst Christian. *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1938.
- Hermann, David G. *The Arming of Europe and the Making of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
- Herwig, Holger H. *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918*. Londra: Arnold, 1997.
- Jackh, Ernest. *The Rising Crescent: Turkey Yesterday, Today and Tomorrow*. New York: Farrar and Rinehart, 1944.
- Kazancıgil, Tarip. *Balkan Savaşında, Edirne Savunması Günleri*. Kırklareli-Vize: Sermet Matbaası, 1986.
- Kaegan, John. *The History of Warfare*. New York: Alfred A. Knopf, 1994.

- Kent, Marian, der. *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*. Londra: George Allen and Unwin, 1984.
- Király, Bela K. ve Dimitrije Djordjevic, der. *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.
- Király, Bela K. ve Nandor F. Dreisziger, der. *East Central European Society in World War I*. New York: Columbia University Press, 1985.
- Langensiepen, Bernd ve Ahmet Güleriyüz. *The Ottoman Steam Navy, 1828-1923*. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1995.
- Larcher, M. *La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale*. Paris: Chiron et Berger-Levrault, 1926.
- Mango, Andrew. *Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*. Woodstock, NY: Overlook Press, 1999.
- McCarthy, Justin. *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*. New York: London Press, 1983.
- Miller, Geoffrey. *Straits: British Policy towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign*. Hull, İngiltere: University of Hull Press, 1997.
- Nicolle, David. *The Ottoman Army, 1914-1918*. Londra: Reed International Books, 1996.
- Penennrun, Alain de. *La Guerre des Balkans en 1912: Campagne de Thrace*. Paris: Henri Charles-Lavauzelle, 1914.
- Rankin, Reginald. *The Inner History of the Balkan War*. New York: E.P. Dutton and Co., tarih yok.
- Samuels, Martin. *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888-1918*. Londra: Frank Cass, 1995.
- Schulte, Bernd F. *Vor dem Kriegeausbruch 1914: Deutschland, die Türkei und der Balkan*. Dusseldorf, Almanya: Droste Verlag, 1980.
- Schurman, Jacob Gould. *The Balkan Wars, 1912-1913*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1914.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. *History of the Ottoman Empire. Cilt 2: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Stevenson, David. *Armaments and the Coming of War: Europe, 1904-1914*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Strachan, Hew. *The First World War, Cilt I, To Arms*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Trumpener, Ulrich. *Germany and the Ottoman Empire*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968.
- Turfan, M. Naim. *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and the Ottoman Collapse*. Londra: I.B. Tauris and Co., 2000.
- Wallach, Jehuda L. *Anatomie Einer Militärhilfe, Die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*. Dusseldorf, Almanya: Droste Verlag, 1976.
- Wallach, Jehuda L. *The Dogma of the Battle of Annihilation: The Theories of Clausewitz and Schlieffen and Their Impact on the German Conduct of Two World Wars*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1986.
- Weber, Frank G. *Eagles on the Crescent: Germany, Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance, 1914-1918*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970.
- Wilkinson, Spenser. *The Brain of an Army: A Popular Account of the German General Staff*. Westminster, İngiltere: Archibald Constable and Company, 1895.
- Woodward, David. *Armies of the World, 1854-1914*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1978.

Yalman, Ahmed Emin. *Turkey in the World War*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1939.

Yılmaz, Veli. *Birinci Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımları*. İstanbul: Cem Ofset, 1993.

MAKALELER

Arıkan, Dr. Zeki. "Balkan Savaşı ve Kamuoyu", *Bildiriler 4. Askerî Tarih Semineri* (1989), s. 168-190.

Arslantürk, Yüzb. Hakan. "Bir Osmanlı Paşasının Oğlu Mahmud Muhtar Paşa." *Askerî Tarih Bülteni* 50 (Şubat 2001), s. 53-64.

Duricic, Mitar. "Operations of the Montenegrin Army during the First Balkan War." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Dyer, Gwynne. "The Origins of the 'Nationalist' Group of Officers in Turkey, 1908-1918." *Journal of Contemporary History* 8 (1973), s. 121-164.

Dzambazovski, Klimet. "Macedonia on the Eve of the Balkan Wars." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Erickson, Edward J. "One More Push: Forcing the Dardanelles in March 1915." *The Journal of Strategic Studies* 24(3) (Eylül 2001), s. 158-176.

Erickson, Edward J. "Strength against Weakness: Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915." *The Journal of Military History* 65 (Ekim 2001), s. 981-1012.

Fischer-Galati, Stephen. "Effects of the Balkan Wars on East Central European Societies." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Grant, Jonathan. "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914." *The Journal of Military History* 66 (1) (Ocak 2002), s. 9-36.

Kürkçüoğlu, Ömer. "An Evaluation of the Ottoman Empire's Entry into the World War." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi* 38 (1983), s. 227-243.

Lechowich, Rihard A. "Balkan Wars: Prelude to Disaster, 1912-1913." *Strategy and Tactics* 164 (Kasım 1993), s. 5-23.

Opachich, Petar. "Political Ramifications of Serbo-Bulgarian Military Cooperation in the First Balkan War." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Paris, Michael. "The First Air Wars-North Africa and the Balkans, 1911-1913." *Journal of Contemporary History* 26 (1991), s. 97-109.

Rakocevic, Novica, "The Organization and Character of the Montenegrin Army in the First Balkan War." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Ratkovich, Borislav. "Mobilization of the Serbian Army for the First Balkan War, October 1912." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Skoko, Savo. "An Analysis of the Strategy of Vojvoda Putnik during the Balkan Wars." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

Stoilov, Petar. "The Bulgarian Army in the Balkan Wars." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.

- Swanson, Glen W. "A Note on the Ottoman-Social-Economic Structure and Its Response to the Balkan War of 1912." *Middle Eastern Studies* 14 (Ocak 1978), s. 116-126.
- Trumpener, Ulrich. "German Military Involvement in the First Balkan War." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.
- Uçarol, Rifat. "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlânı Sorunu." *Bildiriler 4. Askeri Tarih Semineri* (1989), s. 257-277.
- Wolf, John B. "The Diplomatic History of the Bagdad Railroad." *The University of Missouri Studies: A Quarterly of Research* 11 (2) (1936), s. 1-107.
- Yasamee, F.A.K. "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem." *Diplomacy and Statecraft* 4 (1) (Mart 1993), s. 20-36.
- Yasamee, F.A.K. "Comlar Freiheervon der Goltz and the Rebirth of the Ottoman Empire." *Diplomacy and Statecraft* 9 (2) (Temmuz 1998), s. 91-128.
- Yasamee, F.A.K. "Some Military Problems Faced by the Ottoman Empire at the Beginning of the 20th Century." *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar*, Osmanlı Özel Sayısı (2000), s. 71-79.
- Yener, Yzb Burhan. "Balkan Harbi ve Alınacak Dersler." *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni* 1 (Eylül 2001), s. 53-64.
- Yılmaz, Şuhnaz. "An Ottoman Warrior Abroad: Enver Paşa as an Expatriate." *Middle Eastern Studies* 35 (1999), s. 40-69.
- Yonov, Momchil. "Bulgarian Military Operations in the Balkan Wars." İçinde: Bela K. Kiraly ve Dimitrije Djordjevic, der., *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York: Columbia University Press, 1987.
- Zürcher, Erik-Jan. "The Ottoman Conscription System in Theory and Practice, 1844-1918." *International Review of Social History* 43 (3) (1988), s. 437-449.

YAYIMLANMAMIŞ DOKTORA TEZİ

- Nezir, Handan. *Aspects of the Social and Political Thought of the Ottoman Military, 1908-1914*. University of Manchester, İngiltere. Ortadoğu Araştırmaları Bölümü, 2001.

DİZİN

- Abdülaziz 5
Abdülhamid (II.) 5, 16, 20, 60-61
Abdullah (mülazım) 449, 451-52
Abdullah Paşa 41, 105-106, 111-13, 120, 126, 130-32, 134-36, 139, 144-45, 149, 152-53, 159
Adriya Denizi 237, 261-62, 265, 305, 378, 381, 386, 396, 403
Aerenthal 59
Ahmed Muhtar Paşa 13, 312-13, 449
Ahmed Abuk Paşa 135-36, 145, 167, 175, 183, 185, 319, 345, 362-64, 366, 408, 466
Ahmed Eyüp Paşa 11
Ahmet İzzet Paşa 32-35, 37, 46, 74, 77, 102, 180, 315, 319-20, 322, 337, 340, 344-45, 349, 352, 358-61, 363, 366, 368, 408, 410-13, 423-24, 428-30
Yemen'e gidişi 77
Yemen'den dönüşü 180
Akdeniz 95
Akdeniz 330, 333
Akif Paşa 253
Alasonya 273-74, 276, 294, 470
Aleksandr 221
Aleksinatç Muharebesi 6
Ali (kaymakam) 243
Ali Fethi Bey 325, 440
Ali İhsan Bey 342
Ali Nadir Paşa 265
Ali Rıza (miralay) 77
Ali Rıza Paşa 32, 167, 216, 234-35, 238
Ali Şefik Bey 350
Alınça Muharebesi 239, 241
Almanya 4, 21, 33, 38, 45, 54-55, 86, 113, 182, 217, 311, 435, 441, 453, 456-57
Alman ordusu elkitapları 78
Alman Askerî İslah Heyeti 18
Arabistan 10, 25, 28, 44, 49, 72, 434
Ardahan 8, 13, 15
Arnavut Bağımsızlık Kongresi 253
Arnavutluk 6-7, 25, 44, 58, 64, 83, 87, 94, 97, 108, 162, 214, 251-53, 256, 261, 264, 269, 271, 290, 294, 300, 302, 310-11, 322, 384-85, 393-97, 402, 422, 427, 477-78
bağımsızlığı 253
harekât 395-98
Asaf Bey 295
Asım Bey 390-91
Atina 22-23, 204
Av(a)lonya 253, 256, 269, 372, 275, 403, 477
Avni Bey 385
Avusturya-Macaristan 3-4, 6-7, 15, 49-51, 54-55, 57-59, 63-64, 82, 92, 95, 253, 260, 311, 435
Avusturya-Prusya Savaşı 9
Ayastefanos 360, 363, 442-43, 445-46, 449-52, 454-58, 461
Ayastefanos Antlaşması 14, 53, 64
Aydonat 379, 381
Aydonat Muharebesi 381
Ayzazbaba 183, 354
Bâb-ı Âli 315, 407
Bâb-ı Seraskeri 19-20, 31
Babaeski 131, 458
Bâb-ı Âli Baskını 313-16, 453
Balkan İttifakı (Koalisyonu) 63-66, 84, 90, 92, 98, 105, 114, 189, 211, 217, 254, 311, 406, 421, 435
Barbaluş Muharebesi 389
Barbaros Hayreddin 172, 175, 335, 342-43, 366-67
Bardanyolt Muharebesi 389-91, 395
Behiç Bey 234
Behişte Muharebesi 254-55
Bekir Bey 378
Bekir Efendi 386
Beltonya Muharebesi 389

- Berat 265, 385, 396-97
Berk-i Satvet 335, 342-43, 366
 Berlin Antlaşması 53, 181
 Berlin Kongesi 14-15, 53-55, 57-58
 Beşpinar Muharebesi 296-98
 Birinci Şark Ordusu 136, 138, 140, 143-45, 153, 155-59, 162, 164
 kuruluşu 135
 lağvı 164
 Bismarck, Otto von 6-7, 15, 54
 Bolayır Muharebesi 323-28
 zayıat 328
 Bolayır Kolordusu 359-60
 Bosna-Hersek 4-7, 15, 51, 55, 59, 63
 Bosna 4, 6, 63, 95
 Budapeşte Antlaşması 7
 Bükreş Antlaşması 407
 Bulgar ordusu 65, 85, 88-90, 102, 110, 113, 115, 118, 131-33, 138, 152, 179, 185, 201, 311-22, 362, 368, 452, 458
 Birinci Ordu 129, 138-39, 147, 160, 163, 168-70, 176, 178-79, 186-87, 190, 199, 323, 345, 347-48, 361-62
 Dördüncü Ordu 199, 322, 324, 328, 339, 344
 Genelkurmayı 89, 93, 177, 186, 324, 460
 Hasköy Müfrezesi 193-94
 İkinci Ordu 93, 186-90, 351, 353, 361, 406
 Rodop Müfrezesi 93-94, 193, 195
 Üçüncü Ordu 118, 127, 129, 138-39, 147-49, 159-60, 163, 168-71, 176, 178-79, 183, 186-87, 190, 323, 345, 347-48, 361, 406
 Bulgar Tümenleri
 1. Tümen 127, 129, 138, 143, 147-49, 152, 157, 168, 170, 361-62, 367
 2. Tümen 126, 193, 220, 324, 339, 350, 353, 366-67
 3. Tümen 124, 126-27, 130, 138, 147, 156, 158, 169-70, 175-76, 186, 188, 256, 327, 350, 353
 4. Tümen 118, 126-27, 138, 142, 147, 151, 155-56, 158, 169-70, 353, 366, 368
 5. Tümen 118, 127-28, 138, 140, 147, 151-52, 156, 158, 16-70, 362
 6. Tümen 127-28, 138, 143-44, 147, 150, 157-58, 168
 7. Tümen 127, 179, 221, 256, 258, 287, 324-25, 327-28, 339
 8. Tümen 125, 127, 186-88, 353
 9. Tümen 127, 147, 169-70, 186, 362
 10. Tümen 127, 138, 143, 145, 147, 149, 155, 157, 169-70, 188
 11. Tümen 187, 354
 Bulgaristan 4-8, 10-11, 14-15, 51, 53, 55, 57-59, 64-66, 81-82, 84, 89-90, 93, 104, 169, 181, 191-92, 211-12, 220, 254, 256, 298, 310, 356, 401-402, 406-407, 410, 412-13, 415, 435, 459-60
 Büyük Çekmece köprübaşı 363, 366
 Cavid Bey 61
 Cavit Paşa (VI. Kolordu) 233, 255, 396-97, 427, 431
 Cavit Paşa (21. Tümen) 260-61, 263, 273-74
 Celal Bey (kaymakam) 124, 180, 190
 Celal Efendi (mülazım) 304
 Celal Paşa (mirliva) 466
 Celaleddin 447
 Cemal Bey (binbaşı) 336-37
 Cemal Bey (miralay) 255, 304, 316, 386, 453
 Cemal Paşa (miralay) 61, 314, 315-16, 407
 Çernayef 5
 Cevat Bey 106, 201
 Cevat Paşa 273, 291, 428, 431
 Clausewitz, Carl von 78
 Çakmak, Fevzi 77, 235, 250
 Çanakkale 167, 200, 202, 204, 324, 343, 258-59, 459
 istihkamları 166, 200
 Boğaz Müstahkem Mevkii Kumandanlığı 464
 Müsthakem Mevkii 200, 203, 465
 Çatalca 13, 21, 101, 157, 161-63, 165, 167-69, 171-72, 178-79, 189-90, 202, 309, 316, 321, 323, 343, 345, 347, 350, 361-62, 365, 367-68, 401-402, 408, 425, 454-55, 460, 477
 Birinci Çatalca Muharebesi 172-77, 345, 362,
 geri çekiliş 176

- İkinci Çatalca Muharebesi 320, 361-68, 427
 zayıf 367-68
 Çatalca Müstahkem Mevkii (Hattı) 25, 160, 162-70, 173, 180, 188, 254, 358-59, 362, 364, 368, 419, 427
 Çatalca Ordusu 164-68, 171-72, 180, 315-16, 319-24, 345-47, 361-65, 408, 411, 413, 420, 429
 teşkili 164
 Sol Kanat Grubu 168, 173, 364, 366-68, 408-409, 411-12, 427, 459
 Sağ Kanat Grubu 168, 173, 179, 364, 408-409, 411
 Çongra 140, 151, 156, 159
 Çorlu 110, 116, 153, 155-56, 163, 410, 455, 457, 466
 Çürüksulu Mahmut Paşa 32, 167
 Danilo 303
 Darkinkof 197
 Dedeâğaç 16, 41, 101, 180, 196-97, 413, 467, 477
 Demirhan, Pertev 37, 41, 77, 106, 111, 335, 337, 358-59, 424
 Demirhan 114, 122
 Demirhisar 468
Demirhisar 366
 Dimitriyef, Radko 139, 147, 153, 157-58, 170-71, 176-77
 Dömeke Muharebesi 22
 Draç 265, 403-404
 Drisko Muharebesi 299
 Dristinik Muharebesi 378-79
 Durukan, Eyüp 355
 Edirne 13-14, 24, 41, 43-44, 52-53, 55, 73, 80, 83, 85, 93, 101-103, 107-108, 112-13, 121, 123, 126, 134, 147, 162, 181-90, 197, 237, 254, 271, 310, 312, 314-16, 320, 322-57, 359, 361, 402, 406-408, 410-13, 415, 427-28, 452-53, 455, 457-59, 465-67, 477
 kuşatması 348-57
 Ateşkes Antlaşması 189-90
 işgali 356
 Edirne Müstahkem Mevkii (Kalesi) 101-104, 106, 109, 120, 184-85, 413, 467
 seferberliği 120
 planlar ve tasarım 413
 Ege Adaları 81, 97, 204-205, 310-12, 314-15, 402, 414-15
 Ege Denizi 14-15, 92-93, 101-102, 108, 172, 201-202, 204, 279, 327, 402, 407, 414, 421
 Enez 402
 Enez-Midye Hattı 402, 406-409, 411
 Enver Paşa 32, 34, 96, 314-16, 321, 332, 334, 339-44, 358-60, 366, 407-408, 411-12, 414, 428, 430-33, 440, 453, 455-56
 Bâb-ı Âli Baskını 313-16, 453
 Şarköy'de 343
 Ergene Irmağı 42, 108, 130, 134, 140, 143, 145, 149-50, 155, 157
 Ergiri Artçı Muharebesi 396
 Erikler 116, 118-19, 128
 Erkân-ı Harbiye-i Umumi (EHU) 34, 37-39, 41, 43, 45-46, 69, 73-75, 77, 79-80, 82-88, 101-102, 104-106, 108, 110-11, 131, 135, 158-59, 162, 166-67, 180-81, 184-85, 200, 209, 211, 216, 234, 253-54, 269, 271-72, 301, 319-22, 428-29, 332-34, 337, 339-40, 345, 357-59, 365, 387, 402, 404, 408, 410-11, 413, 421, 423-24, 427, 430, 432, 441, 450-51
Ertuğrul 360
 Esat Paşa 272-73, 289-97, 299, 301, 371, 373-77, 379-81, 383, 385, 387, 427, 431
 Esat Toptani Paşa 302, 304, 390, 392, 394-95
 Eskipolos 116-19, 122, 127, 133
 Fahri Paşa 200-201, 323-24, 334, 337-40, 344, 358-59, 361, 409, 413, görevden alınması 358
 Faik Bey 245, 298, 378, 380
 Faik Bey Müfrezesi 247
 Ferdinand 170, 356
Feth-i Bülend 285
 Fethi (binbaşı) 96, 339, 358-59
 Fethi Bey (miralay) 263, 373, 395-96, Fethi Paşa (mirliva) 223, 225, 248, 427
 ölümü 248
 Fevzi Bey (kaymakam) *bkz.* Çakmak, Fevzi
 Fiçef, İvan 93-94, 147, 170, 176
 Firzovik Muharebesi 261

- Fransa 45, 51, 57, 95, 311, 383, 441, 444-48, 450-52, 455-56, 459
- Fuat (binbaşı) 183
- Fuat Ziya Bey 119, 458
- Galip Paşa 248, 378, 395-96, 431
- Garibaldi, Ricciotti 298-99
- Garp Ordusu 41-42, 80, 83-85, 105-106, 111, 162, 187, 195, 209-12, 214, 216-19, 222-24, 226-28, 232-38, 240, 245, 247-49, 251-54, 259, 262-65, 269, 271, 274, 276, 298-99, 322, 385, 387, 395-96, 402-404, 415, 422
- seferberliği 212-16
- harekât planlaması 216-19
- tahlisiyesi 402-405
- Gelibolu Yarımadası 73, 108, 131, 166-67, 172, 179, 199-204, 320-22, 323-26, 328, 334, 338, 340, 343, 358-61, 363-64, 402, 420-21, 424, 426, 428, 443, 453, 465, 477
- Geylan Muharebesi 260
- Giorgis, de 57
- Gladstone, William 5, 49
- Goltz, Colmar von der 16-21, 23, 25, 36-39, 72, 79, 82, 183, 289
- etkisi 16-21
- mürettep tümeni 38
- Görice 247, 249, 251-56
- Görice Muharebesi 254
- Grey, Edward 311, 402
- Gribova Muharebesi 292
- Hadımköy 161, 163, 358, 366
- Hadi Paşa 77, 106, 158, 428
- Halâskâr Zabitan 312-13, 316
- Halepli Zeki Paşa 41, 216-17, 219-25, 227-28, 231, 233-34, 238, 244, 247-48
- Halil Bey 346, 403, 431
- Halil Hakkı Bey 431
- Halit Bey 303
- Hamdi Efendi (mülazım) 335
- Hamdi Paşa 135, 144-45, 167
- Hamidiye* 77, 172
- Hamidiye Hafif Süvarisi 21-22, 24, 28, 73
- kuruluşu 21
- yeniden teşkilatlanması 41, 44
- lağvı 73
- Hareket Ordusu 35, 61
- Hasan İzzet Paşa 118, 128, 408, 463
- Hasan Rıza Bey 301, 387
- Hasan Tahsin Paşa 272-78, 280-86, 288
- Hayri Bey 192
- Hötzendorff, Franz Conrad von 59
- Hurşit Paşa 32, 106, 312, 316, 321, 335, 337, 339-40, 358-60, 363-64, 366, 368, 408
- Hüsametdin Bey 122-23
- Hüseyin Hüsnü Paşa 61
- Hüsvrev Bey 128
- Hüsnü Bey 240, 243, 374
- İbrahim Paşa 123
- İbrahim Edhem Paşa 22-23, 32
- İgnatiyef, Nikolay 7
- İkinci Şark Ordusu 135-36, 138, 140, 144-45, 153, 155-56, 158-59, 162, 164, kuruluşu 135
- lağvı 164
- İşkodra 52, 54, 58, 63, 73, 81, 86, 94, 162, 209, 263-64, 271, 300, 302-305, 374, 385-89, 391, 393-95, 403, 415, 420, 463-66, 471, 478
- ilk taarruz 388-89
- teslimi 394-95
- İsmail Hakkı Bey 180
- İsmail Kâmil Paşa 77
- İsmail Kemal Bey 253-54
- İsmail Paşa 105, 355
- İstanbul 4-6, 8-10, 13, 17-18, 21-22, 24, 37-38, 43, 55, 61-63, 78, 83, 85, 87, 93, 101, 104-105, 134, 161-62, 165-67, 169-70, 172, 175, 180, 183-85, 187, 199, 204, 238, 247, 289, 310, 314, 316, 321, 324-25, 330, 346, 349, 358-60, 363, 387, 403-404, 422, 430, 433, 439-40, 444-49, 454, 456-57, 463-65, 477
- İstanbul Antlaşması 414
- İstanbul-Selanik demiryolu 102, 191, 195, 199, 201, 256, 258
- İsvolski 59
- İtalya 57, 82, 87, 92, 95-98, 253, 311, 313, 442, 444, 459
- İttihat ve Terakki (İTC) 60-63, 313-15, 319
- 407-408, 411, 414, 430
- İvanof, Nikola 186, 351, 353, 356, 361
- İzzet Fuat Paşa 167, 363
- Kaçanık Muharebesi 261

- Kadri Bey 466
 Kadri Paşa 228
 Kaehler, von 16-17
 Kakarik Muharebesi 305
 Kâmil Paşa 77, 313, 315
 Kara Sait Paşa 221
 Karadağ 6, 8-9, 15, 50-51, 56, 58, 65-66, 82-84, 90-91, 93-95, 211-12, 216, 253-54, 259-61, 269-71, 298-305, 310, 385, 389-95, 401, 405, 415
 Karadağ ordusu 90-91, 94, 300, 303, 305, 385
 harp planları 93-94
 Doğu Tümeni 260
 1. Piyade Tümeni (Primorje Tümeni) 303-305, 393-94
 2. Piyade Tümeni 303
 3. Piyade Tümeni 263, 303-304
 4. Piyade Tümeni 261
 Karadağ Sınır Umum Kuvvetleri 262, 264-65
 Karadeniz 11, 14-16, 50, 93, 110, 172, 402
Karadeniz 330, 333
 Kars Muharebesi 8
 Kavak 201, 322, 324-25, 328, 344
 Kâzım (binbaşı) 180
 Keşan 197, 199, 201
 Kılâsora Muharebesi 396
 Kırcaali Muharebesi 193
 Kırçova Muharebesi 240-41
 Kırım Savaşı 3, 9, 51
 Kırkeçit Muharebesi 275
 Kırkkilise Muharebesi 114-34, 185, 187, 232
 Kışla Arası Muharebesi 194
 Koçana Muharebesi 220
 Konduvraki Muharebesi 299
 Konstantin 22
 Konya 72, 104, 405
 Köprülü 212, 220, 231, 233-35, 238, 452, 469
 Kosovo 54, 63-64, 86, 209, 259, 261-62, 477
 Kovaçef, Stiliyan 324
 Kranya Muharebesi 304
 Kristiç Muharebesi 239
 Kumanova Muharebesi 219-33
 zayıat 232
 Kumçiadis Muharebesi 292
 Lazarat Muharebesi 275
 Liman von Sanders, Otto 430
 Litzmann, Karl 78
 Londra 309, 312, 314, 402, 456
 Londra Antlaşması 402, 406-407, 414, 456
 Londra Protokolü 8
 Londra Sefirler Konferansı 309-12, 401, 408
 Loşne Muharebesi 397
 Lossow, Otto von 168
 Lüleburgaz 41, 102, 110, 116, 130-31, 134, 137, 141, 143-50, 152-55, 163-64, 168-71, 177, 187-88, 365, 411, 413, 419, 422, 466
 Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi 138-61
 zayıat 159
 M. Yaver Paşa *bkz.* Yaver Paşa
 Mahmut Hayret Paşa 262-65, 301, 385, 387
 Mahmud Muhtar Paşa 35, 115-20, 127-29, 133, 136, 140, 144-45, 151-53, 156, 158-59, 161, 163, 167, 173, 175, 427-28, 431
 Mahmud Şevket Paşa 32, 61-62, 106, 312, 315, 319, 340, 345, 349, 352, 359-60, 407, 440, 444, 446, 453
 cinayeti 407
Mahmud Şevket Paşa 330, 333, 336
 Makedonya 9-10, 13-14, 25, 28, 38, 44, 49, 51-58, 63-66, 83-85, 93-94, 102, 108, 113-14, 187, 217, 220, 222, 224, 232, 234, 237-38, 241-42, 250, 256, 269, 271, 279, 309-10, 324, 339, 357, 406-407, 414, 420, 422-23, 428, 477-78
 ayaklanmalar 54
 Makedonya Sorunu 53-58, 357
 Manastır (Bitola) Muharebesi 243-51
 Manulasa Muharebesi 373
 Marholef 355-56
 Marmara Denizi 161, 163, 172, 199, 201, 204, 322, 326-27, 332-33, 335, 344, 361, 368, 403-404, 408, 454
 Maydos Kolordusu 359-60
Mecidiye 172, 335, 342-43
 Meçova 298

Birinci Meçova Muharebesi 298
 İkinci Meçova Muharebesi 298
 Mehmet Ali Paşa 359
 Mehmet Ali (binbaşı) 442, 447
 Mehmet Said Halim Paşa 408, 410
 Mehmet Şükrü Paşa 106, 120-21, 124, 181, 185, 188-89, 348-52, 355-56, 428
 Mehmet Tefik Efendi 389
 Kaçı, Mehmet Vehip 289, 299-301, 431
 Mehmet Zeki Paşa 77
 Mekreb-i Harbiye (Harbiye Mektebi) 19, 31, 45, 76-79, 110, 121, 168, 211, 226, 231, 424, 430, 433, 464
 Mesut Bey 401
 Milan 5
 Muhittin Paşa 285
 Mümtaz Bey 336, 341
 Mürettep Kuvvetler Kumandanlığı (Gelibo-lu Ordusu) 323, 408-10, 413
 Mürzsteg Programı 57-58
 Müsellimköy Muharebesi 304
 Mustafa Bey (miralay) 240
 Mustafa Efendi (mülazım) 386
 Mustafa Hilmi 119
 Mustafa Kemal 61, 78, 96, 339, 359, 361, 408, 413, 428, 431, 440
 Mustafa Reşid Paşa 310-11
 Nasuhi Bey 198-99
 Nazım Paşa 32-33, 106, 111, 135, 144-45, 152, 159, 162, 164-65, 167-68, 175, 177, 184, 202, 224, 238, 312-13, 315, 319, 349, 423-24, 449
 cinayeti 315
 Niğbolu 11
 Nikola 303
 Nilüfer 330, 335
 Nişancı Alayları
 1. Nişancı Alayı 149, 346-47, 361, 365, 464
 4. Nişancı Alayı 103-104, 109, 120-21, 367, 467
 5. Nişancı Alayı 236, 242, 250, 404, 468
 6. Nişancı Alayı 230, 242, 250, 255, 469
 7. Nişancı Alayı 250, 404, 470
 8. Nişancı Alayı 327, 471
 9. Nişancı Alayı 201, 327

Nişancı Taburları

4. Nişancı Taburu 465
 6. Nişancı Taburu 205, 321, 465
 8. Nişancı Taburu 128, 466
 10. Nişancı Taburu 125, 350, 467
 23. Nişancı Taburu 404, 470
 24. Nişancı Taburu 304, 386, 393, 405, 471
 31. Nişancı Taburu 337, 342, 472
 32. Nişancı Taburu 336, 342, 473
 42. Nişancı Taburu 96, 476
 Nizamiye Ordusu Muharebe Nizamı, 1911
 Nuri Bey (binbaşı) 201
 Nuri Bey (miralay) 333, 338, 340, 358, 360
 Olimpos Dağı 273
 Oniki Adalar 97, 444, 447
 Osman Necati Bey 252
 Osman Nuri Paşa 11
 Osmanlı-Rus Savaşı (1877) 181, 244
 seferberlik 183
 Osmanlı Altıncı Ordusu 10, 25, 27-28, 44
 Osmanlı Bahriyesi 166
 etkisi 167
 Bahriye Erkân-ı Harbiyesi 172, 335
 Osmanlı Beşinci Ordusu 10, 25, 27-28, 30
 Osmanlı Birinci Ordusu 9-10, 24-25, 27-28, 41, 43-44, 79-81, 83, 87, 101, 106, 114, 127, 129, 136, 139, 144-45, 150, 156, 171, 199, 212, 432-34
 seferberliği 79
 Osmanlı Dördüncü Ordusu 9-10, 13, 21, 25, 27-28, 42-44, 71, 80
 Osmanlı gönüllü müfrezeleri 179
 Arnavut gönüllüler 211, 260
 Dağıstan Gönüllü Müfrezesi 179
 Laz gönüllüler 346
 Osmanlı Harbiye Nezareti 19, 31-33, 37, 74, 77, 88, 245, 252, 319, 329, 331, 407-408, 423, 441
 Osmanlı Havacılığı 439-62
 Trablusgarp Harbi'nde 442-45
 uçuş okulları ve muharebe birliklerinin teşkili 445-50
 Balkan Harpleri'nde 450-62
 Osmanlı I. Kolordusu 71, 73, 80-81, 101, 103, 108-109, 112, 114, 126, 129-31, 135-36, 142-43, 145, 149-50, 152-53, 155-56, 158, 164-65, 167-68, 175,

- 179, 200, 320, 334, 346-47, 361-64, 366-67, 409, 429, 431-33
- Osmanlı II. Kolordusu 71, 73, 80-81, 101, 103, 106, 108-109, 112, 114, 126, 130, 135, 145, 150, 152, 155, 158-59, 164-65, 167-68, 209, 320, 360-64, 408-409, 429, 434, 458
- Osmanlı III. Kolordusu 71, 81, 101, 103, 108-109, 112-16, 118-20, 126-32, 135-36, 140, 144-45, 147, 151, 156, 158, 161, 164-65, 167-68, 172, 175, 179, 320, 345-47, 362, 364, 409, 422, 429, 434
- Osmanlı İkinci Ordusu 9-11, 24-25, 27-28, 41, 43-44, 71-72, 77, 79-81, 83, 86, 104, 144, 209, 211-12, 269-70, 274, 406, 427-28, 434, 441
- seferberliği 79
- yeniden kuruluşu 405
- Osmanlı IV. Kolordusu 71, 73, 101-103, 108-109, 111-12, 114, 124, 126, 129-30, 136, 143, 145, 147-50, 152, 155, 158, 165, 167, 183-85, 192, 422, 429, 434
- Lağvı 165
- Osmanlı Jandarması 28, 57, 73-75, 196, 198, 201, 205, 240, 243, 250, 273, 286, 296, 298, 395, 405, 476
- Osmanlı Mürettep Kuvveti
- I. Mürettep Redif Kolordusu 165, 167-68, 175
- II. Mürettep Redif Kolordusu 165, 167-68, 358
- III. Mürettep Redif Kolordusu 165, 167-68, 180
- XV. Mürettep Kolordu 101, 103, 108, 120, 195, 200, 422
- XVI. Mürettep Kolordu 101, 104, 108, 130, 132, 136, 140, 156, 158, 165
- XVII. Mürettep Kolordu, 101, 104, 109, 135, 145, 151, 156, 165
- XVIII. Mürettep Kolordu 101, 106, 135-36, 145, 151, 156, 159, 165
- XXIII. Mürettep Kolordu 101, 106
- XXIV. Mürettep Kolordu 101, 106
- Osmanlı Ordu Müfrezeleri
- İpek 209, 213, 218, 260-62, 300
- Karaburun 209, 213, 218
- Kavak 201, 324, 328
- Kırcaali 101-103, 190-99
- Mitroviçe 209
- Nevrekop 195, 209, 213, 216, 218, 234, 256-58, 284
- Priştine 259-60, 262
- Taşlıca Müfrezesi 209, 213, 218, 259-61
- Osmanlı Ordusu
- 1886 reformları 18
- 1910 yeniden teşkilatlanması 36-46
- yaş haddi kanunu 35
- Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu 35
- yeniden teşkilatlanma talimatları 40
- üçgen piyade tümeni 39, 69, 91, 132, 228, 420, 425, 433
- Kolordu karargâhları 23, 36, 41-45, 75, 116, 118, 123, 132
- 1911 yeniden teşkilatlanması 36
- seferberlik ve sefer planlaması 82-88
- stratejik planlama 101-106
- Osmanlı Piyade Alayları (Nizamiye)
3. Piyade Alayı 346
5. Piyade Alayı 346
6. Piyade Alayı 346-47
18. Piyade Alayı 255
22. Piyade Alayı 327
25. Piyade Alayı 175
26. Piyade Alayı 175
28. Piyade Alayı 193
29. Piyade Alayı 175
30. Piyade Alayı 124
31. Piyade Alayı 380
32. Piyade Alayı 121
33. Piyade Alayı 121
36. Piyade Alayı 103-104, 109, 190, 192
38. Piyade Alayı 380
40. Piyade Alayı 193, 280
41. Piyade Alayı 280
42. Piyade Alayı 256, 280, 282-83
49. Piyade Alayı 404
50. Piyade Alayı 339
51. Piyade Alayı 404
53. Piyade Alayı 225, 263, 305, 389
54. Piyade Alayı 388-89, 405
57. Piyade Alayı 380, 404
61. Piyade Alayı 262, 265, 373-74
62. Piyade Alayı 262, 374
63. Piyade Alayı 374

64. Piyade Alayı 281
 65. Piyade Alayı 274-75, 261, 281, 289
 66. Piyade Alayı 273-77, 281, 289
 67. Piyade Alayı 290-91, 373
 68. Piyade Alayı 290-91, 296, 373, 404
 69. Piyade Alayı 290-91, 295, 373
 70. Piyade Alayı 386, 389, 405
 71. Piyade Alayı 389, 405
 72. Piyade Alayı 303
 73. Piyade Alayı 327
 79. Piyade Alayı 327
 91. Piyade Alayı 342, 367
 92. Piyade Alayı 342
 93. Piyade Alayı 337, 342, 367
 94. Piyade Alayı 342
 95. Piyade Alayı 333, 336-38
 96. Piyade Alayı 340
 124. Piyade Alayı 96, 476
 125. Piyade Alayı 96, 476
 126. Piyade Alayı 96, 476
 127. Piyade Alayı 96, 476
- Osmanlı Piyade Tümenleri (Nizamiye)
1. Piyade 10, 25, 42, 81, 87, 108, 127, 173, 216, 300, 416
 1. Mürettep Tümen 121, 301, 360, 376
 2. Piyade 10, 25, 42, 81, 87, 108-109, 126, 129, 145, 150, 173, 346, 361-63, 366
 3. Piyade 25, 42, 47, 107, 109, 124, 126-27, 129, 138, 142, 150, 157-58, 168, 342, 347, 363
 4. Piyade 25, 81, 108-109, 118, 129, 142-43, 145, 173, 362, 364-66, 368, 378, 381
 5. Piyade 25, 109, 127-29, 136, 142, 157-58, 173, 176, 215, 221-22, 239, 346, 362
 6. Piyade 25, 81, 103, 108, 127-28, 205, 416
 7. Piyade 25, 81, 108-109, 116-20, 128, 173, 176,
 8. Piyade 25, 41, 81, 87, 107-109, 116-17, 119, 127, 173, 176,
 9. Piyade 25, 28, 30, 81, 87, 103, 108-109, 111, 114, 116, 118-24, 127-28, 130, 169, 173, 175, 185, 187, 35, 4093
 10. Piyade 25, 30, 103-104, 107, 109-11, 120, 122, 124-25, 127, 130, 184, 188, 353, 416
 11. Piyade 25, 108-109, 124, 354, 416
 12. Piyade 25, 102, 129, 143, 155, 190, 108-109
 13. Piyade 25, 215, 221, 225, 247-48, 250, 375-78, 416
 14. Piyade 25, 214, 256-58, 280, 282-84, 287, 416
 15. Piyade 25, 215, 221, 236, 239, 247-48, 250, 257, 416, 434
 16. Piyade 25, 215, 220, 238, 240-41, 243, 247, 250, 404
 17. Piyade 25, 221, 225, 231, 240-41, 256, 416
 18. Piyade 25, 213, 218, 222, 228, 234, 240-41, 243-45, 252, 255, 374, 416
 19. Piyade 25, 41, 127, 213, 218, 220, 240, 242, 244-45, 250, 252, 298-300, 374-78
 20. Piyade 25, 42, 416
 21. Piyade 25, 260-65, 299-301, 372-74, 404
 22. Piyade 25, 213-14, 273, 275, 280, 287, 416
 23. Piyade 25, 273, 288-94, 296-97, 373, 377, 384, 416
 24. Piyade 25, 213, 218, 300-301, 416
 27. Piyade 25, 200, 202, 213, 324-27, 360, 410, 413
 29. Piyade 25, 165, 168, 409
 30. Piyade 25, 165, 168, 321, 325, 358, 360
 31. Piyade 25, 321, 329, 331-34, 359-61, 363, 366
 32. Piyade 25, 32, 331-34, 336, 359-61
 42. Piyade 25, 80, 96
- Osmanlı Süvari Alayları
1. Süvari Alayı 106, 255
 2. Süvari Alayı 106, 409, 412
 3. Süvari Alayı 106, 195
 4. Süvari Alayı 106
 5. Süvari Alayı 333, 360
 6. Süvari Alayı 106, 251
 7. Süvari Alayı 106, 197, 251
 8. Süvari Alayı 106, 138, 346
 9. Süvari Alayı 106, 184
 11. Süvari Alayı, 184
 12. Süvari Alayı 103-104, 109, 120, 122

14. Süvari Alayı 273
 25. Süvari Alayı 256
 38. Süvari Alayı 96
- Osmanlı Süvari Livaları
 1. Süvari Livası 106
 2. Süvari Livası 106
 4. Süvari Livası 184, 467
 5. Süvari Livası 109, 136, 184
 Aşiret Süvari Livası 73, 409, 411
 Hafif Süvari Livası 42, 104, 140, 153, 165, 168, 242-43, 245, 320, 362, 367, 409, 411, 434
- Osmanlı Süvari Tümenleri
 4. Aşiret Süvari 321, 474
 Müstakil Süvari 104, 106, 109, 136, 213, 215-16, 218, 221-23, 225-26, 231, 233
- Osmanlı Topçu Alayları
 1. ve 2. Schneider Taburları 321, 333, 335, 339
 11. Ağır Topçu Alayı 289
 13. Topçu Alayı 217, 280-81
 14. Topçu Alayı 280-81, 468
 30. Topçu Alayı 331, 333, 472
- Osmanlı topçusu 69, 142, 169, 174, 230, 291, 350, 362, 374, 383, 392, 431
 yapısı 69
- Osmanlı Üçüncü Ordusu 9-10, 25, 27-28, 41-44, 61, 71, 73, 80-81, 101, 165, 212, 321, 329, 429, 434
- Osmanlı V. Kolordusu 71, 209, 213-15, 218-23, 225-26, 230-31, 233, 236-45, 247-48, 250, 252, 396-97, 403, 429, 434
- Osmanlı VI. Kolordusu 37, 71, 209, 213, 215, 219-23, 225-26, 230-31, 233, 236-38, 240-50, 252, 254-56, 396-97, 404, 416, 429, 433-34
- Osmanlı VII. Kolordusu 71-72, 80, 209, 213, 215, 218, 220-22, 224-26, 231, 233-34, 236, 238, 240-45, 247-52, 259, 404, 416, 429, 434
- Osmanlı X. Kolordusu 71, 314, 316, 321, 333, 335, 359-61, 363-64, 366-67, 409, 429, 433-34, 455
- Osmanlı Yedinci Ordusu 10, 25, 28
- Ömer Yaver Paşa 167
 Özalp, Kâzım 459
- Palas 252, 254-55
 Palas Muharebesi 194
 Pasiç, Nikola 63
 Paşmaklı Muharebesi 194
 Pertev Bey (Paşa) *bkz.* Demirhan, Pertev
 Petra 116-20, 126, 128, 130
Peyk-i Şevket 367
 Pınarhisar 102, 130, 134, 137-38, 140-41, 144-46, 151, 154, 156, 163, 477
 Pınarhisar Muharebesi *bkz.* Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi
 Pirlepe Muharebesi 237-40
 Piştâ Muharebesi 300
 Plevne Muharebesi 12
 Podiyevo Muharebesi 260
 Preveze 294-95, 378, 470, 477
 Putnik 94, 222
- Racconigi Antlaşması 95
 Raklıca 116-17, 128
 Recai Bey 273
 Redif (ihtiyat)
 1908'de 27
 Müfettişlikleri 71-72, 101, 209, 211-12
- Redif Alayları
 Avlonya 372, 375
 Ayvalık 152
 Drama 281
 Görice 281
 İştîp 250, 252
 Karakova 279
 Katerin 280
 Kavala 281
 Kırcaali 192, 196-97
 Kırklareli 121, 354
 Kozana 277
 Malakas 372
 Nevrekep 256
 Pirmedi 372
 Soma 194
 Trabzon 326-27
- Redif Tümenleri
 Ankara 136
 Afyon 72, 109, 116-19, 127-28, 167-68, 179, 202, 324-26, 360, 410, 413, 429
 Amasya 71, 136, 168, 364, 366, 409
 Aydın 72, 136, 213, 218, 273, 364, 409, 416, 429

- Babaeski 72, 103-104, 109, 120, 416
 Çanakkale 72, 103, 142, 167, 200, 202, 360, 410, 429
 Denizli 72, 213, 217-18, 416
 Drama 72, 212-13, 218, 222, 276-77, 280-82, 284, 287, 416
 Edirne 72, 103-104, 109, 111, 120, 353, 416
 Edremit 72, 103, 180, 202, 324, 360, 429
 Elbasan 72, 104, 212-13, 218, 300-301, 416
 Fatih 72, 168, 364, 366, 409, 429
 Gümülcine 72, 103-104, 109, 111, 120, 122, 353, 416
 İştîp 72, 212-13, 215, 218, 221, 225, 233, 236, 242, 245, 248, 416
 İzmir 72, 109, 213, 217-18
 İzmit 72, 103, 109, 126, 129, 136, 143, 149, 165, 416
 Kastamonu 72, 136, 142, 150, 157-58, 165, 416
 Kırcaali 72, 102, 104, 109, 190, 192
 Konya 72, 104, 136, 165, 416
 Kozana 216
 Mamuretülaziz 321, 330-33, 337, 364, 409
 Manastır 72, 213, 218, 221, 233, 242, 416
 Mitroviçe 72, 212-13, 218, 416
 Naslıç 213, 273, 275, 277-78, 280-81, 287, 416
 Prizren 213, 218, 300, 416
 Selanik 72, 213, 218, 284, 287, 416
 Samsun 42, 104, 109, 136, 159, 168, 358, 360, 364, 410, 413
 Serez 72, 212-13, 218, 256-58, 285, 287, 416
 Trabzon 136, 167, 199-200, 324
 Uşak 72, 109, 136, 145, 150, 153, 158, 213, 218, 416
 Üsküp 72, 212-13, 218, 228, 230, 233, 416
 Yanya 72, 213, 216, 218, 288, 290-94, 296-97, 299, 373-74, 377, 380, 384, 416
 Yozgat 72, 105, 136, 168, 320, 363-64, 409, 429
 Refet Bey 401
 Reichstadt 6, 8
 Remzi Bey 180, 183
 Rifat Bey 386
 Romanya 4-8, 14-15, 50-51, 311, 383, 401-402, 407
 Rusya 3-8, 15, 44, 50-51, 53-55, 57-59, 63, 82, 311-12, 401, 435, 459
 Rus ordusu 14, 88, 181
 Rus-Japon Savaşı 37, 58, 232
 Saadettin Bey 304
 Sabih Bey 360
 Sabuncakis, Konstantin 290
 Sait Paşa 312
 Salih Bey 401
 Salih Hulusi Paşa 32
 Salih Paşa 139, 311
 Savof, Mihail 170, 353, 361
 Schellendorf, Fritz Bronsart von 432-33
 Schlieffen, Alfred von 78
 Schlieffen Planı 86
 Selanik 24-25, 43, 51, 56-58, 60-61, 73, 78, 86, 94, 179, 209, 212, 216, 218-19, 233-35, 242, 247, 251, 254, 256, 258-59, 269, 271, 273-75, 278-81, 283-88, 298-99, 322, 338, 378-79, 415, 420, 422, 452, 459, 468, 477
 düşüşü 284-88
 Hristiyan gönüllüler 338
 Selimiye 72, 263, 305, 464
 Selimiye-Şingir Muharebesi 305
 Selimiye Kışlası 334
 Seymenli 257
 Seymenli Muharebesi 258
 Sırbistan 4-6, 8-9, 15, 50-51, 56, 58-59, 63-66, 82, 84, 90, 93, 104, 211-12, 237, 254, 261-62, 269, 298-99, 310-11, 352, 394, 397-98, 415, 455, 459
 Sırp ordusu 5, 90-91, 94, 217, 248, 386
 Genelkurmayı 94, 187, 262
 Birinci Ordu 94, 220-23, 232, 237, 242-44, 247, 249
 İkinci Ordu 221-22
 Üçüncü Ordu 259-61, 263
 Sırp Tümenleri
 Drina 221, 237, 239-40, 263, 305, 388
 Morava 220-21 239, 247
 Timok 147, 187-88, 220-21, 237, 353
 Tuna 118, 138, 151, 187-88, 221, 232, 237

- Soroviç Muharebesi 240-41
 St. Petersburg Sefirler Konferansı 401
 Stepanoviç, Stepa 187, 221
 Süleyman Numan Bey 383
 Süleyman Paşa 12
 Süleymaniye 474
- Şark Meselesi 49-52, 310
 Şark Ordusu 41-42, 80, 83-85, 101-102, 104-109, 111-14, 116, 118-22, 124, 126-27, 129-32, 134-36, 168, 185, 188, 209-12, 214, 216, 219, 223-24, 228, 264, 271-72, 315, 320, 326, 415, 419, 421-22, 424
 lağvı 135
 Şarköy 199, 201, 322-24, 326, 335-46, 348, 350, 454
 çıkarması 316, 325-26, 328-44, 358, 363, 427
 tahliye 341-43
 Şerif Bey (aşiret reisi) 96
 Şerif Bey (yüzbaşı) 390-91
 Şingin 263-64, 305, 403-404
 Şıpka Geçidi 11-13
 Şıpka Geçidi Muharebesi 8
 Şura-yı Askeriye 312
 Şükrü Bey (kaymakam) 289
 Şükrü Bey (miralay) 118, 127
- Talat Paşa (Bey) 61, 314-16, 407, 411, 453
 Taşlı Müsellim 115-16
 Tefvik Bey 334
 Todorof, Petar 287
 Trablusgarp 25, 44, 87, 95-97, 172, 313, 442-45, 447, 450, 476
 Trablusgarp Savaşı 95-97, 183, 442-45, 448, 450, 453
 Trabzoş Muharebeleri 391-92, 294
Turgut Reis 172, 175, 335, 342-43, 366
 Türk (Osmanlı)-Yunan Savaşı (1897) 31, 56, 295
 Tuz Muharebesi 303
- Ustruma Kolordusu 209, 213, 215-16, 218, 222-23, 234, 256-58, 280, 284, 287, 416
- Üç İmparatorlar Birliği (*Dreikaiserbund*) 4, 15, 54-55
- Üsküp 51, 57, 65, 85, 231, 234-36, 251, 338, 469-70, 478
 Hristiyan gönüllüler 338
- Vardar Ordusu 65, 209, 213, 216-28, 231-38, 240-53, 256-57, 262-63, 271-72, 285, 298-99, 395-97, 403, 405, 420, 422, 429
 rahliyesi 403
- Vasıf Bey 152, 155, 158
 Veli Paşa 345, 351
 Venizelos, Elefterios 310
 Vize 102, 105, 107, 134, 140, 151, 157, 159
- Wagenheim, Hans von 113
- Yamurta Tepe Muharebesi 385
 Yankoviç, Bojidar 259
 Yanya 22, 54, 63, 73, 83, 86, 94, 162, 251-54, 265, 271-72, 274, 290-91, 298-300, 371-72, 375, 378, 380-81, 384-85, 395, 415, 420, 427, 459, 470, 477
 Birinci Yanya Muharebesi 371-77
 İkinci Yanya Muharebesi 379-81
 Üçüncü Yanya Muharebesi 381-85
 düşüşü 381-85
 Yanya Müstahkem Mevkii 213, 289-90, 299-300, 384
 Bican Tabyası 371, 373-77, 379, 380-81, 383-84
 Yanya Kolordusu 209, 213, 216, 218, 253, 271-75, 288-90, 292, 294-96, 298-300, 371, 373, 375-78, 395
 seferberliği 271
Yarhisar 335, 366
 Yaver Paşa 190, 193, 195-99
 Yemen 10, 25, 28, 41, 44, 49, 51, 72, 77, 81, 87, 108, 180, 214, 216, 319-21, 344, 415, 421, 434, 465-68, 472-73, 475
 Yemen Kuvve-i Umumiye Kumandanlığı 77
 Yenice (Yanitsa) Muharebesi 280-84
 Yeniçeri Ocağı 19
 Yenipazar Sancağı 259-62
 harekâtı 259-62
 Yeşilköy *b.kz.* Ayastefanos
 Yunan donanması 92, 166, 172, 204, 216, 219, 264, 421-23
Averof Zırhlısı 92, 200

Yunan ordusu 22, 91, 94, 204, 286-87, 300, 384, 396, 422, 452
 Genelkurmayı 65, 91, 94, 381
 Epir Ordusu 274-75, 290, 292, 298-99, 371, 374, 376, 378-80, 385, 396
 Teselya Ordusu 274-79, 284-85, 288, 294
 Efzunlar 274, 277, 290, 292-93, 296-97, 379, 383

Yunan Tümenleri

1. Tümen 273, 276, 278, 281, 287
2. Tümen 274, 276-78, 281, 283, 373-74, 380-81
3. Tümen 255-56, 274, 276, 278, 281, 283
4. Tümen 274, 277-78, 281, 378, 380-81

5. Tümen 255, 274, 279

6. Tümen 255, 274, 277-78, 281-83, 378-81

7. Tümen 274, 279, 281, 283, 287

8. Tümen 381

Yunanistan 4, 13, 16, 22-23, 50-51, 56, 58, 65-66, 82, 84, 91, 205, 211-12, 253-54, 269, 291, 310, 371, 397-98, 414-15, 421, 423, 459, 477

Yusuf Ziya Bey 237

Zeki Paşa *bkz.* Halepli Zeki Paşa

Ziya Bey (mıralay) 77, 401

Ziya Paşa (ferik) 167